POZNAJMY SIĘ WZAJEMNIE

POLSKO-WĘGIERSKIE INSPIRACJE

NIE TYLKO DLA NAUCZYCIELI

ISMERJÜK MEG EGYMÁST

LENGYEL-MAGYAR INSPIRÁCIÓK

NEM CSAK A TANÁROK SZÁMÁRA

POZNAJMY SIĘ WZAJEMNIE!

Polsko-węgierskie inspiracje nie tylko dla nauczycieli

ISMERJÜK MEG EGYMÁST!

Lengyel-magyar inspirációk nem csak tanárok számára

Dziękujemy pani Orsolyi Zsusannie Kovács – Ambasador Węgier w Warszawie, która idąc śladami swojego ojca, służy rozwojowi przyjaźni polsko-węgierskiej.

Wyrazy wdzięczności kierujemy do pani dr Tenk Miklósné dr. Zsebe Andrea Dziekana Wydziału im. Andrása Pető na Uniwersytecie Semmelweis w Budapeszcie za owocną współpracę polsko-węgierską na rzecz osób z niepełnosprawnością i rozwoju Kierowanego Nauczania.

Dobrym duchem tej książki była pani Anna Dávid, od wielu lat wspierająca swoją profesjonalną pracą tłumacza działania Stowarzyszenia „Krok za krokiem" w Zamościu. Dziękujemy.

Köszönettel Kovács Orsolya Zsuzsannának, Magyarország varsói nagykövetének, aki édesapja nyomdokain járva a lengyel-magyar barátság fejlődését szolgálja.

Hálánkat fejezzük ki dr. Tenk Miklósné dr. Zsebe Andreának, a budapesti Semmelweis Egyetem Pető András kar dékánjának a lengyel-magyar kapcsolatok támogatásáért, a Konduktív Pedagógia népszerűsítéséért.

Dávid Anna, aki professzionális tolmács munkájával több éve támogatja a zamosci Lépésről lépésre Egyesületet, ezen könyv megszületéséért is sokat tett. Köszönjük.

Ez a könyv példátlan és példamutató szellemi vállalkozás. A magyar-lengyel barátság építésének dokumentuma. Köszönet érte a magyar és a lengyel szerzőknek.

Ta książka jest bezprzykładnym i jednocześnie dającym przykład przedsięwzięciem intelektualnym duchowym. Jest ona dokumentem budowy przyjaźni polsko-węgierskiej. Wielkie dziękowanie za nią dla polskich i węgierskich autorów.

volt krakkói főkonzul
były konzul generalny
RW w Krakowie

SPIS TREŚCI

WSTĘP 25
BEVEZETÉS 26

I. POZNAJMY POLSKĘ – ISMERJÜK MEG LENGYELORSZÁGOT 29

HISTORIA POLSKI 31

CHRZEST POLSKI 33
Autor: Agnieszka Magryta-Głąb
POLSKA KRÓLÓW 34
Autor: Agnieszka Magryta-Głąb
STULECIE WOJEN 36
Autor: Agnieszka Magryta-Głąb
ROZBIORY 38
Autor: Agnieszka Magryta-Głąb
KONSTYTUCJA 3-EGO MAJA 40
Autor: Agnieszka Magryta-Głąb
ODZYSKANIE NIEPODLEGŁOŚCI 41
Autor: Agnieszka Magryta-Głąb
II WOJNA ŚWIATOWA 43
Autor: Agnieszka Magryta-Głąb
ŻOŁNIERZE NIEZŁOMNI 45
Autor: Agnieszka Magryta-Głąb
POLSKI KOŚCIÓŁ W PRL 48
Autor: Agnieszka Magryta-Głąb
SOLIDARNOŚĆ I JEJ BOHATEROWIE 50
Autor: Agnieszka Magryta-Głąb

LENGYELORSZÁG TÖRTÉNELME 53

LENGYELORSZÁG MEGKERESZTELKEDÉSE 55
Szerző: Magryta-Głąb Agnieszka, Fordítás: Lakatos György
LENGYEL KIRÁLYOK 56
Szerző: Magryta-Głąb Agnieszka, Fordítás: Lakatos György
A HÁBORÚK ÉVSZÁZADA 58
Szerző: Magryta-Głąb Agnieszka, Fordítás: Lakatos György
LENGYELORSZÁG HÁROM FELOSZTÁSA 60
Szerző: Magryta-Głąb Agnieszka, Fordítás: Lakatos György
A LENGYEL ALKOTMÁNY 62
Szerző: Magryta-Głąb Agnieszka, Fordítás: Lakatos György
LENGYELORSZÁG VISSZANYERI FÜGGETLENSÉGÉT 63
Szerző: Magryta-Głąb Agnieszka, Fordítás: Lakatos György
LENGYELORSZÁG A II. VILÁGHÁBORÚBAN 65
Szerző: Magryta-Głąb Agnieszka, Fordítás: Lakatos György

A RENDÍTHETETLEN KATONÁK. 67
Szerző: Magryta-Głąb Agnieszka, Fordítás: Lakatos György
EGYHÁZ A LENGYEL NÉPKÖZTÁRSASÁGBAN 69
Szerző: Magryta-Głąb Agnieszka, Fordítás: Lakatos György
A SZOLIDARITÁS ÉS HŐSEI 71
Szerző: Magryta-Głąb Agnieszka, Fordítás: Lakatos György
BIBLIOGRAFIA / FORRÁS:. 74

ABC JĘZYKA POLSKIEGO 75

KORZENIE JĘZYKA POLSKIEGO. 77
Autor: Anna Ćwik-Zbyryt
WSPÓLNY ALFABET. 78
Autor: Anna Ćwik-Zbyryt
ZAPOŻYCZENIA: HUNGARYZMY 80
Autor: Anna Ćwik-Zbyryt
TRUDNE ZWROTY I PRZYSŁOWIA 81
Autor: Anna Ćwik-Zbyryt
FAŁSZYWI PRZYJACIELE 83
Autor: Anna Ćwik-Zbyryt
POLAK – WĘGIER DWA BRATANKI. 85
Autor: Anna Ćwik-Zbyryt
HOMONIMY 86
Autor: Anna Ćwik-Zbyryt
LITERATURA DLA DZIECI 88
Autor: Anna Ćwik-Zbyryt
LITERATURA DLA MŁODZIEŻY 90
Autor: Anna Ćwik-Zbyryt
ROZMÓWKI. 92
Autor: Anna Ćwik-Zbyryt

A LENGYEL NYELV ABC-JE. 95

A LENGYEL NYELV EREDETE. 97
Szerző: Anna Ćwik-Zbyryt, Fordítás: Lakatos György
A LENGYEL ÁBÉCÉ 98
Szerző: Anna Ćwik-Zbyryt, Fordítás: Lakatos György
MAGYAR NYELVBŐL KÖLCSÖNZÖTT SZAVAK. 100
Szerző: Anna Ćwik-Zbyryt, Fordítás: Lakatos György
NYELVTÖRŐK ÉS KÖZMONDÁSOK. 102
Szerző: Anna Ćwik-Zbyryt, Fordítás: Lakatos György
HAMIS BARÁTOK 104
Szerző: Anna Ćwik-Zbyryt, Fordítás: Lakatos György
LENGYEL-MAGYAR KÉT JÓ BARÁT 106
Szerző: Anna Ćwik-Zbyryt, Fordítás: Lakatos György

HOMONÍMÁK (AZONOSALAKÚSÁG) 107
Szerző: Anna Ćwik-Zbyryt, Fordítás: Lakatos György
LENGYEL GYERMEKIRODALOM 109
Szerző: Anna Ćwik-Zbyryt, Fordítás: Lakatos György
LENGYEL IFJÚSÁGI IRODALOM. 111
Szerző: Anna Ćwik-Zbyryt, Fordítás: Lakatos György
SZÓTÁR 113
Szerző: Anna Ćwik-Zbyryt, Fordítás: Lakatos György
BIBLIOGRAFIA / FORRÁS:. 115

ZNACZENIE POLSKIEJ NAUKI, TECHNIKI I ODKRYĆ DLA EUROPY I ŚWIATA . . 117

POLSCY LOGICY I FILOZOFOWIE 119
Autor: Kamil Kabasiński
WYBITNI POLSCY MATEMATYCY 120
Autor: Kamil Kabasiński
ASTRONOMIA I KOSMOLOGIA. 122
Autor: Kamil Kabasiński
WYBITNI POLSCY FIZYCY. 123
Autor: Kamil Kabasiński
WYBITNI POLSCY CHEMICY. 125
Autor: Kamil Kabasiński
POLSKA MEDYCYNA 126
Autor: Kamil Kabasiński
POLSCY INŻYNIEROWIE I ARCHITEKCI 128
Autor: Kamil Kabasiński
POLSCY KONSTRUKTORZY I MECHANICY 130
Autor: Kamil Kabasiński
POLSCY ODKRYWCY I PRZYRODNICY. 132
Autor: Kamil Kabasiński
NIEZNANE, LECZ POWSZECHNIE UŻYWANE. 134
Autor: Kamil Kabasiński

A LENGYEL TUDOMÁNY, TECHNIKA ÉS FELFEDEZÉSEK JELENTŐSÉGE EURÓPÁBAN ÉS A VILÁGBAN. 137

LENGYEL LOGIKATUDÓSOK ÉS FILOZÓFUSOK 139
Szerző: Kabasiński Kamil, Fordítás: Zeisky Dávid
KIEMELKEDŐ LENGYEL MATEMATIKUSOK. 141
Szerző: Kabasiński Kamil, Fordítás: Zeisky Dávid
ASZTRONÓMIA ÉS KOZMOLÓGIA 142
Szerző: Kabasiński Kamil, Fordítás: Zeisky Dávid
KIEMELKEDŐ LENGYEL FIZIKUSOK 144
Szerző: Kabasiński Kamil, Fordítás: Zeisky Dávid

KIVÁLÓ LENGYEL VEGYÉSZEK 145
Szerző: Kabasiński Kamil, Fordítás: Zeisky Dávid
LENGYEL ORVOSTAN. 147
Szerző: Kabasiński Kamil, Fordítás: Zeisky Dávid
LENGYEL MÉRNÖKÖK ÉS ÉPÍTÉSZEK 149
Szerző: Kabasiński Kamil, Fordítás: Zeisky Dávid
LENGYEL TERVEZŐK ÉS GÉPÉSZMÉRNÖKÖK. 150
Szerző: Kabasiński Kamil, Fordítás: Zeisky Dávid
LENGYEL FELFEDEZŐK ÉS TERMÉSZETTUDÓSOK. 152
Szerző: Kabasiński Kamil, Fordítás: Zeisky Dávid
NEM ISMERTEK, DE SŰRŰN HASZNÁLTAK. 154
Szerző: Kabasiński Kamil, Fordítás: Zeisky Dávid
BIBLIOGRAFIA / FORRÁS:. 156

ZNANI POLACY W ŚWIECIE KULTURY. 157

W KRĘGU PISARZY I POETÓW. 159
Autor: Małgorzata Kuzdra
NOBLIŚCI W LITERATURZE. 161
Autor: Małgorzata Kuzdra
MALARSTWO I SŁYNNE OBRAZY 163
Autor: Małgorzata Kuzdra
WYBITNI RZEŹBIARZE. 165
Autor: Małgorzata Kuzdra
MUZYCY I ZESPOŁY MUZYCZNE 167
Autor: Małgorzata Kuzdra
W ŚWIECIE FILMU 169
Autor: Małgorzata Kuzdra
W TEATRZE 171
Autor: Małgorzata Kuzdra
SŁAWNI SPORTOWCY 173
Autor: Małgorzata Kuzdra
ZDOBYWCY GÓR I PODRÓŻNICY 175
Autor: Małgorzata Kuzdra
POLACY I ZNANE MARKI NA ŚWIECIE 177
Autor: Małgorzata Kuzdra

HÍRES LENGYELEK A KULTÚRA VILÁGÁBAN 179

ÍRÓK ÉS KÖLTŐK KÖRÉBEN 181
Szerző: Kuzdra Małgorzata, Fordítás: Zeisky Dávid
NOBEL-DÍJASOK AZ IRODALOMBAN 183
Szerző: Kuzdra Małgorzata, Fordítás: Zeisky Dávid
FESTÉSZET ÉS HÍRES FESTMÉNYEK 185
Szerző: Kuzdra Małgorzata, Fordítás: Zeisky Dávid

KIVÁLÓ SZOBRÁSZOK 187
Szerző: Kuzdra Małgorzata, Fordítás: Zeisky Dávid
ZENÉSZEK ÉS EGYÜTTESEK 189
Szerző: Kuzdra Małgorzata, Fordítás: Zeisky Dávid
FILMVILÁG 191
Szerző: Kuzdra Małgorzata, Fordítás: Lakatos György
SZÍNHÁZBAN 193
Szerző: Kuzdra Małgorzata, Fordítás: Zeisky Dávid
HÍRES SPORTOLÓK 195
Szerző: Kuzdra Małgorzata, Fordítás: Zeisky Dávid
HEGYMÁSZÓK ÉS UTAZÓK 197
Szerző: Kuzdra Małgorzata, Fordítás: Zeisky Dávid
A LENGYELEK ÉS A VILÁG ISMERT MÁRKÁI 199
Szerző: Kuzdra Małgorzata, Fordítás: Zeisky Dávid
BIBLIOGRAFIA / FORRÁS: 201

WSZYSTKO NAJ O POLSKIEJ PRZYRODZIE 203

O GÓRACH NAJ 205
Autor: Beata Majkut
O JASKINIACH NAJ 206
Autor: Beata Majkut
O RZEKACH NAJ 208
Autor: Beata Majkut
O KOTLINACH I DOLINACH NAJ 210
Autor: Beata Majkut
O PARKACH NAJ 212
Autor: Beata Majkut
O PUSZCZACH I BORACH NAJ 214
Autor: Beata Majkut
O PUSTYNI, WYDMACH, WODOSPADZIE I OZIE NAJ 215
Autor: Beata Majkut
O JEZIORACH NAJ 217
Autor: Beata Majkut
O ZATOKACH I ZALEWACH NAJ 219
Autor: Beata Majkut
O WYSPACH I PÓŁWYSPACH NAJ 221
Autor: Beata Majkut

LENGYEL TERMÉSZETI LEGEK 223

TERMÉSZETI LEGEK: HEGYEK 225
Szerző: Majkut Beata, Fordítás: Lakatos György
TERMÉSZETI LEGEK: BARLANGOK 226
Szerző: Majkut Beata, Fordítás: Lakatos György

TERMÉSZETI LEGEK: FOLYÓK 228
Szerző: Majkut Beata, Fordítás: Lakatos György
TERMÉSZETI LEGEK: VÖLGYEK ÉS MEDENCÉK 230
Szerző: Majkut Beata, Fordítás: Lakatos György
TERMÉSZETI LEGEK: NEMZETI PARKOK 231
Szerző: Majkut Beata, Fordítás: Lakatos György
TERMÉSZETI LEGEK: ERDŐK 233
Szerző: Majkut Beata, Fordítás: Lakatos György
TERMÉSZETI LEGEK: SIVATAGOK, DŰNÉK, VÍZESÉSEK ÉS ÓZOK 235
Szerző: Majkut Beata, Fordítás: Lakatos György
TERMÉSZETI LEGEK: TAVAK 236
Szerző: Majkut Beata, Fordítás: Lakatos György
TERMÉSZETI LEGEK: TENGERÖBLÖK ÉS VÍZTÁROZÓK 238
Szerző: Majkut Beata, Fordítás: Lakatos György
TERMÉSZETI LEGEK: SZIGETEK ÉS FÉLSZIGETEK 239
Szerző: Majkut Beata, Fordítás: Lakatos György
BIBLIOGRAFIA / FORRÁS: 241

KADRY Z POLSKICH REGIONÓW I MIAST 243

WIELOKULTUROWA LUBELSZCZYZNA 245
Autor: Anna Zygmunt
DZIKIE PODKARPACIE 247
Autor: Anna Zygmunt
BARWNE MAZOWSZE 249
Autor: Anna Zygmunt
ZIELONE PODLASIE 251
Autor: Anna Zygmunt
MAGICZNA MAŁOPOLSKA 253
Autor: Anna Zygmunt
HISTORYCZNA WIELKOPOLSKA 255
Autor: Anna Zygmunt
BAJECZNY DOLNY ŚLĄSK I GÓRNY ŚLĄSK 257
Autor: Anna Zygmunt
KAJAKIEM PRZEZ WARMIĘ I MAZURY 259
Autor: Anna Zygmunt
TAJEMNICZE ŚWIĘTOKRZYSKIE 261
Autor: Anna Zygmunt
PO ZDROWIE NA KUJAWY I POMORZE 263
Autor: Anna Zygmunt

HÍRES LENGYEL RÉGIÓK ÉS VÁROSOK 265

A MULTIKULTURÁLIS LUBLINI RÉGIÓ 267
Szerző: Zygmunt Anna, Fordítás: Lakatos György

VADREGÉNYES KÁRPÁTALJA 269
Szerző: Zygmunt Anna, Fordítás: Bata-Bocian Alexandra
SZÍNPOMPÁS MAZÓVIA. 271
Szerző: Zygmunt Anna, Fordítás: Bata-Bocian Alexandra
ZÖLDELLŐ PODLASIE 273
Szerző: Zygmunt Anna, Fordítás: Bata-Bocian Alexandra
VARÁZSLATOS KIS-LENGYELORSZÁG 275
Szerző: Zygmunt Anna, Fordítás: Bata-Bocian Alexandra
A TÖRTÉNELMI NAGY-LENGYELORSZÁG 277
Szerző: Zygmunt Anna, Fordítás: Bata-Bocian Alexandra
MESÉS FELSŐ-ÉS ALSÓ-SZILÉZIA 279
Szerző: Zygmunt Anna, Fordítás: Bata-Bocian Alexandra
KAJAKTÚRA A WARMIA-MAZÚRIAI RÉGIÓBAN. 281
Szerző: Zygmunt Anna, Fordítás: Bata-Bocian Alexandra
TITOKZATOS SZENTKERESZT 283
Szerző: Zygmunt Anna, Fordítás: Bata-Bocian Alexandra
KUJÁVIA ÉS POMERÁNIA AZ EGÉSZSÉGÉRT 285
Szerző: Zygmunt Anna, Fordítás: Bata-Bocian Alexandra
BIBLIOGRAFIA / FORRÁS:. 287

POLSKIE ZABYTKI, ZAMKI I PAŁACE 289

SZLAKIEM ORLICH GNIAZD. 291
Autor: Monika Tadra
SZLAKIEM ZABYTKÓW TECHNIKI – WIELICZKA 293
Autor: Monika Tadra
SZLAKIEM ZAMKÓW KRZYŻACKICH – MALBORK 294
Autor: Monika Tadra
SZLAKIEM ZAMKÓW I PAŁACÓW KRÓLEWSKICH – ZAMEK KRÓLEWSKI W WARSZAWIE . . 296
Autor: Monika Tadra
SZLAKIEM ZAMKÓW I PAŁACÓW MAGNACKICH – KRASICZYN. 298
Autor: Monika Tadra
SZLAKIEM POLSKICH DWORÓW SZLACHECKICH – ŻELAZOWA WOLA 300
Autor: Monika Tadra
SZLAKIEM WĘGIERSKIM – ZAMEK W NIEDZICY 301
Autor: Monika Tadra
SZLAKIEM TWIERDZ – ZAMOŚĆ 303
Autor: Monika Tadra
SZLAKIEM ZABYTKÓW SAKRALNYCH – KALWARIA ZEBRZYDOWSKA 305
Autor: Monika Tadra
SZLAKIEM II WOJNY ŚWIATOWEJ – OBÓZ KONCENTRACYJNY
AUSCHWITZ-BIRKENAU 307
Autor: Monika Tadra

LENGYEL MŰEMLÉKEK, VÁRAK, PALOTÁK 309

SASFÉSZKEK ÚTVONALA 311
Szerző: Tadra Monika, Fordítás: Bata-Bocian Alexandra
TECHNIKAI MŰEMLÉKEK – WIELICZKA 312
Szerző: Tadra Monika, Fordítás: Bata-Bocian Alexandra
A KERESZTES LOVAGOK VÁRAI – MALBORK 314
Szerző: Tadra Monika, Fordítás: Bata-Bocian Alexandra
KIRÁLYI VÁRAK ÉS PALOTÁK – A VARSÓI KIRÁLYI VÁR 316
Szerző: Tadra Monika, Fordítás: Bata-Bocian Alexandra
MÁGNÁSI CSALÁDOK VÁRAI, KASTÉLYAI ÉS PALOTÁI – KRASICZYN 318
Szerző: Tadra Monika, Fordítás: Bata-Bocian Alexandra
LENGYEL NEMESI KÚRIÁK – ŻELAZOWA WOLA 320
Szerző: Tadra Monika, Fordítás: Bata-Bocian Alexandra
MAGYAROK NYOMÁBAN – NEDEC VÁRA 321
Szerző: Tadra Monika, Fordítás: Lakatos György
ERŐDÖK ÚTJÁN – ZAMOŚĆ 323
Szerző: Tadra Monika, Fordítás: Bata-Bocian Alexandra
SZAKRÁLIS MŰEMLÉKEK NYOMÁBAN – KALWARIA ZEBRZYDOWSKA 325
Szerző: Tadra Monika, Fordítás: Lakatos György
A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ EMLÉKEI – AZ AUSCHWITZ-BIRKENAUI HALÁLTÁBOR 327
Szerző: Tadra Monika, Fordítás: Bata-Bocian Alexandra
BIBLIOGRAFIA / FORRÁS: 329

TRADYCJE I FOLKLOR POLSKI 331

POLSKIE SYMBOLE NARODOWE 333
Autor: Ewa Sienkiewicz
POLONEZ – POLSKI TANIEC NARODOWY 335
Autor: Ewa Sienkiewicz
POLSKIE TRADYCJE BOŻONARODZENIOWE 337
Autor: Ewa Sienkiewicz
TRADYCJE WIELKANOCNE W POLSCE 340
Autor: Ewa Sienkiewicz
KULTURA LUDOWA MAZOWSZA 342
Autor: Ewa Sienkiewicz
FOLKLOR I KULTURA LUDOWA MAŁOPOLSKI 344
Autor: Ewa Sienkiewicz
ŚLĄSKIE TRADYCJE LUDOWE 346
Autor: Ewa Sienkiewicz
TRADYCJE I FOLKLOR PODHALA 349
Autor: Ewa Sienkiewicz
TRADYCJE I FOLKLOR LUBELSZCZYZNY 351
Autor: Ewa Sienkiewicz
TRADYCJE POLSKIE NA KRESACH WSCHODNICH 353
Autor: Ewa Sienkiewicz

LENGYEL HAGYOMÁNYOK ÉS FOLKLOR 357

LENGYEL NEMZETI SZIMBÓLUMOK 359
Szerző: Sienkiewicz Ewa, Fordítás: Trojan Tünde
POLONÉZ – A LENGYEL NEMZETI TÁNC 361
Szerző: Sienkiewicz Ewa, Fordítás: Trojan Márta
A LENGYEL KARÁCSONYI HAGYOMÁNYOK. 363
Szerző: Sienkiewicz Ewa, Fordítás: Trojan Márta
HÚSVÉTI HAGYOMÁNYOK LENGYELORSZÁGBAN 366
Szerző: Sienkiewicz Ewa, Fordítás: Trojan Márta
MAZÓVIA NÉPI KULTÚRÁJA 368
Szerző: Sienkiewicz Ewa, Fordítás: Trojan Márta
KIS-LENGYELORSZÁG NÉPMŰVÉSZETE ÉS NÉPI KULTÚRÁJA 371
Szerző: Sienkiewicz Ewa, Fordítás: Trojan Márta
SZILÉZIAI NÉPI HAGYOMÁNYOK 373
Szerző: Sienkiewicz Ewa, Fordítás: Trojan Márta
PODHALE RÉGIÓ HAGYOMÁNYAI ÉS NÉPMŰVÉSZETE 376
Szerző: Sienkiewicz Ewa, Fordítás: Trojan Márta
HAGYOMÁNYOK ÉS FOLKLÓR A LUBLINI RÉGIÓBAN 378
Szerző: Sienkiewicz Ewa, Fordítás: Trojan Márta
LENGYEL HAGYOMÁNYOK A KELETI HATÁRVIDÉKEN 381
Szerző: Sienkiewicz Ewa, Fordítás: Trojan Tünde
BIBLIOGRAFIA / FORRÁS:. 384

II. POZNAJMY WĘGRY – ISMERJÜK MEG MAGYARORSZÁGOT 387

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELME 389

A MAGYAR TÖRTÉNELEM KEZDETEI 391
Szerző: André Krisztina
AZ ÁRPÁD-HÁZ ÉS A TATÁRJÁRÁS. 392
Szerző: André Krisztina
NEVES URALKODÓCSALÁDOK MAGYARORSZÁGON 393
Szerző: André Krisztina
KÜZDELMEK A SZABADSÁGÉRT 394
Szerző: André Krisztina
A 19. SZÁZAD MARGÓJÁRA: ÉLETUTAK 396
Szerző: André Krisztina
FEJLŐDÉS AZ OSZTRÁK-MAGYAR MONARCHIA IDEJÉN (1867-1914) 397
Szerző: André Krisztina
A FÜGGETLENSÉG ÁRA: TRIANON. 398
Szerző: André Krisztina
MAGYARORSZÁG: A LEGVIDÁMABB BARAKK. 399
Szerző: André Krisztina

NŐK A MAGYAR TÖRTÉNELEMBEN 401
Szerző: André Krisztina
APRÓBETŰS TÖRTÉNELEM. 402
Szerző: André Krisztina

HISTORIA WĘGIER 405

POCZĄTKI HISTORII WĘGIER. 407
Autor: Krisztina André, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
DYNASTIA ÁRPÁDÓW I INWAZJA TATARSKA 408
Autor: Krisztina André, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
SŁYNNE RODY SPRAWUJĄCE WŁADZĘ NA WĘGRZECH 410
Autor: Krisztina André, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
WALKI O NIEPODLEGŁOŚĆ 411
Autor: Krisztina André, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
SCHYŁEK XIX. WIEKU: DROGI ŻYCIOWE 413
Autor: Krisztina André, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
ROZWÓJ W CZASACH MONARCHII AUSTRO-WĘGIERSKIEJ (1867–1914). 414
Autor: Krisztina André, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
CENA NIEPODLEGŁOŚCI: TRIANON. 416
Autor: Krisztina André, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
WĘGRY: NAJŚMIESZNIEJSZY BARAK. 417
Autor: Krisztina André, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
KOBIETY W HISTORII WĘGIER. 418
Autor: Krisztina André, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
HISTORIA DROBNYM DRUKIEM 420
Autor: Krisztina André, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
FORRÁS / BIBLIOGRAFIA: 421

A MAGYAR NYELV ABC-JE. 423

MAGYAR NYELVTÖRTÉNET I. 425
Szerző: Kucsák István
MAGYAR NYELVTÖRTÉNET II. 426
Szerző: Kucsák István
MAGYAR NYELVTÖRTÉNET III. 428
Szerző: Kucsák István
NÉPI GYERMEKMONDÓKÁK 429
Szerző: Kucsák István
NYELVTÖRŐK 431
Szerző: Kucsák István
AZ ÉGIG ÉRŐ FA TÍPUSÚ NÉPMESÉK 433
Szerző: Kucsák István
GYERMEKIRODALOM I. 434
Szerző: Kucsák István

GYERMEKIRODALOM II. 436
Szerző: Kucsák István
GYERMEKIRODALOM III. 437
Szerző: Kucsák István
POLONISZTIKA 439
Szerző: Kucsák István

ABC JĘZYKA WĘGIERSKIEGO 441

HISTORIA JĘZYKA WĘGIERSKIEGO I 443
Autor: István Kucsák, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
HISTORIA JĘZYKA WĘGIERSKIEGO II 445
Autor: István Kucsák, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
HISTORIA JĘZYKA WĘGIERSKIEGO III 447
Autor: István Kucsák, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
LUDOWE RYMOWANKI DZIECIĘCE 449
Autor: István Kucsák, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
ŁAMAŃCE JĘZYKOWE 450
Autor: István Kucsák, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
BAŚNIE LUDOWE TYPU „NIEBOTYCZNE DRZEWO” 452
Autor: István Kucsák. Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
LITERATURA DZIECIĘCA I 453
Autor: István Kucsák, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
LITERATURA DZIECIĘCA II 455
Autor: István Kucsák, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
LITERATURA DZIECIĘCA III 457
Autor: István Kucsák, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
POLONISTYKA. 458
Autor: István Kucsák, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
FORRÁS / BIBLIOGRAFIA 460

A MAGYAR TUDOMÁNY, TECHNIKA ÉS FELFEDEZÉSEK JELENTŐSÉGE EURÓPÁBAN ÉS A VILÁGBAN. 461

GYÖNGYSZEMEK A MAGYAR TUDOMÁNY ÉS TECHNIKA MÚLTJÁBÓL. 463
Szerző: Domokos Zsolt
TALÁLMÁNYOK, AMIK NÉLKÜL HÉTKÖZNAPJAINKAT EL SE TUDNÁNK KÉPZELNI . . . 464
Szerző: Domokos Zsolt
TALÁLMÁNYOK AMIK MEGRENGETTÉK A VILÁGOT 470
Szerző: Domokos Zsolt
MIT HOZ A JÖVŐ (RÖVIDCIKKEK) 475
Szerző: Domokos Zsolt

ZNACZENIE WĘGIERSKIEJ NAUKI, TECHNIKI I ODKRYĆ DLA EUROPY I ŚWIATA 477

PEREŁKI WĘGIERSKIEJ NAUKI I TECHNIKI 479
Autor: Zsolt Domokos, Tłumacz: Joanna Buczulska
WYNALAZKI, BEZ KTÓRYCH NIEWYOBRAŻALNA BYŁABY NASZA CODZIENNOŚĆ ... 480
Autor: Zsolt Domokos, Tłumacz: Joanna Buczulska
WYNALAZKI, KTÓRE ZATRZĘSŁY ŚWIATEM 486
Autor: Zsolt Domokos, Tłumacz: Joanna Buczulska
CO PRZYNIESIE PRZYSZŁOŚĆ (KRÓTKIE ARTYKUŁY) 491
Autor: Zsolt Domokos, Tłumacz: Joanna Buczulska
FORRÁS / BIBLIOGRAFIA 493

HÍRES MAGYAROK A KULTÚRA VILÁGÁBAN 495

A POLIHISZTOR 497
Szerző: Zimonyi Nóra
IRODALOM 498
Szerző: Zimonyi Nóra
ORVOSOK, FELTALÁLÓK 500
Szerző: Zimonyi Nóra
FESTÉSZET, SZOBRÁSZAT 501
Szerző: Zimonyi Nóra
KOMOLYZENE 502
Szerző: Zimonyi Nóra
FILMVILÁG 504
Szerző: Zimonyi Nóra
SPORT 505
Szerző: Zimonyi Nóra
HEGYMÁSZÓK, UTAZÓK, FELFEDEZŐK 507
Szerző: Zimonyi Nóra
VILÁGHÍRŰ MAGYAR MÁRKÁK 508
Szerző: Zimonyi Nóra
FELTÖREKVŐ MAGYAROK 510
Szerző: Zimonyi Nóra

ZNANI WĘGRZY W ŚWIECIE KULTURY 513

CZŁOWIEK RENESANSU 515
Autor: Nóra Zimonyi, Tłumacz: Joanna Buczulska
LITERATURA 516
Autor: Nóra Zimonyi, Tłumacz: Joanna Buczulska
LEKARZE, WYNALAZCY 518
Autor: Nóra Zimonyi, Tłumacz: Joanna Buczulska
MALARSTWO, RZEŹBIARSTWO 519
Autor: Nóra Zimonyi, Tłumacz: Joanna Buczulska

MUZYKA POWAŻNA 521
Autor: Nóra Zimonyi, Tłumacz: Joanna Buczulska
ŚWIAT FILMU 522
Autor: Nóra Zimonyi, Tłumacz: Joanna Buczulska
SPORT 524
Autor: Nóra Zimonyi, Tłumacz: Joanna Buczulska
ALPINIŚCI, PODRÓŻNICY, ODKRYWCY 525
Autor: Nóra Zimonyi, Tłumacz: Joanna Buczulska
ŚWIATOWEJ SŁAWY MARKI WĘGIERSKIE 527
Autor: Nóra Zimonyi, Tłumacz: Joanna Buczulska
WSCHODZĄCE GWIAZDY WĘGIER 528
Autor: Nóra Zimonyi, Tłumacz: Joanna Buczulska
FORRÁS / BIBLIOGRAFIA 530

MAGYAR TERMÉSZETI LEGEK 533

MAGYARORSZÁG HEGYI LEGJEI 535
Szerző: Vadász Zsuzsanna
MAGYAROK TENGERE A BALATON 536
Szerző: Vadász Zsuzsanna
MAGYARORSZÁG TAVI LEGJEI – VELENCEI-TÓ, FERTŐ-TÓ, TISZA-TÓ 537
Szerző: Vadász Zsuzsanna
BUDAPEST TERMÉSZETI LEGJEI 539
Szerző: Vadász Zsuzsanna
NEMZETI PARKI LEGEK MAGYARORSZÁGON 540
Szerző: Vadász Zsuzsanna
LEGSZEBB BARLANG MAGYARORSZÁGON AZ AGGTELEKI-KARSZTBAN 542
Szerző: Vadász Zsuzsanna
SÍKSÁGI, DOMBSÁGI LEGEK 543
Szerző: Vadász Zsuzsanna
FOLYÓVIZEK LEGJEI 544
Szerző: Vadász Zsuzsanna
ERDEI LEGEK 545
Szerző: Vadász Zsuzsanna
MAGYARORSZÁG A GYÓGYVIZEK HAZÁJA – GYÓGYFÜRDŐ LEGEK 547
Szerző: Vadász Zsuzsanna

WSZYSTKO „NAJ" O WĘGIERSKIEJ PRZYRODZIE 549

NAJPIĘKNIEJSZE REJONY GÓRSKIE WĘGIER 551
Autor: Zsuzsanna Vadász, Tłumacz: Joanna Buczulska
BALATON – WĘGIERSKIE MORZE 552
Autor: Zsuzsanna Vadász, Tłumacz: Joanna Buczulska
NAJPIĘKNIEJSZE JEZIORA WĘGIER – VELENCE, NEZYDERSKIE I CISA 554
Autor: Zsuzsanna Vadász, Tłumacz: Joanna Buczulska

ŚRODOWISKO NATURALNE BUDAPESZTU 555
Autor: Zsuzsanna Vadász, Tłumacz: Joanna Buczulska
NAJPIĘKNIEJSZE PARKI NARODOWE WĘGIER 557
Autor: Zsuzsanna Vadász, Tłumacz: Joanna Buczulska
NAJPIĘKNIEJSZA JASKINIA WĘGIER – JASKINIA KRASOWA AGGTELEK. 558
Autor: Zsuzsanna Vadász, Tłumacz: Joanna Buczulska
UROKI NIZIN I WYSOCZYZN 560
Autor: Zsuzsanna Vadász, Tłumacz: Joanna Buczulska
NAJPIĘKNIEJSZE RZEKI. 561
Autor: Zsuzsanna Vadász, Tłumacz: Joanna Buczulska
NAJPIĘKNIEJSZE LASY 562
Autor: Zsuzsanna Vadász, Tłumacz: Joanna Buczulska
WĘGRY: OJCZYZNĄ WÓD LECZNICZYCH – NAJPIĘKNIEJSZE UZDROWISKA. 564
Autor: Zsuzsanna Vadász, Tłumacz: Joanna Buczulska
FORRÁS / BIBLIOGRAFIA 565

HÍRES MAGYAR RÉGIÓK ÉS VÁROSOK 569

RÉGIÓK ÉS VÁROSOK 571
Szerző: Bayer Mónika
KÖZÉP-MAGYARORSZÁG 572
Szerző: Bayer Mónika
KÖZÉP-DUNÁNTÚL 574
Szerző: Bayer Mónika
NYUGAT-DUNÁNTÚL 577
Szerző: Bayer Mónika
DÉL-DUNÁNTÚL 580
Szerző: Bayer Mónika
ÉSZAK-MAGYARORSZÁG 582
Szerző: Bayer Mónika
ÉSZAK-ALFÖLD 584
Szerző: Bayer Mónika
DÉL-ALFÖLD 586
Szerző: Bayer Mónika
BUDAPEST 588
Szerző: Bayer Mónika
BALATON ÉS A KÖRNYEZŐ VÁROSOK. 590
Szerző: Bayer Mónika

KADRY Z WĘGIERSKICH REGIONÓW I MIAST 593

REGIONY I MIASTA 595
Autor: Mónika Bayer, Tłumacz: Joanna Buczulska
ŚRODKOWE WĘGRY. 596
Autor: Mónika Bayer, Tłumacz: Joanna Buczulska

ŚRODKOWY KRAJ ZADUNAJSKI 598
Autor: Mónika Bayer, Tłumacz: Joanna Buczulska
ZACHODNI KRAJ ZADUNAJSKI 601
Autor: Mónika Bayer, Tłumacz: Joanna Buczulska
POŁUDNIOWY KRAJ ZADUNAJSKI 603
Autor: Mónika Bayer, Tłumacz: Joanna Buczulska
PÓŁNOCNE WĘGRY 605
Autor: Mónika Bayer, Tłumacz: Joanna Buczulska
PÓŁNOCNA WIELKA NIZINA 607
Autor: Mónika Bayer, Tłumacz: Joanna Buczulska
POŁUDNIOWA WIELKA NIZINA 609
Autor: Mónika Bayer, Tłumacz: Joanna Buczulska
BUDAPESZT 611
Autor: Mónika Bayer, Tłumacz: Joanna Buczulska
BALATON I OKOLICZNE MIASTA 612
Autor: Mónika Bayer, Tłumacz: Joanna Buczulska
FORRÁS / BIBLIOGRAFIA 614

MAGYAR MŰEMLÉKEK, VÁRAK, PALOTÁK 615

TÖRTÉNETI EMLÉKEK – VÁRAK 617
Szerző: Héviziné Molnár Csilla
RÉGÉSZETI EMLÉKEK 618
Szerző: Héviziné Molnár Csilla
NÉPRAJZI EMLÉKEK – TÁJHÁZAK, SKANZENEK, SZABADTÉRI MÚZEUMOK 620
Szerző: Héviziné Molnár Csilla
VALLÁSI EMLÉKEK 622
Szerző: Héviziné Molnár Csilla
ÉPÍTÉSZETI EMLÉKEK – KASTÉLYOK, PALOTÁK, KÖZÉPÜLETEK 623
Szerző: Héviziné Molnár Csilla
A FŐVÁROS, BUDAPEST EMLÉKEI 625
Szerző: Héviziné Molnár Csilla
A FŐVÁROS, BUDAPEST EMLÉKEI – BUDAPEST DUNA-HÍDJAI 626
Szerző: Héviziné Molnár Csilla
EMLÉKMŰVEK, SZOBROK 628
Szerző: Héviziné Molnár Csilla
VILÁGÖRÖKSÉG MAGYARORSZÁGON, ÉPÍTETT HUNGARIKUMOK 629
Szerző: Héviziné Molnár Csilla
GYÓGYFÜRDŐK 631
Szerző: Héviziné Molnár Csilla

WĘGIERSKIE ZABYTKI, ZAMKI I PAŁACE 633

ZABYTKI HISTORYCZNE – ZAMKI 635
Autor: Csilla Héviziné Molnár, Tłumacz: Joanna Buczulska

ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE 637
Autor: Csilla Héviziné Molnár, Tłumacz: Joanna Buczulska
ZABYTKI ETNOGRAFICZNE – DOMY KULTURY WIEJSKIEJ, SKANSENY, MUZEA PLENEROWE 639
Autor: Csilla Héviziné Molnár, Tłumacz: Joanna Buczulska
ZABYTKI ARCHITEKTURY SAKRALNEJ 641
Autor: Csilla Héviziné Molnár, Tłumacz: Joanna Buczulska
ZABYTKI ARCHITEKTURY – PAŁACE, BUDYNKI UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ 643
Autor: Csilla Héviziné Molnár, Tłumacz: Joanna Buczulska
STOLICA, ZABYTKI BUDAPESZTU 645
Autor: Csilla Héviziné Molnár, Tłumacz: Joanna Buczulska
STOLICA, ZABYTKI BUDAPESZTU – MOSTY NA DUNAJU 647
Autor: Csilla Héviziné Molnár, Tłumacz: Joanna Buczulska
ZABYTKI, POMNIKI 649
Autor: Csilla Héviziné Molnár, Tłumacz: Joanna Buczulska
ŚWIATOWE DZIEDZICTWO NA WĘGRZECH, HUNGARICA W ARCHITEKTURZE 650
Autor: Csilla Héviziné Molnár, Tłumacz: Joanna Buczulska
KĄPIELISKA LECZNICZE 652
Autor: Csilla Héviziné Molnár, Tłumacz: Joanna Buczulska
FORRÁS / BIBLIOGRAFIA 654

MAGYAR HAGYOMÁNYOK ÉS FOLKLOR 657

HAGYOMÁNY ÉS FOLKLÓR 659
Szerző: Bazsó-Mucsina Dóra
MAGYAR NÉPTÁNC TÍPUSAI ÉS SAJÁTOSSÁGAI 660
Szerző: Bazsó-Mucsina Dóra
MAGYAR NÉPVISELET JELLEGZETESSÉGEI 661
Szerző: Bazsó-Mucsina Dóra
ÜNNEPEK A MAGYAR NÉPHAGYOMÁNYBAN 663
Szerző: Bazsó-Mucsina Dóra
A DUNÁNTÚL NAGY TÁJEGYSÉGEI 664
Szerző: Bazsó-Mucsina Dóra
ÉSZAK-MAGYARORSZÁG NÉPRAJZI EMLÉKEI 666
Szerző: Bazsó-Mucsina Dóra
A NAGYALFÖLD 667
Szerző: Bazsó-Mucsina Dóra
KELET-MAGYARORSZÁG ÉRTÉKEI 668
Szerző: Bazsó-Mucsina Dóra
FELVIDÉK ÉS KÁRPÁTALJA 670
Szerző: Bazsó-Mucsina Dóra
ERDÉLY NAGY TÁJEGYSÉGEI ÉS NÉPRAJZI ÉRTÉKEI 671
Szerző: Bazsó-Mucsina Dóra

TRADYCJE I FOLKLOR WĘGIER 673

TRADYCJA I FOLKLOR 675
Autor: Dóra Bazsó-Mucsina, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
RODZAJE I CECHY WĘGIERSKIEGO TAŃCA LUDOWEGO 676
Autor: Dóra Bazsó-Mucsina, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
CHARAKTERYSTYKA WĘGIERSKIEGO STROJU LUDOWEGO..... 678
Autor: Dóra Bazsó-Mucsina, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
ŚWIĘTA W WĘGIERSKIEJ TRADYCJI LUDOWEJ 679
Autor: Dóra Bazsó-Mucsina, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
DUŻE REGIONY ZADUNAJSKIE..... 681
Autor: Dóra Bazsó-Mucsina, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
RELIKTY ETNOGRAFICZNE PÓŁNOCNYCH WĘGIER..... 682
Autor: Dóra Bazsó-Mucsina, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
WIELKA NIZINA 684
Autor: Dóra Bazsó-Mucsina, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
WALORY WSCHODNICH WĘGIER..... 685
Autor: Dóra Bazsó-Mucsina, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
GÓRNE WĘGRY I ZAKARPACIE 687
Autor: Dóra Bazsó-Mucsina, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
GŁÓWNE REGIONY I WARTOŚCI ETNOGRAFICZNE SIEDMIOGRODU 688
Autor: Dóra Bazsó-Mucsina, Tłumacz: Ewa Więckowska-Kubiak
FORRÁS / BIBLIOGRAFIA 690

III. TYSIĄC LAT WSPÓLNEJ HISTORII I PRZYJAŹNI 691
EZER ÉV KÖZÖS TÖRTÉNELEM ÉS BARÁTSÁG

WSPÓLNY KOD KULTUROWY 693
Autor: Maria Król
A KULTÚRA KÖZÖS JEGYEI..... 695
Szerző: Król Maria, Fordítás: Lakatos György
KÖZÖS LENGYEL-MAGYAR HATÁR..... 697
Szerző: Lakatos György,
WSPÓLNA POLSKO-WĘGIERSKA GRANICA..... 699
Autor: György Lakatos, Tłumacz: Joanna Buczulska
A KÖZÖS TÖRTÉNELEM KEZDETEI – NŐK A KÉT NEMZET KÖZÖTT 700
Szerző: Lakatos György
POCZĄTKI WSPÓLNEJ HISTORII – KOBIETY ŁĄCZĄCE DWA NARODY..... 702
Autor: György Lakatos, Tłumacz: Joanna Buczulska
A KÖZÖS TÖRTÉNELEM KEZDETEI – FÉRFIAK A KÉT NEMZET KÖZÖTT..... 703
Szerző: Lakatos György
POCZĄTKI WSPÓLNEJ HISTORII – MĘŻCZYŹNI ŁĄCZĄCY DWA NARODY 705
Autor: György Lakatos, Tłumacz: Joanna Buczulska
AZ 1848-1849 - ES SZABADSÁGHARC LENGYEL ALAKJAI..... 707
Szerző: Lakatos György

POLSKIE POSTACI W POWSTANIU WĘGIERSKIM 1848-1849 ROKU 707
Autor: György Lakatos, Tłumacz: Joanna Buczulska
WĘGIERSCY BOHATEROWIE POLSKICH POWSTAŃ NARODOWYCH 710
Autor: Maria Król
LENGYEL FELKELÉSEK MAGYAR HŐSEI 712
Szerző: Król Maria, Fordítás: Lakatos György
KRAKÓW – NAJBARDZIEJ WĘGIERSKIE Z POLSKICH MIAST 713
Autor: Maria Król
KRAKKÓ – LENGYELORSZÁG LEGMAGYARABB VÁROSA 716
Szerző: Król Maria, Fordítás: Lakatos György
POECI, PISARZE I MUZYCY – O SOBIE NAWZAJEM 718
Autor: Maria Król
KÖLTŐK, ÍRÓK, ZENÉSZEK – A KÉT NEMZETRŐL, KÖLCSÖNÖSEN EGYMÁSRÓL 722
Szerző: Król Maria, Fordítás: Lakatos György
WĘGRZY WOBEC WOJNY POLSKO-BOLSZEWICKIEJ 724
Autor: Maria Król
MAGYAROK A LENGYEL-BOLSEVIK HÁBORÚBAN 727
Szerző: Król Maria, Fordítás: Lakatos György
KONCEPCJA SOJUSZU W EUROPIE ŚRODKOWEJ W XX-LECIU MIĘDZYWOJENNYM . . 729
Autor: Maria Król
A KÖZÉP –EURÓPAI SZÖVETSÉG GONDOLATA A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT 731
Szerző: Król Maria, Fordítás: Lakatos György
WĘGRZY WOBEC POLSKI PODCZAS II WOJNY ŚWIATOWEJ 732
Autor: Maria Król
A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ÉS A VARSÓI FELKELÉS 734
Szerző: Król Maria, Fordítás: Lakatos György
HENRYK SŁAWIK – BOHATER TRZECH NARODÓW 736
Autor: Maria Król
HENRYK SŁAWIK – HÁROM NEMZET HŐSE 738
Szerző: Król Maria, Fordítás: Lakatos György
1956 ESEMÉNYEI LENGYELORSZÁGBAN ÉS MAGYARORSZÁGON 740
Szerző: Lakatos György
WYDARZENIA 1956 ROKU W POLSCE I NA WĘGRZECH 742
Autor: György Lakatos, Tłumacz: Joanna Buczulska
A KÉT NEMZET ANTIKOMMUNISTA KÜZDELMEI ÉS A KATOLIKUS EGYHÁZ HŐSEI: MINDSZENTY ÉS WYSZYŃSKI 744
Szerző: Lakatos György
ANTYKOMUNISTYCZNE ZMAGANIA OBU NARODÓW I BOHATEROWIE KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO: MINDSZENTY I WYSZYŃSKI 746
Autor: György Lakatos, Tłumacz: Joanna Buczulska
WACŁAW FELCZAK – DUCHOWY OJCIEC FIDESZU I PATRON POLSKO-WĘGIERSKIEJ WSPÓŁPRACY 748
Autor: Maria Król
WACŁAW FELCZAK – A LENGYEL-MAGYAR KAPCSOLATOK PÁRTFOGÓJA 750
Szerző: Król Maria, Fordítás: Lakatos György

BARÁTSÁG A XX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉTŐL NAPJAINKIG
– AUTÓSTOP ÉS ZARÁNDOKLATOK, KERESKEDELEM ÉS TURIZMUS 752
Szerző: Lakatos György
PRZYJAŹŃ OD DRUGIEJ POŁOWY XX WIEKU DO DZIŚ
: AUTOSTOPOWICZE I PIELGRZYMI, HANDEL I TURYSTYKA 753
Autor: György Lakatos, Tłumacz: Joanna Buczulska
HUNGARIKUM LENGYELORSZÁGBAN 755
Szerző: Lakatos György
„HUNGARICUM" W POLSCE 757
Autor: György Lakatos, Tłumacz: Joanna Buczulska
POLONIA – LENGYEL NEMZETISÉG MAGYARORSZÁGON 758
Szerző: Lakatos György
POLONIA – POLSKA MNIEJSZOŚĆ NARODOWA NA WĘGRZECH 760
Autor: György Lakatos, Tłumacz: Joanna Buczulska
EKSPRES WARSZAWA-BUDAPESZT-WARSZAWA. POLSKA I WĘGRY PO 1989 ROKU. . 762
Autor: Maria Król
VARSÓ-BUDAPEST-VARSÓ EXPRESSZ LENGYELORSZÁG
ÉS MAGYARORSZÁG 1989 UTÁN 764
Szerző: Król Maria, Fordítás: Lakatos György
MÁRCIUS 23-A A LENGYEL-MAGYAR BARÁTSÁG ÜNNEPNAPJA 766
Szerző: Lakatos György
23 MARCA DNIEM PRZYJAŹNI POLSKO-WĘGIERSKIEJ 768
Autor: György Lakatos, Tłumacz: Joanna Buczulska
BIBLIOGRAFIA/FORRÁS:. 769

KRÓTKO O NAS... / RÓLUNK RÖVIDEN... 771

STOWARZYSZENIE POMOCY DZIECIOM NIEPEŁNOSPRAWNYM
„KROK ZA KROKIEM" W ZAMOŚCIU 773
Autor: Le. Med. Maria Król
LÉPÉSRŐL LÉPÉSRE EGYESÜLET 774
Szerző: dr. Maria Król
PETŐ ANDRÁS KAR SEMMELWEIS EGYETEM 775
Szerző: Dr. Tenk Miklósné Dr. Zsebe Andrea
WYDZIAŁ IM. ANDRÁS PETŐ NA UNIWERSYTECIE SEMMELWEIS W BUDAPESZCIE . . 776
Autor: Dr. Tenk Miklósné Dr. Zsebe Andrea

WSTĘP

W przedmowie książki Grzegorza Górnego „Węgry. Tysiąc lat samotności" (Wydawnictwo AA, Kraków 2018) jest zacytowany wybitny polski poeta Czesław Miłosz: „Polacy, gdziekolwiek mieszkają i jakimkolwiek hołdują poglądom, mają tradycyjną miłość do Węgrów, ale o Węgrzech nie wiedzą prawie nic...".

Podobnie można powiedzieć o poziomie wiedzy – mimo tradycyjnej sympatii do Polaków – Węgrów na temat Polski.

Również własne doświadczenie wydawcy tej publikacji, od wielu lat współpracującego z węgierskimi konduktorami i Instytutem Pető w zakresie stosowania i rozpowszechniania, Kierowanego Nauczania zdają się to potwierdzać.

Fenomen polsko-węgierskiego braterstwa jest niezaprzeczalnym faktem i wyjątkowym przypadkiem wielowiekowej przyjaźni w miotanej licznymi konfliktami Europie.

Polsko-węgierskie braterstwo jest zjawiskiem z pewnością godnym kontynuacji i rozpowszechniania.

Wychodząc naprzeciw temu wyzwaniu nauczyciele i wychowawcy polskiej i węgierskiej młodzieży uczącej się w szkołach Stowarzyszenia Pomocy Dzieciom Niepełnosprawnym „Krok za krokiem" w Zamościu i Instytutu Pető w Budapeszcie zawarli w niniejszej publikacji najciekawsze i najważniejsze, ich zdaniem, informacje o własnych krajach i narodach.

W swoich artykułach promują oni zagadnienia z zakresu historii, kultury (w tym nauki i sztuki, tradycji i folkloru oraz języka), przyrody i geografii.

Przedstawiają również sylwetki najznakomitszych przedstawicieli swoich narodów, a także liczne dowody ponad tysiącletniej wspólnej historii i przyjaźni oraz wspólnych bohaterów

Publikacja w żadnym razie nie wyczerpuje całości przedstawianych tematów, a wręcz jest jedynie wyborem zagadnień opisanych w wielkim skrócie z uwagi na ograniczoną jej objętość.

Wydawca i autorzy mają jednak głęboką nadzieję, że publikacja będzie inspiracją dla czytelników do pogłębienia i poszerzenia wzajemnej wiedzy o obu narodach.

Do każdego artykułu dołączona jest prezentacja multimedialna na płycie CD z materiałami audiowizualnymi, dotyczącymi opisywanego zagadnienia.

Publikacja jest dostępna w obu językach jednocześnie.

Książka skierowana jest przede wszystkim do nauczycieli i wychowawców młodzieży w obu krajach.

Autorzy.

BEVEZETÉS

Górny Grzegorz „Magyarország. Ezer éves magány" – ban (AA Kiadó, Krakkó 2018) idézi a kiemelkedő lengyel költőt, Czesław Miłoszt: „A lengyelek bárhol is éljenek, nézeteiktől függetlenül hagyományos szeretettel bírnak a magyarok iránt, de szinte semmit sem tudnak Magyarországról…".

Hasonló igazság mondható el a magyarok Lengyelországot illető tudási szintjéről – a lengyelekkel szemben érzett hagyományos magyar szimpátia ellenére.

E könyv kiadójának – aki sok éve működik együtt magyar konduktorokkal a Pető Intézettel a Konduktív pedagógia alkalmazásában és terjesztésében – saját tapasztalata is ezt látszik megerősíteni.

A lengyel-magyar testvériség jelensége vitathatatlan tény és az évszázados barátság egyedi példája a konfliktusok sújtotta Európában.

A lengyel-magyar testvériség minden bizonnyal olyan jelenség, amelyet érdemes folytatni és terjeszteni.

Ennek a kihívásnak a kielégítésére a zamości Fogyatékossággal Élő Gyermekeket Segítő „Lépésről lépésre" Egyesület és a budapesti Pető Intézet által vezetett iskolákban tanuló lengyel és magyar gyerekek tanárai és oktatói a saját országukról és nemzetükről szóló legérdekesebb és legfontosabb információkat mutatták be e kiadványban.

Cikkekben elősegítik a történelemmel, kultúrával (beleértve a tudományt és a művészetet, a hagyományt, a folklórt és a nyelvet), a természettel és a földrajzzal kapcsolatos kérdések megismerését. Bemutatják népük legjobbjainak profilját, valamint számos bizonyítékot szolgáltatnak a több mint ezer éves közös történelemre és barátságra, valamint annak közös hőseire.

A kiadvány semmiképpen sem meríti ki a bemutatott témák összességét, és korlátozottságából adódóan csak az itt említett témák egy rövid válogatása.

A kiadó és a szerzők azonban reménykednek abban, hogy a kiadvány inspirációul fog szolgálni az olvasók számára a két nemzet kölcsönös ismereteinek elmélyítéséhez és bővítéséhez.

Mindegyik cikket multimédiás prezentáció kíséri egy, a leírt témával kapcsolatos audiovizuális anyagot tartalmazó CD-n.

A kiadvány mindkét nyelven egyszerre érhető el.

Elsősorban mindkét ország tanárainak és ifjúsága oktatóinak szól.

Szerzők.

POZNAJMY POLSKĘ

ISMERJÜK MEG LENGYELORSZÁGOT

HISTORIA POLSKI

Autor: AGNIESZKA MAGRYTA-GŁĄB

CHRZEST POLSKI

W czasach, kiedy ludzie wędrowali z miejsca na miejsce, by znaleźć odpowiednie ziemie do zamieszkania, na tereny Europy Środkowej i Wschodniej przybyli **Słowianie**. Było to około VI wieku. Lud ten, żyjący między Odrą a Bugiem był podzielony na liczne plemiona. Najważniejsze z nich to: Polanie, Wiślanie, Ślężanie, Mazowszanie i Pomorzanie. Nazwa Polska pochodzi od nazwy plemienia Polan. A nazwa Polanie – od pól, które uprawiali. W X wieku utworzyli oni w Wielkopolsce państwo. Jego władcą został **Mieszko I**. Ponieważ uważał je za swoją własność, nazwano je państwem Mieszka I.

Polanie wierzyli w wielu bogów, natomiast mieszkańcy innych państw Europy wyznawali już chrześcijaństwo. Mieszko I uznał, że jego kraj potrzebuje chrztu z trzech powodów. Po pierwsze, jego ziemie zamieszkiwało wiele plemion o różnych wierzeniach i obyczajach. Chrześcijaństwo by je zastąpiło i zjednoczyło. Po drugie, książę chciał przyłączyć do swego państwa ziemie Pomorzan, jednak był na to zbyt słaby. Potrzebował pomocy. Po chrzcie mógłby zawierać sojusze z innymi chrześcijańskimi państwami. Po trzecie, chrzest zapewniłby bezpieczeństwo państwu Mieszka I. Sąsiedni władcy straciliby możliwość atakowania Polan pod pretekstem nawracania na chrześcijaństwo.

Mieszko I zdecydował, że chrzest przyjmie od Czechów. Zawarł sojusz z księciem Czech i ożenił się z jego córką Dobrawą. Kroniki podają, że przyszła żona Mieszka zażądała od narzeczonego, by ten odesłał swoje siedem żon i przyrzekł być prawdziwym chrześcijaninem. Czescy duchowni przygotowali ceremonię. Mieszko I ochrzcił się wraz z całym dworem. Stało się to w roku **966**. **Chrzest księcia uważany jest za początek istnienia Polski**. Po chrzcie Polska dołączyła do chrześcijańskiej Europy. Przyjęła kulturę zachodnioeuropejską, a dzięki sojuszowi z Czechami powiększyła się o ziemie Pomorzan. Księża i zakonnicy, którzy przybyli z Dobrawą, byli pierwszymi ludźmi na ziemiach Polski umiejącymi czytać i pisać. Dzięki nim zaczęło rozwijać się piśmiennictwo, gdyż uczyli tej sztuki najbliższych współpracowników księcia. Do języka napływały zapożyczenia z języka czeskiego i łaciny. Zaczęto budować z kamienia. Powstawały trwałe kościoły, kaplice i palatia. Współcześni Mieszka I nauczyli się

mierzyć czas od narodzenia Chrystusa. Jednym słowem, to dzięki Mieszkowi I Polska jest krajem należącym do kultury zachodniej.

W 992 roku władcą Polski został syn Mieszka I i Dobrawy, Bolesław. Ponieważ słynął z dzielności i odwagi, nazywano go Chrobrym, czyli *walecznym*, *dzielnym*. Zorganizował on wyprawę misyjną biskupa Wojciecha do Prus. Biskup chciał bowiem nawracać plemiona pogańskie. Prusowie jednak zabili Wojciecha. Chrobry postanowił wykupić jego ciało. Zapłacił Prusom tyle złota, ile ważyło ciało biskupa. Wkrótce papież ogłosił Wojciecha świętym. Do dziś jest on jednym z patronów Polski. W 1000 roku Bolesław Chrobry gościł cesarza Ottona III na zjeździe gnieźnieńskim, na którym ustanowiono arcybiskupstwo i trzy biskupstwa. W ten sposób papież i cesarz uznali niezależność Polski. W 1025 roku Chrobry koronował się na pierwszego króla Polski.

Takie są początki naszej państwowości. To, co nas dzisiaj łączy i określa poza wspólną historią, to nasze symbole narodowe: **godło** – przedstawiające białego orła w koronie na czerwonym tle, biało-czerwona **flaga** i **hymn** – *Mazurek Dąbrowskiego*. Najważniejszym aktem prawnym w naszym państwie jest ***Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej***.

Autor: AGNIESZKA MAGRYTA-GŁĄB

POLSKA KRÓLÓW

Polska była monarchią do roku 1795. To data ostatniego rozbioru, którego skutkiem było zniknięcie Rzeczpospolitej z mapy Europy. Szerzej o tym wydarzeniu będzie można przeczytać w kolejnych rozdziałach.

W czasie, kiedy Polska była monarchią, władzę w kraju kolejno sprawowali książęta i królowie. Pierwszą panującą dynastią byli **Piastowie**, z krótką przerwą na władanie Przemyślidów. W XII wieku książę Bolesław Krzywousty podzielił państwo pomiędzy synów. Okres ten nazywamy **rozbiciem dzielnicowym**. Władzę nad ziemiami Polski sprawowali równocześnie niezależni książęta piastowscy. W XIV wieku kraj został na powrót zjednoczony przez Władysława Łokietka. Jego syn, **Kazimierz Wielki**, był ostatnim królem z dynastii Piastów.

Król Kazimierz znacznie podniósł znaczenie Polski w Europie, nie zostawił jednak potomka. Kiedy zmarł, na polskim tronie zasiadł jego siostrzeniec, król Węgier **Ludwik Węgierski**. Po śmierci władcy polscy możni panowie uznali za władczynię jego 10-letnią córkę **Jadwigę**. Koronowano ją w 1384 roku. Od razu zaczęto też szukać jej męża. Aranżowanie małżeństw było bowiem najlepszym sposobem na zawieranie sojuszy między państwami. Jako czterolatka, Jadwiga została zaręczona z austriackim księciem, jednak po ukończeniu 12 roku życia miała prawo odwołać to zobowiązanie. Tak też zrobiła. Sytuacja polityczna wymagała, by młodziutka Jadwiga poślubiła wielkiego księcia Litwy, 35-letniego **Jagiełłę**. Litwa była wówczas ostatnim pogańskim krajem w Europie. Krzyżacy od dawna nie ustawali w próbach jej podbicia. Z kolei Litwini często sami najeżdżali na Polskę.

Polscy i litewscy możni postanowili zawrzeć unię Polski z Litwą. Dzięki temu oba kraje połączą siły. Litwini przestaną najeżdżać Polskę. Litwa przyjmie chrzest. Krzyżacy stracą pretekst do wypraw misyjnych, a Polska odzyska Pomorze Gdańskie i Śląsk. W ten oto sposób od losów małej dziewczynki zależała przyszłość Europy Środkowej. Umowa o przyszłej unii została podpisana w 1385 roku w miejscowości **Krewo na Litwie**. Rok później państwa zawarły unię. Jeszcze tego samego roku Jagiełło przybył do Polski i przyjął chrzest, na którym otrzymał imię Władysław. Poślubił Jadwigę i został koronowany na króla Polski. Odtąd państwo miało dwóch królów: Jadwigę i Władysława. Dali oni początek dynastii Jagiellonów. Unia polsko-litewska przetrwała ponad 400 lat.

Wyjście za mąż za Jagiełłę dla dobra Polski, Litwy i chrześcijaństwa, nie są jedynymi zasługami królowej Jadwigi. Broniła ona interesów Polski, troszczyła się o biednych i chorych, zapisała w testamencie środki na odnowienie Akademii Krakowskiej (dziś Uniwersytet Jagielloński). Zmarła kilka dni po śmierci swojej trzytygodniowej córeczki, mając zaledwie 25 lat. Śmierć Jadwigi wstrząsnęła całym krajem, ponieważ królowa była powszechnie kochana za swoją dobroć i mądrość. Papież Jan Paweł II ogłosił ją świętą.

Jagiellonowie władali Polską i Litwą do drugiej połowy XVI wieku. Od upadku Rzeczypospolitej w XVI wieku, władcy byli wybierani w drodze wolnej elekcji. Odtąd każdy szlachcic z kraju i z zagranicy mógł się ubiegać o Polską koronę, a każdy polski i litewski szlachcic miał prawo głosować na swojego kandydata. Jednym z nich był, wybrany w 1576 roku, węgierski książę **Stefan Batory**. Chciał on wykorzystać siły Rzeczypospolitej, by wyzwolić Węgry spod panowania tureckiego.

Jednym z najbliższych doradców króla był **Jan Zamoyski**. Batory został zapamiętany jako wspaniały wódz. Odzyskał Inflanty, lecz dalsze plany pokrzyżowała mu niespodziewana śmierć.

Kiedy Polska znalazła się pod zaborami, rządzący państwami, które zagarnęły ziemie Rzeczypospolitej, rościli sobie prawa do używania tytułów polskich władców. Po odzyskaniu Niepodległości w 1918 roku władzę sprawowała już Rada Regencyjna Królestwa Polskiego. Tak oto w dużym skrócie wygląda historia monarchii w Polsce.

Autor: AGNIESZKA MAGRYTA-GŁĄB

STULECIE WOJEN

XVI wiek to najpomyślniejszy okres w historii Polski. Nazywany jest „**złotym wiekiem"** kultury. Połączone Litwa i Polska stanowiły europejską potęgę. Przez ponad 200 lat kraj omijały wszelkie konflikty i wojny.

Sytuacja zmieniła się w połowie XVII wieku. Czas ten przyniósł Polsce kryzys i wiele wojen. Jednym z największych wrogów kraju była Szwecja. Oba państwa dążyły do uzyskania przewagi nad dostępem do Morza Bałtyckiego. Była to istotna kwestia, gdyż drogą morską przebiegał szlak handlowy z zachodniej Europy do Rosji. Kontrola nad portami morskimi zapewniała duże korzyści z handlu. Jednocześnie na ziemie państwa polsko-litewskiego ostrzyli sobie apetyt kolejni carowie – władcy Moskwy. W końcu wojska moskiewskie zaatakowały, zajmując większość Ukrainy i Litwy, ziemie wchodzące w skład Rzeczypospolitej. Polska po tym starciu znacznie osłabła. Wykorzystał to Karol Gustaw, król Szwecji. W 1655 roku wkroczył na ziemie Polski i Litwy, zalewając je wojskami najeźdźców. **Henryk Sienkiewicz**, XIX-wieczny pisarz, nazwał to zjawisko **potopem szwedzkim**. Szlachta polska poparła Karola Gustawa wierząc, że będzie lepszym królem niż Jan Kazimierz, obecny władca Rzeczypospolitej. Sądzono, że król szwedzki pomoże odzyskać Polsce zagarnięte przez wojska moskiewskie ziemie Ukrainy i Litwy. Szlachta bardzo szybko zrozumiała swój błąd. Protestanccy Szwedzi rabowali i palili polskie miasta i wsie. W końcu porwali się na największą świętość, klasztor na **Jasnej Górze w Częstochowie**. Przełożony klasztoru, ojciec **Augustyn Kordecki,** zdążył ukryć najcenniejsze przedmioty

i wywieźć cudowny obraz Matki Boskiej. Przygotował klasztor do oblężenia, zaopatrzył w broń i żywność, po czym wspierał walczących podczas oblężenia. Klasztor stanowił niewielką twierdzę. Broniło jej 160 żołnierzy i ponad 20 dział. Resztę obrońców stanowili: szlachta, mieszczanie i chłopi – w sumie kilkuset ludzi. Atakujący stanowili liczbę ponad 3 tysięcy żołnierzy armii szwedzkiej. Zbulwersowani atakiem na klasztor Polacy, zaczęli organizować oddziały partyzanckie. Ukrywały się one w lasach i wspomagane przez ludność kraju, atakowały wroga z zaskoczenia. Po 40 dniach Szwedzi wycofali się spod Jasnej Góry. Wojska polskie i szwedzkie stoczyły wiele bitew. Wojna partyzancka, zwana też szarpaną, po mistrzowsku dowodzona przez **Stefana Czarnieckiego**, znacznie osłabiła wroga. W 1660 roku, po powrocie do kraju króla, zawarto pokój. W tym samym roku Polacy odbili Moskwie znaczną część Ukrainy.

XVII-wiecznej Polsce zagrażała także muzułmańska Turcja. Jej władca powiększał swoje imperium, mając do dyspozycji doskonale wyszkoloną armię. Jego celem była także środkowa Europa. Choć papież ostrzegał przed inwazją turecką, państwa europejskie były zajęte dbaniem o własne interesy i nie myślały o wspólnej obronie. W 1683 roku stutysięczna armia turecka kierowana przez wielkiego wezyra, Karę Mustafę, dotarła do Austrii i rozpoczęła oblężenie Wiednia. Cesarz poprosił o pomoc polskiego króla **Jana III Sobieskiego**, był on bowiem znany jako znakomity wódz i zwycięzca wielu walk. Król Polski wyruszył więc z odsieczą do Wiednia. Wziął ze sobą niezwykle skuteczną, liczącą 25 tysięcy żołnierzy, **husarię**. Sobieskiemu powierzono dowodzenie wojskami niemieckimi i austriackimi. **12 września 1683** roku polski król odniósł spektakularne zwycięstwo. Najeźdźcy uciekli w popłochu. Jan III Sobieski zatrzymał pochód Turków na Europę. Wrócił do Warszawy, gdzie na dobre trwały prace nad budową ulubionej rezydencji króla, **pałacu w Wilanowie**.

Skutkiem wojen targanych Polską w XVII wieku było straszliwe spustoszenie kraju. Miasta i wsie były zrujnowane. Znacząco spadła liczba ludności. Szerzyły się epidemie i głód. Najeźdźcy wywieźli z Rzeczypospolitej kosztowności i dzieła sztuki. Do dziś wiele z nich można podziwiać w szwedzkich muzeach. W taki sposób Szwecja weszła w posiadanie między innymi księgozbioru Mikołaja Kopernika. Szlachta zubożała, więc chętnie przyjmowała pieniądze od przedstawicieli obcych narodowości i popierała ich interesy. Kolejne wojny sprawiły, że pozycja Polski w Europie znacznie osłabła. Trzej sąsiedzi, Prusy, Austria i Rosja wzmacniały się i powoli stawały się siłami zagrażającymi Rzeczypospolitej.

Autor: AGNIESZKA MAGRYTA-GŁĄB

ROZBIORY

Po śmierci Jana III Sobieskiego Polską władali królowie wywodzący się z Saksonii. Byli to August II Mocny i August III Sas. Czasy ich panowania nazywane są saskimi. Państwo Polskie wówczas znacznie osłabło. Po śmierci Augusta III caryca Rosji narzuciła Polsce następcę. W ten oto sposób królem został **Stanisław August Poniatowski** – człowiek, który miał być całkowicie posłuszny swojej protektorce. Król był znakomicie wykształcony, dbał o rozwój kultury, wspierał artystów, starał się unowocześnić szkolnictwo, założył Teatr Narodowy w Warszawie. Wydawał cotygodniowe obiady czwartkowe, na które zapraszał wybitnych artystów, pisarzy, filozofów. Chciał unowocześnić i wzmocnić państwo, jednak wydarzyło się coś, co temu przeszkodziło.

W 1772 roku Rosja, Prusy i Austria zagarnęły część ziem Rzeczypospolitej. W historii naszego kraju o tym wydarzeniu mówi się **I rozbiór Polski**. Król, wspierany przez licznych patriotów, nadal chciał reformować państwo, co nie podobało się zaborcom. Nie chcieli oni dopuścić do żadnych reform, które wzmocniłyby Polskę. W 1791 roku uchwalono **Konstytucję 3 maja**. Była ona próbą ratowania państwa, jednak nie wszystkie zapisane w niej reformy udało się wprowadzić w życie.

W 1793 roku Rosja i Prusy przeprowadziły **II rozbiór Polski**, zagarniając kolejne jej ziemie. Rzeczypospolita została pozbawiona dostępu do morza i znacznie osłabła. Pomimo tego polscy patrioci nie chcieli pogodzić się z jej upadkiem. Król oddał realną władzę Rosji. Polacy zaczęli szykować się do powstania. Jego wodzem został **Tadeusz Kościuszko**. Ponieważ miał on do dyspozycji znacznie okrojoną armię (35 tysięcy żołnierzy przeciw 400 tysiącom, którymi dysponowali Rosjanie), do walk dołączyli nieobeznani ze sztuką wojenną **kosynierzy** – chłopi uzbrojeni w osadzone pionowo kosy. Powstańcy w bitwie **pod Racławicami** pokonali Rosjan, co uskrzydliło Polaków. Po przepędzeniu wroga z Warszawy, liczebność wojska polskiego wzrosła do 55 tysięcy. Rosjan wsparły jednak Prusy. Powstańcy musieli stawić czoła dwóm mocarstwom. Po klęsce **bitwy pod Maciejowicami**, Kościuszko dostał się do rosyjskiej niewoli, a powstanie upadło. Wkrótce Warszawa trafiła w ręce Rosjan, którzy

zawzięcie ścigali przywódców zrywu. Tych, których pojmano, wywieziono w głąb Rosji. W międzyczasie, kiedy toczyły się jeszcze walki, zaborcy prowadzili rozmowy dotyczące definitywnego podziału między sobą ziem Rzeczypospolitej. Do **III rozbioru Polski** doszło w 1795 roku. Król Stanisław August Poniatowski zrzekł się tronu, a Rzeczypospolita zniknęła z mapy Europy na długie 123 lata.

Po upadku powstania Polacy żyli pod rządami zaborców. Mężczyźni musieli służyć w ich wojskach. Naród Polski miał zapomnieć o własnym kraju, kulturze, języku, historii. Za nieprzestrzeganie tych zasad groziły srogie kary, a czasami śmierć. Wiele osób udało się na emigrację. Wielką nadzieję upatrywano w Napoleonie. Walczył on we Włoszech z jednym z państw zaborczych – Austrią. Na emigracji przebywał generał **Jan Henryk Dąbrowski**. Wyszedł on z pomysłem, by u boku Napoleona powstało wojsko polskie, które go wesprze. Francja miałaby później pomóc odzyskać Polsce niezależność. Tak powstały **Legiony Polskie**. Po niespełna pół roku liczyły już około 7 tysięcy żołnierzy. Wtedy to, by dodać otuchy walczącym i podtrzymać nadzieję na odzyskanie niepodległości, polityk i poeta Józef Wybicki skomponował ***Pieśń Legionów Polskich*** **we Włoszech**, nazwaną później ***Mazurkiem Dąbrowskiego***. Utwór ten stał się hymnem narodowym Polaków.

Napoleon objął władzę we Francji i walczył z krajami, które dokonały w Polsce rozbiorów. Ostatecznie poniósł klęskę. W 1815 roku doszło do zjazdu królów i książąt na kongresie wiedeńskim. Ustalono tam, że Rosja zajmie większą część dawnej Polski, aniżeli pozostali zaborcy. Na uzyskanych ziemiach car utworzył Królestwo Polskie, zwane też Kongresowym. Zostawił on Polakom część praw, na przykład własną armię i sejm, ale wkrótce je odebrał. To było przyczyną **powstania listopadowego**, które wybuchło w 1830 roku. Zakończyło się ono klęską. Rosja nałożyła surowe kary, ale Polacy nadal walczyli o wolność.

Pod koniec stycznia 1863 roku młodzi ludzie zaatakowali rosyjskie placówki wojskowe w Królestwie. Rozpoczęło się **powstanie styczniowe**. Jego przywódcą został **Romuald Traugutt**. Ze względu na dużą przewagę Rosjan, powstańcy musieli prowadzić walki partyzanckie. Tymczasem utworzono tajne państwo z Rządem Narodowym, który kierował powstaniem, wydawał prasę, miał sądy, urzędników i policję. Kiedy Rosjanie aresztowali i publicznie powiesili Traugutta, powstanie upadło. Pochłonęło ono ponad 22 tysiące ofiar, kilkadziesiąt tysięcy powstańców zesłano na Syberię, a wielu odebrano

majątki. Państwa zaborcze usiłowały wykorzenić z Polaków pamięć o ich kraju. W tajemnicy, w domowym zaciszu czy potajemnych lekcjach pielęgnowano jednak kulturę, język i pamięć o historii ojczyzny.

Autor: AGNIESZKA MAGRYTA-GŁĄB

KONSTYTUCJA 3 MAJA

Od początku panowania króla **Stanisława Poniatowskiego** kuratelę nad Rzeczpospolitą Obojga Narodów nieustannie sprawowało Imperium Rosyjskie. Choć caryca Katarzyna II pozwoliła na zachowanie ustroju państwa polskiego, bacznie śledziła nastroje w kraju swojego protegowanego. Z czasem w Polsce zaczęły narastać problemy wewnętrzne. Władza królewska nie była zbyt silna, a sąsiadujący z nią Rosja, Austria i Prusy rosły w siłę. Przeprowadzały liczne reformy i utwierdzały swoją rolę w Europie. Zaczęły zagrażać także i Polsce. Po dokonaniu I rozbioru król próbował zreformować kraj, by wzmocnić jego pozycję.

Jesienią 1788 roku w Warszawie za zgodą Katarzyny II został zwołany sejm zwany **Sejmem Czteroletnim** lub **Sejmem Wielkim**. Obradował on do wiosny 1792 roku. Stronnictwo patriotyczne z królem na czele dążyło do uregulowania ustroju prawnego Rzeczpospolitej Obojga Narodów. **3 maja 1791** roku uchwalono Ustawę Rządową, zwaną też **Konstytucją 3 maja**. Była to wówczas pierwsza w Europie i druga na świecie (po konstytucji amerykańskiej z 1787 roku) nowoczesna konstytucja. Co ciekawe, by dopiąć swego, zwolennicy zmian wykorzystali zbliżające się święta wielkanocne do zwołania sejmu. Ustawa została przegłosowana ilością zaledwie 1/3 posłów.

Konstytucja miała bardzo duże znaczenie dla Polski. Według dwóch współautorów konstytucji, **Ignacego Potockiego** i **Hugona Kołłątaja**, stanowiła ona ostatnią wolę i testament gasnącej Ojczyzny. Konstytucja zmieniła ustrój państwa na monarchię dziedziczną, zrównała politycznie środowiska mieszczańskie i szlachtę, nad chłopami roztoczyła opiekę państwa, dzięki czemu złagodzono wszelkie nadużycia wobec tej klasy społecznej. Konstytucja wreszcie wprowadziła trójpodział władzy na ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą. Ustawa dawała nadzieję na wzmocnienie Polski na arenie międzynarodowej.

Otwierała także drogę na wprowadzenie kolejnych reform. Co najważniejsze w tej sytuacji politycznej, miała zagwarantować Polsce niezależność polityczną od wciąż zagrażających sąsiadów: Rosji, Prus i Austrii. Na taki stan rzeczy nie mogła pozwolić caryca Katarzyna. W porozumieniu z polską magnaterią zawiązała w **Targowicy konfederację**, gdzie uznano Konstytucję 3 maja za symbol zdrady narodowej. Po ponad 14 miesiącach wypełnionych uchwalaniem ustaw szczegółowych rozwijających postanowienia konstytucji, król również przystąpił do konfederacji targowickiej. Ustawa przestała obowiązywać. W 1792 roku wybuchła wojna polsko-rosyjska. Sejm Czteroletni i wszystkie ustanowione na nim akty uznano za niebyłe.

W czasie zaborów Konstytucja 3 maja przypominała Polakom o dążeniu do wolności i niezależności. W 1919 roku, rok po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, Sejm Ustawodawczy podjął uchwałę, według której rocznica uchwalenia konstytucji została uznana za święto narodowe. Po przerwie spowodowanej II wojną światową zwyczaj obchodów powrócił. Po masowych demonstracjach studenckich w 1946 roku władze komunistyczne zabroniły publicznego upamiętniania tej ważnej rocznicy. Dopiero w 1990 roku przywrócono ją pod nazwą Święto Narodowe Trzeciego Maja. Litwa, wchodząca niegdyś w skład Rzeczypospolitej Obojga Narodów, obchodzi je od 2007 roku.

Autor: AGNIESZKA MAGRYTA-GŁĄB

ODZYSKANIE NIEPODLEGŁOŚCI

W 1914 roku wybuchła **I wojna światowa**. Państwa, które dokonały zaborów w Polsce, znalazły się w konflikcie. Niemcy i Austro-Węgry stanęły naprzeciw Rosji, Francji i Anglii – sojuszu nazwanego **ententą**. Patriota, aktywny działacz polityczny, a późniejszy współtwórca niepodległego państwa polskiego – **Józef Piłsudski** był zdania, że spór pomiędzy tymi krajami daje szansę Polsce na wywalczenie sobie niepodległości. Uważał on, że największym wrogiem Polski jest Rosja, dlatego opowiedział się za Austro-Węgrami. Zaraz po wybuchu wojny Piłsudski utworzył **Pierwszą Kompanię Kadrową**, która miała walczyć przeciw Rosji. Kompania liczyła kilkudziesięciu żołnierzy, którzy mieli stanowić kadry, czyli dowódców przyszłego Wojska Polskiego. W sierpniu 1914 roku Pierwsza

Kompania Kadrowa wkroczyła do Królestwa Kongresowego. Zamieszkujący je Polacy nie chcieli jednak podjąć walki po stronie zaborców. Po niepowodzeniu wyprawy dowódca i jego żołnierze wstąpili do nowo utworzonych w Krakowie Legionów Polskich. Tak powstała **Pierwsza Brygada Legionów Polskich**. Liczyła ona wówczas już ok. 5,5 tysięcy żołnierzy. Dowództwo nad całością objął Józef Piłsudski. W krwawych starciach z Rosją wzięły udział także dwie inne brygady, łącznie około 20 tysięcy zbrojnych. Niestety po stronie rosyjskiej walczyli także Polacy, którzy z racji przebywania pod zaborem rosyjskim zostali siłą wcieleni do tej armii.

Kiedy po trzech latach Amerykanie wypowiedzieli Niemcom wojnę, Piłsudski postanowił zerwać sojusz z przegrywającymi wojnę Niemcami. Ci, w odpowiedzi za takie posunięcie rozbroili żołnierzy Pierwszej Brygady, a samego Piłsudskiego na ponad rok zamknięto w więzieniu.

W listopadzie 1918 roku zakończyła się I wojna światowa. Wszyscy trzej zaborcy ponieśli klęskę, choć każdy w inny sposób. Niemcy i Austro-Węgry przegrały wojnę, Rosję trawiły wojny domowe, a Polacy powoli zaczęli przejmować ziemie zabrane im przez zaborców i tworzyć własne urzędy, policję i wojsko. Polska odzyskiwała niepodległość. Pokonane Niemcy wypuściły Józefa Piłsudskiego z więzienia. Przybył on do Warszawy 10 listopada, a nazajutrz 11 listopada 1918 roku objął naczelne dowództwo Wojska Polskiego. Kilka dni później otrzymał pełnię władzy w Polsce jako Naczelnik Państwa. Odrodzone państwo polskie zaczęto nazywać **II Rzeczpospolitą**. W następnych latach datę **11 listopada 1918** roku uznano za dzień odzyskania przez Polskę niepodległości. Dziś obchodzimy go pod nazwą **Narodowe Święto Niepodległości**.

Granice państwa polskiego kształtowały się jeszcze kilka lat. Sytuacja odradzającego się kraju nie była łatwa. Niemal na wszystkich odcinkach granicy dochodziło do walk z sąsiednimi państwami. **Powstanie Wielkopolskie** było jednym z pierwszych zwycięskich zrywów, rozpoczętych jeszcze pod koniec roku 1918. Powstańcy w ciągu kilkunastu dni wyzwolili spod władzy Niemców większość Wielkopolski. **Powstania Śląskie** w trzech zrywach zakończyły się przyłączeniem do Polski sporej części Śląska, leżącej między Katowicami a Opolem. Najtrudniej było ustalić granice na wschodzie. Początkowo armia Polska odnosiła sukcesy, jednak w 1920 roku Rosjanie zaatakowali z całą siłą i zajęli wschodnie ziemie Rzeczpospolitej aż po przedpola Warszawy. **Bitwa Warszawska** tocząca

się w dniach 13-16 sierpnia zakończyła się jednakże zwycięstwem Wojska Polskiego i była przełomowym momentem wojny. Mówi się o niej **Cud nad Wisłą**. Zadecydowała bowiem o ocaleniu niepodległości naszego państwa. Zwycięstwo Polaków miało także wielkie znaczenie dla całej Europy. Uratowało kontynent przed falą komunizmu. Natomiast polsko-ukraińskie walki o Lwów toczyły się już od 1918 roku. Uczniów i studentów broniących miasta przed zajęciem przez Ukraińców nazywamy **Orlętami Lwowskimi**.

Autor: AGNIESZKA MAGRYTA-GŁĄB

II WOJNA ŚWIATOWA

Z układem granic po I wojnie światowej nie pogodził się sprawujący władzę w Niemczech **Adolf Hitler**. **1 września 1939 roku** Niemcy bez ostrzeżenia zaatakowały Polskę. **17 września** przeciwko Rzeczpospolitej wystąpił także Związek Sowiecki. Po miesiącu walk polska armia została rozgromiona przez wrogów. Najeźdźcy podzielili się terytorium Polski i rozpoczęli okupację. Jedni i drudzy przeprowadzali masowe egzekucje, w których zginęły tysiące osób. Niemcy zabijali przypadkowych ludzi schwytanych podczas ulicznych łapanek, a tysiące wywozili do zorganizowanych przez siebie **obozów koncentracyjnych**, gdzie realizowano program zagłady Żydów, a także wyniszczania określonych grup więźniów. **Auschwitz**, pierwszy obóz koncentracyjny na terenie okupowanej Polski, obliczony na 30 tysięcy więźniów, Niemcy założyli w Oświęcimiu w związku z masowymi aresztowaniami Polaków, które miały zapobiec rozwojowi ruchu oporu, ogarniającemu coraz szersze kręgi ludności. Więźniowie byli tam masowo mordowani lub umierali z zimna, głodu, od chorób i zbyt ciężkiej pracy. Okupanci chcieli zgładzić przede wszystkim elitę – najlepiej wykształconych i najbardziej aktywnych przedstawicieli polskiego narodu: polityków, prawników, lekarzy, naukowców, duchownych i oficerów. Obozy tego typu znajdowały się także w Lublinie na Majdanku, czy Brzezince – Birkenau. Oprócz obozów koncentracyjnych, na ziemiach polskich utworzone zostały przez okupanta **obozy zagłady** w Chełmnie, Bełżcu, Sobiborze i Treblince. Powstały one w celu wyniszczenia ludności żydowskiej zamieszkującej Europę. Mordowano w nich także ludność cygańską, jeńców

radzieckich oraz Polaków, udzielających pomocy Żydom. W ciągu doby Niemcy potrafili zagazować i spalić w krematoriach ok. 9 tysięcy osób.

Na mocy decyzji najwyższych władz Związku Sowieckiego w 1940 roku dokonano egzekucji ponad 20 tysięcy Polaków, w tym ponad 10 tysięcy oficerów wojska i policji. Tak zwanych „wrogów władzy sowieckiej" likwidowano w haniebny sposób, poprzez strzał w tył głowy. Ofiary grzebano w masowych grobach w Katyniu pod Smoleńskiem, Miednoje, Piatichatkach koło Charkowa czy Bykowni koło Kijowa. Tysiące Polaków było wysiedlanych ze swoich domów i trafiało do przymusowych obozów pracy w Niemczech. Szczególnie ciężki los spotykał dzieci, które oddzielano od rodziców. Te o aryjskiej urodzie oddawano do zniemczenia. Z samej Zamojszczyzny germanizacji poddano około 4,5 tysiąca dzieci. Inne, które zdołały przeżyć transport w nieludzkich warunkach, zmuszano do pracy ponad ich siły, wykorzystywano do przeprowadzenia eksperymentów medycznych i skazywano na powolną śmierć z głodu i wycieńczenia.

Najeźdźcy plądrowali i niszczyli cały dorobek polskiej kultury i nauki. Likwidowali polskie biblioteki, muzea, teatry, szkoły i uczelnie. Polacy nie pogodzili się z klęską i kolejną utratą swojego państwa. Zakładali tajne organizacje i przygotowywali się do walki. Największą i najważniejszą organizacją polskiego ruchu oporu była licząca 400 tysięcy żołnierzy **Armia Krajowa** (**AK**). Jej członkowie gromadzili broń, organizowali szkolenia wojskowe i dokonywali zamachów na szczególnie bezwzględnych żołnierzy niemieckich. Członkowie AK pozyskiwali informacje na temat sił wroga i przekazywali je państwom walczącym z Niemcami, głównie Wielkiej Brytanii. Od początku wojny w walki angażowali się także wychowani w duchu patriotyzmu młodzi ludzie. Szczególnie ważną rolę odegrało harcerstwo, które podczas wojny funkcjonowało pod kryptonimem **Szare Szeregi**. Organizacja ta skupiała około 15 tysięcy młodych Polaków. Najmłodsi roznosili po całej Warszawie listy, przesyłki, meldunki i rozkazy. Często byli jedynym źródłem informacji o losie najbliższych. Starsi brali udział w szkoleniach wojskowych i prowadzili tzw. mały sabotaż. Zrywali niemieckie flagi i wieszali polskie, wpuszczali gaz łzawiący do kin i sklepów przeznaczonych tylko dla Niemców, tworzyli dodające otuchy i wzywające do walki napisy i symbole na murach. Jednym z najczęściej malowanych symboli był przypominający kotwicę i łączący dwie litery P i W znak **Polski Walczącej**. Najstarsi z harcerzy tworzyli bataliony, czyli oddziały. Uczestniczyli w akcjach zbrojnych,

odbijali więźniów, wysadzali mosty. Każdy młody Polak wymieni batalion „Zośka" czy „Parasol" jako przykład dzielnej i ofiarnej walki z okupantem.

1 sierpnia 1944 roku wybuchło **powstanie warszawskie**. Polacy chcieli wyzwolić swoją stolicę spod władzy niemieckiej. Inicjatorem akcji była Armia Krajowa. Podlegające jej dowództwu Szare Szeregi bohatersko walczyły w obronie Warszawy. Po 63 dniach stłumione przez okupantów powstanie upadło, pochłaniając ogromną liczbę ofiar. Losy kilku harcerzy zostały opisane przez świadka wydarzeń, Aleksandra Kamińskiego, w wydanej jeszcze pod okupacją książce ***Kamienie na szaniec***. Historię Zośki, Alka i Rudego, harcerzy Szarych Szeregów, znają wszyscy nastolatkowie w Polsce.

Podczas II wojny światowej Polacy toczyli boje także poza granicami swojego kraju, zwłaszcza u boku zachodnich sojuszników, walcząc na lądzie, morzu i w powietrzu. Polscy żołnierze brali udział w wielu ważnych kampaniach podczas działań wojennych, jak kampania wrześniowa, bitwa o Francję, kampania Norweska, bitwa o Anglię, lądowanie w Normandii, bitwa o Monte Cassino, bitwa o Tobruk i wielu innych. Zdaniem wielu historyków, polskie siły zbrojne zaangażowane podczas II wojny światowej w walkę przeciw nazistom stanowiły czwartą co do wielkości armię aliancką w Europie.

Bilans tej wojny dla Rzeczpospolitej jest następujący: terytorium kraju zmniejszyło się z 390 tys. km^2 do 312 tys. km^2. Liczba poległych, zmarłych, zamordowanych obywateli polskich stanowiła około 22% populacji. Straty majątku narodowego to 38%, z czego w przemyśle 50%. Straty w dobrach kultury – nie do oszacowania.

Autor: AGNIESZKA MAGRYTA-GŁĄB

ŻOŁNIERZE NIEZŁOMNI

W czasie, kiedy Polska znajdowała się pod okupacją, w Londynie został powołany **rząd emigracyjny**, zwany również **rządem londyńskim**. Podporządkowana mu była zarówno Armia Krajowa, jak i pozostałe tajne organizacje walczące z okupantem. Premierem rządu londyńskiego, a zarazem Naczelnym Wodzem Sił Zbrojnych na Zachodzie, był generał **Władysław Sikorski**.

Kiedy Niemcy poniosły klęskę w Związku Radzieckim, jego przywódca, Józef Stalin w 1944 roku wkroczył na ziemie należące przed wojną do Rzeczpospolitej. Polska została wyzwolona spod okupacji niemieckiej. **8 maja 1945 roku** Niemcy podpisały bezwarunkowy akt kapitulacji. II wojna światowa dobiegła końca. Na polecenie Stalina polscy komuniści utworzyli **Rząd Tymczasowy Rzeczpospolitej Polskiej** i przestali uznawać legalny rząd londyński. Przywódca Związku Radzieckiego dążył do ustalenia nowych granic Rzeczpospolitej, umieścił tysiące żołnierzy Armii Czerwonej na terenie Polski i całkowicie podporządkował sobie nowe władze. O najważniejszych sprawach państwa polskiego decydował Józef Stalin. Większość Polaków nie chciała, by rządzili nimi komuniści. Nie pozwalali oni bowiem na posiadanie własnego zdania, tym bardziej, jeśli była to krytyka rządu. Ludzi, którzy nie podzielali poglądów komunistów aresztowano i skazywano często pod nieprawdziwymi czy wręcz absurdalnymi zarzutami. Nierzadko wykonywano wobec nich wyroki śmierci. Niektóre oddziały Armii Krajowej walczyły z nowym systemem. Mówi się o nich **Żołnierze Niezłomni** lub **Wyklęci**. Nie mieli oni jednak szans na zwycięstwo, gdyż komuniści byli wspierani przez specjalne oddziały wojska, Armię Czerwoną, Milicję Obywatelską i policję polityczną, zwaną **Urzędem Bezpieczeństwa**, w skrócie **UB**. W tym czasie aresztowano kilkadziesiąt tysięcy osób, zamykano ich w więzieniach czy obozach pracy, a wiele rozstrzelano. Prześladowani byli przeważnie dawni żołnierze Armii Krajowej.

Jednym z nich był rotmistrz **Witold Pilecki**. W czasie wojny był żołnierzem ruchu oporu i Armii Krajowej. W 1940 roku dał się uwięzić w obozie koncentracyjnym Auschwitz. Chciał w ten sposób zgromadzić informacje na temat tego, co się dzieje za murami obozu, by sporządzić raport i przekazać go do Londynu. To głównie dzięki niemu świat tak szybko dowiedział się o mordowaniu Żydów w komorach gazowych, a także innych zbrodniach popełnianych tam przez Niemców. Pilecki został przywódcą grupy pomagającej w ucieczce więźniów, a po trzech latach sam uciekł z obozu. Mimo, że koniec wojny zastał Pileckiego poza granicami kraju, kiedy zobaczył, jak łamane są prawa jego rodaków, postanowił wrócić. Gromadził informacje na temat panującej sytuacji i przekazywał je rządowi londyńskiemu. Był świadomy, że za takie postępowanie grozi mu sroga kara. W 1947 roku został aresztowany pod zarzutem szpiegostwa, przygotowywania zamachu na ważnych pracowników UB i za posiadanie broni. Do zarzutu o szpiegostwo odniósł się tłumacząc, że zdawał relację legalnemu

rządowi Polski. W trakcie przesłuchań był bardzo torturowany. W pokazowym procesie rotmistrza skazano na śmierć. Wyrok wykonano w maju 1948 roku. Ciało wrzucono do zbiorowej mogiły, a rodziny nie poinformowano o miejscu pochówku. W 1990 roku, już w wolnej Polsce, Sąd Najwyższy pośmiertnie uniewinnił Witolda Pileckiego, uznając jego proces za zbrodnię sądową.

Danuta Siedzikówna miała 11 lat, kiedy wybuchła wojna. Rok później Rosjanie aresztowali i wywieźli na Syberię jej ojca. Niedługo potem Niemcy rozstrzelali jej matkę za to, że współpracowała z Armią Krajową. Pomimo tego młodziutka, bo zaledwie 15-letnia Danusia także wstąpiła do AK, przyjmując pseudonim „**Inka**". Przeszła szkolenie medyczne i została sanitariuszką. Przyłączyła się do oddziału partyzanckiego Zygmunta Szendzielarza o pseudonimie „Łupaszka". „Inka" została zapamiętana jako radosna i dzielna dziewczyna, która niosła pomoc rannym partyzantom, ale i rannym wrogom. W 1945 roku funkcjonariusze UB aresztowali Danusię za współpracę z oddziałami antykomunistycznego podziemia. Podczas transportu do więzienia została uwolniona przez żołnierzy AK. Odtąd z jeszcze większym przekonaniem jako sanitariuszka brała udział w walkach z milicją i UB. Drugi raz „Inkę" aresztowano latem 1946 roku w Gdańsku. W więzieniu była straszliwie torturowana. W trakcie brutalnych przesłuchań nie zdradziła żadnych informacji na temat partyzantów. Odmówiła także napisania prośby do władz o ułaskawienie. Skazano ją na karę śmierci przez rozstrzelanie. Wyrok wykonano w piwnicy więzienia w Gdańsku, w 1946 roku. Przed egzekucją 18-letnia dziewczyna wysłała liścik: „Jest mi smutno, że muszę umierać. Powiedzcie mojej babci, że zachowałam się, jak trzeba." W 1991 roku sąd w Gdańsku unieważnił wyrok śmierci wydany na „Inkę".

Witold Pilecki i Danuta Siedzikówna są przykładem żołnierzy Żołnierzy Niezłomnych, którzy nie pogodzili się z zależnością Polski od Związku Radzieckiego i brakiem wolności w kraju. Za swoją postawę zapłacili własnym życiem. W czasach PRL propaganda komunistyczna miała na celu ukryć prawdę o żołnierzach, którzy nie godzili się na dominację sowiecką, narzucenie nowej władzy i jej sposób kierowania państwem. Przez lata ukrywano pamięć o Wyklętych. Nie można było o nich mówić ani upamiętniać. Zapomnieni byli celowo, dlatego wciąż trwają poszukiwania miejsc pochówku wielu bohaterów. Niektóre szczątki, w tym „Inki", udało się zidentyfikować. Miejsca spoczynku innych wciąż są nieznane. Narodowy Dzień Pamięci „Żołnierzy Wyklętych" obchodzony jest w Polsce 1 marca.

Autor: AGNIESZKA MAGRYTA-GŁĄB

POLSKI KOŚCIÓŁ W PRL

W okresie komunizmu państwo polskie przyjęło nazwę **Polska Rzeczpospolita Ludowa**, w skrócie **PRL**. Był to czas, kiedy władze starały się podporządkować sobie wszystkie organizacje, jakie funkcjonowały w kraju. Te, które na to pozwoliły, mogły cieszyć się wieloma przywilejami. Polski Kościół katolicki chciał jednak pozostać niezależny. W odradzającej się po wojnie Polsce praktyki religijne uległy ogromnemu pogłębieniu. Wiązało się to nie tylko z odwiecznym wizerunkiem Polaka-katolika, ale także z poczuciem stabilności, którą dawała przynależność do Kościoła.

Komuniści odrzucali wiarę w Boga, dlatego zaczął się czas prześladowań wierzących. Polski kler zaczęto oskarżać o to, że jest za mało postępowy, zbyt zacofany i uniemożliwia reformy, czym zagraża dopiero co wywalczonej wolności i sprzyja wrogom Państwa Ludowego. Księża byli zamykani w więzieniach, zabroniono nauczania religii w szkołach, zakazywano budowy nowych kościołów, państwo przejmowało majątki kościelne. Aby zniszczyć struktury kościelne, do seminariów zaciągali się zwolennicy komunizmu, aby od wewnątrz rozpracowywać „wrogów państwa". Władze PRL chciały pozyskiwać do współpracy także księży. Grożono ich rodzinom lub obiecywano pomoc w pozyskiwaniu pieniędzy na remont lub budowę kościołów. Innym proponowano wyższe stanowiska w kościelnej hierarchii. Poza niewielką grupą duchownych, polski Kościół nie uległ komunistom i starał się stać na straży polskiej tradycji narodowej.

Zwierzchnikiem polskiego Kościoła był wówczas **kardynał Stefan Wyszyński**. Pod jego przewodnictwem Kościół bronił praw obywateli i wspierał walczących z systemem komunistycznym. W 1953 roku władze aresztowały prymasa Wyszyńskiego i umieściły w klasztorze w Komańczy. Przebywał tam pod stałym nadzorem komunistów, ale mógł pisać, spacerować i przyjmować gości. Po śmierci Józefa Stalina w 1956 roku nastąpiła tak zwana odwilż. Rządy komunistów nieco złagodniały, z więzień wypuszczali oni swoich przeciwników, księży, w tym także prymasa Wyszyńskiego. Odwilż trwała około roku, potem na nowo rozpoczęły się prześladowania środowisk kościelnych.

Bardzo ważną postacią polskiego Kościoła w tym czasie był **Karol Wojtyła**. Od dziecka był zapalonym sportowcem, interesował się literaturą, teatrem, a w wolnych chwilach wędrował po górach. Aby zarobić na życie ciężko pracował w kamieniołomie. Studiował polonistykę, a później na tajnym wydziale teologii. Grywał w teatrze, pisał sztuki teatralne i wiersze. W 1946 roku przyjął święcenia kapłańskie i wyjechał na dalsze studia do Włoch. Po powrocie rozpoczął pracę wykładowcy uniwersyteckiego. Bardzo szybko, bo w wieku 38 lat, Wojtyła został biskupem, zaś 5 lat później arcybiskupem krakowskim. W 1978 roku Karol Wojtyła został wybrany Głową Kościoła. Ten pierwszy od kilkuset lat papież nie-Włoch przybrał imię **Jan Paweł II**. Podczas swojego pontyfikatu odbył ponad sto pielgrzymek zagranicznych, odwiedził ponad 120 krajów na sześciu kontynentach. Do historii przeszedł jako papież pielgrzym. Będąc już papieżem, swoją ojczyznę odwiedził osiem razy.

W czasach PRL Jan Paweł II przybył do Polski trzy razy – w 1979, 1983 i 1987 roku. W spotkaniu z papieżem podczas pierwszej pielgrzymki do kraju wzięło udział ponad 10 milionów ludzi. Po raz pierwszy społeczeństwo poczuło siłę i przestało się bać. Rok później doszło do pierwszych strajków, które szybko ogarnęły cały kraj. Historycy zgodnie twierdzą, że pierwsze pielgrzymki Jana Pawła II wpłynęły znacząco na przemiany w Polsce, które doprowadziły do upadku systemu komunistycznego i pokojowego odzyskania wolności. Papież dodał duchowej siły Polakom i zainspirował do powstania „Solidarności", o której będzie mowa w kolejnym rozdziale. Kiedy w 1980 roku pojawiło się niebezpieczeństwo ataku Związku Radzieckiego na Polskę, Watykan przyłączył się do międzynarodowego frontu nacisków na ZSRR, aby zrezygnował z inwazji. Po wprowadzeniu stanu wojennego w Polsce, amerykański prezydent Ronald Reagan konsultując z papieżem politykę udzielania pomocy podziemnej „Solidarności", przyczynił się do przetrwania solidarnościowej opozycji. Reagan zwrócił się do Watykanu o informacje i rady, jak postępować w sprawie Polski. Amerykański prezydent dążył bowiem do wyzwolenia Europy Środkowej i Wschodniej spod panowania ZSSR.

Ówcześni i współcześni obserwatorzy wydarzeń w Polsce, historycy i socjologowie podkreślają, że rola Kościoła w procesie upadku komunizmu w Polsce była ogromna. Dodawał otuchy i siły, jednoczył społeczeństwo i mobilizował do działań prowadzących do odzyskania pełni wolności.

Autor: AGNIESZKA MAGRYTA-GŁĄB

SOLIDARNOŚĆ I JEJ BOHATEROWIE

Życie gospodarcze i polityczne w komunistycznej Polsce było odwzorowaniem zasad obowiązujących w Związku Radzieckim. Znacznie ograniczono swobody obywatelskie, kontrolowano wszystkie publikacje – książki, prasę, filmy. Za granicę można było wyjechać tylko za zgodą władz. Wszystkie zakłady przemysłowe, fabryki, kopalnie, większość sklepów i gospodarstw stanowiło własność państwa. Rząd decydował co i w jakiej ilości ma być produkowane, gdzie i za ile sprzedawane. W sklepach brakowało podstawowych towarów, jak cukier, benzyna czy mięso. Kraj znacznie się zadłużył w zachodnich bankach i nie miał środków na spłatę zobowiązań. Kilkakrotnie dochodziło do dużych protestów. Najtragiczniejsze w skutkach były wystąpienia z roku 1956 w Poznaniu i 1970 roku w miastach Wybrzeża – Gdańsku, Gdyni i Szczecinie. Pierwsze z nich, kiedy to wbrew woli ZSRR wybrano Władysława Gomułkę na I sekretarza Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, zainspirowało wewnątrzpartyjną opozycję węgierską do działań zmierzających do uzyskania pełniej niezależności od Moskwy. Doprowadziły one jesienią 1956 roku do **powstania węgierskiego** w Budapeszcie, po czym objęły także inne miasta na Węgrzech. W 1980 roku sytuacja gospodarcza Polski była katastrofalna. Władze wprowadziły drastyczne podwyżki cen, sklepy świeciły pustkami, społeczeństwo przestało kryć niezadowolenie. Ze względu na niedostateczne zaopatrzenie klienci ustawiali się w długich kolejkach przed sklepami na wiele godzin, a nawet dni przed ich otwarciem.

14 sierpnia 1980 roku wybuchł **strajk w Stoczni Gdańskiej**. Przyczyną zrywu było zwolnienie z pracy cieszącej się dużym szacunkiem wśród pracowników **Anny Walentynowicz**, która przed dziesięcioma laty, w 1970 roku brała czynny udział w strajkach robotniczych. Na czele stoczniowców stanął **Lech Wałęsa**. Uczestnicy strajku domagali się między innymi: podniesienia wynagrodzenia za pracę, przywrócenia do pracy Walentynowicz, zgody na utworzenie wolnych związków zawodowych broniących robotników, zwolnienia z więzień osób przetrzymywanych za poglądy polityczne. W sumie strajkujący przestawili dwadzieścia jeden postulatów. W ciągu paru dni strajki ogarnęły

kilkaset miast w całym kraju. 31 sierpnia władze podpisały pierwsze z czterech porozumień sierpniowych ze strajkującymi, godząc się na wszystkie postulaty. Wkrótce zarejestrowano **Niezależny Samorządny Związek Zawodowy** (**NSZZ**) „**Solidarność**". Władza zgodziła się na to, gdyż chciała, by robotnicy zakończyli strajki. Do „Solidarności" wstąpiło ok. 10 milionów obywateli na 35 milionów mieszkańców Polski.

W 1981 roku władzę w Polsce objął **generał Wojciech Jaruzelski** – zagorzały zwolennik komunizmu, jak się później okazało, także użycia wojska i milicji przeciwko strajkującym. Podjął on decyzję o wprowadzeniu stanu wojennego i siłowym rozprawieniu się z „Solidarnością". W nocy z 12 na 13 grudnia przestały działać telefony, telewizja nadała komunikat o **stanie wojennym**, a na ulicę oprócz oddziałów milicji wysłano tysiące żołnierzy, wozy bojowe oraz czołgi. Władzę w kraju przejęło wojsko. Ograniczono znacznie prawa obywateli, zakazując wychodzenia z domu po godzinie 22, podróżowania oraz zaostrzając kary. Kontrolowano korespondencję i podsłuchiwano rozmowy telefoniczne. Władze internowały kilka tysięcy działaczy „Solidarności", po czym ją rozwiązały. Kiedy poczuły się pewnie, wypuściły internowanych, a w 1983 roku zniosły stan wojenny.

Przywódcy „Solidarności" podjęli decyzję o **walce bez przemocy**. Mogli działać jedynie w podziemiu. Wydawali nielegalne pisma i książki, organizowali kursy prawdziwej historii, przygotowywali manifestacje, rozdawali ulotki. W kraju wciąż panował kryzys, wybuchały kolejne strajki. W końcu władze stwierdziły, że nie są w stanie kontynuować tej nieudolnej polityki. W 1989 roku rząd i jego przeciwnicy spotkali się na rozmowach **Okrągłego Stołu**. Obrady trwały dwa miesiące. Wzięli w nich udział przedstawiciele władz, członkowie „Solidarności" oraz delegacja Kościoła. Rozmowy zakończyły się porozumieniem, na mocy którego rozpoczęto przywracanie w Polsce demokracji. Ustalenia Okrągłego Stołu doprowadziły do częściowo wolnych wyborów, w wyniku których definitywnie upadł komunizm w Polsce.

Związek zawodowy „Solidarność" był największym ruchem społecznym w dziejach Polski. Jej przywódca, **Lech Wałęsa**, stał się symbolem pokojowej walki o prawa zwykłych obywateli oraz o współudział społeczeństwa w kierowaniu państwem. Za swoją działalność został uhonorowany w 1983 roku Pokojową Nagrodą Nobla. Później, w pierwszej połowie lat 90., pełnił

funkcję prezydenta Polski. Jednym z przywódców strajku w Stoczni Gdańskiej był **Andrzej Gwiazda**. Pełnił on rolę wiceprzewodniczącego związku. „Solidarność" była wspierana przez duchownych. Jej kapelan, k**siądz Jerzy Popiełuszko** organizował msze za ojczyznę oraz pielgrzymki robotników. Wspierał osoby, które za udział w strajkach były więzione lub straciły pracę. Jego kazania gromadziły rzesze wiernych. Zyskał sobie wielki rozgłos oraz autorytet. Swoją działalność duszpasterską oparł na przesłaniu „Nie daj się zwyciężyć złu, ale zło dobrem zwyciężaj", a także na nauczaniu papieża Jana Pawła II i prymasa Stefana Wyszyńskiego. W 1984 roku był brutalnie torturowany, potem zamordowany, a następnie wrzucony do Wisły przez agentów komunistycznej Służby Bezpieczeństwa.

Dzisiaj, dzięki bohaterom „Solidarności", Polska jest wolnym krajem. Jej mieszkańcy w wolnych demokratycznych wyborach wybierają władze. Mogą otwarcie dyskutować, wyrażać swoje poglądy i opinie.

LENGYELORSZÁG TÖRTÉNELME

Szerző: MAGRYTA-GŁĄB AGNIESZKA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

LENGYELORSZÁG MEGKERESZTELKEDÉSE

Azokban az időkben, amikor még a népek egyik helyről a másikra vándoroltak, Európa középső és keleti részeibe érkeztek a **szlávok**. A 6. század környéke volt ez. Az Odera és a Bug folyó között letelepedett nép több törzsből állt: polánok, viszlyánok, szlezánok, mazóvok, pomeránok alkották. A polán törzs nevéből származik Lengyelország neve (lengyelül Polska). A polánok neve pedig a pola (mező, föld) szóból ered. A 10. században ők hozták létre az őshazát, Nagy-Lengyelországot. Vezetőjük **I. Mieszko** fejedelem volt, aki sajátjának tekintette az országot.

A polánok többistenhitűek voltak, a környező európai népek azonban keresztények. I.Mieszko belátta, hogy országának szüksége van a keresztségre, három okból is. Először is azért, mert az alatta élő törzsek sokféle hite és hiedelemvilága kevertséget okozott, a kereszténység egységesíthette volna őket. Másodszor szerette volna megszerezni Pomeránia területeit, amire egyedül nem volt ereje, ezért keresztény államokkal akart szövetkezni. Harmadszor pedig a keresztség felvétele biztonságot és békét hozhatott a már fennálló szomszédos keresztény országokkal szemben, akik így már nem támadhatták meg a pogány polánok országát.

I.Mieszko úgy döntött, hogy a csehektől kéri a keresztség felvételét. Szövetséget kötött a cseh fejedelemmel és feleségül vette Dobrawa nevű lányát. A krónikák elbeszélik, hogy Mieszko cseh jegyese a házasság előtt kikötötte, hogy a fejedelemnek el kell űznie előző hét pogány feleségét és jó kereszténynyé kell válnia. A ceremóniát cseh papok készítették elő. A fejedelem **966-ban** keresztelkedett meg egész udvartartásával együtt. **A keresztség felvételétől számítják Lengyelország születését.** Ettől kezdve Lengyelország a keresztény Európa részévé vált. Átvette a nyugat-európai szokásokat és a cseh szövetségeseknek köszönhetően határait kiterjesztette Pomerániára. A Dobrawával érkező papok és szerzetesek voltak az első írástudók Lengyelföldön. Nekik

köszönhetően kezdett terjedni az írás, olvasás ismerete a fejedelem udvarában. A lengyel nyelvbe átvettek cseh és latin szavakat. A településeken megjelentek a kőházak. Időtálló templomok, kápolnák és paloták épültek. El kezdték a kalendáriumi időt számítani Krisztus születésétől. Mindezek nyomán I. Mieszkónak köszönhetően Lengyelország a nyugati kultúra részévé vált.

992-ben Lengyelország fejedelme Boleszláv, I.Mieszko és Dobrawa fia lett. Harcias és bátor uralkodó volt, így a Vitéz Boleszláv nevet kapta. Hittérítő missziót szervezett Wojciech püspökkel a poroszok földjére, ahol pogány törzsek éltek. A poroszok megölték a püspököt, Boleszláv pedig kiváltotta testét annyi aranyért amennyit a püspök nyomott. A pápa nemsokára szentté avatta Wojciechet, aki a mai Lengyelország egyik védőszentje. 1000-ben Boleszláv meghívta III. Ottó császárt a gnieznói találkozóra, amin érsekséget és három püspökséget alapítottak, ezzel elismertette országát mind a pápa, mind a császárság előtt. 1025-ben koronázták Vitéz Boleszlávot Lengyelország első királyának.

Ezzel kezdődik a lengyel állam története. Az, ami a történelmen túl összeköti ma a lengyeleket a következő nemzeti szimbólumok: a **címer** – fehér, megkoronázott sas, vörös mezőben; a **zászló** – fehér-piros színben; a **himnusz** – Dąbrowski mazurkája. A jog alapját a Lengyel Köztársaság Alkotmánya adja.

Szerző: MAGRYTA-GŁĄB AGNIESZKA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

LENGYEL KIRÁLYOK

Lengyelország 1795-ig királyság volt. Ezzel a dátummal, az ország harmadik felosztása nyomán Lengyelország megszűnt létezni Európa térképén. Erről az eseményről a következő fejezetben még részletesen olvashatunk.

A monarchia idején az országot fejedelmek és királyok vezették. Az első uralkodó ház a Piast-dinasztia volt, akik hosszú uralmát csak rövid időre szakította meg a Přemysl-ház. A 12. században Ferdeszájú Boleszláv fejedelem felosztotta az országot fiai között. A következő korszakot így a területi széttagoltság jellemezte. Az önálló fejedelemségeket a Piast-ház leszármazottai kormányozták.

A 14. században I. Ulászló király egyesítette ismét Lengyelországot. Az ő fia, III. Nagy Kázmér volt az utolsó uralkodó a Piast-házból.

Kázmér uralkodása alatt Lengyelország tekintélye megnőtt Európában, de a király nem hagyott hátra utódot. Amikor Kázmér meghalt a lengyel trónra unokaöccse, I. Nagy Lajos magyar király ült. Lajos halála után lánya, Hedvig lett az uralkodó, akit 10 éves korában ismertek el a lengyel nemesek királynőjüknek, 1384-ben koronázták meg. Ezzel egy időben elkezdtek neki férjet keresni, a kor szokása szerint a királyságok szövetségére másik országból. Bár 4 éves korában már eljegyezték egy osztrák herceggel, 12 évesen jogában állt felbontania a jegyességet, amit Hedvig meg is tett. A politikai helyzet megkívánta, hogy a fiatal kislány a 35 éves Jagelló litván nagyfejedelemmel keljen egybe. Litvánia volt Európában az utolsó pogány ország, amelyet a Német Lovagrend régóta nem tudott elfoglalni, továbbá a litvánok is gyakran betörtek Lengyelországba.

A lengyel és litván nemesek elhatározták, hogy unióba egyesítik Lengyelországot és Litvániát. Tervüktől remélték, hogy mindkét ország ereje növekszik majd, megszűnnek az egymás közti harcok és a litván betörések. Ezentúl Litvánia megkeresztelésével a német kereszteseknek sem lesz ürügye a támadásra, valamint Lengyelország elnyeri a gdański tengeri területeket, délen pedig Sziléziát. Mindez a kérdés, Közép-Európa jövője egy törékeny kislány, Hedvig sorsától függött. 1385-ben Krewo litván helységben szerződést írtak és egy évre rá meg is alakult az Unió. Jagellót Lengyelországban megkeresztelték és az Ulászló nevet kapta, majd feleségül vette Hedviget és lengyel királlyá koronázták. Ekkor két királyi uralkodó volt a trónon: Hedvig és Ulászló. Tőlük származott a Jagelló uralkodó-ház. A lengyel-litván unió 400 éven át fennállt. Hedvignek nem csak a politikai házasság volt az érdeme, de az egész litvánság megkeresztelését segítette. Védte Lengyelország érdekeit, támogatta a szegényeket és a betegeket, végrendeletében vagyonából hagyott a Krakkói Akadémia megújítására (amit ma Jagelló Egyetemnek neveznek). 25 évesen hunyt el pár nappal 3 hetes gyermekének halála után. Hedvig elvesztése megrendítette az országot. Népe szerette jóságáért és bölcsességéért. II. János Pál pápa szentté avatta.

A 16. század közepéig a Jagellók uralkodtak Lengyelországon és Litvánián. Ettől a kortól az uralkodót szabad választással lehetett trónra emelni. Innentől minden hazai és külföldi nemes igényt tehetett a koronára és minden lengyel és litván nemesnek szavazati joga volt a jelöltekre. 1576-ban így választották

meg a lengyel trónra Báthory István erdélyi fejedelmet. Báthory szerette volna a lengyelek erejével Magyarországot felszabadítani a török uralom alól. Az ő legközelebbi tanácsadója volt Jan Zamoyski, Zamość alapítója. Báthory megszerezte a Baltikumban Livóniát, de további terveit megszakította váratlan halála. A lengyelek emlékezetében, mint az egyik legnagyobb, dicsőséges királyuk él.

Amikor Lengyelországot teljesen felosztották maguk között a nagyhatalmak, akkor magukévá tették a lengyel uralkodói címet is. A függetlenség 1918-as visszanyerésekor felállt a Lengyel Királyság Kormányzó Tanácsa. Ez tehát a Lengyel Királyság történetének rövid összefoglalása.

Szerző: MAGRYTA-GŁĄB AGNIESZKA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

A HÁBORÚK ÉVSZÁZADA

A 16. század volt Lengyelország történelmének leggazdagabb időszaka, a kultúra **aranykora**. A Lengyel-Litván Unió európai nagyhatalom volt. A század vége egyben egy kétszáz éves háború- és konfliktusmentes korszak végét is jelentette.

A 17. század sok válságot és háborút hozott Lengyelországnak. Az egyik legnagyobb ellenség ekkor Svédország volt. A lengyelek és a svédek is szerették volna uralni a balti-térség tengeri kijáratait, amelyek a Nyugat-Európát Oroszországgal összekötő kereskedelmi útvonal fontos részét képezték. A tengeri kikötők ellenőrzése nagy bevétellel kecsegtette mindkét államot. Ugyanakkor a moszkvai cárok is fenték fogukat a lengyel-litván területekre. Az oroszok meg is támadták és elfoglalták ebben az időben a litván és ukrán területek nagy részét, ami jelentősen meggyengítette Lengyelországot. X. Károly Gusztáv svéd király ezt a helyzetet kihasználva 1655-ben seregeivel lengyel földre lépett. **Henryk Sienkiewicz** 19. századi lengyel író regényében ***svéd áradatnak*** nevezte a megszálló seregek előrenyomulását. A lengyel nemesek szembefordultak királyukkal, II. János Kázmérral és bizalmat adtak Károly Gusztávnak, akiről hitték, hogy visszaszerzi az oroszok által elvett területeket. A protestáns svédek ennek ellenére a lengyel városokat, falvakat és vidéket pusztították, s a nemesség belátta hibáját. A megszállók végül a **częstochowai Jasna Góra**

kolostora ellen vonultak. Augustyn Kordecki atya, a kolostor elöljárója idejében elrejtette a legdrágább értékeket és kimentette a csodás Istenszülő képet. Felkészült a támadásra, védelmet és ellátást biztosított, de a kolostor nem volt nagy erőd, 160 katona védte, továbbá nemesek, és a helybeli paraszt lakosság. Ezzel szemben a svéd erők 3000 fő katonát számoltak. A lengyelek partizánharcot folytattak kitörésekkel és az erdőkből meglepetésszerű rajtaütésekkel gyengítették az ellenfelet, így a svédek 40 napi ostrom után visszavonultak Jasna Góra alól. Az itt elért sikerek **Stefan Czarniecki** nevéhez fűződnek. Még több lengyel-svéd ütközetre került sor országszerte, mígnem Károly Gusztáv elhagyta csapataival az országot és 1660-ban békét kötöttek. Még ebben az évben a lengyelek visszavették Moszkvától az ukrán vidék egy részét.

A 17. században a másik veszélyes ellenfél az Oszmán Birodalom volt, amely folyamatos terjeszkedésével, jól képzett hadseregével már Közép-Európát fenyegette. Bár a pápa intette a nyugati hatalmakat az oszmán előrenyomulástól, azok egyéb érdekeikkel voltak elfoglalva a közös védelem megszervezése helyett. 1683-ban Kara Musztafa százezres török seregével megkezdte Bécs ostromát. Az osztrák császár **III. Sobieski János** lengyel király segítségét kérte, aki nagy hadvezér hírében állt. Sobieski 25 000 lovas **huszárral** indult Bécs alá, ahol megkapta a német és osztrák seregek irányítását is. 1683. szeptember 12-én fölényes győzelmet aratott, megfutamítva a török seregeket, amelyek így visszafordultak és nem támadták többé Európa ezen részét. Sobieski Varsóba visszatérve kiépítette a híres **Wilanów palotát**.

A században lezajlott háborúk következtében Lengyelország nagy része elnéptelenedett, a városok romokban hevertek, a falvakat felégették a támadók. Járványok terjedtek és éhség uralkodott. A megszállók sok nemzeti kincset és értéket magukkal vittek, kifosztva az országot. Rengeteg lengyel szépművészeti alkotás került külföldre, több példány mai napig megtekinthető svéd múzeumokban. Mikolaj Kopernikusz könyvtára is odaveszett ebben az időben. A nemesség elszegényedett, így a környező nagyhatalmak pénzért könnyen megvesztegethették. Lengyelország veszített korábbi európai nagyságából és mindezzel növekedett a porosz, osztrák, orosz fenyegetés.

Szerző: MAGRYTA-GŁĄB AGNIESZKA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

LENGYELORSZÁG HÁROM FELOSZTÁSA

III. Sobieski János halála után szászországi királyok ültek a lengyel trónra, II. Erős Ágost, majd fia, III. Ágost. Uralkodásuk alatt, az úgynevezett szász-korszakban Lengyelország jelentősen meggyengült. III. Ágost halála után II. Katalin orosz cárnő döntött az új király személyéről. Így került a trónra **II. Szaniszló Ágost**, aki a cárnő lekötelezettje volt. A jól képzett, tanult király a lengyel oktatás modernizálását, a kultúra és művészetek felvirágoztatását tűzte ki célul, Varsóban létrehozta a Nemzeti Színházat. A híres csütörtöki vacsoráira neves művészeket, írókat, filozófusokat hívott meg. Miközben szerette volna megerősíteni és fejleszteni országát nagy történelmi változás lépett közbe.

1772-ben Oroszország, Ausztria és Poroszország egymás között megállapodva megtette Lengyelország **első felosztását**. A király számos hazafi segítségével tovább akarta vinni a reformokat, de a nagyhatalmaknak ez nem tetszett. **1791. május 3**-án megszületett a **Lengyel Alkotmány**, amely próbálta megmenteni a feldarabolódó országot, de a hozzá kapcsolódó reformokat már csak részben sikerült érvényesíteni.

Lengyelország **második felosztása 1793**-ban történt Oroszország és Poroszország között, akik további területeket csatoltak el az anyaországtól. Elveszítették a tengeri kijáratukat is, ami jelentős mértékben gyengítette az országot. A király tényleges hatalmát Oroszországnak adta. Mindezek ellenére a lengyel ellenállás nem adta fel harcát, **Tadeusz Kościuszko** vezetésével felkelés robbant ki. Bár a Kościuszko vezette erők 35 ezer főt számláltak a 400 ezres orosz sereggel szemben, a **kaszás népfelkelőkkel** egyesülve a lengyel hadak **a Racławice alatti csatában** győzelmet arattak. A sikertől felbuzdulva kiűzték az oroszokat Varsóból és a lengyel sereg ekkora már 55 ezerre duzzadt. Ekkor Poroszország lépett közbe, így a lengyelek két tűz közé szorulva a **maciejowicei csatában** döntő vereséget szenvedtek, Kościuszko orosz fogságba került, a felkelést leverték. Varsó orosz kézre került, üldözni kezdték a felkelés vezetőit, sokakat

Oroszország távoli részeibe deportáltak. II. Szaniszló Ágost király lemondott a trónról és **1795**-ben a **harmadik felosztás** során Lengyelország 123 évre eltűnt Európa térképéről.

A felosztással megkezdődött a nagyhatalmak uralma. E szerint a férfiakat más országok seregeibe sorozták be és a nemzetnek el kellett felejtenie a kultúráját, nyelvét, történelmét. Akik megszegték ezt a politikát, azokat szigorú büntetés, gyakran halál várta, így tömegek hagyták el hazájukat és vándoroltak száműzetésbe. Ebben az időben Napóleon Olaszországban folytatott harcot az osztrákokkal és az emigrációba vonuló lengyel **Jan Henryk Dąbrowski** tábornok csapataival mellé állt. A franciákat támogatva reménykedett, hogy később Napóleon segítségével a lengyel függetlenséget is kivívhatják. Így alakult meg a **Lengyel Légió**, ami hamarosan 7 ezer katonát számlált. Dąbrowski és a Légió szolgálatában írta József Wybicki költő a **Lengyel Légió dalát** Olaszországban, ami később **Dąbrowski mazurkája** néven vált ismertté. A mű az évszázados harcok viharaiban egyre híresebbé vált, mígnem Lengyelország nemzeti himuszává vált.

Napóleon hatalomra jutott Franciaországban és harcolt a Lengyelországot felosztó nagyhatalmak ellen, de végül elbukott. A győztesek 1815-ben a Bécsi kongresszuson Európát újra felosztották. Ennek során Oroszország részesedett a legtöbb lengyel területből, ahol megalakította a saját Lengyel Királyságát. A lengyelek jogait rövidre szabták, nőtt az elégedetlenség, mígnem 1830-ban kitört a **novemberi felkelés**. Az oroszok ezt leverték és a szigorítások tovább nőttek.

A következő nemzeti megmozdulásra **1863 január**jában került sor. Felkelés tört ki, amit **Romuald Traugutt** vezetett. Az orosz túlerővel szemben a lengyelek partizánharcot folytattak, közben megalakult a titkos Nemzeti Kormány, ami irányította a felkelést, sajtót és bíróságot működtetett. Miután Trauguttot elfogták és felakasztották, a felkelés elesett. Több ezer áldozatot követelt a megtorlás és tízezreket deportáltak Szibériába. Az oroszok innentől próbálták kitörölni a lengyelek emlékezetéből saját országukat, identitásukat. Mégis titokban az otthonokban, családokban tovább folyt a lengyel nyelv, kultúra, történelem ápolása.

Szerző: MAGRYTA-GŁĄB AGNIESZKA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

A LENGYEL ALKOTMÁNY

II. Szaniszló Ágost lengyel király uralkodása alatt az Orosz Birodalom befolyása növekedett Lengyelországban. Bár II. Katalin cárnő megengedte, hogy fennmaradjon a lengyel állam, de szoros figyelemmel követte annak életét. A belső problémák növekedésével csökkent a királyi hatalom ereje, mindeközben a környező nagyhatalmak, Poroszország, Ausztria és Oroszország egyre erősödtek, ezzel növekedett a külső fenyegetés is. Lengyelország első felosztása után a király sikertelenül próbálta reformokkal megszilárdítani hatalmát.

1788 őszén II. Katalin cárnő jóváhagyásával Varsóban összehívták az ún. **Négyéves Szejmet**. Egészen 1792 tavaszáig ülésezett az országgyűlés, ahol a hazafias pártok a királlyal az élen a jogrendszer szabályozására törekedtek. Így került elfogadásra **1791. május 3**-án a lengyel **alkotmány**, amely Európa első alkotmánya volt és a világon a második az Amerikai Egyesült Államoké után.

Az alkotmánynak hatalmas jelentősége volt az ország életét illetően. Két fő szerzője, **Ignacy Potocki és Hugo Kołłątaj** szerint ez volt a haldokló haza végrendelete. Az alkotmány az államformát örökletes monarchiára változtatta, a városi polgárságot és a nemességet egy politikai státuszba helyezte, a parasztságot az állam támogatása alá helyezte, aminek köszönhetően csökkent az ellenük elkövetett visszaélések mértéke. Az alkotmány szerint létrejött a hatalmi ágak szétválasztása, vagyis a törvényhozás, a közigazgatás és az igazságügy elkülönítése. Mindezek reményt adtak Lengyelország nemzetközi helyzetének megerősítésére és lehetőséget biztosított a további reformokra. Az alkotmány legfőbb célja az volt, hogy megvédje Lengyelországot az osztrák, porosz és orosz befolyástól. Az alkotmány megjelenésére válaszolandó II. Katalin cárnő a lengyel főnemességgel megkötötte a **Targowicai konföderációt**, amely a május 3-i alkotmányt nemzetárulásnak titulálta. A király, miután 14 hónapig kiállt az alkotmány törvényeinek kidolgozása és elfogadása mellett, később mégis csatlakozott a Targowicai konföderációhoz. A megalkotott törvények és a Négyéves Szejm rendeletei semmissé váltak és 1792-ben kitört a lengyel-orosz háború.

Az ország háromszoros felosztása után is a lengyelek számára a május 3-i alkotmány jelentette a szabadságot és függetlenséget. 1919-ben, amikor Lengyelország visszanyerte függetlenségét a szejm elfogadta, hogy május 3-a, az alkotmány elfogadásának évfordulója nemzeti ünnepnap legyen. A második világháború vérzivataros idején, majd a kommunizmus alatt betiltva nem tartották meg az ünnepet. 1990-ben tért vissza az Alkotmány Ünnepe, május 3-a, mint jeles lengyel ünnepnap. Litvániában a történelmi együttélésre való tekintettel 2007 óta szintén ünnepnap.

Szerző: MAGRYTA-GŁĄB AGNIESZKA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

LENGYELORSZÁG VISSZANYERI FÜGGETLENSÉGÉT

1914-ben kitört az **első világháború**. A korábban Lengyelországot egymás között felosztó nagyhatalmak konfliktusba kerültek egymással, Németország és az Osztrák-Magyar monarchia szembe került Oroszországgal és az **antant** szövetségével, amelyet Anglia és Franciaország kötött. **Józef Piłsudski** (államférfi, politikus és katona, a független lengyel állam megalkotója) felismerte a helyzetet, hogy a nemzetközi feszültség közepette lehetőség nyílik a lengyel függetlenség kiharcolására. Fő ellenségnek az oroszokat tekintette, ezért közeledett az Osztrák-Magyar monarchiához. A háború kirobbanása után azonnal megalakította első katonai egységét, ami több tucat főt számlált és azért jött létre, hogy Oroszország ellen harcoljon. 1914 augusztusában csapatai átlépték a Kongresszusi Lengyelország határát, de az ott élő lengyel lakosság nem állt mellékük. A kudarc után Piłsudski és katonái csatlakoztak a Krakkói Lengyel Légióhoz, ezzel megalakult a **Lengyel Légiók Első Brigádja**, több mint 5000 főt számlált, főparancsnoka Józef Piłsudski lett. Az oroszokkal vívott véres ütközetek során további két brigád csatlakozott az elsőhöz, összesen mintegy 20 000 fő fegyveres. Sajnálatos módon a lengyeleknek szembe kellett nézni azzal a ténnyel, hogy az orosz hadseregben korábban erővel besorozott lengyel is voltak.

Amikor a háború harmadik évében Amerika hadat üzent Németországnak, Piłsudski is felbontotta szövetségét a vesztésre álló németekkel. Erre válaszul az Első Brigád katonáit lefegyverezték, Piłsudskit pedig börtönbe zárták, ahol több mint egy évig raboskodott.

1918 novemberében véget ért az I. világháború. A Lengyelországot korábban felosztó három nagyhatalom mind vereséget szenvedtek a maguk módján. Németország és az Osztrák-Magyar monarchia a vesztesek között volt, Oroszországban pedig polgárháború dúlt. A lengyelek ebben a légkörben kezdték visszavenni földeket és a hivatalokat, valamint saját rendőrség és katonaság alakult. A legyőzött németek kiengedték Piłsudskit, aki november 10-én visszatért Varsóba, ahol 1918. november 11-én átvette az ország kormányzását. Lengyelország függetlenné vált. Az újjászülető országot a **II. Köztársaság** néven is emlegetik. A következő években elfogadottá vált a **függetlenné válás** dátuma, **1918. november 11-e**. A mai Lengyelország piros betűs nemzeti ünnepe november 11-e.

Az ország új határai néhány évig még változtak, az újjászületés nem volt egyszerű feladat. Majdnem minden határon konfliktusba kerültek a szomszédokkal. A német területek visszaszerzésére irányult a **Nagy-lengyelországi felkelés** és a **sziléziai felkelés**, előbbi néhány hét alatt felszabadította Nagy-Lengyelországot a német hatalom alól, utóbbi megszerezte Szilézia jelentős területeit, köztük Katowice és Opole városát. A legnehezebb a keleti, orosz határ helyzete volt. A lengyelek új határainak felállítására a válasz hamar érkezett, 1920-ban az orosz bolsevik csapatok egészen Varsóig nyomultak. Augusztus 13-16. között vívott híres **Varsói csata** a Lengyel hadsereg győzelmével ért véget. Ekkor történ a **visztulai csoda**, amely meghatározta az egész függetlenségért vívott harcot. Lengyelország győzelmének egész Európára nézve nagy jelentősége volt, mivel a lengyelek megállították a kontinenst elárasztani próbáló kommunizmust.

A Lviv városáért folyó lengyel-ukrán harc azonban 1918 óta tartott. A konfliktusban résztvevő fegyveres diákokat **lvivi fiatal sasoknak** nevezi a lengyel történelem.

Szerző: MAGRYTA-GŁĄB AGNIESZKA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

LENGYELORSZÁG A II. VILÁGHÁBORÚBAN

Az első világháború utáni új lengyel határok nem tetszettek **Adolf Hitlernek**. **1939. szeptember 1**-én Németország figyelmeztetés nélkül lerohanta Lengyelországot, **szeptember 17**-én pedig a Szovjetunió támadott az országra. Egy hónapos harcok után a lengyel hadsereg erői szétmorzsolódtak. A két ellenséges hatalom felosztotta egymás között az országot és kezdetét vette a megszállás ideje. Mindkét oldalról tömeges kivégzések voltak, lengyelek ezrei haltak meg. A németek véletlenszerű embereket végeztek ki utcai rajtaütések során, valamint **koncentrációs táborokba** szállítottak tízezreket és megkezdték a zsidóság és egyéb társadalmi, politikai csoportok szisztematikus megsemmisítését. Az első ilyen tábort 30 ezer fősre tervezték és Oświęcim városában, németül **Auschwitz**ban építették fel, megoldásul a tömeges letartóztatásokra, amelyekkel a németek megakadályozták az ellenállási mozgalmak kialakulását. A foglyok tömeges kivégzések során, vagy az éhségtől, hidegtől, betegségektől, a túl nehéz munkától haltak meg. A megszállók elsősorban a lengyel szellemi elitet akarták megsemmisíteni: a politikusokat, jogászokat, orvosokat, tudósokat, lelki vezetőket és a hivatalnokokat. Ilyen típusú táborok voltak Lublinban (Majdanek) és Brzezinkában (Birkenau). A **haláltáborok** Lengyelország egész területén megtalálhatóak voltak, úgy mint Chełm, Bełżec, Sobibór, Treblinka városában. Fő céljuk az európai zsidóság megsemmisítése volt. Velük együtt meggyilkoltak jelentős számban romákat, szovjet foglyokat, illetve a zsidókat segítő lengyeleket. A németek egy nap alatt 9 ezer embert tudtak elgázosítani és krematóriumokban elégetni.

Másik oldalról a Szovjetunió legfelsőbb vezetése végzett ki az 1940. év során 20 000 lengyelt, köztük 10 000 katona- és rendőrtisztet és értelmiségi vezetőt. A kivégzéseket gyalázatos módon hátulról tarkólövéssel követték el. Az áldozatokat jeltelen tömegsírokba temették Katyn, Miednioje, Piatichatki, Bykownia települések környékén.

Ezentúl lengyelek ezreit telepítették ki, akiket németországi munkatáborokban dolgoztattak. A gyermekeknek különösen nehéz sorsa volt, a szüleiktől elválasztották őket és akit alkalmasnak találtak azt elnémetesítésre adták. Csak Zamość város vidékéről 4500 gyereket vittek el Németországba a germanizációs program keretében. Másokat nehéz fizikai munkára fogtak, vagy orvosi kísérletekre használtak, legtöbbjük meghalt az éhségtől és kimerültségtől.

A megszálló hatalmak kifosztották és megsemmisítették a lengyel kultúra és tudomány műveit. Likvidálták a lengyel könyvtárakat, múzeumokat, színházakat, egyetemeket és iskolákat. A lengyelek nem egyeztek bele a vereségbe és országuk újbóli elveszítésébe. Titkos szervezetek jöttek létre és készülődtek a harcra. A legnagyobb és legfontosabb lengyel ellenállási mozgalom a **Honi Hadsereg (Armia Krajowa, AK)** volt, 400 ezer katonával. Fegyverkészleteket gyűjtöttek, kiképzéseket tartottak, rajtaütéseket hajtottak végre a megszállókon, valamint információkat szolgáltattak a németek állásairól a nyugati szövetségeseknek, elsősorban Nagy-Britanniának. A háború kezdetétől nagy szerepet játszott az ellenállás szervezésében a hazafias fiatalság, legjelentősebb szervezetük a *cserkészet* volt, amely a háború alatt a **Szürke hadsereg** fedőnevet kapta. A szervezet mintegy 15 ezernyi lengyel fiatalt foglalt magába. A legfiatalabbak sikeresen hordták szét és közvetítették a titkos leveleket, csomagokat, jelentéseket és megbízásokat. Az idősebbek katonai kiképzésben és kisebb szabotázsokban vettek részt. Ellopták a német zászlókat a középületekről és kitűzték helyette a lengyel zászlót, könnygázt dobtak a németeknek fenttartott boltokba, kávéházakba, mozikba és harcra buzdító feliratokat, jelképeket mázoltak az utcák falaira. A legtöbbet használt szimbólum a **P** és **W** betűket összekötő horgony volt, aminek a jelentése **Polska Walcząca**-vagyis Lengyelország harcol. A legidősebbek zászlóaljakba tömörültek és fegyveres akciókat hajtottak végre, foglyokat szabadítottak ki, hidakat robbantottak fel. A híressé vált, legtöbb áldozatot vállaló zászlóaljakat minden lengyel ismeri a történelemből, ilyen volt a „Zośka"(Zsófika) vagy „Parasol"(esernyő) nevű zászlóalj.

1944. augusztus 1-én kitört a **varsói felkelés**. A főváros felszabadítását a Honi Hadsereg kezdeményezte. Irányítása alatt a fiatalok Szürke hadserege hősi tetteket vitt végbe. 63 napos harc után a németek végül elfojtották a felkelést, ami számos áldozatot követelt. A cserkész harcos fiatalok sorsát mutatja be Aleksander Kamiński könyvében: ***Kamienie na szaniec***

(Kövek a sáncon). Főszereplői *Zośka*, *Alek* **és** *Rudy* cserkészek, akit minden fiatal lengyel ismer olvasmányaiból.

A lengyelek a II. világháború harcaiban a határaikon kívül is részt vettek a nyugati szövetségesek oldalán levegőben, vízen és szárazföldön. Lengyel katonák vettek részt a Franciaországért, Norvégiáért, Angliáért folytatott küzdelmekben, nagy sikert értek el Monte Cassinonál és Tobrukban. Egyes elemzők szerint az európai szövetséges erők ¼-ét tették ki a lengyelek.

A második világháború Lengyelország számára a következő veszteségekkel járt: területe 390 ezer km^2-ről 312 ezer km^2-re csökkent és a népesség 22%-a halt meg. A nemzeti javak 38% semmisült meg, ennek felét az ipar tette ki. A kulturális és művészeti értékeinek vesztesége felbecsülhetetlen.

Szerző: MAGRYTA-GŁĄB AGNIESZKA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

A RENDÍTHETETLEN KATONÁK

A világháborús megszállás ideje alatt Londonban alakult meg a lengyel **emigráns kormány**, más néven a **londoni kormány**. Irányítása alá tartozott többek között a Honi Hadsereg és egyéb, a megszállókkal harcoló szervek. A londoni kormány miniszterelnöke és a nyugaton lévő lengyel fegyveres erők főparancsnoka **Władysław Sikorski** volt. 1944-ben a német erők hanyatlásával a Szovjetunió hadserege Lengyelország területére lépett és véget ért a német megszállás. **1945. május 8**-án Németország kapitulált, a II. világháború véget ért. Sztálin javaslatára a lengyel kommunisták megalapították a **Lengyel Köztársaság Ideiglenes Kormányát**, ezzel megvonva a londoni kormány létjogosultságát. A szovjet hatalom vezetője új lengyel határokat jelölt ki és a Vörös Hadsereget több ezres létszámmal állomásoztatta Lengyelországban, bebiztosítva ezzel hatalmát. Az ország legfontosabb ügyeiben Sztálin döntött. A lengyel nép többsége nem értett egyet az új hatalommal, de a kommunista kormány nem tűrte a kritikát és a lakosság körében letartóztatások, koncepciós perek, bebörtönzések, kivégzések kezdődtek.

A Honi Hadsereg több egysége is felvette a harcot az új rendszerrel, őket nevezik **rendíthetetlen katonáknak**, vagy ahogy később hívták őket: **elátkozott katonáknak**. Nem volt esélyük a győzelemre a Vörös Hadsereggel, a Biztonsági Hivatalnak nevezett politikai rendőrséggel és a karhatalmi Polgári Milíciával szemben. A kommunista hatalom több tízezres letartóztatásokkal, munkatáborokba való deportálással, kivégzésekkel próbálta megtörni az ellenállást.

A Honi Hadsereg egyik híres vezetője **Witold Pilecki** kapitány volt. A világháború alatt 1940-ben direkt elfogatta magát, hogy az auschwitzi táborba kerülhessen, hogy személyes tapasztalaton alapuló hírszerzése legyen London számára. Neki is köszönhető, hogy a világ hamar tudomást szerzett a zsidók megsemmisítéséről, a gázkamrákról és egyéb német bűncselekményekről. Pilecki lett a foglyok szökését szervező csoport vezetője, ő maga három év után szökött meg a táborból. Bár a háború végén külföldön volt, mégis látva, hogy honfitársai jogait tiporják, úgy döntött hogy hazatér. A londoni kormány számára hírszerzéssel szolgált a lengyel kommunista rendszerről. Tisztában volt vele, hogy ha lelepleződik, akkor szigorú büntetés várja. 1947-ben letartóztatták kémkedés és merénylet előkészítésének vádjával. A kémkedés vádjára kijelentette, hogy ő a legális, valódi kormányt szolgálta, kétségbe vonva ezzel a hatalmon lévő kommunisták létjogosultságát. Kihallgatása során durván megkínozták, majd kirakat perben halálbüntetést szabtak ki rá, amit 1948 májusában végrehajtottak rajta. Jeltelen sírban, családja tudta nélkül temették el. 1990-ben a rendszerváltás utáni Lengyelország Legfelsőbb Bírósága felmentette korábbi vádjai alól, bűnténynek ítélve perét.

Danuta Siedzikówna 11 éves volt, amikor kitört a háború. Egy évvel később az oroszok letartóztatták és Szibériába deportálták édesapját. Nem sokkal később édesanyját lelőtték a németek, mivel a Honi Hadsereggel működött közre. Mindezek ellenére alig 15 évesen ő is belépett a Honi Hadseregbe **Inka** álnéven. Ápolási képzést kapott és felcser lett. A Zygmunt Szendzielarz „Łupaszka" parancsnoksága alá tartozó partizán egységhez csatlakozott. Széles körben híressé vált bátorságával és örömteli, reményhozó kiállásával, munkáját kiválóan végezte nem csak a partizánokat, de a sebesült ellenséget is ellátva. 1945-ben a Biztonsági Hivatal ügynökei letartóztatták az antikommunista földalatti mozgalom támogatásáért. Börtönbe szállítása során a Honi Hadsereg alakulata kiszabadította, innentől még nagyobb meggyőződéssel végezte tevékenységét a Biztonsági Hivatallal és a Polgári Milíciával folytatott harcok során. Másodjára 1946 nyarán tartóztatták

le Gdańskban. A kihallgatása során brutálisan megkínozták, de nem adott ki információkat a partizán társairól és a felajánlott kegyelmi kérvényt is elutasította. Halálra ítélték és a gdański börtön pincéjében agyonlőtték. A kivégzés előtt a 18 éves lány rövid levelet hagyott hátra: „*Szomorú vagyok, hogy meg kell halnom. Mondjátok meg a nagymamámnak, hogy úgy cselekedtem, ahogy illett*." 1991-ben a gdański bíróság érvénytelenné nyilvánította Inka halálos ítéletét.

Witold Pilecki és Danuta Siedzikówna csak két példa a rendíthetetlen katonák hőseire, akik nem nyugodtak bele Lengyelország Szovjetuniótól való függőségébe és az ország szabadságának elveszítésébe. Álláspontjukért életükkel fizettek. A kommunista idők propagandája elnyomta emléküket, nem volt szabad róluk beszélni. Vannak olyanok, mint Inka, akik maradványait sikerült beazonosítani, de sokakét a mai napig kutatják. Lengyelországban a rendíthetetlen katonák nemzeti emléknapját március 1-én tartják.

Szerző: MAGRYTA-GŁĄB AGNIESZKA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

EGYHÁZ A LENGYEL NÉPKÖZTÁRSASÁGBAN

A kommunizmus idején az országot Lengyel Népköztársaságnak (**Polska Rzeczpospolita Ludowa,** rövidítve **PRL)** nevezték. A korszak jellemzője, hogy a központi hatalom minden szervezetet, intézményt maga alá rendelt, ami csak az országban működött. Akik ezt megengedték, azok számos kiváltságnak örvendhettek a párt részéről. Ennek ellenére a lengyel Katolikus Egyház szerette volna megőrizni függetlenségét. A háború után újjászülető országban nagymértékben elmélyült a vallásos hit gyakorlása. Ez nem csak a történelem során lengyelekről kialakult képnek köszönhető, mely a nemzetet mindenkor a katolikussággal azonosította, de a stabilitás érzésének is, amit az Egyházhoz tartozás nyújtott híveinek.

A kommunisták elvetették az Istenben való hitet és megkezdődött a hívők üldözése is. A lengyel papságot elmaradottsággal vádolták és azzal, hogy akadályozzák a reformokat, így fenyegetik az állam újonnan kiharcolt szabadságát

és támogatják a Népköztársaság ellenségeit. Az állam elkobozta az egyházi vagyont, papokat börtönzött be, eltiltotta őket az iskolai hitoktatástól és megakadályozta új templomok építését. Az egyházi struktúra belülről való rombolására a papi szemináriumokba a kommunizmus támogatóit vették fel. A másik módszer az volt, hogy a hatalom próbált megnyerni magának papokat az együttműködésre, azzal hogy megfenyegették családjukat, vagy ellenkezőleg: pénzbeli juttatásokat ígérve, vagy magasabb beosztást ajánlva az egyházi hierarchiában. Néhány kivételtől eltekintve a lengyel Egyház nem adta meg magát a kommunizmusnak és igyekezett óvni a lengyel nemzeti hagyományokat.

A lengyel Katolikus Egyház feje ebben az időszakban **Stefan Wyszyński bíboros** volt. Vezetése alatt az Egyház kiállt az állampolgári jogokért és támogatta a kommunista rendszerrel küzdőket. 1953-ban a központi hatalom letartóztatta Wyszyński bíborost és Komańcza kolostorába záratta. A kommunisták állandó felügyelet alatt tartották, de az épületben szabadon járhatott, sőt írhatott és fogadhatott vendégeket. Sztálin halála után a rendszer fokozatos enyhülésének köszönhetően 1956-ban a politikai foglyok többségét szabadon engedték, köztük Wyszyński bíborost is. Az enyhülés ideje egy évig tartott, amikor újabb támadások indultak az Egyház ellen.

A korszak másik nagyon fontos egyházi alakja volt **Karol Wojtyła**. Gyermekkorától lelkes sportoló volt, érdeklődött az irodalom és a színház iránt, szabadidejében hegyi túrákat tett. Fiatalon úgy tartotta el magát, hogy kőfejtőben dolgozott. Előbb lengyel szakon végezte tanulmányait, majd a titkos teológia szakon. Közben játszott színházban, színdarabokat és verseket írt. 1946-ban pappá szentelték, majd Olaszországba utazott további teológiai tanulmányokra. Hazatérte után egyetemi előadó lett. Mindössze 38 éves volt, amikor püspökké szentelték, majd 5 évre rá krakkói érsekké. 1978-ban lett az egész Katolikus Egyház feje. Ő volt évszázadok után az első nem olasz származású pápa, nevének a **II. János Pált választott**a. Pápasága alatt több száz külföldi zarándokutat tett meg, több mint 120 országban járt hat kontinensen. A történelembe mint utazó és zarándokló pápa írta be a nevét. Hazájában mint pápa nyolc alkalommal járt.

A Népköztársaság idején három alkalommal járt Lengyelországban: 1979, 1983 és 1987-ben. Az első pápai találkozón 10 millió lengyel vett részt. A társadalom először érezte meg saját erejét és hagyott fel félelmeivel. Egy évvel az első látogatása után rendszerellenes sztrájkok törtek ki, amik gyorsan országossá

nőtték ki magukat. Történészek szerint II. János Pál hazai látogatásai nagymértékben befolyásolták a lengyel államban végbemenő változásokat, amelyek a kommunista rendszer megbuktatásához vezetettek békés úton. A pápa lelkierőt adott és inspirálta a lengyeleket a változásra, aminek a Szolidaritás létrejötte is köszönhető. Amikor 1980-ban szovjet fegyveres intervenció fenyegette Lengyelországot, a Vatikán csatlakozott a nemzetközi közvéleményhez, amely nyomást gyakorolt a Szovjetunióra, hogy álljon el ettől a tervétől. Amikor Lengyelországban hadiállapotot hirdettek, Ronald Reagan konzultált a pápával a politikájáról, információkat és tanácsokat kért Lengyelországról. Az amerikai elnök szándéka közép- és kelet-Európa államainak a Szovjetuniótól való függetlenedése volt. Akkori és mai elemzők megegyeznek abban, hogy az Egyháznak nagy jelentőségű szerepe volt a kommunizmus bukásában, a nemzetnek erőt és bátorítást adott, összefogta a társadalmat és mozgósította a teljes függetlenség elnyerésére.

Szerző: MAGRYTA-GŁĄB AGNIESZKA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

A SZOLIDARITÁS ÉS HŐSEI

A kommunista Lengyel Népköztársaság gazdasági és politikai életét a Szovjetunió adta kötelező irányelvek határozták meg. Jelentős mértékben korlátozták az állampolgári jogokat, az országos publikációt, a könyvkiadásokat, újságokat, filmeket cenzúrázták. Külföldre csak a központi hatalom engedélyével lehetett utazni. Az összes ipari üzem, gyárak, bányák, valamint az üzletek és gazdaságok többsége az állam tulajdonában álltak. A kormány határozott arról, hogy milyen termékből mennyi készül, hol és mennyiért kerül értékesítésre. A boltokból hiányoztak a létfontosságú alaptermékek, mint a cukor, a hús, vagy a benzin. Az ország nyugati hiteleken eladósodott és nem volt forrás, amiből rendezhette volna tartozásait. Néhány alkalommal szerveztek nagyobb tüntetéseket, amelyek tragikus kimenetelűek voltak, mint 1956-ban Poznańban, vagy 1970-ben a Balti-tenger menti Gdańskban, Gdyniában és Szczecinben. A poznani eseményekkel párhuzamosan **Budapesten forradalom tört ki 1956. október 23-án**, amit a lengyel közvélemény üdvözölt.

1980-ra a lengyel gazdaság katasztrófális helyzetbe került. A hatalom drasztikus áremeléseket vitt végbe, a boltok üresen kongtak, áru érkezését várva kígyózó sorok álltak az üzletek előtt, a társadalom elégedetlenségét már nem lehetett tovább rejtegetni.

A **gdanski hajógyárban 1980. augusztus 14**-én kitört a **sztrájk**. A tüntetést kiváltó közvetlen ok **Anna Walentynowicz** méltánytalan elbocsájtása volt, aki aktívan részt vett az 1970-es munkás tüntetéseken és nagy népszerűségnek örvendett a hajógyári munkások körében. A sztrájk élére **Lech Wałęsa** állt. A tüntetők 20 pontban foglalták össze követeléseiket, többek között: fizetésemelést, Walentynowicz visszatérését, szabad szakszervezet létrehozását, politikai foglyok szabadon bocsátását. A sztrájk pár nap alatt országosra nőtte ki magát, több száz város csatlakozott Gdańskhoz. Augusztus 31-én a központi hatalom megegyezést írt alá a sztrájkolókkal, amelyben minden követelésre ígéretet tett. Hamarosan hivatalosan is bejegyezték a **Szolidaritás Független Autonóm Szakszervezet** megalakulását. A hatalom ezeket az engedményeket annak reményében vállalta, hogy a munkások befejezik a tüntetéseket. A Szolidaritás szervezetébe mintegy 10 millió állampolgár lépett be, Lengyelország lakosságának közel egyharmada.

1981-ben a hatalmat **Wojciech Jaruzelski tábornok** vette át, aki lelkes támogatója volt a kommunizmusnak és később a hadsereg alkalmazásától se rettent el a sztrájkolókkal szemben. A Szolidaritás erőszakos felszámolására törekedett, **hadiállapotot** vezetett be. Hivatalos bejelentését követően december 12-ről 13-ra virradóan felfüggesztették a telefonvonalak működését, a televízióban folyamatosan csak a közleményét adták a hadiállapotról. Az utcákon a milícia mellet megjelent a katonaság több ezres létszámmal és tankokkal. A hatalmat a hadsereg vette át. Korlátozták az állampolgári jogokat, tilos volt este 10 óra után elhagyni az otthonokat és tilos volt utazni. A levelezéseket ellenőrizték, a telefonbeszélgetéseket lehallgatták. A hatalom internálta a Szolidaritás több ezer tagját és feloszlatta a szervezetet. Amikor a karhatalom megszilárdulni látta a helyzetet, elengedték az internáltakat és 1983-ban megszűnt a hadiállapot.

A Szolidaritás vezetői az **erőszak nélküli harcot** választották és mint földalatti szervezet folytatták tevékenységüket. Illegális folyóiratokat, könyveket adtak ki, szórólapokat terjesztettek, tüntetéseket készítettek elő. Az országban továbbra is krízishelyzet uralkodott, további sztrájkok törtek ki. A hatalom végül levonta

a következtetést, hogy nem folytathatja korábbi politikáját, így 1989-ben a kormány és ellenzéke **kerekasztali** tárgyalásokba kezdett, amelyek két hónapon át tartottak. Ezekben részt vettek a Szolidaritás tagjai és az Egyház delegációja is. Megegyezésre jutottak, amellyel Lengyelország visszatérhetett a demokráciához, a már részben szabad választásokhoz, amelyek végül a kommunizmus bukásához vezettek.

A Szolidaritás, Lengyelország legnagyobb társadalmi mozgalma és vezetője Lech Wałęsa a békés harc szimbólumává váltak. Tevékenységük során az állampolgári jogok újra érvényesültek, a társadalom aktívan részt vett az ország irányításában. Wałęsa 1983-ban béke Nobel-díjat kapott és 1990-95. között Lengyelország elnöke volt.

A gdanski hajógyári sztrájkok vezető alakja volt **Andrzej Gwiazda**, a Szolidaritás elnökhelyettese. A szakszervezetet törekvéseiben aktívan támogató római katolikus pap volt **Jerzy Popiełuszko**. A munkásoknak zarándoklatokat szervezett, miséket tartott őértük, támogatta a bebörtönzötteket, vagy a munkájukból elbocsátottakat. Beszédei tömegeket vonzottak, hatalmas népszerűségre tett szert. Lelkipásztori hivatását II. János Pál pápa és Stefan Wyszyński tanítására alapozta. Mondása volt: „Ne hagyd a rosszat győzni, de győzd le jóval". 1984-ben a Biztonsági Szolgálat ügynökei elfogták, megkínozták és megölték, holttestét a Visztulába dobták.

A Szolidaritás korszakának és hőseinek köszönhetően Lengyelország szabad ország. Lakói szabad, demokratikus választásokon választanak vezetőket és nyíltan megvitathatják nézeteiket, véleményüket.

BIBLIOGRAFIA / FORRÁS:

Ilustrowany Atlas Historii Polski, red. Sienkiewicz Witold, Warszawa, Demart, 2006.

Ł. Kamiński, M. Korkuć, *Przewodnik po historii Polski*, Warszawa, Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej Departament Dyplomacji Publicznej i Kulturalnej, 2016.

Legenda legionów, red. W. Sienkiewicz, Warszawa, Demart, 2008.

T. Małkowski, *Historia. Podróże w czasie*, Warszawa, WSiP, 2018.

A. Nowak, *Dzieje Polski*, (t. 1-3) Kraków, Biały Kruk, 2014, 2015, 2017.

B. Olszewska, Surdyk – Fertsh Wiesława, G. Wojciechowski, *Wczoraj i dziś*, Warszawa, Nowa Era 2018.

H. Samsonowicz, *Polska – losy państwa i narodu do 1939 roku*, Warszawa, Wydawnictwo Iskry, 2003.

W. Sienkiewicz, *Historia Polski*, Warszawa, Demart, 2011.

W. Sienkiewicz, *Słownik historii Polski*, Warszawa, Demart, 2005.

https://dzieje.pl/

https://ciekawostkihistoryczne.pl

ABC JĘZYKA POLSKIEGO

Autor: ANNA ĆWIK-ZBYRYT

KORZENIE JĘZYKA POLSKIEGO

Język polski i węgierski uznawane są za jedne z najtrudniejszych języków świata. Oba te języki wywodzą się z grupy języków indoeuropejskich (występujących na terenie Europy aż po Indie).

Język polski zaliczany jest do grupy języków słowiańskich. Grupa słowiańska powstała około I wieku i zasiedlała ziemie od Odry i Wisły po Dniepr i górny Dniestr. Słowianie nie znali języka pisanego, jednak możemy dowiedzieć się o nich z obcych kronik. O Słowianach pisano dość nieprzychylnie, że mieszkają w lasach, wśród rzek, bagien i moczarów. Dlatego we współczesnych językach, które wywodzą się z grupy języków słowiańskich wiele jest wspólnych słów oznaczających zbiorniki wodne i lasy. Słowianin mówił – bolto, Polak – błoto, Rosjanin – bołoto, Czech – blato. Podobno w języku polskim nadal funkcjonuje ponad 5 tysięcy słowiańskich słów.

Około VIII wieku nastąpił rozpad Prasłowiańszczyzny na trzy grupy z językami:

– zachodniosłowiańską (polski, czeski, słowacki, łużycki, kaszubski),

– południowosłowiańską (ukraiński, białoruski, rosyjski),

– wschodniosłowiańską (serbski, chorwacki, słoweński, bułgarski, macedoński).

W grupie zachodniosłowiańskiej powstały języki: lechicki, łużycki i czesko-słowacki. Język polski wyodrębnił się w grupie lechickiej. Językiem tym posługiwało się pięć plemion: Polanie, Wiślanie, Ślężanie, Mazowszanie i Pomorzanie (Kaszubi). Plemiona te złączyli Piastowie w X wieku w państwo. To wydarzenie miało wpływ na powstanie narodowego języka. Proces formowania języka trwał kilka wieków. Na początku był to język w postaci mówionej (trwało to około dwóch wieków), a później w formie pisanej. Językiem urzędowym była wtedy łacina, nim posługiwali się ludzie wykształceni. Natomiast język narodowy był przeznaczony dla plebsu. Pierwsze wyrazy spisane około X – XII wieku w języku polskim były to nazwy miejscowości i imiona. Ogromny wpływ na rozwój języka miało przyjęcie chrztu i wprowadzenie chrześcijaństwa. Najstarsze zdanie w języku polskim zostało zapisane w 1270 roku i dotyczyło opisu życia codziennego. Czeski Rycerz – Boguchwał

mówił do swojej polskiej żony: „Day, ut ia pobrusa, a ti poziwai", co dzisiaj brzmiałoby „Daj, niech ja pomielę, a ty odpoczywaj". Zdanie to zostało wpisane w 2015 roku na Światową Listę Programu „Pamięć Świata". Dopiero w 1285 roku postanowiono o używaniu języka polskiego obok łaciny. Pierwsza drukowana książka w języku polskim ukazała się w 1475 roku, a pierwsze elementarze do nauki języka powstały dopiero w połowie XVI wieku. Historycy języka polskiego wyróżniają cztery okresy rozwoju polszczyzny: staropolski do XVI wieku, średniopolski do połowy XVIII wieku, nowopolski do 1939 roku oraz współczesny. Polszczyzna przez ostatnie 100 lat bardzo się zmieniła, dlatego przeciętnemu Polakowi trudno zrozumieć dawne teksty. Im starszy utwór, tym większe mamy trudności z jego zrozumieniem.

Językiem polskim posługuje się od 38 do 48 milionów osób na całym świecie. Większość ludzi używających języka polskiego mieszka w Polsce, społeczności polskojęzyczne możemy spotkać w: USA, Kanadzie, Wielkiej Brytanii, Izraelu, Argentynie, Brazylii i Białorusi. Polszczyzna jest jednym z oficjalnych języków Unii Europejskiej.

Autor: ANNA ĆWIK-ZBYRYT

WSPÓLNY ALFABET

Alfabet polski i węgierski wywodzą się z alfabetu łacińskiego. Nazwa alfabet pochodzi od greckich liter alfa i beta. W Polsce używa się także słowa abecadło od pierwszych liter a, b, c.

Alfabet polski oparty jest na alfabecie łacińskim, który składał się z 23 znaków: a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, q, r, s, t, v, w, x, y. Alfabet ten jest najbardziej rozpowszechnionym alfabetem na świecie – posługuje się nim ok. 35% ludzkości. Kolejność liter w alfabetach opartych na alfabecie łacińskim jest różna.

W alfabecie łacińskim nie było wystarczającej ilości liter, by zapisać wszystkie dźwięki istniejące w języku polskim, dlatego należało wzbogacić go o nowe litery. Przyjmuje się, że wówczas było 12 samogłosek i 33 spółgłoski. Z tego powodu jedną literą zapisywano kilka głosek, np. c – oznaczało k, c, cz. Samogłoski nosowe: ę, ą zapisywano jako połączenie dwóch głosek an, am, en

lub wprowadzono także znak Ø. Z czasem do łacińskich liter zaczęto dodawać ogonki i wprowadzać dwuznaki. Wymyślano nowe znaki, jednak nie robiono tego konsekwentnie. Początkowo pisano w sposób niejednolity, często kopiści wprowadzali znane tylko sobie znaki.

Przełomowym momentem było wynalezienie druku, co wiązało się z ujednoliceniem pisowni. Pierwszą próbą spisania polskiej ortografii był traktat Jakuba Parkoszowica z 1440 roku. Postanowił on każdej głosce przyporządkować jedną literę. Jednak próby spisania abecadła nie zakończyły się sukcesem. Kolejnymi reformatorami polskiej ortografii byli: ksiądz Stanisław Zaborowski (jest autorem liter: ł, ż oraz systemu oznaczania niektórych spółgłosek miękkich, np. ś, ź, ń, dź), Jan Kochanowski, Stanisław Murzynowski i Jan Januszowski. Abecadło z 1633 roku nie zawierało jeszcze litery j. Tę literę zaczęto stosować dopiero w 1814 roku.

Staropolskie abecadło według Jana Kochanowskiego brzmiało: a, à, á, ą, b, b`,c, ć, cz, d, dz, dź, dż, e, è, é, ę, f, g, h, i, j, k, l, ł, m, m`, n, ń, o, ò, ó, p, p`, q, r, rz, s, ś, sz, t, u, w, w`, x, y, z, ź, ź.

Drukarze XVI-wieczni starali się uprościć i udoskonalić pisownię. Dostosowanie alfabetu łacińskiego do języka polskiego zakończyło się właśnie w XVI wieku. Później wprowadzono jedynie niewielkie zmiany.

Współcześnie alfabet polski składa się z 32 liter: a, ą, b, c, ć, d, e, ę, f, g, h, i, j, k, l, ł, m, n, ń, o, ó, p, r, s, ś, t, u, w, y, z, ź, ż. Dziewięciu liter z alfabetu polskiego nie znajdziemy w żadnym innym języku: ą, ć, ę, ł, ń, ó, ź, ż. W języku polskim występują także dwuznaki: sz, cz, dz, dź, dż, rz, ch, które utrudniają pisownię również Polakom. Często słychać narzekania na zbyt skomplikowaną pisownię jednakowo brzmiących głosek (rz – ż, ch – h, ó – u). Nie wszystkie litery alfabetu łacińskiego są używane w języku polskim. Nie używa się zazwyczaj liter x, v, q, które stosuje się do zapisu wyrazów obcego pochodzenia. Nie występują także słowa zaczynające się na literę: ą, ę, ń, y. Polacy mają słabość do tak zwanego szeregu głosek szeleszczących. Z 32 liter występujących w polskim alfabecie można utworzyć zdanie, w którym każda litera występuje tylko raz: „Mężny bądź, chroń pułk twój i sześć flag". W 2010 roku z okazji Międzynarodowego Dnia Języka Ojczystego za najpiękniejsze słowo ogłoszono wyraz: źdźbło, a w 2017 roku wyraz: puszcza.

Autor: ANNA ĆWIK-ZBYRYT

ZAPOŻYCZENIA: HUNGARYZMY

Hungaryzmy to wyrazy, zwroty lub konstrukcje składniowe przejęte z języka węgierskiego lub na nim wzorowane. Stanowią obecnie grupę około 40 wyrazów, głównie rzeczowników. Hungaryzmy są w zdecydowanej większości historycyzmami, archaizmami, oddają w języku koloryt lokalny. Dają nam pewien obraz dawnych stosunków między narodami. Przenikały one do języka polskiego w okresie ożywionych kontaktów Polski i Węgier: panowanie Ludwika Węgierskiego i Stefana Batorego; okres funkcjonowania Akademii Krakowskiej (w XV i XVI wieku młodzież węgierska stanowiła ponad 16% ogółu studentów); przełom XIX i XX wieku (kilka polskich wiosek znajdowało się pod administracją węgierską). Nie bez znaczenia były również pierwiastki etnograficzne (w szczególności rozwój gwar, np. orawskiej na obszarach przygranicznych) oraz określone kierunki kulturalne i literackie (np. nawiązania do Węgier i węgierskości w twórczości Mikołaja Reja i Wacława Potockiego).

Możemy wyszczególnić główne grupy tematyczne w obrębie hungaryzmów:

Wojsko: znajdziemy tu nazwy uzbrojenia, sprzętu czy pojęcia określające formację wojskową. Ta grupa zapożyczeń wskazuje na istotną rolę kontaktów militarnych między Polską, a Węgrami.

np. **husarz**, węg. *huszár* – żołnierz służący w jeździe ciężkiej;
dobosz, węg. *dobos* – osoba bijąca w bęben;
czata, węg. *csata* – żołnierze ubezpieczający lub dokonujący zwiadu;
hajduk, węg. *hajdú* – żołnierz piechoty węgierskiej, wprowadzonej do Polski przez Stefana Batorego;

Moda: są tutaj nazwy strojów, nakryć głowy i obuwia. Ta grupa zapożyczeń wskazuje na przejmowanie pewnych obyczajów ubiorowych od węgierskiej szlachty czy wojska.
np. **kontusz**, węg. *köntös* – staropolska, męska, długa suknia wierzchnia z rozciętymi rękawami;
ciżma, węg. *csizma* – obuwie z miękkiej skóry, płytkie albo z niską cholewką;
dolman, węg. *dolmány* – rodzaj kurtki wojskowej obszytej futrem;

Kuchnia i trunki: są to nazwy trunków pochodzących z Węgier i przyrządów do ich wytwarzania oraz nazwy węgierskich dań i produktów spożywczych.
np. **antałek**, węg. *ántalag* – mała beczułka na wino;
tokaj, węg. *tokaji* – białe, deserowe wino produkowane z podsuszonych winogron;
leczo, węg. *lecsó* – potrawa z duszonych warzyw;

Wieś i góry: mamy tu słownictwo związane z życiem wsi i terminologią pasterską.
np. **juhas**, węg. *juhász* – młodszy pasterz owiec;
szałas, węg. *szállás* – schronienie wyplecione z gałęzi lub chrustu;
gazda, węg. *gazda* – właściciel gospodarstwa wiejskiego;

Inne: słownictwo związane m.in. z administracją, handlem, gospodarką, kulturą, obyczajami, hodowlą koni czy przekleństwa.

np. **besztać**, węg. *beste* – wymyślać komuś, strofować kogoś;

hejnał, węg. *hajnal* – pieśń grana przez trębacza z wieży, zwykle o wschodzie i zachodzie słońca;

deresz, węg. *deres* – koń o sierści będącej mieszaniną kępek brudnawoczerwonych i białych;

harce, węg. *harc* – psotna, swawolna zabawa.

Autor: ANNA ĆWIK-ZBYRYT

TRUDNE ZWROTY I PRZYSŁOWIA

Trudne zwroty to takie zbitki słowne, które nastręczają wielu problemów podczas próby ich wymówienia. Zwane są również łamańcami językowymi, bo z założenia mają nam „połamać język" – oczywiście w przenośni (są po prostu trudne do wymówienia). Przeważnie są to zwroty anonimowego autorstwa. Oto kilka przykładów:

Konstantynopolitańczykowianeczka (mała mieszkanka Konstantynopola)
W czasie suszy szosa sucha.
Szedł Sasza suchą szosą, szurając sandałami.

Jeż Jerzy leży na wieży i nie wierzy, że leży.
Król Karol kupił królowej Karolinie korale koloru koralowego.

Jan Brzechwa, znany polski poeta, także zasłynął ciekawymi łamańcami językowymi:

„Nie pieprz, Pietrze, pieprzem wieprza, wtedy szynka będzie lepsza."
„W Szczebrzeszynie chrząszcz brzmi w trzcinie i Szczebrzeszyn z tego słynie."

Przykładem innego, interesującego łamańca językowego jest wiersz *Chrząszcz* Czesława Kruszewskiego:

„Chrząszcz brzmi w trzcinie w Szczebrzeszynie,
W szczękach chrząszcza trzeszczy miąższ,
Czcza szczypawka czka w Szczecinie,
Chrząszcza szczudłem przechrzcił wąż,
Strząsa skrzydła z dżdżu,
A trzmiel w puszczy, tuż przy Pszczynie,
Straszny wszczyna szum."

Przysłowia to ustalone, zwięzłe i rzeczowe połączenia wyrazowe. Często występują w formie wierszowanej. To, co jest charakterystyczne dla przysłów to humor, paradoks, pewna gra słów. Wyrażają jakąś ogólną myśl, pochodzącą ze źródeł literackich lub ludowych. Bardzo często pełnią funkcję dydaktyczną: są wskazówką bądź przestrogą. Uczą i wychowują, bo zawierają wiele norm, nakazów, zakazów czy poleceń. Można o nich powiedzieć, że są mądrością narodu, przekazywaną z pokolenia na pokolenie. Warunki użycia przysłów są określone pragmatycznie – przez sytuacje do których można je odnieść.

Najstarsze przysłowia pochodzą ze starożytnej Grecji i Rzymu. Istotnym ich źródłem jest także *Biblia*, a w niej *Księga Przysłów*. Trudno stwierdzić, kiedy powstały pierwsze polskie przysłowia. Pierwsze przysłowie w języku polsko-łacińskim znajduje się w odnalezionym w Krakowie rękopisie kazań z 1407 roku. Natomiast pierwszy ich zbiór *Proverbiorum Polonicorum* (w języku polskim i łacińskim) powstał w 1618 roku. Autorem jest Salomon Rysiński. Termin „przysłowie" do języka polskiego został wprowadzony przez Andrzeja Maksymiliana Fredrę (*Przysłowia mów potocznych*, 1658).

Oto kilka przykładów przysłów:

Apetyt rośnie w miarę jedzenia. – Im więcej posiadamy, tym więcej chcemy mieć.

Co dwie głowy, to nie jedna. – Dwie osoby mogą zdziałać znacznie więcej niż jedna.

Mądry Polak po szkodzie. – Właściwie potrafimy ocenić swoje czyny, dopiero po ich zajściu. Nie umiemy przewidzieć wcześniej negatywnych skutków naszego działania.

Nie od razu Kraków zbudowano. – Należy powoli podążać do celu.

Mowa jest srebrem, a milczenie złotem. – Mądre słowa są cenne, ale to umiejętność słuchania i powstrzymywania się od mówienia we właściwym momencie jest cenniejsza.

Kłamstwo ma krótkie nogi. – Nie warto kłamać, ponieważ prawda i tak wyjdzie na jaw, a wtedy znajdziemy się w jeszcze gorszej sytuacji.

Autor: ANNA ĆWIK-ZBYRYT

FAŁSZYWI PRZYJACIELE

Fałszywi przyjaciele tłumacza to słowa w różnych językach, które identycznie lub prawie identycznie brzmią lub wyglądają, a znaczą zupełnie co innego. Słowa te bardzo utrudniają naukę języków obcych i są zmorą dla tłumaczy. Możemy używać też określenia homonimia międzyjęzykowa lub międzyjęzykowa analogia. Użycie takich wyrazów czasami może doprowadzić do wybuchu śmiechu lub wywołać niezręczną ciszę. Przyczyną powstawania tych słów są często zapożyczenia, nowe słowo jest przyjęte w danym języku lecz otrzymuje nowe znaczenie.

Przykłady fałszywych przyjaciół w języku polskim i węgierskim.

Wyraz polski	Wyraz węgierski	Znaczenie wyrazu w języku polskim	Znaczenie wyrazu w języku węgierskim
bałwan	bálvány	postać ze śniegu, głupek	idol
jeleń	jelen	ssak o rozgałęzionym porożu	teraźniejszość
busz	busz	dżungla	autobus
dal	dal	przestrzeń ciągnąca się daleko	piosenka
dąb	domb	drzewo	wzgórze
farmer	farmer	rolnik	dżinsy
kura	kúra	ptak domowy znoszący jajka	lekarstwo
maj	máj	piąty miesiąc roku	wątroba
most	most	konstrukcja łącząca brzegi	teraz
nagi	nagy	człowiek bez ubrania	duży
nos	nos	narząd zmysłu powonienia	dobrze
oda	oda	uroczysty utwór poetycki	tam
raj	raj	biblijny ogród	rój
rower	rovar	pojazd napędzany mięśniami nóg za pomocą pedałów	owad
sok	sok	płyn wyciśnięty z owoców	dużo
was	vas	zaimek	żelazo
baba	baba	ciasto	dziecko, niemowlę
lud	lúd	ludzie żyjący na tym samym obszarze	gąsior

Autor: ANNA ĆWIK-ZBYRYT

POLAK, WĘGIER – DWA BRATANKI

„Polak, Węgier – dwa bratanki,
i do szabli, i do szklanki,
oba zuchy, oba żwawi,
niech im Pan Bóg błogosławi".

Tak brzmi pełny tekst przysłowia znanego w Polsce i na Węgrzech. Formuła ta powstała prawdopodobnie w 1772 roku po upadku Konfederacji barskiej, której przywódcy uzyskali na Węgrzech azyl.

„Przyjaźń węgiersko-polska istnieje, ale trzeba ją pielęgnować. Ona jest jak kwiat, który więdnie, kiedy jest niepodlewany" – tak powiedział Huszár Ákos autor hymnu polsko-węgierskiego, dziennikarz, były dyplomata i działacz Solidarności. W swoim utworze wspomina o wspólnej granicy:

„Stoją na warcie prastare Karpaty,
Odwieczna baszta na wspólnej granicy …
Tu walczył Polak i Węgier pospołu;
Walczyli ongiś – tu się złączą znowu:
Ramie z ramieniem, szabla przy szablicy!".

Więź między naszymi narodami trwa już od średniowiecza. Jako jedyne państwa na świecie obchodzimy dzień wspólnej przyjaźni, który od 2007 roku został ustanowiony na 23 marca. Dla potwierdzenia tego związku powstają pomniki lub w inny sposób czczona jest ta wiekowa przyjaźń. W miejscowości Győr na Węgrzech stoi pomnik, zbudowany na znak przyjaźni polsko-węgierskiej, na którym widnieją słowa Stanisława Worcella: „Węgry i Polska to dwa wiekuiste dęby, każdy z nich wystrzelił pniem osobnym i odrębnym, ale ich korzenie, szeroko rozłożone pod powierzchnią ziemi, i splątały się, i zrastały niewidocznie. Stąd byt i czerstwość jednego jest drugiemu warunkiem życia i zdrowia".

W Eger znajdują się symboliczne schody przyjaźni polsko-węgierskiej. Przed gmachem Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w Warszawie znajduje się pomnik

poświęcony pamięci żołnierzy wojsk węgierskich, którzy udzielili Polakom wsparcia podczas Powstania Warszawskiego.

Przyjaźń ta rozwija się także na podłożu kulturalnym. Węgierski zespół Hungarica oraz gitarzysta polskiego zespołu TSA – Andrzej Nowak skomponowali polsko-węgierski utwór *Polak, Węgier*. Natomiast węgierski zespół Republic nagrał utwór *Varso hiaba varod*, nawiązujący bezpośrednio do przysłowia. Polscy raperzy nagrali teledysk *Lengyel, Magyar* w którym opowiadają o tej przyjaźni.

Zarówno w Polsce jak i na Węgrzech istnieje wiele instytucji promujących wielowiekową wieź. Oba te kraje posiadają miasta partnerskie, około 22 miast w Polsce, (np. Warszawa, Kraków – Budapest, Lublin – Debreczyn, Poznań – Győr). Miasta te wspólnie organizują wydarzenia kulturalne, mające na celu lepsze poznanie naszych tradycji.

Nie można zapomnieć o aspekcie kulinarnym. Dla podkreślenia przyjaźni polsko-węgierskiej w Polsce je się placek po węgiersku (placek ziemniaczany polany gulaszem). A jedna z najpopularniejszych śliwek w Polsce nosi nazwę śliwka węgierka, odmiana ta prawdopodobnie przywędrowała z Węgier.

Więź polsko-węgierska to przymierze prosto z duszy, to przyjaźń, co granice kruszy.

Autor: ANNA ĆWIK-ZBYRYT

HOMONIMY

W języku polskim mało jest wyrazów, które mają jedno znaczenie. Ta wieloznaczność określana jest terminem homonim.

Homonimy to wyrazy o identycznym brzmieniu – zapisie, lecz o odmiennym znaczeniu. W obrębie homonimów funkcjonują **homomorfy**, czyli wyrazy o identycznym brzmieniu, lecz różnym zapisie.

Homonimy:

Babka – wyraz, który ma co najmniej 14 znaczeń (babcia, staruszka, wiejska kobieta, roślina, ryba, ciasto).

Koza – ssak, niedoświadczona dziewczyna, więzienie, mały żelazny piecyk z rurą, ludowy instrument muzyczny, wydzielina z nosa.

Para – dwie jednakowe sztuki, ciało w stanie lotnym.

Golf – samochód, sweter, gra.

Mus – konieczność wykonania czegoś, przecier owocowy.

Bal – zabawa, gruba belka.

Pilot – urządzenie do sterowania telewizorem, osoba kierująca samolotem.

Zamek – dawna budowla mieszkalno-obronna, urządzenie umożliwiające zamknięcie czegoś, suwak.

Osioł – zwierzę z rodziny koniowatych, głupi człowiek.

Tchórz – człowiek bojaźliwy, zwierzę.

Świnia – człowiek paskudny, zwierzę.

Piłka – przyrząd sportowy, narzędzie do cięcia drewna.

Piec – piec kaflowy, czasownik – piec ciastko.

Chart – rasa psa, hart – siła, moc.

Homomorfy:

Morze – naturalny zbiornik wodny, może – przypuszczenie wykonania czynności.

Nienażarty – żarłoczny, nie na żarty – naprawdę.

Bóg – stwórca, buk – drzewo, Bug – rzeka.

Miał marzenie o Marzenie - Marzył o dziewczynie imieniem Marzena.

Ta wieloznaczność bardzo często utrudnia naukę języka polskiego i jest przyczyną powstawania żartów językowych. Przeciętny użytkownik języka polskiego także ma problemy z określeniem wszystkich znaczeń danego wyrazu. Z pomocą przychodzą słowniki homonimów, które także skierowane są do cudzoziemców.

Autor: ANNA ĆWIK-ZBYRYT

LITERATURA DLA DZIECI

Początki polskiej literatury dla dzieci to XIX wiek. Duży wpływ na nią miała ustna twórczość ludowa, przekazywana z pokolenia na pokolenie. Na świecie ważnym wydarzeniem było opublikowanie w 1697 roku tomiku **Charlesa Perraulta *Historie i baśnie z dawnych czasów z pouczeniami moralnymi***. Warto zaznaczyć, że polscy twórcy nie uświadamiali sobie jeszcze wtedy potrzeby artystycznego ujęcia tematu i nie dbali o piękno formy, styl czy kompozycję swoich utworów. Najważniejszy był dla nich aspekt dydaktyczny, dostarczenie młodemu czytelnikowi informacji o świecie, wpojenie zasad oraz przekazanie określonych wzorców i postaw do naśladowania.

Za twórców oryginalnej polskiej literatury dla dzieci uważa się **Klementynę z Tańskich Hoffmanową** (proza), która była także twórczynią pierwszego, polskiego czasopisma dziecięcego „Rozrywki dla Dzieci" oraz **Stanisława Jachowicza** (poezja), który jako pierwszy w naszym kraju wydał śpiewniki *Śpiewy dla dzieci* (1854) i *Nowe śpiewy dla dzieci* (1856). Bardzo ważne jest to, że Jachowicz wprowadził do swoich bajek i powiastek dziecko z ludu jako pełnoprawnego bohatera.

Istotna zmiana nastąpiła pod koniec XIX wieku wraz z pojawieniem się twórczości **Marii Konopnickiej** (1842-1910). Utwory *O krasnoludkach i sierotce Marysi, Na jagody* czy *O Janku Wędrowniczku* stanowią prawdziwy przełom w literaturze dla najmłodszych, a twórczość pisarki została określona mianem „poezji wyobraźni". Mali czytelnicy za sprawą jej utworów spotykają różne zwierzęta, poznają uroki pór roku oraz piękno otaczającej przyrody.

To jednak dwudziestolecie międzywojenne okazało się prawdziwie przełomowym okresem w polskiej literaturze dla najmłodszych. Zwrócono wtedy uwagę na specyficzne potrzeby dzieci, a one i ich świat zostały postawione w centrum społeczeństwa i kultury. To wtedy tworzyli **Julian Tuwim** (1894-1953) i **Jan Brzechwa** (1898-1966).

Niezapomniana twórczość Brzechwy to postaci, które stworzył, wśród nich Pan Kleks, Kaczka Dziwaczka czy Pchła Szachrajka. Warto wspomnieć,

że na podstawie książek o przygodach pana Kleksa powstały filmy fabularne w reżyserii Krzysztofa Gradowskiego. W grudniu 2019 roku w Katowicach została otwarta **Bajka Pana Kleksa - Centrum Kultury, Nauki i Zabawy**. Wiersze Brzechwy przedstawiają świat pełen przygód, głównymi bohaterami są zwierzęta i rośliny. Utwory są pełne humoru, uczą i wychowują, ośmieszają niewłaściwe zachowanie, a pochwalają dobre oraz zaskakują zakończeniem. Ciekawostką jest to, że Brzechwa był także wziętym adwokatem, współtwórcą polskiego prawa autorskiego oraz jednym z założycieli ZAiKS-u, czyli – organizacji chroniącej prawa autorskie twórców. Twórczość Brzechwy aktualnie zachwyca młodych czytelników. Od trzech lat organizowany jest festiwal Akademia Pana Jana – Witamy w naszej bajce. Jego inauguracja nastąpiła 13 czerwca 2017 roku, w ogrodzie przy dawnym Domu Sunderlanda w Iłży (to tu do ciotki Celiny przyjeżdżał Brzechwa wraz ze swoim stryjecznym bratem i równie znanym, polskim poetą Bolesławem Leśmianem). W 1956 roku Jan Brzechwa otrzymał nagrodę Prezesa Rady Ministrów za twórczość dla dzieci i młodzieży, a w roku 1965 nagrodę I stopnia Ministra Kultury i Sztuki.

Poezja dziecięca Juliana Tuwima jest napisana językiem dowcipnym. Wiersze przedstawiają jakiś fragment rzeczywistości, często zawierają ukryty morał lub przesłanie. *Lokomotywa*, *Słoń Trąbalski*, *Okulary* czy *Rzepka* są do dziś chętnie czytane przez dzieci.

Warto wspomnieć także o innych ważnych poetach: **Władysławie Bełzie** (1847-1913) i **Czesławie Janczarskim** (1911-1971), którzy w prosty sposób tłumaczą dzieciom zagadnienia dotyczące polskości i patriotyzmu.

Wśród twórców współczesnych można wymienić: **Wandę Chotomską**, **Dorotę Gellner**, **Magdalenę Tulli**, **Michała Rusinka** czy **Grzegorza Kasdepkego**.

Warto dodać, że 2 kwietnia przypada **Międzynarodowy Dzień Książek dla Dzieci**, ustanowiony w rocznicę urodzin Hansa Christiana Andersena.

Autor: ANNA ĆWIK-ZBYRYT

LITERATURA DLA MŁODZIEŻY

Literatura młodzieżowa wprowadza młodego czytelnika w niezwykły świat. Pomaga mu zrozumieć emocje, wywołuje uśmiech i wzruszenie, zachęca do refleksji. Daje możliwość utożsamiania się z bohaterami, przeżywającymi w swoim życiu lepsze i gorsze chwile. Literatura dla młodzieży to nie tylko obowiązkowe lektury szkolne, ale również inne utwory, w których warto się zaczytać.

Kornel Makuszyński (1884-1953) to prozaik, poeta, felietonista, krytyk teatralny i publicysta. Jest autorem pełnych humoru i niepozbawionych elementów sensacji powieści, m.in. ***Panna z mokrą głową*** (1932), ***Awantura o Basię*** (1936), ***Szatan z siódmej klasy*** (1937), ***Szaleństwa panny Ewy*** (1957), na podstawie których powstawały adaptacje sceniczne i filmowe. Z kolei na powieści ***O dwóch takich, co ukradli księżyc*** (1928) oparta jest fabuła filmu z 1962 roku, w którym zagrali bracia bliźniacy Lech Kaczyński (Prezydent Polski, który zginął w 2010 roku w katastrofie rządowego samolotu) i Jarosław Kaczyński (prezes partii Prawo i Sprawiedliwość). Od 1994 roku przyznawana jest **Nagroda Literacka im. Kornela Makuszyńskiego.** W Zakopanem warto odwiedzić **Muzeum Kornela Makuszyńskiego**.

Arkady Adam Fiedler (1894-1985) to prozaik, reportażysta, przyrodnik, podróżnik, porucznik Wojska Polskiego. W wydawnictwach przeznaczonych specjalnie dla młodych czytelników ukazały się, m.in. *Zwierzęta z lasu dziewiczego*, *Zdobywamy Amazonkę*, *Mały Bizon*, *Wyspa Robinsona*. ***Dywizjon 303***, czyli porywający reportaż z pola bitwy o Anglię, gdzie bohatersko walczyli polscy lotnicy, jest lekturą obowiązkową w polskiej szkole. Warto dodać, że w podpoznańskim Puszczykowie mieści się **Muzeum – Pracownia Literacka Arkadego Fiedlera**. Również w Puszczykowie (ok. 12 km od Poznania), gdzie autor mieszkał prawie 40 lat, wytyczono pieszy **Szlak zielony im. Arkadego Fiedlera**.

Aleksander Kamiński (1903-1978) jest autorem ***Kamieni na szaniec*** (1943). To pełna dramatyzmu opowieść o bohaterskiej walce młodzieży z Szarych Szeregów z hitlerowskim okupantem. Wszyscy główni bohaterowie zginęli w walce, stąd nawiązanie w tytule do wiersza Juliusza Słowackiego *Testament mój*. W 2014 roku powstał film *Kamienie na szaniec* w reżyserii Roberta Glińskiego.

Kamiński otrzymał wiele orderów i odznaczeń, w tym kilka pośmiertnie. 2013 rok był **Rokiem Aleksandra Kamińskiego**.

Powieści **Edmunda Niziurskiego** (1925-2013) cechuje dynamiczna, sensacyjna akcja oraz humor. Istotna dla autora warstwa edukacyjna i wychowawcza ukryta jest za atrakcyjną dla czytelnika fabułą. Najbardziej znane spośród jego książek to: ***Księga urwisów*** i ***Sposób na Alcybiadesa*** (w 1978 roku umieszczony na **Liście Honorowej im. Hansa Christiana Andersena**, na którą wpisywane są najwybitniejsze książki dla dzieci i młodzieży).

Małgorzata Musierowicz (ur. 1945) to autorka humorystycznego cyklu ***Jeżycjada*** (zawierającego 23 powieści). Zwany jest tak od nazwy poznańskiej dzielnicy Jeżyce, w której mieszkają jego bohaterowie. W 1982 roku na **Listę Honorową im. Hansa Christiana Andersena** wpisano *Kwiat kalafiora* (jedna z części cyklu). Powieści Musierowicz zostały przetłumaczone na wiele języków, m.in. na czeski, niemiecki, szwedzki, węgierski i japoński.

Jednym z największych, polskich bestsellerów ostatnich lat jest seria opowiadań *Magiczne drzewo* **Andrzeja Maleszki** (ur. 1955). Na jej podstawie powstał serial i film. Seria ta, w której łączą się światy: rzeczywisty i fantastyczny, zdobyła również uznanie na świecie.

Wśród innych autorów piszących dla młodzieży można wymienić: **Irenę Jurgielewiczową** (1903-2003), **Hannę Ożogowską** (1904-1995), **Alfreda Szklarskiego** (1912-1992), **Adama Bahdaja** (1918-1985), **Krystynę Siesicką** (1928-2015), **Zbigniewa Nienackiego** (1929-1994), **Janusza Domagalika** (1931-2007), **Katarzynę Ryrych** (ur.1959).

Warto dodać, że powieść węgierskiego pisarza Ferenca Molnára ***Chłopcy z Placu Broni*** cieszy się dużą popularnością wśród czytelników w Polsce. Istnieją dwa przekłady powieści na język polski: tłumaczenie Janiny Mortkowiczowej z przekładu niemieckiego (1913) oraz przekład Tadeusza Olszańskiego z węgierskiego oryginału (1989). Na podstawie powieści powstały w Polsce: spektakl telewizyjny i teatralny.

Autor: ANNA ĆWIK-ZBYRYT

ROZMÓWKI

Wyjeżdżając do innego kraju warto znać kilka podstawowych słów, zwrotów i wyrażeń.

Tak	Igen
Nie	Nem
Dzień dobry	Jó napot
Do widzenia	Viszontlátásra
Dobry wieczór	Jó estét
Dobranoc	Jó éjszakát
Do zobaczenia	Viszontlátásra
Cześć	Szia
Poproszę	Kérem
Dziękuję	Köszönöm
Wszystko dobrze	Minden rendben van
Przepraszam	Bocsánat
Smacznego	Jó étvágyat
Na zdrowie! (toast)	Egészségedre!
Miło mi cię poznać!	Örülök, hogy megismertelek!
Nie mówię po polsku.	Nem beszélek lengyelül.
Nie rozumiem.	Nem értem.

Zgubiłem się!	Eltévedtem!
Bardzo mi się podoba!	Nagyon tetszik!
Czy możesz mi pomóc?	Segítesz nekem?
Gdzie jest ...?	Hol van ...?
Przepraszam, jak dojść do ...?	Elnézést, hogyan jutok el ...?
Jaki autobus jedzie do ...?	Milyen busz megy ...?
Gdzie można kupić bilety?	Hol lehet jegyet vásárolni?
Ile kosztuje bilet do ...?	Mennyibe kerül a jegy ...?
Poproszę jeden bilet do ...	Kérek egy jegyet ...
Ile to kosztuje?	Mennyibe kerül?
Poproszę o rachunek.	Kérem a számlát.
Czy mogę zapłacić kartą kredytową?	Fizethetek hitelkártyával?
Jakie jest regionalne danie?	Mi itt a regionális étel?
Gdzie można kupić lody?	Hol lehet fagyit venni?
Gdzie można kupić pamiątki?	Hol lehet szuveníreket vásárolni?
Szukam niedrogiej restauracji.	Olcsó éttermet keresek
Czy jest tutaj WiFi?	Van itt WiFi?
Szukam tego adresu ...	Ezt a címet keresem ...
Przepraszam, gdzie jest toaleta?	Elnézést, hol van a WC?
Czy może mi to Pan/Pani pokazać na mapie?	Meg tudja mutatni ezt a térképen?
Czy może mi Pan/Pani zrobić zdjęcie?	Csinál képet rólam?

A LENGYEL NYELV ABC-JE

Szerző: ANNA ĆWIK-ZBYRYT
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

A LENGYEL NYELV EREDETE

A lengyel és a magyar nyelvet egyaránt a világ legnehezebb nyelvei közt tartják számon. A lengyel egyike az indoeurópai nyelveknek, vagyis az Ázsiától Európáig terjedő területen gyökerezik. A szláv nyelvek népes családjának tagja. A szlávok az időszámításunk első századaiban telepedtek meg az Odera és a Visztula folyók, valamint a Dnyeper és a Dnyeszter folyók vidékén. A szlávokról elsőként más népek krónikából tudunk, mivel maguknak nem volt írott nyelvük. A róluk szóló leírások szerint erdőkben, folyók és mocsarak között élő népség voltak. Éppen ezért a szláv nyelvekben megegyezik a legtöbb kifejezés ami különféle vízre, vagy erdős területre vonatkozik. Ilyen szó a *sár*, amely régi szlávul *bolto*, lengyelül *błoto*, oroszul *bołoto*, csehül *blato*. A mai lengyel nyelvben több mint 5000 szó régi szláv eredetű.

A 8. század környékén a szlávok 3 ágra váltak:

– nyugati szlávok (lengyelek, csehek, szlovákok, kasubok és a szorbok)

– keleti szlávok (ukránok, fehéroroszok, oroszok)

– déli szlávok (szerbek, horvátok, szlovének, bolgárok, macedónok)

A nyugati szlávságban a lechita, a szorb és a cseh-szlovák nyelvek voltak jelen. A lengyel a lechita nyelvekből vált ki, amelyet a polánok, viszlyánok, szlezánok, mazóvok, pomeránok törzsei beszéltek. A Piast-dinasztia ezeket a lengyel törzseket egyesítve hozta létre a lengyel államot a 10. században. Ennek köszönhetően alakult ki a nemzeti nyelv, amely még évszázadokon át formálódott. Az első két évszázadban többnyire csak beszélt nyelv volt, később vált írottá is. A kezdetekben a hivatali nyelv a latin volt, amit csak egy keskeny réteg művelt, a köznépé pedig a lengyel volt. Az első feljegyzett lengyel szavak a 10-12. században a helység- és személynevek voltak. A nyelv fejlődésére a kereszténység felvételének nagy hatása volt.

Az egyik legrégibb feljegyzett teljes mondat a hétköznapi életből a cseh lovag, Boguchwał szavait örökíti meg, amit lengyel feleségéhez intézett:

„Day, ut ia pobrusa, a ti poziwai" (régiesen így írták)

„Daj, niech ja pomielę, a ty odpoczywaj" (mai lengyellel így írják)

„Hagyd csak, majd én őrlök, te meg pihenj" (magyarul ezt jelenti)

Ez a mondat 2015-ben felkerült az UNESCO Világ emlékezetének listájára.

Csak 1285-ban döntöttek úgy, hogy a latin mellett a lengyelt is használni fogják. Az első lengyelül nyomtatott könyv 1475-ben, a lengyel nyelv első tankönyve pedig a 16. század felén jelent meg. A nyelvtörténészek a fejlődés négy szakaszát különítik el: ólengyel a 16. századig, középkorszak a 18. századig, újlengyel 1939-ig és modern lengyel napjainkig. A nyelv az elmúlt száz évben is sokat változott, ezért egy átlag lengyelnek nehéz megértenie a régen keletkezett írásokat.

A lengyel nyelvet 38-48 millióan használják világszerte, nagyrészük Lengyelországban lakik, de jelentős kolóniák találhatók az USA-ban, Kanadában, Nagy-Britanniában, Izraelben, Argentínában, Brazíliában, Fehéroroszországban. A lengyel egyike az Európai Unió hivatalos nyelvének.

Szerző: ANNA ĆWIK-ZBYRYT
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

A LENGYEL ÁBÉCÉ

A magyar és lengyel ábécé a latin ábécéből származik. Lengyelül az ábécé szó az *alfabet*, ami a görög alfa és béta betűk összevonásával keletkezett. Ritkábban használt másik kifejezés az *abecadło,* ami az a,b,c betűkből jött létre.

A lengyel ábécé az ókori rómaiak által használt 23 betűs latin ábécén alapszik: a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, q, r, s, t, v, w, x, y. Ez szolgál alapul sok nyelv ábécéjének, a világ népességének 35%-a használja. Adott nyelvek ábécéiben a betűk sorrendje eltérhet egymástól.

A latin ábécében nem volt meg minden lengyel hang megfelelője, ezért ki kellett bővíteni új betűkkel. Feltételezések szerint a kezdetekben 12 magánhangzó és 33 mássalhangzó volt a lengyelben. Ezért egy-egy betű gyakran több hangot is jelölt, mint például a '*c*' betű jelentett egyszerre 'ká' hangot, 'cé'

hangot, 'csé' hangot is. Az orrhangú mássalhangzókat ma jelölő 'ę', 'ą' betűk helyett régen így írták: en, an, am, vagy Ø jelet tettek. Később tettek a latin betűkhöz farkacskát és megjelöltek a két betűből álló jelek például a '*cz*' (csé), vagy a '*rz*' (zsé). Az évszázadok alatt kitalált új jeleket nem használták következetesen, minden kézzel író, másoló a saját módján írta a betűket így gyakori volt az eltérés.

Az áttörést a nyomtatás megjelenése hozta, ami egységesítette a felhasznált betűk rendszerét. Jakub Parkoszowic 1440-ben megpróbálta elsőként elkészíteni a lengyel helyesírás gyűjteményét. Minden beszédhanghoz egy-egy saját betűt akart rendelni. A végleges ábécé mégsem alakult ki ekkor. A következő nyelvi reformátor Stanisław Zaborowski katolikus pap volt, aki létrehozta a ł, ż, ś, ź, ń, dź betűket. Újító munkájában őt követte Jan Kochanowski, Stanisław Murzynowski és Jan Januszowski. A nekik köszönhetően 1633-ra kialakult lengyel ábécében akkor még nem volt '*j*' betű, az csak 1814-től került használatba.

A régebbi 49 betűs ábécé így nézett ki:

a, à, á, ą, b, b`,c, ć, cz, d, dz, dź, dż, e, è, é, ę, f, g, h, i, j, k, l, ł, m, m`, n, ń, o, ò, ó, p, p`, q, r, rz, s, ś, sz, t, u, w, w`, x, y, z, ź, ź.

A nyelvújítás folyamatával ebből fokozatosan alakult ki a mai modern lengyel ábécé, amely 32 betűt foglal magába:

a, ą, b, c, ć, d, e, ę, f, g, h, i, j, k, l, ł, m, n, ń, o, ó, p, r, s, ś, t, u, w, y, z, ź, ż.

A lengyel ábécé több olyan betűt is használ, ami egyáltalán nem fordul elő más nyelvben:

ą, ć, ę, ł, ń, ź, ż.

Kettős betűk:

sz, cz, dz, dź, dż, rz, ch, amelyek megnehezítik a lengyelek helyesírását, ugyanis gyakran ugyanúgy hangzanak mint az ábécé betűi, mégis másképp kell őket írni. Ilyen példa a *rz – ż, ch – h, ó – u*.

A latin ábécé nem minden betűjét használja a lengyel, ezek a kivételek az *x, v, q*, csak idegen szavak írása során jelennek meg. A lengyelben soha nem kezdődnek szavak a következő betűkkel: ą, ę, ń, y. A lengyel nyelvben gyakori a mássalhangzó torlódás, ami zümmögővé teszi a hangzást. Érdekes, hogy lehet olyan lengyel mondatot alkotni, amiben minden betű ismétlés nélkül fordul elő:

„*Mężny bądź, chroń pułk twój i sześć flag*" (Légy férfias, védd az ezrededet és annak hat zászlaját).

2010-ben az anyanyelv világnapján a lengyelek legszebb szavuknak a źdźbło (ejtsd: zsdzsbvo) kifejezést választották, ami fűszárat jelent, 2017-ben pedig a *puszcza* (ejtsd: puscsa) szó nyert, ami a vadont jelenti.

Szerző: ANNA ĆWIK-ZBYRYT
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

MAGYAR NYELVBŐL KÖLCSÖNZÖTT SZAVAK

A lengyel nyelvben **hungaryzm** kifejezéssel illetik azokat a szavakat, amelyeket a magyar nyelvből vettek át. Ebbe a szócsoportba körülbelül 40 kifejezés tartozik, főként főnevek. Ezek többnyire régi, archaikus szavak, amelyek színesítik a nyelvet. A két ország közös történelméről, régi kapcsolatairól tanúskodnak, azokból az időkből származva, amikor Magyarország Lengyelországgal szoros egységben élt. Ilyen időszak volt I. Nagy Lajos és Báthory István lengyel uralkodása, a Krakkói Akadémia történelmi korszaka (a 15-16. században a krakkói egyetemen a hallgatók 1/5-e magyar volt), vagy a 19-20. század fordulója, amikor dél-lengyelországi települések magyar közigazgatás alatt álltak. A szókölcsönzés további okai a közös határ menti néprajzi tényezőkben is megtalálhatóak, továbbá direkt irodalmi munkának is köszönhető, például Mikołaj Rej, vagy Wacław Potocki írásaiban. A lengyelbe átvett magyar kifejezéseket az alábbi csoportokba gyűjthetjük: katonai, viseletet leíró, konyhai, vagy állattenyésztéssel kapcsolatos kifejezések.

Katonai kifejezések: az itt található szavak fegyverzetre, hadviselésre vonatkoznak, amelyek tanúsítják a két ország évszázados közösségét felkelések, háborúk során.

Lengyel szó alakja: **husarz** (ejtsd: huszázs)- magyar szó alakja **huszár**, a lengyelben a nehézlovasságot jelölte

Lengyel szó alakja: **dobosz** (ejtsd dobos)- magyar szó alakja: **dobos**, a lengyelben dobos katonát jelent

Lengyel szó alakja: **czata** (ejtsd: csata)- magyar szó alakja: **csata**, a lengyelben felderítő katonai egységet jelent

Lengyel szó alakja: **hajduk** (ejtsd: hajduk)- magyar szó alakja: **hajdú**, a lengyelbe Báthory István erdélyi zsoldosai révén került

Viseletet leíró kifejezések: Öltözetek, fejfedők, lábbelik szerepelnek ebben a csoportban. Ezek a szavak tanúskodnak a magyar nemesség és katonaság a lengyelekre gyakorolt hatásáról.

Lengyel szó alakja: **kontusz** (ejtsd: kontus)- magyar szó alakja: **köntös**, a lengyelben régi férfi felsőruhát, hasított ujjú kabátot jelent

Lengyel szó alakja: **ciżma** (ejtsd: csizsmá)- magyar szó alakja: **csizma**, a lengyelben lapos talpú, bőr lábbelit jelent

Lengyel szó alakja: **dolman** (ejtsd: dolmán)- magyar szó alakja: **dolmány**, a lengyelben prémmel díszített katonai köpenyt jelent

Konyhai kifejezések: ételek és alkoholos italok magyar neveiből, vagy az elkészítésükhöz szükséges eszközöktől származó szavak.

Lengyel szó alakja: **antałek** (ejtsd: ántávek)- magyar szó alakja: **átalag**, vagy ántalag, a lengyelben, úgy mint a magyarban kis boroshordót jelent

Lengyel szó alakja: **tokaj** (ejtsd: tokaj)- magyar szó alakja: **tokaji**, a lengyelben fehér desszert bort jelent

Lengyel szó alakja: **leczo** (ejtsd: lecsó)– magyar szó alakja: **lecsó**, a lengyelben a párolt zöldségekből készített ételt jelent

Állattenyésztéssel és a falusi élettel **kapcsolatos kifejezések:** többnyire pásztorok szóhasználatából erednek.

Lengyel szó alakja: **juhas** (ejtsd: juhasz)- magyar szó alakja: **juhász**, a lengyelben fiatal juhpásztor

Lengyel szó alakja: **szałas** (ejtsd: sávász)- magyar szó alakja: **szállás**, a lengyelben tákolt erdei menedéket jelent

Lengyel szó alakja: **gazda** (ejtsd: gazda)- magyar szó alakja: **gazda**, a lengyelben parasztgazdát jelent

Egyéb kifejezések: adminisztrációval, kereskedelemmel, hagyományokkal kapcsolatos szavak

Lengyel szó alakja: **besztać** (ejtsd: bestács)- magyar szó alakja: **beste**, a lengyelben azt jelenti, hogy valaki megrovásban részesül

Lengyel szó alakja: **hejnał** (ejtsd: hejnau)- magyar szó alakja: **hajnal**, a lengyelben trombitás hajnali ébresztő

Lengyel szó alakja: **deresz** (ejtsd: deres)- magyar szó alakja: **deres**, a lengyelben világos szőrű lovat jelent

Lengyel szó alakja: **harce** (ejtsd: hárce) – magyar szó alakja: **harc**, a lengyelben pajkos, játékos szórakozást jelent

Szerző: ANNA ĆWIK-ZBYRYT
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

NYELVTÖRŐK ÉS KÖZMONDÁSOK

Nehéz kifejezések, nyelvtörők azok a szövegek amelyekben a szavak kiejtése, kimondása elsőre problémát okoz. A nyelvtörő szó persze csak átvitt értelmű. A jól ismert szövegek szerzői gyakran ismeretlenek. Itt van néhány lengyel példa ízelítőül:

Konstantynopolitańczykowianeczka (kislány, aki Konstantinápolyban lakik)

W czasie suszy szosa sucha. (Szárazság idején száraz az út.)

Szedł Sasza suchą szosą, szurając sandałami. (Szása ment a száraz úton csoszogó szandálban.)

Jeż Jerzy leży na wieży i nie wierzy, że leży. (Sün György fekszik fent a toronyban és nem hiszi el, hogy fekszik.)

Król Karol kupił królowej Karolinie korale koloru koralowego. (Károly király vásárolt Karolina királynőnek egy korál színű nyakláncot.)

Jan Brzechwa, az ismert költő szintén híres a nyelvtörőiről:

„Nie pieprz, Pietrze, pieprzem wieprza, wtedy szynka będzie lepsza." (Ne borsozd Péter a sertéshúst borssal, jobb lesz a sonka akkor.) **„W Szczebrzeszynie chrząszcz brzmi w trzcinie i Szczebrzeszyn z tego słynie."** (Szczebrzeszyn városában bogár ciripel a nádban és Szczebrzeszyn erről híres)

Példa másik érdekes nyelvtörőre Czesław Kruszewski *Bogár* című verse:

„Chrząszcz brzmi w trzcinie w Szczebrzeszynie,
W szczękach chrząszcza trzeszczy miąższ,
Czcza szczypawka czka w Szczecinie,
Chrząszcza szczudłem przechrzcił wąż,
Strząsa skrzydła z dżdżu,
A trzmiel w puszczy, tuż przy Pszczynie,
Straszny wszczyna szum."

(Szczebrzeszyn városában bogár ciripel a nádban,

A bogár állkapocsaiban ropog a pép,

Közönséges fülbemászó böfög Szczecinben,

A bogarat egy gólyalábbal verte meg a kígyó,

Esőtől rázza a szárnyat,

És egy poszméhe az erdőben, közvetlenül Pszczyna mellett,

Félelmetes hangokat hallat)

A **közmondások** rövid, tömör, gyakran használt kijelentések. Gyakran előfordulnak verses formában és humor, a paradox és szójáték jellemzi őket. Valamilyen általános igazságot fogalmaznak meg, lehetnek irodalomból származók, vagy népiek is. Gyakran tanító jellegűek, figyelmeztetnek valamire, vagy óvásra intenek. Mondhatjuk róluk, hogy a nemzet bölcsességét gyűjtik össze és örökítik át generációról generációra. Használatuk az adott helyzettől függ, meghatározott szituációkhoz meghatározott közmondások illenek.

A legrégebbi közmondások az ókori görög és római nyelvből származnak. Fontos forrásuk még a Biblia és annak része, a Példabeszédek könyve. Nehéz meghatározni, mikor jöttek létre az első lengyel közmondások. Az első példák lengyel és latin nyelven szerepelnek egy 1407-ből származó krakkói prédikáció szövegében. A közmondások első gyűjteménye lengyel és latin nyelven 1618-ban jelent meg, a *Proverbiorum Polonicorum*, szerzője Salomon Rysiński. A közmondás („przysłowie"), mint kifejezés a lengyel nyelvbe Andrzej Maksymilian Fredro által lett bevezetve 1658-ban.

Következik néhány példa:

Apetyt rośnie w miarę jedzenia. – Az evéssel nő az étvágy (jelentése: minél többet birtokolunk, annál többre vágyunk)

Co dwie głowy, to nie jedna. – Ami két fej, az nem egy (jelentése: két ember többre képes, mint egy)

Mądry Polak po szkodzie. – Okos a lengyel a kár után (jelentése: cselekedetünket csak idővel tudjuk belátni, jó volt-e vagy rossz-e)

Nie od razu Kraków zbudowano. – Nem egyből épült Krakkó (jelentése: megfontoltan, lassan érünk célba)

Mowa jest srebrem, a milczenie złotem. – Ezüst a beszéd, de a hallgatás arany (jelentése: jobb hallgatni, mint beszélni)

Kłamstwo ma krótkie nogi. – A hazugságnak rövidek a lábai (jelentése: a hazugságra hamar fény derül)

Szerző: ANNA ĆWIK-ZBYRYT
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

HAMIS BARÁTOK

A hamis barátok nyelvészeti értelemben olyan szavakat jelölnek, amelyeknek alakjuk hasonló, de jelentésük teljesen más. Ezek a szavak a fordítók rémálmai és megnehezítik a nyelvtanulást is. Használhatjuk rájuk a nyelvközi homonímia, vagy a nyelvközi analógia kifejezéseket is. Ilyen szavak helytelen használata gyakran fakaszthat minket mosolyra, vagy félreértést és kényelmetlen helyzetet okozhat. A hamis barát létrejöhet szavak kölcsönzése során, amikor egy új szó bekerül az adott nyelvbe, de az eredetitől eltérő jelentést kap. Lássunk hát néhány példát lengyel és magyar hamis barátokra!

Lengyel szó	Magyar szó	Szó jelentése a lengyel nyelvben	Szó jelentése a magyar nyelvben
bałwan	bálvány	hóember; ostoba ember	Idol, példakép
jeleń	jelen	szarvas	mostani idő
busz	busz	bozótos, dzsungel	közlekedési jármű
dal	dal	messzeség	ének
dąb	domb	tölgy	kiemelkedő felszín
farmer	farmer	földműves	ruhaanyag
kura	kúra	csirke	gyógymód
maj	máj	május	belső szerv
most	most	híd	jelen idő
nagi	nagy	meztelen	méretes
nos	nos	orr	kötőszó
oda	oda	irodalmi műfaj (óda)	helymutató
raj	raj	bibliai édenkert	csapat
rower	rovar	kerékpár	ízeltlábú állat
sok	sok	lé, gyümölcslé	mennyiséget jelöl
was	vas	titeket	fém fajta
baba	baba	sütemény fajta	újszülött, kisgyerek
lud	lúd	nép, népesség	liba

Szerző: ANNA ĆWIK-ZBYRYT
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

LENGYEL-MAGYAR KÉT JÓ BARÁT

„Lengyel-magyar két jó barát, együtt harcol s issza borát,

Vitéz s bátor mindkettője, áldás szálljon mindkettőre"

Így szól a legendás vers, amelyet a legtöbb lengyel és magyar jól ismer. A szövege Lengyelország 1772-es felosztása után születhetett, amikor a lengyel nemesség emigrációjának nagy része Magyarországon talált menedéket. Huszár Ákos, akinek szerzeménye a *Magyar-Lengyel Himnusz* is, megfogalmazza a két nemzet barátságának lényegét: olyan, mint egy virág, amelyet ápolni, öntözni kell. Versében így ír az 1939-es közös határról:

„Őrt áll a Tátra a közös határon, mint ősi bástya az örök Kárpáton. Lengyel magyarral közös akarattal, itt küzdött hajdan, itt áll együtt mostan, vív hősi karddal az egész világgal."

A két nép kapcsolatának eredete a középkorig nyúlik vissza. A világon egyedülálló módon ünnepeljük 2007 óta kölcsönösen a közös barátság napját minden évben március 23-án. Mindkét országban emlékművek sora állít tiszteletet az évszázados összefonódásnak. A győri emlékművön Stanisław Worcell lengyel író sorai állnak: „Magyarország és Lengyelország két örökéletű tölgy, melyek külön törzset növesztettek, de gyökereik a föld alatt messzefutnak, összekapcsolódtak és láthatatlanul egybefonódtak. Ezért egyiknek léte és erőteljessége a másik életének és egészségének feltétele."

Egerben található a lengyel-magyar barátság szimbolikus lépcsője. Varsóban a lengyel országgyűlés, a Szejm épülete előtt a Varsói felkelés magyar harcosainak állítottak emléket. A barátság a kulturális életben is jelen van. A könnyű zenében több szerzemény született a lengyel-magyar barátság témájában, mint a Hungarica, a TSA, a Republic együttes és számos lengyel rapper dalai.

A barátságot mindkét országban kulturális és oktatási intézetek is támogatják. Több tucat magyar és lengyel város áll partneri, testvérvárosi viszonyban, mint például Győr és Poznań, Debrecen és Lublin, Tokaj és Krosno. Ezek a kapcsolatok

a történelmi hagyományok közös ápolásán, rendezvények, fesztiválok és csere látogatások szervezésén alapulnak.

A lengyel-magyar barátság nyomai a konyha világában is felfedezhetők, mint például a lengyelországi magyar lángos, amit pörkölttel tálalnak. A Lengyelországban leggyakrabban termesztett szilva fajtát is *magyar szilvának* nevezik a lengyelek, amit feltehetően Magyarországról telepítettek be.

A lengyel-magyar barátság átlépi a határokat, összeköti két nép gondolkodását, érzelemvilágát és lelkületét.

Szerző: ANNA ĆWIK-ZBYRYT
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

HOMONÍMÁK (AZONOSALAKÚSÁG)

A lengyel nyelvben kevés olyan kifejezés van, aminek csak egy jelentése van. Két- vagy több értelmű szavakat homonímáknak nevezünk. Hangzásuk, vagy írásuk megegyezik, de jelentésük eltér egymástól. A **homoním** szavak csoportján belül vannak a **homofón** szavak, amelyeknek hangzásuk teljesen megegyezik, de írásmódjuk eltérő.

Példák lengyel homonímákra:

Babka – ennek a kifejezésnek legalább 14 jelentése van, többek között: *nagymama, öregasszony, falusi asszony, növény fajta, hal fajta, sütemény fajta*

Koza – *kecske, fiatal lány, rab, vaskályha, népi hangszer, orrváladék*

Para – *pár, illékony test*

Golf – *garbó nyakú ruha, autómárka, sport*

Mus – *muszáj, gyümölcs pép*

Bal – *bál, vastag gerenda*

Pilot – *távirányító, pilóta*

Zamek – *vár (épület), zár (pl.ajtóé), cipzár húzókája*

Osioł (ejtsd: osol) – *szamár, bolond ember*

Tchórz (ejtsd: thúrzs) – *görény állat, félénk ember*

Świnia – *disznó, illetlen ember*

Piłka – *labda, kisfűrész*

Piec – *fűtőtest*, valaki *süt* valamit

Chart – *kutyafajta* / hart – *erő*

Homofón lengyel kifejezések:

Morze (ejtsd: mozse) – *tenger*

Może (ejtsd mozse) – *lehet*, feltételes mód

Nienażarty (ejtsd: nyenázsárté) – *torkos*

Nie na żarty (ejtsd: nyenázsárté) – *igazándiból, valóban*

Bóg (ejtsd: Bug) – Isten

Bug (ejtsd: Bug) – lengyel folyó

buk – bükkfa

Miał marzenie o Marzenie (ejtsd: Miál mázsenye o mázsenye) – *Marzenáról álmodozott*

marzenie (ejtsd: mázsenye) – kis betűvel álom/vágy

Marzenie (ejtsd: mázsenye) – nagy betűvel a *Marzena női név ragozott alakja*

A fenti példák többértelműségei gyakran megnehezítik a lengyel nyelv használatát és nekik köszönhetően gyakran jönnek létre nyelvi viccek. Az átlag lengyelnek gyakran feladja a leckét a jelentések külön-külön magyarázata. A lengyelül tanuló külföldieket homoním szótárak segítik.

Szerző: ANNA ĆWIK-ZBYRYT
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

LENGYEL GYERMEKIRODALOM

A lengyel gyermekirodalom kezdete a 19. századra nyúlik. Nagy hatással voltak rá a szájhagyomány elbeszélései, a generációról generációra örökölt mesék. A világirodalomban fontos esemény volt **Charles Perrault** könyvének kiadása 1697-ben, aki először gyűjtötte össze művében a régi idők tanmeséit, történeteit. Ebben a korszakban a lengyel elbeszéléseknél elsősorban a tartalmi lényeg volt a fontos, a formai szépséggel keveset törődtek az írók, stílus és kompozíció alig volt jelen a művekben. A legfontosabb szempont a didaktika volt, a tudás és ismeret átadása, valamint minták és példaképek állítása a fiatal olvasónak.

Az első eredeti lengyel gyermekirodalmi szerző **Klementyna z Tańskich Hoffmanowa** volt, akinek nevéhez fűződik az első gyermekeknek szóló folyóirat létrehozása *Gyermekek szórakozása* címen. **Stanisław Jachowicz** költő 1854-ben Lengyelországban elsőként adott ki énekkönyvet gyerekek számára Énekek gyerekeknek címen, majd 1856-ban Új énekek gyerekeknek című gyűjteményét. Fontos eleme Jachowicz munkásságának, hogy műveiben először szerepeltet gyerekeket **úgy,** mint a történet központi hőseit.

Maria Konopnicka (1842-1910.) művei jelentős változást hoztak a 19. század végén. Híres alkotásai mint az Árva Mariska és a manók, *Szedjünk áfonyát* vagy a *Vándor Jankó* irodalmi áttörést jelentettek a korban, az írónő munkásságát a *képzelet költészetének* is nevezik. A kis olvasókat különféle állatokkal, az évszakokkal és szép természeti tájakkal ismerteti meg.

Meghatározó időszak a lengyel gyermekirodalomban a két világháború közötti húsz év. A szerzők figyelmet szenteltek a gyermekek különleges szükségleteinek, az ő világukat állították a társadalom és kultúra középpontjába. Ebben az időben alkotott **Julian Tuwim** (1894-1953) és **Jan Brzechwa** (1898-1966).

Brzechwa minden lengyel által ismert, felejthetetlen figurái Paca úr, a Furcsa Kiskacsa, vagy Szachrajka Bolha. Az író legismertebb könyvéből, a **Paca úr akadémiájából** játékfilm is készült Krzysztof Gradowski rendezésében, illetve 2019.

decemberében nyílik meg Katowicében a Paca úrról elnevezett kulturális, tudományos és szórakoztató központ. Brzechwa versei kalandos világot mutatnak be, főszereplői növények és állatok. Művei humorosak és mégis oktató, nevelő jellegűek, kritizálják a helytelen viselkedést, dicsérik a jót és gyakran váratlan meglepetéssel végződnek. Érdekesség, hogy Brzechwa elismert ügyvéd is volt és a lengyel szerzői jogokat védő szervezet alapító tagja. 1956-ban kitüntetést kapott a Miniszter Tanács Elnökétől a gyermekirodalmi munkásságának elismeréséül. Következő neves díját 1965-ben vette át a Kulturális és Művészeti Minisztériumtól. Művei folyamatosan aktuálisak, minden korban megfogják fiatal olvasóikat. 2017-ben Iłża városkában elindították a róla nevezett fesztivált: *Jan úr akadémiája – üdvözlünk a mi mesénkben*. A beiktatására 2017. június 13-án került sor az iłża-i a hajdani Sunderland ház kertjében (Brzechwa itt szokott tartózkodni Celina nénijénél az unokatestvérével és ugyanolyan jól ismert lengyel költővel, Bolesław Leśmian).

Julian Tuwim gyermekeknek szóló költészete szellemes nyelvezetű. A versek a valóság egy szeletkéjét mutatják be, rejtett erkölcsi tanítással, üzenettel. A mai napig a gyerekek kedvencei a *Lokomotíva*, a *Trombitás elefánt*, vagy a *Répa* című versei.

Érdemes még megemlíteni **Władysław Bełza** (1847-1913.) és **Czesław Janczarski** (1911-1971.) költőket, akik a gyerekek egyszerű nyelvén írják le mit jelent lengyelnek, hazafinak lenni.

Modern kori szerzők: **Wanda Chotomska, Dorota Gellner, Magdalena Tulli, Michał Rusinek és Grzegorz Kasdepke**.

Lengyelországban is megtartják április 2-án, Andersen születésnapján a gyermekkönyvek napját.

Szerző: ANNA ĆWIK-ZBYRYT
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

LENGYEL IFJÚSÁGI IRODALOM

Az ifjúság számára írt irodalmi művek különleges világba kalauzolják a fiatal olvasót, ahol érzelmeivel, önmagával találkozhat, identitását és hovatartozását ismerheti meg. A hősökkel való azonosulás segít válaszokat találni a valós életben is. Említésre kerülnek itt a lengyelországi iskolai kötelező olvasmányok és egyéb ajánlott irodalom is.

Kornel Makuszyński (1884-1953. író, publicista, színházi kritikus) regényei humorban és szenzációs fordulatokban gazdagok. Leghíresebb műveit ***Panna z mokrą głową*** **(Vizeshajú kisasszony)**, ***Szatan z siódmej klasy*** (Ördög a hetedik osztályból) színpadra és filmre vitték. Ismert története az ***O dwóch takich, co ukradli księżyc*** **(Két kisfiú akik ellopták a holdat)**, amit 1962-ben megfilmesítettek, a főszerepet a még gyermek Lech Kaczyński és Jarosław Kaczyński ikerpár játszotta, akik közül az előbbi Lengyelország elnöke lett, utóbbi pedig a PiS párt elnöke. 1994-ben Kornel Makuszyński nevével jelzett irodalmi díjat alapítottak. Zakopánéban látogatható az író életét, munkásságát bemutató múzeum.

Arkady Adam Fiedler (1894-1985. író, természetjáró, utazó, a lengyel hadsereg hadnagya) írásai a lengyel ifjúsági irodalom közkedvelt példányai. Híres regényei az *Zwierzęta z lasu dziewiczego* (Állatok az érintetlen erdőből), *Zdobywamy Amazonkę* (Elfoglaljuk az Amazont), *Mały Bizon* (A kis bölény), *Wyspa Robinsona* (Robinson szigete). A ***Dywizjon 303*** írása kötelező olvasmány a lengyel iskolákban. A mű tudósít a második világháborúban Angliáért vívott légi csatáról, ahol lengyel pilóták voltak a hősök. Puszczykowo városában, ahol a szerző közel 40 évet élt, található **Arkady Fiedler** irodalmi munkásságának múzeuma. Ugyanitt emlékutat neveztek el róla.

Aleksander Kamiński (1903-1978) a ***Kamienie na szaniec*** (Kövek a sáncon) regény szerzője, ami drámai módon meséli el a hitleri megszállókkal harcoló cserkész ifjúság történetét (nevük: *Szare Szeregi*, vagyis szürke hadak). A történet főszereplői a harcokban elestek, innen a kapcsolat Juliusz Słowacki versével (*Testament mój*, Végrendeletem). A regénnyel megegyező címen 2014-ben

Robert Gliński rendezésében filmet készítettek. Kamiński számos kitüntetést és díjat kapott még életében és halála után is. 2013-ban tartották Lengyelországban az **Aleksander Kamiński évet.**

Edmund Niziurski (1925-2013) írásait dinamizmus és humor jellemzi, könyvei cselekményben gazdagok. Az ifjú olvasókat megragadó történetekben a felszín alatt az író tanítói és nevelői szándéka rejlik. Legismertebb regényei a ***Księga urwisów*** (Rosszcsontok könyve) és a ***Sposób na Alcybiadesa*** (Az Alcybiades trükk), amely utóbbi az Andersen ifjúsági világirodalmi lista részeként van bejegyezve.

Małgorzata Musierowicz (született 1945.) a humoros *Jeżycjada című ciklus szerzője, ami 23 írást foglal magába. A történet hőse* Poznań városában, a Jeżyce kerületben lakik, innen származik a cím. 1982-ben az Andersen ifjúsági világirodalmi listára került a ciklus *Kwiat kalafiora* (Karfiol virág) című része. Az írónő műveit lefordították többek között cseh, német, svéd, magyar és japán nyelvre is.

Az egyik legnagyobb lengyel bestseller **Andrzej Maleszka** (született 1955.) *Magiczne drzewo* (Varázsfa) elbeszélés sorozata, amelyből filmsorozat is készült és a világon is ismertté vált. Történetében a valóság és képzelet különös módon keveredik.

További ifjúsági szerzők: **Irena Jurgielewiczowa, Hanna Ożogowska, Alfred Szklarski, Adam Bahdaj, Krystyna Siesicka, Zbigniew Nienacki, Janusz Domagalik, Katarzyna Ryrych**.

Említésre méltó, hogy **Molnár Ferenc** *Pál utcai fiúk* című regénye nagy népszerűségnek örvend Lengyelországban, két műfordítása is készült: Janina Mortkowiczowa fordítása 1913-ban német nyelvű kiadásból és Tadeusz Olszański fordítása 1989-ben az eredeti magyar műből. Tévés produkció és színházi darab is született a regény alapján.

Szerző: ANNA ĆWIK-ZBYRYT
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

SZÓTÁR

Egy másik országba utazva érdemes néhány alapkifejezést megtanulni:

Tak	Igen
Nie	Nem
Dzień dobry	Jó napot
Do widzenia	Viszontlátásra
Dobry wieczór	Jó estét
Dobranoc	Jó éjszakát
Do zobaczenia	Viszontlátásra
Cześć	Szia
Poproszę	Kérem
Dziękuję	Köszönöm
Wszystko dobrze	Minden rendben van
Przepraszam	Bocsánat
Smacznego	Jó étvágyat
Na zdrowie! (toast)	Egészségedre!
Miło mi cię poznać!	Örülök, hogy megismertelek!
Nie mówię po polsku.	Nem beszélek lengyelül.
Nie rozumiem.	Nem értem.

Zgubiłem się!	Eltévedtem!
Bardzo mi się podoba!	Nagyon tetszik!
Czy możesz mi pomóc?	Segítesz nekem?
Gdzie jest ...?	Hol van ...?
Przepraszam, jak dojść do ...?	Elnézést, hogyan jutok el ...?
Jaki autobus jedzie do ...?	Milyen busz megy ...?
Gdzie można kupić bilety?	Hol lehet jegyet vásárolni?
Ile kosztuje bilet do ...?	Mennyibe kerül a jegy ...?
Poproszę jeden bilet do ...	Kérek egy jegyet ...
Ile to kosztuje?	Mennyibe kerül?
Poproszę o rachunek.	Kérem a számlát.
Czy mogę zapłacić kartą kredytową?	Fizethetek hitelkártyával?
Jakie jest regionalne danie?	Mi itt a regionális étel?
Gdzie można kupić lody?	Hol lehet fagyit venni?
Gdzie można kupić pamiątki?	Hol lehet szuveníreket vásárolni?
Szukam niedrogiej restauracji.	Olcsó éttermet keresek
Czy jest tutaj WiFi?	Van itt WiFi?
Szukam tego adresu ...	Ezt a címet keresem ...
Przepraszam, gdzie jest toaleta?	Elnézést, hol van a WC?
Czy może mi to Pan/Pani pokazać na mapie?	Meg tudja mutatni ezt a térképen?
Czy może mi Pan/Pani zrobić zdjęcie?	Csinál képet rólam?

BIBLIOGRAFIA / FORRÁS:

J. Z. Białek, *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1918-1939, Zarys monograficzny, materiały*, WSiP, Warszawa 1987

D. Buttler *Mały słownik homonimów polskich dla cudzoziemców*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1986

A. Dąbrowska, *Język polski*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 1998

K. Krajewski, *Piśmiennictwo polskie od Średniowiecza do Oświecenia*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Toruń 1978

M. Németh, *Zapożyczenia węgierskie w gwarze orawskiej i drogi ich przenikania*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2008

M. Ostasz, *Proza dziecięco-młodzieżowa w drugiej połowie XX stulecia*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia" 2008, tom VI, s. 90-104

D. Podlawska, M. Świątek-Brzezińska, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa – Bielsko-Biała 2009

M. Tytula, J. Okarmus, *Słownik wyrazów obcych*, Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa – Bielsko-Biała 2009

A. Wojnarowska, *Kultura i literatura. O genezie i rozwoju polskiej literatury dla najmłodszych*, „Biblioteka Współczesnej Myśli Pedagogicznej", tom IV, Kraków, s. 72-80.

Literatura dla dzieci i młodzieży (po roku 1980), pod red. K. Heskiej-Kwaśniewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2008

Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny, praca zbiorowa, tom 1 i 2, PWN, Warszawa 1984

Nowy słownik literatury dla dzieci i młodzieży, pod red. naukową K. Kuliczkowskiej i B. Tylickiej, Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna", Warszawa 1979

Słownik wyrazów obcych, oprac. L. Wiśniakowska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004

https://pl.wikipedia.org/wiki/Ch%C5%82opcy_z_Placu_Broni dostęp: 20.06.2019r.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Arkady_Fiedler dostęp: 18.06.2019r.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Aleksander_Kami%C5%84ski dostęp: 18.06.2019r.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Hungaryzm, dostęp: 3.06.2019r.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Brzechwa dostęp: 16.06.2019r.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Julian_Tuwim dostęp: 16.06.2019r.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Kamienie_na_szaniec dostęp: 18.06.2019r.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Kornel_Makuszy%C5%84ski dostęp:15.06.2019r.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Literatura_dla_dzieci_i_m%C5%82odzie%C5%BCy dostęp:15.06.2019r.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Ma%C5%82gorzata_Musierowicz dostęp: 18.06.2019r.

https://pl.wikiquote.org/wiki/%C5%81ama%C5%84ce_j%C4%99zykowe

dostęp: 10.06.2019r.

https://annabutrym.pl/wp%C5%82ywy-w%C4%99gierskie-w-j%C4%99zyku-polskim/

dostęp: 3.06.2019r.

https://www.gandalf.com.pl/blog/polscy-pisarze-ktorzy-zachwycaja-od-lat/
dostęp: 20.06.2019r.
http://p214.pl/2015-11-30-16-54-39/lubi-czytac/81-wspolczesna-literatura-dziecieca.html
dostęp: 16.06.2019r.
http://www.magyazyn.pl/tere-fere-o-hungaryzmach-w-polszczyznie-3/ dostęp: 3.06.2019r.
https://www.polskatradycja.pl/folklor/przyslowia.html dostęp: 15.06.2019r.
https://www.taniaksiazka.pl/seria/magiczne-drzewo dostęp: 22.06.2019r.
http://www.wbp.olsztyn.pl/bwm/3-4_04-ie/lit2.html dostęp: 16.06.2019r.
https://rme.cbr.net.pl/index.php/archiwum-rme/589-maj-czerwiec-nr-73/kultura-i-tradycje-ludowe/900-przyslowia-ludowe-madroscia-narodu dostęp: 14.06.2019r.
https://pl.wikipedia.org/wiki/J%C4%99zyk_polski dostęp: 28.06.2019r.
https://pl.wikiquote.org/wiki/Daj,_a%C4%87_ja_pobrusz%C4%99,_a_ty_poczywaj
dostęp: 28.06.2019r.
https://pl.wikipedia.org/wiki/Alfabet_polski dostęp: 28.06.2019r.
https://pl.wikipedia.org/wiki/Pangram dostęp: 28.06.2019r.
https://sjp.pl/homonim dostęp: 28.06.2019r.
https://pl.wikipedia.org/wiki/Homonimia_(j%C4%99zykoznawstwo) dostęp: 28.06.2019r.
https://pl.wikipedia.org/wiki/Fa%C5%82szywy_przyjaciel dostęp: 28.06.2019r.
https://pl.wiktionary.org/wiki/Indeks:W%C4%99gierski_-_Fa%C5%82szywi_przyjaciele
dostęp: 28.06.2019r.
http://swiatpelenjezykow.blogspot.com/2011/12/faszywi-przyjaciele-w-wegierskim.html
dostęp: 28.06.2019r.
https://summalinguae.com/pl/falszywi-przyjaciele-tlumacza/ dostęp: 28.06.2019r.
https://pl.wikipedia.org/wiki/Polak,_W%C4%99gier,_dwa_bratanki,_i_do_szabli,_i_do_szklanki
dostęp: 28.06.2019r.
https://pl.wikipedia.org/wiki/Stosunki_polsko-w%C4%99gierskie dostęp: 28.06.2019r.
https://www.facebook.com/314545325252552/photos/hymn-polsko-w%C4%99gierskistoj%C4%85-na-warcie-prastare-karpatyodwieczna-baszta-na-wsp%C3%B3lne/668647566508991/
dostęp: 28.06.2019r.
https://histmag.org/Dzis-Dzien-Przyjazni-Polsko-Wegierskiej-5319 dostęp: 28.06.2019r.
https://forum.wegierskie.com/Miasta-partnerskie-Polska-i-W%C4%99gry dostęp: 28.06.2019r.
https://www.polskieradio.pl/9/396/Artykul/227006,Stosunki-polskowegierskie dostęp: 28.06.2019r.
https://pl.wikipedia.org/wiki/W%C4%99gierka_Zwyk%C5%82a dostęp: 28.06.2019r.

ZNACZENIE POLSKIEJ NAUKI, TECHNIKI I ODKRYĆ DLA EUROPY I ŚWIATA

Autor: KAMIL KABASIŃSKI

POLSCY LOGICY I FILOZOFOWIE

Niemal każdy człowiek na świecie słyszał o filozofii greckiej: Sokratesie, Platonie i Arystotelesie. Dobrze znana jest filozofia niemiecka (Kant, Nietzsche, Heidegger), francuska (Kartezjusz, Pascal, Wolter), brytyjska (Berkeley, Hume, Lock). Wydaje się, że w tym kontekście polska filozofia wypada słabo i niewiele ma światu do zaoferowania.

A jednak Polska filozofia miała swoich wielkich przedstawicieli, zwłaszcza z końcem XIX i początkiem XX wieku. Najmocniejszą stroną polskiej filozofii jest jej dział nazywany logiką. W tej dziedzinie filozoficzny świat z uznaniem patrzy na Polskę a najjaśniejszą gwiazdą jest szkoła lwowsko – warszawska. Jej twórcą był **Kazimierz Twardowski** (1866 – 1938). Twardowski dokonał podziału nauki na nauki empiryczne i aprioryczne. Oczekiwał od filozofii (i filozofów!), aby ta wolna była od wszelkich spekulacji i światopoglądów. Uważał, że filozofia, jako nauka, nie powinna się wcale zajmować dociekaniami natury metafizycznej (np. istnienie Boga), bo są to rozważania, których w żaden sposób nie można potwierdzić ani obalić. Podejście to sprawiło, że Twardowski zyskał sobie duże grono utalentowanych uczniów.

Jednym z wybitniejszych uczniów Twardowskiego był **Kazimierz Ajdukiewicz** (1890 – 1963). Uważał on, że nie tylko należy odrzucić z rozważań naukowych takie, których nie można obalić albo potwierdzić, ale czynił rozważania w zakresie języka, w którym prowadzi się dyskurs naukowy oraz zasad wnioskowania. Uważał, że logika formalna jest tym rodzajem języka, który pozwala na prowadzenie dyskursu w sposób wolny od zakłamań.

Kolejnym, wybitnym uczniem Twardowskiego był **Alfred Tarski** (1901 – 1983), w środowisku filozoficznym wymieniany jako jeden z czterech wybitnych logików wszechczasów (obok Arystotelesa, Frege oraz Gödla). Tarski, tuż przed wybuchem II wojny światowej, wyjechał do USA, gdzie praktycznie przez większość swojego życia był profesorem na Uniwersytecie Kalifornijskim w Berkeley. Najważniejszym filozoficznie osiągnięciem Tarskiego była semantyczna teoria prawdy. Tarski wprowadził pojęcie prawdy jako cechę zdań logicznych,

a więc zależnych jedynie od praw logiki, a nie od powszechnych zasad języka, w jakim zdania te są wypowiadane.

Kolejnym, ważnym filozofem był przedstawiciel fenomenologii, **Roman Ingarden** (1893 – 1970). Fenomenologia to metoda poznawania świata, która odbiega od codziennych sposobów orientowania się w rzeczywistości. Podejście fenomenologiczne różni się od naturalnego nastawienia bezzałożeniowością. W nastawieniu naturalnym mamy na temat świata pewne założenia, domysły, teorie, spekulacje. Fenomenologia nawołuje do ich odrzucenia po to by przyjrzeć się światu tak, jak się on jawi.

Logikiem ale również etykiem, twórcą etyki niezależnej był **Tadeusz Kotarbiński** (1888 – 1981). Twierdził on, że źródło etycznego postępowania to przede wszystkim relacje między ludźmi a nie dobro lub zło. Dlatego jego zdaniem należy mówić o postępowaniu czcigodnym i haniebnym bardziej niż o „dobrym" i „złym". Zachowanie czcigodne to postępowanie zgodne z własnym przekonaniem, kierujące się najwyższym dobrem osób powierzonych naszej opiece, postępowanie uczciwe, szlachetne, odpowiedzialne. Życzliwy opiekun nie wykorzysta słabości swego podopiecznego dla własnych interesów. Przeciwnie zaś postąpi człowiek działający haniebnie.

Na koniec warto przedstawić jeszcze kapłana katolickiego, filozofa **Józefa Tischnera** (1931 – 2000). Jego rozważania filozoficzne są kontynuacją tradycji filozofii dialogu zakorzenionej w doświadczeniu spotkania z innym człowiekiem, szanującym jego inność i gotowym na wyjście poza swoje doświadczenia i przekonania. Do swoich oponentów zwracał się z życzliwością *per* „bracia-przeciwnicy". Ważnym aspektem jego rozważań nad człowiekiem była solidarność międzyludzka i poczucie odpowiedzialności. Ksiądz-filozof wskazywał potrzebę uczciwej i rzetelnej pracy niezależnie od obowiązku, jaki się wykonuje.

Autor: KAMIL KABASIŃSKI

WYBITNI POLSCY MATEMATYCY

Gdyby przyznawano Nagrodę Nobla w dziedzinie matematyki to prawdopodobnie Polska miałaby kilku noblistów w tej gałęzi nauki. Najwybitniejsi

matematycy to przede wszystkim przedstawiciele Polskiego Towarzystwa Matematycznego, które powstało w 1919 roku i zrzeszało naukowców z uniwersytetów: w Wilnie, Lwowie, Krakowie, Poznaniu i Warszawie. Kluczowe znaczenie dla rozwoju matematyki mieli przedstawiciele szkoły lwowskiej, czyli **Hugo Steinhaus** i jego uczeń **Stefan Banach**.

Hugo Steinhaus (1887 – 1972) interesował się zastosowaniem matematyki w różnych dziedzinach życia. Stworzył m.in. siatkę do pomiarów długości linii krzywych, którą wykorzystano do czytania map. Przyczynił się także do rozwoju medycyny. Wykazał, że wykorzystując rachunek prawdopodobieństwa można ustalić ojcostwo. Dzięki jego pracom udało się zastosować matematykę również w badaniach wydajności pracy, kontroli produkcji artykułów przemysłowych, a także w badaniach nad właściwym rozmieszczeniem szybów wiertniczych oraz podczas konstruowania mostów wiszących.

Stefan Banach (1892 – 1945) był najważniejszą postacią lwowskiej szkoły matematycznej. Nigdy nie ukończył studiów, ponieważ nie był zainteresowany formalnym wykształceniem. Mimo to obronił doktorat, ale ciekawostką jest to, że na obronę został zwabiony podstępem. To dzięki m.in. jego pracom międzywojenna Polska stała się centrum światowych rozwiązań matematycznych i to tu powstał nowy dział matematyczny – analiza funkcjonalna. Warto również nadmienić, że inny uczeń tej szkoły – **Stanisław Ulam** (1909 – 1984) – brał udział w amerykańskim Projekcie „Manhattan", mającym na celu skonstruowanie bomby atomowej.

Każda ze szkół specjalizowała się w badaniach innych działów matematyki. Uczeni warszawskiej szkoły matematycznej prowadzili badania, m.in. nad logiką, teorią mnogości, topologią i teorią funkcji rzeczywistych. Do czołowych przedstawicieli tej grupy zalicza się **Zygmunta Janiszewskiego** (1888 – 1920), **Stefana Mazurkiewicza** (1888 – 1945) i **Wacława Sierpińskiego** (1882 – 1969). To oni w 1920 roku założyli czasopismo naukowe „**Fundamenta Mathematicae**".

Z kolei matematycy ze szkoły krakowskiej zajmowali się teorią równań różniczkowych i funkcji analitycznych oraz geometrią różniczkową. Wśród czołowych przedstawicieli szkoły wymienić należy **Stanisława Zarembę** (1863 -1942).

Szkoła poznańska to przede wszystkim kryptologia. W latach 30. XX wieku władze Biura Szyfrów zwróciły się do profesora **Zdzisława Krygowskiego** (1872 – 1955) twórcy Wydziału Matematyki Uniwersytetu Poznańskiego z prośbą o zorganizowanie kursu kryptologii. Miał być to kurs dla najzdolniejszych

studentów matematyki. Profesor spośród kilkunastu chętnych wybrał trzech najlepszych: **Mariana Rejewskiego** (1905 – 1980), **Henryka Zygalskiego** (1908 – 1978) i **Jerzego Różyckiego** (1909 – 1942). Postawiono przed nimi zadanie złamania niemieckiego kodu Enigmy. To dzięki naukowcom ze szkoły poznańskiej udało się złamać kod niemieckiej maszyny szyfrującej, co miało olbrzymi wpływ na przebieg II wojny światowej.

Autor: KAMIL KABASIŃSKI

ASTRONOMIA I KOSMOLOGIA

Najbardziej znanym na świecie polskim astronomem jest **Mikołaj Kopernik** (1473-1543). Odkrył on, że Ziemia nie stanowi centrum wszechświata, lecz wraz z innymi planetami krąży wokół Słońca. Zrewolucjonizował tym samym astronomię i inne gałęzie nauki. Warto dodać, że swoje badania na odkryciu Kopernika oparli, m.in: Galileusz, Kepler, i Newton. Od Kopernika rozpoczęła się heliocentryczna (gr. *Helios* – Słońce) epoka astronomii, która trwa do dziś.

Trzysta lat przed tym, jak człowiek postawił nogę na Księżycu, **Jan Heweliusz** (1611-1687) zdołał dokładnie zbadać jego powierzchnię. Jednym z najważniejszych dzieł tego uczonego z Gdańska jest, wydana w 1647 roku, *Selenografia*. Zawiera ona trzy trójkolorowe mapy Księżyca, odzwierciedlające obserwacje astronoma. Heweliusz obserwował również komety i odkrył cztery z nich. Jako pierwszy dostrzegł, że nie poruszają się one po liniach prostych, ale tory ich ruchów są zakrzywione. W 1686 Heweliusz rozpoczął pracę nad katalogiem gwiazd i atlasem nieba, dane do swoich prac zbierał już od początku lat 50-tych. Niestety, nie udało mu się tego działa dokończyć. Oba dzieła zostały wydane przez wdowę w 1690 roku. Najdokładniejszy na ówczesne czasy katalog położeń gwiazd zawierał 1564 pozycje.

W czasach współczesnych polska kosmologia i astronomia znowu odzyskała dawną pozycję na arenie międzynarodowej. Jednym z najbardziej zasłużonych polskich astronomów jest dzisiaj **Aleksander Wolszczan** (ur. 1946). Jest on odkrywcą czterech planet, znajdujących się poza Układem Słonecznym. W maju 2007 roku wraz z grupą polskich astronomów, kierowaną przez

Andrzeja Niedzielskiego, współuczestniczył w odkryciu planety HD 17092 b, krążącej wokół gwiazdy HD 17092. Warto dodać, że podczas tych obserwacji, które miały miejsce w Teksasie, wykorzystano teleskop Hobby-Eberly.

W odkryciu układu, odległego od Ziemi o 4500 lat świetlnych, w którym dwie masywne planety, odpowiadające Jowiszowi i Saturnowi, krążą wokół przypominającej Słońce gwiazdy, znaczącą rolę odegrał zespół polskich astronomów z **Obserwatorium Astronomicznego Uniwersytetu Warszawskiego**, pracujących w ramach **projektu OGLE** (The Optical Gravitational Lensing Experiment). Polacy zasłynęli nie tylko odkryciem nowego układu planetarnego, ale przede wszystkim zastosowaną techniką zwaną mikrosoczewkowaniem grawitacyjnym.

Warto odwiedzić:

Centrum Popularyzacji Kosmosu „Planetarium – Toruń" ul. Franciszkańska 15-21, 87-100 Toruń.

Planetarium „Niebo Kopernika" Wybrzeże Kościuszkowskie 20, 00-390 Warszawa.

Autor: KAMIL KABASIŃSKI

WYBITNI POLSCY FIZYCY

Prezentację sylwetek naukowców z zakresu fizyki rozpocząć należy od dwukrotnej laureatki Nagrody Nobla, czyli **Marii Skłodowskiej-Curie** (1867-1934). Należała ona do najwybitniejszych i najbardziej szanowanych uczonych. W 1911 roku otrzymała Nagrodę Nobla z dziedziny chemii za odkrycie dwóch pierwiastków: radu i polonu. Należy podkreślić fakt, że już osiem lat wcześniej, czyli w 1903 roku, wraz z mężem Pierre Curie oraz Henrim Becquerelem, dostała tę samą nagrodę, ale w dziedzinie fizyki, za badania nad zjawiskiem promieniotwórczości.

Kolejnymi polskimi fizykami, których naukowy geniusz wpłynął na wiele dziedzin życia byli wykładowcy Uniwersytetu Jagiellońskiego: **Karol Olszewski** (1846-1915) i **Zygmunt Wróblewski** (1845-1888). Badania przez nich prowadzone dotyczyły sprowadzania spotykanych w przyrodzie gazów do stanu ciekłego. Podobno praca profesorów nie należała do najbezpieczniejszych,

a zabawa z wysokim ciśnieniem i mieszankami gazów doprowadziła do kilku groźnych wybuchów. Ryzyko się jednak opłaciło. Począwszy od 1883 roku Olszewski i Wróblewski, jako pierwsi na świecie, skroplili tlen. Niedługo później udało im się skroplić azot, a w przyszłości również metan, argon oraz dwutlenek węgla. To właśnie ich pracom zawdzięczamy m.in. chłodnicze zastosowania ciekłego azotu.

Powszechnie znany dzisiaj hologram swoje początki zawdzięcza badaniom Polaka – **Mieczysława Wolfke** (1883-1947). Pracę habilitacyjną bronił na Politechnice w Zurychu. Warto dodać, że była ona recenzowana przez Erwina Schrödingera oraz niewiele starszego **Alberta Einsteina**. Temu polskiemu fizykowi od początku bliżej było do wynalazcy niż teoretyka, co spowodowało wiele odkryć, które są niezwykle znaczące dla świata techniki. Wśród jego licznych projektów znajdował się system przesyłu obrazu za pomocą fali elektromagnetycznej, czyli coś co moglibyśmy nazwać prototelewizją. Z kolei współpracując z holenderskim Instytutem Niskich Temperatur w Lejdzie, wniósł wiele do badań kriogenicznych, odkrywając hel II o niezwykłych właściwościach – zdefiniowanych później przez Piotra Kapicę jako nadciekłość. Za najbardziej medialne osiągnięcie Wolfkego należy uznać pionierski opis uzyskania hologramu. Co ciekawe, jego praca znacząco pomogła rozwinąć i udoskonalić dalsze badania nad hologramem, prowadzone przez węgierskiego naukowca **Dennisa Gabora**, za co otrzymał on Nagrodę Nobla.

Leopold Infeld (1898 – 1968) to kolejny fizyk, którego warto przedstawić. W trakcie swojego stażu w Cambridge poznał noblistę, Maxa Borna, a ich wspólne badania doprowadziły do powstania teorii elektrodynamiki Borna-Infelda. Polski fizyk, po przeprowadzce do USA, rozpoczął długoletnią współpracę z samym Albertem Einsteinem. Liczne dyskusje prowadzone w Princeton, z twórcą teorii względności, pozwoliły na wydanie przez Einsteina i Infelda książki wspólnego autorstwa pt. *Ewolucja fizyki. Rozwój poglądów od najważniejszych pojęć do teorii względności i kwantów*.

Warto odwiedzić:

Centrum Nauki Kopernik, Wybrzeże Kościuszkowskie 20, 00-390 Warszawa

Centrum Nauki Experyment, Aleja Zwycięstwa 96/98, 81-451 Gdynia

Energetyczne Centrum Nauki, ul. Karola Olszewskiego 6, 25-663 Kielce

Autor: KAMIL KABASIŃSKI

WYBITNI POLSCY CHEMICY

Najsłynniejszym polskim chemikiem jest **Maria Skłodowska-Curie** (1867-1934), prekursorka nowej gałęzi chemii – radiochemii. Za badania nad zjawiskiem promieniotwórczości, wraz z mężem oraz Henrim Becquerelem otrzymała w 1903 roku Nagrodę Nobla z fizyki. Do jej dokonań należy również opracowanie techniki rozdzielania izotopów promieniotwórczych, a przede wszystkim odkrycie radu i polonu, zupełnie nowych pierwiastków. Za to ostatnie odkrycie, w 1911 roku, uhonorowana została drugą Nagrodą Nobla, tym razem w dziedzinie chemii.

Praca i dokonania Marii Skłodowskiej-Curie były inspiracją dla wielu innych polskich naukowców. Jednym z nich był **Witold Broniewski** (1880-1939), wybitny metaloznawca i metalurg, który w latach 1908-1911 studiował fizykę na Uniwersytecie Paryskim i tam uczestniczył w zajęciach prowadzonych przez Marię Skłodowską-Curie. Zajmował się badaniami w zakresie metalografii oraz fizykochemii metali. Interesował się także obróbką plastyczną i cieplną. Wyspecjalizował się w zjawisku pełzania metali, czyli procesie polegającym na ciągłym, plastycznym odkształcaniu się materiału pod wpływem stałego obciążenia.

Kolejną, ważną dla chemii postacią jest **Ignacy Łukasiewicz** (1822-1882), wybitny polski chemik i farmaceuta, znany z wynalezienia lampy naftowej. W 1852 roku przeprowadził pierwszą, udaną destylację ropy naftowej.

Ignacy Mościcki (1867-1946) jest chyba najbardziej znany ze swojej działalności politycznej – w latach 1926-1939 sprawował urząd prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. Warto jednak pamiętać o tym, że był także wybitnym chemikiem. Choć pierwszym, który opracował metodę otrzymania HNO_3 (kwasu azotowego) z powietrza był Brytyjczyk Henry Cavendish, to jednak jego metoda była zbyt kosztowna, by można ją było zastosować powszechnie. To właśnie Mościcki opracował własną metodę uzyskiwania HNO_3, która mogła być używana w przemyśle. Mościcki był również założycielem Państwowych Zakładów Związków Azotowych w Tarnowie, które istnieją do dziś.

Chemikiem w służbie medycyny był **Jędrzej Śniadecki** (1768-1838). W 1822 roku jako pierwszy opisał metodę leczenia krzywicy za pomocą światła słonecznego, które powoduje produkcję witaminy D w skórze. Był też twórcą polskiego słownictwa chemicznego. W odróżnieniu do większości państw europejskich w których nazwy pierwiastków pochodzą od nazw łacińskich, Śniadecki stworzył oddzielne nazewnictwo w języku polskim, np. wodór, węgiel, krzem, siarka.

Ważną postacią dla medycyny i farmaceutyki był także **Kazimierz Funk** (1884-1967), polski biochemik i twórca nauki o witaminach. Odkrył i wyodrębnił z otrębów ryżowych pierwszą witaminę B1. To on jest autorem terminu „witamina", od łacińskiego słowa *vita* – życie. Nazwa została wprowadzona w 1912 roku. Odkrycie to zapoczątkowało kolejne badania nad organicznymi substancjami, które są niezbędne w prawidłowym funkcjonowaniu organizmu ludzkiego.

Autor: KAMIL KABASIŃSKI

POLSKA MEDYCYNA

Prezentację sławnych lekarzy, naukowców w dziedzinie medycyny, otwiera lekarz i filozof **Wojciech Oczko** (1537 – 1599), działający w XVI wieku. Był nadwornym lekarzem polskich królów: Zygmunta Augusta, Stefana Batorego i Zygmunta III Wazy. Jako pierwszy kategorycznie zabronił leczenia rtęcią, która wyrządzała pacjentom więcej szkód niż pożytku. Był również pionierem w propagowaniu aktywności fizycznej. To on jest autorem powiedzenia, że „ruch zastąpi prawie każdy lek, podczas gdy żaden lek nie zastąpi ruchu".

Kolejnym medykiem, którego warto wymienić jest **Jan Mikulicz-Radecki** (1850-1905). Jako pierwszy zaczął używać bawełnianych masek, osłaniających twarz podczas operacji, które współcześnie nadal nazywa się „maskami Mikulicza". Skonstruował też pierwszy gastroskop. Powstanie tego wynalazku otworzyło drogę do diagnostyki zmian w żołądku we wczesnym stadium. Zaprojektował także wiele narzędzi chirurgicznych, między innymi kleszczyki do tamowania krwawienia, przyrząd do plastyki nosa oraz kleszcze harpunowe, które są nadal stosowane w operacjach ginekologicznych.

Pojawienie się nowej dziedziny medycyny, czyli endokrynologii również zawdzięcza się Polakowi – **Napoleonowi Cybulskiemu** (1854-1919). W 1895 roku lekarz ten odkrył hormony rdzenia nadnerczy: adrenalinę, noradrenalinę i dopaminę.

Ważną postacią polskiej medycyny był również czterokrotnie zgłaszany do Nagrody Nobla **Rudolf Weigl** (1883-1957), który opracował skuteczną szczepionkę przeciw tyfusowi plamistemu. Weigl był również prekursorem zastosowania owadów, głównie wszy odzieżowej jako zwierzęcia laboratoryjnego do hodowli zarazka tyfusu.

Kolejną szczepionką wynalezioną przez Polaka była opracowana przez **Hilarego Koprowskiego** (1916-2013) pierwsza doustna szczepionka przeciw polio. W 1950 roku działanie szczepionki wypróbował na własnym dziecku. W Polsce od 1951 roku na Heinego-Medina zachorowało wówczas wiele tysięcy dzieci, a kilkaset zmarło. Koprowski był organizatorem nieodpłatnego sprowadzenia do Polski 9 mln sztuk opracowanej przez siebie szczepionki. Efekt był natychmiastowy, liczba zachorowań zaczęła gwałtownie spadać. W ciągu czterech lat liczba zachorowań spadła z 1000 przypadków rocznie do jedynie 30 przypadków.

W okulistyce ważną postacią był **Tadeusz Krwawicz** (1910-1988). To jeden z najwybitniejszych autorytetów w dziedzinie okulistyki XX wieku, którego nazwisko jest do dziś cytowane w światowej literaturze przedmiotu. Jako pierwszy opracował metodę, polegającą na zamrożeniu rogówki w zabiegu usunięcia zaćmy. Jego metoda była wielkim krokiem naprzód w dziejach światowej okulistyki.

W kardiologii ważną postacią był profesor **Zbigniew Religa** (1938-2009), który 5 listopada 1985 roku wraz zespołem przeprowadził w Polsce pierwszą udaną transplantację serca.

Z kolei pierwszy przeprowadzony w Polsce przeszczep twarzy został uznany za najlepszy na świecie zabieg rekonstrukcyjny 2013 roku. Operację przeprowadził **Adam Maciejewski** (ur. 1972). Warto dodać, że był to jednocześnie pierwszy na świecie przeszczep twarzy, przeprowadzony dla ratowania życia.

Kolejny przełom w dziedzinie medycyny w Polsce nastąpił w 2016 roku. Lekarze ze Szpitala Uniwersyteckiego we Wrocławiu z powodzeniem przeprowadzili operację, dzięki której, sparaliżowany po przecięciu rdzenia kręgowego mężczyzna mógł wstać z wózka inwalidzkiego.

Kończąc przegląd wybitnych Polaków z dziedziny medycyny, warto zachęcić do odwiedzenia Muzeum Historii Medycyny Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego, ul. Żwirki i Wigury 61 w Warszawie.

Autor: KAMIL KABASIŃSKI

POLSCY INŻYNIEROWIE I ARCHITEKCI

Ernest Malinowski (1818 – 1899) to z pewnością najbardziej znany Polak w Ameryce Południowej, zwłaszcza w Peru i Ekwadorze. Nic dziwnego, gdyż to on był projektantem i budowniczym Centralnej Kolei Transandyjskiej. Ta gigantyczna inwestycja ukończona w ciągu zaledwie czterech lat (w 1874 roku) nawet dzisiaj byłaby bardzo trudnym do wykonania przedsięwzięciem. Zbudowanie jej wymagało wykucia ponad 60 tuneli o łącznej długości przekraczającej 6 kilometrów, a także zbudowania blisko 40 mostów. Warto dodać, że do 2005 roku czyli przez 131 lat, konstrukcja Malinowskiego była najwyżej położonym punktem kolejowym na świecie.

Obowiązkowym obiektem do obejrzenia dla odwiedzających Filadelfię w USA, jest Benjamin Franklin Bridge. Ten słynny most to dzieło **Rudolfa Modrzejewskiego** (1861 – 1940). Polski inżynier zbudował łącznie czterdzieści mostów na północnoamerykańskich rzekach – przede wszystkim na rzece Missisipi. Inne znane jego konstrukcje to: most San Francisco-Oakland Bay Bridge, łączący San Francisco z Oakland poprzez Zatokę San Francisco oraz, mający ponad dwa kilometry, McKinley Bridge łączący stany Missouri i Illinois. Modrzejewski był wychowawcą wielu amerykańskich inżynierów i budowniczych mostów, w tym także Josepha B. Straussa, którego dziełem jest najsłynniejszy i owiany legendą most w USA – Golden Gate w San Francisco.

Stefan Bryła (1886 – 1943) nazywany jest pionierem polskiego spawalnictwa. W 1928 roku opracował pierwsze na świecie przepisy spawania konstrukcji stalowych w budownictwie. Był on autorem bądź konsultantem wielu konstrukcji m.in. pierwszego na świecie, drogowego mostu na rzece Słudwi (okolice Łowicza) oddanego do użytku w 1929 roku. Most ten stał się inspiracją dla inżynierów,

m.in. z Francji i Niemiec. Inne jego konstrukcje to: Dom Bez Kantów w Warszawie (róg Krakowskiego Przedmieścia i ulicy Królewskiej), Biblioteka Jagiellońska w Krakowie czy wreszcie „Drapacz Chmur", czyli 14-piętrowy wieżowiec w Katowicach. Bryła współpracował również przy budowie wieżowców w USA np. Woolworth Building w Nowym Jorku (wówczas najwyższy budynek na świecie). Gdy nadszedł czas okupacji, jego doświadczenie przydało się w walce. Opracował wówczas broszurę dla Armii Krajowej pt. „Jak niszczyć stalowe mosty". Został rozstrzelany przez Niemców w 1943 roku.

Kolejny wielki inżynier i zarazem polityk **Gabriel Narutowicz** (1865 – 1922) znany był przede wszystkim jako pierwszy Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej. Zapoczątkował on wykorzystywanie energii wodnej do produkcji energii elektrycznej. Przed I-szą wojną światową z dokonań w tej dziedzinie znany był w całej Europie. Narutowicz był twórcą wielu elektrowni wodnych, w tym m.in. elektrowni w Andelsbuch, która uniezależniła Szwajcarię od węgla z Niemiec i Austrii. Jego największym dziełem była jednak elektrownia w Mühlebergu pod Bernem. Narutowicz został zastrzelony przez zamachowca w galerii sztuki, zaledwie pięć dni po zaprzysiężeniu go na Prezydenta Rzeczypospolitej.

Jednym z wielkich osiągnięć polskiej inżynierii, którego nie można już dzisiaj zobaczyć, był Most Kierbedzia. Został on całkowicie zniszczony przez hitlerowców podczas powstania warszawskiego. Jego projektantem był **Stanisław Kierbedź** (1810 – 1899). Most miał długość 474 metrów i wysokość 17,5 metra i został oddany do użytku w 1864 roku. Czternaście lat wcześniej Kierbedź był głównym projektantem i dyrektorem budowy Mostu Błagowieszczenskiego w Petersburgu, który w 2007 roku przeszedł całkowitą rekonstrukcję i nosi teraz nazwę Mostu Mikołajewskiego.

Obecnie na świecie znani są przede wszystkim polscy architekci, którzy mimo młodego wieku zdołali zostać laureatami wielu uznanych na świecie nagród. Są to m.in:. Bogusław Barnaś, Hugon Kowalski, Maciej Jakub Zawadzki, Aleksandra Wasilkowska.

Autor: KAMIL KABASIŃSKI

POLSCY KONSTRUKTORZY I MECHANICY

XX wiek to złoty okres polskiej myśli konstruktorskiej i mechanicznej, głównie dzięki działalności wielkich zakładów produkcyjnych takich jak: „Ursus", „Jelcz", „Star" czy Polskie Zakłady Inżynierii (gdzie powstał m.in. słynny motocykl „Sokół"). Pracowali w nich często genialni naukowcy i konstruktorzy, których sylwetki zostały w dużym skrócie opisane w niniejszym rozdziale.

W powojennej Polsce kluczowe znaczenie miał sektor rolniczy, a co za tym idzie, niezwykle ważna była budowa maszyn rolniczych. W tym zakresie jedną z wybitniejszych postaci był **Karol Taylor** (1878 – 1968), założyciel Polskiej Fabryki Samochodów. Od 1915 do 1917 roku był kierownikiem biura konstrukcyjnego słynnej, polskiej fabryki, produkującej pojazdy rolnicze „Ursus". Miał znaczący udział przy powstaniu wielu ważnych dla rolnictwa maszyn m.in. pierwszego polskiego ciągnika rolniczego z silnikiem benzynowym. W tym miejscu warto również wspomnieć **Bolesława Rostowskiego** (1921 – 2016) związanego z Fabryką Maszyn Żniwnych w Płocku, który wraz z zespołem stworzył maszynę o nazwie KZB-3A-Vistula, pierwszy z serii „Bizon" – popularny w Polsce kombajn.

Twórcą słynnej „Syreny" był **Karol Pionnier** (1913 – 1984). Syrena była jedynym samochodem osobowym polskiej konstrukcji produkowanym seryjnie w kraju po II wojnie światowej. Tymczasowa i prowizoryczna w założeniu konstrukcja nie doczekała się następcy przez 26 lat, a jej produkcji zaprzestano dopiero w 1983 roku.

Antoni Chmielnicki (1934 – 2018) był z kolei kluczową postacią na rynku samochodów ciężarowych. Pracował w Fabryce Samochodów Ciężarowych „Star" w Starachowicach, gdzie był głównym konstruktorem. Kierował między innymi pracami konstrukcyjnymi przy samochodach ciężarowych: „Star 28", „Star 29", „Star 200". Wraz z zespołem zbudował pierwszą polską konstrukcję „papamobile", którego używał Jan Paweł II podczas swojej pierwszej podróży apostolskiej do Polski.

Z kolei **Aleksander Wist** (1909 – 1976), kierownik Zakładu Eksploatacji Autobusów „Redutowa", był współtwórcą prototypu polskiego autobusu przegubowego, który powstał w 1963 roku z dwóch uszkodzonych autobusów „Skoda 706". Nowo powstały model otrzymał nazwę „Jelcz AP-02", a po niezbędnych korektach jako „Jelcz 021" był pierwszym, seryjnym produkowanym w Polsce autobusem przegubowym. Aleksander Wist to także twórca sygnalizatora zaniżonego ciśnienia powietrza w kołach samochodowych.

Polska myśl mechaniczna ma też swoje sukcesy na polu samochodów sportowych, których głównym autorem był **Jerzy Jankowski** (1920 – 1986). Był on twórcą popularnego skutera „Osa M50", ale przede wszystkim opracował pierwszy, zbudowany od podstaw, polski samochód wyścigowy o nazwie „Rak 650". W 1958 roku Jankowski zdobył tym pojazdem tytuł Mistrza Polski, a rok później Grand Prix Budapesztu.

Z innych konstrukcji w zakresie mechaniki warto wymienić kabinę nurkową „Meduza" i „Meduza II", które wymyślił i zbudował **Antoni Dębski** (1935 – 2006) polski nurek, mechanik okrętowy i konstruktor pojazdów podwodnych. „Meduza" mogła zejść na głębokość 24 metrów, była używana przy budowie Portu Północnego w Gdańsku, oraz podczas prac geologicznych. Antoni Dębski był również konstruktorem pojazdu podwodnego „Delfin", służącego do wierceń pod dnem morskim.

Wśród twórców konstrukcji latających warto wymienić **Tadeusza Kostię** (1919 – 2016), który opracował konstrukcję szybowców: „IS-5 Kaczka", „SZD-7 Osa" i „SZD Jaskółka".

Z kolei **Adam Obidziński** (1929 – 1985) był współtwórcą polskich rakiet meteorologicznych „Meteor", które były niezwykle ważne w rozwoju polskiej meteorologii.

Warto wymienić też postać **Andrzeja Olędzkiego** (1928 – 2000), ważnego konstruktora w środowisku osób z niepełnosprawnościami. Prowadził on prace nad urządzeniem, które pozwalałoby paraplegikom poruszać się. W 1997 roku zespół pod kierownictwem Olędzkiego skonstruował i opatentował „Parapodium PW", które zostało wprowadzone do powszechniej produkcji.

Autor: KAMIL KABASIŃSKI

POLSCY ODKRYWCY I PRZYRODNICY

Polska w przeciwieństwie do Wielkiej Brytanii, Hiszpanii czy Francji nigdy nie była morską potęgą. Nie znaczy to jednak, że nie miała w swojej historii odkrywców nowych, nieznanych Europie części świata.

Pierwszym przykładem takiego odkrywcy jest **Benedykt Polak** (1200 – 1280). Był on franciszkaninem i sekretarzem legata papieskiego, Giovanniego da Pian del Carpine. To wraz z nim odbył ponad dwa lata trwającą podróż w głąb Azji, którą wtedy władali Mongołowie. Dotarli aż do ich stolicy Karakorum, gdzie spotkali się z wielkim chanem. Choć ostatecznie chan nie przyjął oferty papieża, a zakonnicy musieli ratować się ucieczką, to franciszkanin przygotował dwa raporty z podróży. Opisał w nich dokładnie zwyczaje Mongołów, a także faunę i florę tej części Azji. Ciekawostkę stanowi to, że Benedykt Polak wraz z papieskim legatem odbyli swoją podróż niemal 30 lat przed wyprawą Marco Polo, który dziś uznawany jest za odkrywcę tych terenów.

Drugim podróżnikiem był jezuita **Michał Boym** (1612 – 1659). Przybył on do Chin w 1643 roku jako jezuicki misjonarz. Jednak oprócz pracy misyjnej wykonywał również prace przyrodnicze. Był pierwszym Europejczykiem, który opisał Wielki Mur i dobrze umiejscowił go na mapie. Prace Boyma zyskały mu szacunek na dworze ostatniego cesarza południowej dynastii Ming. Dzięki podróżom Boyma Europa zyskała opracowania pt. „Atlas Chin" oraz „Flora Chin".

Kolejnym, polskim podróżnikiem o bardzo ciekawym życiorysie był **Maurycy August Beniowski** (1746 – 1786). Beniowski był polsko-węgierskim szlachcicem i żołnierzem, który za udział w konfederacji barskiej został zesłany przez Rosjan na Kamczatkę. Tam wzniecił bunt i porwanym statkiem dokonał ucieczki. Przy tej okazji jako pierwszy Europejczyk (kilka lat przed Jamesem Cookiem) opłynął Morze Beringa. W latach 1773-1776, z ramienia Francji, Beniowski brał udział w walkach o Madagaskar, który ostatecznie podbił. Jednak sprzeciwiając się woli Francji uczynił z Madagaskaru niezależne Państwo, a sam z woli mieszkańców wyspy został jego pierwszym królem. Zginął wkrótce podczas walki z Francuzami.

Jan Stanisław Kubary (1846 – 1896) to kolejny Polak - podróżnik, o którym można powiedzieć, że dotarł na kraniec świata. Kubary był etnografem zafascynowanym Oceanią, a szczególnie archipelagiem Karoliny (wyspy Palau, Ponape, Yap, Truk). To właśnie na Palau dokonał najwięcej odkryć przyrodniczych. Jego kolekcja ptaków zawierała 32 gatunki. Stworzył także zbiór kilkunastu gatunków ryb, owadów (w tym motyli) i ślimaków. Wśród znalezionych okazów miejscowej fauny były i takie, których nauka dotychczas nie znała, m.in. gatunek kurki wodnej. Nazwisko Kubarego zostało uczczone nazwami zoologicznymi głównie zwierząt przez niego odkrytych (np. ptaki: Corrus kubaryi i Rhipidura kubaryi). A także nazwami geograficznymi (góry na Nowej Gwinei -Mount Kubari i wysepki w atolu Ailinglapalap – Kubari Island) na Wyspach Marshalla. Kubary jest też jedynym Polakiem, któremu wystawiono w Oceanii pomnik na wyspie Ponape.

Stefan Rogoziński (1861 – 1896) był podróżnikiem i badaczem, który udał się na kontynent afrykański. Zorganizował polską wyprawę do Kamerunu, na którą wyruszył na własnym żaglowcu nazwanym „Łucja Małgorzata". W wyprawie uczestniczyli L. Janikowski i K. Tomczek; podróżnicy zbadali góry Kamerunu, odkryli rzekę Mungo oraz Jezioro Słoniowe (Balombi-O-M'Bu) oraz kilka wodospadów i źródeł rzek, sporządzając mapy i zbierając materiały etnograficzne.

Zdecydowanie zimniejszy region wybrał do swoich badań **Henryk Arctowski** (1871 – 1958). Arctowski był kierownikiem naukowym belgijskiej wyprawy na Antarktydę na statku „Belgica". Statek ten jako pierwszy w dziejach zimował w lodach Antarktydy. Naukowiec prowadził badania geologiczne i oceanograficzne. Na podstawie ich wyników wysunął wiele nowych, odkrywczych hipotez naukowych, np. potwierdzoną przez współczesną naukę hipotezę Antarktandów — systemu górskiego łączącego cechy budowy geologicznej Andów w Ameryce Południowej z górami na Ziemi Grahama (Półwysep Antarktyczny) na Antarktydzie.

Autor: KAMIL KABASIŃSKI

NIEZNANE, LECZ POWSZECHNIE UŻYWANE

Polska ma swój duży wkład nie tylko w świecie wielkiej nauki, ale także w stworzenie wielu wynalazków. Pomimo tego, że wielu z nich powszechnie używamy to jednak nie zastanawiamy się nad ich pochodzeniem. Także sami Polacy niejednokrotnie są zaskoczeni tym, że dany wynalazek jest autorstwa ich rodaka.

Jednym z ciekawszych wynalazców jest polski pianista **Józef Hofmann** (1876 – 1957), autor około siedemdziesięciu opatentowanych wynalazków. Warto wspomnieć, że odkrycia Hofmanna miały swoje źródło w jego twórczości artystycznej. I tak pianista stworzył wycieraczki samochodowe, zainspirowany metronomem, który służy do podawania tempa utworu. Jemu także zawdzięczamy powszechnie używane spinacze biurowe, a ciekawostką jest to, że ich projekt powstał na bazie kształtu klucza wiolinowego.

Niemal w każdym autobusie czy tramwaju na świecie znajduje się kolejny polski wynalazek, czyli kasownik biletowy. Jego twórca – **Jan Józef Baranowski** (1805 – 1888) otrzymał w 1849 roku na Wystawie Krajowej w Paryżu medal ministra robót publicznych Francji oraz medal francuskiego Towarzystwa Zachęty do Wynalazczości. Baranowski był także twórcą semafora, czyli automatycznego systemu sygnalizacji kolejowej, który został użyty m.in. na trasie Paryż-Bruksela.

W 1897 roku pierwszą na świecie kamizelkę kuloodporną wymyślił **Kazimierz Żegleń** (1869 – 1910). Jednak to inny Polak – **Jan Szczepanik** (1872 – 1926) znacząco udoskonalił samą konstrukcję kamizelki, używając najmocniejszego w tamtym momencie materiału – jedwabiu, wzmocnionego dodatkowo metalowymi płytkami. Jan Szczepanik był tak pewny skuteczności swojego wynalazku, że kazał strzelić do siebie z pistoletu. Na szczęście dla wynalazcy test zakończył się sukcesem, gdyż nabój nie przebił kamizelki. Szczepanik wymyślił również telektroskop, który stanowił przełom dla rozwoju współczesnej telewizji oraz światłoczuły papier barwny, wykorzystywany na masową skalę przez firmę „Kodak". Osiągnięciami Polaka zainteresował się także pisarz Mark Twain,

którzy zamierzał kupić kilka z jego wynalazków. Mimo, że do tego nie doszło, to jednak ich spotkanie zaowocowało dwoma artykułami w amerykańskiej prasie o naszym wynalazcy, a także wieloletnią przyjaźnią.

Polacy mają na swoim koncie, znaczące odkrycia również w zakresie militariów. Zimą 1941 roku, dwaj Polacy: **Józef Kosacki** (1909 – 1990) oraz **Andrzej Garboś**, stworzyli pierwszy na świecie, elektryczny wykrywacz min („Mine detector Polish Mark I"). Po raz pierwszy na szeroką skalę polską konstrukcję wykorzystano w 1942 roku, w czasie bitwy pod El Alamein. Dzięki użyciu kilkuset sztuk wykrywacza, wojska brytyjskie błyskawicznie wykonały przejścia przez niemieckie pola minowe i obeszły pozycję przeciwnika. Konstrukcja ta była na tyle dobra, że stworzony przez Polaków wykrywacz min używało wiele armii przez kolejne 50 lat. Jak podaje amerykański tygodnik „Time", ten typ wykrywacza był na wyposażeniu Armii Brytyjskiej przez 50 lat, a po raz ostatni „Mine detector Polish Mark III" użyto w trakcie wojny w Zatoce Perskiej, w 1991 roku.

Na koniec podróży po polskich odkryciach i wynalazcach warto przyjrzeć się jeszcze osobie **Maksymiliana Faktora** (1872 – 1938). Choć może jego nazwisko z początku niewiele nam mówi, to już nazwa stworzonej przez niego w 1930 roku firmy kosmetycznej „Max Factor" znana jest na całym świecie, nie tylko wśród kobiet. Faktor wprowadził nazwę *make-up*, był twórcą pierwszych na świecie kosmetyków pakowanych w tubki oraz kosmetyków wodoodpornych. Stworzył peruki z naturalnych włosów oraz sztuczne rzęsy. Faktor ściśle współpracował z branżą filmową w Hollywood, a 1929 roku otrzymał Oscara w dziedzinie charakteryzacji. Olbrzymi rozgłos przyniosła mu charakteryzacja aktora, Borisa Karloffa, do roli potwora stworzonego przez doktora Frankensteina, w filmie Jamesa Whale'a, która niewątpliwie przeszła do historii kina.

Większość wymienionych w tekście, polskich wynalazków, zobaczyć można w Narodowym Muzeum Techniki w Warszawie, Plac Defilad 1, 00-901 Warszawa.

Polskie odkrycia w zakresie militariów można zobaczyć w Muzeum Wojska Polskiego, Aleje Jerozolimskie 3, 00-495 Warszawa.

A LENGYEL TUDOMÁNY, TECHNIKA ÉS FELFEDEZÉSEK JELENTŐSÉGE EURÓPÁBAN ÉS A VILÁGBAN

Szerző: KABASIŃSKI KAMIL
Fordítás: ZEISKY DÁVID

LENGYEL LOGIKATUDÓSOK ÉS FILOZÓFUSOK

Minden ember a világon hallott a görög filozófiáról: Szókratészről, Platónról és Arisztotelészről. Jól ismert a német filozófia (Kant, Nietzsche, Heidegger), a francia (Descartes, Pascal, Voltaire), vagy a brit (Berkeley, Hume, Lock). Úgy tűnik, hogy ilyen megvilágításban a lengyel filozófia elhanyagolható és nem sokat kínál a világ számára.

Miközben a lengyel filozófia kiemelkedő képviselőkkel dicsekedhet, főleg a XIX. század végét és a XX. század elejét figyelembe véve. A lengyel filozófia legerősebb oldala az úgy nevezett logika. Ezen a területen a filozófia világa nagy elismeréssel tekint Lengyelországra, különösképpen az ún. lembergi-varsói iskolára. Megteremtője **Kazimierz Twardowski** (1866 – 1938). Twardowski a tudományokat empirikus és „a priori" ágakra osztotta fel. A filozófiától (és magától a filozófustól!) elvárta, hogy mentes legyen minden feltételezéstől és világnézettől. Véleménye szerint a filozófiának, mint tudománynak, nem szabad metafizikai kérdésekkel foglalkoznia (pl. Isten létezésével), hiszen ezek olyan gondolatok melyeket sem igazolni sem cáfolni nem lehet. Ennek a megközelítésnek köszönhetően sok tehetséges diákot gyűjtött maga köré.

A legkiválóbbak egyike volt **Kazimierz Ajdukiewicz** (1890 – 1963). Ő úgy gondolta, hogy a tudományból nemcsak azokat a kérdéseket szükséges kiiktatni, melyeket nem lehet igazolni sem megcáfolni, de magával a nyelvvel is behatóan foglalkozott, melyre a tudományos diskurzus és az érvelési rendszer eszközeként tekintett. Azt vallotta, hogy a formális logika egy olyan nyelv, mellyel az érvelés meghamisítás nélkül folytatható.

Twardowski másik kiemelkedő tanítványa **Alfred Tarski** (1901 – 1983) volt, akit a filozófusok körében minden idők négy legjobb logikusa között tartják számon (Arisztotelész, Frege valamint Gödl mellett). Tarski a háború kirobbanása előtt az Egyesült Államokba utazott ahol élete nagy részében a Kaliforniai Berkeley Egyetem professzoraként tevékenykedett. Tarski legjelentősebb filozófiai

műve az ún. igazság szemantikai elmélete. Tarski az igazság fogalmát a logikus mondatok jellemzőjeként vezette be, amelyek csak és kizárólag a logika és nem a kimondott nyelv általános szabályaitól függenek.

A következő fontos filozófus a fenomenológia képviselője, **Roman Ingarden** (1893 – 1970). A fenomenológia a világ megismerésének egy olyan módszere, mely eltér a valóság mindennapi érzékelési módjától. A fenomenológiai megközelítés eltér a természetes feltételezés nélküli megközelítéstől. A világ természetes megfigyelésekor bizonyos feltételezésekkel, elméletekkel, találgatásokkal rendelkezünk. A fenomenológia ezek teljes mellőzését szorgalmazza pontosan azért, hogy a világot úgy szemléljük ahogy az megmutatkozik előttünk.

Az ún. független etika megalkotója **Tadeusz Kotarbiński** logika- és etikatudós volt. Kotarbiński (1886 – 1981) szerint az etikus magatartás forrása nem a jó vagy rossz két pólusosságából ered, hanem mindenek előtt az emberek között fennálló kapcsolatokból. Ezért szerinte nem a „jó" vagy a „rossz" magatartásról kell beszélni, hanem helyette a tiszteletreméltóról valamint a becstelenről. A tiszteletreméltó magatartás megfelel az egyén meggyőződésének, az általa gondozott személyek legjavát szolgálja, tisztességes, nemes, felelősségteljes. A jóindulatú nevelő a saját nevében nem használja ki gondozottja gyengéit. Ezzel teljesen ellentétesen fog eljárni a becstelen ember.

A végén érdemes bemutatni a katolikus pap és filozófus, **Józef Tischner** (1931 – 2000) személyét. Filozófiai életműve a dialógus filozófiájának hagyományának folytatása, melynek gyökere a másik emberrel való találkozás tapasztalata, másságának tisztelete és készenlét a saját tapasztalatok és meggyőződések világából való kilépésre. Opponenseit jóindulatúan „ellenfél-testvéreknek" nevezte. Az emberről való elmélkedésének fontos aspektusa volt az emberi szolidaritás és a felelősségvállalás. Függetlenül attól hogy mivel foglalkozna az ember a tisztességes és szorgos munka szükségességére hívta fel a figyelmet.

Szerző: KABASIŃSKI KAMIL
Fordítás: ZEISKY DÁVID

KIEMELKEDŐ LENGYEL MATEMATIKUSOK

Ha a matematika terén Nobel-díjjal jutalmaznák a legjobbakat, akkor valószínűleg Lengyelország számos díjazottal rendelkezne e területen. A legkiválóbb matematikusok mindenek előtt a Lengyel Matematikai Társulat képviselői voltak, mely 1919-ben jött létre és a vilniusi, a lembergi, a krakkói, a poznańi és a varsói egyetemek tudósait egyesítette. A matematika fejlődésének szempontjából kulcsfontosságúak voltak a lembergi iskola képviselői, azaz **Hugo Steinhaus** és tanítványa, **Stefan Banach**.

Hugo Steinhaus (1887 – 1972) mindenek előtt azzal foglalkozott hogyan alkalmazható a matematika az élet különböző területein. Többek között ő hozta létre a görbék mérésére használt hálót, melyet térképek olvasására használtak. Az orvostudomány fejlődéséhez is hozzájárult. Rámutatott, hogy a valószínűség számítást kihasználva meg lehet állapítani az apa kilétét. Munkájának eredményeképpen a matematikát sikerült felhasználni a munkatermelékenység vizsgálatának, az ipari termékek gyártási ellenőrzésének, az olajfúró tornyok elhelyezésének valamint a függőhidak szerkezetének megtervezésének során.

Stefan Banach (1892 – 1945) volt a lembergi matematikai iskola legfontosabb alakja. Sohasem végezte el az egyetemet, nem érdekelte az intézményesített oktatási rendszer. Ennek ellenére megszerezte a doktori címet, bár érdekes, hogy disszertációjának megvédésére egy csel miatt került sor. Többek között az ő munkájának köszönhető, hogy Lengyelország a két háború között a matematikai megoldások központjává vált a világon, itt jött létre az új irányzat – a funkcionálanalízis.

Érdemes azt is megemlíteni, hogy ugyanennek az iskolának egy másik tanítványa – **Stanisław Ulam** (1909 – 1984) – részt vett az amerikai „Manhattan" Projektben, melynek célja az atombomba megépítése volt.

Minden egyes iskola a matematika egy bizonyos területének kutatására specializálódott. A varsói iskola tudósai többek között a logika, a halmazelmélet,

a topológia és a valós értékű függvény elméletén dolgoztak. Az iskola kiemelkedő alakjai: **Zygmunt Janiszewski** (1888 – 1920), **Stefan Mazurkiewicz** (1888 – 1945) és **Wacław Sierpiński** (1882 – 1969). Ők alapították 1920-ban a „**Fundamenta Mathematicae**" című tudományos folyóiratot.

A krakkói iskola matematikusai a differenciálegyenlet, a valós analitikus függvény valamint a differenciálgeometria elméletén munkálkodtak. Az iskola egyik kiemelkedő alakjaként érdemes megemlíteni **Stanisław Zaremba** (1863 -1942) személyét.

A poznańi iskolához mindenek előtt a kriptográfia köthető. A XX. század 30-as éveiben a Lengyel Hírszerzés vezetősége megkereste a Poznańi Egyetem Matematika Tanszékének megalapítóját, **Zdzisław Krygowski** (1872 – 1955) professzort, egy kriptográfiai tanfolyam megszervezésének céljával. A kurzust a legtehetségesebb matematika hallgatóknak szánták. A professzor több tucat diákból a három legjobbat választotta ki: **Marian Rejewski** (1905 – 1980), **Henryk Zygalski** (1908 – 1978) és **Jerzy Różycki** (1909 – 1942). Küldetésük a német Engima kód feltörése volt. A poznańi iskola kutatóinak segítségével sikerült felfedni a német titkosítógép kódját, ami nagy hatással volt a második világháború végkimenetelére.

Szerző: KABASIŃSKI KAMIL
Fordítás: ZEISKY DÁVID

ASZTRONÓMIA ÉS KOZMOLÓGIA

Az egész világon ismert leghíresebb lengyel csillagász kétségtelenül **Nikolausz Kopernikusz** (1473-1543). Felfedezte, hogy nem a Föld a világegyetem központja, hanem más bolygókkal együtt a Nap körül kering. Ezzel forradalmasította a csillagászatot és a többi tudományt. Érdemes megemlíteni, hogy Kopernikusz felfedezésére alapozta kutatásait Galilei, Kepler illetve Newton. Kopernikusszal kezdődik az asztronómia máig tartó heliocentrikus (görög *Helios – Nap)* időszaka.

Háromszáz évvel az ember Holdra lépése előtt **Johannes Hevelius** (1611-1687) pontosan felmérte annak felszínét. A gdański tudós egyik legfontosabb

munkája az 1647-ben kiadott *Selenographia*. Ebben, a csillagász megfigyeléseire alapozó, a Holdról készített három darab háromszínű térkép található. Hevelius az üstökösöket is kutatta, négyet fedezett fel. Elsőként vette észre, hogy ezek nem egyenes vonalon mozognak, hanem görbe ívet rajzolnak le. 1686-ban kezdte el a csillagok katalógusának és az égatlasz megalkotását, melyhez már az 50-es évek elején megkezdte az adatgyűjtést. Sajnos ezt a művét nem sikerült befejeznie. Mindkét alkotását 1690-ben adta ki az özvegye. Az akkori világ legprecízebb csillagkatalógusa 1564 pozícióval rendelkezett.

Jelenleg a lengyel asztronómia és kozmológia újra visszaszerezte régi hírnevét a nemzetközi porondon. Az egyik legismertebb lengyel csillagász **Aleksander Wolszczan** (szül. 1946). Ő a felfedezője azon négy bolygónak, melyek a Naprendszeren kívül találhatóak. Andrzej Niedzielski vezette lengyel csillagászok csoportjával együttműködve felfedezte a HD 17092 csillag körül keringő HD 17092 bolygót. Érdemes hozzáfűzni, hogy a Texasban történő megfigyelés során a Hobby-Eberly teleszkóp került felhasználásra.

A Földtől 4500 fényévnyire lévő rendszer felfedezésében, melyben két masszív, Jupiter és Szaturnusz méretű bolygó kering egy Napra emlékeztető csillag körül, nagy szerepet játszott a **Varsói Egyetem Csillagászati Obszervatóriumának** lengyel csillagászainak csoportja, akik az **OGLE** (The Optical Gravitational Lensing Experiment) **projekt** keretén belül folytatták a munkájukat. A lengyelek nem csak azzal váltak ismertté, hogy felfedeztek egy új bolygórendszert hanem – mindenek előtt – a gravitációs mikrolencsés technika felhasználásának úttörőiként.

Érdemes meglátogatni:

Centrum Popularyzacji Kosmosu „Planetarium – Toruń" ul. Franciszkańska 15 – 21 87 – 100 Toruń

Planetarium „Niebo Kopernika" Wybrzeże Kościuszkowskie 20, 00-390 Warszawa

Szerző: KABASIŃSKI KAMIL
Fordítás: ZEISKY DÁVID

KIEMELKEDŐ LENGYEL FIZIKUSOK

A fizika kivételes tudósainak bemutatását érdemes a kétszer is Nobel-díjjal jutalmazott **Marii Skłodowskiej-Curie** (1867-1934) személyével kezdeni. A legkiválóbb és a legelismertebb tudósok egyike volt. Kémiai Nobel-díjjal tüntették ki 1911-ben a rádium és a polónium felfedezéséért. Érdemes hangsúlyozni, hogy már 8 évvel korábban, azaz 1903-ban férjével és Henri Becquerellel együtt megkapta ugyanezt az elismerést a fizika terén a rádióaktivitással kapcsolatos kutatásaiért.

További lengyel fizikusok – **Karol Olszewski** (1846-1915) és **Zygmunt Wróblewski** (1845-1888) – akiknek tudományos zsenialitása az élet sok területére hatással volt, a Jagelló Egyetem előadói voltak. Kutatásaikat arra összpontosították hogyan lehet a természetben előforduló gázokat cseppfolyósítani. Állítólag a professzorok munkája nem volt éppen biztonságos, a nagy nyomású gázkeverékekkel való kísérletezés sok veszélyes robbanáshoz vezetett. A kockázat meghozta gyümölcsét. Olszewski és Wróblewski 1883-tól kezdve elsőként cseppfolyósították az oxigént, majd a nitrogént, később a metánt, az argont és a széndioxidot. Az ő munkájuknak köszönhetjük a folyékony nitrogént felhasználó hűtési technikákat.

A ma általánosan ismert hologram születése szintén egy lengyel – **Mieczysław Wolfke** (1883-1947) – munkájának eredménye. Habilitációját a zürichi Műszaki Egyetemen szerezte. Érdemes hozzáadni, hogy monográfiáját maga Erwin Schrödinger és a nem sokkal idősebb **Albert Einstein** értékelte. Ez a lengyel fizikus mindig is inkább feltaláló volt mint elméleti kutató, sok olyan felfedezés köthető a nevéhez, melyek ma kivételes jelentőségűek a technika világának számára. Számos találmánya között ott volt például az elektromágneses hullámokat felhasználó kép továbbító rendszere, melyet a televízió elődjének is tekinthetünk. Együttműködve a holland Alacsony Hőmérsékletek Intézetével Leidenben oroszlánrészt vállalt az ott folytatott kriogenikai kutatásokban, felfedezve a különleges tulajdonságokkal rendelkező hélium II-t – ezt később Piotr Kapica szuperfolyékonyságként definiálta. Wolfke egész világon nagy

visszhangot keltő úttörő találmánya a hologram létrehozásának leírása. Érdekesség, hogy munkássága segített fejleszteni és tökéletesíteni a hologram terén folytatott kutatásokat, melyek egy magyar kutató nevéhez, **Dennis Gaborhoz** köthetőek, ezért Nobel-díjjal is jutalmazták.

A következő, bemutatásra méltó fizikus **Leopold Infeld** (1898 – 1968). Cambridge-ben töltött gyakornoksága során megismerkedett Max Born Nobel-díjas kutatóval, közös munkájuk gyümölcse a Born-Infeld elektrodinamikai elmélet. A lengyel fizikus, miután az Egyesült Államokba költözött, sokéves együttműködést folytatott magával Albert Einsteinnel. A relativitás elmélet megalkotójával folytatott számos princetoni fejtegetése lehetővé tette egy közös könyv kiadását, *A fizika evolúciója. Hogyan lett a fizika nagyhatalom?* címmel.

Érdemes meglátogatni:

Centrum Nauki Kopernik Wybrzeże Kościuszkowskie 20, 00-390 Warszawa

Centrum Nauki Experyment Aleja Zwycięstwa 96/98, 81-451 Gdynia

Energetyczne Cenrtum Nauki ul. Karola Olszewskiego 6, 25-663 Kielce

Szerző: KABASIŃSKI KAMIL
Fordítás: ZEISKY DÁVID

KIVÁLÓ LENGYEL VEGYÉSZEK

A legismertebb lengyel kémikus **Maria Skłodowska-Curie** (1867-1934). A kémia új ágának – a radiokémia úttörője. Férjével valamint *Henri Becquerellel* folytatott radioaktivitással kapcsolatos kutatásai 1903-ban fizikai Nobel-díjjal kerültek kitüntetésre. Nevéhez fűződik a radioaktív izotópok szétválasztási technikájának kidolgozása, valamint elsősorban két teljesen új kémiai elem – a rádium és a polónium felfedezése. Az utóbbi eredményéért 1911-ben második, kémiai Nobel-díjjal jutalmazták.

Maria Skłodowska-Curie munkássága és elért eredményei sok más lengyel kutatót inspiráltak. Az egyikük volt **Witold Broniewski** (1880-1939), kiváló fém szakértő és kohómérnök, aki az 1908-1911-es években a Párizsi Egyetemen folytatta fizika tanulmányait, méghozzá Maria Skłodowska-Curie hallgatójaként.

Fémtani és fizika-kémiai kutatásokat folytatott, hideg és meleg fémmegmunkálással is foglalkozott. Specialitása a fémek tartósfolyásának jelensége volt. Ez egy olyan folyamat, ahol az anyag folyamatos terhelés hatására egy folytonos és képlékeny alakváltozáson megy keresztül.

A kémia világának következő kiemelkedő alakja **Ignacy Łukasiewicz** (1822-1882), lengyel kémikus és gyógyszerész, a petróleumlámpa feltalálója. 1852-ben elsőként sikeres kőolaj lepárlást hajtott végre.

Ignacy Mościcki (1867-1946) életútja leginkább politikai tevékenysége miatt ismert – az 1926-1939-es években Lengyelország köztársasági elnöke volt. Érdemes ugyanakkor emlékezni rá, hogy emellett kiváló kémikus is volt. Bár elsőként a HNO3 (salétromsav) levegőből való előállítási módját a brit Henry Cavendish dolgozta ki, módszere túl költséges volt ahhoz, hogy általánosan is alkalmazható legyen. Mościcki egy saját folyamatot talált ki a HNO3 előállítására, melynek az ipar is nagy hasznát vehette. Szintén ő volt a tarnówi Állami Nitrogén Üzem megalapítója, mely a mai napig funkcionál.

Az orvostudományt szolgáló kémikus **Jędrzej Śniadecki** (1768-1838) személye volt. 1822-ben elsőként írta le a bőr D vitamin képzését serkentő napfény segítségével történő angolkór kezelési módját. Ő hozta létre a lengyel kémiai szókészletet is. Eltérve az európai államok többségétől, ahol a kémiai elemek nevei latin eredetűek, Śniadecki ezekre külön lengyel megfelelőket alkotott, mint pl. a wodór (hidrogén), węgiel (szén), krzem (szilícium), siarka (kén).

Az orvostudomány és gyógyszerészet szintén fontos személyisége volt **Kazimierz Funk** (1884-1967), lengyel biokémikus és a vitaminok tudományának megalkotója. Felfedezte és rizskorpából előállította az első B1 vitamint. Ő a szerzője magának a „vitamin" szónak is, mely a latin eredetű *vita* – élet szóból ered. A megnevezés 1912-ben került bevezetésre. Ez a felfedezés további kutatásokat inspirált a szerves hatóanyagok terén, melyek elengedhetetlenek az emberi szervezet megfelelő működéséhez.

Szerző: KABASIŃSKI KAMIL
Fordítás: ZEISKY DÁVID

LENGYEL ORVOSTAN

A híres lengyel orvosok, orvostan tudósok sorát egy orvos és filozófus, **Wojciech Oczko** (1537 – 1599) nyitja meg, aki a XVI. században tevékenykedett. Lengyel királyok udvari orvosaként dolgozott: Zsigmond Ágost, Báthori István és III. Zsigmond udvarában. Elsőként tiltotta a higannyal való orvoslást látva, hogy ezzel többet árthatna mint használhatna a betegnek. A fizikai aktivitás elkötelezett híve volt. Ő a szerzője „a mozgás szinte minden gyógyszert helyettesít, miközben egyik gyógyszer sem helyettesítheti a mozgást" mondatnak.

A következő említésre méltó doktor **Jan Mikulicz-Radecki** (1850-1905). Elsőként kezdett pamut maszkokat használni lefedve arcát a műtét során, ezeket a mai napig „Mikulicz maszkoknak" nevezik. Megalkotta az első gasztroszkópot. A forradalmi berendezés lehetővé tette a gyomor elváltozásainak korai diagnosztizálását. Nagyon sok sebészeti eszközt tervezett, többek között a vérzést megállító érfogót, az orrplasztikai szerszámot valamint a Mikulicz fogót, melyet a mai napig használnak nőgyógyászati beavatkozásoknál.

Az orvostudomány új ága, az endokrinológia megjelenése is egy lengyelnek köszönhető – **Napoleon Cybulski** (1854-1919) érdeme. 1885-ben ez az orvos fedezte fel a mellékvesevelő hormonjait: az adrenalint, a noradrenalint és a dopamint, maga az adrenalin felfedezésében hatalmas szerepet játszott.

A lengyel orvostudomány szintén fontos alakja volt a négyszeres Nobeldíjra jelölt **Rudolf Weigl** (1883-1957), aki a kiütéses tífusz hatékony vakcináját dolgozta ki. Weigl úttörőként használta fel a rovarokat, főleg a ruhatetveket a tífusz mikrobájának laboratóriumi előállításához.

A következő lengyel tudós által kidolgozott vakcina a járványos gyermekbénulás első ellenszere volt, szájon át történt a beadása, megalkotója **Hilary Koprowski** (1916-2013). 1950-ben a vakcina hatékonyságát a saját gyerekén próbálta ki. Lengyelországban 1951 óta több ezer gyerek betegedett meg járványos gyermekbénulásban, több száz bele is halt. Koprowski megszervezte, hogy térítésmentesen Lengyelországba kerüljön 9 millió darab a maga

által kidolgozott vakcinából. A hatás azonnali volt, a megbetegedések száma hirtelen csökkenni kezdett. Négy év alatt a fertőzések száma évi 1000 esetről 30-ra csökkent.

A szemészet fontos személye volt **Tadeusz Krwawicz** (1910-1988). A XX. századi szemészet világának egyik legelismertebb tekintélye, akinek neve a mai napig megidézésre kerül a világi szakirodalomban. Elsőként dolgozta ki a szürke hályog kezelésére szánt szaruhártya lefagyasztásának módszerét, ami hatalmas lépést jelentett a világ szemészetének történetében.

A kardiológia nagyon fontos személyisége volt **Zbigniew Religa** professzor (1938-2009), aki 1985 november 5-én a csapatával együtt Lengyelországban első sikeres szívátültetést hajtott végre.

Ugyanakkor a Lengyelországban levezetett első arcátültetés 2013-ban a világ legjobban sikerült rekonstrukciós beavatkozásaként került elismerésre. A műtétet **Adam Maciejewski** (szül. 1972) hajtotta végre. Érdemes megjegyezni, hogy a világon ez volt az első olyan arcátültetés, mely életet mentett.

A lengyel orvostudomány következő nagy áttörése 2016-ban történt. A wrocławi Egyetemi Kórház orvosai forradalmi sikeres műtétet hajtottak végre, melynek következményeképpen egy átvágott gerincvelője miatt lebénult férfi újra felállhatott a tolószékből.

Befejezve az orvostudomány kiváló lengyeljeinek ismertetését érdemes a kedves olvasó figyelmét felhívni a Varsói Orvostudományi Egyetem Orvostudomány Történeti Múzeumára. ul. Żwirki i Wigury 61, 02-091 Warszawa

Szerző: KABASIŃSKI KAMIL
Fordítás: ZEISKY DÁVID

LENGYEL MÉRNÖKÖK ÉS ÉPÍTÉSZEK

Ernest Malinowski (1818 – 1899) minden bizonnyal a legismertebb lengyel Dél-Amerikában, mindenek előtt ami Perut és Ecuadort illeti. Nem csoda, hiszen ő tervezte és ő felügyelte a Transz-Andok Központi Vasútvonal építését. Ez a gigantikus befektetés mindössze négy év alatt került megvalósításra (1874-ben), ezt az eredményt még manapság is nehéz lenne megismételni. A vasútvonal építése során több mint 60 alagutat kellett kifúrni összesen több mint 6 kilométer hosszúságban, valamint közel 40 hidat kellett megépíteni. Érdemes megemlíteni, hogy egészen 2005-ig, azaz 131 éven át, Malinowski szerkezete a világ legmagasabban található vasútvonala volt.

Az Egyesült Amerikai Államokban található Philadelphiát meglátogatók számára kötelező programpont a Benjamin Franklin Bridge. A híres híd **Rudolf Modrzejewski** (1861 – 1940) műve. Összesen negyven hidat épített észak-amerikai folyókon – legtöbbet a Mississippi folyón. Más ismert szerkezete a San Francisco-Oakland Bay Bridge, mely a San Francisco-öblön keresztül San Franciscót köti össze Oaklanddel vagy a több mint 2 km-es McKinley Bridge, mely Missouri és Illinois államok között biztosít átjárást. Modrzejewski sok amerikai mérnököt és híd tervezőt nevelt fel, többek között Joseph. B. Strausst, akinek a leghíresebb és a sok legendával övezett híd köszönhető az USA-ban – a Golden Gate San Franciscóban.

Stefan Bryła (1886 – 1943) a lengyel hegesztés úttörőjeként ismert. 1928-ban elsőként a világon dolgozta ki az építészetben használt acélszerkezetek hegesztési módját. Számos építmény megtervezője volt, tanácsadóként tevékenykedett pl. a világ első közúti hegesztett hídjánál a Słudwia folyón (Łowicz környéke), melyet 1929-ben adtak át. A híd többek között francia és német mérnököket ihletett meg. További általa tervezett szerkezetek: Sarok Nélküli Ház (Krakowskie Przedmeście és ul. Królewska sarka Varsóban), Jagelló Könyvtár (Krakkó), illetve a 14 emeletes „Felhőkarcoló" (Katowice). Az USA-ban is dolgozott különböző

felhőkarcolók építésénél – pl. a New York-i Woolworth Building esetében (a világ akkori legmagasabb épülete). Amikor elérkezett a megszállás ideje tapasztalata nagyon hasznosnak bizonyult a háborúban. Kidolgozott egy brosúrát a Honi Hadsereg számára „Hogyan lehet lerombolni az acélhidakat" címmel. A németek végezték ki 1943-ban.

A következő tehetséges mérnök és politikus **Gabriel Narutowicz** (1865 – 1922) főleg a Lengyel Köztársaság első elnökeként ismert. Ő kezdeményezte a vízenergia felhasználását áramenergia termelésének céljából. Az első világháború előtt az e téren nyújtott eredményeiért egész Európa elismerte. Narutowicz sok vízerőmű tervezője volt, többek között az ő műve az andelsbuchi erőmű, mely Svájcot függetlenítette a német és osztrák széntől. Legnagyobb munkája ugyanakkor a Bern melletti mühlebergi erőmű. Narutowicz merénylet áldozata lett egy képcsarnokban mindössze öt nappal a köztársasági elnöki felesketése után.

A lengyel mérnöki tudomány hatalmas eredménye a ma már nem létező Kierbiedzia Híd. A létesítményt a németek teljesen lerombolták a varsói felkelés idején. Tervezője **Stanisław Kierbedź** (1810 – 1899). A híd 474 méter hosszú és 17,5 méter magas volt, 1864-ban nyitották meg. Tizennégy évvel korábban Kierbedź megtervezte és felügyelte a szentpétervári Blagovescsenszk híd építését, melyet 2007-ben teljesen átalakítottak és most a Mikolajevski Híd nevet hordozza.

Jelenleg a világon mindenek előtt a fiatal lengyel építészek ismertek, akik fiatal koruk ellenére sok rangos díjat szereztek már. Ezek többek között: Bogusław Barnaś, Hugon Kowalski, Maciej Jakub Zawadzki, Aleksandra Wasilkowska.

Szerző: KABASIŃSKI KAMIL
Fordítás: ZEISKY DÁVID

LENGYEL TERVEZŐK ÉS GÉPÉSZMÉRNÖKÖK

A XX. század a lengyel tervezők és gépészmérnökök aranykora, ami az olyan nagy gyártóüzemeknek volt köszönhető, mint az: Ursus, Jelcz, Star vagy

a Lengyel Mérnöki Üzemek (ahol többek között a híres „Sokół" motorkerékpár készült). Ezekben leginkább zseniális tudósok és mérnökök dolgoztak, akik személye röviden bemutatásra kerül jelen fejezetben.

A háború utáni Lengyelországban kulcsfontosságú lett a mezőgazdasági szektor, ezért nagyon fontos volt a mezőgazdasági berendezések fejlesztése. E téren az egyik legkiválóbb **Karol Taylor** (1878 – 1968) volt, aki megalapította a Lengyel Autógyárat. 1915 és 1917 között azon lengyel gyár mérnöki irodájának vezetője volt, mely a híres „Ursus" mezőgazdasági járműveket gyártotta. Jelentős szerepe volt sok fontos mezőgazdasági gép megalkotásában, többek között az első lengyel benzinmotoros mezőgazdasági traktor létrehozásában. Itt fontos megemlíteni **Bolesław Rostowski** (1921 – 2016) nevét, aki a płocki Aratógép Gyárban dolgozott, ott csapatával együtt megtervezte a KZB-3A-Vistula nevű berendezését, mely a népszerű „Bizon" sorozat első kombájnja volt.

A népszerű „Syrena" tervezője **Karol Pionnier** (1913 – 1984). A Syrena volt az egyetlen lengyel személyautó, mely sorozatosan került legyártásra a második világháború után. Az eredetileg ideiglenesnek és rögtönzöttnek gondolt szerkezet utódja 26 évvel később jött létre, gyártását 1983-ban állították le.

Antoni Chmielnicki (1934 – 2018) ugyanakkor a teherautók piacának volt kulcsfigurája. A starachowicei „Star" Teherautó Gyárban dolgozott fő tervezőként. Többek között a következő teherautók tervezőmunkáit vezette: Star 28, Star 29, Star 200. Mérnöki csapatával együtt megépítette az első lengyel gyártású „papamobile"-t, melyet II. János Pál pápa használt első lengyelországi látogatása során.

Aleksander Wist (1909 – 1976) viszont a „Redutowa" Autóbusz Üzemeltetési Üzem igazgatója, társtervezője volt az első lengyel csuklós busz prototípusának, mely 1963-ban jött létre két megrongálódott Škoda 706 járműből. Az újonnan létrehozott modell a Jelcz AP-02 nevet kapta, majd a kellő módosítások után Jelcz 021 néven az első sorozatban gyártott csuklós busz volt Lengyelországban. Aleksander Wist a megalkotója a járművek kerekében található levegő alacsony nyomását jelző berendezésnek is.

A lengyel autómérnöki tudomány a sportautók területén is nagy eredményekkel büszkélkedhet, ezek fő szerzője **Jerzy Jankowski** (1920 – 1986). A népszerű Osa M50 robogó tervezője, fő műve az első alapoktól felépített lengyel versenyautó, mely a Rak 650 nevet viselte. 1958-ban Jankowski ezzel

a járművel megszerezte a Lengyel Bajnoki címet, egy évvel később pedig megnyerte a Budapest Gran Prix-t.

A gépészmérnöki alkotások kapcsán érdemes megemlíteni a Meduza és a Meduza II búvárkabinokat, melyeket **Antoni Dębski** (1935 – 2006) lengyel búvár, hajómérnök és víz alatti járműmérnök tervezett és épített meg. A Meduza 24 méterre süllyedhetett, a gdański Északi Kikötő építésekor és különböző geológiai munkáknál került felhasználásra. Antoni Dębski tervezte a Delfin nevű víz alatti járművet is, mely a tengerfenék alatti fúrásokat végezte.

A repülőszerkezetek tervezői között érdemes megemlíteni **Tadeusz Kostia** (1919 – 2016) nevét, aki a következő vitorlázó-repülőgépek szerkezetét tervezte: IS-5 Kaczka, SZD-7 Osa és SZD Jaskółka.

Másrészt **Adam Obidziński** (1929 – 1985) a Meteor meteorológiai rakéták társtervezője volt, melyek kivételes szerepet játszottak a lengyel meteorológia fejlődésében.

Érdemes még feleleveníteni **Andrzej Olędzki** (1928 – 2000) személyét, aki a mozgássérültek közösségének volt fontos tervezője. Olyan berendezésen dolgozott, mely lehetővé tette a mozgást a paraplégiában szenvedőknek. 1997-ben az általa vezetett csapat megtervezte és szabadalmaztatta a Parapodium PW berendezést, melynek aztán elkezdődött a sorozatgyártása is.

Szerző: KABASIŃSKI KAMIL
Fordítás: ZEISKY DÁVID

LENGYEL FELFEDEZŐK ÉS TERMÉSZETTUDÓSOK

Lengyelország az Egyesült Királysággal, Spanyolországgal vagy Franciaországgal ellentétben sohasem volt tengeri nagyhatalom. Ez persze nem jelenti azt, hogy történelme során nem lettek volna olyan felfedezői, melyek Európa számára ismeretlen helyeket ne fedeztek volna fel.

Az első ilyen felfedező példája **Benedykt Polak** (1200 – 1280). Ferences szerzetes volt és a pápai legátus, Giovanniego da Pian del Carpine titkára. Vele

együtt egy több mint két éves útra indult az akkor mongol dominancia alatt álló Ázsiába. Eljutottak egészen a fővárosig, ahol találkoztak a nagy kánnal is. Végül a kán nem fogadta el a pápa ajánlatát, a szerzeteseknek menekülniük kellet, ezek ellenére Benedykt Polaknak sikerült két jelentést is készítenie az útról. Pontosan leírta bennük a mongolok szokásait, valamint az Ázsia ottani területére jellemző növény és állatvilágot. Érdekesség, hogy Benedykt Polak az utat a pápai legátussal 30 évvel Marco Polo előtt tette meg, akit ma ezeknek a területeknek a felfedezőjének tekintenek.

A másik utazó a jezsuita **Michał Boym** (1612 – 1659) volt, aki 1643-ban érkezett Kínába jezsuita misszionáriusként. Misszionáriusi tevékenységén kívül természettudományi munkát is végzett. Ő volt az első európai, aki leírást készített a Nagy Falról és megfelelően jelölte azt a térképen. Boym munkássága elnyerte a déli Ming dinasztia utolsó császárának tiszteletét. Utazásainak köszönhetően Európa egy „Kínai Atlasszal" és egy „Kínai Növény Ismertetővel" lett gazdagabb.

A következő nagyon érdekes életrajzú lengyel utazó **Maurycy August Beniowski** (1746 – 1846). Ő egy lengyel-magyar származású nemes és katona volt, akit a bari konföderációban való részvételért az oroszok Kamcsatkára száműztek. Ott felkelést szervezett és egy elrabolt hajóval megszökött. Ennek apropóján első európaiként (néhány évvel James Cook előtt) körbehajózta a Bering-tengert. Az 1773-1776-as években Franciaország megbízásából részt vett a Madagaszkárért vívott harcokban, a szigetet megszerezte. Aztán a franciák akarata ellenére Madagaszkárból független államot teremtett, a lakosok akaratának megegyezően annak első királyává választották. Röviddel ezután vesztette életét a franciákkal harcolva.

Jan Stanisław Kubary (1846 – 1896) a következő lengyel utazó, akiről elmondható, hogy elérte a világ peremét. Kubary néprajzkutató volt, fő érdeklődési területe Óceánia, ezen belül is a Karolina Szigetcsoport (Palau, Ponape, Yap, Truk szigetek). Palaun tette a legtöbb természettudományi felfedezést. Madárgyűjteménye 32 fajjal büszkélkedett, több tucat halból, rovarból (beleértve a pillangókat) és csigából álló kollekciót hozott létre. A helyi állatvilág megtalált példányai között ott volt többek között a tudomány számára addig ismeretlen vízityúkok. Kubary nevét több általa felfedezett állatfaj viseli (pl. a Corrus kubaryi és a Rhipidura kubaryi madárfajok), valamint földrajzi nevek (Új-Guinea hegyei – Mount Kubari és az Ailinglapalap atoll szigetei – Kubari

Island) a Marshall-szigeteken. Kubary az egyetlen lengyel, aki Óceániában saját szobrot kapott, méghozzá Ponape-szigetén.

Stefan Rogoziński (1861 – 1896) utazó és kutató az Afrikai kontinenst fedezte fel. Saját maga szervezett expedíciót Kamerunba, melyre saját vitorlásán, a „Łucja Małgorzatán" indult. Az úton részt vett L. Janikowski és K. Tomczek; az utazók megvizsgálták Kamerun hegyeit, felfedezték a Mungo folyót és az Elefánt Tavat (Balombi-O-M'Bu), illetve néhány vízesést és folyóforrást, térképeket készítve és néprajzi anyagokat gyűjtve.

Henryk Arctowski (1871 – 1958) ugyanakkor egy sokkal hidegebb régiót választott úti célul magának. Arctowski az antarktiszi belga expedíció vezetője volt. A Belgica hajó a történelem során először telelt Antarktisz jegei között. Geológiai és oceanográfiai kutatásokat végzett. Az eredményekre alapozva Arctowski sok új és forradalmi tudományos tézist állított fel, mint pl. a később beigazolódott Antarktand elméletet, mely azt állította, hogy a Dél-amerikai Andok geológiai felépítése hasonló jellemzőket mutat mint a Graham Föld hegyei (Antarktiszi-félsziget) az Antarktiszen.

Szerző: KABASIŃSKI KAMIL
Fordítás: ZEISKY DÁVID

NEM ISMERTEK, DE SŰRŰN HASZNÁLTAK

Lengyelország nem csak tudományos eredményekkel rendelkezik, de sok találmánnyal is. Annak ellenére, hogy sokukat minden nap használjuk, nem gondolkodunk el a származásukon. Maguk a lengyelek is sűrűn meglepődnek, hogy az adott találmány honfitársuk műve. Az alábbiakban néhány bemutatásra kerül.

Az egyik érdekesebb feltaláló **Józef Hofmann** (1876 – 1957) lengyel zongorista, aki körülbelül hetven találmányt szabadalmaztatott. Érdemes megemlíteni, hogy ezeket főleg a művészi tevékenysége inspirálta, többek között megalkotta

az ablaktörlőket, melyeket a tempót adó metronóm inspirált. Neki köszönhetjük az irodai iratkapcsokat, érdekesség, hogy tervüket a violinkulcs ihlette.

Szinte minden buszon vagy villamoson az egész világon található egy másik lengyel találmány – a jegylyukasztó. Tervezője **Jan Józef Baranowski** (1805 – 1888), 1849-ben a párizsi Országos Kiállításon a francia közúti munkák miniszterétől vehette át a kitüntetést valamint a francia Feltalálókat Ösztönző Társaság érmét. Baranowski találta fel a szemafort is, azaz az automata vasútjelző rendszert, mely többek között a Párizs – Brüsszel útvonalon került felhasználásra.

1897-ben a világ első golyóálló mellényét **Kazimierz Żegleń** (1869 – 1910) alkotta meg. Ugyanakkor egy másik lengyel – **Jan Szczepanik** (1872 – 1926) – tökéletesítette a mellény szerkezetét felhasználva az akkor legerősebb anyagot – a fémlemezekkel megerősített selymet. Jan Szczepanik annyira bízott saját találmányában, hogy magára lövetett egy pisztollyal. Szerencséjére a teszt sikeres volt, a töltény nem ütötte át a mellényt. Szczepanik másik találmánya a telektroszkóp, mely a televízió fejlődésének biztosított áttörést valamint a fényérzékeny színnyomat, melyet aztán a Kodak cég gyártott tömegesen. A lengyel munkássága felkeltette Mark Twain író érdeklődését is, aki meg kívánta vásárolni néhány találmányát. Bár ezt végül is nem sikerült elérniük, de találkozásuk gyümölcse két cikk az amerikai sajtóban a lengyel feltalálóról valamint egy sokéves barátság.

A lengyeleknek a haditechnika terén más jelentős találmányai is vannak. 1941 telén két lengyel: **Józef Kosacki** (1909 – 1990) és **Andrzej Garboś** megalkották a világ első elektromos aknakeresőjét (Mine detector Polish Mark I). A lengyel berendezést széles körben először 1942-ben alkalmazták az El Alamein-i csata során. A több száz detektor segítségével a brit seregek gyorsan átkeltek a német aknamezőkön és megkerülték az ellenfél pozícióit. A szerkezet oly mértékben bevált, hogy a lengyelek által készített szerkezetet sok hadsereg 50 éven keresztül alkalmazta. Az amerikai „Time" hetilap szerint ezt a típusú aknakeresőt a brit hadsereg 50 éven keresztül használta, utoljára a Mine detector Polish Mark III 1991-ben a Perzsa-öbölben vívott háború során került használatba.

A lengyel találmányok és feltalálók témájának lezárásaként érdemes még megvizsgálni **Maksymilian Faktor** (1872 – 1938) személyét. Bár a neve első hallásra nem sokat mond, de az 1930-ban általa létrehozott kozmetikai cég, a Max Factor, már annál inkább ismerősen cseng a hölgyek fülében az egész világon.

Faktor vezette be a *make-up* kifejezést, ő alkotta meg a világ első tubusos és vízálló kozmetikumát. Természetes hajból készített parókákat és műszempillákat. Faktor szorosan együttműködött a Hollywoodi álomgyárral, 1912-ben Oszkár díjjal jutalmazták smink kategóriában. Az igazán nagy népszerűséget Boris Karloff sminkje hozta meg neki, a színész a doktor Frankenstein által létrehozott szörnyet játszotta James Whale filmjében, a mű a mozi-történelem részévé vált.

A szövegben említett tárgyak többsége a varsói Nemzeti Technika Múzeumában látható, Plac Defilad 1, 00-901 Warszawa.

A haditechnika lengyel találmányai a Lengyel Hadsereg Múzeumában tekinthetők meg, Al. Jerozolimskie 3, 00-495 Warszawa.

BIBLIOGRAFIA / FORRÁS:

Duda R., *Lwowska szkoła matematyczna*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2007.

Noszczyk W., *Dzieje medycyny w Polsce tom 1-3,* Warszawa: Wydawnictwo PZWL, 2016.

Przewoźniak M., *Wielcy Odkrywcy, odkrycia. Mikołaj Kopernik*.: Wydawnictwo Zielona Sowa, 2017

Orłowski B., *Inżynierowie polscy w XIX i XX wieku. T. 2, Technika i przemysł,* Warszawa: Wydawnictwo PTHT, 1995

Osiecki J., *Religa. Człowiek z sercem w dłoni.* Warszawa: Wydawnictwo Prószyński Media, 2014

Pilich M., Pilich P., *Wielcy polscy podróżnicy, którzy odkrywali świat,* Warszawa: Wydawnictwo Muza, 2016.

Pilich M., Pilich P., *Wybitni polscy odkrywcy i podróżnicy,* Warszawa: Wydawnictwo Muza, 2018.

Piłatowicz J., *Inżynierowie polscy w XIX i XX w. T.7,* Warszawa: Wydawnictwo Retro-Art., 2001.

Skoczyński J., Woleński J., *Historia filozofii polskiej*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2010.

Tatarkiewicz W., *Historia Filozofii t. 3,* Warszawa: Wydawnictwo PWN, 2014.

Woszczyk A., *Sylwetki astronomów polskich XX w.*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2007.

Ziółkowski Z., Hoene-Wroński J. M., *Powszechna Encyklopedia Filozofii,* Lublin: Wydawnictwo Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 2000.

ZNANI POLACY W ŚWIECIE KULTURY

Autor: MAŁGORZATA KUZDRA

W KRĘGU PISARZY I POETÓW

Na przełomie różnych epok pisarze i poeci odgrywali ważną rolę. Czytelnika skłaniali do refleksji i niejednokrotnie do podjęcia jakiegoś działania. Wśród polskich twórców literatury, takim właśnie artystą był m.in. **Adam Mickiewicz** (1798-1855), uznawany za **wieszcza narodowego**, który swoją twórczością wspierał naród w ciężkich chwilach. Był prekursorem nowego kierunku w Polsce – zapoczątkował epokę **romantyzmu**. Najbardziej znanym dziełem poety jest epopeja narodowa *Pan Tadeusz*. Adam Mickiewicz był nie tylko pisarzem, ale również patriotą i wojownikiem. Utworzył Legion Polski w Rzymie. Za swoje poglądy patriotyczne został zesłany na Syberię. Wielokrotnie był upamiętniany przez malarzy. W **Muzeum Narodowym** w Warszawie można zobaczyć obraz Walentego Wańkowicza, przedstawiający naszego poetę. Aby bliżej poznać jego sylwetkę, warto odwiedzić **Muzeum Adama Mickiewicza w Nowogródku** lub **w Śmiełowie**. Poeta został uczczony także poprzez nazwanie jego nazwiskiem jednego z kraterów na planecie Merkury.

Kolejnym **wieszczem narodowym** epoki romantyzmu, był **Juliusz Słowacki** (1809-1849). Tworzył, będąc na emigracji. Był wielkim patriotą, pragnącym swymi dziełami dawać nadzieję zniewolonemu krajowi. Poruszał tematykę narodowowyzwoleńczą. Pisał dramaty, poematy, wiersze i listy. Jego najsławniejsze dramaty to *Balladyna i Kordian*. W katedrze na Wawelu, **w Krakowie,** znajduje się **Krypta Wieszczów Narodowych**, w której złożone zostały prochy najsłynniejszych poetów i pisarzy polskich.

Cyprian Kamil Norwid (1821-1883) to obok Mickiewicza i Słowackiego największy poeta epoki romantyzmu. Niestety był niezrozumiały w czasach sobie współczesnych. Doceniono go dopiero na początku XX wieku, kiedy to ukazały się liczne wydania jego utworów oraz inscenizacje dramatów poety. Przeżył powstanie listopadowe i również tworzył na emigracji. W swych utworach składał hołd wielkim ludziom np. w poematach: *Bema pamięci żałobny rapsod* czy w *Fortepianie Chopina*. Jego twórczość wciąż jest odkrywana na nowo i poddawana analizie przez wielu literaturoznawców.

Zbigniew Herbert (1924-1998) był sławnym poetą, twórcą wielu słuchowisk oraz wielkim patriotą. Wielokrotnie nagradzano go w kraju i za granicą. Jego utwory zostały przetłumaczone na ponad trzydzieści języków. Rozpoznawany na świecie jest dzięki, wykreowanej w swej poezji, słynnej postaci **Pana Cogito**, którego nazwa nawiązuje do maksymy Kartezjusza „Cogito ergo sum" - „Myślę, więc jestem". W czasie, kiedy w Polsce obowiązywała cenzura, poeta tworzył w tzw. podziemiu, a w okresie wprowadzenia stanu wojennego w Polsce, Herbert był zaangażowany w działalność opozycyjną, dzięki czemu stał się inspiracją dla młodego pokolenia. Jawnie krytykował artystów, którzy swą twórczość podporządkowali ówczesnej władzy stalinizmu. Walczył także o pomoc dla innych, pogrążonych w wojnie krajów np. Czeczeni.

Stanisław Lem (1921-2006) swoją twórczością wywarł ogromny wpływ na światową literaturę **science fiction**. Jego dzieła zostały przetłumaczone na ponad czterdzieści języków, a ich nakład wyniósł 30 mln. Słynne pozycje autora to *Solaris*, *Powrót z gwiazd*, *Bajki robotów* czy *Cyberiada*. Jego nazwiskiem nazwano planetoidę poruszającą się wokół Słońca oraz polskiego satelitę naukowego. Na podstawie dzieł Stanisława Lema powstało wiele ekranizacji m.in. film amerykańskiej produkcji *Solaris* oraz *Głos Pana* węgierskiego reżysera György Pálfi. Na Węgrzech już w latach 70. ubiegłego wieku powstał serial *Pirx kapitány kalandjai* inspirowany *Opowieściami o pilocie Pirxie*.

Innym, sławnym twórcą literatury **science fiction** jest **Andrzej Sapkowski** (ur. 1948). Napisał on cykl książek o **Wiedźminie**. Dzieła autora chętnie czytane są w wielu krajach, m.in. w Niemczech, Rosji, Portugalii, Danii, na Węgrzech. Na podstawie opowiadań Andrzeja Sapkowskiego powstała gra komputerowa *Wiedźmin*, która jest znana i doceniana na całym świecie.

Najsłynniejszym pisarzem spośród polskich reporterów był Ryszard Kapuściński (1932-2007), nazywany „cesarzem reportażu". Podróżował po całym świecie, niejednokrotnie z narażeniem swojego zdrowia i życia. Relacjonował ważne wydarzenia z wielu krajów – przewroty, rewolucje, obalanie władzy. Światową sławę przyniosło mu wydanie książki *Cesarz*, która została przetłumaczona na ponad dwadzieścia języków i o której pisano w wielu magazynach zagranicznych. Na jej podstawie została napisana sztuka teatralna, która była wystawiana m.in. w Amsterdamie, Toronto, Oslo i Londynie.

Polska literatura jest doceniana na całym świecie. Warto sięgnąć po polskie utwory.

Autor: MAŁGORZATA KUZDRA

NOBLIŚCI W LITERATURZE

Wśród polskich noblistów, aż czworo z nich otrzymało nagrodę w dziedzinie literatury.

Jako pierwszy Nagrodę Nobla otrzymał **Henryk Sienkiewicz,** pseudonim Litwos (1846-1916), w 1905 roku za **całokształt swojej twórczości**. Wybitny powieściopisarz i nowelista pisał dla swoich rodaków „**ku pokrzepieniu serc**". W swych dziełach opisywał zwycięstwa Polaków, których ukazywał jako silnych i wytrwałych w dążeniu do odzyskania wolności. W ten sposób pragnął ich wspierać, dawać nadzieję oraz motywować do działania, podczas, gdy Polska była pod zaborami i przeżywała najtrudniejszy czas w swojej historii. Sławę, ogromną popularność i uznanie czytelników przyniosło Sienkiewiczowi napisanie **Trylogii** – *Ogniem i mieczem*, *Potop* i *Pan Wołodyjowski*. Każdy Polak zna takie powieści jak *W pustyni i w puszczy* czy *Krzyżacy*. Pisarz bardzo dużo podróżował m.in. do Ameryki, Afryki i do wielu krajów Europy. Powieść *Quo vadis* została przetłumaczona na ponad 50 języków, a Amerykanie zekranizowali ją jako pierwsi. Utwory Henryka Sienkiewicza są lekturami obowiązkowymi w polskich szkołach. Po śmierci noblisty, jego pogrzeb poprzedzony sprowadzeniem ciała ze szwajcarskiej miejscowości Vevey, był określany jako „... coś więcej niż królewski pogrzeb".

Kolejny polski pisarz, doceniany także na arenie międzynarodowej, który otrzymał Nagrodę Nobla to **Władysław Reymont** (1867-1925). To wielkie wyróżnienie przyznano literatowi w 1924 roku , za czterotomową powieść ***Chłopi***, określaną jako „wielkie malowidło epickie". W arcydziele tym autor w mistrzowski sposób połączył takie kierunki jak realizm oraz naturalizm, przejawiające się w zobrazowaniu codziennego życia ludzi mieszkających na wsi. Z ogromną szczegółowością opisywał krajobraz wsi, jej mieszkańców oraz przedmioty codziennego użytku a także obrzędy. Ukazał silny związek i zależność pomiędzy światem ludzi, a światem przyrody. Społeczność chłopska przedstawiona została naturalnie i prawdziwie, z zachowaną hierarchią podziału wpływów. Jest to dzieło uniwersalne i ponadczasowe. Zarówno *Chłopi* jak i inna wielka powieść pisarza *Ziemia Obiecana* zostały zekranizowane oraz przetłumaczone

na kilkanaście języków. 11 listopada 2018 roku, w setną rocznicę odzyskania przez Polskę niepodległości, prezydent Polski Andrzej Duda, nadał pisarzowi najwyższe odznaczenie – Order Orła Białego.

W 1980 roku Nagrodę Nobla **za całokształt swojej twórczości** w dziedzinie literatury otrzymał **Czesław Miłosz** (1911-2004). Poeta tworzył przez około siedemdziesiąt lat. Jego utwory zostały przetłumaczone na około czterdzieści języków. Różnorodna twórczość poety jest doceniana na całym świecie. Tworzył poezje, eseje, powieści i traktaty. W utworach poruszał tematykę katastroficzną, wizję zagłady świata i upadek moralny cywilizacji. Wyrażał swoje niepokoje egzystencjalne, filozoficzne i moralne oraz tęsknotę do krajobrazów litewskich, wśród których spędził dzieciństwo. Zastanawiał się nad tym, kim jest i dokąd zmierza. Noblista przeżył rewolucję październikową i wojnę polsko-bolszewicką, co miało wpływ na jego twórczość. Przez trzydzieści lat pisał, przebywając na emigracji. Opuścił Polskę, ponieważ nie zgadzał się z założeniami ówczesnej władzy, czyli z totalitaryzmem. W 1953 roku, będąc w Paryżu, w zbiorze esejów *Zniewolony umysł* skrytykował wpływ komunizmu na ludzi kultury. W Polsce obowiązywała cenzura i zakaz czytania jego utworów, aż do 1980 roku. Dopiero po otrzymaniu Nagrody Nobla Czesław Miłosz mógł wrócić i tworzyć w swojej ojczyźnie.

Wisława Szymborska (1923-2012) była pierwszą kobietą w Polsce, która otrzymała Nagrodę Nobla w dziedzinie literatury. Została doceniona w 1996 roku **za całokształt swej twórczości**. Jest autorką cenioną w kraju i za granicą. Jej piękne wiersze przetłumaczono na około czterdzieści języków. Szymborska została zapamiętana jako osoba skromna, nie lubiąca mówić o sobie, ani o swoich utworach. Uważała, że poeta powinien mówić poprzez swoje dzieła. W 1952 roku ukazał się jej pierwszy tomik wierszy *Dlatego żyjemy* i w tym samym czasie noblistka została przyjęta do Związku Literatów Polskich. Jej utwory cechuje precyzja słowa, mistrzowskie posługiwanie się ironią, dowcipem i metaforą. Poetka z filozoficzną refleksyjnością szuka odpowiedzi na pytania kim jest człowiek, czego się obawia, jakie są jego marzenia i potrzeby itp. Podczas wręczania nagrody mówiono o niej jako o „...przedstawicielce niezwykłej czystości i siły poetyckiego spojrzenia. Poezji jako odpowiedzi na życie, sposobu na życie, pracy nad słowem jako myślą i wrażliwością".

Autor: MAŁGORZATA KUZDRA

MALARSTWO I SŁYNNE OBRAZY

W historii Polski możemy odnaleźć przykłady bardzo wielu sławnych i wybitnych malarzy. Jednym z nich jest **Jan Matejko** (1838-1893) - mistrz malarstwa historycznego, który swoim talentem rozsławił polską sztukę w Europie. Stworzył ponad trzysta obrazów olejnych, setki szkiców i rysunków. Był wielkim patriotą, a swoją sztuką pragnął wspierać rodaków. W swoich dziełach przedstawiał sukcesy Polaków by w ten sposób dawać im nadzieję na odrodzenie się państwa, w okresie, gdy Polska zniknęła z map Europy. Jego mistrzowskie dzieła można podziwiać głównie w **Muzeum Narodowym** w **Warszawie** i w **Krakowie.**

Jednym z uczniów Jana Matejki był **Jacek Malczewski** (1854-1929), wspaniały malarz i rysownik. W jego dziełach można podziwiać piękny krajobraz ojczysty i zamiłowanie do folkloru. Malczewski uznawany jest za ojca symbolizmu w Polsce. Na swoich obrazach przedstawiał anioły, fauny i centaury. Łączył realizm z fantastyką i nawiązywał do tematyki patriotycznej. Jako jeden z pierwszych malarzy prowadził kursy nauczania malarstwa dla kobiet.

Wojciech Kossak (1856-1942) to również wybitny malarz historyczny i batalistyczny. Jest jednym z autorów ogromnego dzieła - *Panoramy Racławickiej*, o wymiarach 15x114 metrów. Obraz przedstawia zwycięską walkę Polaków pod Racławicami nad armią rosyjską pod dowództwem Tadeusza Kościuszki. Został wystawiony w Budapeszcie w 1896 roku, gdzie w ciągu jednego roku obejrzało go około 800 tysięcy Węgrów. Z tej okazji powstał album *Lengyel körkép – Koscziuskó Thaddaeus győzelme az oroszok fölött, Raczlawiczánál 1794*. Obecnie obraz znajduje się w Oddziale Muzeum Narodowego we **Wrocławiu**.

Leon Wyczółkowski (1852-1936) - malarz, grafik i rysownik, który był jednym z najwybitniejszych artystów Młodej Polski. Uważany był za wszechstronnego artystę, który w swych pracach podejmował bardzo różnorodną tematykę i stosował zróżnicowane techniki artystyczne. Warto przyjechać do **Bydgoszczy**, aby móc zachwycić się pracami malarza oraz zwiedzić Dom Leona Wyczółkowskiego.

Niezwykle ciekawą postacią wśród polskich artystów był **Adam Chmielowski**, znany również jako **św. Brat Albert** (1845-1916). Walczył on podczas

powstania styczniowego w 1863 roku. Studiował w Akademii Sztuk Pięknych w Monachium. Po namalowaniu jednego z najsłynniejszych obrazów *Ecce Homo*, wstąpił do zakonu i pomagał ubogim. W 1989 roku został ogłoszony świętym. Słynny obraz oraz relikwie św. Brata Alberta można zobaczyć w Sanktuarium Ecce Homo św. Brata Alberta w **Krakowie**.

Wyjątkową postacią w świecie sztuki był **Nikifor Krynicki** (1895-1968). Początkowo był niezauważany jako artysta. Postrzegano go jako biedaka, dziwaka i odmieńca, mającego trudności w porozumiewaniu się. Dzisiaj Nikifor Krynicki jest docenianym na całym świecie artystą. Tworzył na wszystkim, co udało mu się zdobyć – na okładkach zeszytów, papierze pakownym czy opakowaniu po czekoladkach. Jest przedstawicielem prymitywizmu, czyli sztuki uprawianej przez artystów nieprofesjonalnych. W **Krynicy-Zdrój** warto odwiedzić muzeum Nikifora, a najwięcej jego prac można zobaczyć w Muzeum Okręgowym w **Nowym Sączu**.

Niezwykle utalentowanym, polskim artystą był **Zdzisław Beksiński** (1929-2005), człowiek-artysta, inżynier architekt, fotograf, rzeźbiarz, rysownik i malarz, wykorzystujący grafikę komputerową. Był twórcą bardzo interesującym i intrygującym odbiorcę. Swoim pracom nie nadawał tytułów, ponieważ uważał, że każdy sam może zinterpretować dane dzieło. **W Sanoku**, w rodzinnym mieście artysty, znajduje się największa kolekcja jego prac. Niezwykłe są też losy rodziny malarza, określanej jako „rodzina przeklęta", której dzieje i zawiłe relacje zostały przedstawione w filmie *Ostatnia rodzina*.

Myśląc o znanych polskich artystach, których dzieła sprzedawane są na rynku światowym za ogromne sumy nie sposób nie wspomnieć o **Romanie Opałce** (1931-2011), autorze tzw. obrazów liczonych czy **Wilhelmie Sasnalu** (ur. 1972), który poza malarstwem zajmuje się także sztuką komiksów.

W zbiorach muzeów polskich można podziwiać również dzieła wielkich artystów ze świata. Słynna *Dama z gronostajem* Leonardo da Vinci oraz dzieło Rembrandta *Krajobraz z miłosiernym Samarytaninem* zachęcają, aby odwiedzić Muzeum Narodowe w Krakowie. W Muzeum Narodowym w Gdańsku znajduje się tryptyk Hansa Memlinga *Sąd ostateczny*, a z kolei w Muzeum w Poznaniu *Plaża w Pourville* Claude Moneta.

Autor: MAŁGORZATA KUZDRA

WYBITNI RZEŹBIARZE

Koneserzy z całego świata zachwycają się dziełami polskich artystów – rzeźbiarzy.

Trudne doświadczenia życiowe wybitnej rzeźbiarki **Aliny Szapocznikow** (1926-1973), znacząco wpłynęły na tematykę, którą podejmowała w swoich pracach. Artystka przeżyła pobyt w getcie i była więziona w niemieckich obozach koncentracyjnych. Przez wiele lat zmagała się z nieuleczalną chorobą. W dużej części swych dzieł przedstawiała kobiece ciało oraz przemiany, jakie w nim zachodzą pod wpływem choroby. Wykonywała odlewy własnego ciała oraz ciała swojego syna, po czym je gniotła i spłaszczała. Dziś jej rzeźby sprzedawane są za miliony złotych.

Jedną z najbardziej znanych i nagradzanych polskich artystek była **Magdalena Abakanowicz** (1930-2017). W swej twórczości wykraczała poza przyjęte normy. Tworzyła słynne **abakany**, których nazwa pochodzi od jej nazwiska. Były to formy rzeźbiarskie wykonane z miękkich i barwionych materiałów. Rzeźbiarka wykorzystywała również i twarde materiały, np. drewno, metal czy kamień. Tworzyła **zbiory postaci**, które najczęściej nie posiadały głów. W ten sposób ukazywała m.in. negatywny wpływ tłumu na tożsamość jednostki. Jej charakterystyczne prace wypełniają duże przestrzenie. Największą z nich można zobaczyć w Polsce, **w Poznaniu**, w parku Cytadela. Jest to 112 postaci, a całość nosi nazwę *Nierozpoznani*. Obszerny zbiór dzieł artystki znajduje się we **Wrocławiu**, w Muzeum Narodowym. Rzeźby Magdaleny Abakanowicz zobaczymy w wielu krajach, m.in. w Japonii, Stanach Zjednoczonych, Francji czy Korei Południowej.

Władysław Hasior (1928-1999) jest również uważany za jednego z najwybitniejszych współczesnych, polskich artystów. Był prekursorem kierunku, w którym tworzono trójwymiarowe prace, używając do tego różnych gotowych przedmiotów. Dlatego właśnie w jego charakterystycznych dziełach można odnaleźć: druty, mydło, potłuczone lustra i szkło, zardzewiałe rury itp. przedmioty. Artysta uważał, że najlepiej oddają one sugerowaną treść. Dzieła sztuki, fotografie i inne

przedmioty związane z Władysławem Hasiorem można zobaczyć w Muzeum Tatrzańskim w **Zakopanem**.

Do grona najsłynniejszych, współczesnych i najdrożej sprzedających swe rzeźby należał artysta, **Igor Mitoraj** (1944-2014). W charakterystycznych, często ogromnych rozmiarów pracach, tematem przewodnim było ludzkie ciało. Jego rzeźby nawiązują również do historii Grecji i Rzymu. Ciekawostką jest, że usta, które są przedstawione w jego dziełach, zawsze mają kształt ust autora. Rzeźby Mitoraja można zobaczyć w wielu krajach. Spacerując po Rynku Głównym w **Krakowie,** można zachwycić się jedną z nich.

Niezwykle ciekawą postacią wśród artystów rzeźbiarzy jest **Paweł Althamer** (ur. 1967). Do wykonania swych dzieł wykorzystuje, m.in. trawę, słomę, siatkę, skóry czy jelita zwierzęce. Do pracy artystycznej często zaprasza ludzi, tworząc tzw. **rzeźbę społeczną**. Zaangażował swoich sąsiadów do tego, aby poprzebierani w złote kombinezony spacerowali po osiedlu i wcielili się w rolę przybyszów z innej planety. Zorganizował akcję, podczas której mieszkańcy jednego bloku, o tej samej porze zaświecili lub zgasili światło we wskazanym przez autora układzie i w rezultacie powstał napis „Bródno 2000". Jest inicjatorem powstania **Parku Rzeźby na Bródnie w Warszawie**, w którym na świeżym powietrzu, można podziwiać rzeźby artysty. Innym razem artysta spacerował na Mali, w przebraniu Koziołka Matołka. Pewnego razu zamknął się w foliowym worku, wypełniającym się zimną wodą. To tylko kilka przykładów jego działalności artystycznej. Warto jest poznać bliżej jego twórczość, która podziwiana jest na całym świecie.

Dla miłośników rzeźby, rarytasem będzie odwiedzenie Galerii Polskiej Rzeźby w Łazienkach Królewskich, w **Warszawie**, czy też Centrum Rzeźby Polskiej w **Orońsku** pod Radomiem.

Zwiedzając kościół Mariacki w **Krakowie**, można podziwiać dzieła, znanego na całym świecie, niemieckiego rzeźbiarza, Wita Stwosza.

Autor: MAŁGORZATA KUZDRA

MUZYCY I ZESPOŁY MUZYCZNE

Niemcy mają swojego Beethovena, Austriacy – Mozarta, Węgrowie – Liszta, a my Polacy, mamy swojego **Fryderyka Chopina** (1810-1849). Geniusz muzyczny, poeta fortepianu, najwybitniejszy kompozytor romantyczny, wielki patriota – to tylko kilka z określeń, jakie można znaleźć w wielu różnych opracowaniach na temat Fryderyka Chopina. Genialny muzyk komponował, m.in. etiudy, mazurki, walce i polonezy, sięgając do wzorców polskiej muzyki ludowej. Jego patriotyczne utwory stały się synonimem polskości i były inspiracją dla wielu innych muzyków. Jeśli ktoś chce bliżej poznać osobę naszego słynnego pianisty może sięgnąć po książkę *Fryderyk Chopin,* której autorem jest równie wybitny węgierski muzyk Franz Liszt, długoletni przyjaciel polskiego kompozytora. Co pięć lat w **Filharmonii Narodowej w Warszawie** odbywa się Międzynarodowy Konkurs Pianistyczny im. Fryderyka Chopina, w którym biorą udział muzycy z całego świata i podczas którego grana jest muzyka tylko jednego i aż jednego muzyka – Fryderyka Chopina. Utwory wybitnego artysty można również posłuchać każdego roku, podczas letniego sezonu w **Łazienkach Królewskich w Warszawie.** Innym sławnym kompozytorem romantycznym był **Stanisław Moniuszko** (1819-1872). Podobnie jak Fryderyk Chopin, Moniuszko nawiązywał w swych utworach do kultury ludowej. Nazywany jest **ojcem polskiej opery narodowej**. Skomponował muzykę do sławnych oper: *Halka* oraz *Straszny dwór*. Co trzy lata w naszej stolicy odbywa się Międzynarodowy Konkurs Wokalny im. Stanisława Moniuszki, na który przybywają śpiewacy z całego świata. Kompozytor był wielokrotnie upamiętniany. Rzeźba przedstawiająca jego wizerunek, znajduje się m.in. w Budapeszcie, na fasadzie budynku Węgierskiej Opery Narodowej. Niesamowitą karierę w świecie muzycznym zrobił, wielokrotnie nagradzany w kraju i za granicą, wybitny, współczesny kompozytor, dyrygent i pedagog, **Krzysztof Penderecki** (ur. 1933). Do jego najbardziej rozpoznawalnych na świecie utworów należą: *Pasja według św. Łukasza*, *Tren – Ofiarom Hiroszimy* oraz *Polskie Requiem*. Jego muzyka została wykorzystana w wielu filmach, np. *Egzorcysta*, *Lśnienie*, *Wyspa Tajemnic*, *Katyń*. W wielu krajach odbywają się wydarzenia artystyczne pod patronatem jednego z najwybitniejszych współczesnych kompozytorów – Krzysztofa Pendereckiego.

Nie ulega wątpliwości, że polscy **jazzmani** zrobili karierę na świecie. Wśród nich jest **Krzysztof Komeda** (1931-1969). Ten jazzowy pianista miał ogromny wpływ na pojawienie się w Polsce oryginalnego stylu tzw. polskiej szkoły jazzu. Grał on w zespole *Komeda Sextet, z którym koncertował* w wielu krajach. Jego płyta zatytułowana *Astigmatic* zaliczana jest do jednego z największych dokonań w muzyce na świecie. Z kolei **Michał Urbaniak** (ur. 1943) połączył muzykę jazzową z innymi stylami muzycznymi np. rockiem, hip – hopem czy rapem. Jest on autorem projektu *UrbSymphony*, który jest gratką dla słuchaczy. Podczas wykonywania utworów muzycznych Urbaniak wykorzystuje komputer w połączeniu z orkiestrą symfoniczną, co daje wyjątkowy, niebywały i oryginalny efekt. Jego była żona, **Urszula Dudziak** (ur. 1943), również realizuje się w świecie muzyki jazzowej. Jest wybitną wokalistką. Nagrała aż 50 płyt. Koncertuje w różnych zakątkach świata z wybitnymi gwiazdami muzyki jazzowej. Jej utwór *Papaya* jest przebojem w Ameryce Południowej i w Azji. Ciekawostką jest to, że filipińska armia podczas przerwy w musztrze, tańczy do tego utworu.

Polskie zespoły świetnie sobie radzą w gatunku muzycznym jakim jest **death metal**. Tutaj gwiazdą światowego formatu są takie zespoły jak: **Behemoth** na czele z kontrowersyjnym wokalistą **Adamem Darskim**, pseud. Nergal (ur. 1977), **Vader** oraz **Decapitated**. Znanym zespołem jest również **Riverside**, który tworzy muzykę na pograniczu rocka i metalu progresywnego.

Wśród współczesnych, polskich muzyków nie brakuje producentów **muzyki klubowej**. Tutaj na uwagę zasługują **Skytech**, **Sikdope** czy **Dirty Rush & Gregor Es**.

Zostając w świecie muzyki, koniecznie należy wspomnieć o wokalistkach. **Małgorzata Jamroży** (ur. 1991), znana jako **Margaret,** jest laureatką wielu nagród, w tym MTV Europe Music Awards oraz Kids' Choice Award. **Iza Lach** (ur. 1989) nagrała płytę ze znanym wykonawcą Snoop Doog, a jej utwory można usłyszeć w wielu zagranicznych stacjach radiowych. W 1994 roku utalentowana piosenkarka, **Edyta Górniak** (ur. 1972) zajęła drugie miejsce w Konkursie Piosenki *Eurowizji*, wykonując tam utwór *To nie ja*. Jej niebanalny głos był wielokrotnie porównywany przez krytyków muzycznych do głosu Whitney Huston czy Celine Dion. W 2018 roku **Roksana Węgiel** (ur. 2005) wygrała Konkurs Piosenki *Eurowizji* dla Dzieci, wykonując utwór *Anyone I Want To Be*. Takie sukcesy dają nadzieję na narodziny nowych, polskich gwiazd, których muzyka będzie ceniona nie tylko w kraju, ale i na całym świecie.

Autor: MAŁGORZATA KUZDRA

W ŚWIECIE FILMU

Polacy mają ogromny wkład w światową kinematografię.

Polska ma wielu utalentowanych **reżyserów**, znanych na całym świecie. Jest wśród nich **Roman Polański** (ur. 1933), który w swoim życiu doświadczył wielu okrutnych zdarzeń. Jako chłopiec przeżył pobyt w getcie, a jego matka zginęła w komorze gazowej, w obozie koncentracyjnym. W Stanach Zjednoczonych zamordowano mu żonę, która była w zaawansowanej ciąży. Wszystkie te straszne wydarzenia wpłynęły na tematykę jaką Roman Polański poruszał w swoich filmach. Reżyser jest zdobywcą **Oscara** z 2002 roku za film *Pianista*. W jego produkcjach zagrało wielu znanych aktorów, np. Johny Deep, Jack Nicholson, Adrien Brody i inni.

Reżyser i scenarzysta filmowy, **Krzysztof Kieślowski** (1941-1996) osiągnął sławę na arenie międzynarodowej. Wyreżyserował słynną trylogię *Trzy kolory*. Za film *Trzy kolory: Czerwony otrzymał* nominację do Oscara. Jego twórczość filmowa stała się inspiracją dla innych filmowców. Zarówno Krzysztof Kieślowski, **Andrzej Wajda** (1926-2016), jak i **Agnieszka Holland** (ur. 1948) tworzyli w Polsce tak zwane „kino moralnego niepokoju". Twórcy filmowi tego nurtu w swoich produkcjach ukazywali wady ówczesnego systemu komunistycznego.

Andrzej Wajda to wybitny reżyser filmowy i teatralny, który za całokształt swojej twórczości otrzymał **Oscara,** a jego filmy były wielokrotnie nominowane do tej nagrody. Wielkie dzieła filmowe Wajdy to: *Pan Tadeusz, Ziemia obiecana, Wesele, Człowiek z marmuru, Człowiek z żelaza, Katyń* i wiele innych.

Najwybitniejszą polską reżyserką filmową i teatralną jest **Agnieszka Holland**. Była ona wielokrotnie nagradzana na arenie międzynarodowej. Reżyserka była nominowana do Oscara za filmy *Europa, Europa* oraz *W ciemności*. Holland pracowała również przy realizacji amerykańskich seriali, np. *House of Cards*, *The Wire*, *Treme*, *The Killing*.

W 2014 roku Polacy otrzymali Oscara w kategorii najlepszy film nieanglojęzyczny. Laureatem tej nagrody został **Paweł Pawlikowski** (ur. 1957), za film *Ida*.

Ten sam reżyser był bardzo blisko powtórzenia swojego sukcesu, kiedy to w 2018 roku film *Zimna wojna* był nominowany do nagrody w tej samej kategorii.

Ogromne sukcesy na arenie międzynarodowej odnoszą polscy **operatorzy filmowi**. **Sławomir Idziak** (ur. 1945) jest jednym z najbardziej znanych na świecie polskich operatorów filmowych. Był nominowany do Oscara za zdjęcia do filmu *Helikopter w ogniu* Ridley'a Scotta. Jego talent można podziwiać oglądając, m.in. *Harrego Pottera i Zakon Feniksa* czy *Króla Artura*.

Janusz Kamiński (ur. 1959) jest dwukrotnym laureatem **Oscara**. Nagrodę otrzymał za zdjęcia do filmów *Lista Schindlera* oraz *Szeregowiec Ryan*. Od 1993 roku współpracuje ze Stevenem Spielbergiem.

To Polak, **Dariusz Wolski** (ur. 1956), jest autorem zdjęć do takich produkcji filmowych jak *Piraci z Karaibów*, *Alicja w Krainie Czarów*, *Marsjanin* czy *Obcy: Przymierze* i wielu innych.

Powszechnie wiadomo, że muzyka ma ogromne znaczenie w produkcjach filmowych.

Wśród sławnych muzyków polskich, tworzących muzykę filmową, wymienić należy **Bronisława Kapera** (1902-1983), który przez 28 lat współpracował z wytwórnią Metro-Goldwyn-Mayer. W Hollywood skomponował muzykę do 150 produkcji filmowych. Był aż czterokrotnie nominowany do Oscara, jednak dopiero za muzykę do filmu muzycznego *Lili* został laureatem tej ważnej nagrody.

Legendarnym muzykiem filmowym był także **Krzysztof Komeda** (1931-1969). Jego muzykę można usłyszeć w produkcjach filmowych Romana Polańskiego (*Dziecko Rosemary*) czy Andrzeja Wajdy (Niewinni Czarodzieje)..

Wielokrotnie nagradzanym, w Polsce i za granicą, muzykiem filmowym był **Wojciech Kilar** (1932-2013). Skomponował on muzykę do ponad 70 filmów. Za ścieżkę dźwiękową do filmu *Dracula Francisa Forda* Coppoli otrzymał w 1992 roku, Nagrodę Amerykańskiego Stowarzyszenia Kompozytorów, Autorów i Producentów. Podczas studniówek, w polskich szkołach, rozbrzmiewa polonez - ten sam, który został skomponowany przez muzyka do filmu Pan Tadeusz w reż. Andrzeja Wajdy. Muzykę Wojciecha Kilara można usłyszeć w filmach: *Pianista*, *Dziewiąte wrota* i wielu innych.

Oczywiście jest jeszcze wielu Polaków zasłużonych dla polskiego i światowego kina, których nie sposób tutaj wszystkich wymienić.

Autor: MAŁGORZATA KUZDRA

W TEATRZE

Teatr od zawsze pełnił w Polsce szczególną rolę. Był przestrzenią, w której poprzez sztukę, naród mógł wyrażać swoją kulturę i tożsamość. W historii naszego kraju nie brakuje trudnych i burzliwych momentów. Polacy wielokrotnie musieli walczyć, aby żyć w wolnym kraju. Pomimo reżimu i narzucanej często cenzury przez różne władze, twórcy teatralni zawsze potrafili przemycić swoje niepodległościowe treści w symbolach, muzyce, kostiumach czy języku.

Niezwykle ważną postacią w świecie kultury był **Wojciech Bogusławski** (1757-1829), określany jako **ojciec polskiego teatru**. Był on organizatorem życia teatralnego w Polsce, a także pełnił funkcję dyrektora Teatru Narodowego w Warszawie i w Wilnie. Jako pierwszy w kraju Bogusławski założył szkołę dramatyczną, w której uczył rzemiosła aktorskiego. Otworzył też teatr, do którego przychodzić mogli zwykli obywatele, a nie tylko dworzanie królewscy i w którym sam występował. Stworzył ponad osiemdziesiąt dzieł scenicznych, jak i również tłumaczył teksty do sztuk i oper. Intensywnie działał nawet w czasach rozbiorów naszego kraju. Napisał tekst do jednej z najbardziej znanych oper: *Cud Mniemany, czyli Krakowiacy i Górale,* w której nawiązywał do treści narodowowyzwoleńczych. To dzięki niemu Polacy mogli podziwiać sztukę Szekspira. Jako pierwszy w Polsce Bogusławski, spisał *Dzieje teatru narodowego*.

Wybitną postacią, w dziedzinie teatru, wielokrotnie nagradzaną i docenianą w świecie, był **Tadeusz Kantor** (1915-1990), związany przede wszystkim z Krakowem. Podczas okupacji tworzył podziemny teatr niezależny, wystawiając przedstawienia w prywatnych mieszkaniach. Był założycielem teatru „Cricot 2", w którym jako jeden z pierwszych w Polsce, realizował happeningi i performance. Kantor tworzył tzw. „**teatr śmierci**", nawiązujący do tematyki śmierci i przemijania. W tym nurcie powstał m.in. spektakl *Umarła klasa,* który przyniósł autorowi światowy rozgłos. Ciekawostką jest, że podczas wystawiania sztuki Tadeusz Kantor był obecny cały czas na scenie, pełniąc rolę podobną do dyrygenta w czasie koncertu. Obecnie w **Krakowie**, znajduje się centrum kultury „Cricoteka", w którym prezentowane są, m.in. dzieła teatralne i malarskie tego znanego polskiego reżysera.

Kolejny, również światowej sławy, reżyser teatralny to **Jerzy Grotowski** (1933-1999), który zasłynął jako **twórca teatru ubogiego** i **metody aktorskiej**. Stopniowo wyeliminował on z przedstawienia elementy scenografii, zostawiając pustą salę. Zatarł w ten sposób tradycyjny podział na scenę i widownię, dążąc w rezultacie do włączenia widowni do aktywnego udziału w przedstawieniu. Ważny był dla reżysera akt całkowity, który polegał na tym, że aktor, w wyniku intensywnej pracy aktorskiej i treningów, powinien wrócić do swoich najskrytszych osobistych doświadczeń i przeżyć je jeszcze raz, czyli dotrzeć do najgłębszych obszarów psychiki. Ze względu na metody, które Grotowski preferował w pracy teatralnej, był współtwórcą „Teatru Laboratorium", który wystawiał sztuki w wielu krajach.

Jednym z najbardziej znanych reżyserów był **Konrad Swinarski** (1929-1975). Wystawiał on swoje sztuki w Polsce i za granicą. Wyreżyserował *Dziady,* Adama Mickiewicza, które uznano za jedną z najoryginalniejszych inscenizacji. Był inspiracją dla wielu innych reżyserów. Jednym z nich był **Krystian Lupa** (ur. 1943), określany jako wielki mistrz współczesnego teatru. Był on wielokrotnie nagradzany w Polsce i na świecie. Reżyser w swej pracy skupiał się na naturze człowieka oraz na jego funkcjonowaniu w społeczeństwie. Odniósł ogromny sukces, wystawiając sztukę *Factory 2,* która inspirowana była życiem znanego nowojorskiego artysty Andy'ego Warhola.

Współczesny i suwerenny teatr w Polsce nadal podejmuje ważne tematy. Jego twórcy zajmują się aktualną problematyką i dylematami człowieka. Znani i nagradzani na świecie, uczniowie Krystiana Lupy: **Krzysztof Warlikowski** (ur. 1962) oraz **Grzegorz Jarzyna** (ur. 1968) w swych sztukach teatralnych poruszają tematy tabu, np. dotyczące patologii społecznej, seksualności człowieka, choroby psychicznej, samobójstw. Krzysztof Warlikowski zajmuje się również problematyką przemocy i roli ofiary, w różnym kontekście np. Holocaustu.

Budynki, w których wystawiane były największe dzieła teatralne i operowe w naszym kraju, wielokrotnie ulegały zniszczeniom i przeobrażeniom. Pomimo to kultura teatralna nigdy nie przestała funkcjonować. Dzisiaj warto jest udać się do Teatru Narodowego oraz do Teatru Wielkiego – Opery Narodowej w Warszawie, by podziwiać sztuki teatralne, widowiska operowe oraz baletowe.

Autor: MAŁGORZATA KUZDRA

SŁAWNI SPORTOWCY

W dziedzinie sportu Polacy niejednokrotnie odnosili spektakularne sukcesy na skalę międzynarodową.

Irena Szewińska (1946-2018) zasłynęła w lekkoatletyce i zdobyła aż 7 medali **na czterech kolejnych igrzyskach olimpijskich** – 3 złote, 2 srebrne i 2 brązowe. Dziesięć razy stawała na podium na mistrzostwach Europy. W ciągu 14 lat otrzymała 24 medale podczas mistrzostw Polski w biegu na 100, 200 i 400 m, w sztafecie oraz w skoku w dal. **Sześciokrotnie** ustanawiała **rekordy światowe**. W 1974 roku została wybrana przez United Press International **najlepszą sportsmenką na świecie**. W 2016 roku przyznano jej najwyższe odznaczenie Polski – Order Orła Białego.
Czterokrotnym zwycięzcą mistrzostw olimpijskich w chodzie sportowym jest **Robert Korzeniowski** (ur. 1968). Jako pierwszy na świecie na igrzyskach olimpijskich, w swojej dyscyplinie zdobył medale trzy razy z rzędu i jest jedynym chodziarzem na świecie, któremu wręczano **podczas jednych igrzysk dwa złote medale** – na 20 i 50 km. Jest trzykrotnym mistrzem świata w chodzie na 50 km oraz dwukrotnym, złotym medalistą mistrzostw Europy.

Dwukrotna medalistka igrzysk olimpijskich, czterokrotna medalistka mistrzostw świata i czterokrotna medalistka mistrzostw Europy – te wszystkie tytuły należą do **Anity Włodarczyk** (ur. 1985). Lekkoatletka odniosła wyżej wymienione zwycięstwa w rzucie młotem. Wielokrotnie ustanawiała **rekordy światowe** i jest pierwszą kobietą, która przekroczyła odległość 80 m w swojej dyscyplinie.

W Polsce nie brakuje też przykładów wspaniałych i utalentowanych piłkarzy. Legendą polskiej piłki nożnej jest **Kazimierz Deyna** (1947-1989). To dzięki niemu **Polacy osiągnęli największe sukcesy w historii kraju**: w 1972 – roku mistrzostwo podczas Igrzysk Olimpijskich w Monachium, w 1976 roku – wicemistrzostwo w Montrealu, 1974 roku – trzecie miejsce na Mistrzostwach Świata. Słynny piłkarz zdobył wiele tytułów, m.in. w 1974 roku w plebiscycie France Football na Najlepszego Piłkarza Europy zajął trzecie miejsce.

Robert Lewandowski (ur. 1988) to jeden z najbardziej utytułowanych i utalentowanych piłkarzy w historii piłki nożnej w Polsce. Jest kapitanem reprezentacji

Polski. Uznawany za jednego z najbardziej skutecznych piłkarzy w historii klubu „Bayern Monachium". W 2015 roku, podczas jednego z meczy ligowych, strzelił pięć bramek w ciągu zaledwie 9 minut. W 2016 roku, został wybrany w kraju, „sportowcem roku", a na arenie międzynarodowej zajął **czwarte miejsce w plebiscycie Złotej Piłki.**

Wśród nazwisk sławnych skoczków narciarskich koniecznie należy wymienić **Adama Małysza** (ur. 1977). Jest on czterokrotnym medalistą olimpijskim, czterokrotnym mistrzem świata oraz 39-krotnym zwycięzcą konkursów Pucharu Świata. Nie dziwi więc, że Adama nazywano „Orłem z Wisły". Wisła to miejscowość, w której się urodził nasz skoczek i w której można zobaczyć skocznię nazwaną jego imieniem i nazwiskiem. Godnym następcą Adama Małysza jest trzykrotny mistrz olimpijski, **Kamil Stoch** (ur. 1987). Ludzie z całego świata przyjeżdżają **do Wisły** oraz **do słynnego Zakopanego**, aby dopingować skoczków podczas mistrzostw.

W wyścigach żużlowych zasłynął Tomasz Gollob (ur. 1971), **siedmiokrotny mistrz świata** i trzydziestokrotny mistrz Polski. Jest on zdobywcą drużynowego mistrzostwa Wielkiej Brytanii oraz Szwecji. Wielokrotnie ulegał kontuzjom, ale zawsze wracał na tor. Niestety od kwietnia 2017 roku, po ostatnim wypadku, sportowiec nadal walczy o powrót do sprawności.

Sławny bokser, **Andrzej Gołota** (ur. 1968) czterokrotnie zdobył mistrzostwo Polski w wadze ciężkiej. W 1985 roku został wicemistrzem świata juniorów, a rok później, wicemistrzem Europy w tej samej kategorii. Na igrzyskach olimpijskich w Seulu i podczas Mistrzostw Europy w Atenach zdobył brązowe medale. To także **zawodowy mistrz Ameryki Północnej**, międzynarodowej organizacji boksu zawodowego Federacji IBF.

Polscy sportowcy, odnosili także ogromne sukcesy w dyscyplinach zespołowych. Siatkarze, na czele z wielokrotnie nagradzanym za swoje osiągnięcia sportowe trenerem, **Hubertem Wagnerem** (1941-2002), zdobyli **mistrzostwo świata** w Meksyku w 1974 roku, a dwa lata później – **złoty medal** olimpijski w Montrealu. Polska reprezentacja narodowa w piłce siatkowej powtórzyła swój sukces na mistrzostwach świata w 2014 i 2018 roku.

Trener i jeden z najwybitniejszych zawodników piłki ręcznej, **Bogdan Wenta** (ur. 1961), doprowadził reprezentację Polski do zdobycia tytułu **wicemistrzów świata** w piłce ręcznej mężczyzn w 2007 roku. Drużyna odniosła kolejny sukces na mistrzostwach świata w 2009 roku, zdobywając brązowy medal.

Autor: MAŁGORZATA KUZDRA

ZDOBYWCY GÓR I PODRÓŻNICY

Ludzie od wieków starali się poznawać świat i zdobywać górskie szczyty. Również i Polacy zasłynęli w tej dziedzinie.

W latach 80-tych ubiegłego wieku zagraniczne media określały polskich himalaistów jako „**Polish Ice Warriors**", co oznaczało **Polscy Lodowi Wojownicy**. Pomimo częstego braku pieniędzy i wsparcia ze strony rządu, polscy himalaiści odnosili ogromne sukcesy. Przykładem jest tutaj **Wojciech Kurtyka** (ur. 1947), uznawany za prekursora **stylu alpejskiego** w himalaizmie, czyli zdobywania szczytu w możliwie najkrótszym czasie, bez zakładania obozów i lin poręczowych. **Andrzej Zawada** (1928-2000) dokonał przełomowego wyczynu dla światowego himalaizmu. Po raz pierwszy, w 1980 roku, zdobył szczyt **Mount Everest zimą**, w trudnych warunkach. Wyczyn ten zapoczątkował na świecie zimowe wejścia w wysokie góry.

Z kolei **Wanda Rutkiewicz** (1943-1992) była **pierwszą kobietą w Europie i w Polsce**, oraz **trzecią na świecie**, która zdobyła najwyższy szczyt świata – **Mount Everest**. Była również pierwszą kobietą na świecie, która zdobyła najwyższy szczyt **Karakorum – K2**. Polska himalaistka wspinała się, w czasach kiedy kobiety dopiero zaczynały zdobywać górskie szczyty. Jako pierwsza na świecie organizowała **żeńskie wyprawy** w góry i walczyła o prawa do nich. Pośmiertnie, w 1994 roku, jako jedna z trzech pierwszych osób została odznaczona Medalem im. Króla Alberta I, przyznawanym za wyjątkowe zasługi górskie przez „King Albert Memorial Foundation".

Jerzy Kukuczka (1948-1989), **jako pierwszy w Polsce i drugi na świecie** zdobył tzw. **Koronę Himalajów**, czyli wszystkie czternaście **szczytów o wysokości ponad 8 tysięcy metrów**. Kukuczka dokonał tego wyczynu w ciągu zaledwie ośmiu lat, a sześć z nich zdobył w okresie niespełna dwóch lat. Na wszystkie ośmiotysięczniki himalaista wspinał się, wytyczając nowe drogi, lub wchodząc zimą w bardzo trudnych warunkach. W 1988 roku został nagrodzony srebrnym orderem olimpijskim podczas igrzysk olimpijskich w Calgary, w Kanadzie.

Wśród polskich podróżników przeszedł do historii **Paweł Strzelecki** (1797-1873), który zasłynął dokonując pomiarów genealogicznych na ziemi **w Australii.** Jest on odkrywcą najwyższego pasma **Wielkich Gór Wododziałowych – Gór Śnieżnych**. Strzelecki nazwał najwyższy szczyt Australii – **Górą Kościuszki**, na cześć polskiego generała, z kolei nazwiskiem Pawła Strzeleckiego nazwano w Australii pasmo górskie, dwa szczyty, jezioro, rzekę oraz miasteczko.

Polacy od dawnych lat próbowali poznawać sposób funkcjonowania ludzi w różnych zakątkach świata. Jeden z antropologów i podróżników, **Bronisław Malinowski** (1884-1942), stworzył **nowy sposób pracy antropologa**. Ta nowa metoda poznania danej społeczności, polegała na tym, aby osobiście przebywać wśród danej ludności i aktywnie uczestniczyć w jej życiu, obrzędach i ceremoniach. W ten sposób Bronisław Malinowski zgłębił tajniki życia ludności, zamieszkującej **Wyspy Trobrianda**.

Arkady Fiedler (1894-1985) podróżował po całym świecie. Jest autorem ponad trzydziestu książek, które zostały przetłumaczone na dwadzieścia trzy języki i stanowią klasykę literatury podróżniczej. Jest on wzorem dla wielu współczesnych podróżników. Napisał m.in. *Dywizjon 303,* który stał się inspiracją do stworzenia filmu o tym samym tytule. W **Puszczykowie pod Poznaniem** można odwiedzić **muzeum Arkadego Fiedlera**.

Zwiedzaniem najdalszych zakątków świata zajmował się również **Tony Halik** (1921-1998). Podczas podróży do Amazonii poznawał zwyczaje i rytuały **pierwotnych Indian.** W 1976 roku razem z żoną E. Dzikowską i E .Guillenem, Tony Halik dotarł do Vilcabamby i dostarczył światu dowodów na istnienie **stolicy Inków.** Będąc w Toruniu, warto odwiedzić **Muzeum Podróżników im. Tony'ego Halika**, w którym można zobaczyć eksponaty z wypraw z różnych części świata.

W 1996 roku podróżnik, **Jacek Pałkiewicz** (ur. 1942), dokonał spektakularnego odkrycia: dotarł aż do **źródeł** najdłuższej rzeki świata – **Amazonki.**

Wśród znanych podróżników polskich nie sposób nie wspomnieć o **Marku Kamińskim** (ur. 1964). W ciągu zaledwie jednego roku w 1995 odbył aż dwie wyprawy: najpierw **na biegun północny, a później na biegun południowy.** Wyczyn ten został uwieczniony w księdze rekordów Guinnessa. W 2004 roku, Kamiński dokonał niesamowitego wyczynu: odbył wyprawę na dwa bieguny wraz z niepełnosprawnym Janem Melą, chłopcem, któremu w wyniku porażenia prądem amputowano rękę i nogę.

Autor: MAŁGORZATA KUZDRA

POLACY I ZNANE MARKI NA ŚWIECIE

Polacy swą działalnością zasłynęli na świecie w wielu dziedzinach i wypromowali też wiele znanych marek.

W świecie mody znana jest **Ewa Minge** (ur. 1967), która projektuje ubrania i akcesoria. Swoje kolekcje pokazuje w wielu krajach, m.in.: Paryżu, Rzymie, Mediolanie, Nowym Jorku, Montrealu. Bierze udział w jednym z największych wydarzeń modowych, czyli w Nowojorskim Tygodniu Mody. W kreacjach Minge prezentowały się znane gwiazdy, np. Paris Hilton, La Toya Jackson czy Ivana Trump.

W tej samej branży karierę robi również **Ania Rubik** (ur. 1983), która jest znaną w kraju i za granicą modelką i projektantką mody. Współpracuje z agencją „Next" w Londynie, Mediolanie, Paryżu i Nowym Jorku, z agencją „Modelwerk" w Hamburgu i „D-vision" w Warszawie. Rubik brała udział w wielu kampaniach reklamowych najlepszych marek na świecie, m.in. Versace, Gucci, Armani, Valentino, Dior, Dolce&Gabbana, Chanel. Polska modelka współpracowała ze znanymi projektantami mody i pojawiała się na okładkach znanych światowych czasopism. W 2010 roku zajęła trzecie miejsce w światowym rankingu pięćdziesięciu najlepszych modelek.

Mamy również swój ogromny wkład w osiągnięcia w dziedzinie komputerowej. **Jack Tramiel** (1928-2012) urodził się na polskich ziemiach w Łodzi. Przeżył pobyt w getcie i w niemieckim obozie koncentracyjnym, po czym wyemigrował do Stanów Zjednoczonych. Zawdzięczamy mu powstanie kalkulatorów, pierwszych komputerów typu „Commodore" oraz „Atari ST", które przeznaczone były dla masowych odbiorców.

Steve Woźniak (ur. 1950), amerykański wynalazca pochodzenia polskiego jest współzałożycielem przedsiębiorstwa „Apple". Zaprojektował i stworzył pierwszą wersję komputera „Apple I". Za swój wkład w rozwój nowych technologii został odznaczony przez prezydenta Stanów Zjednoczonych.

Wynalazca i milioner polsko-żydowskiego pochodzenia, **Felix Zandman** (1927-2011) jest twórcą jednej z najbardziej znanych firm elektronicznych - „Vishay Intertechnology", która produkuje części elektroniczne.

Na całym świecie znana jest jedna z największych wytwórni filmowych „Warner Bros. Entertainment Inc.", która wyprodukowała takie filmy jak Harry Potter, Batman, Matrix i wiele innych. Założycielami tego przedsiębiorstwa byli posiadający polskie korzenie bracia: **Albert, Sam i Harry Warner.**

Kolejną słynną wytwórnią filmową jest „Metro-Goldwyn-Mayer", której założycielem był **Samuel Goldwyn** (1879-1974). Ten znany producent filmowy urodził się w Warszawie, a w wieku szesnastu lat wyemigrował do Ameryki, by tam uzyskać obywatelstwo i zrobić karierę producenta filmowego.

W przemyśle kosmetycznym zasłynął **Maksymilian Faktor** (1872-1938), utalentowany biznesmen i założyciel znanej firmy „Max Factor", produkującej kolorowe kosmetyki do makijażu. Faktor malował największe gwiazdy Hollywood swoich czasów. To on był twórcą terminu *make-up*. Ucharakteryzował aktora, grającego potwora, stworzonego przez doktora Frankensteina. Był zdobywcą Oscara, którego otrzymał w dziedzinie charakteryzacji.

Helena Rubinstein (1872-1965) była twórczynią potężnej firmy kosmetycznej „Helena Rubinstein Inc.". Jej kosmetyki są cenione przez konsumentki wielu zakątków świata. Ona sama zaliczana jest do grona najbogatszych kobiet w historii.

Firma kosmetyczna „Inglot" to także dzieło Polaka, **Wojciecha Inglota** (1955-2013). Kosmetyki tej marki produkowane są w Polsce i sprzedawane aż do ponad siedemdziesięciu krajów.

Znana w Stanach Zjednoczonych marka „Mrs. T's Pierogies" to zasługa **Theodora F. Twardzika** (1927-2016). Ten przedsiębiorca z polskimi korzeniami rozsławił pierogi w Ameryce i dorobił się na tym fortuny. Jako pierwszy wprowadził na amerykański rynek mrożone pierogi.

Smakiem lodów marki „Häagen-Dazs" zachwycają się ludzie na całym świecie. **Reuben Mattus**, polski imigrant żydowskiego pochodzenia był pionerem produkowania lodów z naturalnych składników, co zachwyciło klientów i zaważyło na sukcesie marki.

Aż w siedemdziesięciu krajach można napić się kawy i herbaty marki Mokate. Polska firma założona przez **Kazimierza i Teresę Mokryszów** słynie z rozpuszczalnego proszku do przygotowania cappuccino.

HÍRES LENGYELEK A KULTÚRA VILÁGÁBAN

Szerző: KUZDRA MAŁGORZATA
Fordítás: ZEISKY DÁVID

ÍRÓK ÉS KÖLTŐK KÖRÉBEN

A különböző korszakok derekán az írók és költők fontos szerepeket töltöttek be. Az olvasóban gondolatokat ébresztettek és nem ritkán tevékenységre ösztönözték. A lengyel irodalomművészek között pontosan ilyen volt, többek között, **Adam Mickiewicz** (1798-1855). A **nemzet bárdjaként** tartják számon, aki költeményeivel a legnehezebb pillanatokban segítette népét. Lengyelországban egy új irány úttörője volt. Ő nyitotta meg a **romantika** korszakát. A szerző legismertebb műve a *Pan Tadeusz* című nemzeti eposz. Adam Mickiewicz nemcsak író volt, hanem igaz hazafi és harcos egyaránt. Rómában létrehozta a Lengyel Légiót. Hazafias nézeteiért Szibériába száműzték. Több festő is megörökítette alakját, például a varsói **Nemzeti Múzeumban** Walenty Wańkowicz képe látható, mely a költőt ábrázolja. Ahhoz hogy jobban megismerhessük személyét érdemes meglátogatni **Adam Mickiewicz Múzeumát Nowogródekben** vagy **Śmiełówban.** A Merkúr bolygó egyik krátere is a költő nevét viseli, így őrizve emlékezetét.

A romantika korszakának következő **nemzeti bárdja Juliusz Słowacki** (1809-1849). Emigrációban alkotott. Hatalmas hazafi, műveivel reményt akart adni rabságban sínylődő országának. A nemzeti felszabadítás volt a központi témája. Drámákat, költeményeket, verseket és leveleket írt. Legismertebb drámái a *Balladyna* és a *Kordian*. A Waweli Katedrálisban, **Krakkóban**, található a **Nemzeti Bárdok Kriptája**, ahol a legismertebb költők és írók hamvait helyezték nyugalomra.

Cyprian Kamil Norwid (1821-1883) a romantika korszakának hatalmas költője. Sajnos a kortársai számára nem volt érthető. Csak a XX. század elején kezdték el értékelni az olvasók, amikor is számos műve kiadásra került és drámáit színházak kezdték játszani. Túlélte a novemberi felkelést, emigrált és külföldön alkotott. Műveiben nagy személyiségeknek tisztelgett, többek között a *Bemet megidéző gyászrapszódiájában* vagy a *Chopin Zongorájában*. Művészete újra és újra felfedezésre kerül, sok irodalomtörténész a mai napig nagy gonddal elemzi műveit.

Zbigniew Herbert (1924-1998) népszerű költő, hangjátékok szerzője és mindenek előtt hatalmas patrióta volt. Az országban és külföldön is számos

elismeréssel tüntették ki. Művei több mint harminc különböző nyelven jelentek meg. A világ mindenekelőtt a költészetében megformált híres **Cogito Úr** miatt emlékszik rá, akinek neve a jól ismert „Cogito ergo sum" – „Gondolkodom tehát vagyok" aforizmára reflektál. Amikor Lengyelországban a cenzúra általános volt, ő az ún. földalatti mozgalom költőjeként alkotott. Aktívan részt vett az ellenállásban a Lengyelországban bevezetett hadiállapot idején. A fiatal nemzedékeket ihlette személyével. Nyíltan támadta azokat a művészeket, akik munkásságukat alávetették az akkori sztálinista hatalomnak. Más háborúval sújtott országokért is megvívta harcát, többek között kiállt Csecsenföldért.

Stanisław Lem (1921-2006) a világirodalom **science fiction** műfajának volt egyik legfontosabb alkotója. Művei több mint negyven nyelvre kerültek lefordításra, kiadott könyveinek példányszáma meghaladta a 30 milliót. Leghíresebb alkotásai a *Solaris, a Visszatérés, az Amit a robotok mesélnek vagy a Kiberiáda*. Nevét viseli egy a Nap körül keringő aszteroida, illetve egy lengyel kutató műhold is. Könyvei több amerikai film alapjául szolgáltak, legismertebbek közülük a *Solaris* és a Pálfi György, magyar rendező által készített Az Úr hangja. Magyarországon már a múlt század 70-es éveiben megjelent a *Pirx kapitány kalandjai* című sorozat, melyet a *Pirx pilóta kalandjai* című könyv inspirált.

A **science fiction** irodalom másik jeles képviselője **Andrzej Sapkowski** (szül. 1948). **Vaják** címmel írt könyvsorozatot. Több országban is szívesen olvassák könyveit, többek között Németországban, Oroszországban, Portugáliában, Dániában vagy Magyarországon. Andrzej Sapkowski elbeszélései alapján jött létre az egész világon híres és nagyra értékelt Vaják című számítógépes játék.

A lengyel riporterek leghíresebb írója **Ryszard Kapuściński** (1932-2007), akit a ***riport császárának*** neveznek. Bejárta az egész világot, nemegyszer veszélyeztetve saját egészségét és életét. Több országból is fontos eseményekről közvetített – forradalmakról, puccsokról, hatalmak ledöntéséről. A világhírt a *Császár* című könyv hozta meg neki, a mű több mint húsz nyelven jelent meg és számos külföldi magazin írta róla nagyszerű kritikákat. Az alkotás alapjául szolgált egy színházi előadásnak is, melyet Amszterdamban, Torontóban, Oszlóban és Londonban mutattak be.

A lengyel irodalmat az egész világon értékelik. Érdemes megismerkedni a lengyel szerzők alkotásaival.

Szerző: KUZDRA MAŁGORZATA
Fordítás: ZEISKY DÁVID

NOBEL-DÍJASOK AZ IRODALOMBAN

A lengyel Nobel-díjasok között négyen is vannak olyanok, akik az irodalom terén kerültek kitüntetésre.

Elsőként **Henryk Sienkiewicz**, álneve Litwos (1846-1916), nyerte el a díjat 1905-ben **egész munkásságának** elismeréseként. Kiváló elbeszélések és novellák szerzője, műveivel a **„lengyel szívekben reményt"** kívánt ébreszteni. Munkásságában a lengyelek győzelmeit taglalta, ott mindig erősnek, szakadatlannak és megállíthatatlan hazafiaknak mutatta őket, akik minden áron kivívják a szabadságukat. Ilyen módon kívánta támogatni őket, erőt és reményt adni nekik a harchoz, hiszen ebben az időszakban a feltagolt Lengyelország a legnehezebb éveit élte a történelme során. A hírnevet, a népszerűséget és az olvasók elismerését a **Trilógia –** *Tűzzel-vassal, Özönvíz, A kislovag* – megírása hozta meg neki. Minden lengyel ismeri a *Sivatagon és vadonban* vagy a *Keresztes lovagok* című műveit. A szerző sokat utazott többek között Amerikába, Afrikába és sok európai országba. *Quo Vadis* című könyve több mint 50 nyelven jelent meg, az amerikaiak pedig elsőként filmesítették meg a történetet. Henryk Sienkiewicz művei kötelező olvasmányok a lengyel iskolákban. Maga a temetése és holttestének áthozatala a svájci Vevey-ből, ahogy mondani szokás, „...több volt egy királyi temetésnél".

A következő nemzetközi közönség által is elismert és értékelt lengyel író, akit Nobel-díjjal tüntettek ki, **Władysław Reymont** (1867-1925). A díjat 1924-ben kapta a ***Parasztok*** című könyv megírásáért, melyet „nagy epikus festménynek" tituláltak. Mesterművében a szerző nagyszerű módon komponálta a realizmus és a naturalizmus irányát, megmutatva a falu lakosságának mindennapi életét. Hatalmas részletességgel írta le a falu tájképét, a szereplőket, a tárgyakat valamint a szertartásokat. Megmutatta az ember és természet közötti elválaszthatatlan kölcsönösen függő kötelékeket. A parasztok közösségét élethűen mutatta be megőrizve a befolyások felosztásának hierarchiáját. A mű örökérvényű és

egyetemes. Hasonlóan a *Parasztokhoz* másik nagy műve, *Az ígéret földje* is megjelent adaptáció formájában a filmvásznon valamint számos országban került lefordításra. 2018 november 11-én, Lengyelország függetlenségének visszaszerzésének századik évfordulója alkalmából a Lengyel Köztársaság elnöke, Andrzej Duda, az írót a legrangosabb – Fehér Sas-renddel tüntette ki.

1980-ban **életművének elismeréseként Czesław Miłosz** (1911-2004) irodalmi Nobel-díjat nyert. A költő körülbelül hetven éven át alkotott. Művei körülbelül negyven különböző nyelven jelentek meg. A költő sokrétű munkásságát az egész világon értékelik. Verseket, esszéket, elbeszéléseket és értekezéseket írt. Műveiben a katasztrófák témája uralkodott, a világ pusztulása valamint a civilizáció erkölcsi hanyatlása. Egzisztenciális, filozófiai és erkölcsi szorongását fejezte ki, nosztalgiát érzett a litván tájképek iránt hiszen gyermekkorát ott töltötte. Azon tűnődött ki is ő és merre is tart. Átvészelte az októberi forradalmat és a lengyel-bolsevik háborút, ez erősen befolyásolta munkásságát. Harminc éven keresztül emigrációban írt. Nem tudott egyetérteni az akkori Lengyelországban uralkodó hatalom elveivel, azaz a totalitárius rendszerrel. 1953-ban, amikor Párizsban tartózkodott, a *Rabul ejtett értelem* esszégyűjteményében leírta a kommunizmus a kultúra képviselőire gyakorolt káros hatását. Lengyelországban cenzúra volt érvényben, műveit tilos volt olvasni egészen 1980-ig. Csak miután Nobel-díjat kapott, Miłosz akkor térhetett vissza hazájába hogy ott alkosson tovább.

Wisława Szymborska (1923-2012) volt az első nő Lengyelországban, akit irodalmi Nobel-díjjal tüntettek ki. 1996-ban díjazták átfogó **életművéért.** Az országban és külföldön is egyaránt népszerűségnek örvend. Gyönyörű versei körülbelül negyven különböző nyelven jelentek meg. Szerény emberként él az emlékezetben, aki nem szeretett sem magáról sem a műveiről beszélni. Véleménye szerint a költőnek a művein keresztül kell szólnia. Első verseskötete 1952-ben jelent meg *Ezért élünk* címmel és ugyanebben az évben, a majdani Nobel-díjas szerző, a Lengyel Írószövetség tagja lett. Műveit a szavak precíz megválogatása jellemzi, a mesterien alkalmazott irónia, humor és metafora egyvelege. A költőnő filozófiai megközelítéssel olyan kérdésekre kereste választ, mint mi is az ember, mitől fél, miről álmodik és mik a vágyai. Amikor a díj átnyújtásra került a következőek hangzottak el: „...a költői szemlélet kivételes tisztaságának és erejének képviselője. Az élet kérdéseire és módjára reflektál költészete, mely a szavakat gondolatként és kellő finomsággal kezeli.

Szerző: KUZDRA MAŁGORZATA
Fordítás: ZEISKY DÁVID

FESTÉSZET ÉS HÍRES FESTMÉNYEK

A lengyel festészet nagyon sok híres és kiváló képviselővel büszkélkedhet. Az egyikük **Jan Matejko** (1838-1893). A történelmi festészet jeles reprezentánsa volt, tehetségével Európa szerte népszerűsítette a lengyel művészetet. Több mint háromszáz olajfestményt, vázlatot és rajzot alkotott. Nagyon szerette a hazáját, művészetével a honfitársainak kívánt erőt adni. Képein a lengyelek nagy diadalmait ábrázolta. Ilyen módon akart reményt adni azon ország feltámadására, mely abban az időben eltűnt Európa térképéről. Mesterművei mindenek előtt a **Varsói** és **Krakkói** Nemzeti Múzeumban tekinthetők meg.

Wojciech Kossak (1856-1942) szintén egy rendkívüli, történelmi mozzanatokat és csatákat megörökítő festő volt. A hatalmas, 15x114 méteres *Racławieci Körkép* egyik alkotója. A festmény a Tadeusz Kościuszko által vezetett lengyelek az orosz hadsereg felett aratott, Racławice melletti győztes csatáját ábrázolja. Budepesten 1896-ban mutatták be, ahol egy év leforgása alatt körülbelül 800 ezer magyar nézte meg az alkotást. Ez alkalomból jött létre a *Lengyel körkép – Koscziuskó Thaddaeus győzelme az oroszok fölött, Raczlawiczánál 1794* album. Jelenleg a festmény a Nemzeti Múzeum **wrocławi** részlegében található.

Jacek Malczewski (1854-1929) Jan Matejko egyik tanítványa volt, szintén kiváló festő és rajzoló. Műveiben a haza csodálatos tájképei és a folklór elemei csodálhatóak meg. A szimbolizmus atyjaként emlékeznek rá Lengyelországban. Képein angyalokat, faunokat és kentaurokat ábrázolt. A realizmust vegyítette a fantasztikummal és ezeket hazafias témákhoz kötötte. Egyik elsőként vezetett festőtanfolyamokat nők részére.

Leon Wyczółkowski (1852-1936) az újgenerációs Fiatal Lengyelország egyik legkiválóbb művésze volt – festő, grafikus és rajzoló. Nagyon sokoldalú művészként tartották számon, aki munkáiban a témák tág palettáját taglalta, sokféle művészi technikát alkalmazott. Érdemes ellátogatni **Bydgoszczba** és megtekinteni a festő munkáit illetve körbejárni Leon Wyczółkowski házát.

Kivételesen érdekes személyiség volt a lengyel festők körében **Adam Chmielowski**, akit **szent Albert Barátként (1845-1916)** is ismertek. Részt vett a januári felkelésben 1863-ban. A Müncheni Szépművészeti Akadémián végezte el tanulmányait. Miután megfestette a világ egyik leghíresebb festményét *Ecce Homo* címmel, szerzetes lett és a szegényeket segítette. 1989-ben szentté avatták. A híres festményt valamint Albert Barát ereklyéjét a **krakkói** Szent Albert Barát Ecce Homo Szentélyében lehet megtekinteni.

A művészet világának kivételes személyisége **Nikifor Krynicki** (1895-1968) volt. Eleinte senki által sem értékelt nincstelen emberként tartották számon, különcnek, akinek nehézsége volt azzal, hogy megértesse magát, ma pedig az egész világ elismert művészként emlékszik rá. Mindenen alkotott amit sikerült beszereznie – füzetek fedőlapjain, csomagolópapíron vagy akár csokoládé csomagolásokon. A primitivizmus, azaz a nem professzionális művészek által alkotott művészeti ág képviselője. **Krynica-Zdrójban** érdemes meglátogatni Nikifor múzeumát, legtöbb munkája **Nowy Sączban**, a Körzeti Múzeumban látható.

Nagyon tehetséges lengyel művész volt **Zdzisław Beksiński** (1929-2005), sokoldalú művészlélek, építészmérnök, fényképész, szobrász, festő, számítástechnikai grafikus. Munkái érdekfeszítőek és izgalmasak voltak. Festményeinek nem adott címeket, szerinte mindenkinek joga van ahhoz, hogy a saját érzése szerint interpretálja az adott művet. Szülővárosában, **Sanokban** található munkáinak legnagyobb gyűjteménye. A festő családjának története is nagyon érdekes, „elátkozott családként" élnek a köztudatban, amit az *Utolsó család* című film ábrázol.

Az olyan lengyel művészekről beszélve, akiknek művei a világpiacon hatalmas pénzekért cserélnek gazdát, nem lehet megfeledkezni **Roman Opałkáról** (1931-2011), az ún. számolt képek szerzőjéről, vagy **Willhelm Sasnalról** (szül. 1972).

A lengyel múzeumok gyűjteményében az egész világ nagy művészeinek képeit is meg lehet csodálni. Leonardo da Vinci híres festménye a *Hölgy hermelinnel* vagy Rembrandt *Tájkép a jóságos szamaritánussal* című képe egyaránt megtekinthető a Krakkói Nemzeti Múzeumban. A Gdański Nemzeti Múzeumban található Hans Memling híres, *Végítélet* című triptichonja, ugyanakkor a Poznańi Múzeumban pedig Calude Monet *Pourvillei Tengerpartja* látható.

Szerző: KUZDRA MAŁGORZATA
Fordítás: ZEISKY DÁVID

KIVÁLÓ SZOBRÁSZOK

A világ műértői el vannak ragadtatva a lengyel szobrászok alkotásaitól.

Alina Szapocznikow (1926-1973) hányattatott sorsa jelentősen befolyásolta azt a témakört, melyet munkái tárgyaként választott meg. A művésznő túlélte a gettó nehéz körülményeit, több koncentrációs táborban is raboskodott. Sok éven keresztül egy gyógyíthatatlan betegséggel küzdött. Munkái többségében a női testet mutatta be illetve azokat a változásokat, melyek a betegség hatására keletkeznek benne. A saját és fia testéről készített gipszmintákat, majd ezeket összenyomta és kilapította. Ma szobrainak értéke eléri a több millió zlotyit.

Magdalena Abakanowicz (1930-2017) az egyik legismertebb és leginkább díjazott lengyel művésznő volt. Művészete átlépte az elfogadott normák határait. Ő alkotta meg a híres **abakánokat**, melyek a nevét viselik. Ezek finom és színezett szövetanyagokból készült szobrászati installációk. A művésznő kemény anyagokkal is dolgozott, többek között fával, fémmel és kővel. Olyan **ember együtteseket** hozott létre, melyeknek javarészt nem volt feje. Így mutatta meg többek között az egyén identitására gyakorolt tömeg negatív hatását. Egyedi munkái nagy tereket töltenek ki. A legnagyobb kompozíciója Lengyelországban, a **poznańi** Cytadela parkban látható. A mű összesen 112 alakból áll, címe *Felismerhetetlenek*. A művésznő alkotásainak gazdag kiállítása az országban a **wrocławi** Nemzeti Múzeumban tekinthető meg. Magdalena Abakanowicz szobrai számos országban fellelhetőek, többek között Japánban, az Egyesült Államokban, Franciaországban vagy Dél-Koreában.

Władysław Hasior (1928-1999) szintén a lengyel kortárs művészek egyik kiemelkedő alakja. Egy olyan irányzat úttörője volt, amelyben különböző tárgyak felhasználásával háromdimenziós munkákat hozott létre. Ezért is a különleges munkáiban láthatóak drótok, szappanok, összetört üveg és tükör darabok, rozsdás csövek stb. A művész úgy gondolta, hogy ezek a tárgyak adják vissza legjobban a sugallt tartalmat. A Tátrai Múzeumban, **Zakopanéban** lehet megtekinteni alkotásait, fotóit és az egyéb vele kapcsolatos tárgyakat.

A legnépszerűbb kortárs és műveiket legdrágábban értékesítő művészek körébe tartozott **Igor Mitoraj** (1944-2014). Sajátos és leginkább nagyméretű munkáinak domináns témája az emberi test. Művészete az ókori Görögország és Róma történelméből táplálkozott. Érdekesség, hogy a műveiben megjelenő ajkakat a szerző mindig a sajátjairól mintázta. Nagyszerű szobrai szerte a világon megtalálhatóak. Többek között **Krakkóban** sétálva is fellelhető az egyik.

Különösen érdekes alakja a szobrászművészek körének **Paweł Althamer** (szül. 1967). Alkotásainak megformálásához sűrűn használ füvet, szalmát, hálót, bőrt vagy állati beleket. Művészi tevékenységének során gyakran másokat is beinvitál az ún, **társadalmi installáció** létrehozásához. Szomszédjait arra vette rá, hogy arany öltözetben sétáljanak a lakótelepük utcáin és tegyenek úgy, mintha egy idegen bolygóról jött látogatók lennének. Olyan akciót is szervezett, melynek során egy épület lakói egy időben felkapcsolták vagy leoltották a villanyt a művész által előírt sorrendben és ennek eredményeként megjelent a „Bródno 2000" felirat. A **varsói Bródnoban** található **Szoborpark** is az ő kezdeményezése, itt a szabad levegőn tekinthetőek meg a művész munkái. Másik alkalommal Malin sétált Koziołek Matołek (kecskealak) jelmezben. Egyszer még egy fóliazsákot is magára zárt, amit aztán feltöltetett hideg vízzel. Ez csak néhány példa sokoldalú művészi munkásságra. Érdemes közelebb is megismerni alkotásait, melyek az egész világon nagy népszerűségnek örvendenek.

A szobrászat szerelmeseinek különös élmény lesz a **Varsói** Királyi Fürdőparkban található Lengyel Szobrász Galéria vagy a Radom melletti **Orońskoban** található Lengyel Szobrászati Centrum meglátogatása.

A **krakkói** Mária-templomban tekinthetőek meg a világhírű német szobrász, Veit Stoss remekművei.

Szerző: KUZDRA MAŁGORZATA
Fordítás: ZEISKY DÁVID

ZENÉSZEK ÉS EGYÜTTESEK

A németeknek volt egy Beethovenjük, az osztrákoknak Mozartjuk, a magyaroknak Lisztjük, nekünk, lengyeleknek meg volt egy Frédéric Chopinünk (1810-1849). Zenei géniusz, a zongora költője, a romantika legkiválóbb zeneszerzője, hazafi – ez csak néhány jelző, melyek különböző forrásokban leírják Frédéric Chopin személyét. Többek között etűdöket, mazurkákat, keringőket és polonézeket komponált, a lengyel népi hagyományokból táplálkozott. Hazafias szerzeményei a lengyel hazaszeretet szinonimái lettek, sok más zenészt inspiráltak. Ha valaki szeretné közelebbről megismerni híres zongoristánk személyét akkor a legjobb elolvasni a *Frédéric Chopin* című könyvet, melynek szerzője nem más mint Frédéric Chopin egyik legjobb barátja, maga Liszt Ferenc. Ötévenként a **Varsói Nemzeti Hangversenyteremben** megrendezésre kerül a Frédéric Chopin nevével fémjelzett Nemzetközi Zongoraverseny, melyben részt vesznek az egész világ zenészei és csak egy, illetve az egy zeneszerző, Frédéric Chopin, műveit játsszák. A művész szerzeményeit minden évben meg lehet hallgatni a nyári szezon alatt a **Varsói Királyi Fürdőparkban.** A romantika korszakának másik híres zeneszerzője **Stanisław Moniuszko** (1819-1872). Hasonlóan Frédéric Chopinhez, Stanisław Moniuszkot is a népi kultúra ihlette. A **lengyel nemzeti opera atyjának** nevezik. Olyan híres operák szerzője mint a *Halka* vagy *A kísértetkastély.* Fővárosunkban háromévente megrendezésre kerül a Stanisław Moniuszkoról elnevezett Nemzetközi Énekverseny, melyre az egész világról jelentkeznek művészek. A zeneszerző többször is megörökítésre került. Őt megörökítő szobor található többek között Budapesten, a Magyar Állami Operaház homlokzatán. A zene világában hatalmas karriert futott be az országban és külföldön is számos elismeréssel kitüntetett kiváló zeneszerző, karmester és pedagógus, **Krzysztof Penderecki** (szül. 1933). A legismertebb művei között érdemes megemlíteni a *Lukács Passiót, A hirosimai áldozatoknak – elégiáját* vagy a *Lengely Requiemet.* Zenéje több filmben is megszólal, többek között *Az ördögűzőben*, a *Ragyogásban*, a *Viharszigetben* vagy a *Katyńban.* Sok országban számos rendezvény hordozza időnk egyik legkiválóbb zeneszerzőjének nevét – Krzysztof Pendereckiét.

Kétségtelen, hogy a lengyel **dzsesszzenészek** nagy karriert futottak be a világon**.** Közöttük találjuk **Krzysztof Komedát** (1931-1969). Ez a dzsesszzongorista hatalmas hatással volt az ún. lengyel dzsessziskola stílusára. A Komeda Sextet együttes frontembere volt. Sok országban játszott. Az *Astigmatic* címet viselő lemezének mára már kultikus helye lett a zene történelmében. Ugyanakkor **Michał Urbaniak** (szül. 1943) a dzsesszzenét más stílusokkal ötvözte, pl. rockkal, hip-hoppal vagy rappel. Az UrbSymphony projekt ötletadója, mely egy igazi ínyencfalat a zenekedvelők számára. A zenei számok előadása során számítógépes hatásokat ötvöz a szimfonikus zenekar hangzásával, nagyszerű egyveleget keltve. Volt felesége, **Urszula Dudziak** (szül. 1943), szintén a dzsesszzene világában valósítja meg magát. Nagyszerű énekes. Pályája során 50 lemezt adott ki. Az egész világon koncertezik a dzsesszzene kitűnő csillagaival. *Papaya* című száma nagy sláger lett Dél-Amerikában és Ázsiában. Érdekesség, hogy a fülöp-szigeteki hadsereg eme szerzemény dallamára táncol a szemle szünetében.

A lengyel zenekarok nagyon otthonosan mozognak a **death metal** zenei stílusában is. Az egész világon ismert zenekarok között meg lehet említeni a **Behemoth** együttest, élén a megosztó személyiségű **Adam Darskival**, művésznevén Nergállal (szül. 1977), a **Vader** valamint a **Decapitated** együttest. Ismert zenekar a **Riverside** is, amelynek zenéje a rock és a progresszív metál határait súrolja.

A jelenleg aktív lengyel zenészek között bőven találunk **elektronikus zenei** producereket is. Itt érdemes megemlíteni **Skytech**, **Sikdope** vagy **Dirty Rush & Gregor Es** nevét.

A zene világában kalandozva mindenképpen érdemes megemlíteni az énekeseket is. **Małgorzata Jamroży** (szül. 1991), akit **Margaret** művésznevén ismernek jobban, nagyon sikeres művésznő, többek között elnyerte az MTV Europe Music Awards illetve a Kids' Choice Award díját. **Iza Lach** (szül. 1989) közös lemezt készített a nagyon népszerű Snoop Dooggal, dalait több külföldi rádió is sugározza. A kivételesen tehetséges **Edyta Górniak** (szül. 1972) 1994-ben az Eurovíziós Dalfesztivál második helyezettje lett az *Ez nem én vagyok* című dalával. Gyönyörű hangját a kritikusok többször is Whitney Houstonéhoz valamint Celine Dionéhoz hasonlították. 2018-ban **Roksana Węgiel** (szül. 2005) megnyerte a Gyerek Eurovíziós Dalfesztivált elénekelve az *Anyone I Want To Be* című számot. Ezek a sikerek reményt adnak új, lengyel csillagok születésére, akik nemcsak hazájukban de külföldön is ragyogni fognak.

Szerző: KUZDRA MAŁGORZATA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

FILMVILÁG

A lengyelek hatalmas mértékben hozzájárultak a mozi történetének alakulásához. Lengyelország több tehetséges **rendezőt** adott a világnak, közülük kiemelkedő **Roman Polański** (szül. 1933). Sok nehéz tragédiát kellett megélnie, amelyek témát adtak filmjeihez. Kisgyermekként gettóba volt zárva, édesanyja pedig koncentrációs táborban, gázkamrában halt meg. Később feleségét veszítette el, akit megöltek mikor terhes volt. Mindezek hatással voltak filmes nézőpontjára és gondolatvilágára. Roman Polański **Oscar-díjat** nyert 2002-ben **Zongorista** című filmjével. Produkcióiban híres színészek is játszottak, úgy mint Johnny Depp, Jack Nicholson, Adrien Brody és még sokan mások.

Krzysztof Kieślowski (1941-1996) rendező és forgatókönyvíró nagy hírnévre tett szert nemzetközi szinten. Rendezésében készült a híres *Három szín* trilógia, melyikből az egyik, a *Három szín: Piros* filmje Oscar jelölést kapott. Alkotásai sok más filmes munkájához szolgáltak inspirációként. Krzysztof Kieślowski mellet **Andrzej Wajda** (1926-2016) és **Agnieszka Holland** (szül. 1948) filmesek teremtették meg az ún. *morális nyugtalanság moziját*. Filmjeik rávilágítottak a kommunista rendszer hiányosságaira.

Andrzej Wajda színházi és filmrendező, aki egész életművéért kapott **Oscar-díjat**, filmjeit is nem egyszer jelölték a neves kitüntetésre. Híres alkotásai a *Pan Tadeusz, Az ígéret földje, Menyegző, Márványember, Vasember, Katyń*.

A legkiemelkedőbb női rendező **Agnieszka Holland**, aki színházi darabokat és filmeket is rendez. A nemzetközi zsűri sokszorosan kitüntette nagy díjakkal. Oscarra jelölték az *Európa, Európa* és a *Város alatt* című filmjeit. Amerikai sorozatok készítésében is közreműködött, úgy mint a *Kártyavár, Drót, Treme, Gyilkosság* **című produkciókban.**

Az első lengyel alkotás ami Oscar-díjat kapott legjobb nem angolnyelvű film kategóriában, **Paweł Pawlikowski** (szül. 1957) *Ida* című filmje volt. Ugyanebben a kategóriában ismét Oscarra jelölték a rendező 2018-as *Hideg háború* című filmjét.

A szakma elismerésének örvendenek világszerte a lengyel **operatőr**ök is. A legismertebbek közül való **Sławomir Idziak** (szül. 1945). Az operatőrt Oscar-díjra jelölték Ridley Scott *Sólyom végveszélyben* című filmjének fényképezéséért. Munkáját megcsodálhatjuk még a *Harry Potter és a Főnix rendje*, valamint az *Artúr király* filmekben is. **Janusz Kamiński** (szül. 1959) kétszeres **Oscar-díjas operatőr**, aki a neves elismerést a *Schindler listája* és a *Ryan közlegény megmentése* filmek felvételeiért kapta. 1993 óta együtt dolgozik Steven Spielberggel. **Dariusz Wolski** (szül. 1956) lengyel operatőr fényképezte a *Karib-tenger kalózai, Alice Csodaországban, Alien: Covenant* című filmeket.

A filmek világában fontos szerepet játszik a zene. Kiemelkedik **Bronisław Kaper** (1902-1983) zeneszerző neve, aki 28 évig dolgozott együtt a Metro-Goldwyn-Mayer filmes céggel. Mintegy 150 hollywoodi filmhez komponált zenét, a *Lili* című musical zenéjéért Oscar-díjat kapott, további műveiért még négyszer jelölték a neves díjra. Legendás filmes zeneszerző volt **Krzysztof Komeda** (1931-1969), akinek melódiáit Roman Polański *Rosemary gyermeke* című filmjében, vagy Andzej Wajda Ártatlan varázslók című alkotásában hallhatjuk.

Wojciech Kilar (1932-2013) Lengyelországban és külföldön is sokszorosan kitüntetett zeneszerző. Több mint 70 filmhez írt zenét. Francis Ford Coppola *Dracula* filmjéhez írt zenei aláfestéséért Wojciech Kilar az Amerikai Szerzők írók és Producerek egyesületének neves elismerését kapta 1992-ben. Az általa komponált *Polonéz* dallamát minden lengyel diák ismeri, mivel az iskolai ünnepségek közkedvelt darabja, amit Kilar eredetileg Andrzej Wajda *Pan Tadeusz* című filmjéhez írt. Híres kompozícióit a *Zongorista* és a *Kilencedik kapu* filmekben is hallhatjuk.

A fenti művészeket csak példának mutattuk be a még számos, tehetséges lengyel filmes közül.

Szerző: KUZDRA MAŁGORZATA
Fordítás: ZEISKY DÁVID

SZÍNHÁZBAN

A színház Lengyelországban mindig különös szerepet játszott. Teret adott arra, hogy művészetén keresztül a nemzet kifejezhesse a kultúráját és az identitását. Országunk történelmében nincsen hiány a nehéz és viharos jelenetekből. A lengyeleknek többször is meg kellett küzdeni a szabad hazájukért. A különböző hatalmak rezsimje és a sűrűn alkalmazott cenzúra ellenére a színház művészei mindig képesek voltak függetlenségi tartalmaikat átcsempészni a szimbólumokon, a zenén, a kosztümökön vagy a nyelven keresztül.

A kultúra világának nagy alakja volt **Wojciech Bogusławski** (1757-1829), akit a **lengyel színház atyjaként tartanak számon.** A színházi élet szervezője volt Lengyelországban. A varsói és a vilniusi Nemzeti Színház igazgatójának pozícióját töltötte be. Elsőként alapított az országban színművészeti iskolát, melyben ő maga tanította a színészi mesterséget. Olyan színházat hozott létre, ahova nemcsak a királyi udvarnak de a polgároknak is szabad belépése volt. Ő maga is operaénekesként lépett fel, színházi darabokat és operákat fordított. Több mint 80 színpadi művet alkotott. Az ország felosztásának időszaka alatt is aktívan működött. Ő írta az egyik legismertebb opera – *Krakkóiak és Górálok* – librettóját, melyben a nemzeti felszabadító tartalmú üzenet dominált. Neki köszönhető az, hogy a lengyelek megcsodálhatták Shakespeare művészetét. Lengyelországban elsőként írta össze a *Nemzeti színház történetét*.

A színház műfajában sokszorosan díjazott és az egész világon nagyra értékelt művész **Tadeusz Kantor** (1915-1990) volt, aki mindenek előtt Krakkóhoz kötődött. A megszállás alatt létrehozta a földalatti független színházat, magánlakásokban adva elő a színdarabokat. Megalapította a Cricot 2 színházat, melyben elsőként Lengyelországban happeningeket és performanszokat szervezett. Ötletadója volt az ún. **„halál színházának"**, melyben a halál és az elmúlás tematikáját boncolgatta. Ebben a műfajban született meg a *Halott osztály* című színdarabja, mely világhírnevet hozott neki. Érdekesség, hogy az előadás során Tadeusz Kantor végig jelen volt a színpadon, hasonlóan a karmesterhez a koncert közben. **Krakkóban** megtalálható a Cricoteka kulturális

központ, ahol többek között az ismert rendező színdarabjai és festményei kerülnek bemutatásra.

Egy másik világhírű színházi rendező **Jerzy Grotowski** (1933-1999), aki a **szegény színház** és a **színészi módszer** alkotójaként vált ismertté. Az előadásaiból fokozatosan eltávolította a díszleteket, csak az üres termet hagyta meg. Eltörölte a színpad és a nézőtér hagyományos felosztását. Ennek eredményeképpen aktívan bevonta a nézőket az előadás folyásába. Az ún. teljes aktus volt a cél. A lényege az volt, hogy a színész az intenzív színészi munka és gyakorlás során térjen vissza legmélyebb személyes tapasztalataihoz és élje át azokat még egyszer, hozza felszínre pszichéjének legmélyebb bugyrait. A színházi munkában alkalmazott, általa preferált módszerekre tekintettel társalkotója volt a Laboratórium Színháznak, mely több országban is előadott.

Az egyik legismertebb rendező volt **Konrad Swinarski** (1929-1975). Műveit Lengyelországban és külföldön adta elő. Színpadra vitte Adam Mickiewicz *Ősök* című drámáját, melyet az egyik legjobb rendezésnek tartanak számon. Sok más rendezőt inspirált munkásságával. Az egyikük **Krystian Lupa** (szül. 1943), akit a kortárs színház nagy mesterének szokás definiálni. Lengyelországban és nemzetközi szinten is több elismerést kapott. Az ember természetére és annak társadalomban való működésére koncentrál. Hatalmas sikert aratott *Factory 2* című színdarabjával, melyet az ismert New York-i művész, Andy Warhol élete inspirált.

A jelenlegi és független lengyel színház jelenleg is fontos témákkal foglalkozik. Szerzői az aktuális problémákat és az emberi dilemmákat vizsgálják. Krystian Lupa világszerte elismert tanítványai: **Krzysztof Warlikowski** szül. 1962) valamint **Grzegorz Jarzyna** (szül. 1968), színházi előadásaikban tabu témákat tárnak fel, olyanokat mint a társadalmi anomáliák, az emberi szexualitás, a mentális betegségek, vagy az öngyilkosság. Krzysztof Warlikowski az erőszak és az áldozat szerepének problematikájával is foglalkozik, akár a Holokauszt kontextusában.

Azon épületek, ahol a legnagyobb színházi és opera darabok kerültek előadásra országunkban, többször is megsemmisültek vagy változásokon mentek keresztül. Ezek ellenére a színházi kultúra sohasem szűnt meg létezni. Érdemes ma ellátogatni a Nemzeti Színházba vagy a Nagy Színházba – a varsói Nemzeti Operaházba, hogy érdekes és látványos előadásokat csodálhasson meg a néző.

Szerző: KUZDRA MAŁGORZATA
Fordítás: ZEISKY DÁVID

HÍRES SPORTOLÓK

A lengyel sportolók sok különböző téren értek el nemzetközi sikereket.

Irena Szewińska (1946-2018) az atlétika mestere volt, 7 érmet szerzett **négy egymást követő olimpián** – 3 aranyat, 2 ezüstöt és 2 bronzot. Az európai bajnokságok során tízszer állt fel a dobogóra. A lengyel bajnokságban 14 év alatt 24 érmet szerzett 100, 200 és 400 m-es futásban, váltóban és távolugrásban. **Hatszor** állított fel **világrekordot**. A United Press International 1974-ben megválasztotta a **világ legjobb női sportolójának.** 2016-ban Lengyelország legrangosabb, Fehér Sas-rend kitüntetésével került elismerésre életpályája.
Az olimpiai játékok négyszeres bajnoka gyaloglásban **Robert Korzeniowski** (szül. 1968). Sportágán belül a világon elsőként szerzett érmet három egymást követő rendezvényen, az egyetlen gyalogló a világon, aki egy **olimpia alatt kettő aranyérmet is szerzett –** 20 és 50 km-en. Háromszoros gyalogló világbajnok 50 km-en és kétszeres Európa-bajnok.

Kétszeres olimpiai érmes, négyszeres világbajnoki érmes és négyszeres Európa-bajnoki érmes – ezek a sikerek mind **Anita Włodarczyk** (szül. 1985) érdemei. A fent említett címeket az atléta kalapácsvetésben szerezte. Többször is **világcsúcsot** állított fel, ő az első nő, aki sportágában 80 m-nél többet dobott.

Lengyelországban nem volt hiány kiváló futballistákból sem. **Kazimierz Deyna** (1947-1989) a lengyel labdarúgás legendája. Neki köszönhetően **a lengyelek sporttörténelmük legnagyobb sikereit érték el –** 1972-ben megnyerték a Müncheni Olimpiai Játékokat, 1976-ban ezüstérmesek lettek Montreálban, 1974-ben pedig a Világbajnokság bronzérmeseiként végeztek. Deyna sok egyéni díjat szerzett karrierje során, többek között 1974-ben a France Football szavazásán Európa Legjobb Futballistái között a harmadik lett.

Robert Lewandowski (szül. 1988) a lengyel futballtörténelem egyik legsikeresebb játékosa. A lengyel válogatott csapatkapitánya. A Bayern München klub egész történetének egyik leghatékonyabb játékosaként tartják számon. 2015-ben egy bajnoki meccs során öt gólt lőtt nem egész kilenc perc alatt.

Az év sportolója címet nyerte el 2016-ban Lengyelországban, **az Aranylabda szavazásán negyedik lett.**

Az ismert síugrók közül mindenképpen meg kell említeni **Adam Małysz** (szül. 1977) nevét. Négyszeres olimpiai bajnok, négyszeres világbajnok és összesen 39 versenyt nyert a Síugró-világkupa sorozataiban. „Wisła Sasának" nevezik. Wisła a szülőhelye, ott megtekinthető a róla elnevezett síugró sánc is. Adam Małysz méltó utódja a háromszoros olimpiai bajnok **Kamil Stoch** (szül. 1987). **Wisłába és Zakopanéba** az egész világról érkeznek rajongók, hogy a bajnokság során szurkoljanak a síugróknak.

A salakmotor versenyek híres mestere Tomasz Gollob (szül. 1971), **hétszeres világbajnok** és harmincszoros lengyel bajnok. Az Egyesült Királyság és Svédország csapatbajnokságának nyertese. Sok sérülésen ment keresztül, de mindig sikerült visszatérnie. Sajnos 2017 áprilisától, legutolsó balesete óta, a versenyző azért harcol, hogy újra mozgásképes legyen.

A híres bokszoló **Andrzej Gołota** (szül. 1968) négyszeres lengyel bajnok nehézsúlyban. 1985-ben a junior világbajnokság második helyezettje lett, egy évvel később pedig Európa második legjobbja ugyanebben a kategóriában. A Szöuli Olimpiai Játékok és az athéni Európa Bajnokság során bronz érmeket szerzett. **Észak-Amerikában**, a Nemzetközi Bokszszövetség (IBF) **profi bajnoka** volt.

A lengyelek csoportsportokban is sikeresek voltak. A röplabdajátékosok, élükön a sporteredményeiért többszörösen jutalmazott **Hubert Wagnerrel** (1941-2002) megnyerték a mexikói **világbajnokságot** 1974-ben, két évre rá pedig **aranyérmet** szereztek a Montreali Olimpiai Játékokon. A lengyel röplabda válogatott megismételte ezt a nagy sikert a 2014-es és a 2018-as világbajnokságon.

A kézilabda egyik legkiválóbb játékosa és edzője, **Bogdan Wenta** (szül. 1961) vezetése alatt a lengyel válogatott a 2007-es férfi kézilabda világbajnokságon **ezüstérmet** szerzett. A csapat még egy nagy sikert ért el a 2009-es világbajnokságon, megszerezve a bronzérmet.

Szerző: KUZDRA MAŁGORZATA
Fordítás: ZEISKY DÁVID

HEGYMÁSZÓK ÉS UTAZÓK

Az emberek évszázadok óta igyekeztek megismerni a világot és megmászni a legmagasabb hegycsúcsokat. A lengyelek is jeleskedtek ezen a téren.

A múlt század 80-as éveiben a külföldi média a lengyel hegymászókat a **Polish Ice Warriors** névvel illette, ami **Lengyel Jeges Harcosokat** jelent. A sűrű pénzhiány és az állam támogatása hiányának ellenére a lengyel hegymászók hatalmas sikereket értek el. Kiváló példa erre **Wojciech Kurtyka** (szül. 1947) az **alpesi stílus** úttörője, aminek lényege, hogy a csúcsot a lehető legrövidebb időn belül kell megmászni, mellőzve a táborok telepítését és a korlát kötelek használatát.**Andrzej Zawada** (1928-2000) áttörő sikert ért el a világ hegymászói között. Először 1980-ban mászta meg a **Mount Everest** csúcsát **télen**, embertelen körülmények között. Ez a tett az egész világon a magas csúcsok téli megmászását indította el.

Ugyanakkor **Wanda Rutkiewicz** (1943-1992) **volt az első nő Európában és Lengyelországban** illetve a **harmadik a Földön**, aki megmászta a világ legmagasabb hegycsúcsát – a **Mount Everestet**. Ő volt szintén az az első nő a világon, aki megmászta a **Karakorum** legmagasabb csúcsát – a **K2-t**. Ezt mind akkor tette, amikor a nők csak éppenhogy elkezdtek csúcsokat megszerezni. Elsőként a világon szervezett **női hegyi túrákat** és harcolt a hölgyek jogaiért. Már a halála után, 1994-ben, az első három személy egyikeként, I. Albert Király Emlékéremmel került kitüntetésre, melyeket a King Albert Memorial Foundation azoknak ítél oda, akik kivételes hegymászói teljesítménnyel büszkélkedhetnek.

Jerzy Kukuczka (1948-1989) **Lengyelországban elsőként és a világon másodikként** megmászta az ún. **Himaláják Koronáját**, azaz mind a **8 ezer méternél magasabb 14 darab hegycsúcsot.** Ezt mind alig nyolc év alatt valósította meg. Hat csúcsot nem egész két év alatt szerzett meg. Minden nyolcezres csúcsra felmászva új utakat jelölt ki, valamint télen mászott nagyon nehéz körülmények között. 1988-ban olimpiai érdemrenddel tüntették ki a kanadai Calgary-ban rendezett olimpiai játékok során.

A lengyel utazók között nagy hírnévre tett szert **Paweł Strzelecki** (1797-1873). Földméréseket végzett **Ausztráliában.** A **Nagy-Vízválasztó-hegység** legmagasabb sávjának – a **Snowy Mountains** felfedezője. Ausztrália legmagasabb hegycsúcsát, a neves lengyel tábornok előtt tisztelegve, **Mount Kosciuszko-nak** nevezte el. Ausztráliában nevét egy hegysáv, két csúcs, egy tó, egy folyó és egy kisváros őrzi.

A lengyelek sok-sok év óta igyekeztek megismerni a világ különböző részein élő emberek mindennapi életét. Az egyik antropológus és utazó, **Bronisław Malinowski** (1884-1942), egy **új antropológiai módszert** hozott létre. Az adott közösség megismerési módja abból állt, hogy a kutató személyesen jelen legyen a közösségben, aktívan részt vegyen annak életében, rítusaiban és ünnepeiben. Malinowski ilyen módon ismerte meg a **Trobriand-szigeteki** őslakosok mindennapjait.

Arkady Fiedler (1894-1985) bejárta az egész világot. Több mint 30 könyv szerzője, ezek aztán huszonhárom különböző nyelvre kerültek lefordításra és az utazó irodalom klasszikusaivá váltak. Sok, ma tevékenykedő kalandozó példaképe. Többek között ő írta a *303-as repülőszázad* című könyvet, melynek alapján aztán ugyanilyen névvel film is készült. A **Poznań melletti Puszczykowoban** látogatható meg az **Arkady Fiedler Múzeum.**

A világ legtávolabbi pontjainak feltárásával foglalkozott **Tony Halik** (1921-1998) is. Amazóniai utazásai során megismerte az **őslakos indiánok** szokásait és szertartásait. 1976-ban feleségével, E. Dzikowskaval és E. Guillennel Halik elutazott Vilcabamba-ba és bizonyította az egész világnak az **Inkák fővárosának** létezését. Toruńban járva érdemes megnézni a **Tony Halik** nevét hordozó **Utazók Múzeumát**, melyben a világ minden pontjáról összegyűjtött tárgyak láthatóak**.**

1996-ban **Jacek Pałkiewicz** (szül. 1942) utazó egy hatalmas felfedezést vitt végbe. Megtalálta a világ leghosszabb folyójának, **az Amazonas forrását.**

Az ismert lengyel utazókat említve nem lehet nem megemlíteni **Marek Kamiński** (szül. 1964) nevét. Egy éven belül, 1995-ben először egy **Északi-sarki majd** egy **Déli-sarki** expedícióra indult. Ezt a tettét a Guinness rekordok könyve is megörökítette. 2004-ben egy kivételes dolgot művelt, expedíciót szervezett mindkét sarkra a mozgáskorlátozott Jan Melaval együtt, egy olyan fiúval, akinek egy áramütés miatt amputálni kellett a kezét és a lábát.

Szerző: KUZDRA MAŁGORZATA
Fordítás: ZEISKY DÁVID

A LENGYELEK ÉS A VILÁG ISMERT MÁRKÁI

A lengyelek tevékenységükkel sok téren hírnévre tettek szert a világon, sok ismert márkát hoztak létre.

A divat világában ismert személyiség **Ewa Ming**e (szül. 1967), aki ruhákat és kiegészítőket tervez. Kollekcióit több ország városában prezentálja, többek között Párizsban, Rómában, Milánóban, New Yorkban, Montrealban és sok más helyen. Résztvevője a világ egyik legnagyobb divat rendezvényének, a New York-i Divathétnek. Ruháiban eddig ismert sztárok jelentek meg, pl. Paris Hilton, La Toya Jackson vagy Ivanka Trump.

Ugyanezen a területen nagy sikereket ér el **Ania Rubik** (szül. 1983). Közismert modell és divattervező. Együttműködik a Next ügynökséggel Londonban, Milánóban, Párizsban és New Yorkban, a Modelwerk ügynökséggel Hamburgban és a D-vision-nel Varsóban. A világ legjobb márkáinak, többek között a Versace, Gucci, Armani, Valentino, Dior, Dolce&Gabbana, Chanel reklámkampányaiban vett részt. A legjobb divattervezőkkel dogozott és a világ legismertebb magazinjainak címlapján jelent meg. 2010-ben a harmadik helyet szerezte meg a világ 50 legjobb modelljének rangsorolásában.

Nagy sikereink vannak a számítástechnika terén is. **Jack Tramiel** (1928-2012) lengyel földön született, Łódźban. Túlélte a gettót és a német koncentrációs tábort, majd az Egyesült Államokba emigrált. Neki köszönhetjük a számológépek, az első Commodore valamint az Atari ST számítógépek létrejöttét, melyeket a tömeges felhasználók számára tervezett.

Steve Woźniak (szül. 1950) lengyel származású amerikai feltaláló, az Apple cég társalapítója. Megtervezte és létrehozta az Apple I számítógép első verzióját. Az új technológiák fejlesztésében nyújtott munkájáért az Amerikai Egyesült Államok elnöke kitüntette.

Felix Zandman (1927-2011) milliomos a Vishay Intertechnology elektronikai alkatrészeket gyártó cég megalapítója volt.

Az egész világon ismert egyik legnagyobb filmstúdió, a Warner Bros. Entertainment Inc., olyan filmeket készített többek között mint a Harry Potter, a Batman, és a Mátrix. A vállalatot három testvér alapította: **Albert, Sam és Harry Warner.**

A következő neves filmgyártó cég a Metro-Goldwyn-Mayer, melyet **Samuel Goldwyn** (1879-1974) hozott létre. Ez az ismert filmproducer Varsóban született és 16 éves korában az USA-ba emigrált, ott megszerezte az amerikai állampolgárságot, nagyon sikeres filmproducer lett.

A kozmetikai iparágban nagy hírnévre tett szert **Max Factor** (1872-1938). Ez a tehetséges üzletember alapította a neves, színes smink kozmetikumokat gyártó Max Factor céget. Az akkori idők legnagyobb Hollywoodi csillagait sminkelte. Ő maszkírozta a doktor Frankenstein által létrehozott szörnyet játszó színészt. A *make-up* kifejezés szintén az ő találmánya. Sminkjeiért Oscar-díjat kapott.

Helena Rubinstein (1872-1965) hozta létre a hatalmas Helena Rubinstein Inc. kozmetikai céget. Termékeit az egész világon nagy előszeretettel használják. Ő maga a világ leggazdagabb női közé tartozott.

Az Inglot kozmetikai vállalat szintén egy lengyel üzletember, **Wojciech Inglot** (1955-2013) műve. A márka termékei Lengyelországban kerülnek legyártásra és több mint 70 országban kerülnek értékesítésre.

Az Amerikai Egyesült Államokban ismert Mrs. T's Pierogies márka **Theodor F. Twardzik** (1927-2016) érdeme. Ez a lengyel származású vállalkozó a lengyel barátfülét (pierogi) népszerűsítette Amerikában és ezáltal hatalmas vagyonra tett szert. Elsőként vezette be az amerikai piacra a fagyasztott derelyét.

Az egész világ nagy kedvvel fogyasztja a Häagen-Dazs márka fagylaltjait. **Reuben és Rose Mattus** voltak a természetes összetevőket felhasználó fagylaltkészítés úttörői, ami elnyerte a fagylaltkedvelők tetszését és a márkát nagyon sikeressé tette.

Hetven országban fogyasztható a Mokate márkájú kávé valamint tea. A lengyel cég, melyet **Kazimierz és Teresa Mokrysz** alapított, az instant cappuccino por megalkotója.

BIBLIOGRAFIA / FORRÁS:

„Encyklopedia polskich malarzy" pod red. J. Babiarz, Wydawnictwo SBM, Warszawa 2017.
http://niezlasztuka.net
https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Matejko
https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojciech_Kossak
https://culture.pl/pl/tworca/jacek-malczewski
https://niezlasztuka.net/artysta/jacek-malczewski/
http://ewalizak.cba.pl/index.php/zdzislaw-beksinski/
http://www.muzeum.sanok.pl/pl/zbiory/zdzislaw-beksinski/zdzislaw-beksinski-2
https://culture.pl/pl/tworca/nikifor
https://pl.wikipedia.org/wiki/Nikifor_Krynicki
https://pl.wikipedia.org/wiki/Adam_Chmielowski
https://pl.wikipedia.org/wiki/Fryderyk_Chopin
https://pl.wikipedia.org/wiki/Krzysztof_Penderecki
https://pl.wikipedia.org/wiki/Stanis%C5%82aw_Moniuszko
https://pl.wikipedia.org/wiki/Krzysztof_Komeda
https://culture.pl/pl/tworca/michal-urbaniak
https://pl.wikipedia.org/wiki/Urszula_Dudziak
J. Kleiner, W. Maciąg „Zarys dziejów literatury polskiej" Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 1985
G. Łoś „Wielcy twórcy literatury polskiej i ich dzieła" Wyd. Arti, Warszawa 2013
https://polona.pl/item/na-ojczyzny-lono-opis-przewiezienia-zwlok-niesmiertelnego-duchowego-przywodcy,NTIzMTUwNTY/22/#info:metadata
https://pl.wikipedia.org/wiki/Henryk_Sienkiewicz
http://www.noblisci.pl/1924-wladyslaw-reymont/
https://pl.wikipedia.org/wiki/W%C5%82adys%C5%82aw_Reymont
http://kosinskamiloszwkrakowie.com/czeslaw-milosz-biografia-tworczosc-zyciorys/
https://pl.wikipedia.org/wiki/Czes%C5%82aw_Mi%C5%82osz
http://www.noblisci.pl/1996-wislawa-szymborska/
https://pl.wikipedia.org/wiki/Anja_Rubik
https://www.money.pl/galerie/artykul/najslynniejsi-polacy-w-usa,138,0,2210698.html
https://pl.wikipedia.org/wiki/Max_Factor_Sr.
https://www.olimpijski.pl/pl/bio/2148,szewinska-kirszenstein-irena.html
https://pl.wikipedia.org/wiki/Robert_Korzeniowski
https://pl.wikipedia.org/wiki/Kazimierz_Deyna
https://pl.wikipedia.org/wiki/Adam_Ma%C5%82ysz
https://pl.wikipedia.org/wiki/Robert_Lewandowski

https://pl.wikipedia.org/wiki/Tomasz_Gollob
https://pl.wikipedia.org/wiki/Andrzej_Go%C5%82ota
http://anitawlodarczyk.com/osiagniecia/
„Wielcy Polacy" wyd. DeAGOSTINI
A. Witkowska, R. Przybylski „Romantyzm" wyd. PWN
https://pl.wikipedia.org/wiki/Stanis%C5%82aw_Lem
https://culture.pl/pl/tworca/ryszard-kapuscinski
https://pl.wikipedia.org/wiki/Zbigniew_Herbert
https://pl.wikipedia.org/wiki/Roman_Pola%C5%84ski
https://pl.wikipedia.org/wiki/Krzysztof_Kie%C5%9Blowski
https://pl.wikipedia.org/wiki/Bronis%C5%82aw_Kaper
https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojciech_Kilar
https://culture.pl/pl/artykul/wibrujace-glosy-polski-teatr-w-poczatkach-xxi-wieku-0
https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojciech_Bogus%C5%82awski
https://culture.pl/pl/tworca/alina-szapocznikow
https://culture.pl/pl/tworca/pawel-althamer
https://culture.pl/pl/tworca/wladyslaw-hasior
https://polskatimes.pl/polscy-himalaisci-lodowi-wojownicy-to-oni-rzucili-wyzwanie-swiatu/ar/10999471
https://pl.wikipedia.org/wiki/Wanda_Rutkiewicz
https://pl.wikipedia.org/wiki/Jerzy_Kukuczka
https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/844762,Bronislaw-Malinowski-%E2%80%93-legenda-antropologii
https://pl.wikipedia.org/wiki/Henryk_Arctowski
https://zyciorysy.info/arkady-fiedler/
https://pl.wikipedia.org/wiki/Marek_Kami%C5%84ski_(podr%C3%B3%C5%BCnik)
https://pl.wikipedia.org/wiki/Tony_Halik
https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/1248239,Pawel-Edmund-Strzelecki-%E2%80%93-z-ziemi-polskiej-do-Australii
https://pl.wikipedia.org/wiki/Jacek_Pa%C5%82kiewicz

WSZYSTKO NAJ O POLSKIEJ PRZYRODZIE

Autor: BEATA MAJKUT

O GÓRACH NAJ

Pasma górskie występują w południowej części Polski wzdłuż granicy ze Słowacją i Czechami.

Najstarszymi górami fałdowymi w Polsce, a także jednymi z najstarszych w Europie są **Góry Świętokrzyskie,** położone na Wyżynie Kieleckiej. Nazwę swą zawdzięczają relikwiom drzewa Krzyża Świętego, które przechowywane są w klasztorze Benedyktów na **Łysej Górze**. Legenda głosi, że anioł polecił św. Emerykowi pozostawić je w tym miejscu. W Górach Świętokrzyskich występują wapienie koralowe, które przez swój nietypowy wygląd nazywane są marmurem kieleckim. Ciekawostką jest, że skała pochodząca z tych gór zwana skałą Zygmuntowską posłużyła jako materiał do budowy **kolumny Zygmunta III Wazy w Warszawie**. Największą osobliwością krajobrazową w Górach Świętokrzyskich są rumowiska skalne na Łysej Górze. Podczas pieszych wędrówek można spotkać typową roślinność dla flory górskiej, północnej i śródziemnomorskiej. Szczytami do zdobycia w tych wiekowych górach są **Łysica** – 612 m n.p.m. i **Łysa Góra** – 593 m n.p.m. Warto również odwiedzić **rezerwat Skałki Piekło pod Niekłaniem,** by zobaczyć malownicze formy skalne. Natomiast wchodząc na **wieżę zamkową w Chęcinach** obejrzymy piękną panoramę gór, a schodząc pod ziemię odkryjemy niezwykłą **jaskinię Raj**. Z Górami Świętokrzyskimi związane są liczne legendy, podania oraz baśnie. Jedna z nich głosi, że w ciemnych lasach, pośród skał świętokrzyskich mają swoją siedzibę duchy i czarownice, stąd ludowym symbolem tych gór jest wiedźma lecąca na miotle.

Najmłodszy łańcuch górski występujący w Polsce to **Karpaty**, które ciągną się przez terytoria ośmiu krajów. Najdalej na zachód jest wysunięty Beskid Śląski, natomiast najdalej na wschodzie leżą Bieszczady. Najwyższymi górami o charakterze alpejskim w Karpatach są **Tatry**, dlatego nazywane są miniaturą Alp. **Tatry** uważane są za najpiękniejszy zakątek Polski, to tutaj znajduje się najwyższy szczyt naszego kraju – **Rysy** 2499 m n.p.m. należący do Korony Europy. Panorama, jaka ukazuje się z wierzchołka góry, o każdej porze roku należy do najrozleglejszych i najwspanialszych w Tatrach. Stojąc w najwyższym punkcie Polski, mamy możliwość zobaczenia 12 jezior i 100 szczytów. Najczęściej odwiedzanym szczytem

jest **Kasprowy Wierch**, na który turyści mogą się dostać za pomocą kolejki górskiej. Za symbol Tatr uważany jest **Giewont**, góra przypominająca kształtem śpiącego rycerza. Legenda głosi, że kiedy Polska znajdzie się w wielkiej potrzebie, śpiący we wnętrzu góry rycerze powstaną i ruszą jej na ratunek. U podnóża Tatr rozpościerają się słynne jeziora. Najchętniej odwiedzanym przez turystów jest **Morskie Oko**, natomiast bardziej zaawansowani podróżnicy wybierają szlak prowadzący przez **Dolinę Pięciu Stawów Polskich**. Dodatkową atrakcją gór dla miłośników sportów zimowych są trasy zjazdowe. Fani skoków narciarskich mogą podziwiać swoich idoli na zakopiańskiej krokwi, gdzie co roku odbywają się zawody Pucharu Świata.

Góry Sowie uważane są za najstarsze formacje skalne i najbardziej tajemnicze pasmo górskie w Polsce. Wnętrze tych gór skrywa podziemne przejścia, korytarze i sale. Według legendy zgromadzone są w nich skarby, które do dziś dnia próbują odnaleźć liczni śmiałkowie. W innym zakątku gór, w okolicach Walimia znajdują się podziemne korytarze, wydrążone przez Niemców podczas II wojny światowej, w których miała powstać główna kwatera Hitlera. Jednym z najpiękniejszych zakątków Gór Sowich jest rezerwat „Góra Choina", który wznosi się nad malowniczym jeziorem Bystrzyckim. Ze szczytu można podziwiać ruiny zamku Grodno. Najwyższym szczytem w Górach Sowich jest **Wielka Sowa** – 1015 m n.p.m., na której wzniesiono wieżę, która jest jednym z najlepszych punktów widokowych w polskich górach.

Autor: BEATA MAJKUT

O JASKINIACH NAJ

W jaskiniach zobaczymy najbardziej fantazyjne formy skalne i szczątki dawnych zwierząt oraz poczujemy dreszczyk emocji, związany z wędrówką wąskimi i ciemnymi przesmykami. Większość stanowi atrakcję górskich pasm, jest jednak i taka, którą znajdziemy w środku miasta.

Największą i najdłuższą jaskinią w Polsce położoną w Tatrach jest jaskinia **Wielka Śnieżna**. Jest także najgłębszą jaskinią w kraju, która zachwyca swoim wyjątkowo pionowym charakterem. Ozdobą jaskini są nacieki na ścianach,

przelewające się wody i poszarpane ściany. W wielu miejscach jaskini występuje deszcz podziemny. Pod pojęciem Wielka Śnieżna kryje się 5 jaskiń: Jaskinia Śnieżna, Jaskinia Wielka Litworowa, Jaskinia nad Kotlinami, Jasny Awen i Jaskinia Wilcza. Wielka Śnieżna to duma polskiego taternictwa jaskiniowego i miejsce pierwszego poważnego chrztu dla nowych pokoleń badaczy jaskiń.

Jaskinia Mroźna jest jedyną jaskinią w polskiej części **Tatr**, w Dolinie Kościeliskiej, która jest przygotowana do zwiedzania dla turystów. Nazwa jaskini związana jest z niską temperaturą (6°C) panującą we wnętrzu oraz z białym osadem, przypominającym szron, który zalega na ścianach. Legenda o powstaniu Jaskini Mroźnej głosi, że dawno temu Jasiek, młody Góral ze Smrekowej Wsi, powiedział swoim sąsiadom, że zgubił w tym miejscu 5 złotych monet. Chciwi znajomi gołymi rękami wydrążyli tunel w poszukiwaniu „łupu".

Największą jaskinią w **Sudetach** i jedną z najgłębszych w Polsce jest **Jaskinia Niedźwiedzia**, położona w dolinie Kleśnicy. Nazwa jaskini pochodzi od odkrytych kości niedźwiedzia jaskiniowego. Jest jedną z najpiękniejszych jaskiń Polski pod względem szaty naciekowej, z labiryntem korytarzy, unikalnymi stalaktytami i stalagmitami, kaskadami i draperiami kalcytowymi, które ciągną się przez 5 km, sięgając 100 m w głąb ziemi, gdzie znaleziono także kości lwa jaskiniowego, wilka i żubra.

Najpiękniejszą jaskinią krasową w Polsce i zarazem największą atrakcją **Gór Świętokrzyskich** jest **Jaskinia Raj**. Zachwyca bogactwem i różnorodnością stalaktytów i stalagmitów oraz form naciekowych (kolumna naciekowa zwana Pagodą). Jaskinia Raj to jaskinia o rozwinięciu poziomym, to także rezerwat przyrody nieożywionej.

Największa z jaskiń **Ojcowskiego Parku Narodowego** to **Grota Łokietka.** Nazwa jaskini wiąże się z legendą o Władysławie Łokietku, który ukrył się w niej przed królem Czech Wacławem II. Według podania spał na kamiennym łożu w Sypialni, a posiłki przygotowywał w komorze zwanej Kuchnią. Żywność dostarczali mu przez boczny korytarz mieszkańcy okolicznych miejscowości. Główne wejście zasnute było ogromną pajęczyną, co zmyliło pogoń. Grota składa się z kilku korytarzy, dwóch dużych sal: Rycerskiej i Sypialni oraz dwóch mniejszych. We wnętrzu można podziwiać stalagmity, duży słup naciekowy zwany Orłem oraz odkryte kości niedźwiedzia jaskiniowego i tzw. ostrza jerzmanowickie świadczące o obecności człowieka.

Jedną z największych jaskiń w **Dolinie Będkowskiej** jest **Jaskinia Nietoperzowa**. Nazwa jaskini pochodzi od nietoperzy, które żyją tam od najdawniejszych czasów. Odkryto w niej liczne kości zwierząt oraz fragmenty naczyń glinianych i kamiennych narzędzi, które świadczą o tym, że było tam obozowisko myśliwych *homo sapiens*. Dziś jaskinia stanowi atrakcję turystyczną, w jej wnętrzach można podziwiać, m.in. wodospad naciekowy i kotły wirowe. W Jaskini Nietoperzowej były nakręcane sceny do dwóch filmów – *Legendy o św. Mikołaju* oraz *Ogniem i mieczem*.

Jedyną jaskinią, której trasa przebiega pod ulicami miasta jest **Smocza Jama** w **Krakowie**. Mieści się u podnóża **Wawelu**, który w przeszłości był siedzibą polskich władców. Według legendy w jaskini mieszkał Smok Wawelski, siejący grozę wśród mieszkańców, do czasu aż dzielny książę Krak przechytrzył smoka i wyswobodził miasto. Trasa Smoczej Jamy rozpoczyna się na zamku, po czym schodzi się krętymi schodami w głąb jaskini, gdzie znajdują się niewielkie jeziorka. U wrót jaskini znajduje się rzeźba smoka ziejącego ogniem, która jest atrakcją miasta.

Autor: BEATA MAJKUT

O RZEKACH NAJ

Już od najdawniejszych czasów nad rzekami kształtowało się osadnictwo. Nad ich brzegami wzrastały miasta, a w dorzeczach rozwijały się cywilizacje. Rzeka poiła człowieka i jego zwierzęta, umożliwiała zdobywanie pokarmu, nawadniała uprawy i użyźniała gleby. Takimi rzekami możemy się też poszczycić, prezentując ich walory.

Najdłuższą rzeką w Polsce jest **Wisła**, która osiąga największe szerokości spośród wszystkich naszych rzek. Ma największe dorzecze z największą liczbą dopływów. Wisła to niekwestionowana **królowa polskich rzek** o długości 1047 km. Jej źródła znajdują się na stokach **Baraniej Góry** w Beskidzie Śląskim. Przepływa ona przez osiem województw i kilka dużych miast, m.in.: **Kraków, Warszawę, Płock, Toruń, Gdańsk**, a następnie wpada do **Morza Bałtyckiego**. Wisła przepływa przez wiele malowniczych terenów, rezerwaty przyrody, parki krajobrazowe i tereny specjalnej ochrony ptaków. Nad jej brzegami wznoszą się zamki m.in. w **Krakowie**, Niepołomicach, **Sandomierzu**, **Kazimierzu Dolnym**,

Janowcu, **Warszawie**, Płocku, Toruniu, Grudziądzu czy **Malborku**. Wisła w wielu miejscach urzeka swym dziewiczym wyglądem, zachwycając także wspaniałymi łowiskami dla wielu wędkarzy.

Odra to druga pod względem długości rzeka w Polsce (854 km) i jedna z największych rzek zlewiska Morza Bałtyckiego. Prawdopodobnie nazwa rzeki pochodzi z łacińskiego *Viadrina*, albo niemieckiego *Oder*. Ciekawostką jest, że na Bramie Portowej w **Szczecinie**, nad łacińskim napisem znajduje się płaskorzeźba półleżącego mężczyzny. Ów mężczyzna to Viadrus – bóg Odry. Rzeka wypływa z Gór Odrzańskich w Sudetach, na terenie Czech i przepływa przez pięć województw oraz miasta takie jak **Opole, Wrocław** i **Szczecin**. Odra stanowi raj dla miłośników wędkowania, gdyż znajduje się w niej wiele różnorodnych gatunków ryb. Dzięki uregulowaniu całego koryta jest najlepszą śródlądową drogą wodną w Polsce. Zakręt Odry koło **Cedyni** jest najdalej wysuniętym punktem na zachód Polski.

Warta to trzecia najdłuższa rzeka w Polsce, której długość wynosi 808,2 km. Rzeka wypływa w Kromołowie na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej, przepływa przez **Poznań** i **Gorzów Wielkopolski**, a następnie wpada do Odry. Na szczególną uwagę zasługują malownicze przełomy wśród Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej, gdzie wody rzeki wdzierają się w wapienne skałki, tworząc piękne struktury.

Bug jest największą rzeką, znajdującą się po wschodniej stronie Polski. Swoje źródło ma w Werchobużu na Ukrainie, a następnie wpływa do Zalewu Zegrzyńskiego, stanowiąc jednocześnie dopływ Narwi. Bug jest dziką rzeką o krętym korycie z dużą ilością zakoli i zalewającą wiosną całą dolinę Bugu. Na niej uformowały się jedne z najżyźniejszych gleb w Polsce – czarnoziemy. Ciekawostką jest, że koryto Bugu w Zosinie jest najdalej na wschód wysuniętym miejscem Polski.

Najkrótszą rzeką w Polsce jest **Klonowica**. Jej długość nie jest dokładnie znana, jednak różne źródła podają, iż wynosi ona od 500 m do 800 m. Rzeka stanowi część szlaku wiodącego przez **Kanał Augustowski** i znajduje się na obszarze Augustowa. Klonowica łączy dwa jeziora – Białe i Necko, a więc spełnia kryteria, żeby uznać ją za rzekę. Pomimo swoich niewielkich rozmiarów jest ona ceniona jako miejsce doskonałe dla kajakarzy, zwłaszcza tych początkujących, ponieważ wody Klonowicy są bardzo spokojne.

Jedną z najczystszych i najzimniejszych rzek w Polsce jest **Białka**, która swe źródło ma w Tatrach. To wyjątkowa rzeka, która zachowała górski charakter na całej długości. W środkowym odcinku znajduje się rezerwat przyrody Przełom Białki pod Krempachami. Całe dno i brzegi rzeki wyłożone są białymi kamieniami, od których wzięła nazwę rzeka. Wzniesienia przełomu Białki tworzą wspaniały punkt obserwacyjny na bardzo rozległą okolicę. W jaskini Obłazowa odnaleziono niezwykłe znalezisko, jakim jest bumerang. Od miejscowych górali można nabyć leszczynowy bumerang i spróbować swoich sił. Ciekawostką jest, że przełom Białki nazywany przez górali Czerwone Skałki, to wyjątkowe miejsce, które przyciąga ludzi. Tu przyjeżdżają nowożeńcy robić ślubne fotografie, tu kręcono *Janosika* oraz film *Karol. Człowiek, który został papieżem*.

Autor: BEATA MAJKUT

O KOTLINACH I DOLINACH NAJ

Kotliny stanowią świetną bazę wypadową do wycieczek w otaczające je góry i wyżyny. Poza tym przez każdą kotlinę przebiegają ważne szlaki komunikacyjne, co znacznie ułatwia transport ludzi i zwierząt. Natomiast doliny, rzeźbione przez górskie potoki wśród skał, należą do jednych z piękniejszych miejsc w Polsce. Każda z nich ma inny wygląd, własną charakterystykę i miejsca, które warto zobaczyć.

Największą kotliną w Polsce jest **Kotlina Sandomierska**, leżąca między Karpatami, a Wyżyną Małopolską. Nazwa kotliny pochodzi od miasta **Sandomierz.** Od dawna zwana jest „krainą mlekiem i miodem płynącą". Słynie z łagodnego, ciepłego klimatu i żyznych ziem, obfituje w złoża soli kamiennej w **Wieliczce** oraz siarki w Tarnobrzegu i Piasecznie. Region znany jest także poza granicami kraju z Browarów w Leżajsku i Okocimiu. Tu możemy podziwiać piękne miasta: **Kraków**, **Sandomierz,** Baranów Sandomierski, Rzeszów, **Tarnów**, **Przemyśl**, **Przeworsk**. Warto również zobaczyć **Wąwóz św. Królowej Jadwigi** i **Góry Pieprzowe,** gdzie utworzono rezerwat geologiczno-przyrodniczy. W Sandomierzu swój początek ma **Małopolska Droga św. Jakuba** prowadząca do Krakowa, a po połączeniu z innymi trasami prowadzi zwartym szlakiem do Santiago de Compostela.

Największą kotliną śródgórską w Polsce jest **Kotlina Orawsko-Nowatorska**. Rozległy obszar kotliny otoczony jest wysokimi **Tatrami**. Widoki z okolicznych szczytów należą do najpiękniejszych w Polsce. Dno kotliny zajmują bory sosnowo-świerkowe, pola uprawne i urokliwe torfowiska. Jej osobliwością jest najpiękniejszy przełom rzeczny – **Przełom Białki pod Krempachami**, który jest rezerwatem przyrody. Przełom ten tworzą dwie skały, z których można podziwiać całą okolicę: Tatry, Podhale, Gorce, jezioro Czorsztyńskie, Pieniny i Spisz.

Jedną z najdłuższych dolin na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej jest **Dolina Będkowska.** Cechą charakterystyczną tej doliny są strome ściany, liczne wąwozy, kaniony z ciekawymi formacjami skalnymi oraz jaskinie i źródła. Dolina jest przyjazna zarówno dla pieszych, jak i dla rowerzystów.

Najbardziej malowniczą doliną w Tatrach jest **Dolina Pięciu Stawów Polskich**. Rozciąga się między **Morskim Okiem,** a **Kozim Wierchem**. Ma charakter wysokogórski, gdzie można spotkać alpejską roślinność i rzadkie gatunki zwierząt. Swoją nazwę zawdzięcza pięciu polodowcowym jeziorom. Najciekawsze jest to, że w Dolinie Pięciu Stawów tak naprawdę jest ich sześć. Najmniejsze jeziorko, nazywane Wolim Okiem, pojawia się okresowo. W dolinie znajduje się też najwyżej położone schronisko w Polsce, usytuowane na szlaku.

Najbardziej popularną doliną jest **Dolina Kościeliska**, którą warto zwiedzić, będąc w **Zakopanem**. To jedna z bardziej malowniczych dolin i jednocześnie dobrze przystosowana dla turystów. Na jej trasie możemy odwiedzić słynne jaskinie, m.in. Jaskinię Mroźną, Smoczą oraz Mylną. Na końcu doliny znajduje się schronisko górskie, gdzie można odpocząć, podziwiając zachwycającą panoramę. Po odpoczynku warto pójść dalej i zobaczyć **Smreczyński Staw** albo wyruszyć na **Czerwone Wierchy.**

Za najładniejszą dolinę **w Jurze Krakowsko-Częstochowskiej** uznaje się **Dolinę Prądnika,** która leży w ścisłym rezerwacie przyrody. Do największych atrakcji doliny należą: Źródło Miłości, Brama Krakowska, Rękawica, Igła Deotymy i Jaskinia Łokietka. W dolinie spotkamy wiele skał, które liczą sobie po kilkadziesiąt metrów wysokości i większość z nich ma swoje nazwy. W Dolinie Prądnika znajduje się też kilka uroczych starych willi, np. Willa pod Kazimierzem w Ojcowe, a w niektórych można przenocować. Występuje tu ponad 30 źródeł krasowych. Przy Prądniku zlokalizowane są liczne młyny pochodzące z XVIII wieku.

Autor: BEATA MAJKUT

O PARKACH NAJ

Parki narodowe to jedna z form ochrony przyrody w Polsce. Chronią one krajobraz, unikatowe tereny oraz cenne obszary leśne. Obecnie w Polsce istnieją 23 parki narodowe.

Biebrzański Park Narodowy jest największym parkiem w Polsce. Znajdują się tu **Biebrzańskie Bagna**, tereny o wybitnych walorach przyrodniczych. Na tle zurbanizowanej Europy, gdzie bagna raczej się osusza niż chroni, rozlewiska **Biebrzy** są przyrodniczym unikatem. Każda pora roku oferuje turyście inny zestaw atrakcji. Szczyt sezonu przypada wiosną – to wtedy Biebrza rozlewa się po horyzont. Można zobaczyć, m.in. brodzące w wodzie łosie, a także migrujące ptaki. Organizowane są przeprawy przez bagna i wodne survivale. Dla turystów i przyrodników przygotowano wysokie wieże obserwacyjne i kładki, ułatwiające przejście nad grząskim terenem, gdzie można wygodnie podpatrywać, toczące się w dolinie życie.

Świętokrzyski Park Narodowy obejmuje najwyższe pasmo **Gór Świętokrzyskich** – Łysogóry – oraz kilka mniejszych pasm górskich. Park ma charakter typowo leśny. Na **Górze Chełmowej** rośnie najstarszy w Polsce las modrzewiowy. Występują tu niewielkie drapieżniki, takie jak kuny, łasice i lisy. Żyje tu także wiele ptaków leśnych. Symbolem parku jest legendarny jeleń z krzyżem między rogami.

Park Narodowy Gór Stołowych znajduje się w **Górach Stołowych**. W parku dominują świerki. Na terenie parku jest rezerwat przyrody **Błędne Skały**. To istny labirynt złożony z zadziwiających form skalnych, wąskich przejść, szczelin i tuneli, między którymi biegną nawet 10-metrowe korytarze. Kształty mijanych skałek są niezwykłe, można wśród nich wyróżnić: głowy, grzyby, wysokie baszty, bramy, kamienne postacie z piaskowca. Niektóre olbrzymie głazy stoją na cienkich stopkach i zdają się igrać z prawami fizyki. Mają zabawne nazwy, jak „Kurza Stopka". Zimą do parku przylatują z Europy Północnej rzadkie w Polsce ptaki – jarząbki. Pospolicie występują jelenie, sarny, dziki i lisy, a także borsuki, kuny, tchórze, łasice i gronostaje. Symbolem parku jest najwyższy szczyt Gór Stołowych – **Szczeliniec Wielki**.

Tatrzański Park Narodowy obejmuje całe **Tatry**. Utworzono go w celu ochrony jedynego w Polsce krajobrazu wysokogórskiego. Charakterystycznymi i chronionymi zwierzętami parku są świstaki i kozice, które dzięki budowie racic doskonale wspinają się po skałach. W Tatrach żyją też niedźwiedzie, wilki, rysie, jelenie i gronostaje, a spośród ptaków: orły przednie, orliki krzykliwe, sokoły, kobuzy i puchacze. Symbolem parku jest **kozica**.

Babiogórski Park Narodowy obejmuje ochroną **Babią Górę w Beskidzie Żywieckim**. W porastających go lasach jest dużo drzew, liczących sobie ponad 300 lat. Na Babiej Górze występują piętra roślinności: regiel dolny, który tworzą buki, jodły i świerki; regiel górny ze świerkami; piętro kosodrzewiny oraz piętro hal. Żyją tu duże drapieżniki: niedźwiedzie, wilki, lisy i borsuki oraz roślinożercy: zające, jelenie i sarny. Symbolem parku jest kwiatostan okrzynu jeleniego.

Pieniński Park Narodowy jest to jeden z najmniejszych parków narodowych w Polsce. Zajmuje najcenniejszą krajobrazowo część pasma **Pienin**. Większość powierzchni parku porastają lasy. Resztę zajmują łąki, z rosnącymi tu licznie gatunkami storczyków. Jednym z najpiękniejszych miejsc jest przełom rzeki Dunajec. Malowniczy jest widok najwyższego szczytu Pienin – **Trzech Koron** – symbol parku.

Roztoczański Park Narodowy leży na **Roztoczu,** w południowej części Wyżyny Lubelskiej. Występuje tu teren pagórkowaty z licznymi wąwozami lessowymi. Wiele rosnących tu starych drzew to pomniki przyrody. Przez park przepływa rzeka Wieprz, na której odbywają się spływy kajakowe. Miejsca godne odwiedzenia to: rezerwat Bukowa Góra, zagroda Guciów, Zwierzyniec. Teren Roztoczańskiego Parku Narodowego ma charakter historyczny, są tu miejsca walk toczonych w czasie powstania styczniowego oraz pierwszej i drugiej wojny światowej. Symbolem parku jest konik polski – **tarpan**.

Autor: BEATA MAJKUT

O PUSZCZACH I BORACH NAJ

Na terenie całego kraju rozciągają się urokliwe puszcze i bory, choć najwięcej z nich znajduje się w województwie warmińsko-mazurskim. Północno-wschodnia część naszego kraju nie bez przyczyny nazywana jest Zielonymi Płucami Polski.

Puszcza Białowieska to najbardziej znany i najchętniej odwiedzany kompleks leśny na terenie Polski. Jest jednym z najstarszych obszarów chronionych w Europie. Sławę zapewniły jej z pewnością **żubry**, żyjące tu na wolności, ale możemy też spotkać rysie, wilki, łosie i inne interesujące zwierzęta. Zobaczymy tu około 26 gatunków drzew, które dorastają do 57 m, a obwód wielu z nich sięga nawet 750 cm. Od roku 2010 Puszcza Białowieska należy do spisu ostoi ptaków IBA, prowadzonego przez BirdLife International oraz znajduje się na **Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO**. Puszcza Białowieska kryje wiele tajemnic, o których do dziś krążą legendy wśród miejscowej ludności. Jedną z takich tajemnic jest droga Waranoburska.

Puszcza Kampinoska leży w województwie mazowieckim i jest **Zielonymi płucami Warszawy.** Rozległe tereny Puszczy oferują krajobraz wydm, bagien oraz zabytkowych drzew, będące w większości pomnikami przyrody. Zobaczyć można także miejsca martyrologii z czasów II wojny światowej w **Palmirach**, mogiły i cmentarze partyzanckie z 1944 roku oraz liczne zabytki architektury, z których najsłynniejsze związane są z życiem Fryderyka Chopina, jak dworek w **Żelazowej Woli** – miejsce jego urodzin oraz kościół obronny w **Brochowie**, miejsce chrztu kompozytora. Cennymi zabytkami są też kościoły, m.in. w Kampinosie, Lesznie, Secyminie i dwory – w Lipkowie, Kampinosie, Tułowicach.

Puszcza Romincka leży na pograniczu Mazur i Suwalszczyzny. Flora i fauna są tutaj bardzo unikalne, zbliżone do tajgi. Puszcza złożona jest głównie z lasów sosnowo-świerkowych. Na każdym kroku spotkać tu można łosia, jelenia, dzika, lisa, żurawia, bociana czarnego, bielika czy orlika krzykliwego. Ciekawym gatunkiem roślinnym jest odmiana storczyka – gółka wonna, która jest niezwykle rzadkim okazem. Na terenie Puszczy nie brakuje także atrakcji turystycznych, którymi są wiadukty znajdujące się w Botkunach, Kiepojciach oraz sławnych na skalę światową w **Stańczykach**.

Bory Tucholskie to jeden z największych kompleksów leśnych w Polsce. Część borów objęta została ochroną prawną i stanowi obecnie **Park Narodowy „Bory Tucholskie"**. Atrakcyjnością krajobrazową borów jest urozmaicona rzeźba terenu z długimi jeziorami oraz wielkie skupiska piaszczystych wydm. Rosną tu okazy wiekowych dębów i buków. Są one ostoją dla wielu gatunków zwierząt: sarny, dzika, jelenia, lisa, a nawet wilka. Spośród ptactwa w tucholskich lasach można spotkać gatunki tak rzadkie jak; cietrzewie i głuszce, czarne bociany i wędrowne sokoły. Do atrakcji turystycznych Borów Tucholskich należy wymienić imprezy żeglarskie na **Jeziorze Charzykowskim**, które zimą zamienia się w wielki tor bojerowy. Przez jezioro wiedzie **szlak kajakowy Brdy**, który jest uznawany za jeden z najatrakcyjniejszych w Europie. Całość dopełniają dwie urokliwe wyspy: Wyspa Miłości i Wyspa Bachorska. Warto odwiedzić rezerwat **Kamienne Kręgi w Odrach**, gdzie co roku odbywa się Festyn Gocki.

Bory Dolnośląskie to największy kompleks leśny w Polsce i środkowej Europie na pograniczu historycznych Łużyc i Śląska. Płaski krajobraz urozmaicają wzniesienia, z których najwyższe to **Czartowska Góra,** doliny rzeczne **Nysy Łużyckiej** oraz niewielkie pustynie Kozłowska i Strachowska. Bory Dolnośląskie znane są z wielkiej obfitości grzybów i jagód oraz licznych produktów regionalnych, z których najsłynniejszy jest miód wrzosowy. Przemierzając Bory Dolnośląskie, natrafimy na wiele różnorodnych atrakcji: „kamienny dzban", „pupę słonia", **dąb Chrobry** - to pomnik przyrody i najstarszy dąb szypułkowy w Polsce, liczący ponad 750 lat; kościół romański z XII wieku, gdzie król Bolesław Chrobry witał w 1000 roku cesarza Ottona III. Miejscami godnymi zwiedzenia są: krzywa wieża ratusza w Szprotawie, **zamek w Kliczkowie**, zabytki Bolesławca oraz **Wały Śląskie**, a także Wrzosowa Kraina.

Autor: BEATA MAJKUT

O PUSTYNI, WYDMACH, WODOSPADZIE I OZIE NAJ

Pustynia Błędowska zwana polską Saharą jest największą pustynią w Europie. To największy obszar piasków lotnych w środku kraju**.** Położona jest na terenie **Parku Krajobrazowego Orlich Gniazd**. Przez obszar pustynny z zachodu

na wschód, przepływa głęboką doliną rzeka Biała Przemsza, dzieląc ją na dwie części. Ciekawostką jest, że na pustyni można było zaobserwować burze piaskowe oraz zjawisko fatamorgany. Na terenie pustyni zostały zrealizowane zdjęcia do filmu *Faraon* oraz *W pustyni i w puszczy*. Obszar ten był także wykorzystywany jako poligon podczas I i II wojny światowej. Planując wyprawę na Pustynię Błędowską, warto odwiedzić punkty widokowe, z których będziemy mogli podziwiać jej piękną panoramę. Pierwszym z nich jest wzgórze Czubatka w Kluczach, z ruinami punktu dowodzenia niemieckich wojsk z II wojny światowej oraz wieżą obserwacyjną Nadleśnictwa Olkusz. Drugim punktem widokowym jest Dąbrówka w Chechle, skąd można zobaczyć jeszcze piękniejszy widok, z jeszcze większym terenem odkrytego piasku. Na tym terenie z kolei znajduje się bunkier – punkt dowodzenia polskiego wojska z II wojny światowej.

Wydmy Mierzei Łebskiej są to największe wydmy ruchome w Polsce i jedne z najwyższych wydm w Europie – fenomen na skalę kontynentu. Pradawne opowieści głoszą, że legendarny olbrzym w odwecie zemsty na mieszkańcach zniszczył nadmorski teren i tak powstał krajobraz wydmowy Mierzei Łebskiej. Wydmy to przesuwające się masy piasku, niszczące wszystko, co napotkają na swojej drodze. Potrafią zasypać jeziora, lasy, a nawet miejscowości. Tak stało się z dawną Łebą. Nie wszyscy wiedzą, że dzisiejsza **Łeba**, to już drugie miasto o tej samej nazwie, założone po drugiej stronie rzeki Łeby. Dziś jedyną pozostałością po dawnym mieście jest niewielki fragment ceglanego muru, stojący samotnie na zalesionej, nadmorskiej wydmie. Są to ruiny starego kościoła św. Mikołaja z XIV wieku. Zasypane piaskiem miasto niektórzy określają polskimi Pompejami. W zbiorze ludowych podań *Legendy ze słowińskiej checzy* Gracjana Bojara-Fijałkowskiego możemy przeczytać legendę o zagładzie starej Łeby. Dla turystów została udostępniona **wydma Łącka**, której wysokość ocenia się na kilkadziesiąt metrów. Doznamy tutaj pustynnego krajobrazu, a po wdrapaniu się na szczyt ujrzymy przepiękną panoramę z jednej strony na **Bałtyk,** a z drugiej na potężne **jezioro Łebsko**.

Jedną z najpiękniejszych dolin tatrzańskich jest **Dolina Roztoki**, którą można nazwać doliną wodospadów. Tu znajduje się **Wielka Siklawa** – największy i najpiękniejszy wodospad w Polsce. W góralskiej gwarze siklawa znaczy wodospad, a w nazwie wyraz wielka oznacza to, że nie ma sobie równych w całych Tatrach. Wodospad ma 70 m wysokości i spływa dwiema, a czasami trzema strugami ze Ściany Stawiarskiej wprost do Doliny Roztoki. Podczas słonecznych dni

rozpryskująca się woda tworzy wokół wodospadu wielobarwne tęcze, a uderzająca z ogromną siłą woda rozbija się o skały, rozpraszając się na tysiące drobnych kropelek i tworząc przyjemną wodną mgiełkę. Wielka Siklawa była od dawna obiektem zainteresowania malarzy, fotografów i poetów. Ciekawostka jest, że pewnego roku zdarzyło się, że trzy stawy z Doliny Pięciu Stawów połączyły się, tworząc jakby jedno jezioro. Wodospad Siklawa spływał wtedy czterema strugami, co nie zdarza się zbyt często.

Oz Bukowsko-Mosiński leży na terenie Pojezierza Poznańskiego w Wielkopolsce. Jest to najdłuższy oz w Polsce i jeden z najdłuższych na obszarze niżu środkowoeuropejskiego. Oz to wał, a właściwie zespół 25 pagórków, powstałych w wyniku naniesienia osadu przez rzeki płynące na powierzchni. Ma charakter długiej, krętej wypukłości w terenie, o długości około 37 km. Maksymalna wysokość względna wynosi 41 m w okolicach Mirosławek. Jedno ze wzniesień, znajdujące się na terenie **Wielkopolskiego Parku Narodowego**, nazywane jest Szwedzkimi Górami. Legenda głosi, że wały powstały w wyniku usypania ich przez podstępnych i przebiegłych Szwedów.

Autor: BEATA MAJKUT

O JEZIORACH NAJ

Jedna z legend głosi, że powstanie jezior wiąże się z piękną olbrzymką, która nosiła na szyi sznur wspaniałych pereł. Kto raz te perły zobaczył, zapominał o swoich kłopotach. Młody olbrzym zakochał się w tej ślicznej pannie i zapragnął się z nią ożenić, ale ta mu odmówiła i zaczęła uciekać przed nalegającym na ślub olbrzymem. W czasie ucieczki pękł sznur pereł, które rozsypały się po całej krainie, zamieniając się w jeziora. W miejscu, gdzie spadła cała perła powstały jeziora o kolistych kształtach. Tam, gdzie upadając perła się rozbiła, powstały jeziora o nieregularnych zarysach. Perły mimo zamiany w jeziora zachowały swą tajemną moc.

Największym jeziorem w Polsce jest **Śniardwy**, położone w malowniczej **Krainie Tysiąca Jezior**. Powierzchnia jeziora to 13 383 ha, rozlana jest w wielki trójkąt. Śniardwy położone są w pobliżu **Mikołajek** – stolicy żeglarstwa.

Pod jednym z mostów widać ogromną, zieloną rybę w złotej koronie na głowie – to Król Sielaw. Legenda głosi, że od zawsze pilnował on jezior. Na dnie jeziora Śniardwy rosną ramienice, moczarka kanadyjska i rogatek. Żyje tam płoć, szczupak, okoń, leszcz i sandacz. Na powierzchni dominuje trzcina i ogromne stada ptactwa wodnego. Jezioro Śniardwy ma przepiękne zatoki, zwłaszcza dwie nazywane jeziorami Seksty i Warnołty. Podczas żeglugi warto zwrócić uwagę na położoną na jeziorze wyspę **Czarci Ostrów**. Według legendy tę wyspę zamieszkują złe moce, a w jej wnętrzu kryją się diabelskie skarby.

Najgłębsze jezioro w Polsce to **Hańcza** położone na Pojezierzu Wschodniosuwalskim. Ten niezwykle czysty akwen leży w sercu krainy zwanej „zielonymi płucami Polski". Tak głębokiego jeziora nie spotkamy na całym Niżu Europejskim od Francji po Rosję, a jego głębokość to 106,1 m. Hańcza jest wpisana na listę Aqua UNESCO. W jej wodach występują 23 gatunki ryb, a nad zbiornikiem żyje 60 gatunków ptaków, bywalcem jeziora jest **orzeł bielik**. Przez jezioro przepływa rzeka Czarna Hańcza.

Łebsko to największe jezioro słonawe (przybrzeżne), leżące na **Wybrzeżu Słowińskim**. Urokliwe jezioro oddzielone jest od Morza Bałtyckiego, piaszczystą **mierzeją Łebską** z usypanymi na niej wydmami. Jezioro leży na jednej z najważniejszych w Europie tras ptasich wędrówek. Jest także miejscem stałego pobytu i lęgów około 140 gatunków ptactwa. Łebsko urzeka swym pięknem i można je podziwiać z drewnianych wież widokowych, z latarni w Czołpinie czy stojąc na szczycie wydmy.

Najdłuższym jeziorem w Polsce jest **Jeziorak**, leżący na **Pojezierzu Iławskim**. Jego długość wynosi 27,45 km. Na Jezioraku znajduje się 20 wysp, wśród których jest największa wyspa śródlądowa w naszym kraju – **Wielka Żuława**. Legenda głosi, że na jednej z wysp, Lipowy Ostrów są dwa groby nieszczęśliwych kochanków Artura i Gerdy. W pierwszy dzień jesieni żeglarze przy wtórze gitar i śpiewie odprawiają swoje żeglarskie obrzędy związane z kończącym się latem. Jeziorak wraz z przyległymi terenami tworzy jeden z najciekawszych fragmentów „zielonych płuc Polski". Tereny te są również cenne w skali międzynarodowej, gdyż są ostoją dla ptaków. Gnieździ się tu także **orzeł bielik**.

Miedwie to najgłębsze jezioro z kryptodepresją w Polsce, leżące na **Równinie Pyrzyckiej.** Maksymalna kryptodepresja jeziora to 29,7 m p.p.m. Wielki akwen wykorzystywany w celach wypoczynkowych i turystycznych, stanowi cel wypraw

pływaków, wędkarzy i turystów pieszych. Nad brzegami jeziora można zobaczyć piękne olsy. Wiosną, gdy poziom wód jest znacznie podniesiony, brzegi zalewa woda. Drzewa odbijają się w lustrzanej tafli, a uroku temu widokowi dodają żółte kaczeńce.

Autor: BEATA MAJKUT

O ZATOKACH I ZALEWACH NAJ

Tereny zatok i zalewów należą do najpopularniejszych regionów wakacyjnych w Polsce.

Zatoka Pomorska jest największą zatoką morską w Polsce. Wybrzeże zatoki to długie, piaszczyste plaże, na które składają się nadmorskie miasta, takie jak: Kołobrzeg, Dziwnów, Pustkowo, Trzęsacz, Rewal i Niechorze. Warto zainteresować się legendą związaną z ruinami **kościoła na Klifie w Trzęsaczu**, słynną **latarnią morską w Niechorzu** oraz historią i licznymi atrakcjami **Kołobrzegu**. Czekają na nas także przybrzeżne wyspy: **Wolin** – słynąca z Festiwalu Słowian i Wikingów oraz **Uznam**, która szczególnie zainteresuje żeglarzy swoim morskim portem w **Świnoujściu**. W zatoce można spotkać: foki szare i obrączkowane, kury rogacze, kiełżę, rogowca bałtyckiego oraz piaskołaza. Godny uwagi jest rezerwat Ostoja na Zatoce Pomorskiej, stworzony dla ochrony piaszczystych ławic podmorskich, na których żyją gatunki parposza oraz morświna.

Zatoka Gdańska to nazwa szeroko otwartej zatoki na południu basenu Morza Bałtyckiego. W Zatoce Gdańskiej kończą swój bieg dwie rzeki: Wisła oraz Pregoła. Głównymi miastami i ośrodkami turystycznymi znajdującymi się nad Zatoką są **Gdańsk, Gdynia, Jastarnia, Hel, Władysławowo, Rewa i Puck**. Zatoka Gdańska jest największym i najbogatszym złożem bursztynu w skali światowej. Wody Zatoki wyrzucają na brzeg duże ilości bursztynu, który jest ceniony w wielu krajach nadbałtyckich i dociera do krajów europejskich. Charakterystyczny dla tego miejsca jest obelisk **Westerplatte**, upamiętniający długą i heroiczną obronę wybrzeża. W Zatoce Gdańskiej żyje wiele rzadkich i nietypowych gatunków ptactwa. W tym rejonie leży **Przylądek Rozewie**, który jest najdalej wysuniętym fragmentem Polski na północ.

Zatoka Pucka to po prostu Półwysep Helski oraz częściowo Zatoka Gdańska pomiędzy Jastarnią, a ujściem rzeki Redy. Zatoka Pucka jest najpłytszą zatoką na Bałtyku i jako jedyna przez wzgląd na płytkość zamarza w okresie zimy. Zatoka nazywana jest przez Kaszubów pletą, co oznacza kałużę. Znaną miejscowością, w której rozwinęło się rybołówstwo i przetwórstwo rybne jest **Puck**. Najchętniej odwiedzanym miejscem w tym mieście jest średniowieczny port, w którym stacjonowała flota królewska w XVI i XVII wieku. Obecnie co roku w porcie odbywają się regaty, a impreza ma zasięg krajowy i międzynarodowy. W okolicach Pucka na szczególną uwagę zwracają głazy, które w te rejony przyniósł lodowiec, wędrujący ze Skandynawii. Znane są one pod nazwą **Dwunastu Apostołów** i znajdują się na puckiej plaży.

Zalew Szczeciński jest największym zalewem w Polsce. Rozpościera się pomiędzy wyspami Wolin i Uznam, a Szczecinem. Akwen położony jest na terytorium Polski i Niemiec. W **Szczecinie** warto odwiedzić przepiękną starówkę, **Zamek Książąt Pomorskich** oraz zoo, w którym mieszka 400 zwierząt. Można tu wypoczywać na terenach pobliskich wsi i miasteczek **Trzebieży** czy **Stepnicy**. Są tam piękne plaże i szlaki turystyczne. W Trzebieży znajduje się największy polski port nad Zalewem Szczecińskim. W Stepnicy zaś znajduje się przystań jachtowa i port rybacki - wielka atrakcja głównie dla oczu, bo łodzie wyglądają naprawdę malowniczo. Poza plażowaniem w Stepnicy warto zwiedzić kościół i Leśniczówkę z XVIII wieku oraz tawernę „Panorama".

Zalew Czorsztyński wraz z pięknym Jeziorem Czorsztyńskim leży w sąsiedztwie **zamku w Czorsztynie i Niedzicy**. Znajduje się tu druga pod względem wysokości spadu (54,5m) zapora w Polsce. Jezioro natomiast trzecim pod względem pojemności, sztucznym zbiornikiem w Polsce. Imponujący zamek w Niedzicy zbudował Kokosz Berzevicz z Tyrolu – właściciel całej okolicy, poddany króla węgierskiego w latach 1320-1330. Zamek miał stać na straży szlaku handlowego, łączącego Węgry z Polską. Krążą tu niesamowite legendy o księżniczce Brunhildzie i jej małżonku Bolesławie oraz o białej damie, która pilnuje od wieków legendarnego skarbu Inków.

Autor: BEATA MAJKUT

O WYSPACH I PÓŁWYSPACH NAJ

Najdłuższym półwyspem w Polsce jest **Półwysep Helski**, oddzielający brzegi Zatoki Puckiej od otwartego morza. Dodatkowo jest najmłodszym fragmentem naszego wybrzeża, jeszcze 200-300 lat temu półwysep był łańcuchem wysepek. Półwysep Helski to długie i wąskie pasmo lądu, ciągnące się przez 35 km na wschód od **Władysławowa**. Największym miastem położonym na półwyspie jest **Hel**, który z trzech stron otoczony jest wodą i określany jako początek lub koniec Polski. Na głównej promenadzie miasta znajdziemy **Kopiec Kaszubów** z tabliczką *Hel początek Polski*. W mieście znajduje się port morski, Muzeum Rybołówstwa Morskiego z ażurową wieżą widokową, Dom Morświna oraz jedyne w Polsce fokarium. Na półwyspie znajdują się słynne kurorty nadmorskie: Chałupy, Kuźnica, Jastarnia i Jurata, oferujące turystom szerokie, piaszczyste plaże. Na półwyspie wieje silny wiatr, dzięki czemu jest to idealne miejsce dla fanów ekstremalnych sportów wodnych, takich jak windsurfing i kitesurfing.

Na plaży Mierzei Wiślanej możemy odnaleźć najwięcej bursztynów.

Najwięcej bursztynów możemy odnaleźć na plażach **Mierzei Wiślanej**. Bursztynowe wybrzeże stanowi wąski pasek lądu z wydmami i lasami sosnowymi, otoczony przez wody **Zatoki Gdańskiej i Zalew Wiślany**. Piaszczysty wał rozciąga się od brzegu Zatoki Gdańskiej po Lochstedt w Federacji Rosyjskiej. Według legendy bursztyny powstały, kiedy piękna boginka Jurata zakochała się w biednym, ale uczciwym rybaku. Kiedy Bóg Perkun dowiedział się o tym, zgładził Juratę piorunem, niszcząc przy okazji jej bursztynowy pałac, stojący na dnie Bałtyku.

Wyspa Uznam uważana jest za najbardziej słoneczną wyspę w Polsce. Tylko tutaj słońce świeci przez ponad 1900 godzin w roku, co daje niemal 3 miesiące. Takiej pogody nie ma nigdzie indziej w Polsce. Dlatego to tu od kilku stuleci przyjeżdżają turyści i kuracjusze, by odpocząć i podreperować zdrowie. Okolica słynie z łagodnego klimatu i leczniczych solanek, wydobywanych z głębokości prawie pół kilometra. Solanki i jod pomagają leczyć astmę, alergię i choroby serca. Wyspa Uznam ceniona jest również przez kuracjuszy szukających ośrodków rehabilitacji po wypadkach. Mikroklimat tej wyspy pomaga też

zestresowanym. Obecnie **Świnoujście** oraz trzy niemieckie uzdrowiska tworzą ciąg obiektów odwiedzanych przez turystów cały rok. Na wyspie znajdują się dwa pruskie forty – „Anioła" i „Zachodni" oraz charakterystyczny wiatrak u wejścia do portu, będący znakiem nawigacyjnym dla statków, za pomocą którego określają swoje położenie.

Największą wyspą Polski posiadającą zarazem najwyższe wybrzeże klifowe jest **Wolin**. Wyspa jest popularnym kierunkiem turystycznym ze względu na piaszczyste plaże, bajeczne klify i kurorty, które latem tętnią życiem. W środkowej części wyspy znajduje się **Pojezierze Wolińskie** i **Woliński Park Narodowy**, w którym można oglądać, m.in. żubry i orły bieliki żyjące w zamkniętym rezerwacie. Spośród miast na wyspie warto odwiedzić Wolin z gotycką katedrą św. Mikołaja i cmentarzyskiem kurhanowym z IX-X wieku, usytuowanym na „Wzgórzu Wisielców". Miasto słynie z odbywającego się tu corocznie Festiwalu Wikingów.

Jedną z największych wysp śródlądowych w Polsce jest **Wielka Żuława**. Znajduje sie ona na najdłuższym jeziorze w Polsce - Jezioraku. Wyspa posiada stałe połączenie z lądem za pomocą promu. Na jej terenie znajdują się ośrodki wypoczynkowe, otulone zielonym płaszczem lasów, które przyciągają miłośników przyrody, żeglarzy, kajakarzy i wędkarzy.

Na terenie **Zatoki Gdańskiej** znajdziemy jedyną w Polsce bezludną wyspę – **Rewa Mew**. Jedynymi jej mieszkańcami są mewy i kormorany, stąd właśnie nazwa wyspy. Ten mały kawałek lądu odwiedzany jest przez ludzi tylko raz w roku, w połowie sierpnia, z okazji „Marszu Śledzia". Marsz ten polega na przejściu Zatoki Puckiej wszerz, w jej najpłytszym miejscu. Z biegiem lat chętnych do wzięcia udziału w tym marszu jest tak wielu, że zapisy zaczynają się pół roku wcześniej.

LENGYEL TERMÉSZETI LEGEK

Szerző: MAJKUT BEATA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

TERMÉSZETI LEGEK: HEGYEK

Lengyelország hegyvonulatai az ország déli részén húzódnak a cseh és szlovák határ mentén.

A legrégebbi röghegység a **Świętokrzyski-hegység,** mely koránál fogva Európában az egyik legidősebb vonulatnak számít, a Kielcei-fennsík részét alkotja. A hegység neve a święto krzyż – szent kereszt kifejezésből származik, ami az itt található egyházi ereklyére utal, amit a **Łysa-hegyen** álló bencés kolostorban őriznek. A legenda szerint a magyar Szent Imre hercegnek angyal mutatta a helyet, hol kell elhelyeznie a szent kereszt ereklyét. A Świętokrzyski-hegységet mészkő alkotja, amelyet kinézete miatt kielcei márványnak is hívnak. Érdekesség, hogy innen bányászták Zsigmond szikláját, amelyből a **III. Zsigmond király Varsó főterén álló oszlopát** készítették a rajta levő szoborral együtt. A hegység **tájait a sziklás törmelék uralja, az erre kirándulók a** hegyvidéki növényzet fajaival találkozhatnak. A legmagasabb csúcsok: a **Łysica** 612 m és a **Łysa** 593 m. Érdemes meglátogatni még a **Niekłań** melletti **Kőpokol rezervátumot és megtekinteni különös formájú szikláit. Chęciny várának** tornyából felülről csodálhatjuk a gyönyörű tájat, nem messze innen pedig a föld alatt páratlan barlangi formákat fedezhetünk fel. A Świętokrzyski-hegységet számos legenda és mesés történet övezi, népi hiedelmek szerint boszorkányok, szellemek lakhelyei voltak a sötét erdők, ezért fűződik a vidékhez mint szimbólum a seprűnyélen repülő boszorkány alakja.

A **Kárpátok** fiatal lánchegysége nyolc ország területén fekszik, köztük Lengyelországén is. A lengyel határokon belül a vonulat a Nyugati-Beszkidektől a Besszádokig húzodik. A Kárpátok legmagasabb hegyeit magába foglaló **Tátra** alpesi jelleggel bír, az Alpok miniatúrájának is nevezik. Lengyelország legszebb tájaként tartják számon a Tátrát, ahol az ország legmagasabb pontja a **Rysy** (magyarul **Tengerszem-csúcs**) található a maga 2499 méterével tengerszint felett. Az év minden szakában páratlan látvány tárul a látogató elé, mert a csúcsról körbetekintve 12 tavat és 100 további hegycsúcsot lehet megszámolni. A leggyakrabban látogatott csúcs mégis a **Kasprowy Wierch**,

ahová a turistákat drótkötélpályán felvonók szállítják fel. A Tátra szimbóluma egy harmadik hegycsúcs, a **Giewont**, ami alakjával alvó lovagra emlékezteti a lengyeleket. A legenda szerint amikor Lengyelország szükségbe kerül, a hegy gyomrában alvó lovagok felébrednek és a segítségére sietnek. A Tátra lábánál fekszik a Tengerszem-tó, vagy másképpen Halas-tó, amely a környék leglátogatottabb kirándulóhelyeinek egyike. A tapasztaltabb túrázók kedvelt útvonala a **Lengyel-Öt-tó völgyében** vezet. A téli sportok szerelmeseit sípályák várják, a zakopanei síugró pálya lelátói pedig szurkolók ezreit várja a minden évben megrendezett Világkupára.

A **Sowie-hegység** ősi és titokzatos sziklái földalatti átjárókat, folyosókat és termeket rejtenek. A legendák szerint mesés kincseket halmoztak fel itt régen, amit a mai napig kutatnak a kalandorok. Walim településének környékén a második világháború idején a németek földalatti rendszert építettek, amit Hitler főhadiszállásának szántak. A Sowie-hegység egyik legszebb része a Choina tájvédelmi körzet a Bystrzyckie tóval. A mellette lévő csúcson található Grodno várának romja. A hegység legmagasabb csúcsa a **Wielka Sowa** 1015m tengerszintfeletti magassággal, ahol Lengyelország egyik legjobb kilátója áll.

Szerző: MAJKUT BEATA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

TERMÉSZETI LEGEK: BARLANGOK

A barlangok különös természeti formákkal, elragadó sziklaalakzatokkal, szűk átjárókkal és ősi állatmaradványokkal mindig vonzzák a látogatókat. Bár leggyakrabban hegyvonulatok lakatlan vidékein találhatóak, vannak olyanok is, amelyek városok alatt nyílnak.

Lengyelország legnagyobb, leghosszabb barlangja a tátrai **Wielka Śnieżna**. Különleges, függőleges irányú kiterjedésének köszönhetően a legmélyebb barlang címét is viseli. A barlang falait vízbefolyások formálják redősre, a beszivárgó vízből gyakran földalatti eső jön létre. A Wielka Śnieżna rendszere 5 barlangot foglal magába: a Śnieżna-barlangot, a Wielka Litworowát, a Katlan-barlangot, a Jasny Awent és a Wilcza-barlangot. A barlangrendszer a tátrai barlangászok büszkesége, ahol a barlangkutatók fiatal generációinak betanítása és beavatása zajlik.

A **Tátra** egyetlen turisták által látogatható barlangja a **Mroźna**, ami a Kościeliski-völgyben fekszik. Nevét, ami magyarul fagyost jelent az alacsony, 6°-os hőmérsékletéről kapta, valamint a falakon található fehér üledékről, ami dérre emlékeztet. A barlang keletkezését elmesélő legenda szerint egy fiatal hegyi ember, bizonyos Jasiek Smrekowa faluból azt mondta a szomszédjának, hogy azon a helyen elvesztett egy pénzérmét, a zsákmányra éhes, kapzsi szomszéd pedig puszta kézzel kivájta a barlangot a keresés közben.

A Szudéta-vidék legmélyebb barlangja a Kleśnicy-völgyben található **Niedźwiedzia**-barlang (Medve-barlang). Nevét az itt talált barlangi medve maradványairól kapta. A leghíresebb barlangok egyike falait borító ámulatba ejtő cseppköveivel, gazdag sztalagmit és sztalagtit formáival, lépcsőzetes, kirakódott ásványi kincseivel. A Niedźwiedzia 5 km hosszan nyúlik el, a felszíntől lefelé pedig 100 méteres mélységig hatol, ahol találtak barlangi oroszlán, farkas és bölény maradványokat is.

A Świętokrzyski-hegységben található a legszebb karsztbarlang a **Raj**. Cseppköveinek, sztalagmitjainak és sztalagtitjainak sokszínűsége teszi különlegessé, a formák elnevezéseket kapnak, mint például a Pagoda-oszlop. A barlang vízszintes, hosszanti kiterjedésű, természetvédelmi területnek van kijelölve.

Az Ojców Nemzeti Park területén található a **Łokietka-barlang**, ami nevét I. Łokietek Ulászló királyról kapta, aki a legenda szerint itt rejtőzött el II. Vencel cseh király elől. A királynak volt külön földalatti hálóterme és külön kőkonyhája, az oldalsó folyosókon hoztak neki élelmet a környékbeliek, a bejáratot pedig hatalmas pókháló fedte, ami elterelte az üldözők figyelmét. A barlang két nagy és két kicsi helységre tagolódik, előbbiek neve a Lovagterem és a Hálóterem. A helységeket folyosók kötik össze. A barlang érdekességei közé tartozik a Sas-cseppkőoszlopa, feltárt barlangi medve maradványok és az emberi civilizáció itt talált nyomai, az ún. jerzmanowice pengék.

A Będkowska-völgyben nyílik a **Nietoperzowa-barlang**. Nevét a régóta itt élő denevérekről kapta. A barlangban feltártak számos állatmaradványt, agyagedények és kőeszközök maradványait, amelyek ősi vadász táborhelynek a nyomai. A turisták kedvelt célpontja, érdekességei még a cseppkő vízesések és a víznyelők. Itt forgatták a *Szent Miklós legendája* és a *Tűzzel-vassal* című filmet.

Krakkó városában, a Wawel királyi vára alatt húzódik a **Sárkány-barlang (Smocza Jama)**. A legenda szerint sárkány lakott itt, aki rettegésben tartotta

a várost, mígnem Krak herceg túl nem járt az eszén és le nem győzte. A túraút a vártól indul lépcsőkön lefelé, ahol pár kanyar után a mélyben kis tó található. A barlang bejáratánál tűzokádó sárkány szobrot állítottak, ami Krakkó egyik nevezetessége.

Szerző: MAJKUT BEATA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

TERMÉSZETI LEGEK: FOLYÓK

A civilizációk kialakulásának kezdetén a folyó menti területek népesültek be legelőször, itt fejlődtek a városok. A folyók ivóvízzel szolgáltak embernek és állatnak, öntözni lehetett a szántóföldeket. Ilyen folyókkal dicsekedhet Lengyelország is, lássuk a legfontosabbakat.

Az ország leghosszabb folyója a **Visztula**, mely 1047km hosszú, s mely egyben a legszélesebb folyó is. A legnagyobb vízgyűjtőterülettel és a legtöbb mellékfolyóval rendelkezik. A Visztula a **lengyel folyók királynője**. A **Barania-hegy** nyugati lejtőin ered a Sziléziai-Beszkidekben. Átfolyik nyolc vajdaságon és több nagy városon, mint **Krakkó, Varsó, Płock**, **Toruń, Gdańsk** és beleömlik a **Balti-tengerbe**. Útja során számos nemzeti parkot, természetvédelmi területet, különleges madár rezervátumokat, festői tájakat látogat meg. Partjain büszke várak magasodnak sorban, **Krakkóban, Niepołomicachban, Sandomierzben, Kazimierz Dolnyban, Janowiecben, Varsóban, Płockban, Toruńban, Grudziądzban, Malborkban**. A nagy hegyektől a tenger felé kanyarogva mindenhol pompás látványt nyújt és halban is gazdag, kiváló horgászhelyeket biztosítva a természet szerelmeseinek.

Az **Odera folyó** a maga 854 km-es lengyelországi hosszával a második a sorban, szintén a Balti-tengerbe ömlik. Lengyel neve az *Odra* a latin *Viadrina* szóból származhat, németül *Oder* folyónak hívják. A Szudéta-vidéken ered az Odrzański-hegyekben, Csehország területén. Átfolyik öt vajdaságon és több nagyvároson, mint **Opole, Wrocław, Szczecin**. A folyó igazi horgászparadicsom számos kiváló halfajjal. Teljes hosszában szabályozott a medre, hajózásra alkalmas, Lengyelország legjobb vízi útjául szolgál. A Cedynia városa melletti Odera-kanyar számít az ország legnyugatibb pontjának.

Lengyelország harmadik leghosszabb folyója a **Warta** 808 km. Átfolyik **Poznań** és **Gorzów Wielkopolski városán.** Ahogy kiér a Krakkó-Czestochowa-fennsíkra áttöréseket hoz létre a mészkő sziklákon, szép partfalakkal festői tájat hoz létre.

A keleti országrész uralkodó folyója a **Bug**. Ukrajnában, Werchobużban ered és belefolyik a Zegrzyński-víztározóba, ezzel a Narwa mellékfolyójává válik. A Bug vad, szabályozatlan folyó kanyargós medrével minden tavaszon messze elönti árterületét, ennek köszönhetően a környéken található a legjobb minőségű, fekete termőföld. Zosin településnél a Bug kanyarulata az ország legkeletibb pontját adja.

A legrövidebb lengyel folyó a **Klonowica**, hossza mindössze 500-800 méter. Az Augustów-csatorna részét alkotja, a Białe és a Necko tavakat köti össze, így teljesíti a feltételét, hogy önálló folyónak ismerjék el. Csekély mérete ellenére kajakosok kedvelt útvonalát adja, nyugodt vizével különösen a kezdőknek alkalmas gyakorlásra.

A leghidegebb és legtisztább vizű folyó a **Białka**, a Tátrában van a forrása. Különlegessége, hogy teljes szakaszán megmarad hegyi folyó karaktere. A középső szakaszán van a híres Krempachy menti áttörése, amelynek környéke tájvédelmi körzetnek számít. A folyó elnevezését a partján és medrében található fehér kövekről kapta (a Białka szó fehérkét jelent). A Białka áttörésének magaspartjai kiváló kilátóhelyet nyújtanak az egész környékre. A közeli Obłazowa-barlangban különleges leletet, egy bumerángot találtak. A helyiek mogyoróvesszőből készült bumerángot árulnak a turistáknak, akik próbára tehetik ügyességüket. Az áttörés partjai sok látogatót vonz, népszerű helyszín esküvői fotózáshoz és itt forgatták a *Janosik* sorozat részeit és a lengyel pápa életét bemutató filmet is.

Szerző: MAJKUT BEATA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

TERMÉSZETI LEGEK: VÖLGYEK ÉS MEDENCÉK

A hegyektől, fennsíkoktól övezett völgyek kiváló helyszínei a természetbe tett kirándulásoknak. A hegyi patakok által formált festői völgyek változatos arculatúak és más-más karakterűek, de mindenképpen Lengyelország legszebb tájait találhatjuk köztük.

Legnagyobb kiterjedésű a **Sandomierz-medence**, amely a Kárpátok és a Kis-lengyelországi fennsík között található, elnevezését **Sandomierz** városától kapta. A történelem során mindig tejjel és mézzel folyó helynek tartották, enyhe éghajlata, jó termőföldje miatt. A medence alatt hasznos szikla-só lerakódás található, amit **Wieliczká**ban bányásznak, Tarnobrzeg környéként pedig ként termelnek ki. A régió messze földön híres sörfőzdéi találhatók Leżajsk és Okocim városaiban. A medence szép városai, amelyeket érdemes meglátogatni: **Krakkó, Sandomierz, Baranów Sandomierski, Rzeszów, Tarnów, Przemyśl**, **Przeworsk.** Kirándulásra alkalmas **Hedvig királynő szurdokja** és a Pieprzowe-hegyek környéke, ahol földtani rezervátum és tájvédelmi körzet található. Szent Jakab útjának lengyelországi kezdete Sandomierz városában található, amely Krakkón áthaladva kapcsolódik a nyugati zarándokutakhoz és vezet Santiago de Compostelába.

A Magas-Tátra hegyeitől környezve terül el az **Orawsko-Nowatorska-medence**. A vidék látképét a horizonton lévő magas csúcsok teszik egyedülállóan széppé. A medencét fenyves erdők borítják itt-ott megszakítva szántóföldekkel, vagy kis tőzeges lápokkal. Gyönyörű természeti képződmény a **Białka folyó áttörése Krempachy-nál**, amely tájvédelmi körzet. Az áttörés két különálló sziklát hozott létre, amelyek tetejéről belátható a Tátra, a Podhale, Gorce, Czorsztyni-víztározó, a Pieninek és a Szepes.

A Krakkó-Czestochowa-fennsík foglalja magába a **Będkowska-völgyet**, amely hosszan nyúlik el meredek falakkal és kanyonokkal, érdekes sziklaformákkal, barlangokkal és forrásokkal. Kiváló kirándulóhely gyalog- és biciklitúrákra egyaránt.

A legfestőibb lengyel tájak egyike a tátrai Öt-tó-völgye, amely a Tengerszem tó és a Kozi Wierch között húzódik. Magashegyi környezete alpesi növényekben gazdag és ritka állatfajokkal is találkozhatunk itt. A völgy nevét öt jégkorszak után hátramaradt tónak köszönheti. Egy hatodik kis tó, a Wole Oko csak időszakosan jelenik meg, amikor összegyűlik benne a víz. A völgyben épült fel Lengyelország legmagasabban fekvő menedékháza.

Zakopanéban járva meglátogathatjuk a legnépszerűbb völgyet, a **Kościeliska-völgyet.** Jól megközelíthető, akadálymentesen kiépített útvonala bárkinek könnyen bejárható, ezért sok turistát vonz. Itt található a Mroźna-barlang, a Smocza-barlang és a Mylna-barlang bejárata. A völgy végében menedékház várja a fáradt vándort, de érdemes még megnézni a **Smreczyński tavat**, vagy felmászni a **Czerwone Wierchy** oldalára.

A Krakkó-Czestochowa-fennsíkon fekszik a **Prądnika-völgye**, amelyet természetvédelmi terület. A völgyben található nevezetes természeti képződmények a néhol több tízméteres különálló sziklák. Ezek közül a legismertebbek a Szerelem forrása, a Krakkói kapu, a Kesztyű, Deotym tűje és Łokietek barlangja. Közel 30 karsztforrás fakad a közelben. A völgyben épült több régi villa és 18. századi malmok teszik még érdekesebbé a tájat.

Szerző: MAJKUT BEATA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

TERMÉSZETI LEGEK: NEMZETI PARKOK

A különleges tájak és értékes erdőterületek védelmére, érintetlenségének megőrzésére Lengyelországban 23 nemzeti parkot alakítottak ki.

Ezek közül a legnagyobb a **Biebrza Nemzeti Park.** Itt található az egyedi természeti adottságokkal bíró **Biebrza mocsár.** Amíg Európában a városiasodás nyomása alatt a mocsarakat lecsapolják és kiszárítják, addig a **Biebrza** folyó vidéke holtágaival megőrizte ősi arculatát. A park egész évben sok érdekességgel szolgál a turistáknak, az évszakoknak megfelelően. A legtöbb látogató

tavasszal érkezik, amikor a Biebrza elönti a környéket. Különleges állatfajokat lehet ilyenkor megfigyelni, mint például fürdőző jávorszarvasokat, vagy ritka vándormadarakat. Az érdeklődőknek vízi és mocsári túlélő túrákat szerveznek. A közlekedést megkönnyítő fapallókból kiépített ösvények segítik az átjutást a sűrűn benőtt, mocsaras területen, a magas kilátótornyok pedig pompás képet tárnak a természet szerelmesei elé.

A **Świętokrzyski Nemzeti Park** magába foglalja a **Świętokrzyski-hegység** több vonulatát, köztük a legmagasabbat a Łysogóry-t. A vidék erdőségekből áll, itt található a **Chełmowa-hegyen** Lengyelország legrégebbi vörösfenyő erdeje. Kisragadozók élnek ezekben az erdőkben mint a menyétfélék, a nyuszt vagy a róka. Számos erdei madárfajjal is találkozhatunk. A nemzeti park jelképe a legendás szarvas a szarvai között kereszttel.

A **Góry Stołowe Nemzeti Park** a **Stołowe-hegység**ben található. Az itteni erdők uralkodó fajtája a lucfenyő. A nemzeti park területén található a **Błędne Skały** rezervátuma. Ez egy sziklalabirintus szűk átjárókkal, résekkel, alagutakkal, lenyűgöző sziklaalakzatokkal. A földalatti járatok több 10 méteres folyosók láncolatából állnak. A homokkőből természetes úton létrejött formák csodálatos alakzatokat mutatnak, mint például óriás gombákat, arcokat, mesebeli figurákat. Egy-egy óriás szikla olyan vékony talpakon áll, hogy szinte a fizika törvényeit látszik kijátszani. A formáknak vicces neveket is adnak. Telente a Lengyelországban ritkaságnak számító császármadarak költöznek a nemzeti parkba, Európa északi részeiből érkezve. A hegység lakói a szarvasok, őzek, vaddisznók, rókák, borzok, vagy a kisállatok, mint a nyest, a menyét, a görény, vagy a hermelin. A nemzeti park szimbóluma a Stołowe-hegység legmagasabb csúcsa a **Szczeliniec Wielki.**

A **Tátra Nemzeti Park** magába foglalja az egész **Tátrát**. Azért hozták létre, hogy megóvják Lengyelország egyetlen magashegyi táját. A park védett állatfajai közé tartozik a mormota és a zerge. Ez utóbbi patái tökéletesen alkalmazkodnak a meredek, sziklás környezethez. Előfordulnak még a medvék, farkasok, a hiúz, a szarvas, hermelin. Madarai: a szirti sas, a békászó sas, különféle sólymok vagy az uhu. A nemzeti park szimbóluma a zerge.

A **Babia Góra Nemzeti Park** a Nyugati-Beszkidek vonulatait, a **Babia Góra**-hegy vidékeit őrzi. Erdőiben előfordulnak akár 300 éves ősfák is. A hegyek alsó övezetét bükk, jegenyefenyő és lucfenyő erdői borítják, a felső részeken lucfenyő, majd havasi törpefenyő és alhavasi rétek szintje található. Nagyragadozói

a medve és a farkas, a róka és a borz; növényevő állatok a nyulak, szarvasok és őzek. A nemzeti park jelképe a bordamag virága.

A **Pienineki Nemzeti Park** a legkisebb területű Lengyelországban. A **Pieninek** mészkővonulatai adják természeti értékeit. A nemzeti park jelentős részét erdők borítják hegyi rétekkel tarkítva, ahol számos kosborféle nő. A park legszebb részét a Dunajec folyó áttörése adja meredek sziklafalaival. Festői kilátás nyílik a legmagasabb csúcsról, a **Három Koronáról**, ami egyben a nemzeti park szimbóluma is.

A **Roztocze Nemzeti Park** a Lublini felvidék déli részén terül el. A löszös dombság változatos képet nyújt számos szurdokával és horhos völgyével. Erdőiben gyakran találkozhatunk védelem alatt álló ősfákkal. A nemzeti parkon átfolyik a Wieprz folyó, ami kiváló vízi túravonalat nyújt kajakosoknak. Legfontosabb látnivalók a Bukowa Góra rezervátum a Guciów skanzenje és Zwierzyniec városa. A nemzeti park területén több történelmi jelentőségű emlékhely található, mint a januári felkelés és az első világháború ütközeteinek helyszínei. A park szimbóluma a lengyel ló, a **konik**.

Szerző: MAJKUT BEATA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

TERMÉSZETI LEGEK: ERDŐK

Lengyelország szerte mindenhol találunk kiterjedt erdőket, a legtöbb egybefüggő erdőséget pedig a Varmia-mazúriai vajdaság területén. Ezért az ország észak-keleti részét Lengyelország zöld tüdőjének is nevezik.

A **Białowieża-erdő** a legismertebb és leglátogatottabb ebből a régióból. Ez Európa egyik legrégibb védett területe. A vidék híres a szabadon élő bölényeiről, de találkozhatunk itt egyéb érdekes állatfajokkal, mint a hiúzzal, a farkassal vagy a jávorszarvassal. Mintegy 26 fafajtát számlál a Białowieża-erdő, némelyek 50 méteresre is megnőnek, kerületük akár a 7 métert is elérheti. 2010 óta az erdő a BirdLife International szervezet jegyzékébe került, mint különleges madár menedék, valamint tagja **az UNESCO Világörökségének is**. A Białowieża-erdő a helyiek szerint titokzatos és legendáktól övezett hely.

A Mazóviai vajdaság területén a Varsó környéki legzöldebb területeket a **Kampinos-erdőség képezi.** A nagy kiterjedésű erdőkben változatos felszínformákat, dűnéket és mocsarakat találunk felváltva. Nagy számban találhatók védelem alatt álló ősfák. **Palmiry** település környékén második világháborús áldozatok, partizánok emlékhelyét látogathatja meg a kiránduló. **Żelazowa Wola** helységben azt a kastélyt kereshetjük fel, ahol Fryderyk Chopin született, a környező Brochów városkában található erőd templom pedig a zeneszerző keresztelésének helye. Nagy jelentőségű műemlékek még a Kampinos, Lesznie, Secymin kisvárosok templomai és a környéken találhatók Lipkowa, Tułowice kastélyai.

A **Romanicka-erdő** a mazúri vidék határán fekszik. Különleges flórája és faunája hasonlít a tajgához, főként fenyvesek alkotják. Lépten-nyomon állatokkal találkozhatunk, felbukkannak a jávorszarvasok, a vaddisznók, rókák, darvak, feketególyák, a réti sasok és a békászó sasok is. Egy nagyon ritka növényfaj is található itt, az orchidea félék közül az *illatos bibircsvirág*. A turisták kedvelt objektumai a viaduktok **Stańczyki**, Kiepojcie és Botkuny települések közelében.

Tuchola erdői szintén Lengyelország legnagyobbjai közé tartoznak, itt található a **Bory Tucholskie Nemzeti Park**. A tájat látványossá teszi a hosszú tavak és a homokdűnék váltakozása. Az ide látogatókat ősrégi tölgyek és bükkök nyűgözik le, amelyek őznek, vaddisznónak, szarvasnak, rókának, de még farkasoknak is védelmet nyújtanak. A tucholai erdőkben olyan ritka madarakra találunk, mint a nyírfajd és a siketfajd, a feketególya és a vándorsólyom. Turistákat vonz az itteni **Charzykowski-tó** nyári vitorlás találkozóival, telente pedig jégvitorlásokat várnak ide nagy számban. Innen a tóról indul a Brda folyó kajakos túraútja, amely Európa egyik legjobb túravonalának számít. A képet az itt található két gyönyörű sziget teszi teljessé, a Szerelem-sziget és a Bachorska-sziget.

Alsó-Szilézia erdősége szintén Közép-Európa legnagyobbjai közé tartoznak. A sík tájat dombok szabdalják, melyek közül a legnagyobb **Czartowska Góra.** A vidék arculatát meghatározza még a **Nysa Łużycka-**folyó völgye, valamint két kis sivatagos puszta, a Kozłowska és Strachowska. Az itteni erdők gombákban és bogyós gyümölcsökben gazdagok, a régió egyedülálló terméke a hanga növényből készített méz. A környék látványosságai a kőkancsó és a kőelefánt hátsója, a Vitéz Boleszlávról elnevezett őstölgy, ami több mint 750 éves, valamint a román kori templom, ahol Boleszláv király III. Ottó császárral találkozott. Híres

még Szprotawa városházának ferde tornya, Kliczków kastélya, a Sziléziai-fal és a csarab-vidék.

Szerző: MAJKUT BEATA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

TERMÉSZETI LEGEK: SIVATAGOK, DŰNÉK, VÍZESÉSEK ÉS ÓZOK

A **Błędowska puszta** ismeretes még, mint a *lengyel Szahara*, ami Európa legnagyobb sivatagos területe, Lengyelországban itt található a legtöbb futó homok. A sivatag az **Orlich Gniazd (Sasfészek) tájvédelmi körzet** területén fekszik. Nyugat-keleti irányban keresztülfolyik rajta a Biała Przemsza folyó, amely mély völgyet kialakító medrével két részre osztja a területet. A sivatagban olyan érdekes jelenségeket figyelhet meg az utazó, mint a homokvihar és a délibáb. Itt forgatták a *Fáraó* és a *Sivatagon és vadonban* című filmeket. Az első és második világháború idején katonai gyakorlótérnek használták. Ha a sivatagban járunk érdemes felkeresni Czubatka kilátóját, ahol felülről csodálhatjuk meg a tájat. Második világháborús német főhadiszállás romjait láthatjuk még itt és az Olkusz Erdészet megfigyelő tornyát. A sivatag másik kilátóhelye Dąbrówka, ahonnan még messzebb elláthatunk. Ugyanitt lengyel világháborús bunkert találunk.

Mierzeja Łebska homokdűnéi a legnagyobb folyamatosan mozgó dűnék Lengyelországban és Európában is jelentős méretűnek számítanak. A helyiek legendái szerint egy hatalmas óriás bosszúja pusztította el a tengermenti településeket és így keletkeztek a dűnék. Valójában a dűnék a szél által hordott homokból épülnek, majd tovább húzódnak. Amerre haladnak mindent letarolnak maguk előtt, betemetnek tavakat, erdőket, akár településeket is. Így volt ez **Łeba** településével, aminek mai formája már újjáépült és másik helyen áll, mint elődje. A régi városból csak egy dűnéből kiálló téglafal maradt az utókorra emlékül. Ez a fal a 14. századi Szent Miklós templom része volt. A homokkal betemetett várost *lengyel Pompeinek* is nevezik. A turisták felmászhatnak a **Łącka** nevű dűnére, ami néhány tízméter magas. A tetőről páratlan sivatagi látvány tárul elénk, az északi horizonton a Balti-tengerrel, a déli láthatáron pedig a **Łebsko** tavával.

A Tátra egyik legszebb gyöngyszeme a **Roztoki-völgy**, ami a vízesések völgye. A völgyben számos társa közül kiemelkedik Lengyelország legnagyobb vízesése, a **Wielka Siklawa**. Hegyi nyelvjárásban a siklawa szó vízesést, a wielka szó pedig a köznyelvben nagyot jelent. Nevére 70 méteres magasságával szolgált rá. A két vagy három patakra oszló víz a Stawiarski sziklafalról özönlik alá a Roztoki-völgybe. Napos időben a vízpermet csodálatos szivárványokat hoz létre a vízesés körül, a lent becsapódó víztömeg pedig lebegő felhőt hoz létre a völgy alján. A Wielka Siklawa állandó témája festőknek, fotósoknak, költőknek. Egyik évben a szokottnál nagyobb vízhozam a vízesés feletti Öt-tó-völgyének vizeit egyesítette, ami rendkívüli erejű, négy ágú vízesést hozott létre.

Nagy-Lengyelország területén a Poznani tóvidéken található a **Bukowsko-Mosiński óz**. Az óz a jégkorszakból fennmaradt felszíni felhalmozódási forma, lényegében a jégtakaró olvadása után visszamaradt hosszú, keskeny törmelék domb. A Bukowsko-Mosiński óz 25 domb együttese, összesen 37 km hosszú, maximális magassága eléri a 41 métert Mirosławek település közelében. A Wielkopolska Nemzeti Park területén található egyik kiemelkedést Svéd-hegynek nevezik. A legenda szerint a svéd háború idején az ellenség építette környező a dombokat.

Szerző: MAJKUT BEATA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

TERMÉSZETI LEGEK: TAVAK

A tavak keletkezésének legendája egy gyönyörű óriáslányról szól, aki csodálatos gyöngyökből fűzött nyakláncot viselt. Aki a gyöngyökre nézett mindjárt elfelejtette minden gondját. Egy óriás ifjú beleszeretett a lányba és megkérte a kezét, de az nem akart hozzámenni az ifjúhoz. Elmenekült előle, s ahogy futott elszakadt a nyaklánca, amiről a csodálatos gyöngyök mindenfelé potyogtak. Ahová lehullottak, ott gömbölyded formájú cseppek, tavak keletkeztek, amelyek megőrizték a gyöngyök különleges gondűző tulajdonságát.

A legnagyobb lengyel tó a **Śniardwy**, amely a festői Ezer Tó Vidékén fekszik. Felszíni víztükre 13 383 hektáros, nagy háromszög formát rajzol ki felülről nézve. **Mikołajki** városa a tó partján épült, ami a lengyel vitorlások fővárosa. Egyik hídja

alatt található egy nagy zöld hal figurája, arany koronával a fején, ő Sielaw király, aki a legenda szerint kezdetektől fogva őrzi a környéket. A tó partján változatos növényzetet találunk, halban gazdag vize otthont ad a csukának, sügérnek, keszegnek, süllőnek. A nádasokban számos v**í**zimadár bújik meg. A hatalmas tó elkülönülő öblökből áll, kettő ezekből külön tónak neveztetik, a Seksty és a Warnołty. A tavon vitorlázóknak érdemes felkeresni a **Czarci-szigetet**.

Lengyelország legmélyebb vize a **Hańcza**, a keleti Pojezierze Wschodniosuwalskie vidéken, amit az ország zöld tüdőjének is neveznek. Ez a különösen tiszta tó 106,1 méteres mélységével az egész Kelet-európai-síkság legmélyebb tava. A Hańcza része az UNESCO Aqua listájának. Vizében 23 halfajta, környékén 60 madárfajta él, köztük egy nagyragadozó, a rétisas. A tavon átfolyik a Fekete-Hańcza folyó.

Łebsko a legnagyobb sósvízű tó, ami a **Słowiński partvidéken** fekszik. A bájos kis tó úgy keletkezett, hogy a Balti-tengerből a vándorló homokdűnék választották el vizét. A tó környéke európai vándormadarak egyik legfontosabb állomáshelye, közel 140 fajtát számolhatunk meg itt. Łebsko elragadó látképét megcsodálhatjuk fából épült kilátótornyokból, a Czołpini világítótoronyból, vagy a homokdűnék csúcsáról.

A leghosszabban elnyúló tó a Jeziorak, ami **Pojezierze Iławskie** vidékén fekszik. Teljes hossza 27,25 km. Mintegy 20 sziget található rajta, köztük a legnagyobb tavi sziget a **Wielka Żuława**. A tavi vitorlások szokása a zenés nyárbúcsúztatás, amit ősz első napján tartanak. A Jeziorak és környezete Lengyelország legzöldebb vidékeinek egyike, nemzetközi szinten is meghatározó madár menedék, ahol otthonra talál többek között a rétisas is.

A Miedwie-tónak az az érdekessége, hogy felszíni víztükre 14 méterrel van a tengerszint fölött, de a tó mélysége 43,8 méter, így a tó feneke 29,8 méterre van a tengerszint alatt. A **Pyrzycka-síkságon** elterülő tó közkedvelt üdülőhely, úszóknak, horgászoknak és a környéken túrázóknak egyaránt. Gyönyörű látványt nyújtanak a parton álló égerfák, amelyek amikor tavasszal nő a vízszint, a tó vizébe kerülnek és tükröződnek a felszínen. A látvány szépségét sárga körömvirágok fokozzák.

Szerző: MAJKUT BEATA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

TERMÉSZETI LEGEK: TENGERÖBLÖK ÉS VÍZTÁROZÓK

A legkedveltebb nyári üdülőhelyeknek a tengeröblök és víztározók számítanak Lengyelországban, közülük a legnagyobb kiterjedésű a **Pomorska-öböl**. A hosszú, homokos partjain épült városok: Kołobrzeg, Dziwnów, Pustkowo, Trzęsacz, Rewal és Niechorze. A Trzęsacz város sziklára épült templom romjáról, vagy Niechorze világítótornyáról szóló legendák, avagy **Kołobrzeg** városhoz fűződő történetek sok érdekességet mesélnek az öböl partvidékéről. Az öbölben lévő **Wolin** szigete híres a vikingfesztiváljáról, illetve **Uznam** szigetén **Świnoujście** vitorlás kikötője található. A környéken fellelhető rendkívüli állatfajok a kúpos fóka és a gyűrűsfóka, a négyszarvú skorpióhal, a rogowiec kagyló és a piaskołaz kagyló. Említésre méltó még a Pomorska-öböl természetvédelmi körzete, amely többek között a finta hal és a barna delfin ritka fajainak élőhelyét óvja.

A **Gdański-öböl** a Balti-tenger déli partján lévő széles, nyitott öböl. Két folyó ömlik itt a tengerbe, a Visztula és a Pregoła. Legfőbb városai turisztikai szempontból **Gdańsk**, **Gdynia, Jastarnia, Hel, Władysławowo, Rewa és Puck**. Az öböl a világ egyik leggazdagabb borostyánkő lelőhelye, a nem ásványi eredetű drágakő ősi megkövesedett gyantából származik, amit a tenger mos ki a homokos partokra. A lengyel történelem meghatározó helye a Westerplatte partja, ahol obeliszk állít emléket a II. világháború kitörésének. A Gda**ń**ski-öböl számos ritka és különleges madárfajnak az otthona. A **Rozewie-fok** Lengyelország legészakibb pontja.

A **Puck-öböl** magába foglalja a Gda**ń**ski-öböl egy részét a Hel-félsziget és a Reda folyó torkolata között. Ezen a részen legsekélyebb a tenger, telente rendszeresen befagy a vize. Az öblöt a környéken élő kasubok tócsájának is mondják. **Puck** városa jelentős halászati és halfeldolgozó központ. Megtekinthető itt a középkori kikötő a királyi flotta 16-17. századi hajóival. Ugyanitt országos és nemzetközi vitorlás versenyeket is rendeznek évente. Puck környékén számos vándorkő található, amelyek jéghegyekkel vándoroltak mai helyükre

a jégkorszakban Skandináviából. A pucki tengerparton található egyik kőcsoport neve a *Tizenkét apostol*.

A **Szczecini-víztározó** a legnagyobb méretű Lengyelországban. Wolin és Uznam szigete és Szczecin városa között húzódik, a lengyel és német határterületen. Szczecin városában érdemes megtekinteni az óvárost és a pomerániai fejedelmek **várát, továbbá az állatkertet, am**elyben 400 állatfaj található. A környék hangulatos kisvárosai, **Trzebież** és **Stepnica** várják a nyugalomra vágyó utazókat. A Szczecini-víztározó legnagyobb lengyel kikötője Trzebieżben van. Stepnicában a jacht és halászkikötő nyújt festői képet és hosszú strandja mellett érdekesség még a 18. századi Leśniczówka temploma.

A **Czorsztyni-víztározó** a **czorsztyni és nedeci várak** között húzódik. Magasságát tekintve a második legnagyobb lengyel gát található itt (54,5m). A víztározó a harmadik legnagyobb méretű mesterséges víz Lengyelországban. Nedec impozáns várát a 14. században építették a Magyar Királyság területén hogy a lengyel-magyar határon átfutó kereskedelmi útvonalat védje. A várat különös legendák övezik, többek között az inkák itt elrejtett kincséről.

Szerző: MAJKUT BEATA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

TERMÉSZETI LEGEK: SZIGETEK ÉS FÉLSZIGETEK

Lengyelország leghosszabb félszigete a **Hel-félsziget**, ami elválasztja a Puck-öblöt a Balti-tenger nyílt vizétől. A félsziget a lengyel tengerpart legfiatalabb képződménye, ugyanis két-háromszáz évvel ezelőtt csupán különálló kis szigetek láncolata volt. A mintegy 35 km hosszú, keskeny földnyelv, ami **Władysławowo** városkától indulva keletre benyúlik a tengerbe. A félszigeten található legnépesebb település **Hel**, amit három oldalról tenger vesz körül. Hel városát Lengyelország kezdőpontjának, vagy másik szemszögből végpontjának is tartják. A főutcán lévő **Kasub halmon** elhelyezett tábla ezt írja: *Hel Lengyelország kezdete*. A városban tengeri kikötő és a Tengeri Halászat Múzeuma található, továbbá érdekesség a Barnadelfinek és Fókák Háza. Hel városában állították fel

a félsziget legmagasabb kilátótornyát is. A félsziget további települései a strandjairól híres Chałupy, Kuźnica, Jastarnia és Jurata. Fehér, finomszemű homokos strand várja a kikapcsolódni vágyókat, a szórakozás széles választékával. Az extrém sportok kedvelőinek is kedvenc helye az erősen szeles félsziget, ami szörfözésre kiváló partszakaszt nyújt.

A **Gdanski-öböl** déli partszakaszának érdekes természeti képződménye a **Wiślany víztározó**. Keskeny homokos zátony, a **Wiślana Mierzeja** zárta le a tenger vizét létrehozva a víztározót, ami a szárazföldről befolyó vizeket is magába gyűjti. A Wiślana **zátonynak** homokos partján homokdűnéket épít a szél a ligetes fenyvesek között. Ezen a partszakaszon található a legtöbb **borostyánkő**. A borostyán a legenda szerint akkor keletkezett, amikor a gyönyörű Juráta istennő beleszeretett egy szegény halászba. Megtudta ezt Perkun, aki villámmal sújtotta Jurátát és tenger alatti palotáját, ami borostyánkőből volt, a borostyán pedig szétszóródott. A valóságban ez a nem tiszta ásvány ősi megkövesedett gyantából jött létre.

Lengyelország legnaposabb szigete **Uznam**. A napsütéses órák száma meghaladja az 1900-at, ami egyedülállóvá teszi ezt a helyet. A jó klímát kihasználva sok feltöltődni és gyógyulni vágyó érkezik ide. A só és jód, amit 500 méteres mélységből bányásznak kiválóan alkalmas gyógyászati célokra, különösen asztma, allergia és szívbetegségek kezelésére. Szanatóriumok, rehabilitációs centrumok várják az ide látogatókat. **Świnoujście** a sziget lengyel települése, a lengyel-német határ ugyanis kettészeli Uznamot. A sziget nyugati részén több német városka található. A sziget nevezetességei még az Angyal Erőd és a Nyugati Erőd, amelyeket még a poroszok építettek.

Az ország legnagyobb tengeri szigete **Wolin**. Turisztikai népszerűségét gyönyörű, homokos strandjainak és az itt található sziklás partszakasz szépségének köszönheti, amely Lengyelország legmagasabb kliffje is. A szigetnek nyáron pezsgő, dinamikus élete van. **A belső területeken fekszik a Wolin Nemzeti Park,** ahol bölény és rétisas rezervátum tekinthető meg. A sziget látnivalói közé tartozik még a gótikus Szent Miklós templom Wolin városában, illetve a kurgánok, vagyis ősi temetkezési helyek a 9-10. századból. Híres még a városban évente megrendezett Viking Fesztivál.

Lengyelország belföldi, tavi szigetei közül a legnagyobb a **Wielka Żuława**. A sziget a leghosszabb lengyel tóból, a **Jeziorak**ból emelkedik ki. A Wielka

Żuława komp járatokkal kapcsolódik a szárazföldhöz. Zöld erdőivel kedvelt nyaralóhelye a természet szerelmeseinek, a vitorlázóknak, kajakosoknak és horgászoknak.

A **Gdanski-öbölben** található Lengyelország egyetlen lakatlan szigete a Rewa Mew. Bár emberek nem lakják a szigetet, sirályoknak és kormoránoknak ad otthont, innen kapta a nevét. A szigeten évente egyszer, augusztus közepén megjelennek a Hering Menet sport rendezvény résztvevői, akik átgyalogolják a Pucki-öblöt a legsekélyebb részén.

BIBLIOGRAFIA / FORRÁS:

Bieniek M., Bieniek M., *Polska. 1001 najpiękniejszych zakątków*, Wyd. SBM Renata Gmitrzak, 2018

Fundacja „Kocham Polskę", *Symbole Polski. Symbols of Poland*, Grupa Wydawnicza BOOKMARK SA, Warszawa 2016

Klechdy domowe. Podania i legendy polskie wybór i oprac. Kostyrko H., Nasza Księgarnia, Warszawa 1979

Kostrzewski A. (red.), *Woliński Park Narodowy. Monografia geograficzna,* Poznań 1986

Lewandowski W., Ostaszewska K. (red.), *100 najpiękniejszych krajobrazów Polski,* Grupa IMAGE, Warszawa 1986

Olaczek R i inni, *Ochrona przyrody w Polsce*, Warszawa 1996

Polska od Bałtyku do Tatr, Wydawnictwo KURPISZ, Poznań 2006

Polska. Najpiękniejsze miejsca, praca zbiorowa, Wyd. SBM Renata Gmitrzak, 2016

Więckowski M., *Polskie naj...,* Wydawnictwo Publicat, Poznań 2006

https://turystyka.wp.pl

http://www.dozoba.pl

https://polskazachwyca.pl

http://polskierekordy.pl

https://dobrewiadomosci.net.pl

http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/

http://www.magiczneroztocze.pl

http://pl.tripadvisor.com

http://www.polskieszlaki.pl

http://mojemazury.pl

http://www.portalmorski.pl

http://pl.wikipedia.org

10 niesamowitych miejsc w POLSCE – www.youtube.com

http://www.lasy.gov.pl

http://podroze.onet.pl

http://okiemprzyrodnika.wordpress.com

KADRY Z POLSKICH REGIONÓW I MIAST

Autor: ANNA ZYGMUNT

WIELOKULTUROWA LUBELSZCZYZNA

Lubelszczyzna to piękny i ciekawy region, położony na wschodnich krańcach Polski, przy granicy z Ukrainą. Kraina ta od stuleci pozostaje na styku kultur Zachodu i Wschodu, łącząc tradycje katolickie, prawosławne, judaistyczne, ale również te bardziej orientalne – ormiańskie i tatarskie. Wielokulturowość regionu przejawia się w wielu niezwykłych zabytkach architektury sakralnej jak: synagogi, cerkwie, mykwy oraz kirkuty.

Lubelszczyzna wyróżnia się pięknem krajobrazów – zielonych przestrzeni, leśnych wąwozów, wodospadów i rzek. Doświadczyć tego można, np. udając się do jednego z dwóch Parków Narodowych regionu: **Poleskiego** lub **Roztoczańskiego** oraz do wielu innych Parków Krajobrazowych. Malownicze pejzaże przyciągają miłośników przyrody, a setki kilometrów usytuowanych tu szlaków pieszych, rowerowych, konnych i kajakowych pozwalają na aktywne spędzenie czasu blisko natury.

Przez Lubelszczyznę przebiega jeden z najbardziej znanych w Polsce szlaków rowerowych – **Green Velo**. Liczy on kilkaset kilometrów i wiedzie wzdłuż granic z Ukrainą i Białorusią, pokazując piękno najbardziej urokliwych miejsc Polski Wschodniej. Szlak Green Velo przebiega m.in. przez wspomniany wcześniej Roztoczański Park Narodowy, którego najbardziej znanym reprezentantem jest konik polski. Żyje on tu na wyznaczonym terenie, praktycznie bez ingerencji człowieka. Stolicą Roztoczańskiego Parku Narodowego jest urokliwe miasteczko **Zwierzyniec**, które słynie z pięknie położonego na środku jeziora, barokowego kościoła św. Jana Nepomucena. Warty uwagi jest także zwierzyniecki zabytkowy browar – jeden z najstarszych w kraju (1806 rok), gdzie latem, w magicznej scenerii odbywa się Letnia Akademia Filmowa, przyciągająca turystów z całej Polski.

Lubelszczyzna zachwyca jednak nie tylko piękną przyrodą, ale również niezwykłej urody miastami. Największym miastem i zarazem stolicą regionu jest **Lublin**. Jest to miasto inspiracji i wielu niezwykłych festiwali oraz ważny ośrodek nauki i kultury. Jego najbardziej rozpoznawalnym symbolem jest Brama Krakowska,

która zachowała cechy gotycko-renesansowej budowli obronnej. Na szczególną uwagę zasługują także Stare Miasto, Lubelski Zamek, Archikatedra oraz Kaplica Trójcy Świętej, która jest niezatartym symbolem dawnej wielonarodowej i wieloreligijnej przeszłości miasta.

Innym, niezwykle urzekającym swą urodą miastem Lubelszczyzny jest **Zamość**, nazywany „Padwą Północy" bądź „Perłą Renesansu", wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Zamość to miasto idealne, zaprojektowane przez włoskiego architekta Bernarda Moranda. Stare Miasto, wraz z sercem Zamościa – Rynkiem Wielkim, podcieniowymi, mieszczańskimi kamienicami i Ratuszem, wymieniane jest wśród największych osiągnięć budownictwa europejskiego. Starówka otoczona jest niezwykle malowniczym systemem fortyfikacji z bastionami i trzema bramami. Tu także znajdują się tchnące wielokulturowością zabytki przypominające o zamierzchłych czasach. Są to m.in. masywna renesansowa synagoga, zamojska mykwa oraz dawna dzielnica żydowska, usytuowana między ulicami Zamenhofa i Pereca, którą dawniej zamieszkiwali Żydzi z Turcji, Hiszpanii, Włoch i Niderlandów.

Wieloreligijnej przeszłości Lubelszczyzny można także doświadczyć, udając się do niewielkiego miasteczka **Szczebrzeszyna**, leżącego nieopodal Zamościa, gdzie w sąsiedztwie stoją świątynie trzech wyznań: kościół św. Mikołaja, synagoga oraz cerkiew Zaśnięcia Matki Bożej.

Niezwykle interesującymi miejscami Lubelszczyzny są także m.in. unikalne w skali Europy kredowe podziemia w **Chełmie**, okazały pałac w **Kozłówce**, czy najstarszy w Polsce prawosławny monastyr w Jabłecznej. Koniecznie trzeba również zobaczyć jedno z najstarszych miast Lubelszczyzny – **Kazimierz Dolny nad Wisłą**, który swym urokiem i klimatem artystycznej bohemy, przyciąga rzesze turystów z polski i z zagranicy.

Ziemie lubelskie pamiętają niestety także tragiczne wydarzenia. Podczas II wojny światowej powstawały tu niemieckie obozy zagłady, będące miejscem największej zbrodni w dziejach ludzkości. Do dziś zachowały się muzea martyrologiczne jak **Majdanek pod Lublinem, Bełżec, Sobibór, czy Zamojska Rotunda**, które przypominają o straszliwych losach tego regionu, gdzie wymordowano setki tysięcy ludzi różnych narodowości.

Autor: ANNA ZYGMUNT

DZIKIE PODKARPACIE

Podkarpacie to region położony na południowo-wschodnich krańcach Polski, przy granicach z Ukrainą i Słowacją. To kraina różnorodności, bogata zarówno w walory przyrodnicze, jak i krajoznawcze. Podkarpacie obfituje w perły architektury drewnianej, renesansowe posiadłości i średniowieczne zamki. Aż sześć zabytkowych obiektów tego regionu zostało wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Turystów przyciągają niezwykłe budowle militarne, tajemnicze fortece, bunkry i schrony. Rejon podkarpacki jest także miejscem, gdzie podobnie jak na Lubelszczyźnie, czy Podlasiu, stykają się kultury różnych narodowości: polskiej, żydowskiej i ukraińskiej.

Jednym z najbardziej interesujących i przyciągających miejsc Podkarpacia są **Bieszczady** – górskie obszary położone we wschodnich Karpatach. Jako nieliczne w Europie zachowały one w bardzo dobrym stanie pierwotną florę i faunę, która została objęta ochroną poprzez utworzenie **Bieszczadzkiego Parku Narodowego**.

Rejon Bieszczadów to dzika, wspaniała przyroda, gdzie sąsiadują ze sobą doliny, połoniny, jeziora i wzgórza. To idealne miejsce na piesze wędrówki, podczas których można napawać się niezwykłymi widokami, dającymi spokój i ukojenie. Z nazwą Bieszczadów związana jest legenda o diable zwanym Bies i dobrych duszkach Czadach, które ponoć do tej pory można spotkać w bieszczadzkich górach. Kto chce poczuć mroczny klimat tego rejonu, koniecznie powinien odwiedzić jedyny w swoim rodzaju bar Siekierezada w miejscowości Cisna, gdzie rzeźby diabłów złowrogo spoglądają z każdego kąta.

Bogactwo Podkarpacia to jednak nie tylko wspaniała przyroda, ale także niezwykłe miasta. Jednym z piękniejszych i najstarszych miast tego rejonu jest **Przemyśl**. Miasto to, położone u podnóża Karpat, szczyci się ponad tysiącem zabytków. Do najbardziej znanych należą m.in. Wzgórze Zamkowe z kamienną rotundą i palatium z początku XI wieku. Równie okazale prezentują się późnobarokowa Wieża Zegarowa oraz przemyski rynek, który wyłożony kamieniami pnie się stromo ku wchodowi. Na środku rynku znajduje się fontanna w kształcie niedźwiedzicy z dwoma niedźwiadkami, nawiązująca do herbu miasta.

Przemyśl stanowi również trzecią pod względem wielkości twierdzę w Europie – po Antwerpii i Verdun. Do chwili obecnej zachowało się kilkadziesiąt fortów i umocnień Twierdzy Przemyśl, która liczy 45 km długości. Znaczną część twierdzy stanowią szlaki dostępne dla zwiedzających.

Niezwykle ciekawym obiektem Podkarpacia jest także **tunel schronowy we wsiach Stępina – Cieszyna**, który podczas II wojny światowej, wchodził w skład kwatery głównej Adolfa Hitlera. Tunel liczy prawie 400 metrów długości, a jego głównym zadaniem było ukrywanie całych składów pociągów.

Największym miastem Podkarpacia, a jednocześnie jego stolicą jest **Rzeszów**. Najbardziej charakterystyczną budowlą miasta jest Zamek Lubomirskich, stanowiący jeden z najokazalszych przykładów twierdzy bastionowej w kraju. Warto również zobaczyć odnowiony Rynek i jego średniowieczne kamienice, a także zwiedzić piwnice podziemnej trasy turystycznej.

Nieopodal Rzeszowa, w miejscowości Łańcut, znajduje się jedna z najlepiej zachowanych rezydencji magnackich w Polsce. We wspaniałych zamkowych wnętrzach można podziwiać zabytkowe meble, gobeliny, rzeźby i obrazy, a w dawnej powozowni zgromadzono unikatową na skalę europejską kolekcję powozów i uprzęży konnych.

Miejscowość **Krasiczyn**, położona niedaleko od Przemyśla słynie również z zamku, który jest jednym z najwspanialszych renesansowych zespołów zamkowo-parkowych w Polsce. Nie mniejszą sławą może poszczycić się Zamek **w Baranowie**, który odnowiony i otoczony pięknym parkiem bywa nazywany „Małym Wawelem".

Będąc na Podkarpaciu koniecznie trzeba zobaczyć niezwykłe zabytki architektury drewnianej wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Należą do nich XV-wieczne **kościoły w Haczowie i Bliznem, a także cerkwie w Radrużu, Chotyńcu, Smolniku i Turzańsku. Warto również zwiedzić największy w Polsce Skansen w Sanoku**, który posiada 150 obiektów zabytkowej ludowej zabudowy z okresu od XVIII do XX wieku.

Autor: ANNA ZYGMUNT

BARWNE MAZOWSZE

Region mazowiecki położony jest w centralnej oraz północno-wschodniej Polsce, w środkowym biegu rzeki Wisły. Należy do jednego z najstarszych rejonów Polski i jest najbardziej zaludnionym obszarem kraju, bowiem zamieszkuje go ponad 5 milionów osób. Region ten może się poszczycić niezwykłą historią i wspaniałymi zabytkami. Występują tu także cenne obszary przyrodnicze. Mazowsze urzeka wspaniałymi parkami, dworkami, zabytkowymi kościołami, cudowną przyrodą Puszczy Kampinoskiej, wciąż żywym folklorem oraz interesującymi miastami.

Największym miastem Mazowsza, a jednocześnie stolicą Polski od 1596 roku jest **Warszawa**. Jest to miasto kontrastów, w którym mnogość zabytków przeplata się z nowoczesnymi gmachami. Lista zabytków Warszawy jest bardzo długa, mimo że historia boleśnie doświadczyła to miasto. Podczas II wojny światowej stolica Polski została zniszczona niemal w 90%, jednak dzięki zaangażowaniu narodu udało się zrekonstruować większość zniszczonych zabytków tak wiernie, że UNESCO wpisało odbudowaną warszawską Starówkę na Listę Światowego Dziedzictwa.

Nad Warszawą góruje najwyższy budynek w Polsce – Pałac Kultury i Nauki, który jest pamiątką po architekturze socrealizmu. Sercem Starego Miasta jest Rynek wraz z otaczającymi go kolorowymi XVII-wiecznymi kamieniczkami. Pośrodku Rynku stoi Syrenka, będącą od wieków godłem Warszawy. Uwagę zwraca także kamienica Pod Bazyliszkiem udekorowana rzeźbą potwora. Według legendy w tejże kamienicy mieszkał stwór Bazyliszek, który strzegł skarbów i każdego zamieniał spojrzeniem w kamień. Potwora udało się uśmiercić dopiero pomysłowemu szewczykowi, który uzbrojony w lustro, zgładził Bazyliszka jego własną bronią.

Kolejnym ważnym historycznie zabytkiem Warszawy jest Zamek Królewski. Stanowił on niegdyś nie tylko rezydencję króla, ale także miejsce obrad Sejmu Rzeczpospolitej. Również zniszczony, a następnie odbudowany, jest obecnie dostępny dla zwiedzających, którzy mogą podziwiać umieszczone w nim m.in.

obrazy znanego włoskiego malarza Canaletta. Na placu zamkowym stoi kolumna Zygmunta III Wazy, będąca jednym z symboli Warszawy.

Zamek Królewski stanowi początek reprezentacyjnej arterii tzw. Trakt Królewski, łączący go z rezydencją królewską w Łazienkach i pałacem w Wilanowie. Pierwszy odcinek Traktu to Krakowskie Przedmieście z odtworzonymi kamieniczkami i wieloma pięknymi zabytkami. Następnie Krakowskie Przedmieście przechodzi w Nowy Świat, którego przedwojenna zabudowa została odtworzona w „zabytkowym stylu". Tutaj znajdują się wytworne butiki i knajpki oraz znana z ponad stuletniej tradycji cukiernia Bliklego, do której koniecznie trzeba zajść na kawę i pączki. Dalszy odcinek traktu prowadzi przez plac Trzech Krzyży, następnie przez Łazienki – najładniejszy warszawski kompleks pałacowo-parkowy, zaś kończy się przepięknym barokowym pałacem w Wilanowie.

Innym niezwykle interesującym miastem Mazowsza jest **Płock**, który na przełomie XI i XII wieku był siedzibą władców Polski. Długa i bogata historia tego miasta zapisana jest w układzie przestrzennym i zabytkach. Najwspanialsze z nich to: Wzgórze Tumskie ze średniowiecznym zespołem zamkowo-katedralnym oraz zespół urbanistyczny starego miasta z jednym z najpiękniejszych Ratuszów w Polsce. Górująca nad miastem Katedra liczy prawie 900 lat i łączy w sobie style: romański, gotycki i renesansowy. W Katedrze można zobaczyć kopię romańskich Drzwi Płockich, których płaskorzeźby ukazują sceny biblijne.

Będąc na Mazowszu, warto odwiedzić także miasto **Pułtusk**, które z uwagi na pływające po rzece gondole, nazywane jest mazowiecką Wenecją, a jego 400-metrowy Rynek jest najdłuższym brukowanym rynkiem w Europie.

Region mazowiecki posiada również jeden z najciekawszych obiektów militarnych w Polsce – **Twierdzę Modlin**. Budowla powstała w czasach napoleońskich, a jej najstarsza część – cytadela wraz z koszarami – to jeden z najdłuższych budynków na świecie.

Nieopodal Twierdzy Modlin znajduje się **Kampinoski Park Narodowy** zwany Zielonymi płucami Warszawy. Z uwagi na wydmowo-bagienno-leśny krajobraz jest on unikatowy w skali europejskiej, a jego najbardziej rozpoznawalnym symbolem jest łoś.

Autor: ANNA ZYGMUNT

ZIELONE PODLASIE

Podlasie to region Polski położony w północno-wschodniej części kraju, przy granicy z Białorusią i Litwą. Kraina ta stanowi geograficzny środek Europy i jest jednym z najbardziej niesamowitych i magicznych rejonów Polski, gdzie można jeszcze spotkać pustelnika albo jedną z tutejszych szeptuch. Podlasie to przede wszystkim zdumiewająca na każdym kroku mieszanka narodowościowa. To miejsce spotkania odmiennych kultur i religii. Od wieków na tym terenie żyją obok siebie Polacy, Rosjanie, Ukraińcy, Białorusini, Litwini, Tatarzy i Żydzi, których wpływy wyraźnie widoczne są w architekturze oraz sztuce ludowej.

Na terenie Podlasia znajdują się rozległe tereny przyrodnicze, które stanowią jego największe bogactwo. Funkcjonują tu **trzy Parki Narodowe: Białowieski, Biebrzański i Narwiański**. Białowieski Park Narodowy stanowi fragment ogromnego kompleksu leśnego tzw. **Puszczy Białowieskiej**, która jako jedyny w Polsce obiekt przyrodniczy, została wpisana na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Puszcza Białowieska jest jedyną pozostałością po prapuszczy, która narodziła się po ustąpieniu z tych terenów lodowców. To unikalny w Europie obszar, który swą struktura przypomina las pierwotny. Puszcza zachwyca mnogością różnorodnych gatunków roślin i zwierząt. Mieszka tu największa w Polsce, ale i na świecie, populacja wolnego żubra – największego ssaka w Europie. Symbolem Białowieskiego Parku jest oczywiście żubr. Aby zobaczyć tego potężnego ssaka najlepiej udać się do Rezerwatu Pokazowego Żubrów, gdzie przy okazji można obejrzeć inne puszczańskie zwierzęta, m.in. wilka, jelenia, rysia, dzika, czy żubronia – skrzyżowanie żubra z bydłem domowym.

Puszcza Białowieska, poza niezwykłą przyrodą, oferuje także wiele innych atrakcji. Można udać się do tajemniczego Miejsca Mocy, odwiedzić Skansen w Białowieży, przejechać się Kolejką Białowieskiego Expressu lub drezyną. Warto także zwiedzić historyczną stację kolejową i zobaczyć cztery luksusowe salonki, które wraz z zabytkowym parowozem tworzą skład pociągu jakim Car Mikołaj II przyjeżdżał do Białowieży na polowania i wypoczynek.

Podlasie słynie również ze **Szlaku Tatarskiego**, który wiedzie przez podlaskie miejscowości związane historycznie, architektonicznie oraz współcześnie

z kulturą tatarską i religią muzułmańską. Centralnymi miejscami szlaku są wsie **Kruszyniany i Bohoniki**, gdzie znajdują się wspaniałe zabytkowe meczety oraz mizary – cmentarze muzułmańskie. W Kruszynianach, podczas zwiedzania przepięknego drewnianego meczetu, można posłuchać zabawnych, a zarazem pouczających opowieści prawdziwego Tatara. Do dziś wieś ta zamieszkiwana jest przez kilka rodzin polskich Tatarów. Warto też zajść do usytuowanej nieopodal Jurty Tatarskiej i skosztować prawdziwych tatarskich dań, których receptura od wieków nie uległa zmianie.

Jednym z najbardziej urokliwych miejsc Podlasia jest **Kraina Otwartych Okiennic**, która wiedzie przez trzy wsie: **Puchły, Soce i Trześciankę**. Miejscowości te słyną z niespotykanych w żadnej innej części kraju malowniczych, drewnianych domów z otwartymi, bogato dekorowanymi okiennicami. Ciekawymi obiektami w tym rejonie są także krzyże wotywne we wspomnianej wsi Soce, ustawione z każdej jej strony. Związana jest z tym legenda, która głosi, że mieszkańcy wsi ustawili je tak, aby opędzić się od dziesiątkującej ich epidemii.

Równie ciekawym i niezwykłym miejscem, położonym nieopodal Krainy Otwartych Okiennic jest **Skit w Ordynkach**. Skit ten to jedyna prawosławna pustelnia w Polsce, która położona wśród dzikiej roślinności i rozlewisk dorzecza Narwi, zapewnia niepowtarzalny klimat spokoju i harmonii. Przekraczając bramę skitu, wchodzi się na otwarty dla wszystkich teren cudnych kapliczek i cerkwi, usytuowanych wśród pięknej przyrody.

Stolicą regionu podlaskiego jest zatopione w zieleni miasto **Białystok**, którego ponad 30% powierzchni zajmują tereny zielone. Najcenniejszym zabytkiem Białegostoku jest jedna z najpiękniejszych siedzib magnackich w Polsce – barokowy pałac Branickich, określany Wersalem Podlasia, z niespotykanej urody ogrodem francuskim. W Białymstoku od wieków żyło wspólnie wiele różnych kultur, wyznań i narodowości, stąd szczera życzliwość mieszkańców i przyjazny stosunek do podróżujących.

Będąc na Podlasiu, nie można ominąć **Świętej Góry Grabarki** – najważniejszego miejsca kultu religijnego prawosławia w Polsce, czy zabytkowych miejscowości jak **Supraśl i Tykocin**.

Autor: ANNA ZYGMUNT

MAGICZNA MAŁOPOLSKA

Małopolska zajmuje południowy fragment Polski, przy granicy ze Słowacją. Region ten odznacza się niezwykłą różnorodnością kulturową i przyrodniczą. Można tu odkrywać tajemnice średniowiecznych zamków, kontemplować piękno sanktuariów i miejsc kultu religijnego lub zachwycać się mnogością cennych zabytków, z których aż 8 wpisanych jest na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Małopolska przyciąga również górskimi krajobrazami z mnóstwem szlaków pieszych, rowerowych i konnych, a także podziemnym światem korytarzy, w zapierających dech w piersiach Kopalniach Soli w Bochni i Wieliczce. Małopolska to także kraina wspaniałych miast, stanowiących najcenniejsze skarby narodowej kultury. Jednym z nich, pełniącym funkcję stolicy regionu jest **Kraków**.

Kraków od 1039 roku pełnił funkcję stolicy kraju, był także miejscem koronacji oraz wiecznego spoczynku niemal wszystkich władców Polski. Miasto to, położone nad Wisłą – królową polskich rzek, urzeka artystyczną atmosferą oraz klimatem dawnych dziejów. Legendarnym założycielem Krakowa był książę Krak. Z powstaniem miasta związana jest legenda, mówiąca o dzielnym szewczyku Dratewce, który zgładził podstępem smoka gnębiącego mieszkańców grodu. Pamiątką tej historii jest podobizna bestii stojąca u stóp Wzgórza Wawelu.

Wawel jest jednym z najwspanialszych obiektów Krakowa. Na wzgórzu mieści się najcenniejszy zespół zabytków polskiej architektury i kultury: Zamek Królewski, Katedra oraz rezerwat archeologiczno-architektoniczny „Wawel zaginiony". Historia Wawelu odzwierciedla dzieje Polski, bowiem podczas zaborów pełnił on funkcję koszar wojskowych, a w czasach hitlerowskich był siedzibą generalnego gubernatora. Wawelska katedra stała się miejscem spoczynku nie tylko królów Polski, ale także znanych poetów i bohaterów narodowych.

Sercem Krakowa jest okazały Rynek Główny, jeden z największych średniowiecznych placów Europy (200x200m). Na środku Rynku stoją wspaniałe Sukiennice oraz Wieża Ratuszowa, a nieopodal imponujący rozmiarami Kościół Mariacki, z którego wieży co godzinę rozbrzmiewa hejnał. Pod kamienicami starego miasta rozciąga się niespotykane nagromadzenie gotyckich korytarzy i pomieszczeń, pełniących obecnie funkcje restauracji, klubów, teatrów i kabaretów.

Będąc w Krakowie, koniecznie trzeba również zobaczyć zachowane fragmenty murów obronnych jak Barbakan i Brama Floriańska, a także żydowską dzielnicę Kazimierz, gdzie obok wielu zabytkowych obiektów, mieści się najstarsza w Polsce synagoga. Co roku odbywa się tu także Festiwal Kultury Żydowskiej.

Region małopolski słynie z malowniczych kościółków, cerkwi i skansenów. Najpiękniejsze z nich znajdują się na **Szlaku Architektury Drewnianej**, który liczy ponad 1500 km długości i skupia 248 obiektów. Najbardziej urokliwe świątynie z XV i XVI wieku zostały wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO i znajdują się w L**ipnicy Murowanej, Dębnie, Sękowej i Binarowej**. Warte uwagi są także zabytkowe dwory, cerkwie, wsie i miasteczka, gdzie w wybranych obiektach odbywają się koncerty z cyklu „Muzyka zaklęta w drewnie". Wśród zabytków architektury drewnianej ogromne wrażenie robi także niewielka wieś **Zalipie**, słynąca z przepięknych, malowanych w kwiaty domów, budynków gospodarczych, a także studni, kościołów i kapliczek. Ciekawostką jest, że zwyczaj malowania chat narodził się wraz z domami wyposażonymi w kominy, których dym czernił ściany, a piękne kwieciste zdobienia miały na celu ich zamaskowanie.

Małopolska znana jest w świecie z niemieckich obozów koncentracyjnych **Auschwitz i Birkenau** – symboli Holokaustu. Region obfituje również w sanktuaria i miejsca kultu religijnego, których cudowne obrazy przyciągają tłumy turystów. Najbardziej charakterystyczny dla Małopolski jest kult maryjny zauważalny, np. w krakowskim sanktuarium Karmelitów na Piasku lub w **Kalwarii Zebrzydowskiej**. W całej Małopolsce jest także wiele miejsc związanych z **papieżem Janem Pawłem II**. Najważniejsze z nich to Kraków oraz Wadowice – jego rodzinne miasto, a także malownicze **Zakopane** położone u podnóża Tatr, po których Jan Paweł II odbywał liczne wędrówki.

Prawdziwym skarbem przyrodniczym Małopolski są wspomniane **Tatry** – jedyne w Polsce góry o charakterze alpejskim. Urzekają one skalistymi szczytami, górskimi dolinami i mnogością stawów, zachęcając do uprawiania różnych form turystyki górskiej.

Autor: ANNA ZYGMUNT

HISTORYCZNA WIELKOPOLSKA

Wielkopolska to region położony w środkowo-zachodniej Polsce, nazywany kolebką państwa polskiego. Wyróżnia się niezwykle długą historią osadnictwa, a co za tym idzie bogactwem zabytków gromadzonych przez całe tysiąclecia. Najstarsze zabytki architektury pochodzą z drugiej połowy X wieku, kiedy to w roku 966 książę Mieszko I przyjął chrzest, a tym samym zapoczątkował proces chrystianizacji ziem polskich. To symboliczne wydarzenie było początkiem państwa polskiego.

Stolicą i największym miastem Wielkopolski jest **Poznań**, który powstał z woli Mieszka I w połowie X wieku. Drewniano-ziemny gród zbudowano na piaszczystej wyspie – Ostrowie Tumskim, miejscu gdzie odbył się chrzest Polski. Obecnie jest to najbardziej urokliwy zabytek Poznania. Najważniejszą budowlą na wyspie jest gotycka katedra, a w niej najbardziej znana kaplica Królewska zwana „Złotą", utrzymana w stylu bizantyjskim. Złota Kaplica stała się miejscem pochówku pierwszych władców Polski Mieszka I oraz Bolesława Chrobrego. Ostrów Tumski słynie także z niewielkiego kościoła Najświętszej Maryi Panny, brukowanych ulic stojących w miejscu dawnych wałów obronnych oraz z renesansowej Akademii Lubrańskiego.

Poznań może się poszczycić także przepięknym Starym Rynkiem, którego plac mierzy 140 na 140 m. Najokazalszym budynkiem jest tu renesansowy ratusz z XVI-wieczną fasadą nawiązującą do architektury weneckiej. Na ratuszu zainstalowano zegar z koziołkami, które w samo południe ukazują się w otwartych drzwiczkach i trykają się rogami 12 razy. Z pojawieniem się koziołków na ratuszowej wieży związana jest legenda. Po wykonaniu zegara postanowiono pokazać go wojewodzie i przygotowano wielką ucztę. Niestety podczas przyrządzania potraw spłonął sarni udziec. Wówczas kucharz ukradł dwa koziołki, aby je upiec, ale uciekły one na ratuszową wieżę. Na pamiątkę tego wydarzenia wojewoda kazał dołączyć do zegara mechanizm z koziołkami.

Poznańskie Stare Miasto obfituje w urzekające zabytkowe budowle. Są tu niezwykłej urody kolorowe kamieniczki i pałace w stylu renesansowym i barokowym, muzea, fontanny, piękne barokowe świątynie z wnętrzami pełnymi malowideł,

sztukaterii i dzieł dawnej snycerki. Warto zobaczyć także jedyne w Polsce Muzeum Instrumentów Muzycznych, Zamek Królewski, Pałac Gorków i pospacerować ulicą św. Marcina, która stanowi główny trakt średniowiecznej osady. Co roku 11 listopada, w dniu patrona, ulica obchodzi swoje święto podczas którego poznaniacy delektują się rogalami marcińskimi pieczonymi według tradycyjnej receptury z ciasta drożdżowego, nadziewanymi migdałami i białym makiem.

Będąc w Poznaniu, nie wolno ominąć dawnego Zamku Cesarskiego, który jest ostatnią i najmłodszą rezydencją monarszą w Europie. Po I wojnie światowej w Zamku działał m.in. Wydział Matematyczny Uniwersytetu Poznańskiego i to tu w latach 30. złamano kod niemieckiej maszyny szyfrującej Enigma.

Kolejnym niezwykle ważnym dla Wielkopolski, ale również dla całego kraju miastem jest historyczne **Gniezno**. Leży ono na siedmiu wzgórzach, pomiędzy trzema jeziorami i jest pierwszą stolicą Polski oraz miejscem koronacji pięciu polskich królów. Z nazwą miasta związana jest legenda *O Lechu, Czechu i Rusie*, mówiąca o powstania państwa polskiego.

Najbardziej znanym i najokazalszym zabytkowym obiektem w Gnieźnie jest katedra Wniebowzięcia NMP, gdzie znajdują się relikwie św. Wojciecha. Posiadanie relikwii męczennika pozwoliło księciu Bolesławowi Chrobremu na utworzenie metropolii kościelnej, co z kolei warunkowało uzyskanie korony. Przy południowej wieży katedry znajdują się słynne spiżowe Drzwi Gnieźnieńskie, należące do najcenniejszych zabytków romańskich w Europie. Na wykonanych z brązu drzwiach ukazane są sceny z życia św. Wojciecha.

Równie ciekawym i niezwykle urokliwym miastem Wielkopolski jest **Kalisz**. Jest to pierwsze polskie miasto wymieniane w dokumentach pisanych. Urzeka on mnogością mostów, mostków i kładek, a także położoną na wyspie Starówką z neorenesansowym Ratuszem. Okazale prezentuje się również Baszta Dorotka, jeden z niewielu fragmentów dawnych murów Kalisza, a niezwykle klimatyczny park miejski jest najstarszym parkiem w Polsce.

Innymi ciekawymi obiektami Wielkopolski są także niezwykłe **Arboretum w Kórniku, największe polskie sanktuarium maryjne w Licheniu, Zamek w Rydzynie, a także Ostrów Lednicki**.

Autor: ANNA ZYGMUNT

BAJECZNY DOLNY ŚLĄSK I GÓRNY ŚLĄSK

Region Dolnego Śląska położony jest w południowo-zachodniej Polsce przy granicy z Niemcami i Czechami. Ten niezwykle ciekawy i różnorodny rejon obfituje w zamki, pałace, niezwykłe miasta oraz malownicze krajobrazy. Z uwagi na jego usytuowanie na dawnym pograniczu kulturowym Niemiec, Czech i Polski, uważany jest za najbardziej zachodnioeuropejski ze wszystkich regionów kraju.

Stolicą Dolnego Śląska jest **położony nad rzeką Odrą Wrocław**. Jest to jedno z największych, a zarazem najpiękniejszych miast Polski. Można tu poczuć harmonię między nowoczesnością, a historyczną tradycją. Wrocław zachwyca kosmopolityzmem, awangardą i dekadencją metropolii, a jego bogate życie kulturalne przyciąga nie tylko turystów, ale także studentów, artystów i przedsiębiorców z całego świata. Miasto posiada ponad 100 mostów i z uwagi na to, że jest położone na 12 wyspach zyskało miano polskiej Wenecji.

Najbardziej bajkowym i najstarszym miejscem Wrocławia jest 1000-letnia wyspa, leżąca w centrum miasta – Ostrów Tumski. Nad wyspą górują wieże Katedry św. Jana Chrzciciela, gdzie można wjechać na umieszczony w jednej z nich taras widokowy, by podziwiać zachwycającą panoramę miasta. By poczuć atmosferę dawnych wieków, warto zatrzymać się na Placu Katedralnym pełnym renesansowych kamieniczek, gdzie co wieczór prawdziwy latarnik zapala gazowe latarnie. Innym magicznym miejscem, które koniecznie trzeba zobaczyć, to słynna Panorama Racławicka, której wielki panoramiczny obraz pomaga przenieść się w czasy zwycięskiej bitwy batalionów chłopskich z wojskami rosyjskimi pod Racławicami. Miasto może także poszczycić się jednym z największych w Europie średniowiecznych Rynków Starego Miasta, którego centralne miejsce zajmują Stary i Nowy Ratusz. Godne uwagi są także niezwykły Ogród Japoński oraz największy w Polsce Ogród Zoologiczny. Atmosferę bajkowości Wrocław zawdzięcza także rzeźbom niewielkich krasnoludków, rozsianych po całym mieście.

Bogactwem Dolnego Śląska są zamki i pałace, których zagęszczenie można porównać do tego w Dolinie Loary. Do najbardziej znanych należą potężny i niezwykle tajemniczy **zamek Książ nieopodal miasta Wałbrzych**, a także **zamki Czocha, Kliczków, Grodno, Krasków i Krobielowice**. Rejon dolnośląski upodobali sobie także cystersi, których włości zakonne znajdują się, m.in. w Lubiążu, Trzebnicy, Henrykowie czy Krzeszowie.

Jednym z najbardziej urokliwych miast rejonu jest **Świdnica**, której zabytkowy Kościół Pokoju został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Niedaleko Świdnicy leży **Legnica** – miasto urzekające niepowtarzalnym klimatem. Można tu zobaczyć ciekawą kamienicę Pod Przepiórczym Koszem oraz tzw. Kramy Śledziowe – kamieniczki z XVI – XVIII wieku.

Nieopodal Legnicy położona jest miejscowość **Złotoryja**, gdzie już od XIII wieku istniały kopalnie złota. Obecnie z historią pozyskiwania tego minerału można zapoznać się w Muzeum Złota, a w położonej niedaleko starej sztolni Aurelia – przekonać się na własnej skórze o trudach tej pracy.

Region dolnośląski słynie także z niezwykłej przyrody. Dominującą rolę w krajobrazie odgrywają góry **Sudety** z urokliwym pasmem Karkonoszy, niezwykle ciekawymi **Górami Stołowymi** oraz pełną uzdrowisk **Kotliną Kłodzką**.

Górny Śląsk położony jest w południowej części Polski i graniczy z Czechami oraz Słowacją. Dawniej stanowił on teren typowo przemysłowy, dlatego obecnie można tu zwiedzać zabytkowe kopalnie oraz inne industrialne obiekty, podążając niezwykłym Szlakiem Zabytków Techniki. Zabytki szlaku są ściśle związane z tradycją górniczą, hutniczą, energetyką, kolejnictwem, a nawet produkcją wody czy przemysłem spożywczym. Najważniejsze z nich to **Kopalnia Guido w Zabrzu, Kopalnia Srebra w Tarnowskich Górach wpisana na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, Tyskie Muzeum Piwowarstwa oraz Muzeum Browaru Żywiec.**

Główne miasto Górnego Śląska to nowoczesne **Katowice.** Najbardziej rozpoznawalnym symbolem miasta jest hala widowiskowo-sportowa zwana Spodkiem, z uwagi na nietypowy kształt przypominający latający spodek. Drugim niezwykle ważnym miastem regionu jest **Częstochowa**, której sanktuarium na Jasnej Górze wraz z cudownym obraz Matki Bożej z charakterystycznymi rysami na twarzy jest najważniejszym miejscem pielgrzymkowym Polaków.

Autor: ANNA ZYGMUNT

KAJAKIEM PRZEZ WARMIĘ I MAZURY

Warmia i Mazury to niezwykle atrakcyjny turystycznie region Polski leżący w jej północno-wchodniej części. Od dawna ścierały się tu wpływy polskie, litewskie, ukraińskie, niemieckie i rosyjskie. Stąd też pochodzenie nazwy Warmia od pruskiego plemienia Warmów, a nazwy Mazury od osadników z Mazowsza. Na przestrzeni wielu lat powstawały tu ogromne warownie krzyżackie, zamki biskupów oraz wiele budowli kultu religijnego.

Mazury zwane są **Krainą Tysiąca Jezior**, bowiem około 20% powierzchni regionu zajmują połączone kanałami **jeziora o różnych kształtach**. Tutaj znajdują się największe w kraju jeziora Śniardwy i Mamry. Wspaniałe krajobrazy Wielkich Jezior Mazurskich dają wiele możliwości aktywnego wypoczynku. To idealna kraina dla kochających żeglarstwo, spływy kajakowe i wszelkie inne sporty wodne. Liczne znakowane szlaki kajakowe, świetnie wyposażone porty i przystanie, a także mnóstwo wypożyczalni jachtów i kajaków stwarzają wspaniałe warunki do uprawiania turystyki wodnej i wypoczynku.

Jeden z najpiękniejszych i najbardziej znanych szlaków kajakowych w Polsce to **spływ rzeką Krutynią**. Licząca prawie 100 km długości rzeka wraz z kilkunastoma mazurskimi jeziorami daje możliwość poznania Mazur oraz obcowania z cudowną przyrodą. Wielu wrażeń dostarczy także spływ **Kanałem Elbląskim**, stanowiącym unikatowy na skalę światową zespół urządzeń hydrotechnicznych, których pochylnie niwelują 100-metrowe różnice poziomów wody.

Turystyczną perłą Mazur oraz bramą do Wielkich Jezior jest urokliwa miejscowość **Mikołajki**. Rolę rynku pełni tu plac Wolności z ozdobnymi kamieniczkami i odnowionym ratuszem, zaś na jego środku stoi fontanna z postacią Króla Sielaw – ryby z koroną na głowie, który widnieje także w herbie miasta. Według legendy Król Sielaw przez wieki panował na wielkich wodach Mazur. Kiedy pojawili się tam rybacy, Król rozpoczął z nimi wojnę, aż w końcu zaprzestali oni połowów. Z czasem zdesperowanym mieszkańcom udało się jednak złapać Króla w utkaną z żelaznych oczek sieć i przytwierdzić łańcuchem do mostu.

Na pamiątkę tego wydarzenia co roku podczas Festiwalu Króla Sielaw odbywa się wodowanie drewnianej ryby.

Największym miastem rejonu warmińsko-mazurskiego, a zarazem jego stolicą jest **Olsztyn**. Jednym z najciekawszych zabytków miasta, górującym nad Starówką jest Zamek Kapituły Warmińskiej z XIV wieku, gdzie przez pewien okres rezydował Mikołaj Kopernik. Pamiątką po nim jest tablica na ścianie krużganków, która służyła mu do badania rzeczywistej długości lat. Warto także zwrócić uwagę na katedrę św. Jakuba, której wnętrze zachwyca misternymi sklepieniami sieciowymi i kryształowymi. Symbolem Olsztyna jest kamienna pruska baba, stojąca na zamkowym dziedzińcu. W mieście funkcjonuje obserwatorium astronomiczne, skąd można podziwiać panoramę miasta i gdzie w pogodne letnie noce odbywają się teleskopowe pokazy nieba oraz planetarium oferujące m.in. udział w symulacjach lotów kosmicznych.

Z postacią Mikołaja Kopernika związane jest także miasto **Frombork**, w którym astronom mieszkał przez ponad 30 lat i napisał słynne dzieło *O obrotach sfer niebieskich*. Miasto może się także poszczycić przepięknym zabytkowym Wzgórzem Katedralnym z największym gotyckim kościołem na Warmii.

Region warmińsko-mazurski słynie również z niezwykłej urody zamków. Jednym z nich jest monumentalny **zamek krzyżacki w Nidzicy**, którego kaplicę i refektarz zdobią XV-wieczne freski. Innymi miejscowościami, gdzie również można podziwiać okazałe gotyckie zamki biskupie są miejscowości **Lidzbark Warmiński oraz Reszel**.

Pamiątką po hitlerowcach z czasów II wojny światowej jest **Wilczy Szaniec w Gierłoży** – jedna z najsłynniejszych, najlepiej zabezpieczonych kwater Adolfa Hitlera. Równie ciekawym militarnym obiektem jest powstała w XIX wieku **twierdza Boyen w Giżycku**. Ma ona kształt nieregularnej sześcioramiennej gwiazdy i zajmuje powierzchnię około 100 ha.

Nieopodal Olsztyna, we wsi **Gietrzwałd** znajduje się miejsce objawień Matki Boskiej. W sanktuarium można zobaczyć cudowny obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem, dzięki któremu miejsce to stało się głównym ośrodkiem pielgrzymkowym Warmii. Innym sanktuarium maryjnym jest miejscowość **Święta Lipka** z którą związany jest kult, jakim miejscowa ludność otaczała figurkę Maryi umieszczoną na dorodnej lipie. Do dziś Święta Lipka stanowi miejsce pielgrzymowania.

Autor: ANNA ZYGMUNT

TAJEMNICZE ŚWIĘTOKRZYSKIE

Świętokrzyskie to niewielki region Polski, położony w jej południowo centralnej części. To kraina wyjątkowa i tajemnicza, gdzie dzieła ludzkich rąk i zachwycająca przyroda tworzą harmonijną jedność, a historia przeplata się z legendami.

Wizytówką regionu, która urzeka niecodziennym krajobrazem, są **Góry Świętokrzyskie**, jeden z najstarszych masywów na kontynencie europejskim. Góry te obfitują w szlaki pełne pomników przyrody oraz przyrodniczych osobliwości, wśród których najciekawsze są skalne rumowiska piaskowców kwarcytowych.

Najwyższą częścią Gór Świętokrzyskich jest pasmo Łysogóry, a jego łagodne zbocza stanowią idealne miejsce dla miłośników górskich wycieczek. Dwa najwyższe szczyty tego pasma to Łysica (612 m n.p.m.) oraz Łysa Góra (595 m n.p.m.), będące w dawnych czasach centrum pogańskich kultów. Jak głoszą legendy, ponoć to tu odbywały się sabaty czarownic. Obecnie na szczycie Łysej Góry znajduje się pobenedyktyński Klasztor Świętego Krzyża od którego nazwę przejął cały region. Z powstaniem klasztoru wiąże się legenda o węgierskim królewiczu św. Emeryku, który w trakcie polowania zabłądził i cudem znalazł schronienie w klasztorze, gdzie w podziękowaniu za ocalenie zostawił w kościółku relikwie Świętego Krzyża.

Świętokrzyskie obfituje w różnorodne, niezwykłe zabytki. Jednym z nich, wyjątkowo interesującym, jest **Park Etnograficzny w Tokarni**, który pozwala przenieść się w dawne czasy. Jest to jeden z największych skansenów w Polsce, pełen bogactwa zabytków kultury ludowej. Stoją tam zagrody, wiatraki, młyny i kuźnie. Jest tam także pracownia krawiecka i dom szewca. Wszystko to sprawia, że można się poczuć jak w XVIII-wiecznym folwarku.

Największym miastem, a zarazem stolicą regionu są **Kielce**, położone we wspomnianych Górach Świętokrzyskich. W XIX wieku Kielce stanowiły centrum przemysłowe, oparte głównie na górnictwie i hutnictwie. Pamiątką po przemysłowej historii Kielecczyzny są zabytkowe zakłady, których lista jest naprawdę imponująca. Są to m.in. **ruiny huty w Samsonowie, mur oporowy w Bobrzy, czy dolny zakład w Starachowicach**, który w 2018 roku stał się miejscem największych na świecie kosmicznych zawodów robotycznych European Rover Challenge.

Kielce to obecnie miasto kulturalno-naukowe, radosne i tętniące życiem, a jednocześnie obfitujące w ciekawe zabytki architektury. Najważniejszą zabytkową budowlą Kielc jest Wzgórze Zamkowe z barokowym Pałacem Biskupów Krakowskich oraz bazyliką katedralną. Aktualnie w pałacu znajduje się Muzeum Narodowe, pełne zbiorów o bezcennej wartości. Ścisłe centrum miasta stanowi Kielecki Rynek z malowniczą zabudową, pochodzącą głównie z XIX i XX wieku, zaś na obrzeżach miasta znajduje się niezwykle ciekawe miejsce – rezerwat przyrody nieożywionej Kadzielnia. Zbudowany jest on ze skał wapiennych z żyłami kalcytu, w których zachowały się skamieniałości morskich zwierząt. W ścianach skalnych można podziwiać jaskinie i groty, a pomiędzy tym wszystkim urządzono wielki amfiteatr oraz tarasy widokowe.

W regionie Świętokrzyskim, nad rzeką Wisłą, położone jest jedno z najstarszych i najpiękniejszych polskich miast – **Sandomierz**. Sandomierskie Stare Miasto bywa nazywane „Małym Rzymem" z uwagi na to, że tak jak włoska stolica jest położone na siedmiu wzgórzach, a pod nim ciągną się tajemnicze podziemne korytarze. W Sandomierzu znajduje się jeden z najbardziej malowniczych zespołów zabytkowych w Polsce, z doskonale zachowanym średniowiecznym, szachownicowym układem oraz fragmentami murów miejskich. Można tu podziwiać wiele niezwykłych, zabytkowych budowli, takich jak: gotycka Katedra, średniowieczna Brama Opatowska, barokowy kościół św. Michała, czy gotycko-renesansowy Ratusz sandomierski, będący dominującym akcentem na prostokątnym Rynku.

Świętokrzyskie słynie również z niewielkiej miejscowości **Ujazd**, gdzie można zachwycić się potężnymi ruinami jednego z najwspanialszych polskich zamków **Krzyżtopór**. Ciekawostką jest to, że bryła budowli nawiązywała do kalendarza – 4 wieże to pory roku, 12 sal balowych to miesiące, 52 komnaty miały odpowiadać tygodniom, a 365 okien ilości dni w roku.

Będąc w regionie świętokrzyskim warto również zobaczyć: **Park Miniatur w Zagórzu** z najsłynniejszymi budowlami świata, **Jura Park w Bałtowie, zamek i mury obronne w Szydłowie oraz Kurozwęki** – krainę bizonów i labiryntów z kukurydzy i konopi.

Autor: ANNA ZYGMUNT

PO ZDROWIE NA KUJAWY I POMORZE

Pomorze leży w północnej części Polski nad **morzem Bałtyckim**. To rozległa kraina licząca pół tysiąca kilometrów piaszczystych plaż, pełna urokliwych latarni morskich, przystani rybackich i żeglarskich, rozległych leśnych terenów oraz wielu szlaków pieszych, rowerowych i konnych. Pełen kurortów i uzdrowisk region pomorski, poprzez swój wyjątkowy klimat, korzystnie wpływa na zdrowie, pomaga zadbać o urodę i dobre samopoczucie.

Najbardziej znanym i najstarszym uzdrowiskiem Pomorza jest **Kołobrzeg**. Miasto często nazywane jest „Perłą Bałtyku" z uwagi na walory przyrodniczo -krajobrazowe. Początki lecznictwa sięgają tu XIX wieku. W otoczonych zielenią sanatoriach leczy się choroby układu oddechowego, krążenia oraz reumatyzm, a niezwykłe lecznicze właściwości wydobywanej tu solanki i borowiny przyciągają kuracjuszy z Polski i z zagranicy. W Kołobrzegu warto także zwrócić uwagę na zabytkowe budowle, takie jak: ponad 700-letnia gotycka kolegiata, neogotycki Ratusz, Baszta Prochowa oraz latarnia morska, której światło widoczne jest z odległości 30 km.

Innym niezwykle urokliwym uzdrowiskiem w zachodniej części Pomorza jest miasto **Świnoujście** – jedyne w Polsce, w którym do komunikacji miejskiej zalicza się także promy. Łączą one dwie części miasta, rozdzielone cieśniną Świną. Warte uwagi są tu XIX-wieczne forty miejskie oraz najwyższa nad Bałtykiem latarnia morska. Nieopodal Świnoujścia leży uzdrowisko Międzyzdroje oraz miejscowość Kamień Pomorski, słynąca z ogromnej romańsko-gotyckiej katedry.

W rejonie Pomorza Zachodniego, tuż przy granicy z Niemcami, usytuowane jest niezwykle urodziwe miasto **Szczecin**, które poprzez swoje liczne ronda i promieniście rozchodzące się ulice, nawiązuje do zabudowy wielkich metropolii europejskich. W architekturze Szczecina przeważa styl secesyjny. Można tu podziwiać, m.in. malownicze, zdobne kamienice, monumentalną XVI-wieczną Bazylikę św. Jakuba Apostoła, Wały Chrobrego oraz Renesansowy Zamek Książąt Pomorskich, na którego Wieży Zegarowej umieszczony jest zegar astronomiczny.

Jednym z najciekawszych rejonów polskiego wybrzeża jest **Półwysep Helski**. Jest to piaszczysta mierzeja o długości około 34 km, szerokości 3 km na jej końcu i 100 m u nasady. Unikatowy nadmorski krajobraz Półwyspu sprawił, że włączono go w skład Nadmorskiego Parku Krajobrazowego. Tutaj także leżą jedne z najbardziej znanych kurortów, takie jak: Chałupy, Jurata, Władysławowo, czy Jastarnia.

Na Pomorzu Wschodnim, które ciągnie się aż do granicy z Obwodem Kaliningradzkim, leży **Gdańsk** – jedno z najpiękniejszych miast w kraju. Najbardziej reprezentacyjne części miasta to Trakt Królewski, ulica Długa i Długi Targ. Trakt Królewski rozpoczyna się renesansową Bramą Wyżynną, a tuż za nią znajdują się unikatowe na skalę światową dwie gotyckie budowle obronne – Katownia i Wieża Więzienna. Na wspomnianą ul. Długą, zwaną salonem miasta, prowadzi XVII-wieczna Złota Brama, przypominająca antyczny łuk triumfalny. Warto także zatrzymać się przy ogromnym Kościele Mariackim, Ratuszu oraz przy stojącej tuż za nim fontannie Neptuna – najbardziej rozpoznawalnym symbolu Gdańska.

Jednym z najważniejszych historycznie miejsc Gdańska jest półwysep Westerplatte. Stanowi on jeden z głównych symboli oporu polskich bohaterów przeciwko najazdowi hitlerowców podczas wybuchu II wojny światowej.

Nieopodal Gdańska leżą równie interesujące miasta jak **Gdynia i Sopot**, które wspólnie tworzą tzw. Trójmiasto. Sopot posiada najdłuższe w Europie molo (515 m), a Gdynia niezwykły Skwer Kościuszki, gdzie cumują zabytkowe okręty i statki.

Innym, nadzwyczaj pięknym miastem regionu kujawsko-pomorskiego jest **Toruń**. Wyjątkowy Zespół Staromiejski sprawił, że miasto zostało wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. W Toruniu znajduje się rodzinny dom Mikołaja Kopernika, w którym obecnie mieści się muzeum biograficzne. Kopernik patronuje także tutejszemu uniwersytetowi, należącemu dziś do najlepszych w kraju. Koniecznie należy zwiedzić również Muzeum Piernika i skosztować słynnych toruńskich pierników w XVI-wiecznej piekarni.

Będąc w regionie, nie można ominąć niewielkiej wsi **Biskupin**, gdzie znajduje się historyczna osada z około VIII wieku p.n.e., jedna z najbardziej znanych w Europie środkowej.

HÍRES LENGYEL RÉGIÓK ÉS VÁROSOK

Szerző: ZYGMUNT ANNA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

A MULTIKULTURÁLIS LUBLINI RÉGIÓ

Lengyelország keleti részében az ukrán határ mentén terül el a szép és különleges lublini régió. Ez a vidék évszázadok óta a Nyugat és Kelet ütközőpontja, ahol találkoznak egymással a katolikus, pravoszláv, zsidó, örmény és tatár hagyományok. A sokszínű régióban egyedülálló módon találhatók meg egymás mellett olyan szakrális építészeti **műemlékek mint a zsinagógák**, az ortodox templomok, a zsidók szakrális fürdőhelyei a mikvék vagy az izraelita temetők.

A környék gyönyörű tájakban gazdag, ahol **zöld mezők, erdei szurdokok, folyók és vízesések váltják egymást.** A kiránduló megtapasztalhatja ezt a régió nemzeti parkjaiba, illetve tájvédelmi körzeteibe látogatva, mint például a **Roztocze Nemzeti Parkb.** A természet szerelmeseit festői környezet várja kiváló túraútvonalakkal gyalogosan, kerékpáron, lovon, vagy kajakkal v**í**ziutakon. Lengyelország egyik legismertebb kerékpáros túraútja, a **Green Velo** is erre vezet. Több száz kilométeres szakasza fut a fehérorosz és ukrán határ mentén, ahol az ország legelragadóbb keleti tájait csodálhatja meg a túrázó. A GreenVelo a korábban említett Roztocze Nemzeti parkon is átmegy, aminek jellegzetes lakója a kistestű lengyel ló, a konyik. Ez a fajta külön kijelölt területen, gyakorlatilag az ember beavatkozása nélkül vadon él. A nemzeti park központja **Zwierzyniec** települése. Az elbűvölő kisváros híres a központjában lévő barokk templomról, amely egy kis tavon lévő szigetre épült és Nepomuki Szent Jánosról van elnevezve. Figyelemre méltó még az ország egyik legrégebbi sörfőzdéje 1806-ból, amelynek itt található épülete műemléki védelem alatt áll. Egész Lengyelországból érkeznek turisták a sörfőzde udvarán nyaranta megrendezett szabadtéri film fesztiválra.

A vidék nem csak a természeti szépségeivel, de különleges hangulatú városaival is lenyűgözi az utazót. A lublini régió legnagyobb, legfőbb városa **Lublin**. A város inspiráló légkörével megannyi kulturális fesztiválnak és a tudomány számos intézményének ad otthont. Fő szimbóluma a Krakkói Kapu, amely a város

egykori védelmi vonalának gótikus, illetve reneszánsz építészeti emlékét őrzi. Különleges még az Óváros, a lublini vár, a főkatedrális, illetve a Szentháromság kápolna, ez utóbbi tanúságát adja a város egykori soknemzetűségének és sokvallású népességének.

A régió másik csodálatos és egyedülálló városa **Zamość**, melyet az „Észak Páduájának", vagy „Reneszánsz gyöngyének" is neveznek és az UNESCO Világörökségi listáján is metalálható. Zamość ideális városnak épült Bernardo Morando olasz építészmester tervei alapján. Az Óváros régi piacterével, árkádos kőházaival és a díszes Városházával Európa építészeti remekművei közé tartozik. Az egykori városfal bástyákkal megerősített erődrendszer volt, három városba vezető kapuval. A régi idők sokféle kultúrájának emlékét őrzi több műemlék, mint a reneszánsz zsinagóga, a mikve vagyis az egykori zsidó fürdő, a Zamenhof és Perec utca közötti régi zsidónegyed házai, ahol a világ minden tájáról, Törökországból, Spanyolországból, Olaszországból és Hollandiából érkezett zsidóság lakott.

A múltban sokvallású vidék egykori életéről tanúskodik a Zamośćtól nem messze fekvő **Szczebrzeszyn** városka főtere, ahol egymás mellett foglal helyet a Szent Miklós katolikus templom, a zsinagóga és a Mária elszenderedéséről elnevezett pravoszláv templom.

A régió érdekességei közé tartozik még az Európában egyedülálló kréta mészkő bánya **Chełm** városában, a lenyűgöző **Kozłówkai** palota, vagy Lengyelország legrégibb pravoszláv monostora **Jabłecznában**. Az erre járó utazónak mindenképpen meg kell látogatnia még a Visztula menti **Kazimierz Dolny** történelmi városát, amely sajátos légkörével, művészetével rengeteg turistát vonz Lengyelországból és külföldről egyaránt.

A lublini régió sajnos tragikus történelmi események színhelye is volt. A második világháború alatt német haláltáborok működtek a környéken, úgy mint **Majdanek, Bełżec, Sobibór, a Zamosci Rotunda**, ahol a sokféle nemzetiségű áldozatok százezrei haltak meg.

Szerző: ZYGMUNT ANNA
Fordítás: BATA-BOCIAN ALEXANDRA

VADREGÉNYES KÁRPÁTALJA

Kárpátaljának nevezzük Lengyelország dél-keleti területeit, az Ukrajnával és Szlovákiával határos régiót. Ez a környék mind természeti, mind országismereti szempontból rendkívül változatos. A kárpátaljai régióban a faépítészet gyöngyszemei, illetve számtalan reneszánsz birtok és középkori vár lelhető fel. Közülük hat műemléket bejegyeztek a UNESCO Világörökségi listájára. A turistákat leginkább a rendkívüli hadépítészeti létesítmények, titokzatos erődök és bunkerek vonzzák. A kárpátaljai régióban, a Lublini és Podlasiei vajdasághoz hasonlóan, több nemzetiség kultúrája érintkezik: a lengyel, a zsidó és az ukrán.

A kárpátaljai régió egyik legérdekesebb és legvonzóbb helyszínei közé sorolandók a **Besszádok** – a Keleti-Kárpátok egyik hegyvonulata. Európa azon kevés tájai közé tartoznak, ahol rendkívül jó állapotban maradt fent az eredeti állat- és növényvilág – ennek védelmére alapították meg a Besszádok Nemzeti Parkot.

A vadregényes **Bieszczady**-hegységben völgyek, havasi rétek, tavak és hegyek bájaiban gyönyörködhetünk. Az itteni gyalogtúrák során káprázatos szépségű tájak segítenek csillapítani, nyugtatni a mindennapokban igénybe vett idegeinket. A legenda szerint a Bieszczady elnevezés a Bies nevű ördög és a Czady nevű jóindulatú lelkektől származik, melyekkel állítólag a mai napig össze lehet futni a Besszádok lejtőin és hegygerincein. Ha valaki nem tud betelni a titokzatos legendák hangulatával, feltétlenül látogasson el a Cisna helységben található Siekierezada bárba, ahol minden egyes sarokból faragott ördögök pillantgatnak majd rá.

Kárpátalján viszont nem csak a csodálatos természetre tanácsos időt szánni, mert a szebbnél-szebb településeket is érdemes megismerni. A régió egyik leggyönyörűbb és legrégebbi városai közé tartozik a Kárpátok lábánál fekvő **Przemyśl**, amely több, mint ezer műemlékkel büszkélkedhet. A legismertebb látványosságai a Várhegy, a XI. század elején kőből épített kör- és palotaerődítménnyel (rotunda és palatium), a monumentális késő barokk Óratorony és a város kikövezett, nyugati irányban meredeken lejtő főtér. A tér központi részében egy anyamedvét és két bocsát ábrázoló szökőkút található – a medve

a város jelképe és annak címerében is szerepel. Przemyśl – Antwerpen és Verdun után – Európa harmadik legnagyobb erődje. A Przemyśli erődből napjainkig több tucat erődítmény és sánc is fennmaradt – teljes hosszuk összesen 45 km. Az erőd nagy része kijelölt turistautakon látogatható.

A Kárpátaljai régió rendkívül érdekes létesítménye a **Stępina – Cieszyna** faluk közötti bunker-alagút, amely a második világháború idején Adolf Hitler főhadiszállásához tartozott. Az alagút csaknem 400 méter hosszú és legfontosabb feladata a teljes vasúti szerelvények elrejtése volt.

A régió legnagyobb városa, s egyben a Kárpátaljai vajdaság székhelye **Rzeszów**. A város legjellegzetesebb épülete a Lubomirski Vár – az ország egyik legmutatósabb várerődje. Ezen kívül érdemes megtekinteni a felújított főteret, megcsodálni teret körülvevő középkori bérházakat, illetve végigjárni a földalatti turistaútvonalat.

Rzeszów közelében, Łańcut helységben található az egyik legjobb állapotban fennmaradt lengyel főúri rezidencia. A pompás palotában műemlék bútorokat, gobelineket, szobrokat és festményeket csodálhatnak a látogatók, a régi kocsiszínben pedig a lovas kocsik és lószerszámok európai mértékben is egyedi gyűjteményét állították ki.

A Przemyśltől nem messze fekvő **Krasiczyn** helység büszkélkedik Lengyelország egyik legpompásabb reneszánsz palota- és parkeggyüttesével. Hasonlóan nagy hírre tett szert a felújított, gyönyörű parkban fekvő Baranówi Vár, amelyet krakkói Wawel kicsinyített változataként emlegetnek.

A Kárpátaljai régiót látogatva nem szabad megfeledkezni a UNESCO Világörökségi listájára bejegyzett műemlékekről. Ide tartoznak a **Haczów** és **Blizne** helységek XV. századi fából épített templomai, továbbá a **Radruż, Chotyniec, Smolnik** és **Turzańsk** településekben található fatemplomok. Sanokban érdemes ellátogatni a legnagyobb lengyelországi skanzenbe, melynek szabadtéri néprajzi gyűjteményében 150, a XVIII. és a XX. század között épített műemlék épületet lehet megtekinteni.

Szerző: ZYGMUNT ANNA
Fordítás: BATA-BOCIAN ALEXANDRA

SZÍNPOMPÁS MAZÓVIA

A Mazóviai vajdaság Lengyelország központi és észak-keleti részében fekszik, a Visztula folyó középső szakaszánál. Az ország egyik legősibb régiói közé számítandó, és egyben ez Lengyelország legnépesebb területe is, mivel több, mint 5 millió lakosa van. Mazóvia rendkívüli történetét és csodálatos műemlékeit érdemes megismerni, akár az értékes természetvédelmi területeit is. A régió pompás parkjai, nemesi kúriái, műemlék templomai, érdekes városai elvarázsolják a látogatókat, a Kampinosi-erdő természeti bájai és a napjainkban is eleven folklór egyszerűen elbűvölőek.

A vajdaság legnagyobb városa **Varsó**, amely 1596 óta Lengyelország fővárosa. Ez az ellentétek, a kontrasztok városa, amely nem csak műemlékekkel, de modern épületekkel is büszkélkedhet. A fővárosi műemlékek listája rendkívül hosszú, annak ellenére, hogy a történelem nagyon nagy csapást mért rá. A második világháborúban Lengyelország fővárosát csaknem 90%-ban megsemmisítették, viszont a nemzet aktív részvételével olyan hűen sikerült rekonstruálni a romba dőlt épületeket, hogy az újjáépített Óvárost a UNESCO bejegyezte a Világörökségi listára.

Varsó fölé magasodik az ország legmagasabb épülete – a Kultúra és Tudomány Palotája, azaz a szocrealista építészet máig fennmaradt alkotása. Az Óváros szívében található a színes homlokzatú XVII. századi bérházakkal körülvett Főtér, melynek közepén a város címerében látható Sellő szobra áll. Érdemes felfigyelni a Baziliszkusz bérházra, amelynek bejárata fölött a félelmetes szörny domborműve látható. A legenda szerint a házban lakó baziliszkusz szörny kincseket őrzött, és minden betolakodót egyetlen pillantásával kővé dermesztett. Azt mondják, hogy a szörnyeteget egy leleményes suszterinas győzte le, saját fegyverével, amikor tükröt tartott eléje.

Történelmileg fontos műemlék a varsói Királyi Vár, amely nem csak királyi rezidencia volt, de a lengyel országgyűlés is itt ülésezett. Az épület a háborúban csaknem megsemmisült, de miután újjáépítették állandó kiállításain megtekinthetők egyebek között a neves olasz Canaletto festményei. A Vártér közepén

található a főváros másik jelképe, a Zsigmond-oszlop – III. Váza Zsigmond király magas talapzatra helyezett szobra.

A Királyi Várnál kezdődik a Királyi Út, amely a Łazienki Parkban található királyi rezidenciával és a Wilanówi királyi palotával köti össze a Királyi Várat. A Királyi Út első szakaszát az újjáépített bérházakkal és számos gyönyörű műemlékkel büszkélkedő Krakowskie Przedmieście utca képezi. A következő a Nowy Świat utca, melynek világháború előtti épületeit „műemléki stílusban" építették vissza. Az elegáns butikokon és kiséttermeken kívül a több, mint százéves hagyományú Blikle cukrászda várja itt vendégeit. Ez utóbbiba feltétlenül érdemes betérni egy csésze kávéra és megkóstolni a híres lengyel fánkot. A Királyi Út tovább a Háromkereszt téren keresztül halad át, majd a Łazienki Park mellett vezet el – ahol tanácsos időt szakítani Varsó legszebb palota- és parkegyüttesére. A Királyi Út végső állomása a csodaszép barokk Wilanówi palota.

A Mazóviai vajdaság egyik érdekesebb városa **Płock**, amely a XI. és XII. század fordulóján a lengyel uralkodók székhelyeként működött. A város évszázadokra visszanyúló, gazdag történetét a műemlékeken kívül jól szemlélteti a helység felosztása is. A legcsodálatosabb látnivalók közé sorolandó a Tumski-hegy a középkori vár-székesegyház együttessel, illetve az óváros urbanisztikai együttese, az ország egyik legszebb városházával együtt. A város fölött magasodó Székesegyház csaknem 900 éves, és három építészeti stílus – a román, a gótikus és a reneszánsz – elemei is felismerhetők az épületben. Itt tekinthető meg a bibliai jeleneteket ábrázoló domborművekkel díszített, román stílusú Płocki-kapu másolata.

Mazóviában érdemes ellátogatni **Pułtuskba** is, és bejárni Európa leghosszabb, azaz 400 méter hosszú macskaköves főterét, illetve megtekinteni a folyón úszkáló gondolákat. Ez utóbbiaknak köszönhetően a várost mazóviai Velencének is nevezik.

A régióban található Lengyelország egyik legérdekesebb hadi létesítménye – a **Modlini** erőd, melyet Napóleon idejében építettek. Az erődítmény legrégebbi részét – azaz a citadellát és a laktanyát – a világ leghosszabb épületei közé sorolják.

A Modlini erőd közelében található a **Kampinosi Nemzeti Park**, amelyet Varsó zöld tüdejének neveznek. A homokdűnés, mocsaras és erdős táj egyedinek számít egész Európában, a legfelismerhetőbb jelképe pedig a jávorszarvas.

Szerző: ZYGMUNT ANNA
Fordítás: BATA-BOCIAN ALEXANDRA

ZÖLDELLŐ PODLASIE

A Podlasie régió Lengyelország észak-keleti részében fekszik, a fehérorosz és litván határnál. Ezen a területen található Európa földrajzi középpontja, és az ország egyik legvarázslatosabb, csaknem mágikus erejű környéke, ahol napjainkban is találkozhatunk remetékkel és kuruzslókkal. Podlasie a különféle kultúrák és vallások találkozópontja – egy meglepetésekkel teli nemzetiségi egyveleg. Évszázadok óta egymás mellett élnek itt a lengyelek, az oroszok, az ukránok, a fehéroroszok, a litvánok, a tatárok és a zsidók. Befolyásuk szemmel látható a helyi építészetben és népművészetben.

A Podlasiei vajdaság legnagyobb büszkeségei az ott található terjedelmes természetvédelmi területek. Három Nemzeti Park működik itt: a **Białowieżai**, a **Biebrzai és a Narew**i. A Białowieżai Nemzeti Park egy hatalmas területű őshonos erdő, amely a Białowieżai-erdő részét képezi – ez Lengyelország egyetlen olyan természetvédelmi területe, amelyet bejegyeztek a UNESCO Világörökségi listájára. A Białowieżai-erdő egyetlen fennmaradt emléke annak az őshonos erdőnek, amely a gleccserek felolvadása után jelent meg ezen a területen. Európai szinten egyedinek számít ez az őshonos erdőségekre emlékeztető vadon, mely rendkívül változatos állat- és növényvilággal büszkélkedhet. Lengyelországban, sőt, az egész világon itt lakik a legtöbb szabadon élő európai bölény. Ez az állat a legnagyobb európai emlős és természetesen a Białowieżai Park jelképe is egyben. A hatalmas európai bölényt az Európai Bölények Bemutató Rezervátumában lehet megtekinteni, ahol egyéb, a vadonban élő állatfajtákat is láthatunk, például farkast, szarvast, hiúzt, vaddisznót, valamint az európai bölény és szarvasmarha keresztezéséből származó żubroń nevű állatot.

A Białowieżai-erdőben nem csak a természet páratlan szépségét csodálhatjuk, de más élményekkel is gazdagodhatunk. Érdemes ellátogatni a titokzatos Erő Helyére, és a Białowieżai Skanzenbe, illetve felszállni a Białowieżai expresszt vagy kipróbálni egy vasúti hajtányt. Nem szabad kihagyni a történelmi vasúti állomást sem, ahol megtekinthető a négy luxus szalonkocsiból és egy műemlék

gőzmozdonyból álló szerelvény, mellyel II. Miklós orosz cár járt vadászni és pihenni Białowieżába.

A Podlasie régióban található a **Tatár Útvonal** is, amely a történelmileg vagy építészetileg a tatár kultúrával, illetve a muzulmán vallással összefüggő helységeket köti össze. Az útvonal központi részében fekszik a **Kruszyniany** település és a **Bohoniki** falu, melyekben meseszép műemlék mecsetek és mizarok – azaz muszlim temetők találhatók. A Kruszyniany faluban álló gyönyörű, famecset látogatásakor érdemes meghallgatni a helyi tatár humoros, de nagyon tanulságos történeteit. A településen a mai napig néhány lengyel tatár család is lakik. A közeli Tatár Jurtába is be lehet kukkantani, ha meg kívánjuk ismerni az évszázadokon keresztül változatlan receptek alapján készülő tatár fogások valódi ízét.

Podlasie egyik legbájosabb helyszíne a **Nyitott Zsalugáterek Vidéke**, amely a **Puchły, Soce és Trześcianka** falukat öleli fel. A településeken az országban egyedi, meseszép, gazdagon díszített zsalugáteres faházak találhatók. Érdemes megtekinteni továbbá a Soce falu minden oldalán felállított fogadalmi kereszteket is, amelyeket a legenda szerint a lakosok azért állítottak fel, hogy elűzzék az őket tizedelő járványt.

Hasonlóan rendkívüli hely a Nyitott Zsalugáterek Vidéke közelében található **Ordynki** falui remetelak. Az ország egyetlen görögkatolikus remetelakja a Narew folyó medencéjének vad növényzettel benőtt árterén található, ami rendkívüli nyugalommal és harmóniával teli hangulatot biztosít. A remetelak kapuja mindenki számára nyitva áll – a mögötte található területen a meseszép természet ölén csodálatos kápolnák és templomok találhatók.

A Podlasiei vajdaság székhelye a zöldellő **Białystok**, melynek több, mint 30%-a zöld terület. A város egyik legértékesebb műemléke az ország legszebb főúri rezidenciái közé sorolható barokk Branicki palota, melyet a páratlanul szép francia kertjének köszönhetően a podlasiei Versaille-nak is neveznek. Białystokban évszázadok óta többféle kultúra, vallás és nemzetiség élt együtt, így nem csoda, hogy az utazókkal szemben őszinték, nyitottak és barátságosak a helyiek.

A régióban nem szabad kihagyni a **Szent Grabarka-hegyet** – a lengyelországi görögkatolikusok legfontosabb búcsújáróhelyét, illetve a műemlék jellegű **Supraśl és Tykocin** helységeket.

Szerző: ZYGMUNT ANNA
Fordítás: BATA-BOCIAN ALEXANDRA

VARÁZSLATOS KIS-LENGYELORSZÁG

Kis-Lengyelország az ország déli részében található, a szlovák határnál. Erre a régióra a rendkívüli kulturális és természeti változatosság jellemző. Középkori várak titkait lehet itt felfedezni, elmerengeni a búcsújáróhelyek szépségén, vagy megcsodálni az értékes műemlékeket, melyek közül nyolcat bejegyeztek a UNESCO Világörökségi listájára. Kis-Lengyelország hegyvidéki tájai is vonzzák a turistákat, számos gyalogos, kerékpáros és lovas túraútvonallal, illetve a Bochniai és Wieliczkai sóbányák földalatti alagútrendszerének lélegzetelállító világával várják őket. A régió csodálatos városairól is híres, melyek a nemzeti kultúra legértékesebb kincsei közé sorolandók – ezek közé tartozik a vajdaság székhelye, **Krakkó**.

Krakkó 1039-től a főváros szerepét töltötte be, a lengyel uralkodók többségét itt koronázták, majd temették el. A város a lengyel folyók királynőjének, azaz a Visztula partján fekszik, és a múltat megidéző művészi hangulatával szinte mindenkit megbabonáz. Krakkót a legendás Krak herceg alapította. A városalapításról szóló legenda szerint a hős Dratewka suszter csellel legyőzte a helység lakosait sanyargató sárkányt. Erre a történetre emlékeztet a bestia szobra, amely a Waweli várhegy lábánál áll.

Wawel Krakkó egyik legcsodálatosabb látványossága. A várhegyen található a lengyel építészet és kultúra egyik legértékesebb műemlékegyüttese: a Királyi Vár, a Székesegyház, illetve „az eltűnt Wawel" régészeti és építészeti rezervátum. A waweli vár története Lengyelország múltjának szemtanúja volt: az ország hármas felosztása idején laktanyaként szolgált, a náci megszállás alatt a főkormányzó székhelyének jelölték ki. A waweli székesegyházban a lengyel királyok sírhelyein kívül neves költők és nemzeti hősök sírkövét is megtaláljuk.

Krakkó szívét az impozáns Főtér képezi, a középkori Európa egyik legnagyobb tere (200x200 m). A tér közepén áll a csodálatos Posztócsarnok és a Városháza tornya, a közelben található a monumentális Mária-templom is, melynek

tornyából minden órában elhangzik a város nevezetességévé vált trombitaszó. Az óváros bérházai alatt rendkívüli mennyiségű gótikus folyosó és helyiség található, melyekben jelenleg éttermek, klubok, színházak és kabarék működnek.

Ha valaki Krakkóban jár, nem hagyhatja ki a várfal fennmaradt részeinek, azaz a Barbakán és a Flórián-kapu megtekintését, illetve a Kazimierz nevű zsidó negyedet, ahol a számos műemléki épület között Lengyelország legrégebbi zsinagógáját is megcsodálhatja. Minden évben itt zajlik a Zsidó Kultúra Fesztiválja is.

A kis-lengyelországi régióban meseszép kistemplomok és skanzenek sokasága várja a látogatókat. A legszebbek a több, mint 1500 km hosszú Faépítészeti Útvonalon találhatók, amelyhez 248 épület tartozik. A legvarázslatosabb XV. és XVI. századi templomokat bejegyezték a UNESCO Világörökségi listájára – ezeket **Lipnica Murowana, Dębno, Sękowa és Binarowa** helységekben lehet megtekinteni. Érdemes felfigyelni azokra a nemesi kúriákra, görögkatolikus templomokra, falvakra és kisvárosokra, ahol a „Fába varázsolt zene" ciklus koncertjeit lehet meghallgatni. A faépítészeti műemlékek rajongói rendkívüli élményekben részesülnek, ha ellátogatnak a csodaszép, virágmintával díszített házairól, gazdasági épületeiről, kútjairól, templomairól és kápolnáiról híres kicsiny **Zalipie** faluba. Érdekesség, hogy az épületek virágmintás díszítését akkor kezdték, amikor a településen megjelentek az első kémények – a gyönyörű, gondos festéssel a házak füsttel összekormolt falait kívánták álcázni.

Kis-Lengyelországban találhatók továbbá a világszerte ismert német koncentrációs táborok: **Auschwitz és Birkenau** – a holokauszt jelképei. Ezen kívül a régióban számos kegyhely és zarándokhely is megtalálható, ahova a csodálatos képek vonzzák a zarándokokat. A vajdaságban igen elterjedt a Mária-tisztelet, melynek legszembetűnőbb jeleit a krakkói Na Piasku karmelita kegyhelyen, illetve a **zebrzydowicei Kálváriában** találjuk. Kis-Lengyelországban továbbá számos település ápolja **II. János Pál pápa** emlékét. A legfontosabbak közülük Krakkó és **Wadowice** – a lengyel pápa szülővárosa, illetve a Karol Wojtyła által számtalanszor bejárt Tátra hegység lábánál fekvő meseszép Zakopane.

Kis-Lengyelország valódi természeti kincse a **Tátra** hegység – az ország egyetlen alpesi jellegű tája. Sziklás hegycsúcsok magasodnak ott a számos völgy és tó fölött, a hegyi túrák szerelmesei egyszerűen nem tudják megunni ezt a helyet.

Szerző: ZYGMUNT ANNA
Fordítás: BATA-BOCIAN ALEXANDRA

A TÖRTÉNELMI NAGY-LENGYELORSZÁG

A Nagy-Lengyelországi régió az ország középső-nyugati területén fekszik, és gyakran nevezik a lengyel államiság bölcsőjének. Ezen a helyen nagyon korán telepedtek le, így évezredeken keresztül összegyülemlett műemlékek találhatók itt. A legrégebbi építészeti műemlékek a X. század második feléből származnak, mert miután 966-ban I. Mieszko herceg megkeresztelkedett, megkezdődött a lengyelek áttérése a keresztény hitre. Ezzel a jelképes eseménnyel vette kezdetét a lengyel államiság is.

Az I. Mieszko által a X. század első felében alapított **Poznań** Nagy-Lengyelország legnagyobb városa és egyben a vajdaság székhelye is. A hajdani várost fából és földből építették az Ostrów Tumski homokos szigeten – ugyanott, ahol az ország felvette a keresztséget. Jelenleg ez Poznań egyik legbájosabb városrésze. A sziget legfontosabb épülete a gótikus katedrális, a neves Királyi „Arany" kápolnával, melyet bizánci stílusban építettek. Ebben a kápolnában helyezték örök nyugalomra Lengyelország első uralkodóit: I. Mieszkót és Vitéz Boleszlávot. Az Ostrów Tumski szigeten továbbá érdemes megtekinteni a kicsiny méretű Legszentebb Szűz Mária templomot, bejárni a régi városfal helyén húzódó macskaköves utcákat, illetve betekinteni a reneszánsz Lubrański Akadémiára.

Poznań gyönyörű Főtere 140 m hosszú és széles. Legimpozánsabb épülete a reneszánsz városháza, melynek XVI. századi homlokzata a velencei építészet vonásait viseli. A városháza tornyán található az a híres kecskés óra, amelynek nyitott ablakában délben két kecskebak jelenik meg, hogy 12 alkalommal összekapjon a szarvával. A kecskékhez egy legenda fűződik, mely szerint a toronyóra elkészítése után egy ünnepélyes fogadás alkalmával kívánták azt bemutatni a vajdának. Viszont amikor az előkészületek során a vacsorára készülő őzláb elégett, a leleményes szakács ellopott két kecskegidát, hogy azokkal pótolja a sültet. A kecskék azonban a toronyba menekültek. Úgy tartják, hogy ennek

az eseménynek az emlékére rendelte el a vajda, hogy egy kecskés mechanizmussal díszítsék az órát.

A poznańi Óváros lenyűgöző műemlék épületekkel büszkélkedik. Színes homlokzatú, reneszánsz és barokk stílusú bérházak, illetve paloták mellett múzeumokat, szökőkutakat csodálhatnak a látogatók, illetve festményekkel, stukkókkal és faszobrokkal gazdagon díszített, lenyűgöző barokk templomokban gyönyörködhetnek. Poznańban érdemes még betekinteni Lengyelország egyetlen Hangszermúzeumába, a Királyi Várba, a Górka család palotájába, és végigsétálni a Szent Márton utcán, amely a középkorban a város főutcája volt. Minden évben november 11-én, a város védőszentjének ünnepén, ez az utca kerül a figyelem központjába. Ekkor mindenki igyekszik megkóstolni a hagyományos recept szerint sütött Márton-kiflit, amely mandulával, illetve fehér mákkal ízesített kelt tésztából készül.

Aki Poznańban jár, nem hagyhatja ki a régi Császári Vár, azaz Európa utolsó és legfiatalabb uralkodói rezidenciájának megtekintését. Az első világháború után a várban működött egyebek között a Poznańi Egyetem Matematika Kara, és itt sikerült az 1930-as években feltörni a német gyártású Enigma gép kódolási rendszerét is.

A vajdaság, és az egész ország számára is fontos történelmi helység **Gniezno** városa, amely hét dombon, három tó között fekszik. Ez volt Lengyelország első fővárosa, ahol öt lengyel királyt koronáztak meg. A városhoz fűződik a *Lech, Cseh és Rusz* fivérekről és a lengyel államalapításról szóló legenda is.

Gniezno egyik legismertebb és legmonumentálisabb műemléke a Nagyboldogasszony székesegyház, ahol Szent Adalbert ereklyéit is őrzik. Vitéz Boleszláv ezen ereklyéknek köszönhetően alapíthatott egyházmegyét, és csak így tehetett szert a koronára is. A katedrális déli tornyánál található a neves Gnieznoi-kapu, a román építészet egyik legértékesebb európai darabja. A bronzból készült ajtószárnyakon Szent Adalbert életének jeleneteit ábrázolták.

Ugyanennyire érdekes és rendkívül bájos település a nagy-lengyelországi **Kalisz** is. Ez az első olyan lengyel város, amelyről írásos feljegyzéseket találtak. Számtalan híd és kisebb gyaloghíd köti össze a belváros egyes részeit a szigetre épült Óvárossal, ahol a neoreneszánsz városháza is áll. Impozáns építmény a Dorottya-bástya, amely az egykori városfal máig fennmaradt részét őrzi. Ha itt járunk, érdemes betekinteni a hangulatos, és egyben legrégebbi lengyel városi parkba is.

Nagy-Lengyelországban nem szabad kihagyni a csodálatos Kórniki arborétum megtekintését, továbbá érdemes ellátogatni Licheńbe – a legnagyobb lengyel Mária-kegyhelyre, felmenni a Rydzynai várba és megnézni az Ostrów Lednicki szigetet is.

Szerző: ZYGMUNT ANNA
Fordítás: BATA-BOCIAN ALEXANDRA

MESÉS FELSŐ- ÉS ALSÓ-SZILÉZIA

Az Alsó-Sziléziai régió Lengyelország délnyugati részében fekszik, a német és cseh határnál. Ezen a rendkívül érdekes és változatos területen számtalan vár, kastély, palota található, illetve csodás városok és festőien szép tájak káprázatják el a látogatókat. Mivel a mai vajdaság a német, lengyel és cseh kultúra határvidékén fekszik, ez a lengyel régió tekinthető a legnyugateurópaibbnak az egész országban.

Alsó-Szilézia székhelye az Odera folyó partján fekvő **Boroszló** – az egyik legnagyobb és egyben legszebb lengyel város. A korszerűség és történelmi hagyományok tökéletes harmóniáját érezhetjük meg itt. Boroszló elragadtatóan kozmopolita, avangárd és dekadens nagyváros, gazdag kulturális élete mindenki számára vonzó – a turistákon kívül egyetemisták, művészek és vállalkozók is szívesen jönnek ide az egész világból. A városban több, mint 100 híd működik, és tekintettel arra, hogy 12 szigetre épült, a lengyel Velenceként is emlegetik.

Boroszló leghangulatosabb és egyben legrégebbi része a város központjában található 1000 éves sziget – az Ostrów Tumski. A sziget fölé magasodnak a Keresztelő Szent János Székesegyház tornyai – egyikükön egy kilátóterasz működik, amelyről megcsodálható a város elragadtató panorámája. Aki estefelé egy pillanatra megáll a reneszánsz bérházakkal körülvett Székesegyházi téren, megérezheti a régi korok hangulatát, hiszen ott igazi lámpagyújtó oltja fel a gázüzemű utcai lámpásokat. Amit még nem szabad kihagyni, az a neves Racławicei körkép – az a hatalmas körpanoráma-festmény, amely visszarepít a múltba, hogy megtekinthessük a felkelő lengyel paraszt zászlóaljak által az

orosz hadsereggel a Racławicei mezőn vívott győztes csatát. Ez a város büszkélkedhet Európa egyik legnagyobb középkori óvárosi piacterével is, amelynek központi részében található a Régi és az Új Városháza. Érdemes továbbá megtekinteni a rendkívüli szépségű Japán Kertet, és az ország legnagyobb állatkertjét is. Boroszló mesebeli hangulatát a városban szerteszét elhelyezett kicsiny manók szobrainak is köszönheti.

Alsó-Szilézia várakban és kastélyokban gazdag vidék, melyek csaknem olyan sűrűn lepik be a tájat, akár a Loire-völgyét. A legismertebbek közé sorolandó a Wałbrzych város környékén található hatalmas és titokzatos **Książ vára**, illetve a **Czocha, Kliczków, Grodno**, Krasków és Krobielowice helységek várai. Az alsó-sziléziai régiót kedvelték meg a ciszterci szerzetesek is – a rend birtokai egyebek között Lubiąż, Trzebnica, Henryków és Krzeszówban is megtalálhatók.

A vajdaság egyik legbájosabb városa **Świdnica** – az ott található Béke temploma szerepel a UNESCO Világörökségi listáján. Świdnica közelében fekszik Legnica – egy rendkívül hangulatos város, ahol érdemes megtekinteni néhány jellegzetes, XVI., XVII. és XVIII. századi bérházat, például a Fürjkosár vagy a Heringes bódé nevű épületeket.

Legnica közelében található a Złotoryja nevű helység, ahol a XIII. század óta aranybányák működtek. Jelenleg a helyi bányászat történetét Az arany múzeumában lehet megismerni, annak közelében pedig, a régi Aurelia tárnában meggyőződhetünk arról is, milyen nehéz volt aranyásóként dolgozni.

Az alsó-sziléziai régió csodálatos természeti kincseit is érdemes megtekinteni. A tájat a **Szudéta** hegység uralja, a bájos Óriás-hegyég (Karkonosze) vonulatával, a rendkívül érdekes Tábla-hegységgel, illetve a fürdőhelységeiről híres Kłodzkoi völggyel.

Felső-Szilézia Lengyelország déli részében található, a cseh és szlovák határ mentén. Régebben ipari területként működött az országnak ezen része, így jelenleg számos műemlék jellegű bánya, és egyéb ipari létesítmény várja a látogatókat a **Technikai Műemlékek Útvonalán**. A túraútvonal műemlékei a bányászati, kohászati, energetikai, vasúti hagyományokhoz, illetve a vízelőállítási és élelmiszeripari múlthoz fűződnek. Közülük a legfontosabbak a zabrzei **Guido Bánya, a UNESCO Világörökségi listájára bejegyzett tarnowskie góryi Ezüstbánya, a Sörfőzés Múzeuma Tychyben, illetve a Żywiec Sörfőzde Múzeuma**.

A Felső-Sziléziai régió központja a modern **Katowice**. A város legismertebb jelképe a Császealjnak nevezett rendezvény- és sportcsarnok, melynek jellegzetes alakja egy repülő császealjra emlékeztet. A régió másik fontos városa **Częstochowa**. Itt található a lengyelek legfontosabb zarándokhelye – a jasna górai pálos kolostor, Szűz Mária csodás ikonjával.

Szerző: ZYGMUNT ANNA
Fordítás: BATA-BOCIAN ALEXANDRA

KAJAKTÚRA A WARMIA-MAZÚRIAI RÉGIÓBAN

A Lengyelország északkeleti részében fekvő Warmia-Mazúria turisztikai szempontból az ország egyik legizgalmasabb régiójának tekintendő. Az évszázadok során lengyel, litván, ukrán, német és orosz hatások érték. A Warmia név a porosz warmok törzsétől, a Mazúria a mazóviai telepesektől származik. Hosszú éveken keresztül a kereszteslovagok hatalmas erődöket, illetve püspöki várakat és kegyhelyeket építettek ebben a térségben.

Mazúriát az ezer tó vidékének is nevezik, hiszen a régió területének mintegy 20%-át a csatornákkal összekötött, különböző alakú tavak foglalják el. Itt található az ország két legnagyobb tava is: a **Śniardwy és a Mamry**. A Nagy Mazúri-tavak csodálatos tájain az aktív kikapcsolódás különböző formáit lehet igénybe venni. A tóhátság ideális hely a vitorlázás, kajakozás és egyéb vízi sportok szerelmesei számára. A jelzett kajakutak, a jól felszerelt kikötők, illetve a számos jacht- és kajakkölcsönző tökéletes körülményeket biztosítanak a vízi sportoláshoz és aktív időtöltéshez.

Lengyelország egyik legszebb és legismertebb kajakútját a **Krutynia** folyón jelölték ki. Aki válalja az evezést a közel 100 km hosszú folyón, illetve az általa összekötött több tucatnyi tavon, testközelből megismerheti Mazúria természeti szépségét. Nagy élményben lesz része annak is, aki az **Elblągi** csatornát választja kajakozásra – megismerheti azokat a világon egyedi hidrotechnikai berendezéseket, melyek a csatorna egyes szakaszai közötti akár 100-méteres vízszintkülönbséget is kiegyenlítik.

Mazúria turisztikai gyöngyszeme, és egyben a Nagy Mazúri-tavak kapuja a bájos **Mikołajki** település. A főtér szerepét itt a Szabadság tér tölti be. A felújított városházával és díszes bérházakkal körülvett tér közepén a Marénák Királyának szentelt szökőkút áll – a király pedig nem más, mint a város címerében is látható koronás hal. A legenda szerint a Marénák Királya évszázadokon keresztül uralta a nagy Mazúri-tóhátság vizeit, és amikor megjelentek a halászok, hadat üzent nekik, így végül abbamaradt a halászat. A kétségbeesett lakosság azonban egy vasszemű háló segítségével elfogta, majd a hídhoz láncolta a Halkirályt. Erre az eseményre emlékeztet a fából faragott hal vízre bocsátása az évente rendezett Marénák Királyának Fesztiválján.

A Warmia-Mazúri régió legnagyobb városa, és egyben a vajdaság székhelye **Olsztyn**. Az Óváros fölé magasodik a város egyik legérdekesebb műemléke, a XIV. századi warmiai káptalan vára, ahol egy ideig Nikolausz Kopernikusz is tartózkodott. Emlékét őrzi a kerengő falán található tábla, amellyel az évek valós hosszát vizsgálta. Érdemes betekinteni a Szent Jakab Székesegyházba is, hogy megcsodálhassuk annak finom háló- és csillagboltozatát. Olsztyn jelképe a várudvaron álló porosz nő kőszobra. A városban működik egy csillagvizsgáló, ahonnan nagyszerűen megfigyelhető a vidék panorámája, a felhőtlen nyári éjszakákon pedig teleszkópos égboltbemutatókban lehet részt venni. Itt található a planetárium is, amely egyebek között űrutazás-szimulációval csalogatja a látogatókat.

Kopernikusz személyéhez fűződik **Frombork** városa is, ahol a csillagász több, mint 30 évet élt, és itt írta meg *Az égi pályák körforgásairól* című híres művét. Ebben a városban érdemes megtekinteni a gyönyörű Katedrális dombot, a warmiai régió legnagyobb gótikus templomával.

A Warmia-Mazúri régió rendkívüli szépségű várairól is híres. Közülük a legismertebbek közé tartozik a keresztes lovagok monumentális nidzicai vára, melynek kápolnáját és refektóriumát XV. századi freskók díszítik. Érdemes szintén megtekinteni a Lidzbark Warmiński és Reszel helységek pompás gótikus püspöki várait.

A második világháborús náci uralom emlékét őrzi Adolf Hitler legbiztonságosabb és egyben leghíresebb főhadiszállása, a Gierłoż falu határában található Farkassánc. Hasonlóan érdekes hadi létesítmény a XIX. században felépített

giżyckoi Boyen-erőd. A szabálytalan hatágú csillag alakú erődítmény kb. 100 hektárnyi területet foglal el.

Az Olsztyn közelében található **Gietrzwałd** nevű falu Szűz Mária jelenések helyszíne volt. Az itteni Mária-kegyhely a warmiai zarándoklatok központja, ahol megtekinthető a Szűzanya a kisdeddel csodás képe. Mária-kegyhelyek közé tartozik Święta Lipka, ahol évszázadokkal ezelőtt a helyi lakosság egy pompás hársfára állított, csodás erejű Mária szoborhoz imádkozott. A **Święta Lipkában** felépített barokk templom napjainkban is ismert zarándokhely.

Szerző: ZYGMUNT ANNA
Fordítás: BATA-BOCIAN ALEXANDRA

TITOKZATOS SZENTKERESZT

A kis területű Szentkereszt régió Lengyelország déli vidékének központi részében fekszik. Ez az a kivételes és titokzatos vidék, ahol az emberi kezek munkája teljes összhangba került a csodálatos természettel, a történelmi események pedig legendákkal párosulnak.

A káprázatos tájakkal gyönyörködtető vajdaság névjegye a Szentkereszt-hegység – az európai kontinens egyik legrégebbi hegyvonulata. A hegyi turistautak mentén számtalan természeti műemléket, rendkívüli természeti jelenséget lehet megcsodálni, közülük a legérdekesebbek talán a kvarcit homokkő sziklaomladékok.

A Szentkereszt-hegység legmagasabb hegyvonulata a **Łysogóry**, melynek lankás hegyoldalai kiválóan alkalmasak a túrázásra. A hegyvonulat legmagasabb csúcsai a Łysica (612 m t.f.m.) és a Kopasz-hegy (595 m t.f.m.), melyek régen pogány kultuszhelyek voltak, ahol a legendák szerint boszorkányszombatot tartottak. Éppen a Kopasz-hegy csúcsán található a Szentkereszt bencés kolostor, melynek nevét átvette az egész régió. Az apátság alapításáról szóló legenda szerint Szent Imre herceg egy vadászat során eltévedt, és csodának köszönhetően éppen a kolostorban lelt menedékre. Hálából az itteni kápolnának adományozta a Szent Kereszt ereklyét.

A Szentkereszt régió változatos, rendkívüli műemlékekben bővelkedik. A legérdekesebb helyszínek egyike a **Tokarnia** faluban működő **Néprajzi Park**, amely időutazásra csábítja a látogatókat. Lengyelország egyik legnagyobb skanzenjeként a népi kultúra gazdag gyűjteményét őrzi. Parasztházakat, szélmalmokat és kovácsműhelyeket lehet itt megtekinteni, illetve egy varroda és egy cipészműhely is megtalálható itt. Ennek köszönhetően a látogató úgy érezheti magát, mintha valóban egy XVIII. századi birtokon járna.

A Szentkereszt-hegységben fekszik **Kielce** – a vajdaság székhelye és egyben a régió legnagyobb városa is, amely a XIX. században bányászati és kohászati iparközpontként működött. A régió ipartörténetének emlékét számtalan műemlék jellegű gyár és üzem őrzi – például a samsonowoi kohó romjai, a bobrzai támaszfal, illetve a starachowicei alsó üzem, amelyben 2018-ban tartották meg a világ legnagyobb űrrobot versenyét, a European Rover Challenge bajnokságot.

Kielce jelenleg a kultúra és tudomány életteli és vidám városa, amely műemlékekben is bővelkedik. Legfontosabb történelmi része a Várhegy, ahol a barokk stílusú Krakkói Püspökök Palotáján kívül érdemes felfigyelni a székesegyházra is. A palotában jelenleg a Nemzeti Múzeum felbecsülhetetlen értékű gyűjteményeit lehet megtekinteni. Kielce központjában található a varázslatos, XIX. és XX. századi bérházakkal körülvett főtér. A város határában, az egykori kőbánya helyén a Kadzielnia nevű természeti rezervátum várja a geológiai értékek iránt érdeklődő látogatókat, akik kedvükre sétálhatnak itt a tengeri fosszíliákat tartalmazó, kalcit erezetű mészkősziklák között. A sziklafalakban számos barlang és üreg tekinthető meg, a régi kőfejtő helyét pedig egy nagy szabadtéri színpad és a lelátóteraszok foglalják el.

A Szentkereszt régióban, a Visztula folyó partján fekszik az egyik legrégebbi és legszebb lengyel város – **Szandomir**. Az itteni Óvárost gyakran a „Kis Rómának" is nevezik, mivel az olasz fővároshoz hasonlóan hét dombra épült, alatta pedig titokzatos földalatti folyosók találhatók. Szandomir varázslatos központja tökéletesen megőrizte középkori urbanisztikai jellegét – a négyszög alakú főteret az utcák geometrikus hálója, és egy részben fennmaradt városfal övezi. Érdemes felfigyelni az itt található épületekre: megtekinteni a gótikus Székesegyházat, a középkori Opatówi-kaput, a barokk stílusú Szent Mihály templomot, illetve a főtéren magasodó gótikus és reneszánsz stílusú városházát.

A Szentkereszt régióban fekszik a kicsiny **Ujazd** település, ahol megcsodálhatók az egyik legpompásabb lengyel vár, **Krzyżtopór** romjai. A létesítmény érdekessége, hogy alakjával a naptári évre utalt – 4 tornya az évszakokat, 12 bálterme a hónapokat, 52 lakosztálya a heteket és 365 ablaka a napokat jelképezte.

A vajdaságban ezen kívül érdemes megtekinteni: a zagórzei **Miniatúrák Parkját**, ahol a világ leghíresebb épületeinek kicsinyített mását láthatjuk, a **bałtówi Jura Parkot**, a szydłówi várat és várfalat, illetve a **Kurozwęki** palota- és parkegyütteshez tartozó bölényszafarit, valamint a település kukorica- és kenderlabirintusát.

Szerző: ZYGMUNT ANNA
Fordítás: BATA-BOCIAN ALEXANDRA

KUJÁVIA ÉS POMERÁNIA AZ EGÉSZSÉGÉRT

Pomerániának nevezik Lengyelország északi, a Balti-tengernél fekvő részét. Ez a vidék félezer kilométer hosszú homokos tengerparttal rendelkezik, amelyet bájos világítótornyok, halász- és vitorláskikötők ékesítenek, a terjedelmes erdős területeket számos túraútvonal, kerékpár- és lovaglóút keresztezi. Egyedi klímájának köszönhetően a régióban rendkívül sok fürdőváros és üdülőtelepülés működik, ahol nem csak egészségüket, de a jó közérzetüket is visszaszerezhetik a vendégek.

Pomeránia legismertebb és legrégebbi fürdővárosa **Kołobrzeg**, melyet, tekintettel a természeti adottságaira, gyakran a Balti-tenger gyöngyszemének neveznek. A város a XIX. századtól gyógyfürdőként működött. Zöldövezeti szanatóriumaiban légúti és reumás megbetegedéseket, keringési zavarokat kezelnek. A helyi sós víz és iszap gyógyító hatása tömegével vonzza ide a lengyel és külföldi betegeket. Kołobrzegben körülnézni is érdemes, hogy megcsodáljuk a több, mint 700 éves, gótikus székesegyházat, a neogótikus városházát, a Lőporbástyát és a világítótornyot, melynek fénye több, mint 30 km-es távolságban is látható.

A régió nyugati részének másik bájos fürdővárosa **Świnoujście** – az egyetlen lengyel város, ahol a kompokat is a tömegközlekedési eszközök közé sorolják. Ezek a járművek teszik lehetővé a közlekedést a Świna-szorossal kettészelt városrészek között. Érdemes továbbá megtekinteni a XIX. századi városi erődítményeket, illetve a Balti-tenger legmagasabb világítótornyát. Świnoujście közelében található a népszerű **Międzyzdroje** fürdőváros is, valamint az óriási román-gótikus székesegyházáról ismert Kamień Pomorski.

A Nyugat-Pomerániai régióban, közvetlenül a német határnál fekszik a rendkívüli szépségű **Szczecin** városa, melynek körforgalom- és sugárúthálózata az európai nagyvárosokéra emlékeztet. A szczecini építészetre a szecesszió a jellemző. Az ide látogatók megcsodálhatják a város bájos, gazdagon díszített bérházait, gyönyörködhetnek a pompás XVI. századi Szent Jakab Apostol Bazilika szépségében, bejárhatják a Chrobry kilátóterasz többszáz méter hosszú promenádját, illetve betérhetnek a reneszánszkori Pomerán Hercegek Várába, melynek tornyán egy csillagászati órát helyeztek el.

A lengyel tengermellék legérdekesebb része a Hel-félsziget – a homokos, kb. 34 km hosszú és 3 km-ről 100 méter szélesre szűkülő turzás. A félszigetet egyedi, tengeri tájainak köszönhetően a Tengermelléki Tájvédelmi Parkjához csatolták. Legismertebb üdülőtelepülései: Chałupy, Jurata, Władysławowo és Jastarnia.

A Kalinyingrádi körzetig húzódó Kelet-Pomerániai régióban fekszik **Gdańsk** – az ország egyik legszebb városa. Legmutatósabb részei a Királyi Út, a Długa utca és a Hosszú Piac. A Királyi Út a reneszánsz Felső-kapunál kezdődik, melynek közvetlen szomszédságában két gótikus, a világon is egyedinek számító erődítmény áll – a Vesztőhely és a Börtöntorony. Az említett Długa utcába, melyet városi szalonnak is neveznek, az ókori diadalívekre emlékeztető, XVII. századi Arany-kapu vezet. Érdemes egy pillanatra megállni a hatalmas Mária -templomnál, a városházánál, illetve a mellette elhelyezett Neptun-szökőkútnál – a város legismertebb jelképénél.

Történelmi szempontból Gdańsk egyik legfontosabb helyszíne a Westerplatte-félsziget –a második világháború kitörésekor a náci megszállás ellen kiálló lengyelek hősies ellenállásának egyik legfontosabb jelképe.

Gdańsk közelében fekszik **Gdynia és Sopot**, melyekkel együtt a város a Hármasváros agglomerációt alkotja. Sopotban található Európa leghosszabb stégje

(515 m), a gdyniai Kościuszko térnél pedig műemléki hadihajókat és hajókat kötöttek ki.

A Kujávia-pomerániai vajdaságban található a rendkívüli szépségű **Toruń** városa. Az itteni Óváros különleges épületegyüttesét bejegyezték a UNESCO Világörökségi listájára. Toruńban található Nikolausz Kopernikusz szülőháza, melyben jelenleg biográfiai múzeum működik. Kopernikuszról nevezték el a helyi egyetemet, melyet az ország legjobbjai között tartanak számon. Feltétlenül érdemes meglátogatni a Mézeskalács Múzeumot, és a XVI. századi pékségben megkóstolni a neves toruńi mézeskalácsot.

Ha valaki ellátogat a régióba, nem hagyhatja ki a kicsiny, **Biskupin** nevű falut, az ott található, i.e. VIII. századi történelmi településsel, amely Közép-Európa egyik legismertebb ilyen jellegű emléke.

BIBLIOGRAFIA / FORRÁS:

„Lubelskie atrakcje turystyczne", red. Anna Pietruszka, Lublin, wyd. Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego.

„Polska na weekend. Przewodnik turystyczny", red. Agnieszka Hetnau, Magdalena Niemirowska – Kaczyńska, Wiesława Rusin, Bielsko – Biała 1999, wyd. Pascal.

„Polska pełna uroku. Wędrówki z pasja", red. Małgorzata Golak, Marzena Golisz, Anna Heine, Wrocław 2007, wyd. Petit Fute.

„Podróże marzeń. Polska", red. zespół Wydawnictwa Dragon, Bielsko – Biała 2018, wyd. Dragon Imagine.

„Wielkie Jeziora Mazurskie. Przewodnik", red. Beata Konopska, Michał Starzewski, Warszawa 2006, wyd. Polskie Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych im. E. Romera S. A.

www.polskapogodzinach.pl

www.poznan.travel.pl

www.turystyka.wp.pl

www.szlaki24.pl

www.busemprzezswiat.pl

www.polskieszlaki.pl

POLSKIE ZABYTKI, ZAMKI I PAŁACE

Autor: MONIKA TADRA

SZLAKIEM ORLICH GNIAZD

Turystyczny Szlak Orlich Gniazd o długości ponad **160 kilometrów** rozciąga się między Krakowem a Częstochową. Swoją nazwę zawdzięcza, leżącym na jego trasie, średniowiecznym zamkom oraz ruinom, wznoszącym się na wysokich wapiennych skałach. Budowle te kojarzą się z gniazdami budowanymi przez orły na niedostępnych półkach skalnych. **Zamki Szlaku Orlich Gniazd doskonale dokumentują ostatnie 700 lat dziejów Polski.** Ich historia sięga XIV wieku, kiedy to rozbudowę istniejących strażnic lub budowę nowych obiektów zarządził król Polski Kazimierz Wielki. Stworzony w ten sposób system obronny miał za zadanie strzec bezpieczeństwa granicy państwa przed najazdami wojsk czeskich. Warownie budowano na trudno dostępnych skałach, co znacząco podnosiło ich walory obronne. Świetnie spełniały one swoją rolę aż do XVII wieku, kiedy większość uległa naporowi wojsk podczas potopu szwedzkiego. Plądrowane, ostrzeliwane i palone straciły swoją rangę.

Obecnie większość z nich to zabytkowe ruiny udostępnione zwiedzającym. Wśród nich znajdują się pozostałości zamku królewskiego w Ojcowie, odwiedzanego między innymi przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, cieszącego się wielką sławą wśród malarzy czy poetów. Największe i najbardziej popularne są ruiny zamku rycerskiego w Ogrodzieńcu, położone na najwyższym wzniesieniu Jury Krakowsko-Częstochowskiej. Można tam podziwiać monumentalne mury zewnętrzne, potężne baszty oraz fragmentaryczne wnętrza. Prace rekonstrukcyjne tchnęły nowe życie w zamek królewski w Bobolicach oraz zamek rycerski w Korzkwi. Obiekty te zostały kupione przez prywatnych inwestorów na przełomie ostatnich stuleci i odbudowane ze zniszczeń. Natomiast nigdy nie popadł w ruinę zamek królewski w Pieskowej Skale, zbudowany w pierwszej połowie XIV wieku. Wzniesiony na skale, o 20-metrowych zboczach, ochraniał szlak wiodący z Krakowa do Wrocławia. Jego losy idealnie obrazują zmieniające się style i trendy architektoniczne. Początkowo był własnością Korony i pełnił funkcje wyłącznie obronne, a zamieszkiwała go jedynie stała załoga. W 1422 roku trafił we władanie rodu Szafrańców, a jego charakter zaczął zmieniać się na bardziej rezydencyjny. W XVI wieku, w wyniku

gruntownej przebudowy, przeobraził się z gotyckiej warowni w renesansowy zamek mieszkalny z charakterystyczną, cylindryczną basztą. W kolejnych stuleciach zbudowano między innymi barokową kaplicę oraz unowocześniono architekturę obronną twierdzy, wznosząc dwa bastiony. Po pożarze w 1718 roku przeprowadzono zaś renowację, podczas której, zgodnie z ówczesną modą, zamurowano renesansowe elementy budowli. Wiek XIX to nękające zamek pożary, bitwy powstańcze, zmieniający się właściciele i wreszcie ogromne zadłużenie. Na początku poprzedniego stulecia towarzystwo powołane w celu ratowania obiektu, pozyskało środki finansowe na jego wykup i remont. Do II wojny światowej działał tam luksusowy pensjonat, a w czasie okupacji hitlerowskiej – sierociniec. Po wojnie przeprowadzono prace remontowe, podczas których przywrócono renesansowy wygląd obiektu, odsłonięto krużganki i malowidła ścienne oraz założono ogrody włoskie.

Zamek Pieskowa Skała, wraz z innymi zabytkowymi warowniami na szlaku, to nie tylko świadkowie doniosłych wydarzeń w dziejach Polski, ale również doskonały przykład budownictwa minionych epok. To także wspaniałe miejsca położone wśród urokliwych i nietuzinkowych cudów natury. Zbudowany z wapieni obszar Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej, z licznymi jaskiniami kresowymi, ostańcami skalnymi czy szumiącymi potokami, zachwyca nawet najbardziej wybrednych turystów. Połączenie piękna przyrody i wspaniałej architektury sprawia, że Szlak Orlich Gniazd stanowi obowiązkowy punkt na mapie turystycznej południowej Polski.

Autor: MONIKA TADRA

SZLAKIEM ZABYTKÓW TECHNIKI – WIELICZKA

Polska obfituje w zabytki techniki, takie jak: kopalnie, zabytkowe mosty, kanały czy wodociągi. Mimo upływu czasu wiele z nich wciąż pełni swoją pierwotną funkcję. Do najbardziej znanych należy **Kanał Elbląsk**i – światowej klasy arcydzieło inżynierii wodnej z zespołem pochylni, po których statki przetaczane są na platformach ustawionych na szynach. Godna zainteresowania jest także **parowozownia w Wolsztynie**, będąca ostatnim obiektem w Europie oferującym regularne przewozy pasażerskie parowozami. Warto również zwrócić uwagę na **mosty w Stańczykach, Filtry Lindleya w Warszawie czy pierwszą na świecie kopalnię ropy naftowej w Bóbrce** (obecnie Muzeum Przemysłu Naftowego i Gazowniczego im. Ignacego Łukasiewicza z wciąż czynnym szybem naftowym). Niezmiennie od lat najbardziej popularna jest **kopalnia soli w Wieliczce**, w pobliżu Krakowa. Jej ciekawa historia, wspaniale przygotowane trasy turystyczne oraz licznie oferowane atrakcje czynią ją jednym z najchętniej odwiedzanych miejsc w kraju. Tylko w 2018 roku na wizytę w kopalni zdecydowało się blisko 1,75 mln turystów, z czego około 60% stanowili obcokrajowcy.

Początki kopalni łączone są z legendą o **św. Kindze**. Węgierska księżniczka wychodząc za Bolesława Wstydliwego nie oczekiwała w posagu kosztowności ani służby, chciała jedynie soli. Ojciec podarował jej kopalnię Marmarosz w Siedmiogrodzie, a Kinga wrzuciła tam pierścień. Przyjeżdżając do Polski zabrała ze sobą doświadczonych górników, którzy rozpoczęli drążenie chodników w okolicach Krakowa i już w pierwszej bryle znaleźli pierścień swojej pani.

Kopalnia soli w Wieliczce to, obok podobnego obiektu w Bochni, najstarsze miejsce wydobywania tego surowca na terenie Polski. Górnictwo w tym rejonie rozwinęło się na złożach soli liczących około 14 mln lat. Sól była tam pozyskiwana już trzy tysiące lat przed naszą erą z samoistnych wypływów solanki. Jednak dopiero na przełomie XII i XIII wieku rozpoczęto drążenie studni. Następnie zmieniono je w szyby, łączące je chodniki i wyrobiska. Szybko okazało się, że sól przynosi ogromne korzyści finansowe. Kopalnie w Wieliczce i Bochni znalazły

się pod zarządem Korony, która czerpała z ich eksploatacji nawet 30% swoich dochodów. Aż do 1722 roku stanowiły jedno przedsiębiorstwo zwane żupami krakowskimi, którymi zarządzał żupnik mianowany przez króla. Wydobywana w nich sól była eksportowana między innymi na Węgry i Ruś. W szczytowym okresie, na przełomie XVI i XVII wieku pracowało tam około dwa tysiące górników, którzy mieli zapewnioną między innymi opiekę medyczną i system ubezpieczeń. Eksploatacja złóż w Wieliczce zakończyła się dopiero 30 czerwca 1996 roku. **Już w 1978 roku kopalnia soli w Wieliczce została wpisana na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO** (w pierwszej grupie obiektów z całego świata), a w 2013 roku dopisana została do niej kopalnia w Bochni.

Obecnie kopalnia w Wieliczce obejmuje dziewięć poziomów, z których ostatni leży ponad 320 metrów pod ziemią. Ponad 3000 dawnych wyrobisk połączonych jest chodnikami o łącznej długości ponad 300 kilometrów. W kopalni wytyczono kilka tras, m.in. klasyczną trasę turystyczną, trasę górniczą (pokonywaną w roboczym stroju z kaskiem i lampą) czy szlak pielgrzymkowy. Wędrówka po kopalni umożliwia obejrzenie licznych komór z wieloma obiektami muzealnymi. W niektórych z nich znajdują się kaplice, m.in. św. Jana, św. Antoniego, Jana Pawła II oraz kaplica św. Kingi, która jest największą na świecie podziemną świątynią. Poza tym można podziwiać unikalne solne rzeźby oraz piękne jeziora, a nad jednym z nich zachwycić się świetlnym pokazem przy muzyce Fryderyka Chopina. W kopalni organizowane są szkolenia, konferencje, imprezy okolicznościowe i wesela, a także turnusy rehabilitacyjne. Miejsce to doskonale pełni funkcje rozrywkowo-turystyczne i stanowi wspaniały obiekt, ilustrujący rozwój techniki na przestrzeni dziejów.

Autor: MONIKA TADRA

SZLAKIEM ZAMKÓW KRZYŻACKICH – MALBORK

Zamki północnej Polski Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie (w Polsce znanego jako zakon krzyżacki) to jeden z najciekawszych zespołów budowli gotyckich w Europie. Wzniesione w czasach świetności zakonu pełniły szereg funkcji, co odbijało się na ich architekturze

i co stanowi obecnie o ich unikalności. Zamki łączyły w sobie cechy budowli warownych i klasztornych, a także pełniły rolę siedzib władz. W efekcie stanowią dzisiaj doskonały obraz historii średniowiecznego budownictwa oraz losów zakonu. Charakterystyczne, warowne zamki oraz ruiny po nich przyciągają rzesze turystów. Szlak gotyckich zamków to wspaniała architektura, piękna przyroda, zajmujące legendy, a także turnieje rycerskie czy nocne zwiedzanie z pochodniami. Ogromnym zainteresowaniem cieszą się obiekty w **Gniewie, Golubiu-Dobrzyniu, Kwidzyniu, Nidzicy, Świeciu czy Toruniu**. Niezmiennie największą uwagę przykuwa **zamek w Malborku**, jeden z najlepiej zachowanych obiektów tego typu w Europie, leżący 60 kilometrów od Gdańska.

Warto przyjrzeć się okolicznościom, które zbudowały legendę tego znamienitego dzieła architektury średniowieczej. Historię zamku datuje się od 1278 roku, kiedy rozpoczęła się jego budowa, odbywająca się kilku etapowo aż do połowy XV wieku. Twierdzę wzniesiono na brzegu rzeki Nogat, w miejscu o naturalnych predyspozycjach obronnych Początkowo zamek zbudowano jako konwentualny, ale w 1309 roku stał się rezydencją wielkiego mistrza zakonu, co pociągnęło za sobą pierwszą dużą rozbudowę obiektu i rozpoczęło okres jego w rozkwitu. W 1410 roku twierdza odparła pierwsze w historii oblężenie prowadzone przez wojska Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Do dziś można zobaczyć kulę armatnią wmurowaną w ścianę zamku, która wówczas minimalnie chybiła filar Letniego Refektarza, w którym zgromadzona była cała starszyzna zakonu. Od kilku lat na zamku można oglądać rekonstrukcje tego oblężenia. W 1457 roku, w trakcie wojny trzynastoletniej, zamek trafił w ręce polskie. W kolejnych latach forteca traciła swoje znaczenie militarne. Była oblegana dwukrotnie podczas wojen polsko-szwedzkich (1626, 1656) i dwukrotnie skapitulowała. Lata panowania pruskiego w obiekcie (1772-1816) przyniosły mu ogromną dewastację. Ostatni raz zamek brał udział w działaniach militarnych w 1945 roku, kiedy został zamieniony w punkt oporu. W wyniku trzymiesięcznych walk między Wermachtem a Armią Czerwoną zniszczeniu uległa ponad połowa konstrukcji. Lata powojenne to nieustające prace rekonstrukcyjne, trwające po dziś dzień.

Zamek w Malborku jest największą, ceglaną twierdzą Europy i składa się z trzech części. Są to: Zamek Wysoki z kościołem Najświętszej Marii Panny i kaplicą będącą miejscem pochówku wielkich mistrzów, Zamek Średni z Pałacem Wielkich Mistrzów oraz Zamek Niski pełniący funkcje zaplecza

gospodarczego i magazynowego. Zabudowa obiektu była w dużej mierze determinowana jego rezydencyjnym charakterem. Oprócz wspomnianego pałacu mieściły się tam kancelarie, komnaty wielkiego komtura, a także komnaty konwentu. Nie brakowało również pomieszczeń charakterystycznych dla warowni zakonnej, takich jak kaplice czy refektarze. Architektura obronna zamku była typowa dla późnego średniowiecza. Pierwszą przeszkodą był osłaniający przedzamcze mur obwodowy z licznymi basztami. Dostępu do Zamku Średniego broniła fosa z mostem zwodzonym. Obrońców zamku chroniły dodatkowo hurdycje, a w późniejszych czasach machikuły. Ostatni punkt oporu stanowił Zamek Wysoki otoczony murami o grubości sześciu metrów i suchą fosą. Dodatkowe wsparcie stanowiły: gdanisko, wieże obronne oraz wieże wartownicze. Wszystko to czyniło zamek w Malborku jednym z najlepiej ufortyfikowanych miejsc średniowiecznej Europy.

W 1997 roku ten imponujący rozpiętością murów i tajemniczy zamek został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Autor: MONIKA TADRA

SZLAKIEM ZAMKÓW I PAŁACÓW KRÓLEWSKICH – ZAMEK KRÓLEWSKI W WARSZAWIE

Zamki i pałace, będące siedzibami władców Polski, wielokrotnie przebudowywane, grabione, niszczone, wciąż wzbudzają ogromne zainteresowanie. Przyciągają swoją historią, architekturą, zabytkowymi wnętrzami i ekspozycjami. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje **Zamek Królewski na Wawelu** w Krakowie – siedziba królów od XI wieku i jedna z najsłynniejszych rezydencji w Europie, wzniesiona na wapiennej skale nad Wisłą. Polskim Wersalem nazywany jest barokowy pałac króla Jana III Sobieskiego w **Wilanowie**, czarujący przepychem wnętrz i bogactwem 45-hektarowego parko-ogrodu. Warto również wspomnieć o **Łazienkach Królewskich w Warszawie** – letniej rezydencji ostatniego króla Stanisława Augusta Poniatowskiego czy gotyckim

zamku w Niepołomicach, zbudowanym przez Kazimierza Wielkiego i zwanym „drugim Wawelem".

Jednym z najważniejszych jest **Zamek Królewski w Warszawie**, którego historia sięga przełomu XIII i XIV wieku, kiedy na skarpie wiślanej zbudowano drewniany gród. W kolejnych latach jego architektura przyjmowała stopniowo charakter murowanego zamku, będącego siedzibą książąt mazowieckich do 1526 roku, kiedy objął go w posiadanie król Zygmunt I. Od 1569 roku obiekt był stałym miejscem zgromadzeń sejmu Rzeczypospolitej i przeszedł znaczącą rozbudowę. W 1598 roku król Zygmunt III na stałe przeniósł dwór z Krakowa do Warszawy, co pociągnęło za sobą kolejne przebudowy rezydencji królewskiej. W następnych latach zamek był niejednokrotnie grabiony i dewastowany, a okres największej świetności nastał dla niego dopiero za panowania ostatniego polskiego króla, Stanisława Augusta Poniatowskiego. Wnętrza odnowione w stylu klasycystycznym oraz nowy gmach Biblioteki Królewskiej, uczyniły obiekt jednym z najznamienitszych ośrodków władzy królewskiej w Europie. Podsumowaniem tej niezwykle korzystnej epoki było uchwalenie przez Sejm Wielki, w Sali Senatorskiej, w 1791 roku, Konstytucji 3 maja. Po rozbiorach zamek stracił swój dotychczasowy charakter, ale nadal był miejscem ważnych wydarzeń historycznych. To tam, w 1807 roku przebywał Napoleon Bonaparte, który podjął decyzję o utworzeniu Księstwa Warszawskiego, a w 1829 roku odbyła się koronacja cara Mikołaja I na króla Polski. Po I wojnie światowej obiekt przeszedł obszerne prace remontowe, a w 1926 roku stał się rezydencją prezydencką. Okres II wojny światowej to dla zamku czas największych zniszczeń. Płonący w trakcie niemieckich bombardowań w 1939 roku, następnie ograbiony z dzieł sztuki, wreszcie uległ niemal całkowitej dewastacji podczas powstania warszawskiego. Wojennym zniszczeniom oparły się jedynie piwnice, dolna partia Wieży Grodzkiej, budynek Biblioteki Królewskiej i Arkady Kubickiego.

Sejm Ustawodawczy już w 1949 roku podjął decyzję o rekonstrukcji obiektu, ale ze względu na trudności finansowe odbudowa rozpoczęła się dopiero w 1971 roku i trwała siedemnaście lat. W XXI wieku zakończono prace przy Arkadach Kubickiego, wyremontowano Pałac pod Blachą oraz zrekonstruowano dolny ogród zamkowy. Pomimo niezwykle burzliwej historii zamku, tę wspaniałą rezydencję królów Polski, można obecnie zwiedzać w jej oryginalnym kształcie.

Warto odwiedzić tę wzniesioną w barokowo-klasycystycznym stylu budowlę, która w swojej wielowiekowej historii stała się areną kluczowych dla Polski wydarzeń. Można w niej podziwiać zabytkowe wnętrza, regalia Stanisława Augusta Poniatowskiego, insygnia władzy Prezydenta RP, urnę z sercem Tadeusza Kościuszki oraz cenne kolekcje dzieł sztuki, na przykład obrazy Rembrandta. **W 1980 roku Stare Miasto w Warszawie, wraz z Zamkiem Królewskim, zostało wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.**

Autor: MONIKA TADRA

SZLAKIEM ZAMKÓW I PAŁACÓW MAGNACKICH – KRASICZYN

Mimo wojennych zniszczeń, najazdów i licznych grabieży, w Polsce wciąż można podziwiać wiele rezydencji magnackich, które udało ocalić się od zapomnienia. Za każdą z nich kryje się fascynująca historia, z pewnością warta poznania. Zamki i pałace polskiej magnaterii były arcydziełami architektury, często tworzonymi przez znanych artystów, również z zagranicy. Rezydencje te pełniły istotną rolę w rozwoju polskiej kultury i oświaty, a także stały się symbolem świetności i bogactwa rodów magnackich. To w nich powstawały kolekcje obrazów, rzeźb czy ceramiki oraz tworzono wyjątkowe księgozbiory. To tam kwitło życie kulturalne i towarzyskie, organizowano koncerty i bale. Wojny doprowadziły wiele z nich do upadku; były wtedy niszczone, grabione lub przystosowywane do innych potrzeb. Obecnie niektóre rezydencje popadły w ruinę, ale liczne udało się odbudować. Znajdują się w nich muzea, hotele, siedziby organizacji. Do najbardziej znanych i często odwiedzanych należą pałace: w **Łańcucie, Rogalinie, Kozłówce, Nieborowie, Baranowie Sandomierskim czy Krasiczynie**.

Zamek w Krasiczynie, leżący w południowo-wschodniej Polsce, jest jednym z najpiękniejszych zabytków architektury polskiego renesansu. Jego budowę rozpoczął w 1580 roku Stanisław Krasicki, a ukończył jego syn Marcin w 1631 roku. Marcin Krasicki, uznawany za jednego z najwybitniejszych wówczas mecenasów sztuki, przekształcił surowy budynek obronny, wzniesiony przez

ojca, we wspaniałą rezydencję magnacką. Zamek zbudowano na planie czworokąta, ze ścianami zorientowanymi według stron świata. Prostokątny, rozległy dziedziniec od strony północnej i wschodniej otoczyły skrzydła mieszkalne, a od południowej i zachodniej mury parawanowe ozdobione piękną, ażurową attyką. Pośrodku zachodniej ściany usytuowano bramę i kwadratową wieżą zegarową. W narożnikach zbudowano cztery okrągłe baszty – Boską, Papieską, Królewską i Szlachecką, których nazwy symbolizowały, uznawaną przez Krasickich, hierarchię wartości. Na uwagę zasługuje kaplica w Baszcie Boskiej, przyrównywana do Kaplicy Zygmuntowskiej na Wawelu. Zarówno zewnętrzne, jak i wewnętrzne mury zamku pokryto unikalnymi rzeźbieniami w tynku (wizerunki polskich królów, sceny biblijne i myśliwskie), które zajmują powierzchnię około siedmiu tysięcy metrów kwadratowych.

Zamek, pomimo licznych pożarów i wojen, zachował prawie niezmienioną sylwetkę, jaką nadano mu na początku XVII wieku. Po panowaniu Krasickich, przekazywany z rąk do rąk, stopniowo tracił swoją rangę. Ostatnimi właścicielami byli Sapiehowie, próbujący przywrócić mu dawny blask. Po pożarze, który nie tknął jedynie kaplicy, odbudowali obiekt, stworzyli piękne egzotyczne ogrody i znamienitą bibliotekę. Zamek był w posiadaniu Sapiehów do 1944 roku, kiedy wkroczyli tam żołnierze Armii Czerwonej. Sowieci nie oszczędzali szlacheckiego majątku, rozbijali cenne posadzki, rzeźby i nagrobki, a książkami palili ogniska. Z oryginalnego wyposażenia pozostał zaledwie jeden pokój – myśliwska komnata księcia Leona Sapiehy, do której wejście było zamurowane.

Obecnie w Krasiczynie mieści się muzeum, klimatyczny hotel i restauracja. Warto odwiedzić miejsce, gdzie wielokrotnie bywali polscy królowie, między innymi Zygmunt III Waza, Jan II Kazimierz Waza czy August II Mocny. Na zamku gościł również **Jan Matejko**, tworzący tam szkice do swoich obrazów, na przykład *Bitwy pod Grunwaldem*. Urodził się w nim kardynał **Adam Sapieha**, z którego rąk święcenia kapłańskie otrzymał **Karol Wojtyła**. Do zamku przylega rozległy park z ponad dwustoma gatunkami drzew i krzewów. Charakterystyczne są w nim stare dęby i lipy, sadzone przez rodzinę Sapiehów na cześć narodzin dziecka. Przyjście na świat chłopca upamiętniano sadząc dąb, a dziewczynki – lipę. Warto usiąść wśród nich i zanurzyć się w dziejach historii, architekturze i wyjątkowości tego niepowtarzalnego miejsca.

Autor: MONIKA TADRA

SZLAKIEM POLSKICH DWORÓW SZLACHECKICH – ŻELAZOWA WOLA

Dzieje dworów szlacheckich sięgają XVI wieku, w którym szlachta polska była wyjątkowo liczna, jak na warunki europejskie, i stanowiła około 6,6% ludności kraju. W tych czasach bogaciła się ona na doskonałej koniunkturze na zboże. Jednak wojny oraz rozbiory nękające kraj w kolejnych dwóch stuleciach doprowadziły do jej zubożenia, które jeszcze bardziej narosło podczas rozbiorów. Próby wynarodowienia Polaków w czasach zaborów wywołały szczególne ożywienie uczuć patriotycznych. Dwory stały się wtedy miejscem podtrzymywania tradycji i wychowywania w duchu miłości do ojczyzny. Były one siedzibą życia kulturalnego, centrum walki narodowowyzwoleńczej oraz ośrodkiem konspiracji. To właśnie tam organizowano sztaby powstańcze, lazarety czy punkty opatrunkowe. W okresie międzywojennym dwory stały się symbolem prestiżu i przynależności do elit. W **1939** roku, w ówczesnych granicach Polski było ich około **16000** (w tym 4000 na Kresach Wschodnich). Okres wojny przyniósł wysiedlanie właścicieli zespołów dworskich oraz grabienie i palenie ich dóbr. Po 1945 roku komunistyczne władze znacjonalizowały posiadłości ziemskie likwidując ostatecznie klasę ziemiańską i przerywając trwającą od wieków tradycję. **Obecnie** w Polsce jest około **2800** dworów, z czego 2000 się w stanie ruiny. W ostatnich latach niektóre z nich zostały odkupione od Skarbu Państwa przez potomków prawowitych właścicieli, inne zaś trafiły w ręce nowych gospodarzy. Wszystkie one stanowią jednak skromne ślady swej dawnej świetności, ponieważ jedynie 160 obiektów zachowało cechy historyczno-architektoniczne.

Początkowo dwory budowano z drewna, najczęściej modrzewiowego i kryto gontem. Przeważnie sytuowano je na wzniesieniach, w otoczeniu starych drzew. W XVII wieku, najpierw w zachodniej, a potem już w całej Polsce, normą stały się domy murowane, bielone i kryte dachówką. Zespoły dworskie obejmowały budynek mieszkalny i zabudowania gospodarcze, często również parki czy zespoły zieleni i stawy. O dworach i życiu w nich pisali między innymi Jan Kochanowski,

Mikołaj Rej i Adam Mickiewicz. Dużo uwagi poświęcili im również polscy malarze, na przykład Włodzimierz Tetmajer czy Jadwiga Tetmajer-Naimska.

Polskie dwory są chętnie odwiedzane przez turystów, a szczególną popularnością cieszą się te związane z życiem wybitnych Polaków. Do najbardziej popularnych należy posiadłość w Bronowicach Małych zbudowana przez **Włodzimierza Tetmajera**, w której odbyło się wesele Lucjana Rydla, uwiecznione przez Stanisława Wyspiańskiego w dramacie *Wesele*. Często odwiedzane są również: dworek w Czarnym Lesie, gdzie żył i tworzył **Jan Kochanowski**, majątek **Ignacego Paderewskiego** w Kąśnej Dolnej, dom **Józefa Piłsudskiego** w Sulejówku czy letnia rezydencja **Jana Matejki** w Krzesławicach. Jedno z najbardziej znanych miejsc to dwór w **Żelazowej Woli**, leżący około 60 kilometrów na zachód od Warszawy, gdzie urodził się **Fryderyk Chopin**. Znajduje się tam muzeum biograficzne kompozytora, w skład którego wchodzi dom i 7-hektarowy park krajobrazowy. Miejsce to, uznane w 2001 roku za dobro kultury narodowej, odwiedza co roku około 200 tysięcy turystów z kraju i ze świata. Dworek jest murowanym, parterowym budynkiem krytym gontem. Od frontu zdobi go ganek na dwóch kolumnach. We wnętrzach zgromadzono przedmioty z epoki, portrety rodzinne oraz reprodukcje, miedzy innymi rękopisów muzycznych i listów, a w parku znajdują się liczne pomniki twórcy. Żelazowa Wola słynie z koncertów artystów z Polski i ze świata oraz uczestników Międzynarodowych Konkursów Pianistycznych im. Fryderyka Chopina. Na pewno warto odwiedzić to miejsce, by w pięknych okolicznościach przyrody zasłuchać się w muzyce mistrza.

Autor: MONIKA TADRA

SZLAKIEM WĘGIERSKIM – ZAMEK W NIEDZICY

Kilka wieków wspólnej granicy Polski i Węgier to lata intensywnych kontaktów w sferze handlu, edukacji, kultury czy polityki. Czasy te pozostawiły po sobie liczne ślady na terenie obecnych ziem polskich. Można je znaleźć między innymi w Krakowie, gdzie kształciły się rzesze studentów z Węgier oraz drukowano węgierskie książki, w Starym Sączu z klasztorem klarysek założonym przez św.

Kingę, córkę króla węgierskiego Beli IV czy w Niedzicy z węgierskim zamkiem górującym nad Zalewem Czorsztyńskim.

Zamek w Niedzicy został wzniesiony na początku XIV wieku przez ród Berzeviczych jako węgierska strażnica na granicy Węgier z Polską. Zbudowano go na stromej, wapiennej skale nad Dunajcem. Przez kolejne stulecia, będąc własnością kilku węgierskich rodów, przechodził różne koleje losu. W XVI wieku trafił w ręce **Jerzego Horvartha**, który odbudował go, przekształcając w okazałą, renesansową rezydencję. W większości, w takiej postaci zamek zachował się do dziś. Po zakończeniu I wojny światowej obiekt znalazł się na terytorium Polski, ale własnością węgierskiego rodu **Salamonów** pozostał do 1945 roku. W dobrach zamkowych aż do 1931 roku (najdłużej w Europie) zachowane były szczątkowe formy pańszczyzny. Po II wojnie światowej zamek został zdewastowany i ograbiony, a od 1949 roku poddany pracom rekonstrukcyjnym. Wygląd jego otoczenia znacznie zmieniono pod koniec XX wieku, za sprawą potężnej zapory, którą zbudowano na Dunajcu. Od tego czasu zamki w Niedzicy i Czorsztynie leżą po przeciwległych stronach Zalewu Czorsztyńskiego, a nie rzeki, jak dawniej.

Najstarszą i najwyższą częścią obiektu jest zamek górny z wysoką kwadratową wieżą, kaplicą, częścią mieszkalną i małym dziedzińcem ze studnią, którą według legendy kopali jeńcy tatarscy, i która posiadała połączenie z Dunajcem. Pod tą częścią obiektu znajdowało się więzienie, w którym podobno przetrzymywany był zbójnik **Janosik**. Obecnie mieści się tam izba tortur, a w niej między innymi jego dyby. Dawne podzamcze przekształcono z czasem w zamek dolny, wyróżniający się pięknymi basztami i renesansowymi attykami wieńczącymi mury oraz zamek średni z zabudową mieszkalną. Obecnie do zwiedzania udostępnione są komnaty w górnej i średniej części, wozownia oraz spichlerz z XVIII wieku. Uwagę odwiedzających przyciągają dwa punkty widokowe, z których rozciągają się wspaniałe widoki na góry, zaporę oraz ruiny zamku w Czorsztynie, wzniesionego w XIV wieku po drugiej stronie rzeki. Początki tej polskiej warowni historycy wiążą ze św. Kingą, żoną księcia sandomierskiego, Bolesława Wstydliwego.

Zamek w Niedzicy jest jedną z największych atrakcji południowej Małopolski i pełni obecnie funkcje muzealne oraz hotelowo-gastronomiczne. Był plenerem kilku filmów, między innymi *Zemsty* oraz seriali telewizyjnych, na przykład *Janosika*. Związana jest z nim tajemnicza **legenda o ukryciu inkaskiego skarbu**.

Według niej w XVIII wieku Sebastian Berzeviczy poślubił w Peru Indiankę z królewskiego rodu. Z powodu prześladowań, wraz z córką Uminą, wrócili do Europy i ukryli się na zamku w Niedzicy. Jednak Umina została zabita, a jej syna adoptowali krewni. W 1946 roku jego potomek Andrzej Benesz w rodzinnych zapiskach znalazł informację o skrytce ukrytej pod progiem bramy zamku górnego. Odkrył w niej tubę z inkaskim pismem węzełkowym, które podobno zawiera wskazówki jak trafić do ukrytego skarbu. Andrzej Benesz zginął w wypadku samochodowym, a losy zawartości tuby są nieznane.

Autor: MONIKA TADRA

SZLAKIEM TWIERDZ – ZAMOŚĆ

Burzliwa historia Polski uczyniła ją bogatą w zabytki militarne, które z pewnością zainteresują niejednego miłośnika broni, historii wojskowości i architektury obronnej. Wśród nich na szczególną uwagę zasługują twierdze, czyli zespoły fortyfikacji powstające od XVI wieku do czasów pierwszej wojny światowej. Godne zobaczenia są między innymi: **Twierdza Przemyśl** – jedna z największych warowni dziewiętnastowiecznej Europy, Twierdza Boyen w **Giżycku** zbudowana na planie gwiazdy, **Modlin** z najdłuższym budynkiem koszar w Europie (ponad dwa kilometry długości), Kłodzko z podziemnymi labiryntami oraz **Zamość**, zdobyty szturmem tylko raz.

Twierdza Zamość, leżąca w południowo-wschodniej Polsce, to ogół fortyfikacji wybudowanych z polecenia Jana Zamoyskiego, które miały za zadanie bronić dostępu do nowo zakładanego miasta. Już w 1579 roku, czyli na rok przed wystawieniem przywileju lokacyjnego, rozpoczęły się prace przy jej budowie. Wykopano fosy i wzniesiono wały, które następnie obmurowywano. W ten sposób powstawały odcinki muru, czyli kurtyny i budowane na ich złączach bastiony. Następnie wzniesiono arsenał, a także trzy bramy prowadzące do miasta: Lubelską, Lwowską i Szczebrzeską. Ostateczny kształt siedmioboku, z bastionami na każdym narożu, twierdza uzyskała w 1618 roku, a w kolejnych stuleciach była wielokrotnie przebudowywana.

Fortyfikacje broniące Zamościa były niezwykle nowoczesne i uchodziły za jedne z najpotężniejszych na terenie I Rzeczypospolitej. Swój chrzest bojowy przeszły w 1648 roku, podczas powstania Chmielnickiego. Oblegające miasto armie liczyły kilkanaście tysięcy ludzi, zaś siły obrońców – 4700. Oblężenie zakończyło się zawieszeniem broni przez Chmielnickiego w zamian za okup. Twierdza odniosła sukces strategiczny, zatrzymując pochód kozacko-tatarski. Najbardziej znane jest drugie oblężenie, które miało miejsce w 1656 roku, kiedy do miasta zbliżyły się wojska szwedzkie. Jednak już po kilku dniach siły króla Karola Gustawa odstąpiły od murów. Zamość okrył się sławą, gdyż tylko on, obok Jasnej Góry, Gdańska i Łańcuta, oparł się najazdom szwedzkim. O obronie tej pisał Henryk Sienkiewicz w *Potopie*. Od wielu lat, na pamiątkę tych wydarzeń, odbywa się coroczne, trzydniowe widowisko **Szturm Twierdzy Zamość** z setkami rekonstruktorów, przemarszem wojsk, odwzorowaniem bitew i innymi atrakcjami. Z wydarzeniami z 1656 roku związana jest **legenda Stołu Szwedzkiego**. Według niej król Karol Gustaw wiedząc, że nie zdobędzie twierdzy sposobami militarnymi, postanowił użyć podstępu. Zapowiedział, że odstąpi od miasta, ale w ramach ugody chciałby zjeść śniadanie w murach fortyfikacji. Dowodzący obroną Jan Sobiepan Zamoyski wiedział, że otwarcie bram doprowadzi do upadku miasta. Nie chciał jednak łamać prawa gościnności, więc postanowił wystawić stoły za mury. Zastawił je najlepszymi potrawami i trunkami, ale by uczynić afront królowi, nakazał nie wynosić krzeseł. Według niektórych, to właśnie od tego czasu posiłek spożywany na stojąco nazywany jest „szwedzkim stołem". Współcześnie w Zamościu można oglądać inscenizację tamtych wydarzeń pt. *Legenda Stołu Szwedzkiego*. W kolejnych stuleciach twierdza była oblegana jeszcze kilkukrotnie. W połowie XIX wieku, wraz ze zmianą metod prowadzenia walk, fortyfikacje Zamościa stały się przestarzałe i w 1866 roku car Aleksander II podjął decyzję o zlikwidowaniu twierdzy. Prace rozbiórkowe prowadzono niedbale, dzięki czemu jej fragmenty zachowały się do dziś.

Na początku XXI wieku przeprowadzono gruntowne prace renowacyjne, które nadały fortyfikacjom okazałą formę. Tworzą one wraz z renesansową zabudową miasta wspaniały zabytek, który doceniono, wpisując w **1992** roku na **Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO**. Zamość warto odwiedzić zarówno ze względu na jego bogatą historię i przepiękną architekturę, jak również atrakcyjną ofertę cyklicznych imprez kulturalnych i rozrywkowych.

Autor: MONIKA TADRA

SZLAKIEM ZABYTKÓW SAKRALNYCH – KALWARIA ZEBRZYDOWSKA

Stulecia chrześcijaństwa na ziemiach polskich zaowocowały licznymi obiektami architektury sakralnej służącymi kultowi religijnemu. Na każdym kroku można dostrzec w Polsce kościoły, bazyliki, klasztory, sanktuaria czy przydrożne kaplice i krzyże. Wiele spośród nich to cenne zabytki sakralne, doceniane zarówno przez turystów, jak i pielgrzymów z kraju i ze świata, dla których stały się istotnymi ośrodkami ruchu pielgrzymkowego.

W Polsce bardzo silny jest kult maryjny, więc najliczniejszą grupą obiektów sakralnych są sanktuaria z cudownymi obrazami Matki Bożej. Należą do nich między innymi: gotycki Kościół Mariacki w Krakowie ze słynnym Ołtarzem Mariackim Wita Stwosza zbudowanym w formie tryptyku, Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej Królowej Polski w Licheniu z pochodzącym z XVIII wieku obrazem Matki Boskiej Licheńskiej czy barokowe Sanktuarium Matki Bożej Wambierzyckiej Królowej Rodzin. Najbardziej znane i najczęściej odwiedzane jest Sanktuarium Matki Boskiej Częstochowskiej na Jasnej Górze w Częstochowie, będące duchową stolicą Polski. Miejscami kultu i pielgrzymek są również kalwarie, czyli sanktuaria poświęcone Męce Pańskiej. Wymienić tu można: kalwarię w Wejherowie z 26 kaplicami, zespół 16 kaplic i 32 stacji w Krzeszowie i jedną z bardziej popularnych, czyli **Kalwarię Zebrzydowską** leżącą około 40 kilometrów od Krakowa.

Sanktuarium w Kalwarii Zebrzydowskiej, zwane „polską Jerozolimą", jest najstarszą i największą kalwarią w Polsce. Jest sanktuarium pasyjno-maryjnym, gdyż łączy kult Jezusa Chrystusa i Matki Bożej. Powstało dzięki wojewodzie krakowskiemu, Mikołajowi Zebrzydowskiemu, który w 1600 roku ufundował tam kościółek pod wezwaniem Ukrzyżowania Jezusa Chrystusa. Dwa lata później wojewoda przekazał część swoich ziem zakonowi bernardynów i już w 1604 roku rozpoczęła się budowa klasztoru i kościoła. W kolejnych latach zaczęły

powstawać kaplice drogi krzyżowej i kościółki upamiętniające Mękę Pańską i życie Matki Bożej. Ostatecznie są tam 42 kościoły i kaplice wkomponowane w malowniczy krajobraz i ułożone w dwa zespoły tworzące Dróżki Pana Jezusa (28 stacji) i Dróżki Matki Bożej (24 stacji). Centralnym miejscem jest klasztor bernardynów i barokowa bazylika z cudownym obrazem Matki Bożej, który znajduje się tam od 1641 roku. Od 1996 roku w bazylice odbywają się Letnie Koncerty Festiwalowe w ramach Międzynarodowego Festiwalu Muzyki Organowej i Kameralnej. Każdego roku miejsce to odwiedza ponad milion pielgrzymów, najliczniej w okresie Wielkiego Tygodnia, by wziąć udział w Misterium Męki Pańskiej i w połowie sierpnia, kiedy to obchodzone jest święto Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny. Kalwaryjskie uroczystości należą do najbardziej okazałych w Polsce.

Ojciec Święty, **Jan Paweł II**, pielgrzymował do Kalwarii Zebrzydowskiej od dzieciństwa. Wielokrotnie podkreślał swój szczególny stosunek do tego miejsca oraz wyjątkowy charakter sanktuarium, w którym kult maryjny jest dopełnieniem kultu Pana Jezusa i ściśle z nim harmonizuje. 7 czerwca 1979 roku tak mówił do pielgrzymów: „To, co tutaj stale pociąga na nowo, to właśnie owa tajemnica zjednoczenia Matki z Synem i Syna z Matką. Tajemnica ta opowiedziana jest plastycznie i szczodrze poprzez wszystkie kaplice i kościółki, które rozłożyły się wokół centralnej bazyliki"

W 1999 roku sanktuarium pasyjno-maryjne w Kalwarii Zebrzydowskiej, ze względu na atrakcyjność architektoniczno-krajobrazową i bogactwo religijno-kulturowe, zostało wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Znajdują się na niej również inne zabytki sakralne Polski: Kościoły Pokoju w Jaworze i Świdnicy, drewniane kościoły południowej Małopolski i drewniane cerkwie regionu karpackiego.

Autor: MONIKA TADRA

SZLAKIEM II WOJNY ŚWIATOWEJ – OBÓZ KONCENTRACYJNY AUSCHWITZ-BIRKENAU

II wojna światowa miała bardzo wyniszczający charakter zarówno pod względem materialnym, jak i ludnościowym. Pozostawiła po sobie zniszczenia, ruiny, cierpienie i wiele ofiar. Jej śladem są również zabytki. Na terytorium Polski znajduje się wiele pamiątek związanych z tym okresem. Należą do nich między innymi fortyfikacje wojenne, takie jak bunkry linii Mołotowa, Bunkry Hitlera w Gierłoży koło Kętrzyna czy schrony władz III Rzeszy w Mamerkach. Najczarniejszym śladem tych czasów są obozy koncentracyjne zbudowane przez Niemców na terenie Polski. Można je odwiedzić, na przykład w Bełżcu, Majdanku, Treblince czy Sobiborze. **Najsłynniejszym jest Auschwitz-Birkenau, leżący około 80 kilometrów od Krakowa. Jest to jedyny tego typu obiekt na świecie, znajdujący się na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO (od 1979 roku).**

Niemiecki obóz koncentracyjny Auschwitz-Birkenau utworzony został przez Niemców w połowie 1940 roku na przedmieściach Oświęcimia. Początkowo miał być kolejnym miejscem przeznaczonym dla masowo aresztowanych Polaków i to oni byli jego pierwszymi więźniami. W 1942 roku stał się jednak jednym z ośrodków nazistowskiego planu wymordowania Żydów, zamieszkujących tereny okupowane przez III Rzeszę. W 1944 roku, w szczytowym okresie działania, składał się z trzech części:

Auschwitz I – utworzony w 1940 roku na terenie i w budynkach przedwojennych koszar. Tu miały miejsce pierwsze eksperymenty uśmiercania przy użyciu Cyklonu B, tu mordowano Żydów z pierwszych masowych transportów, wykonywano zbrodnicze eksperymenty na więźniach oraz większość egzekucji przez rozstrzelanie;

Auschwitz II-Birkenau – utworzony w 1941 roku na terenie wsi Brzezinka, gdzie wybudowano większość urządzeń masowej zagłady (krematoria, komory gazowe) oraz około 300 prymitywnych, drewnianych baraków;

Auschwitz III – stanowił ponad 40 podobozów, utworzonych w latach 1942-1944, gdzie w niemieckich zakładach przemysłowych i gospodarstwach rolniczo-hodowlanych, w nieludzkich warunkach wykorzystywano niewolniczą siłę roboczą więźniów.

Wszystkie części były odizolowane od świata zewnętrznego i otoczone drutem kolczastym. Na terenie przy obozie, z którego wysiedlono miejscową ludność, zorganizowano zaplecze techniczne, warsztaty, magazyny, biura, a także koszary dla esesmanów.

Zorganizowana, masowa zagłada Żydów zakończyła się w listopadzie 1944 roku. Potem rozpoczęto ewakuację obozu przed nadciągającym frontem. Nie ma jednoznacznych danych dotyczących liczby zamordowanych w Auschwitz, ale z pewnością uśmiercono tam minimum milion Żydów (**najwięcej pochodzących z Węgier**), około 100 tysięcy Polaków i dziesiątki tysięcy ofiar innych narodowości. W 1945 roku obóz został wyzwolony przez Armię Czerwoną. Dwa lata później odbyła się tam egzekucja Rudolfa Hössa – komendanta obozu w latach 1940-1943. W tym samym roku na terenie obozu powstało muzeum państwowe. Obecnie można tam obejrzeć baraki, w których przetrzymywano więźniów, ogrodzenia z drutu kolczastego, wieże strażnicze, komory gazowe i krematorium. Znajdują się tam również liczne materialne dowody, odbywającego się w obozie ludobójstwa, takie jak: odebrane więźniom walizki, przedmioty codziennego użytku (okulary, obuwie, naczynia, obozowa odzież), a także włosy obcinane ludziom mordowanym potem w komorach gazowych. W muzeum oprócz wystawy głównej można obejrzeć inne ekspozycje stałe, określane jako wystawy narodowe. Jest wśród nich również **ekspozycja węgierska**, otwarta w 1960 roku.

Obóz Auschwitz-Birkenau był największym obozem zagłady w dziejach ludzkości. Stał się dla świata symbolem niewyobrażalnego terroru i ludobójstwa. Trzeba mieć nadzieję, że pamięć o wydarzeniach tego czasu i miejsca będzie trwałą przestrogą dla kolejnych pokoleń.

LENGYEL MŰEMLÉKEK, VÁRAK, PALOTÁK

Szerző: TADRA MONIKA
Fordítás: BATA-BOCIAN ALEXANDRA

SASFÉSZKEK ÚTVONALA

A több, mint **160 km** hosszú Sasfészkek túraútvonal Krakkó és Częstochowa között húzódik. A nevét a mészkősziklákon magasodó középkori váraknak és várromoknak köszönheti, melyeknek elhelyezése a megközelíthetetlen sziklákra épített sasfészkekre emlékeztet. **A Sasfészkek Útvonalának erődítményei Lengyelország történetének utolsó 700 évét dokumentálják.** Történetük a XIV. századig nyúlik vissza, amikor III. Kázmér lengyel király a létező őrtornyok kiépítését, illetve új végvárak létesítését rendelte el. Az így felépített erődítmények rendszere a cseh seregek támadásaitól hivatott védeni az országhatárok biztonságát. A végvárakat nehezen megközelíthető sziklákra építették, növelve azok védelmi értékét. Egészen a XVII. századig tökéletesen helyt álltak, de a svéd seregek behatolását nem tudták kivédeni. A kizsákmányolt, szétlőtt és a tűz martalékává vált várak nem őrizték meg korábbi szerepüket.

Nagy részük már csak műemléki várromként maradt fenn. Ide sorolandók például a Poniatowski Szaniszló Ágost király által is látogatott ojcówi királyi vár romjai, melyek a lengyel festők és költők körében is nagy népszerűségnek örvendtek. A legnagyobb és legismertebb lovagvár romjai Ogrodzieniecben találhatók, a Krakkó-Częstochowai Fennsík legmagasabb pontján. Napjainkig fennmaradt a hatalmas külső várfal, az óriási bástyák, illetve a belső terek egy része. A felújítási munkálatok új életet leheltek a bobolicei királyi várba, illetve a korzkiewi lovagvárba, de ezeket a létesítményeket magánberuházók vásárolták fel és állították helyre. A XIV. században épült a pieskowa skałai királyi kastélyon azonban nem fogott az idő. A 20 méter magas, meredek falú sziklára felhúzott erődítmény a Krakkó-Boroszló útvonalat védte. Sorsa nagyszerűen követi a változó építészeti stílusokat és trendeket. Eleinte a korona tulajdonában volt, és kizárólag végvárként működött – ekkor csak az állandó személyzete lakott itt. 1422-ben a Szafraniec család vette át az irányítását, és ekkor kezdett rezidenciaként működni. A XVI. században teljesen átépítették, és a gótikus erődítményből reneszánsz kastéllyá alakították át – ebből az időből származik a jellegzetes, henger alakú bástyája. A következő évszázadokban épült egyebek

között a barokk kápolna, illetve korszerűsítették a végvár erőd jellegét, két bástyával bővítve azt. Az 1718-as tűzvész utáni felújítás során, az akkori szokásnak megfelelően, befalazták az épület reneszánsz elemeit. A XIX. században a kastélyt tűzvészek és felkelések pusztították, állapota az egymást váltó tulajdonosok kezében, illetve a nagy eladósodás miatt folyamatosan romlott. Az előző évszázad elején az épület megmentésére létrehozott társaság biztosította a kastély felvásárlásához és helyreállításához szükséges anyagi eszközöket. A második világháborúig luxuspanziót működtettek itt, a náci megszállás idején árvaházat tartottak fenn a kastélyban. A háború utáni felújítási munkálatok során visszaállították az épület reneszánsz megjelenését, újra megnyitották a kerengőket, feltárták a falfestéseket és kialakították az olasz kertet.

A Pieskowa Skała és az útvonal többi végvára nem csak a lengyel történelem magasrangú eseményeinek tanúi, de tökéletes példái a múlt évszázadok építészetének – a páratlan szépségű természeti környezetükbe csodálatosan beilleszkedett építmények. A mészkősziklás Krakkó-Częstochowai fennsík, karsztos barlangokkal, magányos sziklákkal és morajló patakokkal csábító vidéke még a legigényesebb turistákat is elkápráztatja. Ha Dél-Lengyelországban járunk, a gyönyörű természet és csodálatos építmények látványáért mindenképpen érdemes felkeresni a Sasfészkek Útvonalát.

Szerző: TADRA MONIKA
Fordítás: BATA-BOCIAN ALEXANDRA

TECHNIKAI MŰEMLÉKEK – WIELICZKA

Lengyelországban számos technikai műemlék várja a látogatókat – bányákat, műemléki értékű hidakat, csatornákat és vízvezetékeket lehet megtekinteni. Annak ellenére, hogy múlnak az évek, sokukat eredeti rendeltetésük szerint használják. Talán a legismertebb közülük **az Elblągi csatorna** – a vízmérnökök világszínvonalú remekműve, amelynek sólyaterén emelős sínrendszer platformjain mozgatják a hajókat. Nem lehet kihagyni **a wolsztyni gőzmozdonyparkot sem** – Európa utolsó olyan létesítményét, amely gőzmozdonyokkal rendszeresen

szállít utasokat. Továbbá érdemes megtekinteni **a Stańczyki falu hídjait, a varsói Lindley Víztisztítót, illetve Bóbrkában a világ első kőolajbányáját** (jelenleg itt működik az Ignacy Łukasiewicz Kőolaj- és Gázipari Múzeum, ahol a kőolajaknák a mai napig üzemelnek). Évek óta azonban változatlanul a Krakkó környéki **wieliczkai sóbánya** örvend a legnagyobb népszerűségnek. Érdekes történetének, csodálatosan előkészített túraútvonalainak, illetve a számos egyéb turisztikai látványosságának köszönhetően az ország egyik legszívesebben látogatott helyszíne. Csak 2018-ban a sóbányát közel 1,75 millióan látogatták meg, és a turisták kb. 60%-a külföldről jött.

A bánya eredetét **Szent Kinga** legendájához kötik, mely szerint a magyar királylány, amikor a lengyel V. Boleszlávhoz ment feleségül, hozományként az ékszerek, drágakövek, szolgálók helyett csak sót kért. Édesapja, IV. Béla, a máramarosi sóbányát ajándékozta neki, melynek aknájába Kinga beledobta a gyűrűjét. A királylány, amikor Lengyelországba utazott, tapasztalt bányászokat hozott magával, akik megkezdték Krakkó környékén kiépíteni a sóbánya aknáit, és a legenda szerint az első sótömbben megtalálták Kinga gyűrűjét.

A wieliczkai sóbánya, a Bochniában található hasonló létesítménnyel együtt, a lengyelországi sókitermelés legősibb helyszíne. Ezen a területen a bányászat kb. 14 millió éves sóltelepeken fejlődött ki. A só kinyerésével már háromezer éve is foglalkoztak ezen a vidéken – ezt eleinte a feltörő sós vízből nyerték vissza, de csak a XII. és XIII. század fordulóján kezdték meg a kútásást. A kutakat később aknákká alakították át, melyeket tárnákkal kötöttek össze. Hamar kiderült, hogy a só jelentős anyagi előnyt jelent. A wieliczkai és bochniai sóbányák királyi fennhatóság alá kerültek – működtetésük az uralkodóház bevételének akár 30%-t is biztosította. 1722-ig egy vállalatként működtek, melynek élén a király által kinevezett tisztségviselő állt. Az itt bányászott sót egyebek között Magyarországra és keletre szállították. A sóbánya aranykorában, a XVI. és XVII. század fordulóján körülbelül kétezer bányász dolgozott a föld alatt – az ellátmányon kívül biztosították egészségügyi ellátásukat, illetve biztosítási rendszert is kidolgoztak a számukra. A hagyományos sókitermelés Wieliczkában 1996. június 30-án állt le. **A wieliczkai sóbányát már 1978-ban bejegyezték a UNESCO Világörökségi listájára** (a világörökségi helyszínek első csoportjában), majd 2013-ban a bochniai sóbánya is felkerült a listára.

Jelenleg a wieliczkai sóbányában 9 szintet tartanak fenn – közülük az utolsó több, mint 320 méter mélyen fekszik a földfelszín alatt. A 3000-nél is több egykori sófejtő helyszínt tárnákkal kötötték össze, melyek teljes hossza meghaladja a 300 km-t. A bányában különböző útvonalakat jelöltek ki a látogatók számára, így a hagyományos turistaút mellett bányászút (ezt munkaruhában, védősisakban és lámpával felszerelkezve lehet bejárni), illetve zarándokútvonal is működik. A látogatók a sóbánya kamráiban számtalan múzeális értékű tárgyat, köztük egyedi sószobrokat tekinthetnek meg. Egyes termekben kápolnákat alakítottak ki – a Szent Jánosnak, Szent Antalnak és Szent II. János Pálnak szentelt kápolnák mellett itt található a világ legnagyobb földalatti temploma, a Szent Kinga kápolna. A bánya szemet gyönyörködtető földalatti tavakat is rejteget – egyiküknél Fryderyk Chopin műveinek zenei aláfestésével párosított fénybemutató várja a látogatókat. A bányában képzéseket, konferenciákat, ünnepi összejöveteleket, esküvőket tartanak, illetve rehabilitációs kezelést is igénybe lehet venni. Ez a hely turisztikai és szórakoztató funkciókat tölt be, emellett nagyszerűen példázza a technika több évszázados fejlődését.

Szerző: TADRA MONIKA
Fordítás: BATA-BOCIAN ALEXANDRA

A KERESZTES LOVAGOK VÁRAI – MALBORK

A keresztes lovagrendként ismert Jeruzsálemi Német Szűz Mária Ispotály Lovagjai házának észak-lengyelországi várai Európa legérdekesebb gótikus épületegyüttesei. A lovagrend fénykorában felállított épületek számos funkciót töltöttek be – ez befolyásolta építészeti formájukat, és a mai napig biztosítja egyediségüket. A várak erődként és kolostorként, illetve hatósági székhelyként működtek. Tökéletes példái a középkori építészetnek, illetve a lovagrend sorsát is bemutatják. A jellegzetes erődvárak és várromok napjainkban turisták tömegeit vonzzák, akik a gótikus várak útvonalát követve nem csak a pompás építészeti remekművekben és a csodálatos természetben gyönyörködhetnek, de lovagtornákat is megtekinthetnek, illetve éjszakai fáklyás várlátogatásban is

részt vehetnek. Nagy érdeklődésnek örvendenek a **Gniewo, Golub-Dobrzyń, Kwidzyn, Nidzica, Świecie és Toruń** városaiban megtekinthető erődítmények, de változatlanul a **Malborki vár** a legnépszerűbb – Európa egyik legjobb állapotban fennmaradt hasonló jellegű épülete, amely 60 km távolságban fekszik Gdańsktól.

Érdemes szemügyre venni azokat a körülményeket, melyek megalapozták a középkori építészet ezen remekművének legendáját. A vár története 1278-ig nyúlik vissza – ekkor kezdték meg a többszakaszos építkezést, amely egészen a XV. század első feléig tartott. Az erődöt a Nogat folyó partján emelték, amely természetes adottságainak köszönhetően is kiválóan alkalmas volt a védelemre. A konventuális vár 1309-tól a keresztesek nagymesterének székhelyeként működött – ekkor kezdődött a létesítmény első nagy bővítése és felvirágozása. 1410-ben az erőd kivédte a Lengyel Királyság és a Litván Nagyfejedelemség seregeinek első történelmi ostromát. Ma is megtekinthető a várfalba beépített ágyúgolyót, amely éppenhogy célt tévesztett, és nem találta el a Nyári Refektórium pillérét, amelyben akkor gyűltek össze a rend vénei. Ezt az ostromot néhány éve rendszeresen feleleventik a várban. 1457-ben, a tizenhárom éves háború idején, a várerőd lengyel kézre került, és a következő években elveszítette katonai jelentőségét. A lengyel-svéd háborúk során kétszer került ostrom alá (1626-ban és 1656-ban), és mindkét alkalommal a védők megadták magukat. A porosz uralom idején (1772-1816) a vár jelentős mértékben lepusztult. Utoljára 1945-ben használták katonai célokra – védőpontként. Ekkor, a Wermacht és a Vörös Hadsereg három hónapig tartó küzdelmében, a vár szerkezetének csaknem fele megrongálódott. A háború után a létesítményt folyamatosan rekonstruálták – ezen munkálatok a mai napig tartanak.

Európa legnagyobb téglaerődje a három részből álló malborki vár. Az első a Magas Vár, a Nagyboldogasszony templommal – ennek kápolnájában helyezték a keresztesek örök nyugalomra a nagymestereket. A másodikban, azaz a Középső Várban található a Nagymesterek Palotája, az utolsó pedig az Alacsony Vár, amely raktári és gazdasági kiszolgáló funkciókat töltött be. A létesítmény beépítését elsősorban a rezidencia jellege határozta meg. A palotán kívül hivatali irodák, a nagymester lakosztálya és a rend szobái kaptak itt helyet. Mivel az erőd kolostorként is működött, kápolnákat és refektóriumokat is kialakítottak benne. Az erődítmény a késő középkor építészeti stílusában épült. A védelmet szolgáló elemek közül az első akadályt az elővárat körülvevő

bástyákkal teletűzdelt várfal jelentette. A Középső Várba a bejutást várárok és felvonóhíd nehezítette meg. A vár védőit gyilokjárók, majd idővel zúzüregek védték. A védelmi rendszer utolsó védőpontja a magas, 6 méter vastag várfallal és száraz sáncárokkal körülvett Magas Vár volt. A védelmet szolgálta továbbá a kiszögelő bástyán elhelyezett danzker, a védőbástyák és őrtornyok. A fentieknek köszönhetően a malborki vár a középkori Európa egyik legjobb védelmi rendszerével felszerelt erődje volt.

1997-ben az impozáns várfalakkal körülvett, titokzatos erődöt bejegyezték a UNESCO Világörökségi listájára.

Szerző: TADRA MONIKA
Fordítás: BATA-BOCIAN ALEXANDRA

KIRÁLYI VÁRAK ÉS PALOTÁK – A VARSÓI KIRÁLYI VÁR

A lengyel uralkodók székhelyeiként szolgáló várakat, kastélyokat és palotákat számos alkalommal átépítették, lepusztították, kifosztották, de így is rendkívüli érdeklődésnek örvendenek. A látogatók kíváncsiak a történelmükre, építészeti stílusukra, belső tereikre és gyűjteményeikre. Külön figyelmet érdemel közülük **a waweli Királyi Vár**, melyet Krakkóban egy Visztula-parti mészkősziklára emeltek. A vár a XI. századtól királyi székhelyként működött, és Európa egyik leghíresebb rezidenciájaként tartották számon. A lengyel Versaille-ként emlegetik III. Sobieski János király **wilanówi** barokk palotáját, melynek gazdagon díszített belső terei vetekednek a pompás 45-hektáros park szépségével. A felsorolásból nem hagyható ki **a varsói Łazienki Królewskie** sem – az utolsó lengyel király, Poniatowski Szaniszló Ágost nyári rezidenciája, illetve a III. Kázmér király által építtetett gótikus **niepołomicei** vár, melyet második Wawelnek is neveznek.

Az egyik legfontosabb **a varsói Királyi Vár**, melynek története a XIII. és a XIV. század fordulójáig nyúlik vissza, amikor is a Visztula-parti dombra faerődöt építettek. A következő években a vár építészetileg átalakult – kővárrá építették át, amely 1526-ig a mazóviai hercegek székhelye volt. Ekkor I. Zsigmond király vette át a várat. 1569-től itt tartották meg a lengyel országgyűlés üléseit, és akkor

is jelentős mértékben bővítették az épületet. 1598-ban III. Zsigmond állandó jelleggel Krakkóból Varsóba helyezte át a királyi udvart, és ennek következtében folytatódtak a királyi rezidencia újabb és újabb átalakításai. A következő években a várat több alkalommal kirabolták és lepusztították, fénykora az utolsó lengyel király, Poniatowski Szaniszló Ágost uralkodására tehető. A klasszicista stílusban felújított belső tereknek, és a Királyi Könyvtár új épületének köszönhetően az európai királyi székhelyek egyik legelőkelőbbjei közé sorolták. A fellendülés időszakának kulcsfontosságú eseménye volt, amikor az országgyűlés a Szenátus termében megszavazta az 1791. május 3-i alkotmányt. Az ország felosztása után a vár elveszítette korábbi jellegét, de továbbra is fontos történelmi események színtere volt. 1807-ben itt tartózkodott Bonaparte Napóleon, és itt döntött a Varsói Hercegség megalapításáról, majd 1829-ben ezen a helyen koronázták I. Miklós cárt lengyel királlyá. Az első világháború után a várat alaposan felújították, és 1926-tól a köztársasági elnök rezidenciája lett. A második világháborúban a vár komoly veszteségeket szenvedett. 1939-ban, a német bombázások során a tűz martalékává vált, majd műtárgyaitól megfosztották, végül a varsói felkelés idején csaknem teljesen megsemmisült. A háborút csak a pincehelyiségek, a Városi Bástya alsó része, a Királyi Könyvtár épülete és Kubicki Árkádjai vészelték át.

A törvényhozó országgyűlés már 1949-ben döntött a létesítmény újjáépítéséről, de anyagi nehézségek miatt a rekonstrukciós munkálatokat csak 1971-ben kezdték meg, és az újjáépítés 17 évet vett igénybe. A XXI. században fejezték be Kubicki Árkádjainak helyreállítását, felújították a Réztetős Palotát és rekonstruálták az alsó várkertet. A történelmi megpróbáltatások ellenére a lengyel királyok pompás rezidenciája mára már visszanyerte eredeti alakját.

Érdemes megtekinteni ezt a barokk-klasszicista stílusban megépített épületet, amely az évszázadok során Lengyelország kulcsfontosságú történelmi eseményeinek adott helyet. A látogatók a pompás belső tereken kívül megtekinthetik Poniatowski Szaniszló Ágost királyi ékszereit, a lengyel köztársasági elnök hivatali jelvényeit, a Kościuszko Tádé szívét őrző urnát, illetve más értékes műalkotásokat – például Rembrandt festményeit. **1980-ban a varsói Óvárost a Királyi Várral együtt bejegyezték a UNESCO Világörökségi listájára.**

Szerző: TADRA MONIKA
Fordítás: BATA-BOCIAN ALEXANDRA

MÁGNÁSI CSALÁDOK VÁRAI, KASTÉLYAI ÉS PALOTÁI – KRASICZYN

A háborús pusztítások, hadjáratok és fosztogatások ellenére Lengyelországban több mágnási rezidenciát sikerült megőrizni a jövő nemzedékei számára. Mindegyikük izgalmas történeteket rejteget, melyeket mindenképpen érdemes megismerni. A lengyel mágnási családok várai, kastélyai, palotái gyakran neves, nem ritkán külföldi művészek alkotásai, így gyakran építészeti remekműveknek számítottak. A rezidenciák fontos szerepet töltöttek be a lengyel kultúra és oktatás fejlődésében, az arisztokrata családok virágkorának és gazdagságának jelképei voltak. Festményekben, szobrokban, kerámiai remekművekben gazdag gyűjteményekkel, kivételes könyvtárakkal büszkélkedhettek. Itt virágzott a kulturális és társasági élet – koncerteket, bálokat, összejöveteleket szerveztek bennük. A háborúk sokuknak a végét jelentették – volt amelyik romba dőlt, más épületeket szétloptak vagy új igények kielégítésére átalakítottak. Szerencsére számos rezidenciát sikerült mégis újjáépíteni. Ezekben múzeumok, szállodák, különböző intézmének székhelyei működnek. A legismertebb és szívesen látogatottak közé sorolhatók az alábbi helységekben található paloták és kastélyok: **Łańcut, Rogalin, Kozłówka, Nieborów, Baranów Sandomierski, Krasiczyn**.

Az ország dél-keleti részében fekvő **krasiczyni várkastély** a lengyel reneszánsz építészet egyik legszebb alkotása. Az építkezést 1580-ban Stanisław Krasicki rendelte el, de azt már csak a fia, Marcin tudta befejezni 1631-ben. Marcin Krasickit abban az időben a művészet egyik legkiválóbb mecénásának tartották – így ő lett az, aki az édesapja által építtetett zord erődítményt csodálatos mágnási rezidenciává alakította. A négyszög alaprajzú várkastély négy fala az égtájaknak megfelelően lett felépítve. A tágas, négyszögű udvart körülölelő épület északi és keleti szárnyában lakosztályokat helyeztek el, a déli és nyugati várfalakat gyönyörű, csipkeszerű attikával díszítették. A nyugati várfal közepére helyezték a kaput és a szögletes óratornyot. Az épület négy sarkán egy-egy

hengeralakú bástya áll – az Isteni, a Pápai, a Királyi és a Nemesi, melyek a Krasicki család által elismert értékhierarchiát jelképezték. Érdemes felfigyelni az Isteni Bástya kápolnájára, melyet a Waweli Várban található Zsigmond-kápolnához szoktak hasonlítani. A várkastély külső és belső falait egyedi módon díszítették – a vakolatba vésett képek (a lengyel királyok arcképei, bibliai és vadászjelenetek) közel hétezer négyzetméternyi felületet foglalnak el.

A számos megpróbáltatás, a tűzvészek és háborúk ellenére a várkastély csaknem eredeti, XVII. századi alakjában maradt fenn. A Krasicki család után számtalanszor váltott tulajdonost, és lassan elvesztette jelentőségét. Utolsó tulajdonosai, a Sapieha család megpróbálta visszaállítani eredeti állapotát. Újjáépítették a tűzvészben elpusztult épületet, melyből csak a kápolna maradt érintetlen. Meseszép, ezotikus kertet, nagyszerű könyvtárat alapítottak. A várkastély egészen 1944-ig az ő tulajdonukban volt, míg be nem hatolt a Vörös Hadsereg. Az orosz katonák nem kímélték a nemesi tulajdont, szétverték az értékes padlókat, szobrokat és sírhelyeket, a könyveket gyújtósként használták. Csak egy szoba eredeti berendezése maradt fenn sértetlenül – ez Leon Sapieha herceg vadászterme volt, amelynek bejáratát korábban befalazták.

Jelenleg a krasiczyni várkastélyban múzeum, illetve hangulatos szálloda és étterem működik. Bizonyosan érdemes meglátogatni ezt a helyet, ahol több lengyel király is megfordult – például III. Váza Zsigmond, Váza János Kázmér és II. Erős Ágost. A várban vendégeskedett **Jan Matejko** festő is, aki itt készítette a *Grunwaldi csata* festményének terveit. Itt született **Adam Sapieha** bíboros, aki pappá szentelte **Karol Wojtyłát**, a későbbi lengyel pápát. A várkastélyt körülvevő terebélyes parkban több, mint kétszáz fa- és cserjefajtát lehet megtekinteni. Érdemes megfigyelni a koros tölgy- és hársfákat, melyeket a Sapieha család tagjai gyermekeik születése alkalmából ültettek – a kisfiúkat tölggyel, a kislányokat hársfával ünnepelték. Jó érzés lepihenni az árnyékukban, megcsodálni a hely természeti és építészeti értékeit, megismerni izgalmas történetét.

Szerző: TADRA MONIKA
Fordítás: BATA-BOCIAN ALEXANDRA

LENGYEL NEMESI KÚRIÁK – ŻELAZOWA WOLA

A nemesi kúriák történetét a XVI. századig lehet visszavezetni, amikor a lengyel nemesség európai mértékkel igen népesnek számított, és az ország lakosságának kb. 6,6 %-t tette ki. Ebben az időben a gabona keresletének köszönhetően gazdagodott, viszont a következő két évszázad háborúi során, majd az ország felosztása miatt jelentős mértékben elszegényedett. Az országot felosztó megszállók igyekeztek megfosztani a lengyeleket nemzeti identitásuktól, ami a lengyel nemzeti érzések fellángolásához vezetett. A nemesi kúriákban ápolták a nemzettudatot, a hazaszeretet nevében nevelték az újabb generációkat. A kulturális élet központjaiként működtek, a szabadságharcos és a megszállók elleni szövetkezések helyszíneiként, így itt szervezték meg a felkelőket irányító vezérkarokat, illetve a sebesülteket ápoló kórházakat. A két világháború közötti időszakban a kúriák a társadalmi elithez való hovatartozást jelképezték. **1939**-ben, Lengyelország akkori határain belül körülbelül **16000** nemesi kúriát tartottak számon (közülük 4000 a Keleti Határvidéken). A háború idején az udvarházak tulajdonosait kitelepítették, birtokukat kifosztották, felgyújtották. 1945-ben a kommunisták államosították a kúriákat és a többszáz éves hagyománnyal szemben véglegesen törölték a nemesi osztályt. **Jelenleg** Lengyelországban körülbelül **2800** kúria létezik, ebből 2000 romos állapotban van. Az utóbbi években néhányat a jogos tulajdonosok utódai visszavásároltak az Államkincstártól, illetve voltak olyanok, amelyek új tulajdonosokhoz kerültek. Viszont csak csekély mértékben utalnak dicsőséges múltjukra, hiszen csak 160 őrizte meg eredeti történelmi és építészeti jellegét.

Az udvarházakat eleinte fából, általában vörösfenyőből építették, és fazsindellyel fedték. A leggyakrabban kisebb dombokon, öreg fák szomszédságában épültek. A XVII. században először az ország nyugati részében, majd Lengyelország egész területén megjelentek a fehérre vakolt, cserépfedeles kőházak. A birtokhoz a lakóházon kívül gazdasági épületek is tartoztak, de gyakran parkok, műtavak is. A kúriákban zajló életről írtak olyan neves lengyel írók, mint Jan

Kochanowski, Mikołaj Rej és Adam Mickiewicz. Sok figyelmet szenteltek nekik a festők is, pl. Włodzimierz Tetmajer és Jadwiga Tetmajer-Naimska.

A lengyel nemesi kúriákat szívesen látogatják a turisták. Különös érdeklődésnek örvendenek a legnagyobb lengyelek életéhez fűződő udvarházak. A legnépszerűbbek közé tartozik a **Włodzimierz Tetmajer** által a hajdani Bronowice Małe településen felépített udvarház, amelyben Lucjan Rydel lakodalmát tartották meg – ezt az eseményt örökítette meg Stanisław Wyspiański a *Menyegző* című drámájában. A gyakran látogatottak közé sorolhatók szintén: a csarnolasi kúria, amelyben **Jan Kochanowski** lakott és alkotott, **Ignacy Paderewski** kąśna dolnai udvarháza, **Józef Piłsudski** kúriája Sulejówekben, illetve **Jan Matejko** krzesławicei nyári rezidenciája. A legismertebb kúria a Varsótól nyugatra 60 km-es távolságban fekvő **Żelazowa Wolában** található – ott született **Fryderyk Chopin**. A zeneszerző biográfiai múzeumát rendezték be az udvarházban, amelyhez egy 7-hektáros tájvédelmi park is tartozik. Az évente kb. 200 ezer hazai és külföldi turista által látogatott birtok 2001-től a lengyel nemzeti örökség része. A kúria egy földszintes, fazsindellyel fedett kőépület, melynek bejáratát két oszlopra támaszkodó tornác díszíti. A belső terekben a korszakra jellemző emléktárgyakat, családi portrékat és reprodukciókat állítottak ki – közöttük megtekinthetjük az alkotó kéziratainak és leveleinek másolatait is. A parkban a zeneszerző több szobrát is megtaláljuk. Żelazowa Wolában neves lengyel és külföldi művészek koncerteznek, illetve a Nemzetközi Fryderyk Chopin Zongoraverseny résztvevői is bemutatkoznak. Mindenképpen érdemes ellátogatni ide, ahol a természet lágy ölén élvezhetjük a mester remekműveinek szépségét.

Szerző: TADRA MONIKA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

MAGYAROK NYOMÁBAN – NEDEC VÁRA

A közös lengyel-magyar határ évszázadaiban a kultúra, kereskedelem, tudomány és politika virágzott a két ország között. Lengyelországban máig sok nyoma van az egykori magyaroknak, úgymint Krakkóban, ahol magyar

diákok tanultak századokig és magyarul nyomtattak könyveket, vagy Ószandec kolostora amit Szent Kinga, IV. Béla magyar király lánya alapított, vagy Nedec magyar vára, amely a Czorsztyni-víztározó fölé magasodik.

Nedec várát a 14. század elején építette a **Berzeviczy** család a magyar határvidék legészakibb erődítéseként. A várat a Dunajec folyó partján álló meredek mészkősziklákon emelték. Évszázadok alatt sorsa többször változott tulajdonosaival együtt, több magyar család kezén is volt. A 16. században **Horváth György** újjáépítette, kialakítva benne reneszánsz rezidenciáját. Az akkori formáját a vár a mai napig őrzi. Az első világháború végén Lengyelország területéhez csatolták, de tulajdonosa a magyar **Salamon** család volt 1945-ig. A környező birtokokon egészen 1931-ig fennállt a jobbágyság régi intézménye. A várat a második világháború végén kifosztották és erősen megrongálódott, majd 1949-ben restaurálták. A vidék arculata jelentősen megváltozott a 20. században, amikor a Dunajec folyóra duzzasztógátat építettek. Ettől kezdve a nedeci és a czorsztyni várak nem a folyó két partján mint egykor, de a hatalmas czorsztyni-víztároló szélén állnak.

A nedeci vár legrégibb része a felső vár, amiben magas, szögletes torony és kápolna áll, lakórészén kis belső udvar van kúttal, amit a legenda szerint tatár foglyok ástak és a Dunajeccel össze volt kötve. A felső vár alatt börtön volt, amelyben valószínűleg **Janosik**, a híres betyár is raboskodott. Manapság itt kiállítás van, ahol bemutatják az egykori kínzó kamrát Janosik bilincseivel együtt. Később kialakították az alsó várat, amelynek falait gyönyörű bástyák és reneszánsz tetőterek koszorúznak. Legkésőbb készült el a középső vár, amelyben lakórészeket alakítottak ki. Ezek a részek ma megtekinthetők a kocsiszínnel és a 18. századi magtárral együtt. A látogatókat lenyűgöző kilátás várja a vár tetejéről a lenti víztározóra és a szemközti parton lévő Czorsztyn várára, amit szintén a 14. században emeltek a Dunajec másik oldalán. A czorsztyni erődítmény története Szent Kinga idejébe nyúlik vissza, aki Szemérmes Boleszláv lengyel fejedelem felesége volt.

Nedec vára a Kis-lengyelországi vajdaság közkedvelt turista célpontja, múzeummal, szállodával és étteremmel várja az idelátogatókat. A hely filmforgatási színhelyül is szolgált, itt vették fel a *Bosszú* című filmet, illetve a *Janosik* tévésorozat részeit. A vár történetéhez fűződik egy **legenda az inkák kincséről**. Berzeviczy Sebestyén a 18. században Peruban feleségül vett egy indián lányt, aki az inka

királyok egyik leszármazottja volt. Később üldöztetések elől menekülve Umina nevű lányával visszatértek Európába és Nedec várában rejtőzködtek. Uminát évekkel később megölték, fiát rokonok örökbe fogadták. 1946-ban ennek a fiúnak a leszármazottja, bizonyos Andrzej Benesz a családi iratokban talált leírás szerint a vár főkapuja alá rejtve talált egy szelencét, amiben inka csomóírással üzenetet hagytak, feltehetően a kincs hollétéről. Miután Andrzej Benesz autóbalesetben elhunyt nem lehet tudni a szelence tartalmának további sorsáról.

Szerző: TADRA MONIKA
Fordítás: BATA-BOCIAN ALEXANDRA

ERŐDÖK ÚTJÁN – ZAMOŚĆ

Lengyelország, viharos történelme miatt, hadtörténeti műemlékekben gazdag, melyek különösen érdekesek a különféle fegyvernemek, a hadiépítészet és a hadtörténet szerelmesei számára. Külön figyelmet érdemes fordítani a XVI. századtól egészen az első világháborúig épített erődökre. Közülük mindenképpen érdemes megtekinteni: a **przemyśli** erődöt – a XIX. századi Európa egyik legnagyobb erődítményét, a **giżyckoi** csillag alaprajzú Boyen-erődöt, az leghosszabb európai (több, mint 2 km hosszú) laktanyaépülettel rendelkező **modlini** erődöt, a földalatti labirintusokkal felszerelt kłodzkoi erődöt és a **zamośći** erődöt, amelyet csak egyszer vettek be ostrommal.

A Lengyelország dél-keleti részében fekvő Zamośćban Jan Zamoyski utasítására építettek erődítményt, hogy megvédje az újonnan alapított várost a behatolóktól. Már 1579-ben, még a városprivilégium kiállítása előtt, megkezdődtek a munkálatok. Sáncárkot ástak és vársáncot építettek, melyet utána körbefalaztak – így készült a várost védő fal és annak bástyái. Utána a fegyverraktárt állították fel, és a városba vezető kapukat: a lublinit, a lvivit és a szczebrzeszynit. Az erőd 1618-ban nyerte el végleges hétszögű alakját, melynek minden csúcsán egy-egy bástya állt. A következő évszázadokban viszont több alkalommal átépítették az erődítményt.

A Zamość városát védő erőd akkoriban nagyon korszerűnek számított, és a lengyel területek legnagyobb védelmi létesítményei között tartották számon. Tűzkeresztségét 1648-ban, Chmielnicki felkelése idején élte meg,

amikor a várost több mint tízezer fős seregek vették körül, míg a védők száma csupán 4700 volt. Az ostrom tűzszünettel zárult, amit Chmielnicki váltságdíj fejében fogadott el. Az erőd ezzel stratégiai győzelmet aratott, megállítva a kozák-tatár hadakat. A legnagyobb hírnévre azonban 1656-ban, a második ostrom során tett szert, amikor a svéd seregek közelítették meg a várost, de néhány nap leteltével Károly Gusztáv hadai feladták az ostromot. Ezzel Zamość – Jasna Góra, Gdańsk és Łańcut mellett – bekerült a svéd támadásoknak ellenálló hős erődök sorába. Ezt az ostromot vetette papírra Henryk Sienkiewicz a *Vízözön* című regényében. Néhány éve rendszeresen tartanak háromnapos hagyományőrző bemutatót a **Zamośći erőd ostroma** címmel, melynek során többszáz hagyományőrző vonul fel korhű ruhákban, felfegyverkezve, hogy felidézze a hajdani ütközetek és az ostrom hangulatát. Az 1656-os évi eseményekhez fűződik a **Svédasztal legendája** is, mely szerint Károly Gusztáv, mikor megértette, hogy erővel nem tudja bevenni az erődöt, fortélyhoz folyamodott. Bejelentette, hogy eláll a város ostromától, de az egyezség jegyében az erődben kívánja elfogyasztani a reggelijét. A védők élén álló Jan Sobiepan Zamoyski tudta, hogy ha kitárná a kapukat, elveszítené a várost. Azonban nem akarta megszegni a vendégszeretet szabályait, így az asztalokat a várfalakon kívül állíttatta fel. A legjobb falatokat és italokat tálaltatta, de hogy kifogjon a királyon, nem vitetett ki székeket. Vannak, akik éppen ezzel az eseménnyel magyarázzák a svédasztal elnevezés használatát. Napjainkban Zamośćban rendszeresen bemutatják *A svédasztal legendája* című előadást. A következő évszázadok során az erődöt több alkalommal ostromolták. A XIX. század második felében, miután megváltozott a hadműveletek stratégiája, a zamośći erődítményt elavultnak tekintették, ezért II. Sándor cár 1866-ban lebontatta. A bontási munkálatokat hanyagul végezték, ennek köszönhetően a mai napig fennmaradtak az erőd egyes részei.

A XXI. század elején alapos felújítási munkákat végeztek, hogy az erőd maradványai visszanyerhessék eredeti, mutatós formájukat. A város reneszánsz épületeivel együtt csodálatos műemlékegyüttest alkotnak, amelyet **1992**-ben bejegyeztek a **UNESCO Világörökségi listájára**. Zamość városába érdemes ellátogatni, hogy megismerhessük gazdag történetét és gyönyörű építészetét, illetve részt vegyünk a rendszeresen szervezett kulturális programok egyikében.

Szerző: TADRA MONIKA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

SZAKRÁLIS MŰEMLÉKEK NYOMÁBAN – KALWARIA ZEBRZYDOWSKA

A kereszténység évszázadai gazdagon teremték a szakrális építészet műveit lengyel földön a vallásos áhítatnak köszönhetően. Bármerre járunk Lengyelországban, lépten nyomon templomokkal, bazilikákkal, kolostorokkal, szentélyekkel, kápolnákkal vagy útmenti feszülettel találkozunk. Sok közülük kiemelkedően értékes műemlék, lengyel és külföldi turisták és zarándokok által egyaránt megbecsülve, zarándokok központokká válva.

Lengyelországban nagyon erős a Mária tisztelet, ennek köszönhetően rendkívül sok olyan szentély van, ahol az Istenszülő valamely csodákról híres képét találjuk. Ezek közé tartozik: a gótikus krakkói Mária-templom a Wit Stwosz által készített csodás szárnyas oltárával, a Fájdalmas Istenszülő és Lengyelország Királynéja templom Licheńben, vagy a barokk stílusú wambrzycki Családok Királynéja Istenszülő temploma. A legismertebb és leglátogatottabb az ország lelki értelemben vett fővárosa Częstochowa, ahol a Jasna Górán áll az Isten Anyja Székesegyház. Vallási kultuszhelyek még a keresztutak és kálváriák, az Úr szenvedésének szentelt templomok. Itt megemlíthetjük Wejherowo kálváriáját, aminek 26 kápolnája van, a Krzeszówban található kálváriát, aminek 16 kápolnája és 32 állomása van és a legnépszerűbb kálváriát és szentélyt a **Kalwaria Zebrzydowskát**, amely Krakkótól 40 km-re fekszik.

Ez utóbbi helyet másképpen a lengyel Jeruzsálemnek nevezik, Lengyelország legrégebbi és legnagyobb kálváriája található itt. A templom ötvözi magában a Mária kegyhely és Jézus passiójának kultuszát. A helyet a krakkói vajda Mikołaj Zebrzydowski alapított 1600-ban, amikor a Jézus keresztre feszítéséről elnevezett kis templomot megépítette itt. A vajda két évvel később földjeiből a bernárdi szerzeteseknek adományozott, így 1604-ben megkezdődött a kolostor és a főtemplom építése. A következő években kezdték kiépíteni a kápolnákat a keresztút mentén, amelyek Jézus szenvedésének és Mária életének állítanak

emléket. Az Úr Jézus Útja 28 állomással, az Isten Anyja Út 24 állomással bír. Összesen 42 kis templom és kápolna kompozíciójából álló komplexum alakult ki, amely mesterien illeszkedik a festői tájba. A központi részt a bernárditák kolostora és a csodás Istenszülő képével a barokk bazilika adja. A képet 1641-ben helyezték el itt. Minden évben közel egymillió zarándok látogat ide, legnagyobb számban Húsvét nagyhetében érkeznek zarándoklatok, hogy részt vegyenek a passió misztériumán. A másik nagy ünnep, ami tömegeket vonz, az augusztus közepén lévő Mária mennybemenetelének ünnepe. Kalwaria Zebrzydowskán köztudott módon Lengyelország leglátványosabb ünnepségeit tartják itt, az ország minden feléből érkeznek ide látogatók. Nyaranta a bazilikában rendezik meg a Nemzetközi Orgona- és Kamarazene Fesztivált.

II. János Pál pápa gyerekkorától gyakran zarándokolt ide. Sokszor hangsúlyozta élete során, milyen nagy jelentőséggel bír Kalwaria Zebrzydowska, ahol a Mária kultusz szorosan egybefonódik és harmonizál Jézus kultuszával és kiegészíti azt. 1979. június 7-én ezeket a szavakat intézte a zarándokokhoz: „Az, ami állandóan, újra és újra ide húz, az az Anya és Fia, a Fiú és Anyja kölcsönös egyesítésének titka. Ezt a rejtélyt mondják el megfoghatóan és színesen a kápolnák, amelyek a központi bazilika körül fekszeknek."

1999. évben a Kalwaria Zebrzydowska templom együttesét a tájépítészeti és vallási-kulturális értékeit elismerve az UNESCO Világörökség részének nyilvánították.

A Világörökség listáján más lengyel szakrális műemlékek is szerepelnek, mint Świdnice és Jawor, valamint a dél-lengyelországi kárpáti régió fatemplomai.

Szerző: TADRA MONIKA
Fordítás: BATA-BOCIAN ALEXANDRA

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ EMLÉKEI – AZ AUSCHWITZ-BIRKENAUI HALÁLTÁBOR

A második világháború hatalmas anyagi és rettenetes emberáldozatokkal járt. Számtalan emberéletet követelt, és csak a pusztítás nyomait, romokat, szörnyű fájdalmat hagyott maga után. Emlékét műemléki helyszínek őrzik – közülük több a mai Lengyelország területén található. Számos erődítmény tartozik ide, például a Molotow-vonal bunkerei, Hitler gierłożai bunkerei Kętrzyn környékén, illetve a Harmadik Birodalom vezetőinek bunkerei Mamerkiben. A legvérfagyasztóbb emlékhelyek azonban a nácik által Lengyelország területén felépített koncentrációs táborok maradványai, melyek pl. Bełżec, Majdanek, Treblinka és Sobibór településeken tekinthetők meg. **A legismertebb a Krakkótól kb. 80 km-es távolságban fekvő auschwitz-birkenaui tábor. Ez az egyetlen ilyen jellegű létesítmény, amelyet (1979-ben) bejegyeztek a UNESCO Világörökségi listájára.**

A német auschwitz-birkenaui haláltábort a németek az 1940-es év közepén alapították Oświęcim elővárosában. Eleinte a tömegesen elfogott lengyelek számára szervezték meg, és ők lettek a tábor első foglyai. 1942-ben azonban a nácik által folyamatosan végrehajtott holokauszt egyik központjává vált, melynek célja a Harmadik Birodalom által megszállt területeken élő zsidóság teljes kiirtása volt. 1944-ban érte el működésének csúcspontját, és ekkor az alábbi három részből állt:

- **Auschwitz I** – 1940-ben alapították a világháború előtti laktanya épületeiben és területén, itt kezdték meg a Zyklon-B mérgesgáz-kísérleteket, majd itt gyilkolták tömegesen az első zsidó szállítmányokban érkezőket, itt végeztek kegyetlen kísérleteket a foglyokon és itt hajtották végre a legtöbb sortüzes kivégzést;

- **Auschwitz II-Birkenau** – 1941-ben hozták létre Brzezinka falu területén, felállítva a tömegmészárlást szolgáló berendezéseket (krematóriumok, gázkamrák) és kb. 300 primitív fabarakkot építve;
- **Auschwitz III** – az 1942-1944 között alapított több, mint 40 altábor, ahol a német ipari üzemekben és termelő-tenyésztő gazdaságokban embertelen körülmények között kényszerítették a foglyokat rabszolgamunkára.

A tábor összes részét szögesdróttal vették körül és elkülönítették a külvilágtól. A környező területekről kitelepítették a helyieket, és ott helyezték el a gazdasági kiszolgáló létesítményeket, műhelyeket, raktárokat, irodákat és az SS-katonák laktanyáit.

A zsidók szervezett tömegmészárlása 1944 novemberében ért véget, majd, a frontvonal közeledtével, megkezdődött a tábor kiürítése. Nincsenek egyértelmű adatok **az Auschwitzban meggyilkoltak számáról**, de ami biztos: minimum egymillió zsidót (a legtöbben Magyarországról származtak), kb. 100 ezer lengyelt és több tízezer más nemzetiségű áldozatot öltek ott meg. A tábort 1945-ben a Vörös Hadsereg szabadította fel. Két évvel később ezen a helyen végezték ki Rudolf Hösst, aki 1940-1943 között a tábor parancsnoka volt. Ugyanebben az évben a tábor területét nemzeti múzeummá alakították át. Jelenleg is megtekinthetők azok a barakkok, amelyekben a foglyokat tartották, a szögesdrót kerítés, az őrtornyok, gázkamrák és a krematórium. A népírtásnak számos tárgyi bizonyítékát is bemutatják: a foglyok elkobzott bőröndjeit, mindennapi használati tárgyait (szemüvegét, lábbelijét, edényeiket, a fogolyruhákat), és a gázkamrákban meggyilkolt személyek lenyírt haját. A múzeumban a központi kiállításon kívül más állandó gyűjtemények is megtekinthetők – ezek a nemzeti kiállítások. **A magyar gyűjteményt** 1960-ban nyitották meg.

Az auschwitz-birkenaui koncentrációs tábor az emberiség történetének legnagyobb haláltábora volt, amely az egész világ számára az elképzelhetetlen terror és népírtás jelképévé vált. Reméljük, hogy ezen hely és időszak eseményeinek emléke példát statuál a következő generációk számára.

BIBLIOGRAFIA / FORRÁS:

Pielesz Marcin, *Dwory polskie*, Wydawnictwo Dragon, 2018r.
Włodarczyk Joanna, *Szlak Orlich Gniazd,* Wydawnictwo Arti, 2012r.
Tomasz Wójcik, *Polska, najpiękniejsze miejsca*, Wydawnictwo Buchmann, 2008r.
Podróże marzeń. Polska. Opracowanie zbiorowe, Wydawnictwo Dragon,2018r.
Zamość. Perła Europy Wschodniej. Publikacja Lubelskiej Regionalnej Organizacji Turystycznej, 2015r.
https://www.kopalnia.pl/
http://www.zamek.malbork.pl
https://www.krasiczyn.com.pl/
http://www.auschwitz.org/
https://www.zamek-krolewski.pl/
http://www.zamekwniedzicy.pl/
https://zamki.res.pl/niedzica.php
http://kalwaria.eu
https://muzeum.nifc.pl/pl
https://pl.wikipedia.org/wiki/

TRADYCJE I FOLKLOR POLSKI

Autor: EWA SIENKIEWICZ

POLSKIE SYMBOLE NARODOWE

Polskie symbole narodowe to godło, flaga i hymn państwowy. Ich kwestię regulują przepisy prawne. Godłem Polski jest wizerunek orła białego ze złotą koroną na głowie zwróconej w prawo, z rozwiniętymi skrzydłami, z dziobem i szponami złotymi, widniejący na czerwonym tle tarczy. Symbol ten umieszczany jest w miejscach publicznych, w urzędach i szkołach. Godło Rzeczypospolitej nawiązuje do herbów pierwszych książąt i królów Polski, pochodzących z dynastii Piastów. Według podania o Lechu, legendarnym, pierwszym władcy naszych ziem, to orzeł wskazał mu miejsce na pierwszą siedzibę. Takie godło wprowadzono w 1927 roku. Po II wojnie światowej, gdy zmienił się ustrój państwa, orła pozbawiono złotej korony. Przywrócono ją dopiero po przemianach ustrojowych w 1990 roku.

Barwami Rzeczypospolitej Polskiej są kolory biały i czerwony, ułożone w dwóch poziomych i równoległych pasach tej samej szerokości na fladze. Górny jest koloru białego, a dolny czerwonego. Symbol ten, w postaci dwukolorowej tkaniny umieszczonej na drzewcu, pojawia się na urzędach, szkołach, a także domach, głównie z okazji ważnych świąt państwowych czy międzynarodowych zawodów sportowych. Dnia 2 maja Polacy obchodzą Dzień Flagi.

Polski hymn narodowy jest to słowno-muzyczny symbol naszego kraju. Ta uroczysta pieśń patriotyczna grana i śpiewana jest podczas ważnych uroczystości państwowych i sportowych. Powstała ona w lipcu 1797 roku po III rozbiorze, gdy Polska utraciła niepodległość i nie istniała na mapach Europy i świata. Tekst hymnu został napisany przez Józefa Wybickiego – polskiego patriotę, posła na sejm, uczestnika powstania kościuszkowskiego, potem emigranta i współtwórcę Legionów Polskich we Włoszech, do melodii polskiego, ludowego mazurka nieznanego autorstwa. Józef Wybicki napisał ją dla formowanych we Włoszech Legionów Polskich. Pierwotnie utwór nosił tytuł *Pieśń Legionów Polskich we Włoszech* i był zwykłą pieśnią żołnierską, śpiewaną w okopach „ku pokrzepieniu serc" a także lub na polu walki. Autor, w pierwszej zwrotce nawiązuje do trzech rozbiorów Polski. Podkreśla fakt, że niepodległość została nam odebrana przemocą i siłą przez obce mocarstwa, ale zostanie przywrócona dzięki walce Polaków z bronią w ręku.

Słowa refrenu nawiązują do postaci generała Jana Henryka Dąbrowskiego, byłego powstańca kościuszkowskiego i emigranta, przyjaciela Józefa Wybickiego. Brał on udział w tworzeniu Legionów Polskich we Włoszech. Treść refrenu można interpretować jak rozkaz do walki o odzyskanie niepodległości. Nazwa hymnu *Mazurek Dąbrowskiego* regulowana jest zapisem prawnym w ustawie i upamiętnia postać tego wybitnego, polskiego wodza. Kolejne zwrotki nawiązują do ważnych dla naszej ojczyzny postaci i wydarzeń historycznych tj. Stefana Czarnieckiego, skutecznego dowódcy wojskowego z czasów najazdu szwedzkiego.

Na legionistów, którzy rekrutowali się spośród emigrantów i ochotników przybyłych z terenów dawnej Polski, słowa opisywanej pieśni oddziaływały bardzo silnie. Przywracały wiarę i nadzieję na odzyskanie niepodległości, pomagały zachować tożsamość narodową, mimo tworzenia armii na obczyźnie. Przekonywały Polaków, że dopóki oni żyją, istnieje również Ojczyzna, obecna w ich sercach, choć nieobecna na mapie.

O tej ważnej dla Polaków pieśni wspomina Adam Mickiewicz, nasz wieszcz narodowy w swojej epopei *Pan Tadeusz*. W czasach zaborów w wielu patriotycznych, szlacheckich domach zegary kurantowe wygrywały melodię *Mazurka Dąbrowskiego*. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku zaczęto poszukiwać godnego niepodległej Polski hymnu narodowego.

Oficjalnie *Mazurek Dąbrowskiego* ogłoszono polskim hymnem narodowym 26 lutego 1927 roku. Do tego momentu, aż od dawnych dziejów, jako pieśni hymniczne śpiewano *Bogurodzicę*, *Rotę* oraz hymn *Boże coś Polskę*.

W wersji pierwotnej *Pieśń Legionów Polskich* składała się z sześciu zwrotek, śpiewanych w języku staropolskim. Obecnie śpiewa się cztery zwrotki hymnu z dwukrotnym powtarzaniem refrenu, ze zmienionym tekstem w wersji współczesnej, ale z zachowaniem ich patriotycznej wymowy. Po II wojnie światowej i po zmianie ustroju, władze komunistyczne poprosiły jednego z czołowych poetów polskich, Władysława Broniewskiego, o napisanie nowego hymnu. Nie zgodził się, mówiąc, że hymn jest tylko jeden. W *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* zapisano, że hymnem Rzeczypospolitej Polskiej jest *Mazurek Dąbrowskiego*.

W Będominie, niewielkiej miejscowości na Kaszubach, gdzie urodził się Józef Wybicki – autor tekstu, utworzono Muzeum Hymnu Narodowego. Wśród eksponatów znajdują się zegary z pozytywkami, wygrywającymi dźwięki hymnu i kopia rękopisu Józefa Wybickiego z tekstem *Mazurka Dąbrowskiego* – oryginał został

zniszczony podczas wojny. W muzeum można też przeczytać słowa hymnów innych państw, wzorowane na hymnie polskim. Warto porównać początkowe ich słowa, np. początek ukraińskiego hymnu narodowego brzmi „Jeszcze nie umarła Ukraina…", a Chorwaci śpiewają „Jeszcze Chorwacja nie umarła…".

Polskie symbole narodowe pozostają pod szczególną ochroną, przewidzianą w przepisach, a otaczanie ich czcią i szacunkiem jest prawem i obowiązkiem każdego Polaka.

Autor: EWA SIENKIEWICZ

POLONEZ – POLSKI TANIEC NARODOWY

Polskie tańce narodowe to polonez, krakowiak, kujawiak, oberek i mazur. Najważniejszym i najstarszym z nich jest polonez. Jego początki sięgają drugiej połowy XVI i początku XVII wieku, a nazwa pochodzi od francuskiego słowa *polonaise*, co oznacza polski. Wywodzi się z wiejskich, obrzędowych tańców weselnych, tańczonych tylko przez mieszkańców wsi. Przypuszcza się jednak, że jego początki sięgają być może wczesnosłowiańskich korowodów. W zależności od regionu nazywano go tańcem polskim, pieszym, chodzonym, powolnym, okrągłym, starodawnym, a nawet chmielowym.

Uroczysty, wytworny i dostojny charakter poloneza sprawiły, że z czasem przyjął się również wśród szlachty oraz na dworze królewskim, gdzie nazywano go tańcem dworskim. Stał się nieodzownym elementem ważnych ceremonii królewskich. Rozpoczynano nim najważniejsze uroczystości i bale. Polonez był uroczystą, taneczną paradą szlachty przed monarchą. Taniec zaczynała zawsze najdostojniejsza para, a za nią podążały następne, zgodnie z zasadą starszeństwa. Pary ustawiały się jedna za drugą: mężczyźni po lewej stronie, a kobiety po prawej. Oboje byli zwróceni twarzami do kierunku tańca. Połączone ręce tancerze wysuwali nieco do przodu, na wysokość piersi. Sylwetki tańczących były wyprostowane, a głowy dumnie wzniesione.

Polonez jest tańcem zespołowym, w tempie umiarkowanym i posiada charakterystyczny, powtarzający się schemat rytmiczny. Tańczy się go spokojnie, płynnie, ale z zachowaniem pewnej dynamiki i elegancji ruchów. Tradycyjnie wykonywany jest w staropolskich strojach szlacheckich.

Popularność i polskość tego tańca sprawiła, że stał się on inspiracją dla naszych rodzimych poetów, pisarzy oraz kompozytorów. Dzięki niemu kultywowano i manifestowano polskość pod zaborami. Rytm poloneza można usłyszeć w wielu polskich pieśniach patriotycznych. Przykładem jest tutaj utwór *Polonez 3 maja* napisany w 1791 roku. Pieśń ta wyrażała radość z powstania ustawy Konstytucji 3 maja, która miała odrodzić upadającą Polskę. Najsłynniejszy w polskiej literaturze opis poloneza zawarł Adam Mickiewicz w swojej epopei narodowej *Pan Tadeusz*. Jest on tak szczegółowy, barwny i dynamiczny, że czytelnik ma wrażenie, jakby znajdował się wśród tańczących par. Mickiewicz chciał w ten sposób wyrazić przywiązanie do polskiej tradycji, nadzieję na zgodę w państwie polskim, i odzyskanie niepodległości. W tej samej księdze znajdziemy również opis *Poloneza 3 maja*, wykonywanego na cymbałach przez jednego z bohaterów epopei. Ekranizacja filmowa *Pana Tadeusza* zaowocowała powstaniem najbardziej popularnego obecnie w Polsce poloneza, skomponowanego przez Wojciecha Kilara – znanego kompozytora muzyki filmowej.

Polonez w formie stylizowanej pojawił się już w epoce baroku, ale wielu późniejszych kompozytorów również sięgało po ten temat. Najbardziej znane w świecie polonezy tworzył na fortepian nasz polski kompozytor narodowy Fryderyk Chopin, który uczynił z nich arcydzieła muzyki poważnej. Przykładem jest *Polonez As-dur,* często kojarzony z Polską. Jego polonezy stanowią obowiązkowy etap przesłuchań pianistów podczas Międzynarodowego Konkursu Pianistycznego im. Fryderyka Chopina w Warszawie. W swoim dorobku polonezy ma też Stanisław Moniuszko – twórca polskiej opery narodowej. Innym bardzo znanym jest słynny polonez a-moll *Pożegnanie Ojczyzny* skomponowany przez Michała Ogińskiego. Słychać w nim patriotyzm kompozytora i nostalgię za utraconą ojczyzną. Jest wykonywany podczas uroczystości patriotycznych, wykorzystywany w filmach i przedstawieniach teatralnych.

Wielu zagranicznych kompozytorów, głównie niemieckich i rosyjskich ma w swoim dorobku polonezy jako osobne utwory muzyczne lub stanowiące część ich większych dzieł. Franciszek Liszt, wybitny kompozytor i wirtuoz węgierski,

gdy poznał w Paryżu Fryderyka Chopina zainspirował się tańcem polskim i skomponował *Polonez E-dur nr 2*. Polonez zachował się także w melodiach polskich kolęd tj. *Bóg się rodzi, W żłobie leży i Dzisiaj w Betlejem*.

Na przestrzeni dziejów polonez stał się tanecznym symbolem kultury polskiej. Od połowy XVII wieku uznawany jest za polski taniec narodowy. To jeden z nielicznych tańców dawnych, nadal żywotnych i popularnych. Polonez stanowi obowiązkową pozycję w repertuarze tanecznym zespołów ludowych nie tylko w Polsce, ale także wśród środowisk polonijnych na świecie. Podstawowych kroków poloneza uczą się polskie dzieci już w przedszkolach. Obecnie polonez inauguruje również niektóre imprezy dla podkreślenia ich uroczystego charakteru, np. studniówki, bale maturalne lub inne artystyczne widowiska. Śmiało można powiedzieć, że poloneza umieją tańczyć wszyscy Polacy.

Autor: EWA SIENKIEWICZ

POLSKIE TRADYCJE BOŻONARODZENIOWE

Boże Narodzenie to najważniejsze i najuroczyściej obchodzone, obok Wielkanocy, święto religijne w Polsce. Jego tradycje kształtowały się na przestrzeni wieków, gdy zwyczaje pochodzące z czasów pogańskich przeplatały się z obrzędami wprowadzonymi przez Kościół oraz tradycjami ludowymi. Przygotowania do świąt Bożego Narodzenia trwają już od początku grudnia. Tradycją jest pieczenie pierniczków i wykonywanie ozdób na choinkę, przygotowanie prezentów, wysyłanie kartek świątecznych z życzeniami do krewnych i znajomych. W okresie adwentowym 6 grudnia przypada dzień św. Mikołaja, kiedy to dzieci obdarowywane są drobnymi prezentami, wkładanymi do butów lub pod poduszki.

W kościelnej liturgii Boże Narodzenie poprzedzone jest okresem trzytygodniowego oczekiwania, zwanego adwentem. W tym okresie, wierni kościoła katolickiego biorą udział w roratach – porannych mszach świętych. Dawniej w niektórych regionach Polski wyplatało się także wieńce adwentowe, które w pierwszą niedzielę adwentu wieszało się w domu pod sufitem i zapalało na nim świeczkę. W każdą następną niedzielę dokładano kolejne świeczki.

W Polsce, święta Bożego Narodzenia rozpoczyna wieczór wigilijny 24 grudnia, a kończy uroczystość Trzech Króli 6 stycznia. W dobrym przeżywaniu Bożego Narodzenia pomaga pielęgnowanie tradycyjnych zwyczajów i rytuałów świątecznych. Dzień wigilijny jest bogaty w zwyczaje i przesądy. Wierzono, że posiadały one magiczną moc. W ten dzień dokłada się szczególnych starań, aby okazywać sobie wzajemnie życzliwość, ufając, że pomoże to w podobnej atmosferze przetrwać kolejny rok. Przetrwał też przesąd, że jeśli w wigilijny poranek pierwszym gościem w domu będzie młody chłopiec, przyniesie to szczęśliwy rok. Wszystkie prace w gospodarstwie, takie jak sprzątanie, ozdabianie domu i przygotowanie potraw świątecznych należało zakończyć do momentu zapadnięcia zmroku oraz przed pojawieniem się na niebie „pierwszej gwiazdki". W tym dniu ubiera się również choinkę i układa pod nią prezenty. Zwyczaj ustawiania w domu udekorowanego drzewka świerkowego lub sosnowego przywędrował do Polski z Niemiec na przełomie XVIII i XIX wieku, ale przyjął się początkowo tylko w miastach. Na wsiach tradycyjną ozdobą bożonarodzeniową długo jeszcze pozostał tzw. podłaźnik. Była to bogato udekorowana gałąź, którą gospodarz wieszał pod sufitem w domu. W Polsce pielęgnowany jest również zwyczaj ustawiania szopki – żłobka z sianem i leżącą w nim figurką Dzieciątka Jezus oraz postaci: Józefa, Matki Bożej, Trzech Króli, pasterzy i zwierząt.

Z czasów jeszcze pogańskich wywodzi się zwyczaj układania sianka na wigilijnym stole pod obrusem. Symbolizuje ono narodzenie Jezusa w ubóstwie. Dodatkowe wolne miejsce przy stole i nakrycie przeznaczone jest dla niezapowiedzianego gościa lub wyraża pamięć o zmarłym członku rodziny.

Zgodnie z polskim zwyczajem potrawy wigilijne powinny być postne, czyli bezmięsne i bez użycia tłuszczów zwierzęcych. Post wigilijny w Polsce jest powszechnie przestrzegany, mimo że obecnie nie jest nakazany w żadnym z wyznań chrześcijańskich.

Kolację wigilijną rozpoczyna wspólna modlitwa i czytanie fragmentu Ewangelii wg św. Mateusza lub św. Łukasza, dotyczącego narodzin Jezusa. Później następuje przełamanie się opłatkiem i składanie sobie życzeń. Ten zwyczaj stanowi odniesienie do Ostatniej Wieczerzy i dzielenia się chlebem Jezusa z uczniami.

W zależności od regionu i tradycji rodzinnych zestaw wigilijnych potraw jest różny, ale zwyczajowo na wigilijnym stole powinno znaleźć się dwanaście potraw.

Każdej należy spróbować, aby zapewnić sobie szczęście przez cały rok. Do najbardziej typowych dań należy barszcz czerwony z uszkami. Niektóre gospodynie wkładają do jednego z uszek grosik. Ma on wróżyć szczęście i dostatek osobie, która go znajdzie. W niektórych regionach Polski przygotowuje się także zupę migdałową, grzybową lub rybną. Na wigilijnym stole nie może zabraknąć też ryb. Tradycyjnie podaje się karpia smażonego w panierce lub w galarecie, oraz śledzie o różnych smakach. Współczesne panie domu podają także łososia lub sandacza. Obowiązkowo znajdziemy też dania z kiszonej kapusty, takie jak: kapusta z grochem, kapusta z grzybami, pierogi z kapustą czy gołąbki z kaszą i grzybami. Do picia podaje się kompot z suszonych owoców. Na słodko podaje się kluski z makiem oraz kutię, a na Śląsku – moczka i makówki.

Ważnym elementem wieczoru wigilijnego jak i całych świąt Bożego Narodzenia w Polsce jest wspólne śpiewanie kolęd i pastorałek. W polskiej tradycji jest ich bardzo wiele, a najstarsze pochodzą jeszcze z czasów średniowiecza. Najpopularniejsze z nich to: *Wśród nocnej ciszy*, *Dzisiaj w Betlejem*, *Lulajże, Jezuniu*, *Bóg się rodzi*, *Gdy się Chrystus rodzi*. W niektórych rejonach Polski przetrwał zwyczaj odwiedzania domów przez grupy przebranych kolędników, którzy składają życzenia i śpiewają kolędy.

Wigilijny wieczór kończy uroczysta msza odprawiana o północy w kościołach, tak zwana pasterka. Zwyczaj odprawiania nocnej liturgii dotarł do Polski wraz z chrześcijaństwem. Według tradycji pasterka jest upamiętnieniem przybycia do Betlejem pasterzy, którzy jako pierwsi oddali hołd nowonarodzonemu Chrystusowi.

Autor: EWA SIENKIEWICZ

TRADYCJE WIELKANOCNE W POLSCE

Tradycje wielkanocne w Polsce sięgają początków XIV wieku. Wielkanoc to najważniejsze święto w religii chrześcijańskiej, obchodzone na pamiątkę Zmartwychwstania Chrystusa. W Polsce Święta Wielkanocne obchodzi się wiosną, dlatego tradycje religijne łączą się z ludowymi wierzeniami i obrzędami, jeszcze pogańskimi, związanymi z nadejściem nowej pory roku. Wśród najbardziej znanych polskich tradycji wielkanocnych wyróżnić trzeba: pisanki, święcenie pokarmów w koszyczku i uroczyste śniadanie wielkanocne, poprzedzone mszą świętą rezurekcyjną.

Przygotowania do Świąt Wielkanocnych zaczynają się już od Niedzieli Palmowej, rozpoczynającej Wielki Tydzień. Tego dnia święci się palmy na pamiątkę tryumfalnego wjazdu Jezusa do Jerozolimy. Te tradycyjne, wykonane są z gałązek wierzbowych (gałązki wierzbowe powinny być zerwane w Środę Popielcową i włożone do wody, aby do Niedzieli Palmowej się rozwinęły), przyozdobione zielonym bukszpanem i suchymi kwiatkami. Dawniej poświęconą palmą „biło" się lekko domowników na szczęście. Palmy umieszczone nad drzwiami lub za obrazem chroniły przed burzą i ogniem. W Poniedziałek Wielkanocny na polskiej wsi gospodarze używali palm do poświęcenia swoich ogrodów i pól. Miało to zapewnić urodzaj w nadchodzącym roku.

Malowanie i zdobienie jajek to jedna z najstarszych tradycji wielkanocnych, znana w Polsce jeszcze z czasów pogańskich. Ozdabiano je symbolami magicznymi i wiosennymi. Religia chrześcijańska przyjęła jajko jako symbol Zmartwychwstania Chrystusa, odradzania się natury i życia. Misterne wzory i kolory pisanek i kraszanek nawiązują do motywów ludowych, charakterystycznych dla danego regionu.

Wielki Tydzień to czas intensywnych przygotowań, także duchowych. Tradycyjnie, w polskich domach, przeprowadza się w tym czasie generalne sprzątanie, by na Wielkanoc mieszkanie było perfekcyjnie czyste. Przyrządza się tradycyjne potrawy wielkanocne, a także przygotowuje się pisanki. Religijni

katolicy uczestniczą w rekolekcjach wielkopostnych, w Triduum Paschalnym, spowiadają się i modlą.

Od Wielkiego Czwartku do porannej mszy rezurekcyjnej w Wielką Niedzielę dzwony w kościołach milkną. Wielki Piątek wierni obchodzą poprzez ścisły post i uczestnictwo w nabożeństwach. Ten dzień upamiętnia ukrzyżowanie Chrystusa i jest najpoważniejszym dniem świątecznym w roku chrześcijańskim. W polskich kościołach ustawiane są rekonstrukcje grobu Chrystusa, gdzie wierni modlą się i czuwają. Na pamiątkę ostatniej wędrówki Jezusa na Golgotę odbywają się uroczyste Drogi Krzyżowe, zakończone złożeniem ciała do grobu. Tradycyjnie straż przy grobie pełnią strażacy, harcerze lub żołnierze. Wystawia się także przedstawienia religijne, wywodzące się jeszcze ze średniowiecza – misteria Męki Pańskiej.

W niektórych regionach Polski w Wielki Piątek kultywowany jest ludowy zwyczaj – pogrzeb żuru i śledzia. Po 40-dniowym okresie Wielkiego Postu, uprzykrzone, postne potrawy wylewano, zakopywano garnek z żurem, a śledzie były katowane i przybijane do drzewa.

W Wielką Sobotę rano, gospodynie w całej Polsce przygotowują święconkę – koszyk z jedzeniem, które będzie głównym posiłkiem w czasie śniadania w Niedzielę Wielkanocną. Zanosi się go do kościoła w celu poświęcenia. Zawartość święconki może różnić się w zależności od tradycji rodzinnych i regionalnych. Zgodnie z tradycją w koszyku wielkanocnym muszą się znaleźć: jajka gotowane na twardo i jajka malowane zwane pisankami lub kraszankami – jako symbol zwycięstwa życia nad śmiercią; chleb – w chrześcijaństwie znany jako symbol ciała Chrystusa; figurka baranka z ciasta lub cukru; sól – symbol oczyszczenia, która według wierzeń ludowych miała chronić od zła; chrzan – symbol fizycznej sprawności i poświęcenia Chrystusa; wędzone mięso (szynki i kiełbasy) – symbol zdrowia i płodności; ser – oznaczający przyjaźń człowieka z naturą oraz ciasta – symbol sprawności i doskonałości. Koszyczek przykrywa się białą serwetką i ozdabia bukszpanem, barwinkiem lub innymi wiosennymi kwiatami. Zgodnie z tradycją, wszystkie prace domowe powinny być skończone, zanim święconka zostanie przyniesiona z kościoła do domu, a jej zawartość pozostaje nietknięta aż do niedzielnego poranka.

Po rezurekcji w Niedzielę Wielkanocną cała rodzina zasiada do stołu, przykrytego białym obrusem, ozdobionego kompozycjami z rzeżuchy, kwiatami wiosennymi, baziami i przede wszystkim wielkanocnym barankiem, zrobionym z ciasta

lub cukru. Rodziny zaczynają świętowanie od dzielenia się jajkiem, życząc sobie nawzajem zdrowia i pomyślności. Jest to dzień, gdy rodzina siedzi przy stole przez wiele godzin, spożywając wielkanocne specjały. Tradycyjnie najpierw spożywana jest święconka dodana do żuru na białej kiełbasie. Wielkanocny stół w Polsce jest bogato zastawiony szynkami, kiełbasami, pasztetami, roladami, pieczonym schabem i jajami. Na deser podaje się świąteczne wypieki: baby, mazurki i serniki.

Poniedziałek Wielkanocny, zwany Śmigus-dyngus, jest dniem, gdy chłopcy polewają dziewczyny wodą. Jest to stary obyczaj, którego pierwotnym znaczeniem prawdopodobnie było oczyszczenie i płodność.

Autor: EWA SIENKIEWICZ

KULTURA LUDOWA MAZOWSZA

Kultura ludowa Mazowsza jest zróżnicowana. Okolice **Łowicza** na Mazowszu to najstarszy region etnograficzny Polski. O jego popularności zadecydował bogaty, wielobarwny strój ludowy, uważany za najbardziej reprezentacyjny z ubiorów mazowieckich. Strój łowicki to wełniane, pasiaste tkaniny, które łowiczanki tkały na domowych, ręcznych warsztatach, a następnie szyły z nich stroje. Obecnie kolorowe, pasiaste tkaniny, a także wielobarwne hafty koszul i chust ludowych są emblematami regionu. Zamiłowanie do koloru w tym regionie widać także w zdobnictwie wnętrz. Wycinanki łowickie zdobiące wnętrza chałup, malowane skrzynie oraz ceramika fajansowa z pobliskiego Nieborowa, zdobiona w wielobarwne kwiaty, to najbardziej reprezentacyjne przykłady łowickiego stylu. Tradycje ludowe wsi mazowieckiej rozsławił w powieści *Chłopi* polski laureat Literackiej Nagrody Nobla Władysław Stanisław Reymont.

Kurpie słyną z papierowych wycinanek i wyrobów z bursztynu. Odrębność kulturowa tego regionu wyraża się w zdobnictwie drewnianej architektury, wielobarwnym wystroju wnętrz domu oraz w stroju ludowym. Osobliwością odświętnego stroju dziewczęcego jest damskie nakrycie głowy z czarnego aksamitu ozdobione wstążkami i kwiatami oraz hafty kurpiowskie, zaliczane do najciekawszych w polskiej sztuce ludowej. Dopełnieniem stroju są korale z bursztynu, wydobywanego na terenie Puszczy Kurpiowskiej oraz tradycyjne

obuwie uplecione z łyka lipowego. Kurpiowskie stroje ludowe można podziwiać nie tylko podczas występów folklorystycznych, ale coraz częściej zakładane są na procesję Bożego Ciała. W miejscowości Kadzidło podczas Festiwalu Folkloru Weselnego co roku można obejrzeć „Wesele Kurpiowskie", ukazujące piękno obrzędów weselnych tego regionu. Zainteresowani mogą wziąć udział w warsztatach „Ginące Zawody". Na Kurpiach, w miejscowości Łyse, warto zobaczyć obchody Niedzieli Palmowej, podczas której prezentuje się wielkie, nawet kilkumetrowe palmy, bogato zdobione kwiatami z bibuły, niespotykane w innych regionach Polski. Ludność kurpiowska do dzisiaj zachowała własną gwarę. Wspaniałą tradycją i zarazem świętem jest tzw. Miodobranie Kurpiowskie. Odbywa się ono na leśnej polanie w Zawodzi, koło Myszyńca. W tym dniu można podziwiać rękodzieła ludowe Kurpiów, obejrzeć występy artystyczne zespołów z tego regionu, ale przede wszystkim zasmakować najprawdziwszego miodu.

Przebywając na Mazowszu, warto wybrać się do **Muzeum Wsi Polskiej w Sierpcu.** Wizyta w skansenie to podróż w czasie do XIX-wiecznej wsi mazowieckiej. Wśród wiejskich chat otoczonych ogródkami, sadami, łąkami, pasiekami i polami uprawnymi odbywają się pokazy codziennych prac gospodarskich dawnymi metodami, warsztaty rzemiosła i rękodzieła ludowego.

W niedalekiej odległości od Mazowsza znajdują się **Kaszuby.** Region ten wyróżnia się ciekawym folklorem, pięknym haftem, którego niezmieniona od wieku paleta siedmiu barw jest ściśle przestrzegana. Za największy skarb kulturowy Kaszubi uważają swój język, który nie jest jedynie gwarą. Języka kaszubskiego uczy się w szkołach. Ciekawostką jest to, że można go zdawać na maturze.

Na zachód od Mazowsza znajdują się **Kujawy.** Z kujawskich obrzędów weselnych wywodzi się kujawiak, taniec ludowy, który uzyskał status polskiego tańca narodowego. Jest tańcem spokojnym o nastrojowej, lirycznej melodii. Kroki taneczne są wolne, posuwiste, a pary spokojnie się obracają i lekko kołyszą. Stąd nazywany jest również śpiącym lub kolebanym. Podczas występów zespoły ludowe łączą go z żywiołowym oberkiem. Na Kujawach do obecnych czasów przetrwał obrzęd chodzenia z kozą. W okresie kończącym karnawał, od tłustego czwartku do środy popielcowej, kujawskie domostwa na wsiach odwiedza grupa przebierańców z kapelą ludową.

Ambasadorem Polskiej Kultury jest Państwowy Zespół Pieśni i Tańca „Mazowsze". To największy i najbardziej reprezentacyjny zespół folklorystyczny na całym świecie, który promuje polski folklor w kraju i za granicą. Od ponad 60 lat „Mazowsze" prezentuje polskie pieśni, tańce, obyczaje i stroje ludowe. Za działalność na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego jest uznawany za zespół narodowy, a dla środowisk polonijnych stał się synonimem patriotyzmu i polskości.

Menu w restauracjach obfituje w różnego rodzaju wykwintną dziczyznę: kaczka po staropolsku, kuropatwy, przepiórki, comber z dzika po kurpiowsku, bigos staropolski. Wśród dań rybnych warto spróbować pasztetu z karpia i raków po warszawsku. Z tego regionu pochodzi przepis na staropolską zupę – **czarninę,** przygotowywaną z krwi gęsiej lub kaczej z dodatkiem suszonych owoców oraz kluseczek ziemniaczanych. Popularne są również mniej wyszukane dania jarskie: pierogi, babka ziemniaczana czy żur staropolski. Polecane napoje to kwas chlebowy i buraczany oraz kurpiowskie piwo z miodem i suszonymi jagodami jałowca. Ciekawostką kulinarną Mazowsza jest fakt podawania podczas śniadania wielkanocnego barszczu czerwonego, podczas gdy w innych regionach przygotowuje się żur lub barszcz biały. Tradycyjna kuchnia Mazowsza zyskała miano typowej kuchni staropolskiej.

Autor: EWA SIENKIEWICZ

FOLKLOR I KULTURA LUDOWA MAŁOPOLSKI

Folklor i kultura ludowa Małopolski najbardziej pielęgnowane są w stolicy regionu – w Krakowie i okolicach. W czasie rozbiorów znajdował się on pod władzą Cesarza Austrii, który w przeciwieństwie do Cara Rosyjskiego i władcy Prus, pozwalał Polakom na kultywowanie rodzimych tradycji. To tutaj, żył i tworzył Oskar Kolberg – polski etnograf, miłośnik folkloru i kompozytor. Napisał on wielotomowe dzieło o polskiej kulturze ludowej pt. *Lud, jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce.*

Wizyta w Małopolsce to okazja, by zobaczyć z bliska barwne i bogate, ludowe stroje krakowskie: męskie – ze wspaniałym pawim piórkiem przy czerwonej

rogatywce oraz kobiece – z połyskującymi gorsetami i kwiecistymi spódnicami. Jest on najbogatszy wśród polskich strojów ludowych i rozpoznawalny na całym świecie. Zaistniał w kulturze polskiej jako strój narodowy dzięki premierze pierwszej polskiej opery *Krakowiacy i Górale*. Tuż przed III rozbiorem Polski Tadeusz Kościuszko składał przysięgę wierności narodowi w krakowskim stroju. W połowie XIX wieku, dla zamanifestowania swojego patriotyzmu, panowała moda wśród arystokracji, aby służba była ubrana w narodowy strój.

Z okolic Krakowa wywodzi się najpopularniejszy polski taniec ludowy – wesoły i skoczny krakowiak. Pierwsze wzmianki o nim sięgają XV wieku, o czym w swoich kronikach pisał Mikołaj Rej. Krakowiak obok poloneza, mazura, kujawiaka i oberka stał się polskim tańcem narodowym. Obecnie jest uznawany za nieodłączny element polskiej kultury, zarówno w kraju jak i na całym świecie. Rytm ludowego krakowiaka można usłyszeć w utworach polskich kompozytorów, w takich jak: Chopin, Moniuszko i Szymanowski, co nadaje ich kompozycjom narodowy, polski charakter.

Dziedzictwo kulturowe Małopolski to również legendy i opowieści o dawnych dziejach. Ciekawą i unikatową jest **legenda o Lajkoniku**. Sięga ona historycznych wydarzeń z XIII wieku i związana jest z najazdem tatarskim na Kraków. Na pamiątkę zwycięskiej bitwy z Tatarami od wielu lat, w oktawę Bożego Ciała na ulice miasta wyrusza niezwykły jeździec na koniu, w stroju tatarskiego wodza. Postać Lajkonika jest atrakcją turystyczną i wizytówką Krakowa. Równie ważnym elementem krakowskich tradycji jest hejnał, grany codziennie w południe na wieży Kościoła Mariackiego. Legenda o nim sięga czasów najazdów tatarskich na Polskę. Trębacz, który ostrzegał miasto przed najazdem wroga zginął od tatarskiej strzały, dlatego sygnał się urywa. Niedokończony hejnał rozbrzmiewa w Krakowie od kilku wieków.

W regionie Małopolski przejawem tradycyjnej kultury ludowej są oryginalne i wciąż kultywowane obyczaje związane ze świętami religijnymi. Szczególnie uroczyście obchodzona jest Wielkanoc. W większości krakowskich kościołów, w czasie Triduum Paschalnego wystawiane są Groby Pańskie. W okresie wielkanocnym wciąż kultywowany jest tu zwyczaj odwiedzania siedmiu grobów, na pamiątkę siedmiu zdań, które wypowiedział ukrzyżowany Jezus. Tradycją jest również święcenie pokarmów w Wielką Sobotę przez metropolitę krakowskiego przed Bazyliką Mariacką a także składanie życzeń wielkanocnych przez prezydenta. Odbywa się to w południe, po odegraniu hejnału krakowskiego.

W Poniedziałek Wielkanocny wciąż żywy jest ludowy zwyczaj polewania wodą i lekkiego chłostania gałązkami wierzbowymi dziewcząt przez chłopaków – śmigus-dyngus. Tylko w Krakowie, w tym dniu przetrwał zwyczaj wychodzenia wiernych do kościołów poza miasto. Tradycja ta sięga czasów średniowiecza, a nazwa wzięła się od biblijnej wsi Emaus, do której podążał Jezus po zmartwychwstaniu. W Poniedziałek Wielkanocny obchodzi się odpust – Emaus, który odbywa się w kościele pod wezwaniem Najświętszego Salwatora. Połączony jest on z występami artystów ludowych i kiermaszem krakowskiej sztuki ludowej.

W pobliskiej Wieliczce i Lednicy, niedaleko Krakowa, zachował się zwyczaj ludowy, związany z legendą o kapłance ognia. Przebrany za kobietę mężczyzna, usmolony sadzą, chodzi po ulicach w towarzystwie kominiarza i grupy młodzieży w krakowskich strojach i napotkane osoby brudzi sadzą, co, podobno przynosi szczęście. W grudniu, każdego roku możemy podziwiać w Krakowie szopki bożonarodzeniowe. Pomysł na budowę szopek zrodził się w XIX wieku wśród krakowskich murarzy. Do dziś jest to jeden z tradycyjnych elementów kultury krakowskiej.

Tradycje kulinarne Małopolski są zróżnicowane. Jest to uboga kuchnia chłopska z potrawami mącznymi, kapustą i ziemniakami oraz kuchnia dworska, której podstawą były wykwintne gatunki mięs, często dziczyzna i luksusowe produkty sprowadzane z zagranicy. Wśród charakterystycznych dań regionu krakowskiego znajdziemy: maczankę krakowską – bułka z nadzieniem z duszonej karkówki z pieczarkami i ogórkiem, żurek po krakowsku oraz kaczkę faszerowaną kaszą i grzybami. W Wadowicach, rodzimym mieście Jana Pawła II znajdziemy słynne kremówki papieskie. W Krakowie warto spróbować obwarzanka krakowskiego – wypiekanego według niezmienionej receptury od kilkuset lat.

Autor: EWA SIENKIEWICZ

ŚLĄSKIE TRADYCJE LUDOWE

Śląsk jest jednym z najciekawszych regionów Polski ze względu na bogactwo strojów ludowych, smaczną kuchnię, ciekawe obrzędy oraz charakterystyczną gwarę. Wyróżnia się w nim Dolny Śląsk, Górny Śląsk i Śląsk Opolski. Język śląski

uznany jest za dialekt języka polskiego i stanowi element polskiej kultury ludowej. Jest to region z silnie rozwiniętym przemysłem, zwłaszcza górniczym, dlatego tradycje ludowe łączą się ściśle z tradycjami górniczymi. Najpopularniejszym świętem w tradycji śląskiej jest **Dzień Świętej Barbary** – patronki górników. Tego dnia (4 grudnia), w wielu miastach regionu odbywają się uroczystości, pochody orkiestr dętych w mundurach górniczych, a podczas festynów ludowych prezentowany jest śląski folklor. Zgodnie z tradycją, organizowane są spotkania górnicze tzw. „karczmy", na które wstęp mają tylko mężczyźni. Ich nieodzownym elementem są piwo i golonka, górniczy mundur i śpiewy (w tym również górniczego hymnu).

Śląskie stroje ludowe są zróżnicowane. Charakterystycznym elementem są w nich intensywne kolory żółtego, błękitu i czerwonego, podczas gdy białe pozostają jedynie fragmenty koszul. W damskim stroju wyróżnia się bogato zdobiony kwiatami i koralikami wianek na głowę oraz obowiązkowy motyw kwiatów róży na spódnicy. Śląskie stroje ludowe można podziwiać nie tylko podczas występów zespołów folklorystycznych. W czasie wielu świąt i uroczystości zobaczymy w tym regionie dorosłych i dzieci ubranych w tradycyjne śląskie stroje np. podczas święcenia pokarmów w Wielką Sobotę w Bytomiu.

Zespół Pieśni i Tańca „Śląsk" jest drugim, po zespole „Mazowsze" Ambasadorem Polskiej Kultury Narodowej, doskonale znanym zarówno w Polsce, jak i za granicą. Ten kilkusetosobowy zespół folklorystyczny (chór, balet i orkiestra) koncertuje od ponad 60 lat i promuje polską muzykę ludową na wszystkich kontynentach. Posiada w repertuarze nie tylko folklor śląski, ale również pieśni i tańce innych regionów oraz muzykę sakralną i patriotyczną. Co roku w pałacu w Koszęcinie – siedzibie zespołu, na początku lata odbywa się Święto Śląska, podczas którego zespół obchodzi swoje kolejne urodziny, a poza nim prezentują się także inne zespoły folklorystyczne.

Ważnym wydarzeniem dla pielęgnowania śląskich tradycji jest Jarmark Pasterski w Koniakowie. Pod koniec sierpnia zjeżdżają się tutaj górale z różnych części Karpat, miłośnicy pasterstwa, twórcy rękodzieła ludowego oraz producenci tradycyjnych wyrobów regionalnych. W tym dniu odbywają się pokazy wyrobu serów, ręcznego strzyżenia owiec, warsztaty rękodzieła oraz koncerty śląskich kapel i zespołów ludowych. Można spróbować regionalnych potraw i produktów kuchni śląskiej, np. bryndzy, oscypka i kwaśnicy na baranim mięsie.

Koniaków słynie również z pięknych, szydełkowych koronek, podziwianych w Polsce i na całym świecie. Koronki koniakowskie często trafiały do osobistości z różnych stron świata – koronowanych głów, aktorek, śpiewaczek, a nawet papieża. Tradycyjnie wykonywane są z białej lub kremowej nici. Tworzenie serwety, obrusów oraz części garderoby to bardzo żmudna i precyzyjna praca, ponieważ każdy element (zwykle motyw roślinny) wykonywany jest osobno, a następnie wszystkie łączy się w jedną całość. Można je podziwiać między innymi w Muzeum Koronki. W Gminnym Ośrodku Kultury w Istebnej znajduje się największa na świecie koronka koniakowska. Ma średnicę pięć metrów, waży około pięciu kilogramów i składa się z około ośmiu tysięcy elementów i została wpisana do Księgi Rekordów Guinnessa. W Koniakowie warto wstąpić też do Centrum Pasterskiego. Zobaczymy tam pokazy zwierząt pasterskich, wystawy starodawnych narzędzi, używanych podczas tradycyjnego wyrobu serów, warsztaty edukacyjne na temat produkcji wełny i jej obróbki oraz nadal kultywowane obrzędy ludowe w regionie.

W Jaworzynce natomiast znajduje się ciekawe Muzeum Regionalne, gdzie zgromadzono stroje ludowe i sprzęty gospodarstwa domowego. Można tu również przenocować oraz zjeść tradycyjne śląskie potrawy.

W Wiśle warto udać się do Muzeum Beskidzkiego, ponieważ znajdują się tu ekspozycje, prezentujące przedmioty związane z różnymi sferami życia śląskich górali, w tym z pasterstwem. Można także wziąć udział w wydarzeniach związanych z kulturą pasterską górali śląskich, które stały się już dzisiaj atrakcjami turystycznymi. Na początku maja ma miejsce tzw. redyk, czyli uroczyste „łączenie" owiec od różnych gazdów w jedno stado. Podczas tej imprezy można zobaczyć między innymi górali ubranych w tradycyjne stroje, posłuchać tradycyjnych pieśni, czy muzyki wydobywającej się z tradycyjnych instrumentów oraz poznać obrzędy związane z hodowlą owiec.

Kuchnia śląska należy do jednej z najbardziej zróżnicowanych i najciekawszych kuchni w całym kraju. Jest bogata w dania mięsne oraz potrawy z ziemniaków. To ona miała największy wpływ na kształt obecnej kuchni polskiej. Praca górników była ciężka, dlatego też musieli jeść dania kaloryczne i sycące. Najbardziej znaną potrawą są kluski śląskie oraz rolady z modrą kapustą. Kuchnia śląska to również różnego rodzaju pieczenie, kotlety i klopsiki oraz placki i zapiekanki ziemniaczane.

Autor: EWA SIENKIEWICZ

TRADYCJE I FOLKLOR PODHALA

Kultura ludowa i folklor góralski wyróżniają region Podhala, leżący na południu Polski, spośród innych. Mieszkańcy Podhala mają silne poczucie odrębności i przynależności do wspólnoty góralskiej i z dumą obnoszą się ze swoją tradycją i kulturą. Nie wstydzą się mówić gwarą ani nosić góralski strój także poza regionem. Największym centrum góralskiej kultury ludowej jest Zakopane. Odwiedzając to miasto, na każdym kroku możemy dostrzec takie elementy regionalnego folkloru jak: stroje, gwara i kuchnia.

Jednym z najbardziej charakterystycznych przejawów kultury ludowej tego regionu jest **gwara góralska**. Można ją usłyszeć na co dzień, nie tylko w domach, ale także w pracy, szkole i podczas spaceru na ulicy. Gwara górali jest dialektem języka polskiego, zawierającym wiele staropolskich wyrazów oraz zapożyczeń z języków: słowackiego, węgierskiego i bałkańskiego.

Będąc na Podhalu, warto zwrócić uwagę na bogactwo i **różnorodność strojów ludowych**. Są one nieodłącznym elementem kultury góralskiej. Dawniej górale chodzili w takich strojach na co dzień, obecnie zakładają je przy okazji świąt i ważnych uroczystości, np. wesel, pogrzebów i chrzcin. Najbardziej znany i rozpoznawalny jest strój z okolic Podhala.

Muzyka Podhala różni się od muzyki ludowej pozostałych regionów Polski. Przekazywana jest zwykle z pokolenia na pokolenie, bez zapisu nutowego. Góralska muzyka instrumentalna i pieśni obecne są podczas wszelkich uroczystości rodzinnych. Kapele góralskie towarzyszą różnego rodzaju obrzędom ludowym. Wykonują też pieśni patriotyczne czy religijne podczas świąt i letnich festynów. Większość mieszkańców Podhala posiada piękne, mocne głosy. Ich pieśni wykonywane są wielogłosowo, często wzbogacone spontanicznymi okrzykami. Tematyka pieśni góralskich wynika z codziennego życia. Zawiera motywy miłosne, opowiada o przywiązaniu do gór czy o bandach zbójników. Charakterystyczne brzmienie muzyki góralskiej stanowi nieodłączny element życia kulturalnego regionu.

Najbardziej popularne tańce ludowe na Podhalu to: **zbójnicki i taniec góralski.** Wywodzą się one ze zwyczajów pasterzy, dlatego są to przede wszystkim tańce męskie, natomiast rola kobiety w tańcach jest niewielka, często dekoracyjna. Przebieg większości tańców góralskich jest podobny: rozpoczynają się przyśpiewką, wykonywaną jeszcze przed muzyką. Taniec zbójnicki, tańczony jest przez mężczyzn, w kole. Jego poszczególne elementy, takie jak: wysokie skoki, głębokie przysiady z wyrzucaniem nóg do przodu oddzielone są przyśpiewkami oraz okrzykami i mają na celu pokazanie siły i zręczności tancerzy. Taniec góralski dawniej wykonywany był zwykle przez jedną parę, bowiem często tańczono go w domach. Obecnie zarówno taniec góralski, jak i zbójnicki wzajemnie się przenikają.

Podobnie jak w przypadku gwary, tak i muzyki góralskiej najlepiej posłuchać, będąc na Podhalu. Warto odwiedzić regionalną restaurację czy karczmę, gdyż często grają tam na żywo góralskie kapele. W Zakopanem, od pięćdziesięciu lat, odbywa się Międzynarodowy Festiwal Folkloru Ziem Górskich. Przez kilka dni miłośnicy folkloru mogą zachwycać się góralską muzyką i tańcami.

Region Podhala zwraca uwagę również tradycyjną sztuką ludową. Jej podstawowymi elementami są: rzeźba, zdobione drewniane przedmioty użytkowe oraz haft i malarstwo na szkle. Dzieła sztuki ludowej Podhala możemy podziwiać w karczmach góralskich, licznych galeriach i pracowniach artystycznych, w Zakopanem i wielu miejscowościach regionu. Na Podhalu rzeźba ludowa spełnia przede wszystkim funkcje religijne i estetyczne. Tradycyjni artyści ludowi ręcznie wykonują unikatowe wyroby w małych warsztatach i pracowniach rzemieślniczych. Tworzą figury świętych, a nawet całe ołtarze do kościołów, kapliczek przydrożnych i na cmentarze. Na ulicznych straganach i w małych sklepikach można kupić rzeźbione elementy wyposażenia wnętrz i inne artystyczne przedmioty. W Zakopanem warto odwiedzić Muzeum Tatrzańskie, powstałe ponad sto lat temu. Znajdują się tam wystawy, ukazujące historię regionu, bogactwo przyrody gór polskich, a także kulturę ludową Podhala. Zobaczymy też wystrój dawnej chaty góralskiej, przedmioty codziennego użytku, stroje oraz instrumenty muzyczne wykorzystywane w góralskiej kapeli.

Regionalna kuchnia góralska nie należy do specjalnie wykwintnych, ale niepowtarzalny smak tradycyjnych potraw nie zmienia się od wieków. Jej podstawą są: kapusta, cebula, ziemniaki, baranina oraz owcze sery. Istotną tradycją,

która przetrwała w regionie Zakopanego jest kiszenie kapusty, którą układa się w beczkach wyłożonych liśćmi, a następnie ugniata się ją boso. Tradycyjną, regionalną potrawą jest zupa z kiszonej kapusty i baraniny. Do perfekcji doszli górale w wytwarzaniu różnego rodzaju serów z owczego mleka. Zimą warto rozgrzać się herbatą po góralsku, podawaną ze spirytusem.

Wyjątkowość ludowej kultury góralskiej przejawia się głównie w tym, że kultywowana jest ona stale, a nie tylko podczas świąt i uroczystości. Niepowtarzalny klimat polskich gór, pielęgnowanie rodzimych tradycji, dbałość o rozpowszechnianie folkloru góralskiego sprawiają, że region Podhala przyciąga turystów nie tylko z Polski, ale także z wielu zakątków świata.

Autor: EWA SIENKIEWICZ

TRADYCJE I FOLKLOR LUBELSZCZYZNY

Region ziemi lubelskiej obejmuje Wyżynę Lubelską, Polesie Lubelskie i Wołyńskie, południowe Podlasie oraz Roztocze. Jest to teren, na którym przenikało się wiele kultur ludowych. Większość obrzędów i tradycji tego regionu jest ściśle związana ze świętami religijnymi i rolniczymi, a niektóre wywodzą się jeszcze z czasów pogańskich. Na wschodnim obszarze **Lubelszczyzny** zachowało się wiele zwyczajów związanych z okresem wiosennym, takich jak chodzenie z gaikiem czy topienie w rzece marzanny – słomianej kukły ubranej w kobiecy strój jako symbol pożegnania zimy. Do dziś praktykuje się niektóre starodawne obrzędy weselne – wieczór panieński i kawalerski, ustawianie przez społeczność lokalną tzw. bram, podczas gdy pan młody jedzie do przyszłej żony, błogosławieństwo młodej pary przez rodziców i chrzestnych przed wyjazdem do kościoła, witanie nowożeńców staropolskim zwyczajem chlebem i solą oraz wódką oraz obrzęd zdejmowania o północy ślubnego welonu, tzw. oczepiny.

Popularyzacji i ochronie przed zapomnieniem służą lokalne imprezy kulturalne, organizowane w wielu miejscowościach Lubelszczyzny. **W Kazimierzu Dolnym nad Wisłą** od ponad 50 lat odbywa się **Ogólnopolski Festiwal Kapel i Śpiewaków Ludowych**, połączony z Targami Sztuki Ludowej. Przez kilka dni

to małe miasteczko staje się stolicą polskiego folkloru. Podczas wakacji odbywa się Międzynarodowe Poleskie Lato z Folklorem we Włodawie. Na **Międzynarodowe Spotkania Folklorystyczne** zaprasza Zespół Pieśni i Tańca Ziemi Lubelskiej w Lublinie. Miasto Zamość od wielu lat organizuje na początku czerwca **Jarmark Hetmański – Festiwal Produktu Regionalnego „Smaki Zamościa i Roztocza"**, podczas którego można podziwiać sztukę starodawnego rzemiosła i spróbować ręcznie wyrabianych, swojskich wyrobów kulinarnych. Ważną rolę w upowszechnianiu tradycji i folkloru Lubelszczyzny spełnia, od ponad 30 lat, Zespół Pieśni i Tańca „Zamojszczyzna", działający przy Zamojskim Domu Kultury w Zamościu. Jest on współorganizatorem **Międzynarodowego Festiwalu Folklorystycznego EUROFOLK.** Wśród zespołów ludowych z wielu zakątków świata, na początku lipca, na zamojskiej Starówce, prezentują swój folklor również zespoły z Węgier.

Skarbnicą informacji o tradycjach regionu lubelskiego jest również **Muzeum Wsi Lubelskiej**, koło Lublina. Jest to 25-hektarowy skansen wsi polskiej, który gromadzi zabytki architektury drewnianej, wyposażenia i wystroju wiejskich chat, rękodzieła ludowego oraz dawnych narzędzi rolniczych. Muzeum organizuje imprezy, które przedstawiają dawne życie wsi lubelskiej, np. żniwa i inne prace gospodarskie, wykonywane tradycyjnymi metodami oraz dożynki. W czasie najkrótszej nocy w roku z 21 na 22 czerwca można obejrzeć przedstawienie oparte na jednym z najstarszych słowiańskich obrzędów ludowych – Noc Świętojańską. Prowadzone są warsztaty edukacyjne związane z tematyką ziół, legendą o kwiecie paproci oraz wiciem wianków z kwiatów. Wydarzenie kończą tańce wokół ogniska i śpiewy przy dźwiękach kapeli ludowej.

Wielokulturowość Lubelszczyzny miała istotny wpływ na powstanie wielu odmian lubelskiego stroju ludowego. Najbardziej charakterystycznym elementem są poziome kolorowe pasy, widoczne zarówno w stroju kobiety jak i mężczyzny. Popularnymi lubelskimi tańcami ludowymi są: oberek, polka lubelska, walczyk lubelski oraz tzw. mach. Ciekawym i niespotykanym w innych regionach Polski instrumentem ludowym jest „suka biłgorajska". Jest to instrument o korpusie bardzo podobnym do skrzypiec i specyficznej technice gry, polegającej na dotykaniu strun z boku paznokciami.

Charakterystyczna dla Lubelszczyzny wielokulturowość przejawia się również w jej tradycjach kulinarnych. Dumą regionu lubelskiego są, wywodzące się z kuchni żydowskiej, cebularze – okrągłe, drożdżowe placki z nadzieniem

z cebuli i maku, wypiekane od XIX wieku. Ten wypiek doczekał się nawet własnego muzeum przy ulicy Szewskiej w Lublinie. Z okolic Biłgoraja i Janowa Lubelskiego pochodzi piróg gryczany tzw. gryczak. Główny składnik nadzienia, otoczonego ciastem stanowi kasza gryczana, biały ser, ziemniaki i skwarki. Każdego roku, w sierpniu, w Janowie Lubelskim odbywa się Festiwal Kaszy, podczas którego można spróbować różnych dań regionalnych z wykorzystaniem tego produktu. Wizytówką kulinarną Roztocza są również wysokiej jakości miody. Na ich degustację zaprasza właściciel pasieki „Ulik", która znajduje się niedaleko Zamościa. Powodzeniem cieszą się też nalewki alkoholowe, malinowe i z żurawiny, wytwarzane tradycyjnie z leśnych owoców. Wymienione wyżej dania znalazły się na Liście Produktów Regionalnych, których tradycyjne receptury są chronione prawem. Lubelszczyzna to kraina wszelkiego rodzaju pierogów. Ich smakosze mogą więc spróbować tradycyjnych pierogów lubelskich z nadzieniem z białego sera i kaszy gryczanej (w wersjach słodkiej oraz wytrawnej z miętą i boczkiem), pierogów ruskich z ziemniakami i serem białym. Popularne są też pierogi z soczewicą oraz nadziewane sezonowymi owocami. Od niedawna za lubelski przysmak uchodzą również dania z ryb słodkowodnych tj. lin w śmietanie oraz szynka z karpia. Specjały lubelskie, mimo swej prostoty są smaczne, pożywne i cieszą się uznaniem wśród odwiedzających ten region gości.

Autor: EWA SIENKIEWICZ

TRADYCJE POLSKIE NA KRESACH WSCHODNICH

Kresy Wschodnie to tereny Rzeczpospolitej Polskiej utracone po II wojnie światowej. 17 września 1939 roku wschodnia część naszego kraju znalazła się pod okupacją sowiecką, a nie niemiecką. Już podczas zajmowania Kresów, Armia Czerwona dopuszczała się licznych zbrodni zarówno na ludności cywilnej jak i na polskich jeńcach wojennych. Oficjalna nazwa napaści na Polskę brzmiała jednak: „Kampania wyzwoleńcza Armii Czerwonej". W 1945 roku, gdy cały świat cieszył się z zakończenia wojny, Polacy musieli pogodzić się z utratą około połowy przedwojennego terytorium. Wschodnia granica naszego kraju została

przesunięta na zachód i ustalona na rzece Bug. **Kresy Wschodnie** znalazły się poza terytorium Polski i zostały dołączone do **Związku Radzieckiego** jako część republik Ukrainy, Białorusi i Litwy. Nadal jednak są obecne w polskiej pamięci i kulturze, a mieszkający tam Polacy nie zatracili swojej tożsamości narodowej. Powstały i do dziś działają organizacje, wspierające pielęgnowanie polskich tradycji, folkloru i kultury ludowej oraz świąt narodowych.

Jednym z najważniejszych miast w **polskiej kulturze** i tradycji jest **Lwów**. Obecnie leży na Ukrainie i mieszka w nim około 20-30 tysięcy Polaków. Polskie ślady można znaleźć we Lwowie, w wielu miejscach. Stoi tu pomnik Adama Mickiewicza – jedna z najważniejszych pamiątek po polskiej historii Lwowa. Na starych murach lwowskiej starówki można znaleźć pozostałości polskojęzycznych nazw ulic i szyldów. Niektóre zostały specjalnie odsłonięte i wyeksponowane. Na uwagę zasługuje również polsko-ukraiński Cmentarz Łyczakowski. Ważną jego częścią jest **Cmentarz Orląt Lwowskich**, szczególne miejsce pamięci o Polakach poległych w walkach o niepodległość. Znajdziemy tutaj groby zwykłych Lwowiaków, powstańców styczniowych, pamiątkowe pomniki amerykańskich lotników i francuskich żołnierzy poległych w walce o polską niepodległość oraz grób zasłużonej dla polskiej kultury Marii Konopnickiej. We Lwowie działa **Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich**. Dzięki niemu wielbiciele polskiej kultury mogą tu poszerzać wiedzę z zakresu historii i literatury oraz pielęgnować polskie tradycje. Historyczne centrum Lwowa od 1998 roku jest wpisane na listę UNESCO. Ważnym, historycznym miejscem we Lwowie, gdzie spotykamy polskie ślady jest Wysoki Zamek i Kopiec Unii Lubelskiej, obecnie jeden z najpopularniejszych punktów widokowych miasta. We Lwowie działa rozgłośnia Polskie Radio Lwów. Audycje, nadawane w każdy sobotni poranek, pozwalają na pielęgnowanie polskich tradycji oraz dają możliwość obcowania z żywym językiem ojczystym.

W **Mińsku** działa **Związek Polaków na Białorusi**, który skupia ponad pięć tysięcy Polaków i jest największą, niezależną organizacją społeczną w tym kraju, nie uznawaną niestety przez tutejsze władze. Głównym jej celem jest wspieranie polskiego szkolnictwa, polskiej kultury, tradycji i prasy oraz dbanie o polskie miejsca pamięci. Podczas Wielkanocy, świąt Bożego Narodzenia i wszystkich ważnych polskich świąt narodowych mniejszości polskie na Białorusi organizują spotkania opłatkowe ze śpiewem polskich kolęd. Działają tu polskie kościoły i chóry śpiewające polskie pieśni patriotyczne. Zespoły ludowe wykonują

polskie tańce narodowe i pieśni ludowe. Dzięki tej organizacji wybudowano dwie polskie szkoły – w Grodnie i Wołkowysku. Z ich inicjatywy powstały liczne placówki kulturalne, służące podtrzymaniu kultury, języka i tradycji narodowych tzw. Domy Polskie. Związek zajmuje się również organizowaniem letnich wyjazdów edukacyjnych dla dzieci do Polski, aby miały możliwość rozmawiania w ojczystym języku i poznawały kraj. Polską kulturę pielęgnuje również ludność polska w **Grodnie nad Niemnem**. Polacy stanowią tu około 25 % ludności, a architektura przypomina polskie miasta na wschodzie kraju.

Obecna stolica **Litwy**, **Wilno,** przez wieki wielokrotnie znajdowała się na ziemiach **Rzeczypospolitej** i do dzisiaj pozostało tam serce wielu Polaków. To jedno z najpiękniejszych i najbardziej wartych poznania miejsc w tej części Europy. **Starówka Wileńska** jest zabytkiem wpisanym na listę UNESCO. O zachowanie i pielęgnowanie polskości dba **Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej.** Najważniejszym dla Polaków miejscem jest kaplica z Obrazem Matki Boskiej Ostrobramskiej. Przykładem pielęgnowania polskich tradycji na Kresach jest organizowany w Wilnie, od około czterystu lat, marcowy jarmark z okazji uroczystości patrona Litwy św. Kazimierza. Podczas trzydniowego kiermaszu można zobaczyć wyroby rzemiosła ludowego i artystycznego oraz posłuchać polskiego folkloru. Podobne jarmarki stały się popularne również w innych miastach Litwy, a także w Grodnie na Białorusi. Z inicjatywy Polaków, byłych mieszkańców Wilna lub ich potomków, od niedawna organizowane są również w polskich miastach. Występy polskich artystów zza wschodniej granicy, stragany z tradycyjnym rękodziełem i przysmakami przypominają o kulturze Polaków na Kresach. Na Litwie urodził się i dorastał polski wieszcz narodowy, Adam Mickiewicz. Opisywał ją potem w swojej epopei narodowej *Pan Tadeusz*.

Kijów to obecnie miasto na Ukrainie, ale polskie ślady sięgają tam jeszcze czasów średniowiecza. Był jednym z najważniejszych ośrodków polskości na dawnych naszych wschodnich ziemiach przedrozbiorowych. Na Uniwersytecie Kijowskim kadrę naukową i studencką tworzyli początkowo prawie wyłącznie Polacy. Znajdowały się tam posiadłości arystokracji polskiej – pałace Potockich i Branickich. Polacy należeli do najbogatszych mieszkańców miasta. Działało tam wiele filii i sklepów z Warszawy, polskich zakładów przemysłowych, szkół prywatnych, siedzib gazet, teatrów. Po klęsce powstania styczniowego wkład społeczeństwa polskiego w życie miasta drastycznie się zmniejszył.

Dopiero przemiany ustrojowe w latach 80-tych umożliwiły utworzenie **Związku Polaków na Ukrainie** i funkcjonującej przy nim biblioteki im. A. Mickiewicza. O doskonalenie języka polskiego i metodyki nauczania dba Zjednoczenie Nauczycielstwa Polskiego na Ukrainie. W kształceniu kadr pomaga działająca na uniwersytecie w Kijowie katedra polonistyki. Wydawane są czasopisma w języku polskim, a przy Domu Polskim działają zespoły folklorystyczne. Odradzaniu się polskości sprzyja także życie religijne, koncentrujące się przy parafii rzymskokatolickiej pw. św. Mikołaja. Na kijowskim Cmentarzu Bajkowym znajduje się wiele nagrobków Polaków związanych z miastem, a także polskich żołnierzy poległych podczas wojny polsko-rosyjskiej.

Polacy na Kresach Wschodnich dbają też o pielęgnowanie rodzimych tradycji kulinarnych. Do znanych potraw kuchni kresowej należą: chłodnik litewski – podawana na zimno zupa z czerwonych buraków z jajkiem, pierogi ruskie z nadzieniem z ziemniaków i białego sera, gołąbki – liście kapusty faszerowane mięsem i ryżem, bliny – drożdżowe placuszki podawane z sosem grzybowym lub na słodko. Charakterystyczne są również proste potrawy z ziemniaków i kasz. Potrawą wigilijną z Kresów, znaną w całej Polsce jest kutia – przygotowywana z pszenicy, maku, miodu oraz bakalii. Nalewki z derenia i żurawiny również mają swoje korzenie za wschodnią granicą Polski.

LENGYEL HAGYOMÁNYOK ÉS FOLKLOR

Szerző: SIENKIEWICZ EWA
Fordítás: TROJAN TÜNDE

LENGYEL NEMZETI SZIMBÓLUMOK

A lengyel nemzeti szimbólumok közé tartoznak a címer, a zászló és a nemzeti himnusz. A nemzeti szimbólumokat törvény határozza meg. Lengyelország címere egy vörös tárcsán elhelyezkedő, kitárt szárnyú, fehér sas aranykoronával, mely jobbra néz, arany csőrrel és arany karmokkal. Ez a szimbólum megtalálható a közintézményekben, például iskolákban és a hivatalokban. A Lengyel Köztársaság címere Lengyelország első, a Piast –dimasztiából származó fejedelmeinek és királyainak címereihez kötődik. A földjeink legendás, első fejedelméről, Lechről szóló mondában a sas mutatta meg neki az első székhely helyét. Ezt a címert 1927-ben vezették be. A II. világháború után, amikor megváltozott a politikai rendszer, a sasról lekerült az arany korona., melyet csak a rendszerváltoztatás után, 1990-ben kapott vissza.

A Lengyel Köztársaság színei a fehér és a piros, két egyforma széleségű vízszintes csíkként helyezkednek el a zászlón. A felső fehér színű, az alsó pedig piros. Ez a szimbólum egy kétszínű, zászlórúdra függesztett textil formájában az iskolák, hivatalok épületein, sőt a magánházakon is megjelenik, általában a fontos nemzeti ünnepek, illetve nemzetközi sportversenyek alkalmával. A lengyelek május 2-án ünneplik a Zászló Napját.

A lengyel nemzeti himnusz országunk szöveges-zenés szimbóluma. Ez az ünnepi hazafias dal a fontos állami ünnepségeken és sportrendezvényeken hangzik fel. 1797-ben keletkezett, Lengyelország III. felosztása után, amikor az ország elveszítette a függetlenségét és többé nem létezett Európa és a világ térképén. A szövegét Józef Wybicki írta – aki lengyel hazafi, szejm képviselő, a Kościuszko-felkelés résztvevője, később emigráns és az Olaszországi Lengyel Légiók egyik szervezője volt – egy lengyel melódiára, egy ismeretlen szerző lengyel népi mazurkájára. Józef Wybicki a himnuszt az Olaszországban megalakuló Lengyel Légióknak írta. Eleinte az *Olaszországi Lengyel Légiók Dala* címet viselte és egyszerű katonanóta volt, melyet a lőállásokban, a szív felüdítésére énekeltek,

vagy a csatamezőn daloltak. A szerző az első verszakban Lengyelország három felosztásáról ír. Kiemeli, hogy a függetlenségünket idegen hatalmak erőszakkal és erővel elvették, de hála a lengyelek fegyveres harcának,visszaszerezzük.

A refrén sorai Jan Henryk Dąbrowskit idézik meg, a Kościuszko-felkelés résztvevőjét, az emigránst, Józef Wybicki barátját. Dąbrowski részt vett az olaszországi Lengyel Légiók megalakulásában. A sorokat úgy lehet értelmezni, mint egy felszólítást a függetlenségért vívott harcokra. A himnuszt *Dąbrowski mazurkája* címen törvénybe iktatták és emléket állít a kivételes lengyel hadvezérnek. A következő verssorok a hazánk számára fontos szerepet játszó történelmi alakokról és eseményekről szólnak, úgy mint Stefan Czarniecki, aki eredményes katonai vezető volt a svéd katonai invázió idején.

Az emigránsokból és a régi lengyel területekrők érkezett önkéntesekből verbuválódott légiósokra a dal sorai rendkívüli erővel hatottak. Visszaadták nekik a hitet és a függetlenség kivívása iránt táplált reményt, segíttek megőrizni nemzeti önazonosságukat, annak ellenére, hogy a sereg idegen földön alakult meg. A dal meggyőzte a lengyeleket arról, hogy amíg élnek, addig él a Haza, mely bár nincs a térképen, de szívükben létezik.

Ezt a lengyeleknek fontos dalt idézi nemzeti költőnk Adam Mickiewicz is eposzában, a *Pan Tadeusz*-ban. A felosztás idején számos, hazafias, nemesi otthonban a zenélő órák a *Dąbrowski mazurka* melódiáját játszották. Lengyelország függetlenségének visszaszerzése után 1918-ban kezdték el keresni azt a nemzeti himnuszt, ami méltó a független Lengyelországhoz.

Dąbrowski mazurkáját hivatalosan 1927. február 26-án nyilvánították lengyel nemzeti himnusszá. Addig a pillanatig, egészen régtől fogva himnikus dalként a *Bogurodzica, Rota,* valamint a *Boże coś Polskę* című egyházi énekeket énekelték.

Az első változatban *Lengyel Légiók Dala* 6 versszakból állt és ólengyel nyelven énekelték. Jelenleg 4 versszakot énekelünk a himnuszból a refrén ismétlésével, jelenkori nyelven, de a megtartva a sorok hazafias üzenetét. A II. világháborút és a rendszerváltozást követően a kommunista hatalom felkérte Władysław Broniewskit, az egyik akkori legnépszerűbb költőt, hogy írjon egy új himnuszt. Nem egyezett bele, mint mondta, himnusz csak egy van. A *Lengyel Köztársaság Alkotmányában* benne foglaltatik, hogy a Lengyel Köztársaság himnusza *Dąbrowski mazurkája*.

Lengyelországban, Będominban,egy Kaszubiában található nem túl nagy településen, ahol Józef Wybicki, a himnusz szerzője született – létrejött a Nemzeti Himnusz Múzeuma. A kiállítási tárgyak között vannak zenélő órák, melyek a himnuszt játsszák és Józef Wybicki *Dąbrowski mazurkája* kéziratának másolata- az eredeti elpusztult a II. világháború idején. A núzeumban el lehet olvasni olyan országok himnuszának szövegeit, melyek a lengyel himnuszt vették alapul. Érdemes összehasonlítani a kezdő sorokat, pl. az ukrán nemzeti himnusz kezdete így hangzik „Még nem halt meg Ukrajna…", a horvátok pedig ezt énekelték „Még Horvátország nem halt meg…".

A lengyel nemzeti szimbólumok különleges védelmet élveznek, melyet törvénybe fektettek, tisztelni, szeretni ezeket pedig minden lengyel joga és kötelessége is egyben.

Szerző: SIENKIEWICZ EWA
Fordítás: TROJAN MÁRTA

POLONÉZ – A LENGYEL NEMZETI TÁNC

A lengyel nemzeti táncok közé sorolhatjuk a polonézt, a krakowiakot, a kujawiakot, az obereket valamint a mazurkát, melyek közül a legfontosabb és legrégibb a polonéz. A tánc kezdetei a XVI. század második feléig illetve a XVII. század elejéig nyúlnak vissza, maga az elnevezés pedig a francia *polonaise* szóból ered, ami azt jelenti lengyel. Formája a parasztok által táncolt falusi, rituális lakodalmi táncból alakult ki. Elképzelhető, hogy kezdetei egészen a korai szláv felvonulásokhoz nyúlnak vissza. Egyes régiókban lengyel vagy gyalogos táncnak, máshol járó, lassú, kerek, régi, vagy lakodalmas táncnak hívták.

A polonéz ünnepélyes, elegáns és méltóságteljes jellegének köszönhetően népszerűvé vált idővel a nemesség körében és a királyi udvarban is, ahol udvari táncként emlegették. Elválaszthatatlan része lett a jelentős udvari ceremóniáknak. Ezzel a tánccal kezdődtek a legfontosabb ünnepségek és bálok. A polonéz nem volt más, mint a nemességnek az uralkodó előtt bemutatott ünnepélyes, táncos díszszemléje. Mindig a legméltóságteljesebb páros kezdte a táncot, majd őket

követték a többiek, a legidősebbektől kezdve. Egymás után álltak fel a párok: a férfiak a bal oldalon, a nők a jobbon. Mindketten előre, a tánc menet irányába néztek. Az összekapcsolt karokat kissé felfelé, mellmagasságig emelték fel. A táncosok egyenesen mozogtak, fejüket büszkén felemelték.

A polonéz csoportos tánc, mérsékelt tempójú, jellegzetesen ismétlődő ritmusképlettel. Nyugodtan, szabadon táncolják, a dinamika és a mozdulatok eleganciájának megőrzésével. Hagyomány,hogy egykori lengyel nemesi öltözetekben mutatják be.

A polonéz népszerűségének és lengyel nemzeti jellégének köszönhetően a lengyel költők, írók és zeneszerzők inspirációjává vált. Így tudták a lengyelséget megőrizni és demonstrálni az ország felosztása idején. A polonéz ritmusát fel lehet ismerni több hazafias énekben is.. Jó példa erre az 1791-ben szerzett *Május 3. Polonéz*. Ez a dal fejezte ki a Május 3-i Alkotmány létrejöttekor érzett örömet, mely a hanyatló Lengyelországot hivatott újjáéleszteni. A lengyel irodalomban Adam Mickiewicz *Pan Tadeusz* című nemzeti eposzában írja le legemlékezetesebben a polonézt. Ez olyan részletes, színes és dinamikus megjelenítése a táncnak, hogy az olvasónak az az érzése támad, mintha ő is ott lenne a táncoló párok között. Mickiewicz ily módon akarta kifejezni a lengyel nemzeti hagyományokhoz való kötődését és a lengyel egységbe, valamint a függetlenség visszaszerzésébe vetett reményét. Ugyanebben a könyvben megtalálható a *Május 3. Polonéz* leírása is, melyet az eposz egyik főhőse játszik cimbalmon. A *Pan Tadeusz* filmváltozatának köszönhetően jött létre az a polonéz dallam, mely jelenleg a legnépszerűbb Lengyelországban. Szerzője az ismert lengyel filmzeneszerző, Wojciech Kilar.

A polonéz stilizált formában már megjelent a barokk korban is, de jóval későbbi zeneszerzők is feldolgozták ezt a témát. A világon a leghíresebb polonézeket Frédéric Chopin, a lengyelek nemzeti zeneszerzője, írta zongorára, neki köszönhetően váltak a klasszikus zene valódi remekműveivé. Jó példa erre az Ász-dúr polonéz, melyről gyakran Lengyelország jut a hallgatók eszébe. A varsói Nemzetközi Chopin Zongoraversenyen a zeneszerző polonézeit kötelező jelleggel el kell játszaniuk a résztvevőknek. A lengyel nemzeti opera szerzője, Stanisław Moniuszko életművében is szerepelnek polonézek. Szintén nagyon ismert Michał Ogiński híres a-moll, *Búcsú a hazától* című polonéze. Érződik benne a zeneszerző patriotizmusa, s az elvesztett haza iránti nosztalgia.

Általában hazafias ünnepségeken játsszák, dallamát pedig felhasználják filmekben és színházi előadásokon.

Számos külföldi, főként német és orosz zeneszerző életművében találhatunk önálló műként, vagy nagyobb kompozíciók részeként polonézeket. Amikor a kiváló magyar zeneszerző virtuóz, Liszt Ferenc megismerte Frédéric Chopint Párizsban, inspirálóan hatott rá a lengyel tánc, így megalkotta az E-dúr polonézt. A polonéz dallama megmaradt a *Bóg się rodzi* (Isten születik),

W żłobie leży (Bölcsőben fekszik), *Dzisiaj w Betlejem* (Ma Betlehemben) kezdetű lengyel koledákban is.

A történelem során a polonéz a lengyel kultúra táncszimbóluma lett. A XVII. századtól kezdve lengyel nemzeti táncként emlegetik. Ez az egyik olyan régi tánc, mely mai is élő és népszerű. A polonéz kötelező jelleggel megtalálható nem csak a lengyel néptáncegyüttesek, hanem a világban élő lengyelek együtteseinek repertoárjában is. A tánc alaplépéseit a gyerekek már óvodáskorban megtanulják. Jelenleg polonézzel nyitnak meg sok rendezvényt – pl. szalagavatót, érettségi bált, vagy egyéb művészeti előadást-, ezzel is kiemelve azok ünnepi jellegét. Bátran kijelenthetjük, hogy minden lengyel tud polonézt táncolni.

Szerző: SIENKIEWICZ EWA
Fordítás: TROJAN MÁRTA

A LENGYEL KARÁCSONYI HAGYOMÁNYOK

A karácsony a húsvét mellett a legfontosabb és a legnagyobb igyekezettel megtartott vallási ünnep Lengyelországban. Hagyományai az évszázadok során alakultak ki, mikor is a pogány szokások keveredtek az egyház által bevezetett szertartásokkal, és a népszokásokkal. A karácsonyi előkészületek már december elején elkezdődnek. Az ünnephez kapcsolódó tradíció részét képezik az otthon megsütött mézessütemények, a karácsonyfadísz-készítés, az ajándékok kiválasztása, és a rokonoknak és ismerősöknek szánt üdvözlőlapok elküldése. Az adventi időszakra esik december 6. Szent Miklós ünnepe, amikor apró ajándékokat rejtenek el a gyerekek cipőjében, vagy a párnájuk alatt.

A karácsonyt az egyházi liturgia szerint egy három hétig tartó időszak, az ún. Advent előzi meg. Ebben az időszakban a katolikus hívek roratéra, azaz hajnali misékre járnak. Lengyelország egyes régióiban a házaknál, régebben adventi koszorút is készítettek, melyet Advent első vasárnapján a mennyezetre erősítettek, és meggyújtották a rajta elhelyezett gyertyát. A koszorúra aztán minden soron következő vasárnap rákerült egy újabb gyertya.

Lengyelországban december 24-én, a szentestével kezdődik a karácsony és január 6-án, a Háromkirályok napján fejeződik be. A karácsonyhoz kapcsolódó hagyományok és szokások ápolása hozzájárul ahhoz, hogy teljessé tegyük az ünnepet. A vigília napjához nagyon sok szokás és babona kapcsolódik, melyeknek – ahogyan azt egykoron hitték- mágikus erejük van. Ezen a napon mindenki igyekszik kedveskedni a másiknak – teszik ezt, annak reményében, hogy az eljövendő esztendő is hasonló atmoszférában telik majd el. Még mindig hisznek abban a babonában, hogy szerencsés lesz az év, ha vigília reggelén egy kisfiú látogatja meg először a házat. Minden házi munkát, azaz a takarítást, a ház feldíszítését, és az ünnepi ételek elkészítését sötétedésig, vagyis mikor megjelent az „első csillag", be kellett fejezni. Ezen a napon díszítik fel a karácsonyfát, és helyezik el alatta az ajándékokat. A lucfenyő vagy erdei fenyő feldíszítésének szokása Németországból ered, és a XVIII.-XIX. század fordulóján honosodott meg Lengyelországban. Kezdetben azonban csak a városokban állítottak karácsonyfát. A falvakban még nagyon sokáig egy feldíszített ág, az ún. *podłaźnik* jelentette a hagyományos karácsonyi dekorációt, melyet a házigazda függesztett fel a mennyezetre. Lengyelországban mai is élő szokás a betlehem állítás – a kis Jézus figuráját szalmával teli bölcsőbe helyezik, mellé kerülnek Szent József, Szűz Mária, valamint a Háromkirályok, a pásztorok, és az istállóban lévő állatok figurái is.

A pogány időkből ered a szokás, hogy a vigíliai asztal abrosza alá szalmát raknak. Ez azt szimbolizálja, hogy Jézus szegénységben jött a világra. A szabadon hagyott hely, és a plusz egy teríték a váratlan vendég számára készül, vagy az elhunyt családtagokra emlékezteti az asztalnál ülőket.

A lengyel hagyományoknak megfelelően szentestén böjti, azaz hús nélküli, állati zsíradék használata nélkül készült ételeket szolgálnak fel. Annak ellenére, hogy jelenleg egyetlen keresztény felekezet sem követeli meg a böjtöt szentestén, Lengyelországban mégis megtartják.

Szentestén közös imával és a Jézus születését hírül adó evangéliumi rész (Szent Máté vagy Szent Lukács Evangéliumából) felolvasásával kezdődik az ünnepi vacsora. Majd ezt követi az ostyatörés, melyet jókívánságok kísérnek. Ez a szokás az utolsó vacsorára utal, mikor Jézus megtörte a kenyeret és tanítványainak adta.

Az adott régióban uralkodó szokások és a családi hagyományok szabják meg, hogy mi kerül szentestén az ünnepi asztalra, de tradicionálisan általában mindenhol 12 fogást szolgálnak fel. Mindent meg kell tenni azért, hogy az ember szerencsés legyen az új esztendőben. Ezért néhol, az egyik legtipikusabb karácsonyi étel, a töltött tésztával gazdagított céklaleves (*barszcz czerwony z uszkami*) egyik levesbetétjébe egy aprópénzt rejt el a ház asszonya. Boldogság és bőség várja azt, aki megtalálja. Lengyelország egyes régióiban készítenek mandula -, gomba-, vagy hallevest is. A karácsonyi asztalról nem hiányozhat a hal. Hagyományosan rántott, vagy aszpikos pontyot, illetve különböző ízesítéssel heringet tálalnak fel Lengyelországban. Manapság a háziasszonyok lazacot vagy fogast is készítenek. Az ünnepi menüben kötelező jelleggel megtalálhatók a savanyú káposztából készült ételek is, mint például a sárgaborsós káposzta, a gombás káposzta, a káposztával töltött *pierogi*,vagy a hajdinával és gombával töltött káposzta (*gołąbki*) . Italként az aszalt gyümölcsökből készült kompótot fogyasztják. Desszertként mákos galuskát, vagy *kutia*-t (mákkal, mézzel, aszalt gyümölcsökkel összekevert gabona), *Szilézia*ban pedig *moczka*-t (tésztából, mandulából, szárított gyümölcsökből és barna sörből készített karácsonyi édesség) és *makówka-t* (mákos gubához hasonlatos étel) esznek az ünnep előestéjén.

Lengyelországban szenteste és tulajdonképpen az egész karácsonyi ünnepek alatt *koledákat*, pásztorénekeket énekelnek a családokban. Nagyon sok tradicionális lengyel karácsonyi dal ismerünk, közülük a legrégebbiek középkori eredetűek. A legnépszerűbb karácsonyi dalok a következők: Az éjszaka csendjében (*Wśród nocnej ciszy*), Ma Betlehemben (*Dzisiaj w Betlejem*), Lulajże, Jezuniu, Isten születik (*Bóg się rodzi*), Mikor Krisztus születik (*Gdy się Chrystus rodzi*),

Lengyelország néhány területén fennmaradt a *koledálás* szokása, mikor jelmezes betlehemezők járják a házakat. Jókívánságokkal és koledákkal kedveskednek az embereknek.

A szenteste az éjféli misével ér véget, melyet Lengyelországban *pasterka*-nak neveznek. Az éjféli mise szokása a kereszténység felvételével együtt honosodott

meg az országban. A hagyomány szerint a *pasterka-n*, a Betlehembe érkező pásztorokra emlékezünk, akik elsőként fejezték ki hódolatukat az újszülött Kisded előtt.

Szerző: SIENKIEWICZ EWA
Fordítás: TROJAN MÁRTA

HÚSVÉTI HAGYOMÁNYOK LENGYELORSZÁGBAN

A lengyel húsvéti hagyományok eredete a XIV. századig nyúlik vissza. A húsvét a kereszténység legfontosabb ünnepe, – Jézus feltámadására emlékezünk ezekben a napokban. Lengyelországban tavasszal tartják a húsvétot, így a vallási hagyományok összekapcsolódnak az új évszak beköszöntét jelző pogány népi hiedelmekkel és szertartásokkal. A legismertebb lengyel húsvéti hagyományok közé tartozik a hímes tojás készítés, a kosarakba előkészített étkek megszentelése, és a feltámadási ünnepi szentmisét követő húsvéti reggeli.

A húsvéti előkészületek a nagyhét kezdetén, virágvasárnap (lengyelül Pálmavasárnap) kezdődnek el. Ezen a napon, Jézus dicsőséges jeruzsálemi bevonulásának emlékére szentelik fel az ún. *pálmákat.* A hagyományos *pálmákat h*amvazószerdán gyűjtött fűzfa gallyakból készítik, melyeket vízbe tesznek, hogy virágvasárnapig kifejlődjenek. Mikor is zöld bukszus levelekkel és szalmavirágokkal díszítik fel őket. Régen a megszentelt pálmával könnyedén megcsapkodták a ház lakóit, hogy szerencsések legyenek. Az ajtó fölött vagy a kép mögött elhelyezett pálma a viharoktól és a tűztől védte a házat. Húsvéthétfőn a lengyel falvakban a gazdák a húsvéti pálmával szentelték meg a kerteket és a földeket, hogy sikeres legyen az aratás abban az évben.

A pogány idők óta alkalmazott tojásfestés és tojásdíszítés az egyik legrégebbi lengyel húsvéti hagyomány. A tojásokat mágikus és tavaszi szimbólumokkal díszítették. A kereszténység Krisztus feltámadásának, a természet és az élet újjászületésének szimbólumaként értelmezte őket. A hímes- és egyszínűre festett tojások aprólékosan kidolgozott mintái és színei az adott régió népművészeti hagyományait tükrözik.

A nagyhét az intenzív felkészülés időszaka, s ezalatt a lelki felkészülést is értjük. Hagyományosan a lengyel házaknál ekkor rendeznek nagytakarítást, hogy húsvétra a lakás tökéletesen tiszta legyen. Ekkor készítik el a hagyományos húsvéti fogásokat, és ekkor festik meg a hímestojásokat is. A katolikus hívők nagyböjti lelkigyakorlaton vesznek részt, a szent három nap alatt meggyónnak és imádkoznak.

Nagycsütörtökön elhallgatnak a templomok harangjai, és csak a kora reggeli feltámadási misén szólalnak meg húsvétvasárnap. Nagypénteken a vallásos emberek szigorú böjtöt tartanak, és templomba mennek. Ezen a napon emlékeznek arra, hogy Krisztust keresztre feszítették. Ez a keresztény év legszomorúbb ünnepnapja. A lengyel templomokban felállítják Krisztus sírjának másolatát**,** ahol a hívek imádkoznak és virrasztanak. Krisztus a Golgotára tett utolsó útjának emlékére ünnepélyes Keresztutat tartanak, mely azzal fejeződik be, hogy Jézus testét belehelyezik a sírba. Hagyományosan a sírt tűzoltók, cserkészek, vagy katonák őrzik. Vallásos előadásokat is tartanak, melyek előképei a középkorban bemutatott, az Úr Szenvedéseit megéneklő misztériumjátékok.

Lengyelország egyes régióiban még mindig élő az a népszokás, hogy nagypénteken eltemetik a *żureket* és a heringet. A 40-napos nagyböjt után, a megunt böjti ételeket kiöntötték, a fazékkal együtt elásták a żureket, a heringeket pedig megkínozták és fára szegezték őket.

Nagyszombaton reggel a háziasszonyok egész Lengyelországban egy kosárban előkészítik a szentelésre váró étkeket, melyet majd húsvétvasárnap reggelén fognak elfogyasztani. A kosarat elviszik a templomba, hogy megszenteljék. A kosár tartalma változhat a családi és az egyes régiók

hagyományait figyelembe véve. A hagyománynak megfelelően a kosárban lennie kell: kemény tojásnak, és festett, hímes tojásoknak, melyek az élet halál felett aratott győzelmét szimbolizálják a.- kenyérnek, mely a kereszténységben Krisztus testét jelképezi, – tészta -vagy cukor bárányfigurának; sónak, a megtisztulás jelképének, mely a népi hiedelmek szerint megvéd a rossztól; tormának, a fizikai erőnlét és Krisztus áldozatának szimbóluma; füstölt húsnak (sonka és kolbász), mely az egészség és a termékenység szimbóluma, sajtnak – mely az ember természettel alkotott barátságát jelképezi, valamint süteménynek, a rátermettség és tökéletesség szimbólumának. A kosarat fehér szalvétával fedik be, és bukszus ágakkal, télizölddel, tavaszi virágokkal díszítik. A hagyományoknak

megfelelően minden házi munkát be kell fejezni addig, amíg a kosarat hazaviszik a templomból. A kosár tartalmához pedig csak húsvétvasárnap reggelén lehet hozzányúlni.

A feltámadási szentmise után az egész család leül a fehér abrosszal leterített, zsázsával, tavaszi virágokkal, barkával, de főként a tésztából vagy cukorból készített húsvéti báránnyal díszített asztalhoz. A családok azzal kezdik az ünneplést, hogy a cikkekre vágott tojással jó egészséget és boldogságot kívánnak egymásnak. Ezen a napon a család több órát tölt együtt az asztalnál, miközben közösen elfogyasztják a húsvéti finomságokat**.** A hagyományoknak megfelelően először a megszentelt kosár tartalmával kiegészült fehér kolbásszal gazdagított żureket fogyasztják el. A lengyel húsvéti asztal sonkával, kolbásszal, pástétommal, húsroládokkal, sült karajjal és tojással van gazdagon terítve. A desszertként ünnepi sütemények szerepelnek: kuglóf (*babka*), mazurek, túrós sütemény(*sernik*).

A húsvéthétfő, azaz a *Śmigus-dyngus* az nap, mikor a fiúk vízzel locsolják meg a lányokat. Ez egy régi szokás, mely elsődlegesen valószínűleg a megtisztulással és a termékenységgel volt összefüggésben.

Szerző: SIENKIEWICZ EWA
Fordítás: TROJAN MÁRTA

MAZÓVIA NÉPI KULTÚRÁJA

Mazóvia (lengyelül: Mazowsze) népi kultúrája változatos képet mutat. **Łowicz** és környéke etnográfiai szempontból Lengyelország legősibb régiója. Népszerűségét a térség legreprezentatívabb öltözeteként számon tartott, gazdagon díszített, színes népviseletének köszönheti. A łowicz-i viselet alapját csíkos mintájú gyapjúszőttes képezi, melyet az asszonyok otthon, saját szövőszékükön készítettek el, s később ebből varrták az öltözeteket. Napjainkban a csíkos, többszínű anyagok, valamint az ingeken és a kendőkön látható színes hímzések a régió emblémájaként értelmezhetők. A színek iránti lelkesedés nagyon jól látszik a belső terek díszítésében is. A házak belsejét díszítő łowicz-i színes képkivágások, valamint a festett ládák, és a közeli Nieborowból származó fajanszok a łowicz-i stílus legreprezentatívabb példái közül valók. A mazóviai

falu népi hagyományai a Nobel-díjas lengyel író Władysław Stanisław Reymont *Parasztok* című regényének köszönhetően váltak ismertté.

Kurpie régió a papírkivágásoknak és a borostyánnak köszönheti a hírnevét. A terület kultúráját a faépítészetben használt ornamentika, a házak színes belső terei és népviselete különbözteti meg a többi régiótól. A kislányok ünnepi viseletének jellegzetessége, a bársonyból készített, szalagokkal és virágokkal díszített fejfedő, valamint a térség hímzései, a lengyel népművészet legérdekesebb példái közé sorolhatók. A népviseletet a Kurp Rengetegből (*Puszcza Kurpiowska*) származó borostyán megmunkálásával készült gyöngysorok, és a hárs háncsból készített hagyományos lábbelik egészítik ki. Kurp népviselettel nemcsak a folklór bemutatókon találkozhatunk, hanem az úrnapi körmeneteken is, ahol egyre gyakrabban öltik magukra az emberek. Az egyik faluban, Kadzidłoban megrendezett Lakodalmas Folklórfesztiválon minden évben látható a régió lakodalmas szokásainak szépségét felelevenítő „Kurp menyegző". Az érdeklődők részt vehetnek még „Az eltűnőben levő szakmák" címet viselő műhelyfoglalkozásokon.

Kurpie régióban járva érdemes benéznünk Łyse-be is, a falu virágvasárnapi ünnepségére, ahol Lengyelországon belül csakis itt láthatunk óriási, több méter hosszú papírvirágokkal díszített ún. pálmákat. A kurp lakosság mind a mai napig megőrizte nyelvjárását. Csodálatos hagyomány és egyúttal ünnep is az ún. Kurp Mézgyűjtés (*Miodobranie Kurpowskie),* melynek helyszíne Myszyńce mellett, Zawodzie-ben egy erdei tisztáson van. Ezen a napon megcsodálhatjuk a kurp kézműves tárgyakat, megnézhetjük a régió együtteseinek fellépését, és végül, de nem utolsó sorban valódi mézet kóstolhatunk.

Mazóviában járva érdemes benéznünk **Sierpcbe, a Lengyel Falumúzeumba**. A skanzenben tett látogatás tulajdonképpen időutazás egy XIX. századi mazóviai faluba. A kerítésekkel, kertekkel, mezőkkel, méhészetekkel és megművelt földekkel körülvett falusi házak mellett gyakran bemutatják a hagyományos eszközökkel végzett háztáji munkákat is. E mellett népi iparművész- és kézműves foglalkozások várják az érdeklődőket.

Mazóviától nem messze található **Kasubföld** (***Kaszuby***). A régió érdekes folklórral és gyönyörű hímzésekkel rendelkezik. Ez utóbbi esetében mindmáig szigorúan érvényes a „hét szín szabálya". A kasubok saját nyelvüket tartják a legnagyobb kulturális kincsnek, mely nem pusztán nyelvjárás. A kasub nyelvet az iskolában oktatják. Érdekesség, hogy le is lehet érettségizni belőle.

Mazóviától nyugatra található **Kujávia** (***Kujawa***). A kujáviai menyegzői szertartásokból eredeztethető a kujawiak néven ismert néptánc, melyet napjainkban lengyel nemzeti táncként emlegetnek. Nyugodt tánc, melyhez hangulatos, lírai zene társul. A lassú, csúsztatott tánclépések jellemzik – a párok lassan fordulnak, miközben lágyan ringatóznak. Ezért nevezik álmos, vagy ringató táncnak is. Fellépéseik alkalmával a néptáncegyüttesek általában együtt táncolják az élénk oberekkel. Kujáviában a mai napig fennmaradt az ún. „kecskejárás" szokása. A falvakban farsang utolsó, torkos csütörtöktől hamvazószerdáig terjedő időszakában a falvakban, jelmezesek zenészekkel együtt járják a kujáv házakat.

A **Mazowsze Állami Tánc-és Énekegyüttes** a lengyel kultúra nagykövete. Ez a legnagyobb és legreprezentatívabb lengyel folklór együttes az egész világon, mely hazájának kultúráját népszerűsíti az országon belül és külföldön is. A „Mazowsze" több, mint 60 éve ad elő lengyel dalokat, táncokat, szokásokat és mutat be lengyel népviseleteket. A kulturális örökség megőrzéséért kifejtett munkájának köszönhetően nemzeti együttesként tekintenek a csoportra, a külföldön élő lengyelek számára pedig neve egyet jelent a hazafiasság és a lengyelség fogalmával.

A régió éttermeiben az étlapon bőségesen találhatunk kínálatot vadhúsokból. Megkóstolhatjuk például a régi lengyel módra készített kacsát, ehetünk fogolymadarat, fürjet, kurp módon elkészített vadgerincet, és ólengyel húsos káposztát, azaz *bigost* . Ami a halételeket illeti, érdemes megpróbálni a pontyból és rákból készített pástétomot varsói módra. Ebből a régióból származik a régi lengyel recept szerint, liba – vagy kacsavérből készített ún. feketeleves (*czarnina*), melyet aszalt gyümölcsökkel és burgonyagombócokkal tálalnak. Népszerűek az egyszerűbb vegetáriánus ételek is, mint például a barátfüléhez hasonlatos töltött tészta (*pierogi*), a burgonyás sült (*babka ziemniaczana*), vagy a rozskovászból készült leves (*żurek*). Különlegességnek számít az erjesztett kenyérből vagy céklából készült ital *(kwas),* valamint a mézzel és aszalt borókával ízesített kurp sör. A mazóviai konyha érdekessége, hogy a húsvétvasárnapi reggelin céklalevest (*barszcz czerwony)* kínálnak, żurek vagy fehér barscs helyett. A mazóviai tradicionális konyha tulajdonképpen a tipikus régi lengyel konyha megfelelője.

Szerző: SIENKIEWICZ EWA
Fordítás: TROJAN MÁRTA

KIS-LENGYELORSZÁG NÉPMŰVÉSZETE ÉS NÉPI KULTÚRÁJA

Kis-Lengyelország népművészetét és népi kultúráját a régió fővárosában, Krakkóban és annak környékén ápolják a legintenzívebben. Lengyelország felosztása idején ez a terület az osztrák császár fennhatósága alá tartozott, aki az orosz cárral és a porosz uralkodóval ellentétben megengedte a lengyeleknek, hogy azok ápolják (*ősi*)hagyományaikat. Itt élt, és alkotott Oskar Kolberg, lengyel etnográfus, zeneszerző, a népművészet szerelmese. Kolberg írt egy többkötetes könyvet a lengyel népi kultúráról *A nép, annak szokásai, életmódja, beszéde, étkei, közmondásai, rítusai, népi varázslásai, játékai, dalai, zenéje és táncai* címmel.

A Kis-Lengyelországba tett látogatás remek alkalom arra, hogy közelről is megtekintsük a gazdagon díszített, színes krakkói népviseletet: a szépséges pávatollat a férfiak piros négyszögletű sapkáján, valamint a lányok csillogó mellényeit, és virágmintás szoknyáit. Ez a leggazdagabb lengyel népviselet, melyet felismernek az egész világon. Nemzeti viseletként a lengyel kultúrában elsőként a krakkóiakról és a hegyi emberekről (gurálokról) szóló első lengyel nemzeti opera premierjén jelent meg. Közvetlenül Lengyelország III. felosztása előtt Tadeusz Kościuszko is krakkói viseletben tett hűségesküt a népnek. A XIX. század közepén az arisztokrácia körében divat volt, hogy a hazafias lelkület demonstrálására a személyzetet nemzeti viseletbe öltöztették.

Krakkó környékéről származik a legnépszerűbb lengyel népi tánc, a vidám, ugrálós *krakowiak*. Elsőként a XV. században írnak róla a források, melyről említést tesz Krónikájában Mikołaj Rej is. A krakowiak lengyel nemzeti tánc lett, csak úgy, mint a polonéz, a mazurka, a kujawiak és az oberek. Napjainkban elválaszthatatlan eleme a lengyel kultúrának, Lengyelországban és az egész világon. A népi *eredetű* krakowiak ritmusa felfedezhető a lengyel komponisták – Chopin, Moniuszko és Szymanowski szerzeményeiben is. Az ismert táncritmus lengyel, nemzeti karaktert kölcsönöz műveiknek.

Kis-Lengyelország kulturális örökségéhez hozzátartoznak a legendák és elmúlt időkről szóló elbeszélések. Az egyik legérdekesebb és legeredetibb a Lajkonikról szóló legenda, melynek története XIII. századi történelmi eseményekig vezethető vissza, mikor is a tatárok elérték Krakkót. A tatárokat legyőző ütközet emlékére sok év óta, Úrnapja nyolcadán a város utcáit különös lovas járja egy tatár vezér öltözetébe bújva. A Lajkonik figurája turista attrakció, s egyúttal Krakkó védjegye is. A krakkói hagyományok másik fontos eleme a Mária templom tornyából mindennap délben felhangzó trombitajel, a *hejnał*. A legenda szerint története a lengyelországi tatárjárás idejére vezethető vissza. A trombitás, aki figyelmeztette a várost az ellenség közeledtére egy tatár nyíl áldozata lett. Ezért szakad meg játszása közben a dallam. A befejezetlen *hejnał* már évszázadok óta felhangzik Krakkóban.

A tradicionális népi kultúra Kis-Lengyelország régiójában a vallási ünnepekhez kapcsolódó *változatos* és mindmáig élő hagyományokban él tovább. Az itt élők különösen nagy gondot fordítanak a húsvét megünneplésére. A szent három nap alatt a legtöbb krakkói templomban felállítják a Szentsírt. Még továbbra is jellemző az a szokás, hogy a húsvéti időszakban hét sírt látogatnak meg az emberek, annak a hét mondatnak az emlékére, melyeket Krisztus mondott el a keresztfán. Szintén a hagyományok közé tartozik, hogy a krakkói érsek Nagyszombaton a Mária-templom előtt megszenteli az ünnepi ételeket, ezután pedig a város polgármesterének ünnepi jókívánságai hangzanak el. Történik mindez délben, a krakkói *hejnał* felhangzása után.

Húsvét hétfőn még mindig szokás, hogy a fiúk vízzel locsolják, és fűzfa gallyakkal vesszőzzék meg a lányokat. Ez az un. *śmigus-dyngus*. Kizárólag Krakkóban maradt meg az a szokás, hogy a hívek a városon kívül mennek el templomba. Ez a hagyomány a középkorból eredeztethető, elnevezése pedig a bibliai falu nevéből, Emmausból származik, ahol megjelent a feltámadt Jézus. Húsvéthétfőn tartják a Szent Szalvator templomban az Emmausi Búcsút, melynek keretében népművészek lépnek fel és a krakkói népművészetet reprezentáló kirakodóvásárt tartanak.

A Krakkó közelében található Wieliczkában, és Lednicában a tűz papnőjének legendája nyomán fennmaradt egy másik színes, pogány népszokás. Egy korommal bekent, nőnek öltözött férfi a kéményseprővel és krakkói népviseletbe öltözött fiatalokkal járja a várost, és mindenkit összeken korommal, akivel csak

találkozik. Állítólag ez szerencsét hoz. Minden év decemberében megcsodálhatjuk Krakkóban a karácsonyi betlehemeket. A betlehemkészítés ötlete a XIX. században élő krakkói kőművesektől ered, és napjainkban is fontos elemét képezi a krakkói kulturális hagyományoknak.

Kis-Lengyelország gasztronómiai hagyományai változatos képet mutatnak. Egyrészről egy szerény, többségében lisztes, káposztás és burgonyás ételekből álló paraszti konyha, – másrészről pedig az udvari konyha, melynek alapját ínyenc húsfajták, gyakran vadhúsok, valamint külföldről behozott luxus termékek képezték. A krakkói régió jellegzetes ételei között szerepel az un. *maczanka krakowska, (*krakkói mártogatós), mely zsemlébe helyezett párolt sertéskaraj gombával és uborkával gazdagítva, a *żurek krakkói módra,* valamint a hajdinával és gombával töltött kacsa. Wadowicében, II. János Pál pápa szülővárosában lehet megkóstolni a híres „pápa-krémeseket". Krakkóban érdemes megpróbálni az *obwarzanki*-t, a jellegzetes krakkói perecet, melyet már több száz éve ugyanazon recept alapján készítenek.

Szerző: SIENKIEWICZ EWA
Fordítás: TROJAN MÁRTA

SZILÉZIAI NÉPI HAGYOMÁNYOK

Gazdag népviseleteinek, ízletes konyhájának, érdekes szokásainak és jellegzetes nyelvjárásának köszönhetően Szilézia az egyik legérdekesebb régiója Lengyelországnak. Szilézián belül megkülönböztetjük Alsó-Sziléziát és Felső-Sziléziát valamint Opolei Sziléziát. A sziléziai nyelv a lengyel nyelv dialektusaként ismert, a lengyel népi kultúra része. A régió fejlett iparral rendelkezik, különösen bányászata számottevő. Ezért a térség népi hagyományai a bányászathoz kötődnek. Sziléziai hagyomány szerint a térség legnépszerűbb ünnepe a bányászok védőszentjének, Szent Barbarának a napja. Ezen a napon, a régió számos városában tartanak ünnepségeket, bányász egyenruhában vonulnak fel a fúvós együttesek tagjai, a szabadtéri programokon pedig a sziléziai folklórt népszerűsítik. A hagyományoknak megfelelően összejöveteleket, ún. „kocsmákat" rendeznek a bányászok részére. Ide csak férfiak léphetnek be, akik ekkor sört isznak és csülköt esznek, bányász egyenruhát viselnek és énekelnek (itt felhangzik a bányász himnusz is).

Többféle sziléziai népviseletet is megkülönböztethetünk. Az öltözeteket az intenzív sárga, kék és piros szín használata jellemzi, melyek alól egyedül az ing egy részlete fehérlik ki. A női viseletet a virágból és gyöngyökből gazdagon font koszorú, és az elmaradhatatlan rózsa mintás szoknyák jellemzik. A sziléziai népviseletet nem csak a népi együttesek fellépésén csodálhatjuk meg. Nagyon sok ünnep és ünnepség alkalmával láthatunk a régióban hagyományos sziléziai népviseletbe öltözött felnőtteket és gyermekeket, így például a nagyszombati ételszentelésen Bytomban.

A Lengyelországon kívül is ismertté vált „Śląsk" (Szilézia) Tánc-és Énekegyüttes a „Mazowsze" Együtteshez hasonlóan a Lengyel Nemzeti Kultúra nagykövete. A több száz tagot számláló népi együttes (kórus, balett, zenekar) már 60 éve színpadon van, és népszerűsíti a lengyel népi kultúrát a kontinenseken. Repertoárjában a sziléziai folklór mellett megtalálhatók más régiók dalai és táncai, illetve szakrális és hazafias zeneművek is. Nyár elején az együttes székhelyén, a Koszęcini Kastélyban rendezik meg Szilézia Ünnepét, melynek keretén belül minden évben megtarják a „Śląsk" születésnapját, emellett más népi együttesek is előadják műsorukat.

A sziléziai hagyományok ápolásának egyik fontos eseménye a Koniakówban megrendezésre kerülő Pásztor Vásár. Augusztus végén a Kárpátok számos részéről érkeznek ide pásztorkodással, kézművességgel foglalkozó, vagy az egyes régiók hagyományos termékeit előállító hegyvidéki emberek (gurálok). Ezen a napon tartanak sajtbemutatót, és megmutatják, hogyan kell megnyírni egy juhot. Az érdeklődők kézműves foglalkozásokon vagy a sziléziai zenekarok és népi együttesek koncertjein vehetnek részt, Meg lehet kóstolni az egyes régiók ételeit, és a sziléziai ízeket; például a juhtúrót (*bryndza)*, a füstölt juhsajtot (*oscypek)*, és a savanyú káposztalevest bárányhússal.

Koniaków gyönyörű, horgolt csipkéiről is híres, melyeket Lengyelország-szerte és külföldön is csodálnak. Koniakówi csipkéket ajándékoztak ismert személyiségeknek- koronás főknek, színésznőknek, énekesnőknek, sőt még a pápának is. A csipkéket hagyományosan fehér vagy krémszínű fonalakból készítik el. Egy szalvétának, abrosznak, vagy ruhadarabnak az elkészítése nagyon aprólékos, precíz munkát igényel. Ugyanis a csipkék, főként növényi motívumokból álló minden elemét külön készítik el, majd később ezeket összedolgozzák. Szép gyűjteményt csodálhatunk meg a Csipkemúzeumban. Az istebna-i Járási

Kulturális Központban található a világon a legnagyobb **koniakow-i** csipke. 5 méter az átmérője, kb. 5 kg a súlya, kb. 8000 elemből áll, és megtalálható a Guinness Rekordok Listáján. Koniakówban még érdemes benéznünk a Pásztor Centrumba, melynek udvarán láthatjuk a legelőről ismert állatokat, épületében pedig megtekinthetjük azokat a régi eszközöket, melyek a hagyományos sajtok elkészítésében játszottak fontos szerepet. Ezenkívül a gyapjú előállítását és feldolgozását bemutató foglalkozásokkal és a régió továbbra is élő régi népszokásaival várják az érdeklődőket.

Érdekes kiállítás látható a Jaworzynkai Regionális Múzeumban, ahol többek között megismerhetjük a térség népviseletét és a háztáji gazdaságokban használt eszközöket. Itt meg is lehet szállni, valamint a helyszínen megkóstolhatjuk a hagyományos sziléziai ételeket.

Wisłá-ban érdemes benéznünk a Beszkidi Múzeumba, az itt látható kiállítási tárgyakon keresztül ugyanis megismerhetjük a sziléziai hegylakók (*góral*) életét, például képet kaphatunk

a pásztorok mindennapjairól. Részesei lehetünk olyan eseményeknek, melyek egykoron szervesen hozzátartoztak a sziléziai pásztorok életéhez, mára azonban turisztikai attrakciókká váltak. Május elején rendezik meg az ún. *redyk*-et, azaz azt az ünnepséget, mikor is a különböző gazdák által nevelt juhokat közös nyájba terelik. Ezen az ünnepségen láthatunk hagyományos népviseletbe öltözött gurálokat, hallhatunk népdalokat és tradicionális hangszereken játszott népzenét, valamint megismerkedhetünk a juhtartással kapcsolatos szokásokkal.

A sziléziai konyha az egyik legváltozatosabb és legérdekesebb ízeket felvonultató konyha az egész országban. Húsban és burgonyában gazdag ételeket kínál. A sziléziai hagyományok hatottak leginkább a jelenlegi lengyel konyhára. A bányászok kemény munkát végeztek, ezért kalóriában gazdag, laktató ételeket kellett enniük. A régió legismertebb ételei közé tartozik a sziléziai galuska, valamint a húsrolád vörös káposztával, illetve megemlíthetjük még a különböző sülteket, panírozott húsokat, húsgombócokat, valamint a burgonyás tócsnit és rakottakat.

Szerző: SIENKIEWICZ EWA
Fordítás: TROJAN MÁRTA

PODHALE RÉGIÓ HAGYOMÁNYAI ÉS NÉPMŰVÉSZETE

A Lengyelország déli részén fekvő Podhale régiót népi kultúrája és a gurál (*góral)* népművészete teszi egyedivé. Podhale lakói nyíltan vállalják különbözőségüket és a hegyi, azaz a gurál közösséghez való tartozásukat. Büszkén terjesztik hagyományaikat és kultúrájukat. Nem szégyellnek tájnyelven beszélni, és gurál öltözetet viselni a régió határain kívül sem. A gurál népi kultúra legjelentősebb központja Zakopane. Ha ellátogatunk ebbe a városba, akkor lépten-nyomon találkozhatunk a régió népművészetének jellegzetes elemeivel: az öltözettel, a tájnyelvvel és a konyhával.

A régió nép kultúrájának egyik legfontosabb eleme a **gurál (*góral)* tájnyelv.** Nem csak az otthonokban hallható mindennap, hanem a munkában, az iskolában és séta közben is az utcán. A gurál tájnyelv a lengyel nyelv dialektusa, mely számos ólengyel kifejezést, és a szlovák, magyar és balkáni nyelvekből átvett szavakat tartalmaz.

Ha Podhaléra érkezünk, érdemes odafigyelnünk **a népviseletek** gazdagságára és **sokszínűségére**. Elválaszthatatlan elemét képezik a gurál kultúrának. Régen a gurálok ilyen viseletekben jártak mindennap, jelenleg ünnepi alkalmakkor és fontos ünnepségeken,- például lakodalmakon, temetéseken, vagy keresztelőn, – öltik magukra a jellegzetes ruhákat.

Podhale zenéje különbözik Lengyelország más régiójának népzenéjétől. Általában zenei feljegyzés nélkül, nemzedékről nemzedékre öröklődnek a dallamok. A hangszeres gurál zene és az énekek megszólalnak a családi ünnepségeken is, ilyenek például a lakodalmas énekek. Gurál zenekarok kísérnek több szertartást is. Ünnepnapokon és nyári fesztiválokon is játszanak és énekelnek hazafias és vallásos énekeket. Podhale lakóinak többségének szép és erős énekhangja van. A gurál énekeket többszólamban, gyakran kurjantásokkal színesítve adják elő. A dalok témáját a mindennapi életből vették. A szövegek a szerelemről, a hegyek

iránti szeretetről, vagy a betyár bandákról szólnak. A gurál zene jellegzetes hangzása a régió kulturális életének elválaszthatatlan eleme.

Podhale legnépszerűbb népi táncai a **betyártánc és a gurál tánc**. A mozdulatok a pásztor szokásokból alakultak ki, ezért ezek elsősorban férfitáncok. A nők szerepe viszont ezeknél a táncoknál csekély, csaknem dekorációs elemként értelmezhető. A legtöbb gurál tánc menete hasonló: előénekléssel kezdődik még a hangszeres zene megszólalása előtt. A betyártáncot körben táncolják a férfiak. A tánc egyes elemeit, úgy mint a magasba ugrásokat, a láb hirtelen előre lendítésével társuló mély ülőmozdulatokat, a táncosok erejét és jártasságát bizonyító közbeéneklések és kurjantások választják el egymástól. A gurál táncot egykoron általában egy pár táncolta, mivel gyakran a házaknál táncolták. Napjainkban a gurál tánc és a betyártánc elemei keverednek egymással.

A tájnyelvhez hasonlóan a gurál zenét is a Podhalén érdemes meghallgatnunk. Érdemes egy helyi éttermet, vagy kocsmát meglátogatunk, mivel ezeken a helyeken gyakran játszanak gurál zenekarok. Zakopanéban ötven éve megrendezik a Hegyvidékek Nemzetközi Folklór Fesztiválját.

A folklór szerelmesei néhány napig gyönyörködhetnek a gurál zenében és táncban.

Podhale régió hagyományos népművészete is egyedülálló. Ide sorolhatjuk a szobrászati alkotásokat, a fából készült, díszített használati tárgyakat, valamint a hímzett munkákat és az üvegre festett képeket. Podhale népművészeti alkotásait megcsodálhatjuk Zakopane és a régió városainak gurál kocsmáiban, a galériákban és a népművészek műhelyében. Podhalén a népi fafaragás főként vallási és esztétikai funkciót tölt be. A hagyományos népi fafaragók egyénileg vagy iparos műhelyekben dolgozva, kézzel készítik egyedi munkáikat. A szentek figuráit faragják meg, sőt egész oltárokat készítenek el templomokba, az utak mentén álló kápolnákba, és a temetőkbe.

Az utcai árusító helyeken, vagy a kisboltokban vásárolhatunk faragott lakásdíszeket, és más népművészeti tárgyakat is. Zakopanéban járva érdemes meglátogatni a száz éve alapított Tátra Múzeumot, ahol a régió történetét, a lengyel hegyek gazdag élővilágát, valamint a Podhale népi kultúráját bemutató kiállításokat járhatjuk végig. Itt megtekinthető egy régi gurál kunyhó berendezése is, ezenkívül láthatók használati tárgyak, viseletek valamint a gurál zenekarban használatos hangszerek.

A regionális gurál konyha fogásai nem tartoznak a különösebben kifinomult készítmények közé, de a hagyományos ételek páratlan ízvilága évszázadok óta változatlan maradt. A jellegzetes összetevők a következők: káposzta, hagyma, burgonya, bárányhús, valamint juhsajt. Fontos szerepet tölt be Zakopane régióban a káposzta savanyítás fennmaradt hagyománya. A káposztát a fűszerlevelekkel együtt hordókba teszik, és mezítláb tapossák. Hagyományos, helyi étel a savanyított káposztából és bárányhúsból készült leves. A tökéletesség szintjére jutottak a gurálok a juhtejből készített különböző sajtok előállításában. Télen lengyel spiritusszal ízesített gurál teával érdemes felmelegedni.

A gurál kultúra különlegessége abban nyilvánul meg, hogy állandóan, és nemcsak az ünnepek és az ünnepségek alkalmával gyakorolják. A lengyel hegyek páratlan atmoszférája, az ősi hagyományok ápolása, és a gurál folklór terjesztésére irányuló igyekezetnek köszönhetően Podhale régióba nemcsak Lengyelországból, de a világ számos szegletéből is érkeznek turisták.

Szerző: SIENKIEWICZ EWA
Fordítás: TROJAN MÁRTA

HAGYOMÁNYOK ÉS FOLKLÓR A LUBLINI RÉGIÓBAN

A lublini régió magában foglalja a Lublini-felföldet, a Polesie Lubelskie és Wołyńskie területet, a déli Polesie-t és Roztocze térségét. Ezen a területen számos nép kultúrája fonódott össze. A régióra jellemző szertartások és a hagyományok többsége szorosan kötődik a vallási- és a földműves ünnepekhez, egyes ünnepek eredete pedig a pogány időkig nyúlik vissza. A Lublini régió keleti területén nagyon sok ma is élő szokás a tavaszi időszakkal van kapcsolatban; ilyen például az a szokás, mikor feldíszített ágakkal (*gaik*) járták a falvakat, a tél elbúcsúztatását szimbolizáló szokás a *marzanna (*női ruhába öltöztetett szalmabábu) vízbe fojtása. A mai napig megtartanak néhány ősi menyegzői szertartást: így a leány-és legénybúcsút, a helyi lakosság által épített ún. lakodalmas kapu felállítását,- melynek akkor van szerepe, mikor a vőlegény kikéri a menyasszonyt a háztól-, továbbá a ifjú párt megáldják a szülők és keresztszülők, mielőtt azok

elindulnának a templomba, illetve ólengyel szokás szerint az újdonsült házasokat kenyérrel és sóval, valamint vodkával fogadják. A régi szokásokhoz kapcsolódik az ún. *oczepiny,* azaz mikor éjfélkor leveszi a menyasszony a fátylát.

A hagyományok népszerűsítésében és megőrzésében tevékeny részt vállalnak a Lublini régió településein szervezett helyi kulturális rendezvények. Kazimierz Dolnyban már több mint 50 éve megrendezik a **Lengyel Népi Zenekarok és Népdalénekesek Fesztiválját**, mellyel egy időben látogatható a Népművészeti Vásár. Néhány napra ez a kicsinyke város a lengyel népművészet fővárosává válik. A vakáció ideje alatt kerül megrendezésre a Nemzetközi Polesie-i FolklórNyár Włodawában. Lublinba, a Nemzetközi Folklór Találkozóra várja az érdeklődőket a Lublini Régió Tánc-és Énekegyüttese. Június elején Zamość városában már több éve megrendezésre kerül a város szervezésében a **Hetman Vásár- Helyi Termékek Fesztiválja „Zamość és Roztocza Ízei"** címmel, melyen megcsodálhatjuk az ősi művészetet idéző kézműves tárgyakat, illetve megkóstolhatjuk a kézzel készített, sajátos ízvilágú termékeket. A Lublini régió hagyományainak és népművészetének terjesztésében több mint 30 éve fontos szerepet játszik a „Zamojszczyzna" Tánc-és Énekegyüttes, mely Zamość-ban, a város kultúrházában működik. Az együttes társszervezője az **EUROFOLK Nemzetközi Folklór Fesztiválnak.** A június elején Zamość óvárosában megrendezésre kerülő eseményre szinte az egész világból érkeznek népi együttesek. Gyakran magyar együttesek is bemutatják itt műsorukat.

A Lublin környékén található Lublini Falumúzeum a Lublini régió hagyományairól nyújt értékes információkat. A 25 hektáron elterülő skanzen a lengyel falu emlékeit mutatja be; műemlék faépületeket, a falusi házak berendezését és díszítését, népi iparművészeti tárgyakat valamint földművelő szerszámokat. A múzeum programokat szervez, melynek keretén belül az érdeklődők megismerkedhetnek a Lublini régió falvainak egykori életével: bemutatják például a hagyományos eszközökkel végzett aratást, és egyéb háztáji munkákat, illetve szerveznek arató ünnepséget is. Az év legrövidebb éjjelén június 21-éről 22-re virradóra meg lehet tekinteni azt az előadást, mely a legősibb szláv népi rítus, a Szent Iván -éji szokások alapján készült. Az intézmény ekkor ismeretterjesztő-oktató foglalkozásokat is tart a gyógynövényekről, a páfrány virágáról szóló legendáról, vagy arról, hogyan kell koszorút fonni virágokból. A program befejezéseként az emberek körül táncolják a tűzrakást, és együtt énekelnek valamelyik népi együttes zenéjére.

A Lublini régió multikulturalitásának hatására a lublini népviseletnek több változata is létrejött. Az öltözetek legjellegzetesebb elemei a színes vízszintes csíkok, melyek megjelennek a női és férfi viseleteken is. A legnépszepszerűbb lublini táncok közé tartozik az oberek, a lublini polka, lublini keringő, és az ún. *mach*. Érdekes népi hangszer a „suka biłgorajska", mellyel Lengyelország más régiójában nem találkozhatunk. A hangszer teste hasonlatos a hegedűjééhez. Specifikus módon lehet megszólaltatni, úgy hogy a húrokat oldalról, a körmökkel kell rezgésbe hozni.

A Lublini régióra jellemző kulturális sokszínűség a térség gasztronómiai hagyományaiban is megnyilvánul. A régió büszkesége a zsidó konyhából átvett hagymássütemény, a *cebularz,* mely nem más, mint egy kör alakú, élesztővel készült tészta hagymás és mákos töltelékkel. Már a XIX. század óta készítik itt. A süteménynek már múzeuma is van, a lublini Szewska utcában. Biłgoraj és Janów Lubelski környékéről származik az ún. *gryczak*, azaz a hajdinás pirog. A sült étel tésztával bevont töltelékét hajdinából, túróból, burgonyából és töpörtyűből készítik. Minden év augusztusában megrendezik Janów Lubelskiben a Hajdina Fesztivált, melyen meg lehet kóstolni a térség jellegzetes ételeit a kedvelt összetevőkel. Roztocze fő specialitásai a kiváló minőségű mézek, melyeket a Zamość környékére telepített „Ulik" méhészet tulajdonosának jóvoltából meg is lehet kóstolni. Nagy sikernek örvendenek a hagyományosan erdei gyümölcs alapú, likőrhöz hasonlatos málnából és vörösáfonyából készült alkoholos italok (*nalewki*). A fent említett ételek szerepelnek a Helyi Termékek Listáján, ennek köszönhetően tradicionális receptúrájuk jogi védelem alatt áll. A Lublini régió a pierogik hazája. Így hát a töltött tészta rajongói megkóstolhatják itt a hagyományos lublini pierogikat túróval és hajdinával (édes és száraz változatban mentával illetve szalonnával gazdagítva), valamint a burgonyával és túróval töltött un.orosz pierogikat. Népszerű még a lencsével, illetve a szezonális gyümölcsökkel töltött pierogi is. Nem régóta a „lublini ízek" közé sorolhatók az édesvízi halakból készült ételek is, mint például a tejfölös compó vagy a ponty sonka. A lublini specialitások, bár egyszerű ételek, mégis ízletesek, laktatók és nagy elismerésnek örvendenek a régióba látogató vendégek körében.

Szerző: SIENKIEWICZ EWA
Fordítás: TROJAN TÜNDE

LENGYEL HAGYOMÁNYOK A KELETI HATÁRVIDÉKEN

A Keleti Határvidék a Lengyel Köztársaságnak a II. világháború után elveszített területeit jelenti. 1939 szeptember 17-én országunk keleti része szovjet és nem német megszállás alá került. Már a határvidék elfoglalása idején a Vörös Hadsereg számos bűntettet követett el úgy a civil lakosság, mint a lengyel hadifoglyok ellen. Lengyelország lerohanásának hivatalos elnevezése mindennek – mindezek ellenére így hangzott. „ A Vörös Hadsereg felszabadító kampánya". 1945-ben, amikor. az egész világ örült a háború befejezésének, a lengyeleknek bele kellett nyugodniuk abba, hogy háború előtti területeik körülbelül felét elveszítették. Országunk keleti határát nyugat felé tolták el és a Bug folyóig terjedt. A Keleti Határvidék Lengyelország területén kívül találta magát és Ukrajna, Fehéroroszország és Litvánia köztársaságainak részeként a Szovjetunióhoz csatolták. Azonban a lengyel emlékezetben és kultúrában továbbra is jelen van, és az ott élő lengyelek nem veszítették el nemzeti önazonosságukat. Létrejöttek és működnek olyan szervezetek, melyek támogatják a lengyel hagyományok, a lengyel folklór és népművészet ápolását, valamint a nemzeti ünnepek megtartását.

A lengyel kultúrában és hagyományban az egyik legfontosabb város **Lwów** (Lemberg). Jelenleg Ukrajna területén fekszik és kb. 20-30 000 lengyel lakosa van. Lwówban számos helyen megtalálhatjuk a lengyelek nyomait. Itt áll Adam Mickiewicz szobra, Lwów lengyel történelmének egyik legfontosabb emléke. A lwówi óváros kőfalain láthatók lengyel nyelvű utcanevek és cégérek. Némelyet közülük felfedtek és jól láthatóvá tettek. Figyelemre méltó a lengyel-ukrán Łyczakowski temető. Fontos része a **Lwówi Sasfiókok Temetője**, a függetlenségért vívott harcokban elesett lengyelek különleges emlékhelye. Megtalálhatóak itt egyszerű lwówi polgárok, januári felkelők sírjai, a lengyel függetlenségért elesett amerikai pilóták, francia katonák emlékhelyei és a lengyel kultúra fontos alakjának, Maria Konopnickának emlékműve. Lwówban működik a **Lwów és Dél-Keleti Határvidék Rajongóinak Egyesülete**. Hála ennek, a lengyel kultúra

szerelmesei bővíthetik az ismereteiket a történelem és irodalom tekintetében, a lengyel hagyományok ápolása terén. Lwów történelmi városközpontja 1998-tól szerepel az UNESCO listáján. A város fontos történelmi helyszínei, ahol lengyel emlékekkel is találkozhatunk: a Magas Vár(Wysoki Zamek) és a Lublini Unió Dombja(Kopiec Unii Lubelskiej), ami jelenleg a város egyik legnépszerűbb kilátója. Lwówban működik a „Lengyel Rádió Lwów". Minden szombat reggel hallgathatóak azok az adások, melyek segítségével a hallgatók ápolhatják a lengyel hagyományokat és élő kapcsolatban lehetnek a lengyel nyelvvel.

Mińskben működik a **Fehéroroszországi Lengyelek Szövetsége,** melynek csaknem ötezer lengyel tagja van és az ország legnagyobb független szervezete, melyet sajnos, nem ismer el a jelenlegi hatalom. Fő célja a lengyel oktatás, a lengyel kultúra, hagyomány és sajtó támogatása, valamint a lengyel emlékhelyek gondozása. Húsvétkor, karácsonykor és minden fontos lengyel ünnepen, a Fehéroroszországban élő lengyelek például ostyatörést szerveznek, ahol lengyel karácsonyi énekeket énekelnek. Működnek itt lengyel templomok, és olyan kórusok, amelyek lengyel hazafias dalokat énekelnek. Vannak népi együttesek, amelyek lengyel néptáncokat és népdalokat adnak elő. Ennek a szervezetnek hála két lengyel iskolát is építettek – Grodno-ban és Wołkowysk-ban. Kezdeményezéseinek köszönhetően számos, a kultúrát, nyelvet, nemzeti hagyományt megtartó kulturális központ, ún. Lengyel Ház létesült. A szövetség nyári tanulmányi táborokat is szervez Lengyelországba, ahol a gyermekek lehetőséget kapnak arra, hogy anyanyelven beszéljenek és megismerjék az anyaországot. A lengyel kultúrát a **Niemen folyó melletti Grodno** város lengyel lakossága is ápolja. A lengyelek itt a lakosságnak körülbelül a 25 % -át képezik, a város épületei pedig Lengyelország keleti városait juttatják eszünkbe.

Litvánia jelenlegi fővárosa **Wilno(Vilniusz), évszázadokon keresztül a** Lengyel Köztársaság területén feküdt és sok lengyel szíve ott maradt mind a mai napig. Európa ezen részén ez az egyik legszebb és leginkább érdemes hely arra, hogy megismerjék A Wilno-i Óváros műemlékei felkerültek az UNESCO listájára. A lengyelség megtartásáról és ápolásáról a **Wilno és Wilno-i Terület Rajongói Egyesülete** gondoskodik. A lengyelek legfontosabb helye az Ostrobramai Madonna kápolnája. Arra, hogyan ápolják a Határvidék lengyel hagyományait, a legjobb példa a négyszáz év óta Wilno-ban, Litvánia védőszentje, Szent Kázmér tiszteletére megrendezett márciusi vásár. A háromnapos vásár idején népművészeti és iparművészeti tárgyakat lehet látni és lengyel népzenét lehet hallgatni. Hasonló

vásárok Litvánia más városaiban is népszerűek, csakúgy, mint a fehéroroszországi Grodno-ban. Wilno egykori lengyel lakosainak és azok leszármozottainak kezdeményezésére most már Lengyelországban is rendeznek ilyen vásárokat. A határontúli lengyel művészek előadásai és a kézműves termékekkel és ételekkel megrakott standok a határvidéki lengyelek kultúrájára emlékeztetnek. Litvániában született és nőtt fel a nagy lengyel nemzeti költő Adam Mickiewicz. Litvániát később a *Pan Tadeusz* című nemzeti eposzában énekelte meg.

Kijev most Ukrajna fővárosa, de a város lengyel nyomai egészen a középkorig vezetnek. A felosztás előtti keleti területek egyik legfontosabb lengyel központja volt. A Kijevi Egyetem tanári testületét és diákjait kezdetben majdnem kizárólag lengyelek alkották. Ott voltak a lengyel arisztokrácia- a Potockik és Branickik palotái. A lengyelek a város leggazdagabb polgárai közé tartoztak. Varsó szános üzletének voltak részlegei. Nagy számban működtek ott lengyel üzemek, magániskolák, újságok és színházak. A januári felkelés bukása után a lengyelek társadalmi hozzájárulása a város életéhez drasztikusan lecsökkent. Az **Ukrajnai Lengyelek Szövetségének** megalakulását és a mellette működő A. Mickiewicz könyvtár létrejöttét csak a 80-as években bekövetkezett rendszerváltoztatás tette lehetővé. A lengyel nyelv tökéletesíésével és a tanítás módszertanával az Ukrajnai Lengyel Pedagógusok Szövetsége foglalkozik.A tantestület képzésében a Kijevi egyetem lengyel tanszéke segít. Kiadnak lengyel nyelvű újságokat, a Lengyel Házban pedig folklór együttesek működnek. A lengyelség újjászületéséhez, a római katolikus Szent Mihály templomban zajló hitélet is hozzájárul. A kijevi Bajkowa temetőben számos, a városhoz kötődő lengyel síremlék található, valamint a lengyel-orosz háborúban elesett lengyel katonák is ebben a temetőben nyugszanak.

A Keleti Határvidéken élő lengyelek a családi kulináris hagyományokat is ápolják. A keleti konyha ismert fogásai közé tartoznak: a litván hideg céklaleves-hidegen tálalt céklaleves tojással, az orosz pierogi, vagy barátfüle krumpli és túró töltelékkel, a galambocska – káposztalevélbe töltött hús és rizs, a blini – kelt palacsinta erdei gombaszósszal, vagy édesen. Szintén jellemzőek az egyszerű, krumpliból és kásából készült ételek.. A Határvidékről származik, az egész Lengyelországban ismert, karácsonyesti étel, a kutia- melyet búzából, mákból és mézből készítenek, mazsolával és dióval. A húsos somból és tőzegáfonyából készített likőrök szintén Lengyelország egykori, keleti határon túli területeit idézik.

BIBLIOGRAFIA / FORRÁS:

Renata Hryń-Kuśmirek, Zuzanna Śliwa *„Encyklopedia tradycji polskich"* Wyd. PRiSka Poznań 1998

Dorota Nosowska *„Mazurek Dąbrowskiego – historia naszego hymnu"* Wyd. IBIS, Poznań 2018

Tadeusz Borowicz *„Polskie kuchnie regionalne"* Wyd. Bauer-Weltbild Media Sp. z o.o., Warszawa 2007

Marta Górska *„Boże Narodzenie w polskim domu. Kolędy i zwyczaje"* Wyd. Olimp Media Sp. z o.o. Poznań 2009

https://symbolenarodowe.pl/

www.polskatradycja.pl

https://swiat-prezentacji.pl › Kategorie › Inne › Polskie tańce narodowe

www.polonez-darmstadt.de/taniec-polonez.html

https://rme.cbr.net.pl/index.php/archiwum-rme/681-marzec-kwiecien-nr-78/kultura-i-tradycje-ludowe/1000-polskie-tance-narodowe-czescia-naszej-kultury

http://www.muzykotekaszkolna.pl/wiedza/gatunki/polonez

https://pl.wikipedia.org/wiki/Kategoria:Polskie_obrzędy_i_zwyczaje_ludowe

www.mazowsze.waw.pl

www.mazowieckiszlaktradycji.com

www.granice.pl/ksiazka/polska-wielkanoc-tradycje-zwyczaje

www.wielkanoc.kurpie.com.pl

www.kurpiowszczyzna.info/index.php/o-regionie/ciekawostki

https://www.malopolska.pl › Publikacje › Kultura › Małopolska, Tradycje i zwyczaje

https://pismofolkowe.pl/artykul/kresy-tradycja-roznorodnosci-2660

https://turystyka.wp.pl/kresy-wschodnie-te-miasta-polska-stracila-po-wojnie

www.polskieradio.pl/.../1599732,Wielkanoc-na-Kresach-Bogactwo-zwyczajow-i-tradycji

www.rp.pl/Rzecz-o-historii/308309959-Mit-o-polskich-Kresach-Wschodnich.html

http://znadniemna.pl/11208/polacy-z-bialorusi-na-swiecie-kultury-kresowej-w-mragowie

https://kresy24.pl/obchody-swieta-polakow-za-granica-i-narodowych-swiat-majowych-na-bialorusi

https://www.gdansk.pl/wydarzenia/Przenikanie-sie-kultur-Polska-i-Litwa

http://www.wilnoteka.lt/kategoria/fakty/polacy-na-litwie

http://l24.lt/pl/kultura-pl/item/274091-folklor-pozwolil-przetrwac-tozsamosci-narodowej-obrady-folklorystow-w-wilnie

https://www.polskieradio.pl/7/5103/Artykul/2126491,Huculski-folklor-Magia-i-prawda-zycia

http://www.teatr.pl.ua/repertuar.html

http://krakow.naszemiasto.pl/artykul/tradycyjne-obrzedy-swiateczne-w-krakowie,2840066,art,t,id,tm.html

https://www.malopolska.pl/file/publications/Tradycje_2017_int_pl.pdf

https://polalech.pl/krakowski-opis.htm

krakow.naszemiasto.pl/tag/tradycja-krakow.html

https://folklorysta.pl/stroj-krakowski
http://xn--pls-jpa.pl/polskie-tance-narodowe/krakowiak
https://folklorysta.pl/category/kultura-ludowa
https://www.malopolska.pl › Publikacje › Kultura › Małopolska, Tradycje i zwyczaje.
https://www.malopolska.pl/publikacje/promocja/malopolska-swieta-tradycje-zwyczaje-1
www.nasze.kujawsko-pomorskie.pl › Etnografia › Kujawy
https://gdziewyjechac.pl/45962/slaskie-tradycje-zwyczaje-legendy-i-ciekawostki.html
https://naludowo.pl/kultura-ludowa/folklor-slaski-opis-zwyczaje-tradycje-na-slasku-swieta-barbary-stawianie-mojow-roch.html
https://www.slaskie.pl/content/kultura
http://www.zespolslask.pl
https://kulturaludowa.pl/artykuly/lubelszczyzna-kulturowe-zroznicowanie-regionu
www.muzeumlubelskie.pl/images/media/file/Stroje%20ludowe%20Lubelszczyzny
teatrnn.pl/.../etnografia-lubelszczyzny-instrumenty-muzyczne-na-lubelszczyznie
http://zamojszczyzna.com.pl
https://skansen.lublin.pl
http://www.festiwale.zakopane.pl/festiwal-folkloru
https://zakopane.com/kultura-goralska-krotki-przewodnik
https://naludowo.pl/...ludowa/folklor-goralski-gorale-podhalanie-muzyka-tradycja-go
http://www.zwiazek-podhalan.pl/a/xwhm,obrzedy-i-zwyczaje-goralskie
https://polalech.pl/podhalanski-opis.htm
muzeumtatrzanskie.pl/
http://www.festiwale.zakopane.pl/festiwal-folkloru

POZNAJMY WĘGRY

ISMERJÜK MEG MAGYARORSZÁGOT

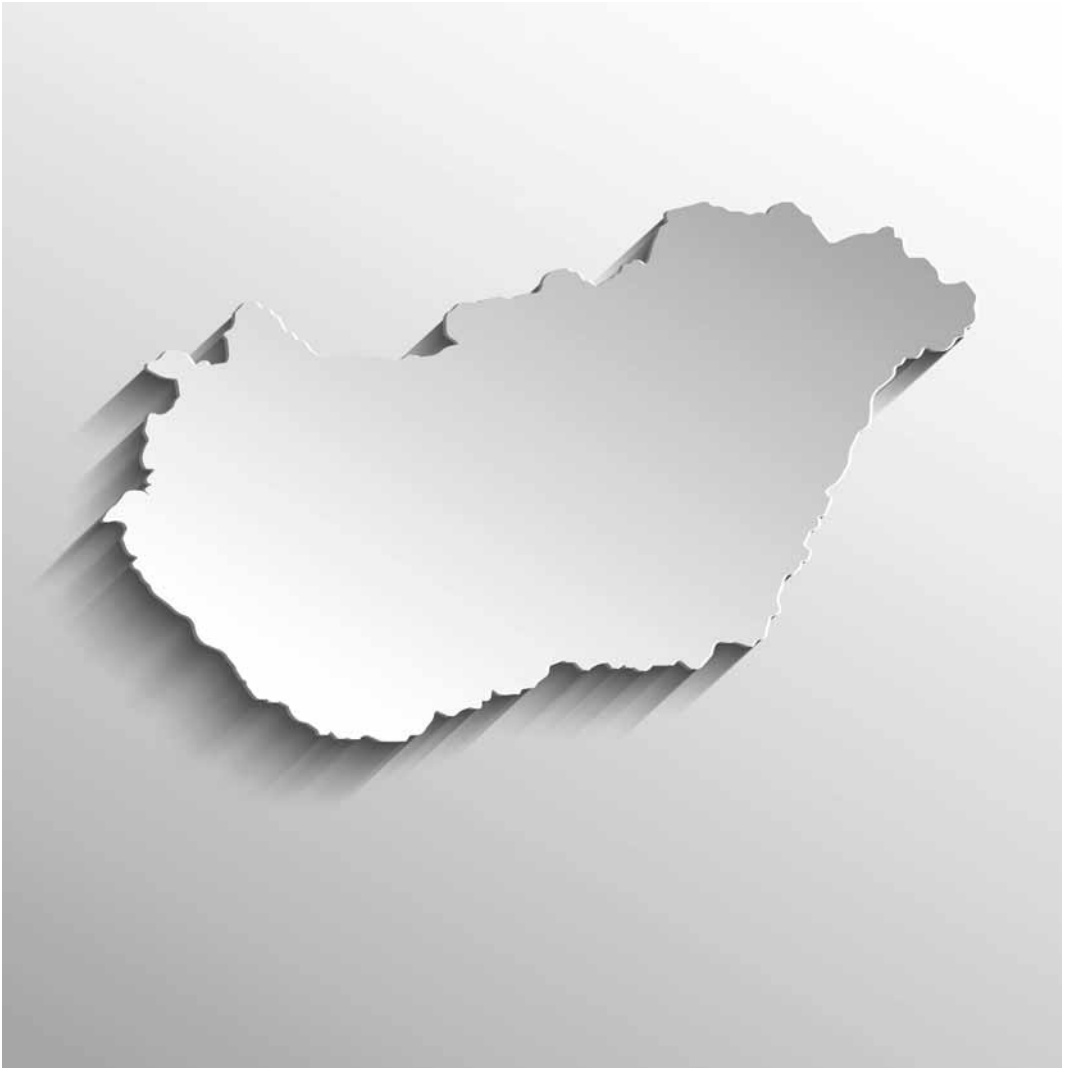

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELME

Szerző: ANDRÉ KRISZTINA

A MAGYAR TÖRTÉNELEM KEZDETEI

A magyar nép az Urál hegység déli vidékét tekinti őshazájának. Az elődök valószínűleg a Kr. e. 8. században elhagyni kényszerültek azt, amit hosszú vándorlás követett. Többször is megtelepedtek hosszabb-rövidebb időre egy-egy nagyobb területen: ezeket szálláshelyeknek nevezzük. Életmódjukra a nomád állattartás volt jellemző (juh, szarvasmarha, ló), tipikus hajlékuk a jurta, kedvelt harci eszközük a visszacsapó íj volt. Magna Hungária (avagy nagy/régi Magyarország) az Urál hegységnek már a nyugati felén helyezkedett el, az itt töltött időről – forráshiány miatt – alig vannak ismereteink. Levédiába a Kr. u. 8. században vándoroltak tovább (a Don folyó környékére). A szálláshely a vezérről, Levediről kapta a nevét. A magyarok itt már törzsszövetséget alkottak, szám szerint hetet. Ezek voltak: Nyék, Megyer, Kér, Keszi, Tarján, Jenő, Kürtgyarmat. A későbbi honfoglalás idején törzsenként telepedtek le, a mai napig fellelhetőek ezek a kifejezések a magyar települések neveiben. Etelközbe a Kr. u. 9. században érkeztek (Dnyeper és Dnyeszter folyók vidékére). Itt köttetett a híres „vérszerződés": a törzsek testvérré fogadták egymást, és vezetőt választottak maguknak Álmos személyében. Ő lett az első magyar fejeledelem, Árpád fia pedig a magyar királyok ősapja.

A honfoglalást megelőzően a magyarok már félnomád életmódot folytattak, azaz növénytermesztéssel is foglalkoztak. Több szempontból is felmerült az igény a letelepedésre, így amikor külső támadással találták szembe magukat, a korábban megismert Kárpát-medencét jelölték ki új hazának. A honfoglalás 895-900 között zajlott, kelet felől, a hágókon és szorosokon át érkezett a magyar nép nagy része.

A 10. században, a honfoglalás után Nyugat- és Dél-Európa irányába is zsákmányszerző hadjáratokat indítottak („kalandozások"), hogy az életmódból adódó, hiányzó élelmiszert és egyéb termékeket megszerezzék. Harcmodorukban cselt alkalmaztak, ami sokáig sikereket hozott a magyaroknak. 955-ben nyugaton (Augsburgnál), 970-ben pedig délen, a bizánciaktól is vereséget

szenvedtek. Ezek véget vetettek a korszaknak és előrevetítették, hogy a tartós megmaradáshoz más megoldásra van szükség.

A „megoldást" a magyar államalapítás jelentette, ami Géza fejedelemhez és fiához (sz.: Vajk), I. (Szent) István királyhoz fűződik. Géza fejedelem két fontos eszközt használt: a keresztény hitre térítést és a házasságkötést. Ezek segítségével megteremtette a belső és külső béke alapjait (bár fiának belviszállyal is szembe kellett néznie). I. Istvánt 1000-ben koronázták keresztény királlyá, aki törvényeivel megalapozta a feudális állam szervezetét, működési kereteit (királyi vármegyék, püspökségek, szerzetesség, pénzverés, magántulajdon védelme). A királyi székhely Esztergom, majd Fehérvár lett.

Szerző: ANDRÉ KRISZTINA

AZ ÁRPÁD-HÁZ ÉS A TATÁRJÁRÁS

I. (Szent) István fia, Imre herceg korán életét vesztette, így első uralkodónk halála után trónviszályok korszaka következett. A zűrzavaros időszak végét I. (Szent) László trónra lépése zárta le. Az ő uralkodása alatt fejeződött be az államalapítás folyamata és megszilárdult a feudalizmus. Szigorú törvényeivel megteremtette a belső békét, ő foglalta el és kényszerítette perszonálunióba Horvátországot. Az utókor lovagkirályként emlékszik rá. Három szentté avatási kezdeményezés is az ő nevéhez fűződik: I. István, Imre herceg és Gellért püspök. Fiú utód hiányában, unokaöccse követi a trónon. (Könyves) Kálmánt eredetileg papnak szánták, kiemelkedő műveltségéről volt híres. Enyhített a törvények szigorán, meghódította Dalmáciát: kialakult a „nagy Magyarország" képe.

A kiemelkedő uralkodók sorát III. Béla folytatja, aki a királyi jövedelmek növeléséről és az írásbeliség intézményesítéséről vált ismertté. A kincstárba soha nem látott mennyiségű bevétel érkezett. Az uralkodó saját birtokainak jövedelmére, vámokra, pénzverés- és váltásra, sómonopóliumra támaszkodott. Az oklevelek kiadására királyi hivatalt szervezett (főképpen a birtokadományozások végett), ennek köszönhetően jobban belelátunk az ország történetébe. Fia, II. András stabil, erős és gazdag országot örökölt, amivel aztán nem bánt túl

bölcsen. Királyi birtokainak jelentős részét eladományozta, pazarló életmódot élt, hadakozásra is bőven költött (pl. keresztes hadjárat a Szentföldre – komolyabb katonai ütközet nélkül). Az elégedetlenségek végett (felesége meggyilkolásán is túl) 1222-ben az ország főurai az ún. Aranybulla kiadására kényszerítették. Ez egy aranypecsétes oklevél volt, amelyben a főurak és későbbi nemesek jogait rögzítették, többek között a nemesi adómentességet.

Az uralkodói sort II. András fia, IV. Béla folytatta. Tanulván apja hibáiból, igyekezett kiküszöbölni az elkövetett hibákat és nagyapja nyomdokaiba lépni. Törekedett a királyi hatalom helyreállítására, a földek egy részét visszavette – ezáltal népszerűtlenné is vált. Így amikor a kelet felől érkező tatár/mongol sereg híre elérte hazánkat, alig vagy nem talált támogatást maga mellé. A magyarok 1241-ben Muhinál megsemmisítő vereséget szenvedtek, a király is alig tudott elmenekülni. A tatárok végigdúlták és fosztogatták az országot, hatalmas pusztítást hagyva maguk után. Amikor egy évvel később, teljesen váratlanul kivonultak, IV. Bélára várt a helyreállítás feladata: méltán nevezik a második honalapítónak. Uralkodása után nem sokkal, 1301-ben halt ki férfiágon az Árpád-ház és ért véget a magyar királyok három évszázados történelme.

Szerző: ANDRÉ KRISZTINA

NEVES URALKODÓCSALÁDOK MAGYARORSZÁGON

Az Árpád-ház kihalása után tartományurak vették át a hatalmat az ország nagy részén, míg a trónért hárman is jelentkeztek. Végül az Árpád-házi V. István dédunokája, az Anjou származású I. Károly (Róbert) lett a koronás király. Érdekessége, hogy csak a harmadik (!) koronázását tekintették érvényesnek, és csak ezután fogadták el magyar királynak a szokásjog szerint. Uralkodását a bevételek növelésével, az adóztatás átalakításával kezdte, ami stabil hátteret biztosított számára. Nevéhez fűzik az aranyforint kibocsátása és a szomszédos országok királyaival való szövetségkötés is. Fia, I. (Nagy) Lajos ennek köszönhetően lett lengyel király is. Az erőskezű, hódító politikát folytató uralkodó megerősítette a korábban kiadott Aranybulla rendelkezéseit, bővítve kissé azokat. Az

uralkodócsalád történetéhez szorosan kapcsolódik még (Luxemburgi) Zsigmond király is (I. Lajos veje). Zsigmond a magyar trón mellett bátyjától megörökölte a cseh királyi trónt, majd német-római császárrá választották. Felismerte a törökök előrenyomulásában rejlő veszélyt, végvári rendszer kiépítésébe kezdett.

Nem feltétlenül nevezhetjük uralkodócsaládnak, de a Hunyadiak komoly hatalommal bírtak a 15. században és nagy hatással voltak a magyar történelemre. Hunyadi János, Magyarország első kormányzója a „törökverő" elnevezést kapta az utókortól, számos győzelem fűződik az ő nevéhez. A legemlékezetesebb az 1456-os nándorfehérvári diadal volt, ahol a pápa által elrendelt déli harangszó a győzelem jelképévé vált. Fia, I. Mátyás 1458-1490 között uralkodott. Erőskezű, hódító politikát folytató uralkodó zsoldosai élén (fekete sereg) még Bécset is elfoglalta. Reneszánsz udvartartása, gazdag könyvtára (corvinái) messze földön híres volt. Nagy adóterheket rótt az országra, mégis olyan történetek fűződnek nevéhez, amelyben jóságos, bölcsen ítélkező királyként jelenik meg.

Mátyás törvényes fiúörökös nélkül halt meg, a hatalom a már korábban hatalmon lévő Jagelló család kezébe került vissza. II. Ulászló és II. Lajos uralkodása alatt a királyi hatalom hanyatlani kezdett, a főurak egyre nagyobb befolyásra tettek szert, parasztháború is dúlt az országban. 1526-ban a törökök súlyos csapást mértek a magyar seregre Mohácsnál. A főpapok és főurak jelentős része odaveszett, II. Lajos a Csele-patak körüli mocsárba fulladt. A Habsburg család ezután a három részre szakadt ország nyugati területein vették át a hatalmat, házassági politikájuknak köszönhetően. Velük egy több száz évig tartó korszak vette kezdetét, a magyarok több alkalommal is megpróbálták kivívni függetlenségüket: sikertelenül.

Szerző: ANDRÉ KRISZTINA

KÜZDELMEK A SZABADSÁGÉRT

Magyarország a mohácsi csatavesztés után három részre szakadt: Királyi Magyarországra, Erdélyi Fejedelemségre és Török Hódoltságra. A függetlenségre vágyó magyarok az ezt követő körülbelül 150 év alatt több török- és Habsburg-ellenes küzdelmet is vívtak, többnyire sikertelenül. Zrínyi Miklós

hiába aratott fényes győzelmeket a török ellen, Európa-szerte hírnévre téve szert, a Habsburgok előnytelen békét kötöttek. Thököly Imre nevéhez a kuruc sereg vezetése kötődik, ők a labancok elleni küzdelemben jeleskedtek. A török kiűzésére a 17. század végén került sor, ebben a nemzetközi összefogást tömörítő Szent Liga nagy szerepet játszott. Buda 1686-os visszafoglalása két és fél hónapig tartott, Thököly Imre is részt vett a harcokban, felesége Zrínyi Ilona a munkácsi várat még bő két évig (!) védte a Habsburgok ellen. A törökök elég tartalékkal rendelkeztek, ellentámadást is intéztek, a harcok elhúzódtak, de a zentai győzelemben a szultán komoly vereséget szenvedett el. 1699-re megszületett a karlócai béke, az ország felszabadult a török uralom alól.

A béke felett érzett öröm nem tartott sokáig, a Habsburg-ház saját területének tekintette Magyarországot. Az 1703-1711 között dúló Rákóczi-szabadságharc az elhúzódó harcok, a túlerő és nemzetközi támogatás híján vegyes eredménnyel zárult. Sikerült ugyan több jogot kiharcolni az ország számára, de önállóságról szó sem lehetett. A harcokat vezető fejedelem II. Rákóczi Ferenc önkéntes száműzetésben élte le életét.

A nagy francia forradalom és a 19. században egyre inkább teret hódító új eszmék (pl.: nacionalizmus) hatással voltak a magyar történelemre is. A reformkor idején (19. század első fele) is egyre többen ismerték fel a változás szükségességét. Közülük kiemelkedik gróf Széchenyi István, akinek pályafutása nagy hatással volt az ország fejlődésére (pl.: Magyar Tudományos Akadémia, Lánchíd). Az 1848. március 15-ei pesti forradalom szabadságharchoz vezetett. Ebben az időszakban alakult meg az első magyar kormány, miniszterelnöke gróf Batthyány Lajos volt. Néhány hónappal később a háborús helyzet kezdetén, a forradalmi kormány vezetője Kossuth Lajos lett. Az új osztrák császár, Ferenc József a kezdeti sikerek után, seregével nem tudott úrrá lenni a magyar szabadságharcon, így a Szent Szövetséghez fordult. Ennek köszönhetően az orosz cár 200.000 főnyi katonát küldött Magyarországra, a korábban kormányzóvá kinevezett Kossuth lemondott és átruházta a hatalmat a fővezérére, Görgei Artúrra. Görgei a katonai tanács döntését követve, az oroszok előtt letette a fegyvert. A szabadságharc elbukott, véget ért.

Szerző: ANDRÉ KRISZTINA

A 19. SZÁZAD MARGÓJÁRA: ÉLETUTAK

Talán nincs még egy olyan vitatott személyiség a magyar történelemben, mint a Kossuth Lajos által árulónak nevezett Görgei Artúr (1818-1916). Görgei nemesi családból származott, katonai pályára szánták. Kiképzése után szolgált testőrként, huszártisztként is az osztrák császári seregben, ám a természettudományok jobban érdekelték. Vegyészetet tanult a prágai egyetemen, diplomáját éppen a 48-as események előtt szerezte meg. Ígéretes karrier állt előtte, de a pesti forradalom felülírta azt. Görgei úgy döntött, hogy a haza védelmét személyes céljai elé helyezi, 1848 júniusában már századosként szolgált a honvédseregben, 30 évesen már tábornoki rangot ért el. Teljesítménye messze felülmúlta a várakozásokat, Ferenc József osztrák császár az oroszokhoz fordult segítségért: vesztésre állt. Az abszolút túlerő ellen esélye sem volt a magyar seregnek, a katonai tanács döntése alapján Görgei letette a fegyvert az oroszok előtt. Az ezt követő megtorlások során számos tisztet végeztek ki, börtönöztek be – ő viszont kegyelmet kapott. Kegyelemkenyéren élte le további életét, rehabilitációja sokáig várat(ott) magára. A mai köztudatban gyakran még mindig él az „áruló" képe, bár a történészek között elfogadott tény, hogy nem volt az. Érdekesség, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum régi vendégkönyvében megtalálható Görgei diákkori aláírása, halála után itt ravatalozták fel, idén pedig időszaki kiállítás nyílt „Az ismeretlen Görgei" címmel.

Ganz Ábrahám svájci születésű vasöntőmester volt, gyáros, a magyar nehézipar úttörője. Tanulmányait és előzetes szakmai tapasztalatait számos európai országot beutazva szerezte meg, a Pesti Hengermalom álláshirdetésére érkezett az országba 1841-ben. Az itt meginduló vasöntöde első mestere ő lett. Az öntöde már a következő évben szakmai kitüntetést kapott, a vállalkozás sikeres volt, Ganz kinevezett vezetőként részesedést kapott a társaságtól, de sajnos az egyik munka során súlyos balesetet szenvedett, jobb szemét elvesztette. Ganz megtakarításaiból saját vállalkozást indított, a szabadságharc idején a magyar honvédsereg számára ágyúkat szállított, így segítve a szabadságharc ügyét. Tettéért ugyan elítélték, de büntetését felfüggesztették. 1855-ben szabadalmaztatta

a kéreg öntésű vasúti kerekek gyártását. Ezzel és a saját fejlesztésű malomipari berendezések gyártásával a Ganz gyár világhírnévre tett szert, több világkiállításon is díjakat nyert, számos munkást alkalmazott. A vállalkozás később is úttörőnek bizonyult a hazai ipar fejlesztésében. Pesten családja számára palotát építtetett, de az sajnos a II. világháború során elpusztult. Ganz Ábrahám nevét Budapesten ma több utca és városrész is viseli, emlékét a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum öntödei gyűjteményében is őrzik.

Szerző: ANDRÉ KRISZTINA

FEJLŐDÉS AZ OSZTRÁK-MAGYAR MONARCHIA IDEJÉN (1867-1914)

A magyar szabadságharc bebizonyította, hogy aktív úton nincs lehetőség elérni a függetlenséget. A Bach-korszak (1850-59) idején Deák Ferenc és nagyszámú követői a passzív ellenállást választották tiltakozásul (kivonulás a közügyekből, együttműködés megtagadása). Az osztrákok időközben több vereséget szenvedtek Európában, így a két, korábban egymással harcban álló fél megegyezésre kényszerült. Ennek köszönhetően 1867-ben létrejött az Osztrák-Magyar Monarchia, amin belül különálló magyar országgyűlés működhetett, nagyfokú belpolitikai önállósággal, teret engedve a fejlődésnek.

A gazdaságban lezajló változások már régóta esedékesek voltak. A magyar mezőgazdaság fejlődését segítette a mocsaras területek lecsapolása, a folyószabályozások és a legelők felszántása is. Az így szerzett területeken (is) elterjedt a vetésforgó, nőtt a hasznos terület. Főleg gabonát termesztettek, de megjelentek a kapásnövények is (kukorica, burgonya és cukorrépa). Szőlő- és bortermelésünk visszaesett, egy Amerikából behurcolt kártevő okozta károk miatt. Általánossá vált az istállózó állattenyésztés, a hangsúly áttevődött a szarvasmarha-, sertés- és lótartásra. Az ipari forradalomnak köszönhetően a közlekedés és a hírközlés nagymértékben fejlődni kezdett. Megkezdődött a bankrendszer és a telefonhálózat kiépülése. Az útépítés mellett nagy vasútépítésekbe kezdtek, Baross Gábor, a „vasminiszter" nyereségessé tette a fenntartásért felelős Magyar Államvasutakat. Az iparágak közül kiemelkedett a malomipar és a járműgyártás.

A hétköznapi életet érintően is komoly előrelépések történtek. Eötvös József báró, vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fűződik az 1868-as népiskolai törvény, ami minden 6-12 éves korú gyermek oktatását kötelezővé tette (elemi). Az írástudatlanok száma drasztikusan csökkent, megalapozva a középszintű oktatás fejlesztését és lehetőséget adott a társadalmi felemelkedésre. Az oktatás fejlődésének bizonyítéka még, hogy ebben a korban számos magyar mérnök és tudós jelentős eredményeket ért el (pl.: Kandó Kálmán – villamosított vasútvonal, Puskás Tivadar – első telefonközpont). Szintén ebben a korszakban vezették be a kötelező polgári házasságot is.

1873-ban Pest, Buda és Óbuda egyesítésével jött létre a mai főváros, Budapest. A település rövid időn belül az ország gazdasági, kulturális és tudományos központjává vált. A honfoglalás 1000 éves fennállásának, a millennium évének tiszteletére is nagyszabású építkezések folytak, az infrastruktúra gyors ütemben fejlődött (pl.: Vajdahunyad vára, Nagykörút, kisföldalatti stb.).

Természetesen az élet így sem volt mindenki számára könnyű: legalább másfélmillió ember vándorolt ki az Amerikai Egyesült Államokba. Mindazonáltal az ország látványos és gyors fejlődésen ment át, aminek egyes eredményeit még ma is láthatjuk.

Szerző: ANDRÉ KRISZTINA

A FÜGGETLENSÉG ÁRA: TRIANON

A 20. század egyik – ha nem legnagyobb – magyar tragédiája az I. világháborút lezáró trianoni békeszerződés volt. Az I. világháborúba az Osztrák-Magyar Monarchia részeként lépett be Magyarország, hiszen az 1867-es kiegyezés miatt külügyi kérdésekben nem dönthetett önállóan. A háború vége felé már lehetett látni, hogy vesztesek közé fog tartozni és várható volt a büntetés, de az minden képzeletet felülmúlt.

Az 1920. június 4-én, a versailles-i Kis-Trianon-palotában aláírt szerződés megrázta az országot. Nemzeti gyásznapot rendeltek el, országszerte megkondultak a harangok, bezártak az üzletek, iskolák, még a közlekedés is leállt 10 percre. A franciaországi békekonferencia elismerte azokat az országokat,

amik kiváltak addigra a Monarchiából: Csehszlovákiát, Romániát, Ausztriát, Szerb-Horvát-Szlovén Királyságot (a későbbi Jugoszláviát). Elismerte Magyarországot is független államként, de nem akármilyen áron. Az ország korábbi területeinek 71%-át, népességének 64%-át veszítette el. Ebbe természetesen beletartoznak a nem magyarok által lakott területek is. Érdemes tudni, hogy 3,32 millió magyar anyanyelvű került idegen fennhatóság alá és Magyarország területe 93.073 km^2-re zsugorodott le (ezen a területen kb. 7,6 millióan éltek). A kortársak döbbenten és teljesen értetlenül álltak a döntés előtt. Számtalan módon próbáltak tiltakozni, egyet nem értésüket kifejezni, kérni és megértésre lelni. A béketárgyalásokra a kezdetekben nem hívták meg a magyar delegációt. Az aláírás előtt nem sokkal lehetőséget kapott gróf Apponyi Albert a magyar érvek előadására, de a határokat már nem módosították. A béke következményei az élet minden területén éreztették hatásukat: politikában, gazdaságban, hétköznapokban, családi kapcsolatokban. A két világháború közötti politika céljai között – párttól függetlenül – a béke újratárgyaltatása, revíziója volt az első számú küldetés (ez vezetett minket a németekkel kötött szövetséghez és tulajdonképpen egy újabb vesztes háborúhoz, aztán pedig a szovjet megszálláshoz). A gazdaság számtalan módon megcsonkult: gyárak, bányák, üzemek, utak, vasutak stb. kerültek külföldre. Az újjáépítés sokáig eltartott. Számos olyan család volt, amiket szétszakítottak az új határok, tömegével érkeztek a csonka országba menekültek. Munkahelyeken, iskolákban, intézményekben, a művészetekben is tetten érhető volt a tragédia: megemlékezések, emléktárgyak, versek, naplóbejegyzések, dalok, plakátok tanúskodtak a bele nem nyugvásról. Évszázadokon át függetlenségre vágytak a magyarok, többször is szabadságharcot vívtak annak eléréséért, mégsem számítottak ilyen drága árra.

Szerző: ANDRÉ KRISZTINA

MAGYARORSZÁG: A LEGVIDÁMABB BARAKK

A huszadik század két nagy világégése után Magyarországon szovjet típusú pártállam jött létre, a vezető Rákosi Mátyás lett, akit időközben többször is

leváltottak. Az így kialakult diktatúra 1956-ban forradalomhoz és szabadságharchoz vezetett. Az egyetemisták által kezdeményezett forradalom során Nagy Imrét kérték fel az ország vezetésére. Az egyik legnagyobb eseménynek az számított, hogy Magyarország kilépett a Varsói Szerződésből és bejelentette, hogy független, semleges állammá alakult. Ettől várták a nemzetközi támogatást, a NATO beavatkozását – ami sosem érkezett meg. Az országban dúló, sok áldozatot követelő szabadságharcot a szovjetek leverték, megtorolták, de az ország életében így is változásokat hozott.

1956 után Kádár János volt több évtizeden keresztül az ország vezetője, róla nevezték el ezt a korszakot Kádár-korszaknak. Fontos feladatának tekintette, hogy egy újabb forradalom kitörését elkerülje, így diktatúrája kevésbé volt elnyomó (puha diktatúra). Nem büntette még azt sem, ha valaki a rendszert kritizáló vicceket terjeszt, a nyugatiak emiatt vélekedtek Magyarországról úgy, mint a „kommunista rendszer legvidámabb barakkjáról". Kádár gazdaságpolitikája megengedőbb volt, a rendszer első éveiben igyekezett az életszínvonal növelésével elfogadtatni a szocialista rendszert: folyamatosan emelték a béreket, megszűnt az élelmiszerhiány (gulyáskommunizmus). Folytatásként fridzsider-szocializmusról beszélhetünk: az emberek már tartós fogyasztási cikkeket is vásárolhattak (pl. hűtőgép, mosógép, autó). A magyar életmód gyorsan modernizálódott, teret hódítottak a nyugat-európai életmód elemei (rockzene, televízió, külföldi utazás stb.). A Kádár-rendszerben bevezették a 3T rendszerét: voltak támogatott, tűrt és tiltott művészeti irányok. Az egyik leghíresebb Hofi Géza humorista volt, aki a rendszer visszásságait rendszeresen kigúnyolhatta, hozzájárulva az emberekben ott rejlő feszültségek levezetéséhez. Tevékenysége jól illett Kádár jelmondatához: „Aki nincs ellenünk, az velünk van!". Ekkoriban indultak be azok a hatalmas lakásépítési programok, aminek köszönhetően számos magyar településen panelházak épültek fel, sokszor egy-egy komplett új városnegyedet hozva létre (pl. Miskolcon az Avas-városrész). A szabadidő eltöltésére is számos lehetőség adódott, a világ könnyebben elérhetővé vált a nem túl gyorsan, de a megvásárolható autóknak (Trabant, Zsiguli, Lada), motorkerékpároknak (Pannónia, Csepel) és a modernizálódó tömegközlekedési hálózatnak köszönhetően (villamosított vasúti utak, MALÉV). Az ország függetlenségére kellett várni néhány évtizedet, de az ebben a korban élők közül sokan nosztalgiával tekintenek a kádári időkre „vidám" jellege miatt.

Szerző: ANDRÉ KRISZTINA

NŐK A MAGYAR TÖRTÉNELEMBEN

A történelem nem csupán királyok, államfők, politikusok által íródott. A következőkben olyan nőkről olvashatunk rövid összefoglalót, akik valamilyen szempontból magyar „történelmet" írtak.

Zrínyi Ilona (1643-1703) egy nagy múltú főnemesi család sarja, grófnő volt, aki igen kalandos életet élt. I. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemhez 1666-ban ment feleségül, házasságukból született a későbbi II. Rákóczi Ferenc. Férje korai halála után ő vette át a hatalmas Rákóczi birtok igazgatását. Néhány évvel később férjhez ment Thököly Imréhez, akitől három gyermeke született. Második férjét támogatta a kuruc felkelés szervezésében és Thököly veresége után még bő két évig védte a Rákóczi birtokok központját, Munkács várát a Habsburg csapatok ellen. 1685 végén körbezárták, de 1688 januárjáig nem adta fel a várat, akkor is csak feltételekkel. Ez a tette beírta nevét a magyar történelemkönyvekbe. A családnak innen Bécsbe kellett utaznia, ahol Zrínyi Ilonát elszakították gyermekeitől. Évekkel később börtönbe került, ahonnan férje fogolycserével ki tudta váltani, a pár törökországi száműzetésbe vonult. A híres asszony gyermekeit és hazáját soha többé nem láthatta.

Erzsébet királyné (1837-1898) a bajor hercegi család sarja volt, Ferenc József osztrák császár feleségeként nagy népszerűségre tett szert a magyarok körében. Házassága nem volt boldog, anyósa árnyékában élte életét, gyermekei neveltetésről sem dönthetett önállóan. Érdeklődése eleinte valószínűleg annak köszönhetően fordult a magyarok felé, hogy a bécsi udvarban szinte mindenki a magyarok ellen volt (anyósa különösen haragudott 1848-ért). A szembenállásra ez is okot adhatott. Megtanult magyarul írni és olvasni, választékosan tudta kifejezni magát ezen a nyelven. Udvarhölgyei közül többen is magyarok voltak, közülük kiemelkedik a vele egyidős Ferenczy Ida, aki több mint harminc évig szolgálta. Erzsébet királyné férjéhez írt leveleiben többször tanácsolta, kérte férjét a magyarokkal való megegyezésre. Természetesen az 1867-es egyezmény államérdekek miatt jött létre, de Ferenc József így emlékszik vissza: „Sisi

udvariasságával, mértéktartó tapintatával, magyartudásával jól segít engem." Már életében is szerették, rajongtak érte a magyarok, az utókor pedig mind a mai napig sokszor szeretettel gondol vissza rá.

Hugonnai Vilma már családanya volt, amikor elhatározta, hogy orvos lesz belőle. Az 1870-es években csak Svájcban volt lehetősége nőként beiratkozni az egyetemre, ahol 1879-ben diplomázott, kiváló eredménnyel. Magyarországon, hosszú procedúra, engedélyeztetés és várakozás után 1897. május 14-én, első magyar nőként avatták orvosdoktorrá. Tevékenységével utat nyitott a nők számára is a gyógyító pálya legfelsőbb köreibe.

Szerző: ANDRÉ KRISZTINA

APRÓBETŰS TÖRTÉNELEM

A következőkben két, egymástól igencsak eltérő tárgyú, szubjektíven kiragadott érdekességet olvashatunk a magyar történelem kapcsán, hiszen a „lényeg a részletekben rejlik."

Augusztus 20-a, az államalapító Szent István napja ma hivatalos állami ünnep. Ennek kalandos története még a 11. században kezdődött. Sokan – tévesen – úgy tudják, hogy ekkor van államalapító királyunk névnapja/születésnapja/halálának évfordulója. A valóságban egészen más dologról van szó. 1083-ban Szent László királyunk ezen a napon nyittatta ki a székesfehérvári koronázótemplomban nyugvó király sírját a szentté avatási folyamat részeként. Szent László felismerte, hogy minden keresztény népnek szüksége van példamutató életekre, hősökre és szentekre, akik követendő minták lehetnek a nép számára. Tudta továbbá azt is, hogy a keresztény ország tekintélyét növelheti, ha más országokban is tisztelni fogják a magyar szenteket, imádkozni fognak hozzájuk. Mivel csodák és gyógyulások is kísérték az 1083-as eseményt, a magyar nép – a pápa jóváhagyásával – ettől a naptól kezdve tiszteli szentként az ország első királyát. Az évszázadok alatt nem mindig tartották számon az ünnepet (pl. Kádár-korszak), de az 1991-es évtől kezdve ismét hivatalos állami ünnep, tisztelegve I. (Szent) István emléke előtt.

Mosolyogtató, képtelen történet a gumivonat esete. A 20. század eleje óta nagy vágyuk volt a Duna bal partján lévő településeknek, hogy vasútvonal kösse

őket össze. A problémát a talaj minősége, a rendszeres dunai árvizek és persze az állandó pénzhiány jelentette. A Rákosi-korszakban, 1951-ben a pártvezetés mégis úgy döntött, hogyha „a dolgozók vonatot szeretnének, akkor megkapják a vonatukat, mert a magyar vasútépítő nem ismer lehetetlent". Természetesen ekkor újból megállapították, hogy a talaj alkalmatlan a vasúti sínekhez, pénz nem túl sok volt, de szerepelt a célok között, ki volt tűzve az átadás napja... És láss csodát! Sínek és mozdony nélkül is elindult a vasúti közlekedés 1956. szeptember 9-én Dunapataj és Baja között. A kijelölt töltés nyomvonalán néhány öreg autóbuszt helyeztek üzembe, vaskerekek helyett gumikerekek vitték az utasokat (innen az elnevezés). Ezek menetideje a vasúti menetrendben szerepelt, vonatjeggyel lehetett rajtuk utazni, kalauzok ellenőriztek, lyukasztottak. Az út mentén lévő, családi házakból átalakított épületekből szabályosan tisztelegtek tárcsájukkal a vasutatok. Még a tehervonat-közlekedés is megindult, MÁV-tarifával – csak teherautókon. Az akkori vasutasok rettentően szégyellték az itteni szolgálatot, egy idő után nem szívesen dolgozott ott senki. A gumivonat pályafutása mindennek ellenére öt évig tartott – micsoda siker!

HISTORIA WĘGIER

Autor: KRISZTINA ANDRÉ
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

POCZĄTKI HISTORII WĘGIER

Naród węgierski za swoją praojczyznę uważa południowy region Uralu. Jego przodkowie, prawdopodobnie w VIII wieku p.n.e., zostali zmuszeni do jej porzucenia, czego wynikiem była długa migracja. Osiedlali się wielokrotnie na większych obszarach, gdzie pozostawali przez dłuższy lub krótszy okres: są to tak zwane siedziby. Ich styl życia charakteryzował się koczowniczą hodowlą zwierząt (owce, bydło, konie), ich typowym schronieniem była jurta, a ich ulubionym narzędziem walki – łuk. *Magna Hungaria* (lub Wielkie/Stare Węgry) rozlokowała się w zachodniej części Uralu, ale o czasie spędzonym na tym terenie wiemy bardzo niewiele z powodu braku źródeł. W VIII wieku naszej ery Węgrzy migrowali dalej, do Lebedii (w rejony rzeki Don). Nazwa tej siedziby pochodzi od imienia jej przywódcy, Levedi. To tutaj Węgrzy utworzyli związek plemienny liczący siedem plemion. Były to: Nyek, Megyer, Kér, Keszi, Tarján, Jeno i Horn. W czasie późniejszego zasiedlenia Kotliny Panońskiej *(Honfoglalás)* tereny zajmowane były przez poszczególne plemiona, a ich nazwy do dnia dzisiejszego można odnaleźć w nazwach osad węgierskich. W IX wieku naszej ery Węgrzy dotarli do Atelkuzu *(*nazwa odpowiada starowęgierskiemu określeniu „Etelköz" „kraj między rzekami"*)*, w dorzecze rzek Dniepru i Dniestru. To tutaj zawarto słynne „przymierze krwi", gdzie plemiona zawiązały braterstwo i wybrały przywódcę w osobie Álmosa. Został on pierwszym księciem węgierskim, a jego syn Árpád – protoplastą królów węgierskich.

Przed osiedleniem się w Kotlinie Panońskiej Węgrzy prowadzili już pół-koczowniczy tryb życia, co znaczy, że zajmowali się również produkcją roślinną. Potrzeba osiedlenia na stałe z wielu względów stawała się paląca. Kiedy Węgrzy, wobec ataku z zewnątrz, zmuszeni zostali do dalszej wędrówki, na swój nowy dom wybrali, znany im już wcześniej, Basen Karpacki. Osiedlenie miało miejsce w latach 895–900 naszej ery, a większość Węgrów przybyła na te tereny ze wschodu przez przełęcze i cieśniny.

W X wieku, już po osiedleniu się, Węgrzy rozpoczęli zbrojne wyprawy łupieżcze („najazdy") do Europy zachodniej i południowej celem zdobycia brakującego

pożywienia i różnych przedmiotów niezbędnych do nowych warunków życia. Taktyką walki były podstępne działania z zaskoczenia, co przez długi czas przynosiło Węgrom sukcesy. Do czasu, ponieważ w 955 roku na zachodzie zostali pobici przez Augzburgów, w 970 roku zaś na południu przez Bizantyjczyków.

„Rozwiązaniem" było powołanie do istnienia państwa węgierskiego pod rządami księcia Gezy i jego syna Vajka, późniejszego króla Stefana I (Świętego). Do realizacji tego celu książę Geza użył dwóch ważnych narzędzi: nawrócenia na wiarę chrześcijańską i małżeństwa. Dzięki nim położył podwaliny pod wewnętrzny i zewnętrzny pokój (choć jego syn także musiał stawić czoła konfliktom wewnętrznym). W 1000 roku Stefan I został koronowany na chrześcijańskiego króla, który, na mocy wydanych przez siebie regulacji prawnych, ustanowił strukturę organizacyjną i funkcjonalną państwa feudalnego (komitaty królewskie, biskupstwa, zakony, bicie pieniądza, ochrona własności prywatnej). Siedzibą królewską stał się Esztergom, a następnie Fehérvár.

Autor: KRISZTINA ANDRÉ
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

DYNASTIA ÁRPÁDÓW I INWAZJA TATARSKA

Ponieważ syn Stefana I (Świętego), książę Emeryk (Imre), zmarł w młodym wieku, po śmierci naszego pierwszego władcy nastąpił okres walk dynastycznych o tron. Koniec tego burzliwego okresu nastąpił wraz z wstąpieniem na tron Władysława I (Świętego). Pod jego rządami proces budowy państwa został zakończony, a feudalizm umocniony. Wprowadzając surowe prawa, zapewnił wewnętrzny pokój, zajął i zmusił Chorwację do zawarcia unii personalnej. Potomni wspominają go jako króla-rycerza. Z jego imieniem wiąże się również inicjatywa rozpoczęcia trzech procesów beatyfikacji: Stefana I, księcia Emeryka i biskupa Gerarda (Gellért). Wobec braku męskiego potomka na tronie zasiadł jego kuzyn. Koloman Uczony (Könyves Kálmán) pierwotnie miał zostać kapłanem i słynął ze swojego doskonałego wykształcenia. Złagodził on rygory surowego prawa i podbił Dalmację, dzięki czemu wykrystalizował się obraz „Wielkich Węgier".

Linię wybitnych władców kontynuował Béla III., który zyskał sławę dzięki podnoszeniu dochodów królewskich i instytucjonalizacji umiejętności czytania i pisania. Skarbnica królewska uzyskała niespotykany jak dotychczas dochód. Władca opierał się na czerpaniu dochodów z własnych dóbr, ceł, bicia i wymiany pieniądza oraz monopolu na sól. Zorganizował kancelarię królewską do sporządzania i wydawania pisemnych aktów (głównie darowizn majątkowych), co dało nam lepszy wgląd w historię kraju. Jego syn, Andrzej II (II. András), odziedziczył stabilny, silny i bogaty kraj, którym nie rządził zbyt mądrze. Rozdał znaczną część dóbr królewskich, prowadził marnotrawny tryb życia, wiele też wydawał na działania wojenne (np. krucjata do Ziemi Świętej – bez poważnej konfrontacji wojskowej). Na skutek ogólnego niezadowolenia (poza zamordowaniem mu żony) w 1222 roku został zmuszony, przez wyższe stany węgierskie, do wydania tak zwanej Złotej Bulli. Był to dokument opatrzony złotą pieczęcią, który zagwarantował prawa stanom wyższym i przyszłej szlachcie, między innymi zwolnił szlachtę z obowiązku płacenia podatków.

Sprawowanie władzy kontynuował syn Andrzeja II, Béla IV. Ucząc się na błędach ojca, starał się wyeliminować błędy, które ten popełnił i podążał śladami dziadka. Próbował przywrócić władzę królewską, odbierając niektóre ziemie, co sprawiło, że stał się mało popularny. Kiedy więc do naszego kraju dotarły wieści o armii tatarsko-mongolskiej przybywającej ze wschodu, ledwo mógł znaleźć jakiekolwiek wsparcie. W 1241 roku Węgrzy zostali rozgromieni pod Mohi, a królowi ledwo udało się zbiec. Tatarzy splądrowali i zniszczyli kraj, pozostawiając po sobie wielkie spustoszenie. Kiedy rok później, zupełnie niespodziewanie, wycofali się, Bélę IV. czekało zadanie odnowienia kraju. Słusznie więc nazywa się go drugim założycielem państwa. Wkrótce po zakończeniu jego panowania, w 1301 roku męska linia Dynastii Árpádów wygasła. Tak oto dobiegły końca trzy wieki historii królów węgierskich.

Autor: KRISZTINA ANDRÉ
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

SŁYNNE RODY SPRAWUJĄCE WŁADZĘ NA WĘGRZECH

Po wygaśnięciu Dynastii Árpádów władcy prowincji przejęli panowanie nad większością kraju, a trzech z nich pretendowało do przejęcia tronu. W końcu królem został Karol Robert (I. Károly) z dynastii andegaweńskiej, prawnuk Stefana V z dynastii Árpádów. Ciekawostką jest to, że dopiero jego trzecia (!) koronacja została uznana za ważną i dopiero po niej został królem węgierskim na mocy zwyczajowego prawa. Karol Robert rozpoczął swoje rządy od zwiększania dochodów i przekształcania podatków, co zapewniło mu stabilne zaplecze. Z jego imieniem wiąże się emisja złotego forinta i sojusz z królami krajów sąsiadujących. W wyniku tego układu, jego syn, Ludwik I Wielki Węgierski (I. Nagy Lajos), został królem Polski. Zwycięski król, silną ręką sprawujący władzę, umocnił postanowienia poprzednio wydanej Złotej Bulli, nieznacznie jeszcze je rozszerzając. W historię rodziny rządzącej wpisuje się również syn Ludwika Węgierskiego, Zygmunt Luksemburski. Obok tronu węgierskiego Zygmunt odziedziczył także czeski tron królewski od swojego brata i został wybrany cesarzem niemiecko-rzymskim. Zdając sobie sprawę z niebezpieczeństwa najazdu tureckiego, zaczął budować kresowy system forteczny.

Ród Hunyadich niekoniecznie możemy nazwać rodem dynastycznym sprawującym rządy, ale w XV wieku dysponował on wielką władzą, a także miał wielki wpływ na historię Węgier. Jan Hunyadi (Hunyadi János), pierwszy regent Węgier, został nazwany przez potomnych „pogromcą Turków", gdyż z jego imieniem wiąże się wiele zwycięstw. Najbardziej niezapomnianym triumfem był triumf pod Belgradem w 1456 roku, którego symbolem zwycięstwa stał się południowy dzwon zamówiony przez papieża. Jego syn, Maciej Korwin (I. Mátyás) panował w latach 1458-1490. Ten potężny władca, prowadzący silną ręką politykę zwycięstwa, ze swą zaciężną armią najemników (czarna armia) zajął nawet Wiedeń. Jego renesansowy dwór z bogatą biblioteką (biblioteka Korwina) był słynny w najdalszych zakątkach ziemi. Król nałożył na swój kraj

duże obciążenia podatkowe, ale w historiach opowiadanych o nim przedstawiany jest jako władca sprawiedliwy i ferujący mądre wyroki.

Maciej Korwin I zmarł nie pozostawiając po sobie prawnego, męskiego następcy, a władza wróciła w ręce rodu Jagiellonów, który już wcześniej sprawował rządy. Za panowania Władysława Jagiellończyka (II. Ulászló) i Ludwika II (II. Lajos) królewstwo zaczęło podupadać, magnateria zdobywała coraz większe wpływy, a kraj ogarnęło powstanie chłopskie. W 1526 roku Turcy uderzyli na wojska węgierskie pod Mohaczem, zadając im ciężki cios. Większość arcykapłanów i możnych panów zginęła, zaś Ludwik II utonął w bagnie rozciągającym się wokół strumienia Csele. Kraj rozpadł się na trzy części, a władzę na zachodnich terenach podzielonego państwa, dzięki swojej polityce małżeńskiej, przejęła rodzina Habsburgów. Wraz z nią rozpoczęła się epoka trwająca setki lat, podczas których Węgrzy wielokrotnie próbowali odzyskać swoją niepodległość – niestety bezskutecznie.

Autor: KRISZTINA ANDRÉ
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

WALKI O NIEPODLEGŁOŚĆ

Po klęsce pod Mohaczem Węgry rozpadły się na trzy części: Królestwo Węgier, Księstwo Siedmiogrodzkie i tereny pod okupacją turecką. Węgrzy, pragnący odzyskać niepodległość, przez około 150 kolejnych lat walczyli zarówno z Turkami, jak i z Habsburgami, niestety najczęściej bezskutecznie. Pomimo wspaniałych zwycięstw Miklósa Zrínyiego w walkach z Turkami, co rozsławiło jego imię w Europie, Habsburgowie zawarli niekorzystny dla siebie pokój. Emeryk Thököly (Thököly Imre) dowodził armią Kuruców, która wyróżniała się w walce z łabańcami (węg. *labancok* – zwolennicy dworu austriackiego). Pod koniec XVII wieku nastąpiło wygnanie Turków, w czym znaczącą rolę odegrała Święta Liga – międzynarodowe porozumienie o współdziałaniu. Odbicie Budy, w 1686 roku, trwało dwa i pół miesiąca. W walkach uczestniczył Emeryk Thököly, a jego żona, Helena Zrińska (Zrínyi Ilona), przez ponad dwa lata (!) broniła zamku Munkács przed Habsburgami. Turcy mieli dość zapasów, więc zorganizowali kontratak, przez co walki się przeciągały. Jednak sułtan poniósł

poważne straty w zwycięskiej bitwie pod Sentą. W 1699 roku zawarto pokój w Karlovacu i kraj został wyzwolony spod panowania tureckiego.

Radość z pokoju nie trwała długo. Dom Habsburgów uważał Węgry za swoje terytorium. Powstanie Rakocziego w czasie walk o niepodległość w latach 1703–1711, z powodu przedłużających się walk, przewagi liczebnej wroga, a także braku międzynarodowego wsparcia, nie przyniosło satysfakcjonujących rezultatów. Uzyskano wprawdzie więcej praw dla kraju, ale o niepodległości nie mogło być mowy. Przywódca powstania, książę Ferenc Rákóczi II, z własnej woli spędził resztę życia na wygnaniu.

Wielka rewolucja francuska i nowe idee (takie jak nacjonalizm), które zyskały popularność w XIX wieku, również miały wpływ na historię Węgier. Podczas reformacji (pierwsza połowa XIX wieku) coraz więcej osób dostrzegało potrzebę zmian. Wśród nich wyróżniał się hrabia István Széchenyi, którego kariera wywarła ogromny wpływ na rozwój kraju (powstała m.in. Węgierska Akademia Nauk, Most Łańcuchowy). **Rewolucja peszteńska z 15 marca 1848 roku** doprowadziła do podjęcia walki o wolność. W tym okresie powstał pierwszy rząd węgierski, którego premierem został hrabia Lajos Batthyány. Kilka miesięcy później, w obliczu wojny, **przywódcą rządu rewolucyjnego został Lajos Kossuth**. Nowy cesarz austriacki, Franciszek Józef, początkowo odnosił sukcesy, jednak nie był w stanie pokonać armii węgierskiej walczącej o swoją niepodległość. Zwrócił się więc o pomoc do Świętego Przymierza. W wyniku tego car rosyjski wysłał na Węgry 200 000 żołnierzy, a Kossuth, wcześniej mianowany gubernatorem, zrezygnował i przekazał władzę swojemu głównodowodzącemu, Arthurowi Görgei. Zgodnie z decyzją rady wojskowej Görgei złożył broń przed Rosjanami, a walka o niepodległość znowu zakończyła się niepowodzeniem.

Autor: KRISZTINA ANDRÉ
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

SCHYŁEK XIX WIEKU: DROGI ŻYCIOWE

W historii Węgier nie ma prawdopodobnie drugiej tak kontrowersyjnej postaci jak Arthur Görgei (1818–1916), nazwany przez Lajosa Kossutha zdrajcą. Görgei pochodził z rodziny szlacheckiej i przeznaczona mu była kariera wojskowa. Po wojskowym wyszkoleniu służył jako gwardzista i oficer husarii w austriackiej armii cesarskiej. Bardziej jednak pociągały go nauki przyrodnicze. Studiował chemię na uniwersytecie w Pradze, kończąc studia tuż przed wydarzeniami w 1848 roku. Stała przed nim otworem obiecująca kariera, ale rewolucja peszteńska ją pogrzebała. Görgei postanowił przedłożyć obronę ojczyzny nad swoje osobiste cele. W czerwcu 1848 roku służył w armii jako kapitan, mając zaledwie 30 lat otrzymał stopień generała. Sukcesy jakie osiągał znacznie przekraczały oczekiwania. Nawet cesarz Austrii, Franciszek Józef, w obliczu przegranej, zwrócił się o pomoc do Rosjan. Armia węgierska nie miała szans z olbrzymią przewagą liczebną wroga i zgodnie z decyzją rady wojskowej Görgei złożył broń przed Rosjanami. W wyniku odwetu wielu oficerów zostało straconych i uwięzionych, on jednak został ułaskawiony. Resztę życia spędził na łaskawym chlebie, oczekując rehabilitacji. Do dziś wizerunek Görgei'ego jako „zdrajcy" funkcjonuje w opinii publicznej, choć historycy twierdzą, że nim nie był. Ciekawostką jest to, że w starej księdze gości Narodowego Muzeum Węgier znaleziono podpis Görgei'a z czasów, kiedy pobierał nauki. Po jego śmierci to tu złożono na katafalku jego ciało, a w tym roku (2019) otwarto wystawę sezonową pod tytułem „Nieznany Görgei".

Abraham Ganz był urodzonym w Szwajcarii mistrzem odlewnictwa żeliwa i pionierem węgierskiego przemysłu ciężkiego. Ukończył studia i zdobył doświadczenie zawodowe podróżując po wielu krajach europejskich. W 1841 roku, w odpowiedzi na ogłoszenie o pracę zamieszczone przez Peszteński Młyn Parowy, przybył do kraju. Został pierwszym mistrzem odlewni, którą właśnie uruchomiono. Już w następnym roku odlewnia otrzymała nagrodę branżową, a firma odniosła sukces. Ganz awansował na kierownika i otrzymał udziały

w firmie. Niestety, w trakcie wykonywania jednej z prac, doznał poważnego wypadku i stracił prawe oko. Ze zgromadzonych oszczędności Ganz założył własną firmę. Podczas walk narodowo-wyzwoleńczych dostarczał armii węgierskiej armaty, pomagając tym samym w walce o niepodległość. Za swój czyn został skazany, wyrok jednak zawieszono. W 1855 roku opatentował produkcję kół kolejowych z zastosowaniem skorupy odlewniczej. Dzięki temu, oraz dzięki produkcji urządzeń dla przemysłu młynarskiego, fabryka Ganz stała się znana na całym świecie, zdobywała nagrody na licznych wystawach światowych i zatrudniała wielu pracowników. Firma okazała się później pionierem rozwoju krajowego przemysłu. Dla swojej rodziny Ganz zbudował pałac w Peszcie, który uległ zniszczeniu podczas II wojny światowej. Dziś kilka ulic i dzielnic w Budapeszcie nosi nazwisko Abrahama Ganza, a pamięć po nim została zachowana dzięki kolekcji odlewniczej Węgierskiego Muzeum Techniki i Transportu.

Autor: KRISZTINA ANDRÉ
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

ROZWÓJ W CZASACH MONARCHII AUSTRO-WĘGIERSKIEJ (1867–1914)

Węgierska wojna o niepodległość udowodniła, że na drodze aktywnych działań nie da się osiągnąć niezależności. W czasach Bacha (1850–59), Ferenc Deák i wielu jego zwolenników sprzeciwiali się biernemu oporowi (wycofanie się ze spraw publicznych, odmowa współpracy). W tym czasie Austriacy ponieśli wiele klęsk w Europie, więc dwie strony, poprzednio ze sobą walczące, zostały zmuszone do zawarcia porozumienia. W jego wyniku, **w 1867 roku została utworzona monarchia austro-węgierska**, w ramach której mógł działać odrębny parlament węgierski, z dużą, wewnętrzną autonomią polityczną, pozwalającą na rozwój.

Zmiany wprowadzane w gospodarce już dawno były przygotowane. Osuszanie terenów podmokłych, regulacje rzek oraz uprawa pastwisk przyczyniły

się do rozwoju węgierskiego rolnictwa. Na tak pozyskanych terenach (ale nie tylko na nich) stosowano płodozmian i zwiększono obszar użytkowy. Uprawiano głównie zboża, ale pojawiły się także inne rośliny uprawne (kukurydza, ziemniaki i buraki cukrowe). Nasza produkcja winogron i wina spadła z powodu szkód wyrządzonych przez szkodniki z Ameryki. Powszechną stała się stabilna hodowla zwierząt z naciskiem na hodowlę bydła, trzody chlewnej i koni. Dzięki rewolucji przemysłowej transport i komunikacja zaczęły się znacznie poprawiać. Rozpoczęła się budowa systemu bankowego oraz sieci telefonicznej. Oprócz budowy dróg rozpoczęto duże projekty kolejowe, a „minister żelaza", Baross Gábor, podniósł rentowność Węgierskich Kolei Państwowych odpowiedzialnych za ich utrzymanie. Spośród gałęzi przemysłu najbardziej znaczący stał się przemysł młynarski, a także produkcja samochodów.

Znaczący postęp osiągnięto także w życiu codziennym. Postać Barona Józsefa Eötvösa, ministra religii i edukacji publicznej, związana jest z ustawą o szkołach publicznych z 1868 roku, która wprowadziła obowiązkową edukację (elementarną) dla wszystkich dzieci w wieku od 6 do 12 lat. Liczba analfabetów znacząco spadła, kładąc podwaliny pod rozwój szkolnictwa średniego i zapewniając możliwości awansu społecznego. Dowodem rozwoju edukacji w tym okresie są znaczące sukcesy wielu węgierskich inżynierów i naukowców, na przykład zelektryfikowana linia kolejowa – Kálmán Kános, pierwsza centrala telefoniczna – Tivadar Puskás. W tym okresie wprowadzono także obowiązek zawierania małżeństw cywilnych.

W 1873 roku, przez połączenie Pesztu, Budy i Óbudy, utworzono obecną stolicę kraju – Budapeszt. Miasto stało się wkrótce gospodarczym, kulturalnym i naukowym centrum kraju. Z okazji tysięcznej rocznicy osiedlenia się Węgrów, dla uczczenia tego millenium, powstały wielkie inwestycje budowlane, a infrastruktura rozwijała się w szybkim tempie, na przykład: Zamek Vajdahunyad, Wielki Bulwar (Nagykörút), metro itp.

Jednak nie dla wszystkich życie było łatwe, dlatego co najmniej półtora miliona ludzi wyemigrowało do Stanów Zjednoczonych Ameryki Płn. Mimo to kraj przeszedł spektakularny i szybki rozwój, którego efekty widoczne są jeszcze dzisiaj.

Autor: KRISZTINA ANDRÉ
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

CENA NIEPODLEGŁOŚCI: TRIANON

Jedną z największych tragedii węgierskich XX wieku, jeśli nie największą, był traktat pokojowy z Trianon, który zakończył I wojnę światową. Węgry walczyły w tej wojnie w ramach monarchii austro-węgierskiej, ponieważ nie były w stanie samodzielnie decydować o sprawach zagranicznych z racji kompromisu w 1867 roku. Już pod koniec wojny stało się jasne, że Węgry znajdą się w gronie przegranych i należy spodziewać się konsekwencji. Jednak skutki przegranej przekroczyły wszelkie wyobrażenia.

Podpisany 4 czerwca 1920 roku, w pałacu Grand Trianon (ang.) w Wersalu, traktat pokojowy wstrząsnął tym krajem. Zarządzono żałobę, podczas której w całym kraju biły dzwony, sklepy i szkoły były zamknięte, nawet ruch uliczny zatrzymano na 10 minut. Francuska Konferencja Pokojowa uznała za niezależne kraje, które wyodrębniły się z monarchii: Czechosłowację, Rumunię, Austrię, Królestwo Serbii-Chorwacji-Słowenii (później Jugosławii). Uznała także Węgry za niezależne państwo, ale nie za byle jaką cenę. Kraj stracił 71% dawnego terytorium i 64% ludności. Oczywiście objęło to również obszary, które nie były zamieszkałe przez Węgrów. Warto zauważyć, że 3,32 miliona ludzi, dla których język węgierski był językiem ojczystym, znalazło się pod rządami obcego państwa, a terytorium Węgier skurczyło się do 93,073 kilometrów kwadratowych (na tym obszarze pozostało około 7,6 miliona mieszkańców). Ówcześni Węgrzy byli oszołomieni i całkowicie zaskoczeni tą decyzją. Protestowano na niezliczoną ilość sposobów, próbowano wyjaśnić nieporozumienie, prosić i szukać zrozumienia. Początkowo delegacja węgierska nie była zapraszana na rozmowy pokojowe. Na krótko przed podpisaniem traktatu hrabia Albert Apponyi otrzymał możliwość przedstawienia argumentów strony węgierskiej, lecz układu granic już nie zmieniono. Konsekwencje pokoju wpłynęły na każdy aspekt życia: politykę, ekonomię, życie codzienne i relacje rodzinne. W okresie międzywojennym celem polityki – niezależnie od partii, która sprawowała władzę – była renegocjacja porozumienia pokojowego. Doprowadziło nas

to do sojuszu z Niemcami oraz kolejnej przegranej wojny, a w dalszej konsekwencji do okupacji sowieckiej. Węgry zostały rozbite również pod względem gospodarczym: fabryki, kopalnie, zakłady produkcyjne, drogi, koleje itp. znalazły się poza granicami kraju. Odbudowa tego sektora zajęła wiele czasu. Nowe granice rozdzieliły bardzo wiele rodzin. Tłumy uchodźców przybywały do okrojonego kraju. Tragedia dotknęła miejsca pracy, szkoły, instytucje, przybytki kultury i sztuki. Wspomnienia, pamiątki, wiersze, wpisy do pamiętników, piosenki i plakaty świadczą o niemożności pogodzenia się z sytuacją. Przez stulecia Węgrzy marzyli o niepodległości, wielokrotnie o nią walczyli, ale nie przypuszczali, że za jej zdobycie zapłacą tak wysoką cenę.

Autor: KRISZTINA ANDRÉ
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

WĘGRY: NAJŚMIESZNIEJSZY BARAK

W XX wieku, po dwóch wielkich światowych pożogach wojennych, na wzór państwa sowieckiego, powstało na Węgrzech państwo partyjne, którego przywódcą został Mátyás Rákosi. Zmieniono go, a później jeszcze wielokrotnie zmieniano przywódców. Tak powstała dyktatura doprowadziła w 1956 roku do rewolucji i walki o wolność. Podczas zrywu narodowego, zainicjowanego przez studentów, o przewodnictwo nad krajem poproszono Imre Nagy. Jedną z najważniejszych wówczas decyzji było wycofanie się Węgier z Układu Warszawskiego i ogłoszenie, że stały się one niezależnym, neutralnym państwem. Po takiej deklaracji oczekiwano międzynarodowego wsparcia oraz interwencji NATO – która nigdy nie nadeszła. Suwerenna walka o wolność, która pochłonęła wiele ofiar w kraju, została stłumiona i pomszczona przez Sowietów, ale jednak przyniosła zmiany w życiu kraju.

Po 1956 roku przez dziesięciolecia przywódcą kraju był János Kádár, a okres ten nazwano od jego imienia erą Kádára. Uważał on że ważne jest, aby unikać wybuchu rewolucji, dlatego jego dyktatura była mniej represyjna (tzw. miękka dyktatura). Przywódca nie karał nawet za żarty krytykujące system, dlatego ludzie Zachodu

uważali Węgry za „najśmieszniejszy barak systemu komunistycznego". Polityka gospodarcza Kádára była dość liberalna. We wczesnych latach rządów próbował przyjąć system socjalistyczny, podnosząc standard życia – płace były stale podnoszone, a niedobory żywności (komunizm gulaszowy) eliminowane. Kontynuację tego systemu możemy nazwać socjalizmem lodówkowym. Ludzie mogli już wówczas kupować dobra trwałe (np. lodówkę, pralkę, samochód). Węgierski styl życia został szybko zmodernizowany, a elementy stylu życia w Europie Zachodniej (muzyka rockowa, telewizja, podróże zagraniczne itp.) zyskały na popularności. W sposobie zarządzania Kádára wprowadzony został system 3T. Były to: wspierane (támogatott), tolerowane (tűrt) i zabronione (tiltott) kierunki artystyczne. Jednym z najbardziej znanych humorystów był Géza Hofi, który nieustannie drwił z wad systemu, przyczyniając się do łagodzenia napięć ludzi. Jego działania idealnie pasowały do motta Kádára: „Kto nie jest przeciwko nam, jest z nami!" W tym czasie ruszyły programy rozwoju budownictwa mieszkaniowego na wielką skalę, dzięki którym w wielu miastach węgierskich wybudowano osiedla bloków mieszkalnych z wielkiej płyty, tworząc często zupełnie nowe dzielnice (np. dzielnica Avas w Miszkolcu). Otworzyło się też wiele możliwości spędzania wolnego czasu, a świat stał się bardziej dostępny dzięki niezbyt szybkim, ale za to możliwym do nabycia samochodom (Trabant, Zsiguli, Łada) i motocyklom (Pannonia, Csepel), a także modernizacji sieci transportu publicznego (zelektryfikowane koleje, MALÉV). Kraj musiał czekać kilka dekad na odzyskanie niepodległości, ale wiele spośród osób, które żyły w tych czasach, wspomina je z nostalgią, ze względu na „wesoły" charakter ery Kádára.

Autor: KRISZTINA ANDRÉ
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

KOBIETY W HISTORII WĘGIER

Historii nie tworzą wyłącznie królowie, głowy państw i politycy. Poniżej znajduje się krótkie podsumowanie dotyczące kobiet, które w zasadniczy sposób wpisały się w historię Węgier.

Helena Zrinska (Ilona Zrínyi 1643-1703), urodzona w wysoko postawionej rodzinie szlacheckiej o wielowiekowej tradycji, była hrabiną, która prowadziła bardzo barwne, niespokojne życie. W 1666 roku poślubiła Franciszka Rakoczego I

(Ferenc Rákóczi), księcia Siedmiogrodu. Z tego związku przyszedł na świat późniejszy Franciszek Rakoczy II (II. Ferenc Rákóczi). Po przedwczesnej śmierci męża sama zajęła się administrowaniem ogromnym majątkiem Rakoczego. Kilka lat później wyszła za mąż za Emeryka Thököly (Imre Thököly), z którym miała troje dzieci. Wspierała swojego drugiego męża w organizowaniu powstania Kuruców i przez ponad dwa lata po klęsce Thököly'ego, broniła przed wojskami Habsburgów centralnej części włości Rakoczego – zamku Palanka (Munkács). Pod koniec 1685 roku zamek został okrążony, ale aż do stycznia 1688 roku nie poddała go, a kiedy to nastąpiło, stało się to na jej warunkach. Czyn ten sprawił, że jej imię znalazło swoje zaszczytne miejsce na kartach historii. Cała rodzina Zrinskiej była zmuszona udać się do Wiednia, gdzie Helenie odebrano dzieci. Kilka lat później osadzono ją w więzieniu, skąd została „wykupiona" przez swojego męża na zasadzie wymiany więźniów. Para udała się na wygnanie do Turcji. Słynna kobieta nigdy więcej nie zobaczyła ani swoich dzieci, ani swojego kraju.

Królowa Elżbieta (1837-1898) urodziła się w rodzinie księcia bawarskiego. Jako żona cesarza austriackiego, Franciszka Józefa, zyskała dużą popularność wśród Węgrów. Jej małżeństwo nie było jednak szczęśliwe; żyła w cieniu teściowej i nawet nie mogła sama decydować o wychowaniu własnych dzieci. Jej zainteresowanie Węgrami zawdzięczamy prawdopodobnie temu, że prawie wszyscy na dworze wiedeńskim byli przeciwko nim (szczególnie jej teściowa, która nie znosiła Węgrów za wydarzenia 1848 roku). Zainteresowanie to mogło wypływać również z potrzeby sprzeciwienia się teściowej. Elżbieta nauczyła się czytać i pisać po węgiersku, potrafiła też płynnie wypowiadać się w tym języku. Wiele z jej dworek było Węgierkami, a najważniejszą z nich była jej równolatka, Ida Ferenczy, która służyła swojej pani przez ponad trzydzieści lat. W listach pisanych do męża królowa Elżbieta wielokrotnie mu doradzała oraz prosiła o porozumienie z Węgrami. Oczywiście konwencję z 1867 roku legitymizują interesy państwowe, ale József Ferenc tak to wspomina: „Sisi bardzo mnie wspiera dzięki swojej uprzejmości, skromnemu taktowi i wiedzy na temat Węgier". Już za jej życia Węgrzy ją kochali i uwielbiali. Do dziś wielokrotnie wspominają królową z ogromną sympatią.

Vilma Hugonnai była już matką, kiedy postanowiła zostać lekarzem. W latach 70-tych XIX wieku, jako kobieta, jedynie w Szwajcarii mogła podjąć studia na uniwersytecie. W 1879 roku ukończyła wyższą uczelnię z doskonałymi wynikami. Na Węgrzech, po przeciągającej się w czasie procedurze licencyjnej i długim

oczekiwaniu, 14 maja 1897 roku, została wreszcie zarejestrowana jako pierwsza Węgierka, która została doktorem medycyny. Poprzez swoje działania otworzyła kobietom drogę do najwyższych stanowisk w kręgach medycznych.

Autor: KRISZTINA ANDRÉ
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

HISTORIA DROBNYM DRUKIEM

Oto dwa, subiektywnie wybrane fakty, dotyczące odrębnych tematów w historii Węgier, gdyż „diabeł tkwi w szczegółach".

Dzień 20 sierpnia – dzień założyciela naszego państwa – Świętego Stefana I (Szent István), jest dziś oficjalnym świętem państwowym. Jego historia sięga jeszcze XI wieku. Wiele osób myli się myśląc, że jest to dzień imienin/urodzin/rocznicy śmierci króla – założyciela naszego państwa. W rzeczywistości sprawy mają się zupełnie inaczej. W tym dniu w 1083 roku, nasz król, Władysław Święty, odsłonił w ramach procesu beatyfikacyjnego grób króla, Świętego Stefana I, spoczywającego w kościele koronacyjnym w Białogrodzie stołecznym (Székesfehérvár). Święty Władysław uznał, że wszystkie narody chrześcijańskie potrzebują wzorców życiowych, bohaterów i świętych, którzy będą stanowić dla nich wzór do naśladowania. Wiedział także, iż prestiż kraju chrześcijańskiego można podnieść poprzez czczenie i modlenie się do świętych węgierskich również w innych krajach. Ponieważ wydarzeniu w 1083 roku towarzyszyły cuda i uzdrowienia, naród węgierski za zgodą papieża zaczął od tego dnia czcić pierwszego króla kraju jako postać świętego. Na przestrzeni wieków nie zawsze obchodzono to święto (np. w okresie rządów Kádára), ale od 1991 roku jest to ponownie oficjalne święto państwowe – na cześć Świętego Stefana.

Śmieszna i absurdalna historia „gumowego pociągu". Od początku XX wieku mieszkańcy lewego brzegu Dunaju pragnęli, by ich miejscowości połączyła linia kolejowa. Problemem była jakość gleby, regularne powodzie na Dunaju i oczywiście stały brak pieniędzy. Jednak w 1951 roku, w dobie rządów Rakosiego, kierownictwo partii zdecydowało, że „jeśli robotnicy chcą pociągu, to pociąg ten dostaną, gdyż dla węgierskiego budowniczego kolei nie ma rzeczy niemożliwych". Ustalono wtedy (po raz kolejny), że ziemia nie nadaje się do położenia torów kolejowych,

a pieniędzy nie ma zbyt wiele. Był jednak plan do zrealizowania i nawet wyznaczony dzień oddania inwestycji… I stał się cud! W dniu 9 września 1956 roku ruszył transport kolejowy między miejscowościami Dunapataj a Baja, co prawda bez szyn i lokomotywy. Na wyznaczonym szlaku kolejowym wprowadzono do użytku parę starych autobusów i tak, zamiast na żelaznych kołach, pasażerowie przewożeni byli pojazdami na kołach wyposażonych w gumowe opony (stąd nazwa). Rozkład jazdy autobusów był wprowadzony do rozkładu jazdy pociągów. Pasażerowie podróżowali korzystając z biletów kolejowych, które były sprawdzane i kasowane przez konduktorów. Z położonych wzdłuż trasy domów jednorodzinnych, przekształconych w budynki kolejowe, kolejarze, zgodnie z procedurą, dawali sygnały lizakami kolejowymi. Rozpoczął się nawet ruch pociągów towarowych z opłatą zgodną z taryfą Węgierskich Kolei Państwowych (MÁV) – tyle, że do transportu użyto samochodów ciężarowych. Ówcześni kolejarze bardzo wstydzili się pełnienia służby na tej trasie, a po pewnym czasie już nikt nie chciał tam pracować. Niemniej kariera gumowego pociągu trwała pięć lat – co za sukces!

FORRÁS / BIBLIOGRAFIA:

Bencsik Péter, Horváth Levente Attila: Történelem 8. Szeged, 2010.
Estók János, Szerencsés Károly: Híres nők a magyar történelemben. Kossuth Kiadó, 2015.
Fájó Trianon. Mérték Kiadó. Budapest, 2011.
Hermann Róbert: Görgei Artúr. Rubicon történelmi magazin. 2018/1.
Horváth Andrea, Horváth Levente Attila: Történelem 5. Szeged, 2015.
Horváth Andrea, Kövér Lajos, Horváth Levente Attila, Pelyach István: Történelem 6. Szeged, 2018.
Horváth Levente Attila, Kövér Lajos, Pelyach István: Történelem 7. Szeged, 2012.
Ki kicsoda a magyar történelemben? Budapest, 1999.
Kovács László: A magyar ipar úttörője: Ganz Ábrahám. Rubicon történelmi folyóirat, 2010/8.
Niederhauser Emil: Erzsébet és a magyarok. Rubicon történelmi magazin. 2007/2.
Nagy György: Magyarország apróbetűs története 2. Kossuth Kiadó, 2018.
Petrovácz István: Iparkodó magyarok. Móra Könyvkiadó, 2000.
Valuch Tibor: Hétköznapi élet Kádár János korában. Corvina Kiadó, 2006.
https://mnm.hu/hu/kiallitasok/idoszaki/az-ismeretlen-gorgei
https://omnibusz.blog.hu/2013/12/03/a_gumivonat_tortenete
http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1818_januar_30_gorgei_artur_szuletese

A MAGYAR NYELV ABC-JE

Szerző: KUCSÁK ISTVÁN

MAGYAR NYELVTÖRTÉNET I.

Az előmagyar kor
A magyar nyelv eredete és rokonsága

Az uráli nyelvcsalád legnagyobb lélekszámú népe a magyar. A magyarokon kívül csak az észtek és a finnek alkotnak önálló államot.

A magyar nyelv az uráli nyelvcsalád finnugor ágába tartozik. A magyar nyelv finnugor eredetű. Legközelebbi rokonai a többi finnugor nyelvek: a magyarsággal együtt az ugor csoportba tartozó ősobi-ugor nyelvek: a manysi (vogul) és hanti (osztják), a permi nyelvek: a komi (zürjén) és az udmurt (votják), a volgai finnugor nyelvek: a mari (cseremisz), az erza és moksa (mordvin) és a számi (lapp), végül a balti-finn nyelvek: finn, izsór, karjalai, vepsze, észt, lív, vót.

Távolabbi nyelvrokonaink az uráli nyelvcsalád szamojéd ágának nyelvei: nyenyec (jurák), enyec (jenyiszeji szamojéd), nganaszan (tavgi), mator, szölkup (osztják szamojéd), kamassz. Kihalt nyelvnek számít a mator és a kamassz. Az utolsó kamassz anyanyelvi beszélő 1989-ben halt meg. (A rokon népek önelnevezését zárójelben követi az idegenek által használt név.)

A magyar nyelv egy a finnugor nyelvek közül. Volt valaha egy egységes nyelvet, a finnugor alapnyelvet beszélő nép. A nagy területen szétszórtan élő népek nyelvében nyelvjárások keletkeztek. Az egyes csoportok szétválásával annyira eltávolodtak egymástól, hogy külön nyelvekké fejlődtek, ezáltal a kölcsönös megértés fokozatosan lehetetlenné vált, közös eredetük azonban világosan felismerhető mind a szabályos hangmegfelelések hosszú sora, mind a szókincs, mind pedig a nyelvtani szerkezet alapján. A nyelvrokonság tehát azt jelenti, hogy a magyar és a többi finnugor nyelv egy közös ősből, az uráli alapnyelvből származnak. Valaha egymással azonosak voltak, a nyelvfejlődés miatt rokonságukat csak tudományos módszerrel lehet földeríteni és igazolni.

Az uráli egység kora i.e. 4000 táján bomlott föl, ekkor kezdődik a finnugor együttélés korszaka. Kb. i.e. 2000 táján a finnugor egység is kezdett széttöredezni:

levált belőle a leendő ugor nyelvek őse, melyet ugor alapnyelvnek nevezünk. Végül i.e. 1000-500 körül azok a nyelvjárások, melyekből a magyar nyelv lett, szintén kiváltak az ugor egységből, s ezzel a magyar nyelv elkezdte önálló életét. A szétválás oka lehetett lassú szétvándorlás vagy egy idegen nép közbeékelődése. Egyes nyelvi tények egy török nép közbeékelődését jelzik. Az ugorságot kettészakítva dél felé szorította a magyarságot. E török nép jelenlétére utalhat az ugor nyelvek néhány közös török jövevényszava (*hattyú, hód, szó, nyak, nyár, homok, harang*).

A magyar nyelv önálló útjára indult, amikor a magyarságnak a többi ugorokkal való kapcsolata megszakadt. A nyelvi rokonság, mely a magyarságot a többi finnugor nyelvhez kapcsolja, nem jelent etnikai rokonságot vagy éppen azonosságot. Az alapnyelvet beszélő csoportok sem alkottak etnikai egységet, hanem számos különböző népből álltak. A történelem folyamán mind a magyarság, mind a többi finnugor nép sok idegen etnikummal érintkezett, ezért a magyar nyelv a hozzá legközelebb álló obi-ugoroktól erősen eltértő alkati vonásokat mutat.

Szerző: KUCSÁK ISTVÁN

MAGYAR NYELVTÖRTÉNET II.

Az előmagyar kor A finnugor őshaza, ősműveltség és alapnyelvi szavak

A finnugor alapnyelvet beszélő csoportok a Volga alsó folyása és az Urál hegység között, a Káma vidékén éltek. Ez a finnugor őshaza. Ritkán lakott erdős táj, nagy folyókkal szabdalt, gyakori áradásokkal látogatott terület, amely kedvezett a halászó-vadászó, gyűjtögető, állattartó életmódnak. A magyar nyelvben közel 1000 ugor és finnugor eredetű tőszó található. Egy közepes szótár szóanyagának kb. 60%-a finnugor eredetű (uráli, finnugor vagy ugor kori). Még

jobb az arány, ha irodalmi szövegből veszünk mintát: egy magyar regényben a szavak kb. 80%-a finnugor eredetű tőszóból, illetve azok származékaiból áll, ami azt jelenti, hogy a magyar nyelv határozottan megőrizte finnugor jellegét.

A finnugor nyelvekben meglévő közös ősi szókincs sokat elárul a korabeli életmódról és műveltségről. A vadászat szavai: *ideg, íj, nyíl, tegez, kés, vadász, vadon, nyúl, róka, nyuszt, menyét, hölgy* (hermelin), *fajd, lúd, fogoly*. A halászat szavai: *hajó, háló, hal, vessző, fon, fal* (eredeti jelentése: vesszőfonadék), *keszeg, meny*hal, *tat*hal.

A nők tevékenysége volt a növények begyűjtése és felhasználása: *gyökér, hagyma, bogyó* (vörösáfonya), *eper,* méz, mony (tojás). A *kő*vel megőrölt magvakból kásafélét készítettek: *kenyér*. Az ételkészítés szavai: *tűz, fazék, főz, nyárs, süt, lé, vaj, háj*.

A háziállatok jelenlétére utal az *eb* és a *ló* szó. A finnugor őshazában elődeink még nem rendelkeztek hatalmas ménesekkel, de már tenyésztettek lovat: n*yereg, fék, ostor, harmadfű, negyedfű* (harmadik, negyedik új füvön legelő állat).

A ház és a ruházkodás szavai: *ház, rak, fél* (ajtófélfa, sövénykaró), *hajlék* (ágakból hajlított menedék), ágy. A ruhák főleg *bőr*ből készültek, amit állati ínnel *varr*tak meg. *Ujj, öv, szalag, köt*. Fémek: *arany, ezüst, ólom, vas*. Fa megmunkálás: *fa, farag, fúr, ró*. Csontból és fémből készült eszközök: *tetem* (csont), *kés, ár, fúró, fejsze, fen, köszörül, vessző, fal, fonat*. Testrészek: *fő, szív, száj, kéz*. Cselekvések, életjelenségek: *lesz, él, eszik, tesz, megy*. Számlálás: *egy, kettő, három, olvas* (számol).

Rokonságnevek: *atya, anya, meny, ángy, ipa, napa, fiú, leány, férj, nő, fél* (feleség). A társadalmi szervezet: *had, szer* (nagycsalád), ez harci egység is volt. Égitestek, természeti jelenségek: *hó* (hold), az idő felosztásának eszköze is, *húgy* (csillag), *felhő, jég*, év, tél, tavasz.

Ősvallásuk a sámánizmus volt, melynek műveltsége és szavai a kereszténység felvétele után nagyrészt elenyésztek. Az *Isten* szó az ős, apa szavakból eredeztethető. A *lélek* a lélegzés fogalmából ered.

A magyar nyelv finnugor eredetű szavaiból azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy az alapnyelvi népesség halászó-vadászó-gyűjtögető életmódot folytatott. Ez a középső kőkor (mezolit) társadalmi szintjének felel meg. Ugyanakkor néhány

szó – *fazék, vaj, köles* – már a kerámiakészítésre, állattenyésztésre, földművelésre, tehát inkább újkőkori (neolit) társadalmi-gazdasági szintre utalhat.

Szerző: KUCSÁK ISTVÁN

MAGYAR NYELVTÖRTÉNET III.

Az ősmagyar kor
Az Urál vidéki őshaza és a vándorlások kora

A magyarság i.e. 1000-500 között elvált legközelebbi nyelvrokonaitól a leendő obi-ugorok őseitől, és az uráli átjáró tájékára települt. Itt váltogatva szállásterületeit, más természeti környezetbe került, nálánál fejlettebb műveltségű népek mellé jutott. Ez a kulturális hatás elősegítette a műveltség átalakulását. Az erdős övezetből a ligetes sztyeppék övezetébe került. A már magyarnak nevezhető nép, korábban erdőlakóból, vadászóból, állattenyésztő, pusztai lovas nomád néppé vált. Az uráli átjáró vidéke fontos kereskedelmi útvonal mellett terült el, ahol a nomád népek mellett gyakran megfordultak perzsa, szkíta és görög kereskedelmi karavánok is. Ekkori jövevényszavaink egyes iráni és más ismeretlen nyelvekből valók. Meghonosodtak az iráni eredetű *tehén, tej, nemez, vászon, öszvér, szekér, hús* szavak. Ekkor állapodott meg a *vaj* szó jelentése is (eredetileg zsiradékot jelentett). Ismeretlen eredetű: *mén, juh*. A páros házasság szilárd intézményére utal az iráni eredetű özvegy szó. A nagycsaládot felváltotta a nemzetség. A nemzetségek törzsekké váltak. Legfejlettebb társadalmi szerveződésünk a törzsszövetség lett.

Mikor a magyarság 460 körül kiindult Urál vidéki hazájából, már a fejlett kultúrájú, harcias lovas nomád népek között is érvényesült. Az állattenyésztés szókincse sok török szóval bővült. Lótenyésztés: *béklyó, gyeplő, ól, karám*. A vándorlások korában többszáz török jövevényszóval gazdagodott a magyar nyelv. Életmódban, társadalmi szerveződésben is meghatározó a török népek hatása.

A magyarság művelődése eljutott a lovas nomádság felső szintjére. Főleg az állattenyésztés szavai jelzik e hatást: *bika, ökör, disznó, borjú, tyúk, gyapjú, túró*. Földművelés: *búza, árpa, gyümölcs, alma, szőlő, bor, borsó*. Földet műveltek, de rabszolgákkal is műveltették: *eke, sarló, őröl, tiló*. Egy-egy szállásterületen egy-két nemzedéknyi ideig is megtelepedtek, rideg állattenyésztéssel is foglalkoztak, gabonát, kendert vetettek, talán gyümölcsfélét és szőlöt is ültettek, félnomád életet éltek. Házi ipar: *gyárt, teker, gyűr, csavar, tűr*. Az ipar szavai: ács, szűcs, szatócs (kereskedő). A jurta berendezései tárgyai: *szék, koporsó* (láda), *gyertya*. Öltözködés: ölt, illik, *saru, csat, bársony* (selyem), *gyöngy, gyűrű, tükör*.

Az új környezetben megismert élőlények: *gyertyán, kökény, gyékény, gyom, kóró, süllő, béka, serke, ürge, görény, bölény, oroszlán*. Vadászmadarak: *keselyű, ölyű* (ölyv), *karvaly*. A természet elemei: *tenger, sár, árok, szél, dél*.

Társadalom: *barom* (vagyon), *orv, bér, kölcsön*, talán a rabszolgaság intézményére utaló *bocsát* (felszabadít, elenged), *búcsú* (felszabadítás, elengedés), *törvény, tanú, bélyeg, gyón* (vall). Erkölcsi fogalmak: érdem, bűn, gyaláz, tűr, bátor, gyáva, gyarló. A vallási élet szavai: *bűvöl, bájol, ige, igéz, táltos, bölcs* (varázsló, sámán), *sárkány*. A szellemi műveltség szavai: ír, betű, szám, ok, idő, kor. Testrészek: *kar, gyomor, boka, térd, köldök, szakáll*. Törzsszövetségi méltóságnevek: gyula, *kündü, tolmács, horka, tarján, bulcsú*,

Szerző: KUCSÁK ISTVÁN

NÉPI GYERMEKMONDÓKÁK

A gyermekek körében használatos, általában alkalomhoz illő, erősen ritmikus, dallamos hanglejtésű vagy sokszor énekelt versikék.

cirógató, simogató:

Ciróka-maróka,/ Hol voltál? Malomkába./ Mit hoztál? Kalácskát!/ Ki ette meg? Pap macskája./ Kac-kac-kac-kac…

tenyércsiklandozó:

Kerekecske, dombocska,/ Erre szalad a nyulacska,/ Itt fogja meg a macska!

kézfejcsipkedő:

Csip-csip csóka,/ Vakvarjúcska,/ Komámasszony kéreti a szekerét,/ Nem adhatom oda,/ Tyúkok ülnek rajta,/ Hess, hess, hess, hess, hess!

homlok-összekoccantó:

Bú, bika, cseri bika,/ Adjál szalmát, adjál szénát,/ Nem adok,/ Türi, türi, nem adok!

lábon lovagoltató:

Hóc-hóc, katona, ketten üjjünk a lúra!/ Szénát, zabot a lúnak,/ abrakot a csikónak!

nyakban lovagoltató:

Hátamon a zsákom,/ Benne van a rákom,/ Édes kicsi rákom,/ Ki ne vágd a zsákom,/ Mert kihull a mákom.

mozgásfejlődést szolgáló mondókák:

Áll a baba, áll,/ Mint a gyertyaszál,/ Esztendőre vagy kettőre/ Nagylány leszel már.

Lóg a lába, lóga,/ Nincsen semmi dolga,/ Mert ha dolga volna,/ A lába nem lógna.

Sétálunk, sétálunk,/ egy kis dombra lecsücsülünk/ csüccs!

beszédkészséget, ritmusérzéket fejlesztő mondóka:

Répa, retek, mogyoró, korán reggel ritkán rikkant a rigó!

esőkérő: Ess, eső, ess!/ Hónap délig ess!/ Búza bokrosodjon,/ Zab szaporodjon!/ Az én hajam olyan legyen,/ Mint a csikó farka,/ Még annál is hosszabb,/ Mint a Tisza hossza!/ Még annál is hosszabb,/ Mint a Duna hossza!/ Még annál is hosszabb,/ Mint a tenger hossza!

naphívogató: Süss fel, Nap,/ Fényes Nap!/ Kertek alatt a libáim/ Megfagynak./ Terítsd rájuk köpönyeged,/ Adjál nekik jó meleget!/ Süss fel, Nap,/ Kedves Nap!

gólyaköszöntő: Gólya, gólya, gilice,/ Mitől véres a lábad?/ Török gyerek megvágta,/ Magyar gyerek gyógyítja,/ Síppal, dobbal,/ Nádi hegedűvel. (A gólyaköszöntőben egyes kutatók szerint a samanisztikus gyógyítás emléke él.)

katicabogár-röptető: Katalinka szállj el,/ Jönnek a törökök,/ Sós kútba tesznek,/ Onnan is kivesznek vesznek,/ Kerék alá tesznek,/ Onnan is kivesznek,/ Ihol jönnek a törökök,/ Mindjárt utolérnek.

kiszámolók: Afa cuka funda luka,/ Funda kávé kaman duka./ Af, cuk, funda luk,/ Funda kávé kaman duk.

An, tan, ténusz,/ Szó, raka, ténusz,/ Szó, raka, tiki, táká,/ Álá, bálá, bim, bam, busz!

Szerző: KUCSÁK ISTVÁN

NYELVTÖRŐK

1. Kelekótya kiskakas kapirgálva kukorékol a kikukorékolásáig.
2. Jobb egy lúdnyak két tyúknyaknál.
3. Piros csíkos cinkcsészében cukros csirkecomb.
4. Láttam szőrös hörcsögöt. Éppen szörpöt szörcsögött. Ha a hörcsög szörpöt szörcsög, rátörnek a hörcsög görcsök.
5. Lenin mauzóleumának lelinóleumozása.
6. Meggymag! Szelíd meggymag vagy, vagy vad meggymag vagy?
7. Egy icike-picike pocok pocakon pöckölt egy másik icike-picike pockot, mire a pocakon pöckölt icike-picike pocok is jól pocakon pöckölte az őt pocakon pöckölő icike-picike pockot. 8. Az ipafai papnak fapipája van, tehát az ipafai papi pipa papi fapipa.
   9.Ede, de bedezodoroztad magad. 10.Mit sütsz, kis szűcs? Sós húst sütsz, kis szűcs?
11. Öt ördög görget görbe úton görgő gömbbé gömbölyödött öt görögdinnyét. 12.Két kék kőkút körül ireg-forog törpe tarka kurta farkú török tyúk. 13.Te tetted e tettetett tettet, te! Te tettetett tettek tettese, te!
14. Nem minden fajta szarka farka tarkabarka, csak a tarkabarka farkú szarkafajta farka tarkabarka, mert ha minden fajta szarka farka tarkabarka volna, akkor minden szarkafajta tarkabarka-farkú szarkafajta volna.
15. Ádám bátyám pávát látván száját tátván lábát rázván pávává vált.
16. Fekete bikapata kopog a patika pepita kövén.

17. Mit sütsz, kis szűcs, sós húst sütsz, kis szűcs?
18. Lali, a lila ló elalél.
19. Répa, retek, mogyoró, korán reggel ritkán rikkant a rigó.
20. Akkor jó a jó hajó ha jó a jó hajó hajóvitorlája.
21. A tiktak titka a taktika.
22. És sepsiszentgyörgyi szájsebész-asszisztensre sincs szükségem!
23. Gyere Gyuri Győrbe, győri gyufagyárba, gyufát gyújtogatni!
24. Csóré csiga csalán csúcsán cselleng, csalán csúcsát csipegetve fent leng, de a csalán nem tűri, csóré csiga csupasz csápját megcsípi.
25. Elkelkáposztásítottalanítottátok
26. Kint sincsen kincsünk, bent sincsen kincsünk.
27. Ne tegyetek levesembe petrezselyem levelet, mert nem szeretem.
28. Várában pár vámpír vár rám pirkadatig.
29. A Moszkvics-slusszkulcs egy luxus plusszkulcs.
30. Moszkvics-slusszkulcs plusz Zsuk-slusszkulcs.
31. Talán platán? Netalán palánta? Netalántán platánpalánta?
32. Csütörtökön ütött sütőtököt sütök, ötöt!
33. Te tetted e tettet! E tettetett tettet! Te tettetett tettek tettetett tettese Te!
34. Meguntam Győrnek gyönyörű gyöngyvárában laktomat, mert a Duna, Rába, Rábca rákja rágja lábomat.
35. Töredezettségmentesítőtleníttethetetlenségtelenkedhettetek volna!

Szerző: KUCSÁK ISTVÁN

AZ ÉGIG ÉRŐ FA TÍPUSÚ NÉPMESÉK

Legismertebb mesekezdő formulánk, az „*Egyszer* volt, *hol nem* volt…" arra utal, hogy a mese nem valóságos térben és időben játszódik. A magyar népmesékben lehetséges, hogy az év mindössze három napig tart. A mesehős emberfeletti próbatételeket teljesít három nap alatt. A legtöbb tündérmese a hős boldog házasságával végződik, amely már átvezet a valóságos időbe. Ez a halandók világába való megérkezést jelenti: „máig élnek, ha meg nem haltak".

A tündérmesékben a hős mindhárom világot bejárja. A középső világból indul, de a felső és az alsó világba is eljut. A túlvilág egy másik világ, ott merőben másként van minden. Ott más lények, másként élnek, másként múlik az idő is. A természetfeletti tér a lakott helyen kívül van, a senki földjén. Egy mitizált területen, ahol a túlvilági hatalmakkal kapcsolatot lehet teremteni. A mágikus térbe jutás egyúttal időn kívüliségbe jutást jelent. Az égi rétegekről szóló képzetek legteljesebb formában *Az égigérő fa* típusú népmesékben találhatók meg. Mind azzal kezdődik, hogy egy szegény bojtár vállalkozik a király kertjében lévő fa megmászására. Útközben zöld mezőket talál, kastélyokkal és templomokkal. Az égbenyúló fa motívuma azon ősi emlékeink közé sorolható, melyeket még a honfoglalás előtt keletről kellett magunkkal hoznunk.

Az égig érő fa az ural-altaji népek samanisztikus elképzeléseivel áll kapcsolatban. E szerint az ég olyan, mint egy nagyméretű sátor, s ahogy a sátrat egy oszlop tartja, ugyanúgy az égboltozat is egy égigérő fára, világfára nehezedik. Ezen a fán el lehet jutni a felső világokba is. A sámán táncos-énekes szertartás közben révületbe esik, azaz elrejtezik. Önkívületben a sátortartó karó grádicsain lépdel feljebb és feljebb, s énekel arról, amit „fent" lát. Közben – hitük szerint – a sámán lelke bejárja a felső régiókat. Extázisából visszatérve közli a felső világokban lakó istenek utasításait.

Egyes magyar népi hiedelmek olyan magas fáról tudnak, amelynek kilenc elhajló ága van, és mindegyik egy-egy erdővel vetekszik. Ez a fa olyan magas, hogy a Hold, sőt a Nap is az ágai között jár el. Az égbenyúló fa teteje a felső világokban van. A világ szélén alacsony az égbolt. Oda a Nap sem tud besütni, ott a virág sem nő, és a madár sem tud repülni. A világ szélén a gyopár is fekete marad, a fecske is csak térden állva issza a vizet. Népmeséink a mérhetetlen távolságot jelölik így: „ahol a fecske térdenállva itta a fekete gyopárról a vizet" Ez tehát a világ szélére utal. Az *üveghegy* szintén a világ szélén van, amelyen vagy amely mögött a Nap esténként lecsúszik.

Az alsó és felső világok képzetével a magyar népmesékben is találkozunk. A mesei világ szintén többrétegű, amelybe felfelé egy *égi ajtón,* lefelé pedig *a világ lyukán* lehet eljutni. A felső világban tündérek élnek, az alsó világban pedig sárkányok, ördögök és egyéb démonok. A világot üveghegyek határolják, azon túl is a túlvilág terül el. A magyar népmesékben ilyen ajtószerű nyílással gyakran találkozunk. Nyelvrokonaink, a hantik úgy magyarázzák, hogy az egyes égi rétegek nyílásai pontosan egymás fölött vannak. Az állatösöktől származó mesehős – leggyakrabban *Fehérlófia* vagy *Medve Jankó* – ezen a nyíláson kötélen vagy láncon az alattunk lévő világba ereszkedik.

Szerző: KUCSÁK ISTVÁN

GYERMEKIRODALOM I.

Csukás István: Süsü, a sárkány

Csukás István (1936-) költő, író egyik legismertebb meséje, eredetileg televíziós bábsorozat 1976 és 1986 között. A sorozat sikere után a szerző más Süsü-történeteket is írt. Meseregénye 1980-ban jelent meg. A tv-sorozat sikere a közismertté vált daloknak is köszönhető, valamint azoknak a remek színészeknek, akik a figurákat megszólaltatták. Elsősorban a főszereplőt, Süsü sárkányt hangjával megformáló Bodrogi Gyulának, Magyarország egyik legkiemelkedőbb színészének.

A film/meseregény felnőttek és gyerekek számára egyaránt szórakoztató, hiszen a mű humora főleg a népmesékről való tudásunkra épül. A népmesékben

a királyok, a királyi udvar tagjai, a királylányok és a sárkányok is másként viselkednek, mint a Süsü szereplői. Süsü, a „híres egyfejű", jóindulatú sárkány, akit eredeti hazájában, a sokfejű sárkányok földjén gyakran kigúnyoltak az egyetlen feje miatt. Mikor az apja elküldte Süsüt, hogy ölje meg az ellenségét, Süsü inkább meggyógyította, a sárkánykirály mérgében kitagadta. Süsü mindenkit szeret az őt legyőzni akarókat éppúgy, mint a pillangókat. Emberlakta vidékre vándorol, ahol gyorsan kitör a pánik. Az emberek nem ismerik, mindenki megijed tőle. Van, olyan is, aki meg akar gazdagodni a sárkányból. Közönséges füvet ad el a rettegőknek sárkány elleni sárkányfűként. A király zsoldosai rettegnek leginkább Süsütől. Ezek mind ironikus humorként jelennek meg. Egy olyan jól ismert világot mutatnak be a nézőnek/olvasónak, amelyet mesei díszletek között a valóságból ismer.

Az emberek azt hiszik, hogy Süsü a királylányt akarja elrabolni. Az öreg király vérdíjat tűz ki a sárkány fejére. Miután a főhős találkozik a kóbor királyfival, aki megtanítja az emberek közötti viselkedés szabályaira, együtt mennek a királyi udvarba, ahol megszertik őt. Süsüt ezután befogadják a várba, ahol rengeteget segít az embereknek: követ tör, szenet éget, fát vág, és megvédi a várat a gonosz Torzonborz király seregeitől. A legjobb barátja a kóbor királyfi fia, a kiskirályfi. Végül a sárkánykirály úgy dönt, hogy visszafogadja, és megházasítja kitagadott fiát. Süsü először fél a házasságtól, de mikor találkozik a (szintén egyfejű) sárkánylánnyal, azonnal beleszeret. Búcsút vesz az emberektől, és visszatér a sárkányok földjére. Süsü kedvenc étele a vadkörte, és nagyon szereti a pillangókat.

Csukás István: Mirr-Murr kalandjai I-IV.

Mirr-Murr falusi macska, nyugalomban telnek napjai. Óriási góllövő, légyvadász és kedves nagyotmondó. Legjobb barátja a játékcsacsi. Vágya, hogy kóbor macska lehessen véletlenül teljesül, hiszen elalszik a házaló Slukk Ödön kabátzsebében, aki akaratán kívül a városba viszi. A kandúr itt ismerkedik meg a kóbor macskával, Oriza-Triznyákkal, valamint a Téglagyári Megálló nevű kutyával. Kalandok és próbatételek után mi is megismerkedhetünk Pintyőke cirkuszigazgatóval, aki híres artistává képzi a barátokat. A 4. kötetben a főhős, mint nyomozó lép fel. Barátaival együtt bejárja és megismeri Budapestet. A meséből Foky Ottó rendezett nagysikerű bábfilmsorozatot.

Szerző: KUCSÁK ISTVÁN

GYERMEKIRODALOM II.

Magyarországon sokféle meghatározása van a gyermekirodalomnak. Létezik a gyermekirodalom és az ifjúsági irodalom kategória is, változó életkori besorolásokkal. Egységesen gyermekirodalomnak nevezem azokat a nem felnőttek számára létrehozott műveket, melyeket a gyermekkorúak irodalomként képesek dekódolni, és azokat a nem gyermekkorúaknak írt műveket is, amelyek mégis gyermekirodalmivá váltak.

A gyerekeknek író szerzők figyelembe veszik a gyerekek életkori sajátosságait. Egyes szerzők nem törekedtek gyermekirodalmi művek létrehozására, de bizonyos műveik ekként is léteznek. Weöres Sándor (1913-1989) költészetének bizonyos rétege így vált gyermekirodalmivá. A szerző a magyar költészet egyik legfontosabb alakja.

Az első gyermekkönyv Bezerédj Amália *Flóri könyve* (1840), amely a korábbi évszázadok tanító jellegű könyveihez képest modern, hiszen már gyerekeknek írt verseket is tartalmaz.

Magyarországon a népmesegyűjtésnek nagy hatása volt az irodalomra. Hozzájárult a gyermekirodalom felvirágzásához is. Nevesebb népmesegyűjtők: Benedek Elek, Kriza János, Arany László, Móra Ferenc, Móricz Zsigmond, Illyés Gyula. Népdalokat (Bartók Béla, Kodály Zoltán), népballadákat, közmondásokat, szólásokat, találós kérdésket is gyűjtöttek, főleg a 19-20. században. A gazdag népköltészeti gyűjtés eredményei ma is jelen vannak a gyermekirodalomban. Petőfi Sándor *János vitéz* (1845) c. elbeszélő költeménye is népmesei elemekre épül. Bár nem gyerekeknek írta, a mű ma iskolai olvasmány 11 éveseknek. Jókai Mór és Mikszáth Kálmán is írt meséket, gyerekeknek szóló történeteket. Móra Ferenc meséket és gyerekverseket is írt, és *Kincskereső kisködmön* (1918) c. regényét kifejezetten gyerekeknek írta. Gárdonyi Géza *Az én falum: Egy tanító följegyzései I–II.* (1898–1900) c. novellafűzére ma könyv alakban kevéssé ismert, de egyes írásai ma is fontos részei az alsó tagozatos magyaroktatásnak. Gárdonyi *Egri csillagok* (1901) c. történelmi regénye a 12 évesek tananyaga. A regény cselekményének középpontjában Eger várának 1552-es sikeres török elleni megvédése áll.

A többszörös túlerőben lévő török hadsereg nem tudja legyőzni a önfeláldozóan küzdő várvédőket. Móricz Zsigmond meséi és versei nagyon fontos elemei a gyermekirodalomnak. A mai olvasó 14 évesen ismerkedik meg az iskolában *Légy jó mindhalálig* (1920) c. önéletrajzi ihletésű regényével. Molnár Ferenc elsősorban drámaíróként világhírű, de *A Pál utcai fiúk* (1907) c. ifjúsági regénye nemzetközileg, így Lengyelországban is ismert. Az iskolában a 11 évesek olvasmánya. A cselekmény 1899-ben, a gyorsan fejlődő Budapesten játszódik, ahol két gyerekcsapat a vörösingesek és a Pál utcaiak küzdenek a grundért, a még beépítetlen budapesti telekért, amit időlegesen fűrésztelepként használnak. A gyerekek számára játszóhely, de több ennél. Ahogy a regény egyik szereplője mondja, a grund maga a haza, amit meg kell védeni. A nemzet, mint közös élmény, a nemzeti közösséghez való tartozás képződik meg az olvasóban Gárdonyi *Egri csillagok* c. regényét olvasva, és *A Pál utcai fiúk*at olvasva is valami hasonlót, élhetünk át.

Szerző: KUCSÁK ISTVÁN

GYERMEKIRODALOM III.

Karinthy Frigyes *Tanár úr kérem* (1916) c. karcolatfűzréből a 14 évesek olvashatnak az iskolában. Karinthy humora Sławomir Mrożekével rokon. A modern irodalmi nyelv, az abszurd felé hajló groteszk megismerésében fontosak humoreszkjei, karcolatai. Bár nem gyerekolvasóknak írt, sok írását nagy élvezettel olvashatják ők is. *Így írtok ti* (1916) c. irodalmi paródiagyűjteménye azért is fontos, mert hatalmas magyar és világirodalmi kincset ölel fel. Ebben minden említésre méltó klasszikus és modern szerzőt parodizál. Azokat a szerzőket is, akik nem magyarok, de a magyar irodalmi gondolkodás részei.

Rendkívül gazdag hagyományú fordításirodalmunk következtében a legtöbb fontos világirodalmi alkotó műveit magyarra fordították. Ezek közül főleg a 19-20. századi művek (de Swift *Gulliver*je és Defoe *Robinson*ja is) a magyar gyerekek kedvelt olvasmányai közé tartoznak, *főleg az* epika és a líra műfajaiban. Az *Így írtok ti* egyes darabjai azért is jó olvasmány a tanulók számára, mert általuk a klasszikusokra humorral és iróniával is lehet nézni. Bár nem

sorolhatók a gyermekirodalom körébe Örkény István groteszk, rövid írásai, *Egyperces novellák* (1968), a 14 évesek mégis nagy élvezettel olvassák.

1948 után sok magyar szerzőt „száműztek" a gyermekirodalomba, ennek köszönhetően a gyermekirodalom sokat gazdagodott. Számos szerző felnőtt irodalmat és gyermekirodalmat is írt. A teljesség igénye nélkül sorolok fel néhány jelentős alkotót és egy-két kötetet. Weöres Sándor fantasztikus ritmikájú versei minden korosztály számára élvezetesek (*Bóbita* 1955, *Tarka forgó* 1958, *Zimzizim* 1969., *Télország* 1972., *Ha a világ rigó lenne* 1973.). Szép Ernő gyerekversei (*Gyereknek való* 1958). Tersánszky Józsi Jenő álmodta meg Misi Mókust (Misi Mókus kalandjai 1953.). Mándy Iván prózája szikár, tárgyias. Jól írta meg az átlelkesített tárgyakat, játékfigurákat, újraírta Robin Hood történetét és egy halhatatlan gyerekhőst, Csutakot is sok regényei főszereplőjévé tette (*Csutak színre lép* 1957., *Robin Hood* 1965., *Arnold, a bálnavadász* 1977.). Nemes Nagy Ágnes sokáig nem jelentethetett meg felnőtteknek szóló irodalmat, ezért is jelent meg sok gyerekkötete. Meséket és gyerekverseket írt (*Barátaink a ház körül* 1961.), megalkotta Bors néni figuráját is. Szabó Magda egyik leghíresebb műve az *Abigél* című lányregény, fontos meseregényeket is írt (*Sziget-kék* 1959., *Tündér Lala*, 1965., *Abigél* 1970.). Pilinszky János (*A nap születése* 1974.). Kormos István költő sok gyerekkönyvet írt, sokat fordított, a Móra Könyvkiadó szerkesztője is volt (*Mese Vackorról, egy pisze kölyökmackóról* 1956., *A Pincérfrakk utcai cicák* 1976.). Tandori Dezső főleg mackókról és madarakról írt gyerekeknek, valamint az élet más fontos dolgairól. Csoóri Sándor, Ágh István, Bella István, Nagy László, Kányádi Sándor, Tamkó Sirató Károly (*Tengerecki Pál* 1970), Ács Margit, Kovács András Fernc, Kiss Dénes, Marék Veronika, Fésűs Éva, Orbán Ottó, Szilágyi Domokos, Hevay Gizella, Kiss Anna, Zelk Zoltán, Csukás István, Lázár Ervin, Bálint Ágnes, Fodor Sándor, Bodó Béla, Tóth Krisztina, Varró Dániel, Kukorelly Endre, Harcos Bálint, Darvasi László.

Szerző: KUCSÁK ISTVÁN

POLONISZTIKA

A címbeli kifejezés a lengyel nyelvvel, irodalommal, kultúrával és történelemmel foglalkozó tudományágat jelenti, ennek intézményesített egyetemi keretei vannak. Tágabb értelemben e körbe tartozik a lengyelséggel való foglalkozás tudományos vagy szakmai alapon. Folyóiratközlések, tudományos és szépirodalmi publikációk, és mindazok a kulturális térben történő együttműködések, melyeknek tárgya a lengyel nyelv, kultúra és történelem.

A lengyel-magyar történelmi kapcsolat az Árpád-kortól folyamatos. A dinasztikus kapcsolatok Adelajdával, Ziemomysł lengyel fejedelem lányával kezdődtek, aki Géza fejedelem második felesége volt. Géza egyik lánya, Judit viszont éppen az első lengyel koronás főhöz, Bátor Boleszlóhoz (992-1025) ment nőül. Az első lengyel szent vértanú, Adalbert prágai misszionárius keresztelte meg Vajkot, a későbbi I. Szent Istvánt. István halála után Orseolo Péter került a magyar trónra, az Árpád-házi hercegek, – András, Béla, Levente – Lengyelországban kerestek menedéket. II. (Merész) Boleszló (1058-1079) is rokoni kapcsolatban állt az Árpád-házzal, ő segítette trónra I. Bélát. Szent László királyunk (1077-1095) is Lengyelországban született az 1040-es évek elején I. Béla fiaként, édesanyja a *Piast* házból származó Rycheza Erzsébet volt, és 1048-ig ott is élt. Neve a lengyel erdetű *Władysław* (Ulászló). IV. Béla király egyik leánya, (a II. János Pál pápa által szentté avatott) Kinga feleségül ment Szemérmes Boleszló (1243-1279) szandomíri és krakkói fejedelemhez. III. András a magyar trónért vívott küzdelem idején szintén a lengyeleknél keresett menedéket. Az Anjouk, és később a Jagellók kora a lengyel történelemnek is kiemelten fontos korszaka. Erre a korszakra esik az 1335-ös Visegrádi Királytalálkozó, amikor Magyarország, Csehország és Lengyelország uralkodói Visegrádon találkoztak a közös kereskedelmi érdekek védelmében. Nagy (III.) Kázmér halála után a lengyel trón unokaöccsére, az Anjou-dinasztiából származó Nagy Lajosra szállt, akinek egyik lánya, Hedvig *(Jadwiga)*, Jagelló Ulászló felesége népszerűvé vált Lengyelországban. A lengyelség rengeteget adott a magyaroknak. Az egyik legfontosabb intézmény a Hedvig által is támogatott híres Krakkó Egyetem, mely évszázadokon keresztül rengeteg

magyar hallgatót képzett és képez ma is. Vázlatosan is nehéz összesűríteni mindazt, amit Lengyelországtól kaptunk. Az 1526-os mohácsi csatában közel 3000 lengyel harcolt a török ellen. A Rákóczi-szabadságharc bukása után sokan menekültek Lengyelországba. Sok lengyel harcolt a magyar függetlenségért 1848-49-ben. Köztük Bem József (*Józef Bem*) tábornok, a lengyel légiót vezető Józef Wysocki ezredes, Henryk Dembiński, aki a magyar hadsereg főparancsnoka is volt.

A keretek nem teszik lehetővé a további történelmi és kulturális kapcsolatok felvázolását. De fontos, ha csak néhány szóban is megemlíteni a nagymúltú lengyel színházi hagyományokat. Fontos számunkra a lengyel képzőművészet, a filmművészet. Fontos a lengyel irodalom. Sorolhatnám a lengyel alkotókat. Zárásként néhány magyar író neve, akik lengyel történelmi témáról írtak: Bereményi Géza, Csoóri Sándor, Kiss Gy. Csaba, Kovács István, Kukorelly Endre, Petri György, Sebők Éva, Spiró György.

ABC JĘZYKA WĘGIERSKIEGO

Autor: ISTVÁN KUCSÁK
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

HISTORIA JĘZYKA WĘGIERSKIEGO I

Prehistoria

Pochodzenie i pokrewieństwo języka węgierskiego

Węgrzy są najliczniejszym ludem posługującym się językiem należącym do rodziny języków uralskich. Prócz Węgrów, tylko Estończycy i Finowie tworzą samodzielne państwa.

Język węgierski należy do ugrofińskiej gałęzi rodziny języków uralskich. Jest on pochodzenia ugrofińskiego. Najbliżej z nim spokrewnione są inne języki ugrofińskie, czyli języki pra-ugryjskie znad Obu, należące razem z językiem węgierskim do grupy ugryjskiej: mansyjski (wogulski) i chantyjski (ostiacki), języki permskie: komi (zyriański) i udmurcki (wotiacki), wołżańskie języki ugrofińskie: maryjski (czeremiski), erzja i moksza (mordwiński) oraz sami (lapoński), wreszcie języki bałtycko-fińskie: fiński, iżorski, karelski, wepski, estoński, liwski i wotycki.

Trochę dalej spokrewnione z naszym językiem są języki samojedzkiej gałęzi rodziny języków uralskich: nieniecki (juracki), eniecki (jenisej-samojedzki), nganasanski (tawgi), matorski, selkupski (ostiak-samojedzki), kamasyjski. Matorski i kamasyjski są już językami wymarłymi. Ostatnia osoba posługująca się kamasyjskim jako językiem ojczystym zmarła w roku 1989. Po nazwach własnych, używanych przez ludy z nami spokrewnione, podajemy w nawiasie nazwy przyjęte przez inne nacje.

Język węgierski jest jednym z języków ugrofińskich. Istniał kiedyś lud posługujący się jednolitym, spójnym językiem – podstawowym językiem ugrofińskim. Lud ten zajmował duże terytorium i żył w rozproszeniu, co doprowadziło do powstania dialektów. Poszczególne grupy oddzieliły się od siebie i oddaliły na tyle, że z dialektów rozwinęły się odrębne języki, tym samym wzajemne zrozumienie stopniowo stawało się niemożliwe. Jednak wspólne ich pochodzenie można wyraźnie rozpoznać zarówno na podstawie długiej

listy regularnych odpowiedników dźwiękowych, jak i na podstawie słownictwa oraz struktury gramatycznej. Pokrewieństwo językowe oznacza więc, że język węgierski i inne języki ugrofińskie pochodzą od wspólnego przodka, od podstawowego języka ugrofińskiego. Niegdyś języki te były niemalże takie same. Dziś, z powodu ewolucji językowej, ich pokrewieństwo można odkryć i udowodnić tylko metodami naukowymi.

Okres jedności uralskiej zakończył się około 4000 roku przed naszą erą. W tym czasie rozpoczyna się okres kohabitacji ugrofińskiej. Około 2000 roku również jedność ugrofińska zaczęła się rozpadać: wyodrębnił się z niej praprzodek języków ugryjskich, nazwany podstawowym językiem ugryjskim. Wreszcie około roku 1000-500 przed naszą erą od jedności ugryjskiej oddzieliły się dialekty, z których powstał język węgierski i w ten sposób język węgierski rozpoczął samodzielną egzystencję. Przyczyn oddzielenia się można upatrywać zarówno w powolnym oddalaniu się od siebie grup ugryjskich w ramach wędrówki ludów, jak i w zamieszkiwaniu wśród obcych nacji. Pewne fakty językowe wskazują na kontakt z ludem tureckim, który rozdzielił ludy ugryjskie, spychając Węgrów na południe. Na wpływ ludu tureckiego może wskazywać istnienie w językach ugryjskich kilku wspólnych zapożyczeń tureckich (*hattyú* – łabędź, *hód* – bóbr, *szó* – słowo, *nyak* – szyja, *nyár* – lato, *homok* – piasek, *harang* – dzwon).

Gdy Węgrzy utracili kontakt z innymi ludami ugryjskimi, język węgierski wkroczył na samodzielną drogę rozwoju. Pokrewieństwo językowe, wiążące Węgrów z innymi językami ugrofińskimi, nie oznacza pokrewieństwa czy nawet tożsamości etnicznej. Grupy posługujące się podstawowym językiem ugryjskim nie stanowiły bowiem jedności etnicznej, gdyż składały się z wielu różnych ludów. Z biegiem lat historii tak Węgrzy, jak i inne ludy ugrofińskie stykały się z wieloma obcymi grupami etnicznymi, dlatego język węgierski wykazuje cechy mocno odróżniające go od najbliższych mu języków ugryjskich znad Obu.

Autor: ISTVÁN KUCSÁK
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

HISTORIA JĘZYKA WĘGIERSKIEGO II
PREHISTORIA

Praojczyzna ugrofińska, kultura pierwotna i wyrazy z języka podstawowego

Grupy posługujące się podstawowym językiem ugrofińskim zamieszkiwały okolicę Kamy, pomiędzy dolnym biegiem Wołgi a górami Uralu. Jest to praojczyzna ugrofińska. Stanowiła ona rzadko zamieszkały, zalesiony obszar, poprzecinany dużymi rzekami, nawiedzany przez częste powodzie, sprzyjający łowiecko-myśliwsko-zbierackiemu trybowi życia oraz hodowli zwierząt. W języku węgierskim znajduje się niemal tysiąc wyrazów podstawowych pochodzenia ugryjskiego i ugrofińskiego. Materiał średniej wielkości słownika zawiera około 60% wyrażeń pochodzenia ugrofińskiego (z epoki uralskiej, ugrofińskiej lub ugryjskiej). Badając próbkę tekstu literackiego, otrzymamy jeszcze wyższą proporcję: w powieści węgierskiej około 80% wszystkich wyrazów stanowią słowa podstawowe pochodzenia ugrofińskiego lub ich pochodne, co oznacza, że język węgierski zdecydowanie zachował swój charakter ugrofiński.

Wspólny zasób archaicznych wyrażeń, znajdujący się w językach ugrofińskich, zdradza wiele tajników ówczesnego sposobu życia i kultury. Wyrazy związane z myślistwem: *ideg, íj, nyíl, tegez, kés, vadász, vadon, nyúl, róka, nyuszt, menyét, hölgy, fajd, lúd, fogoly* (cięciwa, łuk, strzała, kołczan, nóż, myśliwy, las, zając, lis, kuna, łasica, gronostaj, głuszec, gęś, kuropatwa). Wyrazy związane z łowiectwem: *hajó, háló, hal, vessző, fon, fal, keszeg, menyhal, tat* (statek, sieć, ryba, wiklina, wyplata, ściana, leszcz, miętus, rufa).

Zbieranie i wykorzystywanie roślin było czynnością wykonywaną przez kobiety: *gyökér, hagyma, bogyó, eper, méz, mony* (korzeń, cebula, jagoda, poziomka, miód, jajo). Z ziaren zmielonych za pomocą kamienia (*kő*) gospodynie przygotowywały kaszę (*kenyér)*. Wyrazy związane z przygotowywaniem posiłków: *tűz, fazék, főz, nyárs, süt, lé, vaj, háj* (ogień, garnek, gotuje, rożen, piecze, sok, masło, tłuszcz).

Wyrazy *eb* (pies) i *ló* (koń) wskazują na obecność zwierząt domowych. Nasi przodkowie w praojczyźnie ugrofińskiej nie posiadali jeszcze ogromnych stad koni, ale konie już hodowali: *nyereg, fék, ostor, harmadfű, negyedfű* (siodło, uzda, bat, trzyletni koń, czteroletni koń).

Wyrazy związanie z domem i ubiorem: *ház, rak, fél, hajlék, ágy* (dom, układa, drzwi, dach z gałęzi, łóżko). Ubrania noszono głównie ze skóry (*bőr*), które szyto (*varr)* przy pomocy ścięgien (*ín*) zwierzęcych. *Ujj, öv, szalag, köt* (rękaw, pas, wstęga, wiąże). Metale: *arany, ezüst, ólom, vas* (złoto, srebro, ołów, żelazo). Obróbka drewna: *fa, farag, fúr, ró* (drzewo, rzeźbi, wierci, karbuje). Narzędzia z kości i metalu: *tetem* (csont), *kés, ár, fúró, fejsze, fen, köszörül, vessző, fal, fonat* (kość, nóż, szydło, wiertło, topór, ostrzy, ściera, wiklina, ściana, splot). Części ciała: *fő, szív, száj, kéz* (głowa, serce, usta, ręka). Czynności egzystencjalne: *lesz, él, eszik, tesz, megy* (będzie, żyje, je, czyni, idzie). Liczenie: *egy, kettő, három, olvas* (jeden, dwa, trzy, liczy).

Oznaczanie pokrewieństwa: *atya, anya, meny, ángy, ipa, napa, fiú, leány, férj, nő, fél* (ojciec, matka, synowa, bratowa, teść, teściowa, syn, córka, mąż, kobieta, żona). Struktura społeczna: *had, szer* (wojsko, szereg – również w sensie jednostki wojskowej). Ciała niebieskie, zjawiska przyrody: *hó, húgy, felhő, jég, év, tél, tavasz* (miesiąc, gwiazda, chmura, lód, rok, zima, wiosna).

Pierwotną religią był szamanizm, którego kultura i słownictwo w większości zanikło po przyjęciu chrześcijaństwa. Wyraz *„Isten"* (Bóg) można powiązać z wyrazami ős, *apa* (przodek, ojciec). Wyraz *lélek* (dusza) pochodzi od wyrażenia, określającego czynność oddychania.

Z wyrazów języka węgierskiego o pochodzeniu ugrofińskim możemy wyciągnąć wniosek, że ludność posługująca się językiem podstawowym prowadziła życie, w którym najważniejszym zajęciem było łowiectwo, myślistwo i zbieractwo. Odpowiada to poziomowi społeczeństwa środkowej epoki kamienia (mezolitu). Jednocześnie niektóre wyrazy – *fazék, vaj, köles* (garnek, masło, proso) – mogą już wskazywać na garncarstwo, hodowlę zwierząt i uprawę ziemi, więc raczej na społeczno-gospodarczy poziom nowej epoki kamienia (neolitu).

Autor: ISTVÁN KUCSÁK
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

HISTORIA JĘZYKA WĘGIERSKIEGO III

Epoka staro-węgierska

Praojczyzna w okolicy Uralu i epoka wędrówek

Między rokiem 1000 a 500 przed naszą erą Węgrzy oddzielili się od swoich najbliższych krewnych pod względem językowym, czyli od przodków Ugrów znad Obu, przesiedlając się w okolice przeprawy przez Ural. Osiedlając się w różnych miejscach znaleźli się w innych warunkach naturalnych oraz bliżej ludów o wyższej kulturze. Ten wpływ kulturowy przyczynił się do przemian cywilizacyjnych. Ze strefy lasów Węgrzy przenieśli się do strefy gajów stepowych. Społeczność, którą można już nazwać ludem węgierskim, z mieszkańców lasu, parających się myślistwem, zmieniła się w hodujący zwierzęta, konny lud koczowniczy, zamieszkujący stepy. Okolica przeprawy przez Ural znajdowała się obok ważnej trasy handlowej, gdzie obok grup koczowniczych często przebywały również perskie, scytyjskie i greckie karawany handlowe. Zapożyczenia tego okresu pochodzą z języków irańskich oraz innych nieznanych języków. W języku węgierskim przyjęły się wyrazy pochodzenia irańskiego *tehén, tej, nemez, vászon, öszvér, szekér, hús* (krowa, mleko, filc, płótno, muł, wóz, mięso). W tym czasie otrzymał też swoje ostateczne znaczenie wyraz *vaj* (masło), który oryginalnie oznaczał tłuszcz. Nieznanego pochodzenia są wyrażenia: *mén, juh* (ogier, owca). Wyraz pochodzenia irańskiego *özvegy* (wdowa) wskazuje na trwałą instytucję małżeństwa monogamicznego. Wielką rodzinę zastąpił ród, a rody zmieniły się w szczepy. Naszą najwyżej rozwiniętą organizacją społeczną stał się związek szczepów.

Gdy około roku 460 Węgrzy wyruszyli ze swojej uralskiej ojczyzny, potrafili już funkcjonować wśród zbrojnych, konnych ludów koczowniczych o rozwiniętej kulturze. Słownictwo dotyczące hodowli zwierząt zostało poszerzone o wiele wyrażeń tureckich. Hodowla koni: *béklyó, gyeplő, ól, karám* (pęta, wodze, stodoła, zagroda). W okresie wędrówek ludów język węgierski wzbogacił się o kilkaset

wyrazów zapożyczonych z języka tureckiego. Wpływy tureckie były znaczące również w kwestiach dotyczących trybu życia i organizacji społecznej. Kultura Węgrów osiągnęła wyższy poziom koczownictwa jeździeckiego. Na wpływy te wskazuje głównie słownictwo związane z hodowlą zwierząt: *bika, ökör, disznó, borjú, tyúk, gyapjú, túró* (byk, wół, wieprz, cielę, kura, wełna, ser) i uprawą ziemi: *búza, árpa, gyümölcs, alma, szőlő, bor, borsó* (pszenica, jęczmień, owoc, jabłko, winogrono, wino, groch). Węgrzy uprawiali ziemię, wykorzystując do pracy na roli również narzędzia: *eke, sarló, őröl, tiló* (pług, sierp, miele, międlica). Zasiedlali dany teren często nawet przez okres życia jednego, dwóch pokoleń. Zajmowali się hodowlą zwierząt pod gołym niebem; siali zboże i konopie; prawdopodobnie sadzili też drzewa, krzewy owocowe i winorośl; prowadzili życie na wpół koczownicze. Rzemiosło domowe: *gyárt, teker, gyűr, csavar, tűr* (wyrabia, zwija, gniecie, kręci, ściska). Wyrazy dotyczące wykonywanych zawodów: *ács, szűcs, szatócs* (cieśla, kuśnierz, handlarz). Wyposażenie jurty: *szék, koporsó*, *gyertya* (krzesło, skrzynia, świeczka). Ubiór: *ölt, illik, saru, csat, bársony*, *gyöngy, gyűrű, tükör* (nakłada, pasuje, sandał, spinka, aksamit, perła, pierścionek, lustro).

Rośliny i zwierzęta poznane w nowym środowisku: *gyertyán, kökény, gyékény, gyom, kóró, süllő, béka, serke, ürge, görény, bölény, oroszlán* (grab, tarnina, pałka, chwast, badyl, sandacz, żaba, gnida, suseł, tchórz, żubr, lew). Ptaki myśliwskie: *keselyű, ölyű*, *karvaly* (sęp, myszołów, krogulec). Elementy przyrody: *tenger, sár, árok, szél, dél* (morze, błoto, rów, wiatr, południe).

Społeczeństwo: *barom* (majątek), *orv, kölcsön* (złodziej, pożyczka); być może wskazujące na instytucje niewolnictwa; *bocsát* (uwalnia), *búcsú* (uwolnienie), *törvény, tanú, bélyeg, gyón* (prawo, świadek, znak, zeznaje). Pojęcia etyczne: *érdem, bűn, gyaláz, tűr, bátor, gyáva, gyarló* (zasługa, grzech, hańbi, cierpi, odważny, tchórzliwy, ułomny). Wyrazy życia religijnego: *bűvöl, bájol, ige, igéz, táltos, bölcs*, *sárkány* (czaruje, urzeka, słowo, oczaruje, szaman, mędrzec, smok). Wyrazy kultury umysłowej: *ír, betű, szám, ok, idő, kor* (pisze, litera, liczba, przyczyna, czas, wiek). Części ciała: *kar, gyomor, boka, térd, köldök, szakáll* (ramię, żołądek, kostka, kolano, pępek, broda). Nazwy dostojników związku szczepów: *gyula*, *kündü, tolmács, horka, tarján, bulcsú*.

Autor: ISTVÁN KUCSÁK
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

LUDOWE RYMOWANKI DZIECIĘCE

Wierszyki używane wśród dzieci, na ogół dostosowane do jakiejś okazji, bardzo rytmiczne, melodyjne lub niejednokrotnie śpiewane.

Głaskanie:

Ciróka-maróka,/ Hol voltál? Malomkába./ Mit hoztál? Kalácskát!/ Ki ette meg? Pap macskája./ Kac-kac-kac-kac…

Łaskotanie dłoni:

Kerekecske, dombocska,/ Erre szalad a nyulacska,/ Itt fogja meg a macska!

Szczypanie ręki:

Csip-csip csóka,/ Vakvarjúcska,/ Komámasszony kéreti a szekerét,/ Nem adhatom oda,/ Tyúkok ülnek *rajta,/ Hess, hess, hess, hess, hess!*

Uderzanie się głowami:

Bú, bika, cseri bika,/ Adjál szalmát, adjál szénát,/ Nem adok,/ Türi, türi, nem adok!

Bujanie na kolanach:

Hóc-hóc, katona, ketten üjjünk a lúra!/ Szénát, zabot a lúnak,/ abrakot a csikónak!

Noszenie na barana:

Hátamon a zsákom,/ Benne van a rákom,/ Édes *kicsi rákom,/ Ki ne vágd a zsákom,/ Mert kihull a mákom.*

Dla rozwoju ruchowego:

Áll a baba, áll,/ Mint a gyertyaszál,/ Esztendőre vagy kettőre/ Nagylány leszel már. Lóg a lába, lóga,/ Nincsen semmi dolga,/ Mert ha dolga volna,/ A lába nem lógna. Sétálunk, sétálunk,/ egy kis dombra lecsücsülünk/ csüccs!

Dla rozwijania mowy:

Répa, retek, mogyoró, korán reggel ritkán rikkant a rigó!

Do deszczu:

Ess, eső, ess!/ Hónap délig ess!/ Búza bokrosodjon,/ Zab szaporodjon!/ Az én *hajam olyan legyen,/ Mint a csikó farka,/ Még annál is hosszabb,/ Mint a Tisza hossza!/ Még annál is hosszabb,/ Mint a Duna hossza!/ Még annál is hosszabb,/ Mint a tenger hossza!*

Do słońca:

Süss fel, Nap,/ Fényes Nap!/ Kertek alatt a libáim/ Megfagynak./ Terítsd rájuk köpönyeged,/ Adjál nekik jó meleget!/ Süss fel, Nap,/ Kedves Nap!

Do bociana:

Gólya, gólya, gilice,/ Mitől véres a lábad?/ Török gyerek megvágta,/ Magyar gyerek gyógyítja,/ Síppal, dobbal,/ Nádi hegedűvel. (A gólyaköszöntőben egyes kutatók szerint a samanisztikus gyógyítás emléke él.*)*

Do biedronki:

Katalinka szállj el,/ Jönnek a törökök,/ Sós kútba tesznek,/ Onnan is kivesznek vesznek,/ Kerék alá tesznek,/ Onnan is kivesznek,/ Ihol jönnek a törökök,/ Mindjárt utolérnek.

Wyliczanki:

Afa cuka funda luka,/ Funda kávé kaman duka./ Af, cuk, funda luk,/ Funda kávé kaman duk.

An, tan, ténusz,/ Szó, raka, ténusz,/ Szó, raka, tiki, táká,/ Álá*, bálá, bim, bam, busz!*

Autor: ISTVÁN KUCSÁK
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

ŁAMAŃCE JĘZYKOWE

1. *Kelekótya kiskakas kapirgálva kukorékol a kikukorékolásáig.*
2. *Jobb egy lúdnyak két tyúknyaknál.*
3. *Piros csíkos cinkcsészében cukros csirkecomb.*
4. *Láttam szőrös hörcsögöt. Éppen szörpöt szörcsögött. Ha a hörcsög szörpöt szörcsög, rátörnek a hörcsög görcsök.*
5. *Lenin mauzóleumának lelinóleumozása.*
6. *Meggymag! Szelíd meggymag vagy, vagy vad meggymag vagy?*
7. *Egy icike-picike pocok pocakon pöckölt egy másik icike-picike pockot, mire a pocakon pöckölt icike-picike pocok is jól pocakon pöckölte az* őt *pocakon pöckölő icike-picike pockot.*
8. *Az ipafai papnak fapipája van, tehát az ipafai papi pipa papi fapipa.*
9. *Ede, de bedezodoroztad magad.*

10. *Mit sütsz, kis szűcs? Sós húst sütsz, kis szűcs?*
11. *Öt* ördög *görget görbe úton görgő gömbbé gömbölyödött* öt *görögdinnyét.*
12. *Két kék kőkút körül ireg-forog törpe tarka kurta farkú török tyúk.*
13. *Te tetted e tettetett tettet, te! Te tettetett tettek tettese, te!*
14. *Nem minden fajta szarka farka tarkabarka, csak a tarkabarka farkú szarkafajta farka tarkabarka, mert ha minden fajta szarka farka tarkabarka volna, akkor minden szarkafajta tarkabarka-farkú szarkafajta volna.*
15. *Ádám bátyám pávát látván száját tátván lábát rázván pávává vált.*
16. *Fekete bikapata kopog a patika pepita kövén.*
17. *Mit sütsz, kis szűcs, sós húst sütsz, kis szűcs?*
18. *Lali, a lila ló elalél.*
19. *Répa, retek, mogyoró, korán reggel ritkán rikkant a rigó.*
20. *Akkor jó a jó hajó ha jó a jó hajó hajóvitorlája.*
21. *A tiktak titka a taktika.*
22. És *sepsiszentgyörgyi szájsebész-asszisztensre sincs szükségem!*
23. *Gyere Gyuri Győrbe, győri gyufagyárba, gyufát gyújtogatni!*
24. *Csóré csiga csalán csúcsán cselleng, csalán csúcsát csipegetve fent leng, de a csalán nem tűri, csóré csiga csupasz csápját megcsípi.*
25. *Elkelkáposztásítottalanítottátok*
26. *Kint sincsen kincsünk, bent sincsen kincsünk.*
27. *Ne tegyetek levesembe petrezselyem levelet, mert nem szeretem.*
28. *Várában pár vámpír vár rám pirkadatig.*
29. *A Moszkvics-slusszkulcs egy luxus plusszkulcs.*
30. *Moszkvics-slusszkulcs plusz Zsuk-slusszkulcs.*
31. *Talán platán? Netalán palánta? Netalántán platánpalánta?*
32. *Csütörtökön* ütött *sütőtököt sütök, ötöt!*
33. *Te tetted e tettet! E tettetett tettet! Te tettetett tettek tettetett tettese Te!*
34. *Meguntam Győrnek gyönyörű gyöngyvárában laktomat, mert a Duna, Rába, Rábca rákja rágja lábomat.*
35. *Töredezettségmentesítőtleníttethetetlenségtelenkedhettetek volna!*

Autor: ISTVÁN KUCSÁK
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

BAŚNIE LUDOWE TYPU „NIEBOTYCZNE DRZEWO"

Najbardziej znana formuła rozpoczynająca bajki, „*Egyszer volt, hol nem volt*..." Było raz, gdzie nie było – wskazuje, że bajka nie odbywa się w rzeczywistym czasie i przestrzeni. W węgierskich bajkach ludowych rok może trwać zaledwie trzy dni. Bohater bajki dokonuje nadludzkich czynów w ciągu trzech dni. Większość baśni kończy się szczęśliwym małżeństwem bohatera, co przenosi nas do czasu rzeczywistego. Oznacza to przybycie do świata śmiertelników: „*máig élnek, ha meg nem haltak*" – żyją po dziś dzień, o ile nie zmarli.

W baśniach bohater wędruje po wszystkich trzech światach. Wyrusza ze środkowego świata, ale dochodzi też do górnego i do dolnego świata. Tamten świat jest innym światem, tam wszystko jest całkiem inaczej. Żyją tam inne stworzenia i żyją one inaczej, również czas inaczej tam płynie. Przestrzeń nadprzyrodzona znajduje się poza miejscami zamieszkiwanymi, na ziemi niczyjej, na mitycznym terenie, gdzie można wchodzić w kontakt z mocami pozaziemskimi. Docieranie do przestrzeni mitycznej oznacza zarazem dotarcie do strefy ponadczasowej. Wyobrażenia na temat stref niebiańskich przedstawione są najpełniej w baśniach o „*Niebotycznym drzewie*". Wszystkie one zaczynają się od tego, że biedny pasterz podejmuje się wdrapania na drzewo, rosnące w ogrodzie króla. Po drodze znajduje zielone pola, z pałacami i kościołami. Motyw niebotycznego drzewa zalicza się do naszych pamiątek z zamierzchłych czasów, które zapewne przywędrowały z nami ze wschodu jeszcze przed osiedleniem w ojczyźnie.

„*Niebotyczne drzewo*" wiąże się z szamanistycznymi wyobrażeniami ludów uralsko-ałtajskich. Według nich niebo przypomina wielki namiot i tak, jak namiot podtrzymywany jest przez słup, tak niebo opiera się na *niebotycznym drzewie*, na drzewie świata. Po tym drzewie można się też przedostać do górnych zaświatów. Szaman w trakcie liturgii śpiewno-tanecznej zapada w trans, czyli odrywa się od rzeczywistości. W transie wstępuje na górę, pokonując stopień po stopniu schody słupa podtrzymującego namiot i śpiewa o tym, co widzi na górze. W tym czasie – według ich wiary – dusza szamana wędruje

po górnych strefach. Po wybudzeniu z transu przekazuje on polecenia bogów, zamieszkujących górne światy.

Niektóre węgierskie wierzenia ludowe mówią o wysokim drzewie z dziewięcioma rozgałęzionymi konarami, z których każdy sam w sobie jest jak las. Drzewo to jest tak wysokie, że Księżyc, a nawet Słońce przechadzają się tam pomiędzy gałęziami. Wierzchołek *niebotycznego drzewa* znajduje się w górnych światach. Na krańcu świata sklepienie nieba jest nisko. Nawet słońce nie może tam zaświecić, nawet kwiaty tam nie rosną, a ptaki nie mogą tam fruwać. Na krańcu świata szarotka jest czarna, a jaskółka pije wodę klęcząc na kolanach. Nasze baśnie ludowe określają w ten sposób niezmierne odległości: „tam, gdzie jaskółka piła wodę z czarnej szarotki klęcząc na kolanach". Stwierdzenie to odnosi się właśnie do krańca świata. Szklana góra, po której, albo za którą słońce zachodzi wieczorami, również znajduje się na krańcu świata.

W węgierskich baśniach ludowych spotykamy się z wyobrażeniem dolnych i górnych światów. Świat baśniowy jest więc wielopłaszczyznowy. Na górę można się przedostać przez *drzwi niebieskie*, a na dół przez *dziurę świata*. W górnym świecie mieszkają elfy, a w dolnym świecie – smoki, diabły i inne demony. Kres świata wyznaczają szklane góry, a za nimi rozciągają się już tylko zaświaty. W baśniach ludowych często występują otwory podobne do drzwi. Nasi krewni językowi, Chantowie, tłumaczą to tym, że otwory w poszczególnych strefach niebiańskich znajdują się dokładnie jeden nad drugim. Bohater baśni, którego przodkiem jest zwierzę – najczęściej *Fehérlófia* (Syn Białego Konia) lub *Medve Jankó* (Janek Niedźwiedź) – opuszcza się po linie lub łańcuchu przez ten otwór do świata znajdującego się pod nami.

Autor: ISTVÁN KUCSÁK
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

LITERATURA DZIECIĘCA I

István Csukás: Smok Süsü

„*Smok Süsü*" to najbardziej znana bajka poety i pisarza, Istvána Csukása (1936) oraz seria filmowych przedstawień kukiełkowych z lat 1976-1986. Po sukcesie tej serii autor napisał kolejne historie o Süsü. Powieść bajkowa ukazała się w roku

1980. Seria telewizyjna swój sukces zawdzięcza po części piosenkom, które stały się powszechnie znane oraz znakomitym aktorom, którzy użyczyli kukiełkom swoich głosów, przede wszystkim Gyuli Bodrogiemu, jednemu z najznakomitszych węgierskich aktorów, który swoim głosem ożywił postać głównego bohatera – smoka Süsü.

Film – powieść bajkowa zapewnia rozrywkę zarówno dorosłym, jak i dzieciom, ponieważ humor utworu opiera się głównie na naszej wiedzy o bajkach ludowych. W ludowych baśniach królowie, członkowie dworu królewskiego, królewny i smoki zachowują się zupełnie inaczej niż postacie w bajce o Süsü. Ten, słynny smok o jednej głowie jest smokiem dobrodusznym, często wyśmiewanym w kraju, z którego pochodził – ziemi wielogłowych smoków – z powodu posiadania tylko jednej głowy. Gdy ojciec wysłał Süsü, by ten zabił wroga, on zamiast tego, uleczył go, za co został wydziedziczony przez rozgniewanego króla smoków. Süsü lubi wszystkich, zarówno tych, którzy chcą go pokonać, jak i motyle. Wędruje więc na tereny zamieszkane przez ludzi, gdzie natychmiast wybucha panika. Ludzie go nie znają, wszyscy się go boją. Jest też człowiek, który obecność smoka wykorzystuje do wzbogacenia się. Sprzedaje on wystraszonym ludziom zwykłą trawę, mówiąc że jest to smocza trawa przeciw smokom. Najbardziej boją się Süsü najemnicy króla. Wszystko ukazane jest przez pryzmat ironicznego humoru. Widzowi czy czytelnikowi przedstawiony zostaje świat, który dobrze zna, świat rzeczywisty, ubrany jednak w bajkową dekorację.

Ludzie myślą, że Süsü chce porwać królewnę. Stary król wyznacza nagrodę za głowę smoka. Główny bohater spotyka wędrownego królewicza, który uczy go zasad dobrego zachowania wśród ludzi, po czym idą razem do dworu królewskiego, na którym smok wzbudza ogólną sympatię. Süsü zamieszkuje w zamku, gdzie bardzo pomaga ludziom: łamie kamienie, wypala węgiel, rąbie drewno i broni zamku przed wojskami złego króla Kudłatego. Najlepszym przyjacielem Süsü jest mały królewicz, syn wędrownego królewicza. W końcu król smoków postanawia przyjąć z powrotem swojego wydziedziczonego syna i ożenić go. Z początku Süsü obawia się małżeństwa, ale kiedy spotyka smoczą dziewczynę (również o jednej głowie), od razu się w niej zakochuje. Żegna się z ludźmi i wraca na ziemię smoków. Ulubionym pożywieniem Süsü są dzikie gruszki, poza tym Süsü uwielbia motyle.

István Csukás: Przygody Mirr-Murra

Mirr-Murr jest wiejskim kotem, który wiedzie spokojne życie. Jest wspaniałym piłkarzem, zdobywcą goli, łapaczem much i miłym chwalipiętą. Najlepszym jego przyjacielem jest zabawkowy osiołek. Kiedy Mirr-Murr zasypia w kieszeni palta wędrownego handlarza, Ödöna Slukka. Ten niechcący zabiera go do miasta, przypadkowo spełnia się jego największe marzenie, by stać się bezdomnym kotem. Mirr-Murr poznaje tu bezdomnego kota imieniem Oriza-Triznyák oraz psa, zwanego Przystanek Cegielnia. Po zapoznaniu się z wieloma przygodami możemy również poznać dyrektora cyrku Pintyőke, który stworzył z przyjaciół sławnych artystów. W tomie czwartym główny bohater występuje jako detektyw. Razem z przyjaciółmi wędruje po Budapeszcie i poznaje miasto. Na kanwie bajki powstała bardzo udana seria filmów kukiełkowych w reżyserii Ottona Fokyego.

Autor: ISTVÁN KUCSÁK
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

LITERATURA DZIECIĘCA II

Na Węgrzech istnieje wiele definicji pojęcia literatury dziecięcej. Stosuje się również podział na literaturę dziecięcą i literaturę młodzieżową ze zmiennymi granicami wiekowymi. Literaturą dziecięcą nazywam w sposób jednolity utwory tworzone dla odbiorców niedorosłych, które są przez dzieci rozumiane i prawidłowo odbierane, jak również utwory nienapisane dla dzieci, które mimo to stały się literaturą dziecięcą.

Autorzy piszący dla dzieci, biorą pod uwagę właściwości wieku dziecięcego. Niektórzy autorzy nie planowali tworzyć literatury dziecięcej, niemniej niektóre ich utwory taki właśnie charakter przyjęły. Przykładem może być pewna warstwa poezji Sándora Weöresa (1913-1989), która stała się literaturą dziecięcą. Twórca ten jest jedną z najważniejszych postaci poezji węgierskiej.

Pierwszą książką napisaną dla dzieci była „Księga Florka" (*Flóri könyve*, 1840) Amalii Bezerédj. W stosunku do książek o charakterze dydaktycznym pisanych w poprzednich stuleciach, była ona nowatorska i zawierała również wiersze pisane dla dzieci.

Spisanie baśni ludowych na Węgrzech wywarło duży wpływ na literaturę. Przyczyniło się również do rozkwitu literatury dziecięcej. Szczególnie znanymi badaczami baśni ludowych są: Elek Benedek, János Kriza, László Arany, Ferenc Móra, Zsigmond Móricz, Gyula Illyés. Zebrano również, głównie w XIX i XX wieku, pieśni ludowe (Béla Bartók, Zoltán Kodály), ballady ludowe, porzekadła i zagadki. Elementy bogatego zbioru poezji ludowej obecne są w literaturze dziecięcej do dziś. Poemat narracyjny Sándora Petőfiego „Wojak Janosz" (*János vitéz,* 1845) również osadzony jest na kanwie baśni ludowej. Choć utwór ten nie był dedykowany dzieciom, jest dziś lekturą szkolną dla jedenastoletnich uczniów. Zarówno Mór Jókai, jak i Kálmán Mikszáth pisali bajki oraz opowiadania dla dzieci. Ferenc Móra również pisał bajki i wiersze dla dzieci, a swoją powieść „Kożuszek, poszukiwacz skarbów" (*Kincskereső kisködmön,* 1918) napisał specjalnie dla nich. Zbiór nowel „Moja wieś: Zapiski nauczyciela" (*Az én falum: Egy tanító följegyzései I–II.,* 1898–1900) Gézy Gárdonyiego jest dziś mniej znany jako całościowe wydanie książkowe, natomiast niektóre zaczerpnięte z niego opowiadania do dziś stanowią ważny element nauki języka węgierskiego w młodszych klasach szkoły podstawowej. Powieść historyczna Gárdonyiego „Gwiazdy Egeru" (*Egri csillagok,* 1901) występuje w programie nauczania dla dwunastolatków. W centrum akcji powieści znajduje się przeprowadzona z powodzeniem obrona zamku Eger przed Turkami w 1552 roku. Wojska tureckie, mimo wielokrotnej przewagi liczebnej, nie zdołały pokonać ofiarnie walczących obrońców zamku. Ważny element literatury dziecięcej stanowią bajki i wiersze Zsigmonda Móricza. Obecnie czternastoletni uczeń zapoznaje się w szkole z jego biograficzną powieścią „Bądź dobry aż do śmierci" (*Légy jó mindhalálig,* 1920). Ferenc Molnár jest znany w świecie przede wszystkim jako dramatopisarz, ale jego powieść młodzieżowa „Chłopcy z placu Broni" (*A Pál utcai fiúk,* 1907) jest znana w wielu krajach, w tym również w Polsce. W szkole jest lekturą dla jedenastolatków. Akcja powieści rozgrywa się w roku 1899 w szybko rozwijającym się Budapeszcie, gdzie dwie grupy dzieci – czerwone koszule i ci z ulicy Pawła – walczą między sobą o teren czyli niezabudowaną jeszcze miejską działkę, wykorzystywaną tymczasowo jako tartak. Dla dzieci jest ona nie tylko placem do zabawy. Jest też czymś więcej. Jak mówi jedna z postaci powieści, teren ten jest ojczyzną, której należy bronić. Czytając „Gwiazdy Egeru" Gárdonyiego, czytelnik odbiera naród jako wspólne przeżycie, rodzi się w nim poczucie przynależności do wspólnoty narodowej. Podobne doznania możemy przeżyć czytając powieść „Chłopcy z placu Broni" .

Autor: ISTVÁN KUCSÁK
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

LITERATURA DZIECIĘCA III

W szkole czternastolatkowie zapoznają się z niektórymi utworami z tomu szkiców Frigyesa Karinthy'ego „Panie profesorze..." (*Tanár úr kerem,* 1916). Humor Karinthyego jest zbliżony do humoru Sławomira Mrożka. Jego humoreski i szkice odgrywają ważną rolę w poznaniu nowoczesnego języka literackiego, jak również w zapoznaniu się z groteską przechodzącą w absurd. Chociaż Karinthy nie pisał dla dzieci, one również mogą znaleźć przyjemność w czytaniu wielu jego utworów. Znaczący jest również zbiór parodii literackich Frigyesa Karinthyego „Wy tak piszecie" (*Így írtok ti,* 1916), przede wszystkim dlatego, że obejmuje bardzo szeroki zakres węgierskiej i światowej literatury. Autor parodiuje w nim każdego klasycznego i nowoczesnego twórcę, o którym warto wspomnieć. Parodiuje również twórców innych niż węgierskich, będących jednak częścią węgierskiego myślenia literackiego.

W wyniku niezwykle bogatej tradycji przekładów, utwory większości ważnych twórców literatury światowej zostały przetłumaczone na język węgierski. Były to głównie utwory z XIX i XX wieku (ale również *Gulliver* Swifta i *Robinson* Defoe), które należą do ulubionych lektur węgierskich dzieci, szczególnie jeśli chodzi o epikę i lirykę. Niektóre utwory ze zbioru „Wy tak piszecie" (*Így írtok ti)* są znakomitą lekturą dla uczniów również dlatego, że pokazują, iż na klasyków można popatrzeć z humorem i ironią. Chociaż „Jednominutowych nowel" (*Egyperces novellák,* 1968) – krótkich, groteskowych utworów Istvána Örkénya – nie da się zaliczać do literatury dziecięcej, to jednak czternastolatkowie czytają je z wielkim zacięciem.

Po roku 1948 wielu pisarzy węgierskich zostało „zesłanych na banicję", czyli zmuszonych do tworzenia literatury dziecięcej. Przez to literatura ta bardzo się wzbogaciła. Liczni autorzy tworzyli zarówno literaturę dla dorosłych, jak i dla dzieci. Pozwolę sobie tu wymienić kilku znaczących autorów i poszczególne utwory, nie dokładając starań, by lista ta była wyczerpująca. Czytanie wierszy o fantastycznej rytmice autorstwa Sándora Weöresa sprawia przyjemność każdej grupie wiekowej (*Bóbita* 1955., *Tarka forgó* 1958, *Zimzizim* 1969, *Télország*

1972, *Ha a világ rigó lenne* 1973). „Wiersze dla dzieci" (*Gyereknek való* 1958) Ernő Szépa. Jenő Tersánszky Józsi wymyślił postać wiewiórki imieniem Michaś „Przygody Wiewiórki Michasia" (*Misi Mókus kalandjai* 1953). Z kolei proza Iványa Mándyego jest sucha i rzeczowa. Autor tchnął duszę w przedmioty i zabawki, które w ciekawy sposób opisał. Spisał też na nowo historię Robin Hooda, a nieśmiertelnego bohatera dziecięcego, Czutaka uczynił głównym bohaterem wielu swoich powieści (*Csutak színre lép* 1957, *Robin Hood* 1965, *Arnold, a bálnavadász* 1977). Ágnes Nemes Nagy długo nie mogła wydawać literatury dla dorosłych, dlatego też ukazało się wiele jej tomów napisanych dla dzieci. Pisała bajki i wiersze dla najmłodszych (*Barátaink a ház körül* 1961), stworzyła też postać „ciotki Pieprz" (*Bors néni*). Jednym z najsłynniejszych utworów Magdy Szabó jest powieść dla dziewcząt pod tytułem „Tajemnica Abigél" (*Abigél* 1970), której autorka pisała również powieści bajkowe (*Sziget-kék* 1959, *Tündér Lala*, 1965, *Abigél* 1970). Dla młodzieży pisał również János Pilinszky (A nap születése 1974). Poeta, István Kormos pisał dużo książek dla dzieci i dużo też tłumaczył. Był również redaktorem wydawnictwa imienia Ferenca Móry (*Mese Vackorról, egy pisze kölyökmackóról* 1956, *A Pincérfrakk utcai cicák* 1976). Dezső Tandori pisał dla dzieci przede wszystkim o misiach i o ptakach, a także o ważnych życiowych sprawach. Inni twórcy literatury dziecięcej i młodzieżowej to: Sándor Csoóri, István Ágh, István Bella, László Nagy, Sándor Kányádi, Károly Tamkó Sirató (*Tengerecki Pál* 1970), Margit Ács, András Ferenc Kovács, Dénes Kiss, Veronika Marék, Éva Fésűs, Ottó Orbán, Domokos Szilágyi, Gizella Hervay, Anna Kiss, Zoltán Zelk, István Csukás, Ervin L álint, Sándor Fodor, Béla Bodó, Krisztina Tóth, Dániel Varró, Endre Kukorelly, Bálint Harcos, László Darvasi.

Autor: ISTVÁN KUCSÁK
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

POLONISTYKA

Tytułowy wyraz oznacza naukę zajmującą się językiem, literaturą, kulturą i historią Polski, posiadającą instytucjonalne ramy uniwersyteckie. W szerszym znaczeniu należy to rozumieć jako zajmowanie się polskością w oparciu o naukowe lub fachowe podstawy. Są to publikacje w czasopismach, publikacje naukowe

i literackie oraz wszystkie wspólne działania odbywające się w przestrzeni kulturalnej, których przedmiotem jest język, kultura lub historia polska.

Od okresu epoki Arpadów polsko-węgierskie kontakty historyczne są stałe. Związki dynastyczne rozpoczynają się od ślubu córki księcia polskiego, Ziemomysła, Adelajdy, która została drugą żoną księcia Gejzy. Z kolei jedna z córek Gejzy, Judyta, wyszła za mąż za pierwszego, koronowanego króla polskiego, Bolesława Chrobrego (992-1025). Pierwszy, polski święty męczennik i praski misjonarz, Wojciech, ochrzcił Vajka, późniejszego króla Stefana I Świętego. Po śmierci Stefana na tron węgierski wstąpił Piotr Orseolo, a książęta z rodu Arpadów – Andrzej, Bela, Levente – szukali schronienia w Polsce. Bolesław II „Śmiały" (1058-1079) był także spokrewniony z domem Arpadów. To on pomógł Beli I w zdobyciu tronu. Nasz król, Władysław Święty (1077-1095) syn Beli I, urodził się w Polsce na początku lat 40, i mieszkał tu do roku 1048. Jego matką była, pochodząca z dynastii Piastów Elżbieta Rycheza, gdzie otrzymał on polskie imię: *Władysław* (Ulászló). Jedna z córek króla Beli IV, Kinga (beatyfikowana przez papieża Jana Pawła II), wyszła za mąż za księcia krakowsko-sandomierskiego Bolesława Wstydliwego (1243-1279). Andrzej III również szukał schronienia u Polaków w czasie walk o tron węgierski. Epoka Andegawenów, a później Jagiellonów, jest wyjątkowo ważnym okresem również w historii Polski. Na ten okres przypada Zjazd Królów w Wyszogrodzie w 1335 roku, kiedy to królowie Węgier, Czech i Polski spotkali się w obronie wspólnych interesów handlowych. Po śmierci Kazimierza III Wielkiego tron polski odziedziczył jego siostrzeniec, pochodzący z dynastii Andegawenów, Ludwik Węgierski, a jedna z jego córek, Jadwiga, żona Władysława Jagiełły była w Polsce bardzo popularna. Węgrzy wiele zawdzięczają Polsce. Słynny Uniwersytet Krakowski, wspierany również przez Jadwigę, był jedną z najważniejszych instytucji, która w ciągu stuleci kształciła wielu słuchaczy węgierskich i kształci ich do dziś. Nawet w zarysie trudno jest wymienić to, co otrzymaliśmy od Polski. W bitwie pod Mohaczem w 1526 roku, blisko trzy tysiące Polaków wzięło udział w walce przeciw Turkom. Po klęsce powstania Rakoczego wielu Węgrów uciekło do Polski. Polacy walczyli też o węgierską niepodległość w latach 1848-49. Byli wśród nich: generał Józef Bem, pułkownik Józef Wysocki, dowodzący legionem polskim oraz Henryk Dembiński, również głównodowodzący wojskami węgierskimi.

Ograniczone ramy tego opracowania uniemożliwiają opisanie wszystkich związków historycznych i kulturalnych. Należy jednak, chociażby tylko w kilku

słowach, wspomnieć jeszcze o polskich tradycjach teatralnych. Polska sztuka i polski film są dla nas niezmiernie ważne. Ważna jest też dla nas polska literatura. Mógłbym długo wyliczać polskich twórców. Na zakończenie wymienię tylko nazwiska kilku pisarzy węgierskich, którzy w swoich pracach pisali na temat historii Polski: Géza Bereményi, Sándor Csoóri, Csaba Kiss Gy., István Kovács, Endre Kukorelly, György Petri, Éva Sebők, oraz György Spiró.

FORRÁS / BIBLIOGRAFIA

Bárczi Géza – Benkő Loránd – Berrár Jolán: *A magyar nyelv története* (egyetemi tankönyv) (1995). 9. kiad. Nemzeti Tankönyvkiadó.

Bárdos József – Galuska László Pál: Fejezetek a gyermekirodalomból (2013). Nemzedékek Tudása Tankönyvkadó

Csukás István: Mirr-Murr kalandjai I-IV. (2015-2017). Könyvolyképző Kiadó

Csukás István: Süsü, a sárkány (2012). 3. kiad. Könyvmolyképző Kiadó

ELTE: Finnugor Tanszék Az alapnyelv szókészleti csoportjai: http://finnugor.elte.hu/?q=alszk

Kiefer Ferenc (főszerkesztő): Magyar nyelv (2006). Akadémiai Kiadó

Magyar Néprajz V. Folklór 1. Magyar népköltészet / NÉPMESE

Nyelvtörő egyveleg Fejlesztő- és Gyógypedagógusok Honlapja

Pátrovics Péter: Szemelvények a lengyel-magyar barátság fejezeteiből

http://mek.oszk.hu/02100/02152/html/05/3.html

http://szlavintezet.elte.hu/

https://fejlesztok.hu/jogi-nyilatkozat?id=454:nyelvtoro-egyveleg

A MAGYAR TUDOMÁNY, TECHNIKA ÉS FELFEDEZÉSEK JELENTŐSÉGE EURÓPÁBAN ÉS A VILÁGBAN

Szerző: DOMOKOS ZSOLT

GYÖNGYSZEMEK A MAGYAR TUDOMÁNY ÉS TECHNIKA MÚLTJÁBÓL

„(...) a szülőföld szálai örök összekötők a tájjal és a földdel, amiből az ember lett, és amivé lesz, és nem szakadhatnak el soha. Ez a föld túl kicsi és túl nagy ahhoz, hogy az összekötő szálak elszakadhatnának, s ha mégis elszakadnának, akkor az emberi mivolt teng-leng a semmiben, és semmivé válik maga is."

Fekete István (1900.Január 25.-1970.Június 23.) író, számos ifjúsági regény és állati történetek szerzője.

Talán a legismertebb ifjúsági regénye a Tüskevár (1957), mely két városi fiúról szól, akik a Balaton és a Zala folyó csücskében töltik a nyarukat, ahol számos kalandban, tapasztalatban lesz részük és megismerkednek a természet valódi formájával. A fokozatos férfivá válás rögös útján segíti őket egy idős férfi, Matula bácsi.

Ez a regény 1960-ban elnyerte a József Attila díjat, majd 1967-ben filmet is készítettek belőle. 1959-ben elkészült a Tüskevár folytatása, a Téli berek című ifjúsági regény is. Ez a regény is, csakúgy, mint a Tüskevár, valamint a Vuk a kis róka története felkerült a Top 100 legolvasottabb magyar regények listájára.

(https://antikvarium-konyv.com/fekete-istvan/)

Hazánk az elmúlt évszázadokban bőven ontotta a nagy felfedezőket, tudósokat.

Vajon elgondolkoztunk azon mi lenne ha nem lenne dinamó, telefonközpont, vagy elgondolkoztunk azon mit adot nekünk egy **Eötvös**-inga? Tudjuk e ki is hozta létre a Ford T modelt? Ugye nem!

Mindennap használjuk a számítógépet! Minden nap megköszönjük ezt a lehetőséget **Neumann Jánosnak**?

Vörös Bugattim van, nehezen megy a sebességváltás, sebaj felhívom **Bíró Laci** barátomat majd megoldja a problémámat!

Tudjuk e ki volt a legnagyobb magyar?

Sorolhatnánk a számtalan kérdést, a számtalan naponta használt eszközöket, amiket mind-mind valahol a mi őseink, rokonaink fedeztek fel!

Én úgy gondolom, hogy illendő fejet hajtani a legnagyobb magyar előtt! Nem is az Ö személye, de azok előtt, akik mindig szem előtt tartották hazánk jövőjét és ezért a jövőért mindent meg is tettek!

Gróf Széchenyi, aki birtoka jövedelmét áldozta a haza megújulásáért!

Hajtsunk fejet nemzetünk nagysága előtt!

Szerző: DOMOKOS ZSOLT

TALÁLMÁNYOK, AMIK NÉLKÜL HÉTKÖZNAPJAINKAT EL SE TUDNÁNK KÉPZELNI

Biztonsági gyufa

Kevés olyan találmány létezik, mely annyira ismert és szinte mindennapi használati tárggyá vált, mint a gyufa. Szinte fogalomként él az emberek tudatában, jóllehet ma már a gázgyújtók és az elektromos gyújtók korában egy kissé háttérbe szorult. Feltalálója, illetve pontosabban továbbfejlesztője és véglegesítője egy nevezetes család tagja, Irinyi János volt, akinek egész életútja jellegzetesen 19. századi magyar tudóssors.

A gyufa feltalálásának folyamata egészen az ősidőkig visszavezethető:

– Az ősember hegyezett végű fapálcák gyors pörgetésével élesztett tüzet.
– Évezred múlva az ókori emberek, miután megismerték a vasat, kovakőből csiholtak szikrát, később üvegből készítettek lencsét, mely segítségével a nap sugarait egy helyre fókuszálták, s gyújtottak lángot.
– A XVIII. század végén kezdik el tűzgyújtásra használni az akkor már száz év óta ismert foszfort, mely levegőn vagy gyenge dörzsölésre meggyulladt.

– 1805-ben, Párizsban tűnik fel egy újfajta tűzszerszám, a mártó gyufa. Chancel J. L. káliumklorát, kénvirág és likopodium arabgumi oldatos keverékéből készített fejjel látta el gyufáit és egy kis üvegecske kénsavval együtt hozta forgalomba. A gyufa fejét a kénsavba kellett mártani, hogy az meggyulladjon.
– Hogy ne kelljen semmilyen savas anyag a gyufa meggyújtásához, további kísérletek folytak. Tillmetz müncheni gyógyszerész 1815-ben elkészítette az első dörzsgyufát.
– 1831-ben Németországban Marggraf G., Ammüller L. és Mayer W. egymástól függetlenül oly könnyen gyúló gyufákat készítettek, melyek feje arabgumi oldatban eldörzsölt foszforból, káliumklorátból és kénből állt. Ezek a kisüzemek a Kammerer Jakob Friedrich által 1832-ben létesített foszforos-gyufagyárral szemben életképtelenek voltak.
– Az angolok Walker John-t tartják a dörzsgyufa feltalálójának, aki 1827-ben állította elő dörzsgyufáját, amit 1832-ben szabadalmazott. A kénezett végű szálra felvitt gyújtófej a káliumklorát, kén és a ragasztószer mellett még egy dörzsölésre könnyen felrobbanó anyagot, a durranóhiganyt is tartalmazta.

Irinyi János 1836-ban a bécsi Politechnikumban tanult kémiát, amikor is egyik professzorának, Meissner Pálnak egy sikertelen kísérlete kapcsán merült fel benne annak megoldása, hogy miként lehetne egy olyan gyufát készíteni, mely zajtalan és biztonságos. Az akkoriban alkalmazott gyufák a fejükben található vegyi anyagok összetétele miatt igen nagy hang és láng kíséretében lobbantak fel. **Irinyi ötlete abban állt, hogy a gyufa fejében lévő fehérfoszfort nem káliumkloráttal, hanem ólomdioxiddal keverte.** Találmányát és a gyártási jogokat eladta Rómer István bécsi gyógyszerésznek, aki ezen a szabadalmaztatott gyufán meggazdagodott. Irinyi 1895-ben szegénységben halt meg.

Dinamó

Jedlik Ányos 1800 januárjában született. Szülei István névre keresztelték, gimnáziumi tanulmányai végeztével 1807-ben csatlakozott a Szent Benedek rendhez, ekkor vette fel az Anianus azaz Ányos nevet.

Tudományos pályájának, egyéniségének és személyisége fejlődésének helyszíne Pannonhalma 1818-tól. Huszonöt éves korában pappá szentelték.

Tanítani kezd Győrben, 1829-ben megszerkesztette azt az elektromos motort, „amelyben elektromos árammal azaz annak mágneses erejével, közvetlen forgó mozgást létesített"

1840 márciusában egyetemi tanár Pesten. Kísérleteiről napi feljegyzéseket készít. Belép a Magyar Természettudományi Társulatba. Előadásain elektromágneses jelenségeket és szódavízgyártó eljárásokat mutat be.

1861-ben elkészíti az első dinamót!

A gépek teljesítményét kezdetben a mágnesek méretének növelésével fokozták. Az 1850-es években már hatalmas, 2-3000 kg tömegű gépek készültek világítási célokra. (1882-es Párizsi Világkiállításon Edison ilyen eszközzel szerepelt)

Ezen eszközök teljesítménye csupán 1kW volt. 1851-ben felmerült az azaz ötlet, hogy több gépet kellene összekapcsolni, így az utolsó már nagy áramot termelhetne. Mindezekből egyetlen felismerés hiányzott: az elektromágnes táplálható közvetlenül a generátor áramával. Ez az öngerjesztés, vagy más néven a dinamó-elv.

Jedlik Ányos ismerte fel elsőként, hogy az acél mágnest teljesen el lehet hagyni. Arra is rájött, hogy a vasanyag visszamaradó (remanens) mágnesessége elegendő az öngerjesztési folyamat megindításához. „...a delej forgatásafolyamán a sokszorozó huzalban villanyfolyam indíttatik, mely a forgatott delej tekercsein átmenvén, a delejt erősebbé teszi, ez pedig ismét erősebb villanyfolyamot indít, s.i.t" – írja 1859-ben. 1861-ben már a gép is megvolt a pesti egyetem szertári leltárának tanúsága szerint. „Unipolar-inductor. Kigondolva lőn Jedlik Ányos által, elkészítve pedig Nuss pesti gépész műhelyében.Beszerzési ideje 1861.

Akkori gépe azonban nem a mai értelemben vett dinamó volt, hanem kommutátor nélküli unipoláris generátor. Gépe viszonylag csak kis feszültséget adott, ezért az öngerjesztés elve nem lépte át Jedlik Ányos laboratóriumának határait.

Golyóstoll

Bíró László József 1899-ben született Budapesten. Felsőfokú tanulmányait az orvosi karon kezdte, de rövid idő után megszakította. Rendkívül széles érdeklődési körű személyiség volt. Grafológustól kezdve a vámügyintézőin keresztül szobrászatig több területen próbálta kibontakoztatni tehetségét. Végül az

újságírásnál kötött ki. 1932 és 1934 között egy kortárs művészetet népszerűsítő folyóirat szerkesztője.

Találmányához a golyóstollhoz is újságírói pályája vezette. A nyomdai rotációs hengerek egyenletes, folyamatos munkájának nyomán merítette az ötletet, hogy egy tintával telt cső végéből hengerrel, illetve golyóval lehetne a folyadékot folyamatosan papírra vinni. 1938-ban töltőtoll néven jelentette be első golyóstoll-szabadalmát a Magyar Királyi Szabadalmi Bíróságnak.

A golyóstoll előállításához vezető kísérleteket külföldön fejezte be. 1939-ben Párizsba, majd 1940-ben Argentínába emigrált. Itt önállóan kísérletezett s 1941 június 10-én kapott szabadalmat találmányára.

Arra, hogy hogyan is ötlötte ki a a golyóstoll elvét többféle történet is napvilágot látott.

Egy olasz folyóirat a következőket közölte hasábjain: „Bíró egy budapesti teraszon üldögélt, és nézte az előtte golyózó gyermekeket. Az egyik golyó átszelt egy aszfalton összegyűlt kis víztócsát és tovább gurulva, nedves nyomot hagyott maga után az útburkolaton. Ebben a pillanatban született meg a golyóstoll ötlete. ..." Önéletrajzi regényében – a „Csendes forradalom"-ban így reagált a fantázia szülte történetre. „Elismerem, ez a felvetés valóban tetszetős, csak éppen semmi köze sincs az igazsághoz."

Egy újabb történet szerint találmányához az ötletet az adta, hogy egyszer az asztala lapján felborult a tintásüveg, s a kifolyt tintába guruló apró acélgolyócskák nyomot rajzoltak.

Bárhogy is történt, az 1931. évi Budapesti Nemzetközi Vásáron bemutatott egy nagyméretű golyóval ellátott ládaszignáló tollat. Ezzel, ugyan nagyon rossz minőségben és nagy méretben lehetett csak írni. Ennek működési elve a következő volt: egy cső aljára elhelyezett egy sima felületű acélgolyót, melynek majdnem tökéletesen kellett illeszkednie a cső falához. A golyó fölé a csőbe tintát, majd később speciális festéket öntött. Ahogy a csövet/tollat végighúzták a papíron a golyó elfordult s a cső felső részéből tintát vitt a papírra.

A későbbiekben ezt a megoldást tökéletesítette, s lekicsinyített változatát már írótollként alkalmazta.

Argentínában az első eladásra szánt golyóstollakat „Eterpen"-nek nevezte a gyártó cég neve alapján. Később a liszensz jogokat az angol kormány vette meg ahol „Biro-pen" néven került a nyilvánosság reflektorfényébe.

Telefonközpont – Telefonhírmondó

Ditrói Puskás Tivadar 1844 szeptember 19-én született Pesten. Ősei Csíkból származnak, édesapja vállalkozó, székely ezermester volt. Éles logikájával, páratlan képességeivel, ami különösen a matematika területén mutatkozott meg, (mindemellett nagyszerűen zongorázott) már gyermekkorában kitűnt társai közül.

Tudásvágya Angliába hajtotta, itt egy vasútépítő cégnél helyezkedett el. 1867-ben, az elnyert erdélyi vasút megépítési pályázat, munkálataival bízták meg. Puskás jó szervezőkészségű, kiváló műszaki-gazdasági szakember, nagy kísérletező volt, aki ismerte és ki is használta korának technikai lehetőségeit.

Később nekivágott Amerikának, a vadnyugaton arany után kutatott, kitanulta, s robbantási szakértő lett. Itt ismerkedett meg a vezetékes távíróval. Ekkor ötlött fel benne az ötlet, ha egy központban összekapcsolnának több állomást, a kapcsolatlehetőségek lényegesen bővülnének. Találmányát 1876-ban eladta Brüsszelben, ahol távíróközpontot hozott létre.

Bell találmánya a telefon ismét Amerikába csábította. Itt találkozott Edisonnal. Anyagi keretei nem engedték meg, hogy önálló vállalatot alapítson, így Edison munkatársaként dolgozott. 1878-ban Puskás ötlete alapján valósult meg az első telefonközpont Bostonban. 1879 októberétől az Edison Társaság igazgatósági tagja. Az 1881-es párizsi elektromossági kiállításon Ö rendezte az Edison-vállatok bemutatóját. Átütő szenzációt az 1889-es párizsi világkiállításon bemutatott fonográf és villanyvilágítás volt. Itt mutatták be a párizsi Általános Telefontársaság mely Puskás elgondolása szerint a kiállítási pavilon és a Nagyopera között telefonkapcsolatot épített ki, amelyen keresztül egyszerre 16 vendég hallgathatta egyenesben az előadást.

A „dalmű-telefon" Budapesten a farsangi íróbálon mutatkozott be. A Nemzeti Színházból odavezetett „sodronyokon" át a Vigadóban felállított fülkében az érdeklődők ámulva hallgathatták a Hunyadi László dallamainak közvetítését.

1893 február 15-én kezdte meg működését Budapesten a rádió előfutárának tekinthető telefonhírmondó. A vezetékes telefonhálózatra épülő telefonhírmondó a következő szavakkal kezdte meg működését: „Üdvözöljük Buda és

Pest lakósságát. Üdvözöljük olyan szokatlan módon, mely páratlan a világon. Üdvözöljük az első várost, amelyből a telefonhírmondó az egész világot meghódító győzedelmes útjára indul"

Egész Európa, Amerika érdeklődése ismét Puskás Tivadarra irányult. 1893 március 16-án az általa feltalált telefonhírmondó közölte elsőként a hírt: „Puskás Tivadar a Telefonhírmondó megteremtője, ma reggel kilenc órakor, életének negyvenkilencedik évében meghalt".

Félautomata fényképezőgép

Mihályi József 1889-ben született Apatin városában. Kamaszkoráig a vidéki gyermekek megszokott életét élte, gyakran segédkezett édesapja kovácsműhelyében. Idővel figyelme a szerszámok felé fordult.

Gimnáziumi éveit a bécsi kollégiumban töltötte, ahol precíziós műszerésznek készült. 1907-ben kivándorolt az Egyesült Államokba. Itt élt bátyja, aki beajánlotta a Wissler Műszergyárba, ahol első újításaként kidolgozta egy újfajta, mélyrovátkolt forgatógomb terveit, gyártását. Ez annyira elterjedt, hogy sok cégnél alapalkatrésznek számított.

1908-ban jelentkezett a Bausch és Lomb optikai precíziós műszergyárba.1914-től részt vett a hadi célokra készített távmérők kialakításába. 1916-tól a Crown Optical Co. optikai vállat munkatársa. 1907-ben dolgozott ki egy távcső gyújtótávolság-növelő toldalékot. Ezt később a fényképészeti objektíveken is alkalmazzák, előtét vagy köztét, konverter néven.

1920-ban első világraszóló találmánya a haditengerészet megbízásából született. Feladat a tekercsfilmes fényképezőgép legpontosabb élességállítása volt. A problémát a gép harmonikás kihuzatához illesztett, nagyítóval ellátott toldalékkal oldotta meg. Így a gép kezelője a filmen keletkező képet személve állíthatta be az élességet.

1936. Bantam Special. (Walter Dorwin Teague formai ipartervező munkája) Igényes, sok optikai elemből álló szabadalmazott konstrukció felülmúlta a német kamerákban meghonosult tükrös-prizmás koincidencia távmérőket. Másik beépített újítása a film szélén kiképzett kivágás – perforált lyuk – az egyes képek pozicionálására.

1938 Super Six-20. Meghatározó lépcsőfok a fotótechnika fejlődésében. Az első autómatikus expoziciót lehetővé tevő fényképezőgép. Ebben a gépben

Riszdorfer Ödön szabadalmait egyesítette a sajátjaival. A zárprioritású rekeszmozgató mechanizmust a szeléncellás fénymérő által működtetett Depréz műszer mutatója ütköztette, amelyet egy fésűs mechanizmus rögzítet. Az élesre állítás a Bantam Specialban alkalmazott Mihályi –távmérő továbbfejlesztett változatával történt. Abban az időben a fényrekeszt automatikusan szabályozó világcsodát még nem igényelte a széles nagyközönség és a gyártási technológia sem volt elég magas szintű, emiatt drága volt. 1939-es New York-i világkiállításon mutatták be a kamerát. 1941-ben bemutatott „Ektra" fényképezőgép forradalmi újdonságot tartalmazott. A cserélhető filmtartó hátlapon kívül élesre állító és motoros filmtovábbító hátlapot is tervezett Mihályi. Másik nagy újítása a gépbe épített változtatható képmezejű kereső, a cserélhető, 50-150 mm gyújtótávolságú objektívekhez illeszkedve.

Szerző: DOMOKOS ZSOLT

TALÁLMÁNYOK AMIK MEGRENGETTÉK A VILÁGOT

Atombomba

Teller Ede, Szilárd Leó, Wigner Jenő

Az elképesztő erejű tömegpusztító fegyver históriája igen ellentmondásos, hiszen létrehozását eredményező kutatássorozatban sok-sok kiváló tudós (Fermi, Bohr, Szilárd, Wigner, Teller, ..) vett részt, és ők olyan jelentős előnyökkel gazdaagították a tudományt, melyek előnyei tagadhatatlanok. Ugyanakkor az emberiség képessé vált arra, hogy elpusztítsa önmagát

Az atombomba katonai története is számos kérdőjelet vet fel. A háború alatt működő „Manhattan „ program erőltetett menetben haladt, hogy megelőzzék a németeket. Sokak szerint a németek még évekig nem tudtak volna atomfegyvert gyártani, mások úgy vélik tudósaik nem is akartak eredményeket felmutatni.

A „Manhattan" program az európai háború lezárását követően is gőzerővel haladt, azzal az indokkal, hogy amennyiben Japán ellen bevetik ezt a fegyvert,

amerikai katonák ezrei életét fogja megmenteni. Ám mire a bombázásokra sor került, a japánok már a megadás gondolatával foglalkoztak.

A bomba szerkezete a következő: közepében található egy neutronforrás, ami a hasadáshoz szükséges neutronokat szolgáltatja. A kritikus térfogatnál nagyobb térfogatú hasadóanyagot (lehet plutónium vagy 235-ös urán) több, a kritikus térfogatnál kisebb részre szétszedve, a neutronforrás körül, tőle elszigetelve helyezik el. Ennek következtében a láncreakció nem indul be. A hasadóanyagot hagyományos robbanóanyag veszi körül. A bomba felrobbantásakor a hagyományos robbanótöltet összepréseli az uránt, közepében a neutronforrással. Beindul a szabályozatlan láncreakció és a másodperc törtrésze alatt hihetetlen mennyiségű energia szabadul fel, szörnyű pusztítást végezve.

Az atombombában használt hasadóanyag: plutónium vagy az urán 235-ös izotópja.

A hasadásos bombában a láncreakció ellenőrizetlenül zajlik. Létrehozásához a kritikus térfogatnál nagyobb térfogatú hasadóanyag szükséges. Ez az urán esetében, körülbelül 10 cm átmérőt jelent.

A kritikus térfogat az a térfogat, amelynél a hasadáskor keletkezett neutronok már nem szöknek el, mielőtt újabb hasadást okoznának. Ha ennél a térfogatnál nagyobb térfogatú hasadóanyagot lassú neutronokkal bombáznak, abban beindul a szabályozatlan láncreakció, bekövetkezik a robbanás.

Hangosfilm

A hangosfilmet többen feltalálták, így az első világháború idején a magyar **Mihály Dénes** is, akinek szabadalmi bejelentése igazolja ezt a tényt.

Mivel azonban a közönség elégedett volt a némafilmmel, és mert a hangra való átállás filmgyáranként és mozinként igen költséges volt, ezért csak akkor vették elő a fényhangos mozgókép szakmailag rég ismert szabadalmát, amikor a nagy gazdasági világválság idején az elszegényedett tömegek elmaradoztak a mozikból, kellett tehát egy új vonzerő.

Először hanglemezre vett zene- és zörejanyagot forgattak le a mozikban a vetítéssel párhuzamosan, ez azonban nehézkesnek bizonyult. A minden szakkönyvben emlegetett *The Jazz Singer (A dzsesszénekes)*, a Warner Fivérek produkciója ilyen hanglemezes eljárással készült. A ma is használt fényhangos eljárással *1929-ben készült az első hangosfilm*, ez tekinthető tehát „az"

elsőnek: *Applause*, rendezte Rouben Mamoulian, a magyar Zukor Adolf *Paramount Pictures* nevű cégének vállalkozásában.

Az első egész estét betöltő fényhangos eljárású magyar hangosfilm 1931-ben készült Budapesten, a Hunnia Filmgyárban: *A kék bálvány*.

Mihály Dénes 1917-ben két szabadalmat jelentett be a távolbalátás területén. 1919-ben sikerült neki kisebb tárgyak képének azonnali átvitele. Találmányával a „Telehor"-nak nevezett készülékével több kilométerre továbbított állóképeket.

Az 1894 július 7-én Gödöllőn született Mihály Dénest kezdetekben a motorok szerkezete és működése kötötte le. Ennek fényes bizonyítéka, hogy tizenhat esztendősen olyan könyvet írt az autókról, ami több kiadást is megért. Második könyvének témája a motorkerékpár volt.

Egyetemei évei után a telefongyárba ment dolgozni, ahol megkezdte távolbalátással kapcsolatos gyakorlati kísérleteit, s megszületett a „Telehor", egy szaléncellával és húros oszcillográffal működő szerkezetet, amely már akkor alkalmas volt állóképek közvetítésére akár több kilométerre is.

1930-ban televíziók gyártására alapított vállalatot Telehor AG. néven. Zseniális ötleteinek egyik bizonyítéka „phonokerék", amelynek megalkotásával sikerült megoldania a kép és a hang szinkronját.

Nevéhez fűződik, 1936 őszén, az első zárt láncú televíziós közvetítés. Gellért Szállóban, ahol mintegy 30 méteres távolságra közvetítettek televíziós képet.

Egyéni sorsát a történelem viszontagságai nagy mértékben befolyásolták, anyagi gondjait sohasem tudta kiheverni igazán.

Föld – Hold radar

1946 február 6-án Bay Zoltán magyar fizikus vezette csoportnak sikerült radarvisszhangot észlelnie a Holdról.

„gyermeki fantáziámat különösen a Hold izgatta. Késő estig játszottam az udvaron, megigézve néztem, miként húz el a Hold a templomtorony mögött, .."

A kutatásokban résztvevő úgynevezett Bay-csoport 10 akadémikus kutatóból és 30 elektronikus műszerészből állt.

A rádióhullámok visszaverődése révén véghezvitt távolságmérés élve már az 1920-as évek óta ismeretes volt az ionoszféra kutatásában. A visszavert jelek észlelése az ionoszféra kutatásban viszonylag könnyű feladat a rétegek nagy

kiterjedése és nagy visszaverő képessége folytán. A kis látószögű repülőgépek felderítésében a visszavert energia kicsiny, így nehezebb bemérni őket.

Dalos György továbbfejlesztette a triódás csöveket és egy közbenső adócső típust épített 1-2 kW csúcsteljesítménnyel.

1944 márciusának elején Bay Zoltán, Papp György és Simonyi Károly hozzákezdtek a részletes Holdradar számításokhoz.

Tudták a Hold túl messze van, kb. 400 ezer km-re ami kb 10-nek a 15-16-ik hatványával csökkenti az esélyeket a földi radarhoz képest. Nem adták fel a terveket és mivel úgysem pontos távolságméréseket akarnak végezni, így viszonylag hosszú impulzusokkal dolgozhattak, ami az adótól ráadásul kisebb csúcsteljesítményt kíván.

A Holdnál az oda vissza futás ideje 2,5 mp, tehát ha 3 másodpercenként 1 jelet küldünk ki és a visszavert jeleket összegezni akarjuk, akkor 10 jel esetén a jeleket 5 percig, 1000 jel esetén pedig 50 percig kell megőrizni. Ha a jeleket 50 percig veszteség nélkül akarjuk megőrizni és összegezni, akkor az összegző szerv időállandója több órás kell legyen.

Abban az időben még nem rendelkezett az elektronika ezen feladatok megoldására alkalmas memória műszerekkel

1944 a Bay csoport Nógrádverőcén egy panzióban szállásolta el magát, melynek kertjében felállították az ágyútalpra szerelt reflektort. A nyár folyamán jól haladtak a munkálatokkal. Mégis szeptember végén visszarendelték a laboratóriumot Budapestre.

1946 februárjában 2,5 méteres hullámhosszon radar visszhangot fogott fel a Holdról. Aznap a sajtóban bejelentették, hogy Bay csoport a Tungsram laboratóriumában radarjelével elérte a Holdat s a visszavert jeleket jelösszegző készülékkel minden kétséget kizárólag igazolta.

Számítógép

Munkahelyen vagy otthon kényelmesen végezhetjük dolgunkat, ügyet intézünk, művelődünk és információt szerzünk…

Mindezt úgy, hogy alig egy kilogrammot nyomó laptop van az ölünkben. Alig pár évtizede egész szobákat beterítő gépek tudták mindazt, amit ma a pehelysúlyú eszközeink.

A neves szakembert Neumann János matematikust tekintik a számítógépek atyjának.

1903. december 28-án született.

1909–1913 között járt elemi iskolába.

1913-tól a fasori főgimnáziumban tanult tovább. Kitűnő képzést kapott történelemből, jogtudományból és közgazdaságtanból. Az ifjú Neumann már tizenévesen folyékonyan beszélt németül és franciául, megtanult ógörögül és latinul, fejszámolási produkciói pedig a professzorokat is zavarba ejtették.

1921-bn beiratkozott a Budapesti Tudományegyetem matematika szakára, de hallgatói éveinek nagy részét Berlinbe töltötte. Itt szoros barátságot kötött Gábor Dénessel, Szilárd Leóval, Wigner Jenővel.

Pályája kezdetén kvantumelmélettel, a matematika alapjaival és halmazelméletekkel foglalkozott. Neumann fogalmazta meg a halmazelméletet, s nevéhez fűződik a játékelmélet megalkotása is.

1929-ben a Princeton University meghívta vendégprofesszornak. 1933-ban letelepedett az Egyesült Államokban.

A II. világháború idején a haditechnikai kutatások során a lökés- és robbanási hullámok vezető szakértője lett.

A kísérleti robbantások során keletkező lökéshullámok tanulmányozása során olyan bonyolult matematikai összefüggésekre bukkant, melyek klasszikus módszerekkel nem voltak megoldhatók.

Ekkor kezdte el foglalkoztatni a nagysebességű elektronikus számítások lehetősége.

1944-ben Philadelphiában ismerkedik meg a számítástechnikával és az amerikaiak első számítógépével, az ENIAC-kal, melyet haditechnikai célokra fejlesztettek.

A Manhattan-terv keretében Neumann részt vett az ENIAC néhány matematikai-logikai részletének módosításában, hogy az nagyobb mennyiségű számításra és nagyobb sebességre legyen képes.

A számítógép még el sem készült teljes egészében, amikor az ő irányításával elkezdődött az EDVAC megépítése, amely már memóriájában tárolni is tudta az adatokat, 1952-ben helyezték üzembe.

A szakember szerint a gépnek öt alapvető funkcionális egységből kell állnia. Ezek a bemeneti egység, a memória, az aritmetikai egység, a vezérlő egység és a kimeneti egység.

Az EDVAC egyik leglényegesebb sajátossága az volt, hogy működését a tárolt program elvére alapozták. Ez azt jelentette, hogy a program utasításait az adatokkal együtt a központi memóriában tárolja, s ennek megfelelő sorrendben hajtja végre.

Neumann azt vallotta, hogy a számítógép az egész emberiségé, nem egy ember találta ki, hanem matematikusok és mérnökök hada.

Szerző: DOMOKOS ZSOLT

MIT HOZ A JÖVŐ (RÖVIDCIKKEK)

Bodó Zsófi és **Gaál Kinga** 15 éves középiskolás magyar lányok részt vehetnek a NASA Mars kutatási programjában.

A Planetary Society nevezetű szervezet pályázatán saját korcsoportjukban a legjobb dolgozatokt készítették.44 országból tízezer fiatal jelentkezett a pályázatra. A kilenc győztes hamarosan a kaliforniai San Diegoba lévő irányító központban bekapcsolódhat a Mars kutatásba. Részt vehetnek a földre küldött képek kielemzésében, vezérelhetik egy űrszonda távirányítású kameráját. Fő feladatuk az űrszonda leszállási helyének kijelölése.

Teqball

A Teqball nevű magyar találmány egyik megalkotója, Borsányi Gábor meséli arról, mi mindent tud elérni az ember, ha tényleg akar, és mennyi akadályt lehet leküzdeni akarattal. Ő például – Huszár Viktorral – elérte, hogy az eleinte csak a saját szórakozásukat megkönnyítő találmányukat, ezt a meghajlított, focilabdás játékra való pingpongasztalt mostanra a Real Madrid csapata is használja az edzéseihez. És az Ajax Amsterdamé, az Arsenalé, az Evertoné, az Olimpique

Marseille-é, és így tovább: a Teqball a két magyar srác kertjéből mára harmincöt országba jutott el.

Okos szemüveg

Imre Krisztián nyerte a brüsszeli Európai Üzleti Csúcstalálkozó keretében átadott Év Innovátora díjat. A magyar feltaláló egy gépi látást alkalmazó okos szemüveggel (Extended Visual Assistant – EVA) lett az első, amely a vakok és látássérültek beltéri és kültéri mobilitását segíti. A Start it @K&H inkubátorban működő EVA Vision csapat megoldása tömegesen segítheti a látáskorlátozottak önálló tájékozódását – derült ki a cég közleményéből.

Imre Krisztián, az EVA Vision alapító ügyvezetőjeként számolt be az innovációról, ami egy mobiltelefonhoz csatlakoztatható okos szemüveg.

ZNACZENIE WĘGIERSKIEJ NAUKI, TECHNIKI I ODKRYĆ DLA EUROPY I ŚWIATA

Autor: ZSOLT DOMOKOS
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

PERełKI WĘGIERSKIEJ NAUKI I TECHNIKI

„(...) więzi ziemi ojczystej na wieki scalają z krajobrazem i ziemią, z której człowiek powstał i w którą się obróci, i nigdy nie będzie się mógł uwolnić. Ta ziemia jest zbyt mała i zbyt duża, aby łączące więzi mogły się rozerwać, a gdyby nawet się zerwały, to istota ludzka zostanie zawieszona w nicości i sama obraca się w nicość."

István Fekete (25 stycznia 1900 – 23 czerwca 1970), pisarz, autor licznych powieści dla młodzieży i opowiadań o zwierzętach.

Najpopularniejszym jego dziełem skierowanym do młodzieży jest *Kolcogród* (1957). To historia dwóch chłopców z miasta spędzających wakacje u zbiegu Balatonu i rzeki Zala, przeżywających liczne przygody, i poprzez doświadczenia poznających prawdziwe oblicze natury. Na wyboistej drodze w stawaniu się mężczyzną pomaga im starszy mężczyzna, pan Matula.

Powieść w 1960 roku zdobyła nagrodę imienia Attili Józsefa, następnie w 1967 roku została zekranizowana. W 1959 roku autor ukończył dalszy ciąg *Kolcogrodu*, powieść *Zimowy gaj*. Podobnie jak *Kolcogród* i *Lisek Vuk* również ta jego powieść trafiła na top listę stu najchętniej czytanych węgierskich powieści.

Nasz kraj w minionych stuleciach dał światu niezliczone ilości wynalazców i naukowców.

Czy zastanawiasz się czasem, co by było, gdyby nie było dynama i centrali telefonicznej, lub co zyskaliśmy wraz z wynalezieniem wahadła Eötvösa? Czy wiesz, kto stworzył model Forda T? Z całą pewnością, nie!

Codziennie korzystamy z komputera! Czy codziennie dziękujemy za tę możliwość **Jánosowi Neumannowi**?

Jeżdżę czerwonym Bugatti i ciężko się w nim zmienia biegi. Nie ma problemu, Laci Bíró temu zaradzi!

Czy wiemy, kim był największy Węgier?

Podobne pytania można by mnożyć codziennie, korzystając z licznych przedmiotów, które kiedyś wynaleźli nasi przodkowie, nasi krewni!

Jestem zdania, że przed największym Węgrem wypada się pokłonić! I nie tylko przed Nim, ale przed wszystkimi tymi, którzy uwagę swoją skupili na przyszłości kraju i zrobili dla tej przyszłości wszystko!

Hrabia Széchenyi – poświęcił cały swój majątek dla odnowy ojczyzny.

Oddajmy hołd wielkiej postaci naszego narodu!

Autor: ZSOLT DOMOKOS
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

WYNALAZKI, BEZ KTÓRYCH NIEWYOBRAŻALNA BYŁABY NASZA CODZIENNOŚĆ

Bezpieczne zapałki

Niewiele istnieje takich wynalazków, które są tak powszechnie znane i codziennie używane, jak zapałki. W świadomości ludzkiej to idea, choć dziś już trochę przyćmiona przez zapalniczki gazowe i elektryczne. Zostały wynalezione, a dokładniej opracowane i sfinalizowane przez członka znamienitej rodziny, Jánosa Irinyi, którego życie przebiegało w sposób typowy dla dziewiętnastowiecznych uczonych węgierskich.

Proces wynalezienia zapałki sięga czasów starożytnych:

- Człowiek pierwotny wzniecał ogień, pocierając szybko o siebie patyczki o zastruganych końcach.

- Tysiąc lat później, gdy człowiek poznał żelazo krzesał iskry, używając krzemienia, a jeszcze później ze szkła zrobił soczewkę, za pomocą której promień światła kierował w jedno miejsce, aż pojawił się płomień.

- Z końcem XVIII wieku do zapalania ognia zaczęto używać znanego już od stu lat fosforu, który zapalał się w zetknięciu z powietrzem lub przez lekkie pocieranie.

- W 1805 roku w Paryżu pojawił się nowy przyrząd – zapałka maczana w kwasie siarkowym. Jan Christian Chancel zrobił zapałkę z główką sporządzoną

z roztworu chloranu potasu, kwasu siarczanego i likopodium w gumie arabskiej, a do obrotu wprowadził ją z małą butelką kwasu siarkowego. Główkę zapałki, aby ją zapalić, maczało się w kwasie siarkowym.

- Kontynuowano doświadczenia, aby zapałki móc zapalać bez potrzeby zamaczania w kwasie. W 1815 roku monachijski farmaceuta Tillmetz wykonał pierwszą zapałkę, która zapalała się przez potarcie.

- W 1831 roku w Niemczech, niezależnie od siebie, Marggraf G., Ammüller L. i Mayer W., wykonali zapałki, których główki składały się ze startego fosforu, chloranu potasu i siarki w roztworze gumy arabskiej. Te małe zakłady nie były jednak w stanie stawić czoła fabryce fosforowych zapałek założonej w 1832 roku przez Jakoba Friedricha Kammerera.

- Anglicy uważają, że zapałki zapalające się przez pocieranie wynalazł John Walker, który zapałkę wynalazł już w 1827 roku, a opatentował dopiero w 1832 roku. Patyk z końcówką siarkową, oprócz chloranu potasu, siarki i kleju, zawierał również substancję łatwo wybuchającą podczas tarcia, jaką jest piorunian rtęci.

János Irinyi w 1836 roku studiował na wydziale chemii Politechniki Wiedeńskiej, kiedy podczas jednego z nieudanych doświadczeń profesora Paula Meissnera wpadł na pomysł, jak wykonać zapałkę, która nie będzie hałasować i będzie bezpieczna. Skład ówczesnych zapałek zawierający substancje chemiczne powodował, że momentowi zapalenia zapałki towarzyszył głośny dźwięk i duży płomień. **Pomysł Janosa Irinyi polegał na tym, że do białego fosforu znajdującego się w główce zapałki dodano, zamiast chlorku potasu, dwutlenek ołowiu**.

Swój wynalazek i prawo do produkcji sprzedał wiedeńskiemu aptekarzowi, Istvánowi Rómerowi, który wzbogacił się dzięki temu patentowi. Irinyi natomiast zmarł w biedzie w 1895 roku.

Dynamo

Ányos Jedlik urodził się w 1800 roku, a na chrzcie rodzice nadali mu imię István. Po zakończeniu gimnazjum w 1807 roku wstąpił do zakonu Świętego Benedykta i przyjął imię Anianus, czyli Ányos.

Od 1818 roku miejscem jego rozwoju osobistego było Pannonhalma, gdzie jednocześnie rozwijał swoją karierę naukową. W wieku dwudziestu pięciu lat przyjął święcenia kapłańskie. Pracę nauczyciela rozpoczął w Győr, a w 1829

roku skonstruował silnik elektryczny, „w którym prądem elektrycznym, tj. jego siłą magnetyczną był wytwarzany ruch obrotowy"

W marcu 1840 roku Jedlik został nauczycielem akademickim i prowadził dziennik swoich doświadczeń naukowych. Został członkiem Węgierskiej Akademii Nauk. Na swoich wykładach prezentował zjawiska elektromagnetyczne i procesy wytwarzania wody sodowej.

W 1861 roku Ányos skonstruował pierwsze dynamo!

Wydajność maszyn początkowo zwiększono poprzez zastosowania magnesów o większych rozmiarach. W latach 50-tych XIX wieku w celach oświetleniowych produkowano potężne urządzenia o masie 2 - 3 ton (takie urządzenia prezentował Edison na wystawie światowej w Paryżu w 1882 roku).

Moc tych urządzeń wynosiła zaledwie 1 kW. W 1851 roku narodziła się myśl połączenia kilku urządzeń, w wyniku czego ostatnie urządzenie mogłoby wytwarzać więcej energii. Nie dostrzegano jednak jednej kwestii: elektromagnes może być zasilany bezpośrednio z prądu generatora. Jest to samonapędzanie, czyli inaczej teoria dynama.

Ányos Jedlik jako pierwszy dostrzegł, że stalowy magnes można całkowicie pominąć. Odkrył również, że resztkowy magnetyzm materiału żelaznego jest wystarczający do zainicjowania procesu samonapędzania. „(...) w wyniku obracania magnesu w multiplikatorze zostaje zainicjowany prąd elektryczny, który przechodząc przez zwoje magnesu sprawia, że magnes staje się silniejszy, a ten znowu wytwarza silniejszy prąd itd." – pisał w 1859 roku. Zgodnie z danymi inwentaryzacji uniwersytetu peszteńskiego w 1861 roku urządzenie było już gotowe. „Unipolar-inductor. Skonstruowany przez Ányosa Jedlika, wyprodukowany w zakładzie peszteńskiego inżyniera Nussa. Data nabycia 1861 rok"

To urządzenie nie było jeszcze dynamem w dzisiejszym jego znaczeniu, lecz jednobiegunowym generatorem bez komutatora. Urządzenie wytwarzało wyłącznie niskie napięcie, dlatego teoria samonapędzania nie przekroczyła granic laboratorium Ányosa Jedlika.

Długopis

László József Bíró urodził się w 1899 roku w Budapeszcie. Wyższe studia rozpoczął na wydziale medycyny, ale po krótkim czasie postanowił ich nie kontynuować. Był człowiekiem o bardzo szerokich zainteresowaniach. Swoje

talenty próbował rozwijać w różnych zawodach, od grafologa, przez urzędnika celnego, aż po rzeźbiarstwo. W końcu został dziennikarzem. W latach 1932-1934 był redaktorem czasopisma promującego sztukę współczesną.

Do jego wynalazku, jakim był długopis, doprowadziła go kariera dziennikarska. Obserwując ciągłą pracę obrotowych wałków drukarskich, wpadł na pomysł użycia wałka lub kulki do przeniesienia płynu z końca tubki wypełnionej atramentem na papier. W sądzie patentowym Królestwa Węgierskiego pierwszy patent pod nazwą wiecznego pióra złożył w 1938 roku.

Doświadczenia prowadzące do stworzenia długopisu zakończył już poza granicami kraju. W 1939 roku wyjechał do Paryża, a następnie w 1940 roku wyemigrował do Argentyny. Tu eksperymenty kontynuował samodzielnie, aż 10-go czerwca 1941 roku opatentował swój wynalazek.

Istnieje kilka teorii dotyczących procesu wynalezienia długopisu.

Jedna z włoskich gazet pisała o tym tak: „Bíró siedział sobie na jednym z budapeszteńskich tarasów i patrzył na dzieci grające w kulki. Jedna z kulek przecięła małą kałużę i potoczyła się dalej, zostawiając mokry ślad na nawierzchni drogi. W tej to chwili wpadł na pomysł stworzenia długopisu…" W autobiograficznej powieści „Cicha rewolucja" Bíró w taki oto sposób odniósł się do wymyślonej historii: „Przyznaję, sugestia jest bardzo atrakcyjna, ale nie ma nic wspólnego z rzeczywistością."

Według innej opowieści pomysł wynalazku powstał w odpowiedzi na wydarzenie, kiedy na stole przewrócił się kałamarz, a drobne stalowe kuleczki, które przetoczyły się przez rozlany atrament zostawiły ślad na stole.

Bez znaczenia jest jednak, jak to się wydarzyło. Długopis z dużą kulką został zaprezentowany w 1931 roku, na Międzynarodowych Targach w Budapeszcie. Jakość pisma była jeszcze niedostateczna, i pisać można było tylko w „urządzeniami" dużych rozmiarach, zasada działania długopisu była następująca: na dnie rurki osadzono stalową kulkę o gładkiej powierzchni, która musiała niemal idealnie przylegać do ścian rurki. Do rurki powyżej kulki wlewano atrament, a następnie specjalną farbę. Przeciągając rurkę/długopis po papierze, kulka obracała się, nanosząc atrament znajdujący się w górnej części rurki.

Później to rozwiązanie zostało udoskonalone, wersja w mniejszych rozmiarach mogła być już użyta jako długopis do pisania.

Pierwsze egzemplarze trafiły do sprzedaży w Argentynie pod nazwą producenta „Eterpen". Później, kiedy prawa do długopisu nabyli Anglicy, przed światła reflektorów trafił pod nazwą „Biro-pen".

Centrala telefoniczna – Elektrofony

Tivadar Ditrói Puskás urodził się 19-go września 1844 roku w Peszcie. Jego przodkowie pochodzili z miejscowości Csík w Siedmiogrodzie. Ojciec był przedsiębiorcą, Seklerem – złotą rączką. Jako dziecko, Tivadar wyróżniał się wśród swoich rówieśników logicznym myśleniem i niezrównanymi zdolnościami, w szczególności matematycznymi (ale równie pięknie grał też na fortepianie).

Jego pęd do nauki zaprowadził go do Anglii, gdzie zatrudnił się w firmie budownictwa kolejowego. W ramach wygranego przetargu w 1867 roku powierzono mu prace związane z budową kolei siedmiogrodzkiej. Puskás był świetnym organizatorem, doskonałym ekspertem techniczno-ekonomicznym, oraz wielkim eksperymentatorem, który znał i wykorzystywał techniczne możliwości swoich czasów.

Później ruszył do Ameryki, gdzie szukał złota na dzikim zachodzie, i gdzie został ekspertem od wybuchów. Tu poznał funkcjonowanie telegrafu stacjonarnego i wpadł na pomysł, że po połączeniu kilku stacji możliwości komunikacyjne znacząco mogłyby się poprawić. W 1876 roku Puskás sprzedał swój wynalazek w Brukseli, gdzie stworzył centralę telegraficzną.

Wynalazek Bella – telefon, znów zwabił go do Ameryki, gdzie poznał się z Edisonem. Jego możliwości finansowe nie pozwalały na założenie samodzielnej firmy, dlatego wybrał współpracę z Edisonem. Na podstawie pomysłu Puskása w 1878 roku stworzono pierwszą centralę telefoniczną w Bostonie. Od października 1879 roku Tivadar był członkiem zarządu Spółki Edison. Był też organizatorem prezentacji zakładów Edisona na Międzynarodowej Wystawie Elektrycznej w Paryżu w 1881 roku. Przełomową sensacją wystawy światowej w Paryżu w 1889 roku była prezentacja fonografu i oświetlenia elektrycznego. Zaprezentowano tam paryską Generalną Spółkę Telefoniczną, która wykorzystując pomysł Puskása, nawiązała połączenie telefoniczne między pawilonem wystawowym a Wielką Operą, dzięki czemu prezentację mogło wysłuchać szesnastu gości jednocześnie.

Teatrofon został zaprezentowany na karnawałowym balu pisarzy w Budapeszcie. W kabinach rozstawionych w sali balowej goście z zadziwieniem słuchali transmisji melodii László Hunyadiego nadawanych z Teatru Narodowego.

W Budapeszcie, 15-go lutego 1893 roku rozpoczął działalność prekursor radia, serwis wiadomości telefonicznych. Wiadomości telefoniczne oparte na przewodowej sieci telefonicznej swoją działalność rozpoczęły od następujacych słów: „Witamy mieszkańców Budy i Pesztu. Witamy w tak niespotykany, nie mający sobie równych na świecie sposób. Witamy pierwsze miasto, z którego wiadomości telefoniczne rozpoczynają swój triumfalny podbój świata".

Zainteresowanie całej Europy i Ameryki znów skupiło się na Tivadarze Puskásu. 16-go marca 1893 roku będące jego dziełem wiadomości telefoniczne, jako pierwsze podały smutną informację: „Tivadar Puskás, twórca wiadomości telefonicznych dziś rano o godzinie dziewiątej, zmarł w wieku dziewięćdziesięciu czterech lat".

Półautomatyczny aparat fotograficzny

József Mihályi urodził się w 1889 rok w mieście Apatin. Dorastał zwykłym życiem wiejskich dzieci, często pomagając ojcu w kuźni. Z czasem zaczął interesować się różnymi przyrządami.

Lata gimnazjalne spędził w wiedeńskim kolegium, gdzie przygotowywał się do zawodu mechanika precyzyjnego. W 1907 roku wyemigrował do Ameryki. Tu żył jego brat, który polecił go do pracy w fabryce narzędzi Wissler, gdzie jako pierwszą swoją innowację, opracował projekt i produkcję nowego, głęboko karbowanego pokrętła. Jego wynalazek stał się tak popularny, że wkrótce w wielu firmach zaczęto stosować go jako element zasadniczy.

W 1908 roku zgłosił się do fabryki precyzyjnych przyrządów optycznych „Bausch & Lomb". Od 1914 roku brał udział w opracowaniu dalmierzy wykorzystywanych w celach wojskowych. Od 1916 roku pracował w zakładach optycznych „Crown Optical Co". W 1907 roku opracował przystawkę zwiększającą długość ogniskową teleskopów. Później została ona wykorzystana w obiektywach aparatów fotograficznych w postaci konwertera.

Jego pierwszy wynalazek światowej sławy powstał w 1920 roku na zlecenie marynarki wojskowej. Zadaniem jego było precyzyjne ustawienie ostrości w aparatach fotograficznych na kliszy. Problem rozwiązał przez umieszczenie szkła powiększającego w miechu aparatu. Pozwalało to osobie wykonującej zdjęcia na wyregulowanie ostrości, patrząc na obraz pojawiający się na kliszy.

Rok 1936, „Bantam Special" (Projekt Waltera Dorwina Teague, projektanta przemysłowego) – wyrafinowana, opatentowana konstrukcja, składająca się z wielu elementów optycznych, przewyższyła pryzmatyczne lustra dalmiercze stosowane w niemieckich kamerach. Drugą, zastosowaną innowacją były dziurki – perforowane wycięcia na krawędzi kliszy, służące pozycjonowaniu poszczególnych zdjęć.

Rok 1938, „Super Six - 20" – decydujący krok w rozwoju techniki fotograficznej. Pierwszy aparat fotograficzny umożliwiający automatyczną ekspozycję. W tym urządzeniu József Mihályi połączył patenty Ödöna Riszdorfera z własnymi. Mechanizm przesuwania przesłony z priorytetem blokady zderzał się z cewką przyrządu Deprez obsługiwanego za pomocą fotometru z selenem. Ustawianie ostrości odbywało się za pomocą udoskonalonego dalmierza Mihályiego stosowanego w Bantam Special. W tamtych czasach użytkownicy nie wymagali jeszcze cudownej automatycznej kontroli nad przesłoną, a technologia produkcji nie była jeszcze dostatecznie rozwinięta, dlatego rozwiązanie takie było drogie. Aparat zaprezentowano na wystawie światowej w Nowym Jorku w 1939 roku. Przedstawiony w 1941 roku aparat fotograficzny „Ektra" posiadał rewolucyjną innowację. Oprócz wymiennej kasety na klisze Mihályi zaprojektował wyostrzanie i napędzany silniczkiem nośnik przewijania filmu. Kolejną, dużą innowacją był wbudowany wymienny wizjer pola dostosowany do obiektywów o ogniskowej 50 – 150 mm.

Autor: ZSOLT DOMOKOS
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

WYNALAZKI, KTÓRE ZATRZĘSŁY ŚWIATEM

Bomba atomowa

Ede Teller, Leó Szilárd, Jenő Wigner

Historia tej potężnej broni masowego rażenia jest bardzo kontrowersyjna, bowiem w stworzeniu jej wzięło udział wielu wybitnych naukowców (Fermi, Bohr, Szilárd, Wigner, Teller), którzy naukę wzbogacili w sposób niezaprzeczalnie korzystny. Jednocześnie ludzkość stała się zdolna do samozagłady.

Historia militarna bomby atomowej rodzi wiele pytań. Funkcjonujący podczas wojny program „Manhattan" pędził w wymuszony sposób do przodu, aby wyprzedzić Niemców. Zdaniem wielu Niemcy jeszcze przez wiele lat nie byłyby w stanie produkować bomby atomowej. Inni natomiast twierdzą, że naukowcy zwyczajnie nie chcieli ujawniać wyników swoich badań.

Po zakończeniu wojny w Europie program Manhattan ruszył pełną parą był kontynuowany z uzasadnieniem, że jeżeli broń zostanie użyta przeciwko Japonii, uratuje to życie tysiącom amerykańskich żołnierzy. Jednak kiedy doszło do bombardowania, Japończycy nosili się już z zamiarem kapitulacji.

Konstrukcja bomby jest następująca: w jej środku znajduje się źródło neutronów dostarczające neutrony potrzebne do rozszczepienia. Materiał rozszczepialny o objętości większej niż objętość krytyczna (taki jak pluton lub uran-235) rozebrany na części o objętości mniejszej niż krytyczna jest umieszczany w sposób izolowany wokół źródła neutronów. W następstwie tego rusza reakcja łańcuchowa. Materiał rozszczepialny otacza materiał wybuchowy. W chwili wybuchu bomby tradycyjna głowica miażdży uran z umieszczonym w jego środku źródłem neutronów. Uruchamiana jest niekontrolowana reakcja łańcuchowa i w ułamku sekundy uwalniana jest niewiarygodna ilość energii powodująca straszliwe zniszczenia.

Materiał rozszczepialny stosowany w bombie atomowej to izotop plutonu lub uranu-235.

W bombie rozszczepialnej reakcja łańcuchowa odbywa się w sposób niekontrolowany. Aby nastąpiła, wymaga materiału rozszczepialnego przekraczającego objętość krytyczną. W przypadku uranu jest to średnica około 10 centymetrów.

Krytyczna objętość to objętość, przy której neutrony powstałe podczas rozszczepienia nie uciekają przed doprowadzeniem do kolejnego rozszczepienia. Jeżeli materiał rozszczepialny o objętości większej niż powyższa jest bombardowany powolnymi neutronami, następuje niekontrolowana reakcja łańcuchowa prowadząca do wybuchu.

Film dźwiękowy

Film dźwiękowy został wynaleziony przez wiele osób, a zgłoszenie patentowe potwierdza fakt, że w czasach drugiej wojny światowej był nim również **Dénes Mihály.**

Z uwagi na fakt, że publiczność była zadowolona z filmu niemego, a przejście na dźwięk zarówno dla fabryk, jak i dla kin było bardzo kosztowne, po znany branży od dawna patent obrazu ruchomego z dźwiękiem sięgnięto dopiero w czasach Wielkiego Kryzysu, kiedy zubożałe tłumy potrzebowały nowej siły przyciągania, aby powrócić do kin.

Początkowo muzykę i dźwięki filmu w kinach odtwarzano synchronizując obraz z dźwiękiem z płyt gramofonowych. Wspominany we wszystkich opracowaniach *The Jazz Singer* (*Śpiewak jazzbandu*) produkcji Braci Warner, powstał właśnie przy zastosowaniu takiej techniki. Przy zastosowaniu do dziś używanego zapisu optycznego dźwięku pierwszy film dźwiękowy w reżyserii Roubena Mamouliana, *Aplauz*, powstał w 1929 roku w *Paramount Pictures*, wytwórni należącej do Węgra Adolfa Zukora.

Pierwszy węgierski film dźwiękowy wyprodukowany przy zastosowaniu zapisu optycznego dźwięku powstał w 1931 roku w wytwórni firmowej Hunnia. Nosił tytuł, *Niebieski bożek*.

Dénes Mihály w 1917 roku złożył dwa patenty dotyczące wizji na odległość. W 1919 roku udała mu się próbna transmisja w czasie rzeczywistym obrazu mniejszych przedmiotów. Telehorem, urządzeniem jego wynalazku, transmitował nieruchome obrazy na odległość kilku kilometrów.

Zainteresowania Dénesa Mihálya urodzonego 7 lipca 1894 roku w Gödöllő początkowo koncentrowały się wokół konstrukcji i funkcjonowania silników. Dowodem tego jest wielokrotnie wydana książka, którą napisał w wieku szesnastu lat. Tematem drugiej jego książki były motorowery.

Po ukończeniu studiów wyższych zaczął pracować w fabryce telefonów, gdzie rozpoczął praktyczne eksperymenty związane z wizją na odległość. Stworzył „telehor", konstrukcję z komórką selenową i oscylografem strunowym, który był w stanie przesłać nieruchome obrazy na odległość kilku kilometrów.

W 1930 roku pod nazwą Telehor AG założył przedsiębiorstwo produkujące telewizory. Dowodem jego genialnych pomysłów było "fono-koło", dzięki któremu udała się synchronizacja obrazu i dźwięku.

Z jego imieniem związana jest też pierwsza transmisja telewizyjna w obiegu zamkniętym. W 1936 r. w Hotelu Gellért transmitowano obraz telewizyjny na odległość 30 metrów.

Na koleje jego losu istotny wpływ miały losy historii, a swoich problemów finansowych nie zdołał pokonać przez całe swoje życie.

Radar Ziemia-Księżyc

6 lutego 1946 roku grupie kierowanej przez węgierskiego fizyka Zoltána Baya udało się wykryć echa radaru z Księżyca.

„Moją dziecięcą fantazję rozbudzał w szczególności Księżyc. Do późnego wieczora bawiłem się na podwórku i jak zaczarowany obserwowałem Księżyc przechodzący za wieżą kościoła…"

Biorąca udział w badaniach tzw. Grupa Baya składała się z 10 naukowców akademickich oraz 30 techników elektroników.

Pomiar odległości za pomocą odbicia fal radiowych znany był w badaniach jonosfery od lat dwudziestych XX wieku. W badaniach jonosfery wykrywanie odbijających się fal jest stosunkowo łatwym zadaniem ze względu na duże rozmiary warstw i wysoki współczynnik odbicia. W przypadku wykrywania samolotów z małym kątem widzenia odbijająca się energia jest tak mała, że są trudniej wykrywalne.

György Dalos wciąż udoskonalał rury triodowe i zbudował pośredni typ nadajnika o szczytowej mocy wyjściowej 1-2 kW.

Z początkiem marca 1944 roku Zoltán Bay, György Papp i Károly Simonyi przystąpili do szczegółowych badań.

Wiedzieli, że Księżyc jest za daleko, ok. 400 000 km, co w stosunku do radaru ziemskiego zmniejszało ich szanse o 10 do potęgi 15-16. Nie poddawali się jednak, a skoro nie zamierzali dokonać dokładnych pomiarów, pracowali ze stosunkowo długimi impulsami, które dodatkowo potrzebowały mniejszej mocy szczytowej nadajnika.

Dla Księżyca czas przebiegu wynosi 2,5 sekundy, więc jeśli wysyłany jest 1 sygnał co 3 sekundy i zamierza się podsumować odbite sygnały, to w przypadku 10 sygnałów trzeba je zachować przez 5 minut, a w przypadku 1000 sygnałów przez 50 minut. Jeżeli sygnały zamierza się zachować bez strat przez 50 minut i zsumować, wówczas stała czasowa organu podsumowującego powinna wynosić kilka godzin.

W tamtych czasach elektronika nie dysponowała jeszcze urządzeniami pamięci zdolnymi do wykonania takich zadań.

W 1944 roku grupa Baya zakwaterowała się w pensjonacie w Nógrádverőce, a w jego ogrodzie rozstawiła reflektory zamontowane na lawetach. Przez całe lato prace szły w dobrym tempie, mimo tego we wrześniu laboratorium ściągnięto z powrotem do Budapesztu.

W lutym 1946 roku na długości fal 2,5 metra radar wychwycił echo z księżyca. Jeszcze tego samego dnia podano do wiadomości, że grupa Baya w laboratorium Tungsram sygnałem radaru dotarła do Księżyca i bez żadnych wątpliwości sumator sygnałów zarejestrował odbite fale.

Komputer

W pracy czy w domu, możemy wygodnie wykonywać swoją pracę, załatwiać sprawy, rozwijać się i zdobywać informacje.

Wszystko to wykonujemy siedząc z laptopem na kolanach, ważącym niespełna kilogram. Kilka dekad temu wszystko to, co potrafi to leciutkie urządzenie, wykonywały maszyny o gabarytach dorównujących jednemu pomieszczeniu.

Za ojca komputerów uznaje się słynnego matematyka Jánosa Neumanna, który urodził się 28-go grudnia 1903 roku. W latach 1909-1913 uczęszczał do szkoły podstawowej. Od 1913 roku kontynuował nauki w gimnazjum przy ulicy Fasor. Osiągnął wzorowe wyniki z historii, prawa i ekonomii. Młody Neumann już jako nastolatek biegle posługiwał się językiem niemieckim i francuskim, znał język starogrecki i łacinę, a jego obliczenia w pamięci zadziwiały nawet profesorów.

W 1921 roku został studentem wydziału matematycznego Uniwersytetu Budapeszteńskiego, ale większą część studiów spędził w Berlinie. W tym czasie zaprzyjaźnił się z Dénesem Gáborem, Leó Szilárdem i Jenő Wignerem.

Na początku swojej kariery Neumann zajmował się teorią kwantową, matematyką i teorią zbiorów, którą sam sformułował. Z jego imieniem wiąże się też teoria gier.

W 1929 roku Uniwersytet w Princeton zaprosił go, aby został profesorem na ich uczelni. W 1933 roku osiadł w Stanach Zjednoczonych.

Podczas drugiej wojny światowej, w toku swoich badań z zakresu obrony militarnej, stał się wiodącym ekspertem w dziedzinie podmuchu i fal uderzeniowych.

Badając fale uderzeniowe generowane podczas wybuchów eksperymentalnych odkrył złożone zależności matematyczne, których nie można było

rozwiązać klasycznymi metodami. Wtedy zainteresował się możliwościami szybkich obliczeń elektronicznych.

Z informatyką i z pierwszym, wyprodukowanym dla celów militarnych, amerykańskim komputerem ENIAC po raz pierwszy spotkał się w 1944 roku w Filadelfii.

W ramach planu „Manhattan" Neumann wziął udział w udoskonaleniu niektórych szczegółów matematyczno-logicznych ENIAC, w rezultacie czego uzyskał zdolność wykonywania szybszych obliczeń w większym zakresie.

Komputer jeszcze nie został ukończony, kiedy pod jego kierownictwem rozpoczęto konstruowanie EDVAC-a, zdolnego do zachowywania danych w pamięci. Produkcję rozpoczęto w 1952 roku.

Zdaniem eksperta komputer winien posiadać pięć podstawowych jednostek funkcjonalnych. Są to: jednostka wejściowa, pamięć, jednostka arytmetyczna, jednostka sterująca i jednostka wyjściowa.

Jedną z najważniejszych cech EDVAC-a było to, że jego działanie opierało się na zasadzie zapisanego programu. Oznaczało to tyle, że polecenia programu wraz z danymi były przechowywane w pamięci centralnej i wykonywane w odpowiedniej kolejności.

Neumann twierdził, że komputer należy do całej ludzkości, nie został wynaleziony przez jedną osobę, ale przez cały zespół matematyków i inżynierów.

Autor: ZSOLT DOMOKOS
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

CO PRZYNIESIE PRZYSZŁOŚĆ (KRÓTKIE ARTYKUŁY)

15-letnie, węgierskie uczennice szkoły średniej, Zsófi Bodó i Kinga Gaál, mogły wziąć udział w programie naukowym NASA Mars.

Napisały najlepszą pracę w konkursie ogłoszonym przez organizację o nazwie „Planetary Society", do którego zgłosiło się dziesięć tysięcy młodych ludzi z 44 państw świata. Dziewięciu zwycięzców wkrótce dołączy do badań Marsa

w centrum badawczym w San Diego w Kalifornii. Będą mogli wziąć udział w analizie obrazów wysyłanych na ziemię i sterować zdalnie sterowaną kamerę jednej z sond kosmicznych. Głównym ich zadaniem będzie oznaczenie miejsca lądowania sondy kosmicznej.

Teqball

Gábor Borsányi, twórca węgierskiego wynalazku „Teqball", opowiada o tym, co można osiągnąć, jeśli rzeczywiście ma się w sobie wolę działania, i ile przeszkód można nią pokonać. Wraz z kolegą Viktorem Huszárem, aby usprawnić swoją ulubioną rozrywkę, wspólnie wynaleźli zakrzywiony stół do tenisa stołowego, który później trafił do drużyny Real Madrid, która wykorzystuje go do treningów. Później zapragnęli go mieć inni: Ajax Amsterdam, Arsenal, Everton, Olimpique Marseille itd. Teqball z ogrodu dwóch węgierskich chłopaków trafił do trzydziestu pięciu krajów świata.

Inteligentne okulary

Krisztián Imre jest laureatem nagrody Innowatora Roku wręczanej na Europejskim Szczycie Biznesowym w Brukseli. Węgierski wynalazca zajął pierwsze miejsce dzięki inteligentnym okularom wykorzystującym widzenie maszynowe (Extended Visual Assistant – EVA). Ułatwiają one mobilność osób niewidomych i niedowidzących wewnątrz pomieszczeń i na zewnątrz. Z informatora firmy wynika, że rozwiązanie grupy EVA Vision działającej przy inkubatorze Start it @K&H, może znacznie pomóc w orientacji osobom niedowidzącym.

Raport o innowacjach w postaci inteligentnych okularów połączonych ze smartfonem złożył Krisztián Imre w charakterze dyrektora założyciela EVA Vision.

FORRÁS / BIBLIOGRAFIA

http://users.atw.hu/bazsu/iskola/tudosok/tudos.htm

http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/kepek/spec/atombomba.html

http://www.feltalaloink.hu/tudosok/bayzoltan/html/bayzoltal2.htm

http://www.feltalaloink.hu/tudosok/birolaszlo/html/birlastal1.htm

http://www.feltalaloink.hu/tudosok/irinyijanos/html/irijantal1.htm

http://www.feltalaloink.hu/tudosok/jedlikanyos/html/jedanytal3.htm

http://www.karpatalja.ma/sorozatok/magyar-feltalalok/magyar-feltalalok-mihalyi-jozsef-es-a-fenykepezogep/

http://www.karpatalja.ma/sorozatok/magyar-feltalalok/magyar-feltalalok-neumann-janos-es-a-szamitogep/

https://antikvarium-konyv.com/fekete-istvan/

https://cultura.hu/kultura/puskas-tivadar-tortenete/

https://index.hu/kultur/2018/07/09/magyar_talalmanyoktol_ajul_el_az_egesz_vilag_szirmai_marton_toth_barnabas_a_gondolkodas_muveszete/

https://inphoto.blog.hu/2011/12/26/magyarok_fototechnikai_talalmanyok_mihalyi_jozsef

https://pestpilis.hu/fokuszban/2018/05/magyar-feltalalo-lett-az-ev-innovatora-mutatjuk-mivel

https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/termeszettudomanyok/fizika/tevekenysegek-fizika-feladatok-gyujtemenye/az-atombomba-mukodese/az-atombomba-mukodese-megoldas

https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/pannon-pannon-enciklopedia-1/a-magyarsag-kezikonyve-2/film-es-szinhaz-14E8/a-mozgokep-mint-talalmany-14EA/az-elso-hangosfilmek-1500/

https://www.sztnh.gov.hu/hu/magyar-feltalalok-es-talalmanyaik/mihaly-denes

www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/p-77238/puskas-tivadar-775CD/

www.astronet.hu/tenyek-talanyok/tudomany/vilaghiru-magyar-talalmanyok-43329/

HÍRES MAGYAROK A KULTÚRA VILÁGÁBAN

Szerző: ZIMONYI NÓRA

A POLIHISZTOR

Pető Andrásnak egy távol-keleti mondás volt a mottója: „Adj halat az éhezőnek, és aznap megmented a haláltól. Tanítsd meg halászni. Örök életre jóllakott lesz…"

Dr. Pető András (Szombathely, 1893. szeptember 11 – Budapest, 1967. szeptember 11.) orvosi tanulmányait Bécsben végezte, mely számos új keletű pszichológiai iskola székhelye, szellemi műhelye is volt. Együtt dolgozott többek között Morenoval is.

Sokrétű képzettsége és műveltsége igazi polihisztorrá tette őt, elég csak felsorolni néhányat tevékenységei gazdagságából. A grimmensteini tüdőgyógyintézet csont- tbc-s osztályán ortopédiával kezdett foglalkozni, majd kinevezték az allandi tüdőgyógyintézet orvosává, később a bécsi elmegyógyintézet orvosa lett, majd a bad-kreuceni gyógyintézet főorvosa. A hitleri uralom idején Párizsban élt és alkotott, mint orvos – szakíró, újságíró, továbbá drámái, versei és novellái is megjelentek. A központi-idegrendszeri sérülések terápiájának kidolgozásával 1922-ben, a semmeringi gyógyintézetben kezdett foglalkozni.

Hazatérése után 1945-ben egy budapesti pincehelyiségben hozta létre a Pető Intézet elődjét, melyben mozgásterápiával kezdett foglalkozni. A kezdetekkor Pető maga kereste fel legelesettebb kis betegeit, akikről aztán saját anyagi erőforrásai felhasználásával, lelkiismeretesen gondoskodott.

Pető a fogyatékosságot nem biológiai hiányosságnak tekintette. Egyedülálló gyógymódjának alapgondolata az, hogy idegrendszerünk a károsodások ellenére is rendelkezik tartalékokkal, új kapcsolatok kiépülésének lehetőségével, s ezek a tanulási-tanítási folyamat megfelelő vezérlésével mozgósíthatók. A módszer ezért kapta a konduktív nevet, a latin szó jelentése: rávezetés. Egyszerre foglalkozott a testtel és a lélekkel, az érzelmekkel és az intelligenciával, a tanulással és a tanítással, az egészséggel és a gyógyítással, tehát az egész emberrel. A holisztikus megközelítést alkalmazó konduktív pedagógia alapvető célja az, hogy a sérültek a képességeikhez mérten integrálódjanak és a társadalom aktív tagjaivá válhassanak. A konduktív pedagógia egyik legfontosabb

célkitűzése – függetlenül az életkortól – az, hogy tanulni tanítson, azaz a tanulási képességeket fejlessze.

A konduktív nevelés során elért eredményeket sok éven át csodának tartották, vagy el sem hitték.

A Pető professzor által létrehozott pedagógiai módszer és intézet mára világhírűvé vált. A központi idegrendszeri mozgássérültek kezelésében szakmai elismertsége és keresettsége

világviszonylatban is kiemelkedő lett.

Pető András saját korában sokan szentnek vagy éppen megszállottnak tartották, holott inkább az a ritka, szinte emberfeletti kitartás és türelem jellemezte, amivel töretlenül küzdött egy-egy betege gyógyulásáért, fejlődéséért, s ami miatt soha nem mondott le egyetlen betegéről sem.

Szerző: ZIMONYI NÓRA

IRODALOM

Szabó Magda (1917-2007) Debrecenben született, érettségi vizsgáját, latin–magyar szakos tanári és bölcsészdoktori diplomáját is szülővárosában szerezte. Az eredetileg költőként induló szerző 1958-ig nem publikálhatott, ebben az időszakban alkotott műveit csak később adták ki. Ekkortól kezdett áttérni a regényírásra. A *Freskó* és az *Az őz* című regényei hozták meg számára a szélesebb körű ismertséget.

Számos önéletrajzi ihletésű regényt írt, az *Ókút*, a *Régimódi történet* és a *Für Elise* saját és szülei gyermekkorát, valamint a 20. század elejének Debrecenjét mutatja be. Sok írása foglalkozik női sorsokkal, kapcsolataikkal, például a *Danaida* vagy a *Pilátus*. *A szemlélők* vallomás a hazaszeretetről, az együvé tartozás erejéről. Történelmi regényei közül keresztény államunk születéséről szól: *Az a szép fényes nap*.

Gyermek- és ifjúsági irodalmunk kiemelkedő műveiben: *Mondják meg Zsófikának*, *Abigél*, pedagógusi elhivatottsága is megnyilatkozik.

A lélektani regény nagy hagyományait folytatja és újítja meg. Művei középpontjában legtöbbször értelmiségi nők állnak. A lélek mélyén lejátszódó folyamatokat jeleníti meg, amelyek mögött a magyar társadalom korszakváltásait is megismerhetjük a maga reményeivel, belső válságaival, tragédiáival, az emberi kapcsolatok átrendeződésével. Az Európai Tudományos Akadémia, a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tagja, számos hazai és külföldi díj birtokosa.

Az egyik legtöbbet fordított magyar íróként regényei számos országban és nyelven megjelentek. Az ajtó című regénye felkerült a The New York Times 10-es listájára.

Kertész Imre (1929-2016) Budapesten született zsidó családban. 1944-ben Auschwitzba deportálták. 1945-ben visszatért Magyarországra, fizikai munkásként dolgozott, majd újságíró lett. 1953-tól szabadfoglalkozású író és műfordító. Németből több jelentős szerzőt (Nietzshe, Hofmannstal, Wittgenstein) ültetett át magyarra.

Első regényén, a *Sorstalanság*on 13 éven át dolgozott. Többszöri visszautasítás után a mű 1975-ben megjelenhetett ugyan, de igazi jelentősége egy évtizeddel később, a második kiadás után mutatkozott meg. Fő műve után következett *A kudarc* mely egy tetralógia második része, harmadik része *Kaddis a meg nem született gyermekért,* melyben megjelenik az előző két regény főszereplője, aki elmondja a kaddisát, halotti imáját a gyerekért, akit nem hajlandó arra a világra nemzeni, amely megengedte a megengedhetetlent, Auschwitzot. A tetralógia befejező kötete a Felszámolás. Elbeszélései, esszéi, előadásai kötetek formájában jelentek meg.

Számos hazai és nemzetközi elismerésben részesült. 2002-ben a Svéd Akadémia az irodalmi Nobel-díjat – elsőként a magyar írók közül – Kertész Imrének ítélte „egy írói munkásságért, amely az egyén sérülékeny tapasztalatának szószólója a történelem barbár önkényével szemben".

Szerző: ZIMONYI NÓRA

ORVOSOK, FELTALÁLÓK

Szent-Györgyi Albert (1893-1986) a Budapesti Tudományegyetem Orvostudományi Karán szerezte orvosi oklevelét, második doktorátusát pedig kémiából, a Cambridge-i Egyetemen.

Az első világháborút követően számos helyen folytatott tanulmányokat a biológia, az élettan, a gyógyszertan, a bakterológia, majd a fizikai kémia terén. A Szegedi Tudományegyetem orvosi vegyésze intézetének professzora, majd a Budapesti Tudományegyetem Orvostudományi Karának biokémia professzora volt. 1947 végén Boston mellett telepedett le. 1962-ig az Egyesült Államok Izomkutató Tudományos Intézete tengerbiológiai laboratóriumának igazgatója volt.

Szegeden a paprikából kivonva állította elő a C vitamint, ezáltal nyerte el az 1937-es élettani-orvosi Nobel-díjat.

Egykori tanítványával, Straub F. Brunóval közösen izoláltak két, az izomösszehúzódáshoz elengedhetetlen fehérjét. Felfedezéséért komoly esélyesnek tartották egy újabb Nobel-díjra.

Szent-Györgyi Albert nemcsak rendhagyó tudós, orvos volt, hanem titkos külügyi futár, politikai üldözött, sőt miniszterelnök jelölt is. Imádták a nők, rajongtak érte a diákok. 93 éven át megszállottként kutatta az élet titkát, a rák gyógyszerét, miközben verseket írt és zenét komponált. Igazi sportember volt. Teniszezett, motorozott, lovagolt és 70 évesen megtanult szörfözni. Inspiráló személyisége mindenkit megérintett.

Semmelweis Ignác Fülöp (1818-1865) apja akaratának engedelmeskedve 1837-ben jelentkezett a Bécsi Egyetem jogi karára, azonban még ebben az évben átiratkozott az orvosi karra. Orvosdoktori diplomáját követően vehette át szülészmesteri oklevelét, majd 1845-ben sebészdoktorrá avatták.

Diplomája megszerzése után is folyamatosan képezte magát, belgyógyászati, patológiai előadásokat, valamint boncolási gyakorlatokat látogatott.

Jakob Kolletschka – a kórbonctan tanára – halála után megnézte annak boncolási jegyzőkönyvét és rájött, hogy az a betegség, amely barátja halálát

okozta és az, amelyet gyermekágyi láz néven ismertek, azonos. Felismerte, hogy a gyermekágyi lázat az orvosok okozzák azzal, hogy boncolás után kézfertőtlenítés nélkül mennek át a szülészeti osztályra, és ott fertőtlenítetlen kézzel vizsgálják a várandós nőket.

Több vegyszer kipróbálása után a klórmeszet választotta fertőtlenítőszernek. Kötelezte az orvosokat, az orvostanhallgatókat és az ápolószemélyzetet a szülészeti osztályokra történő belépés előtti klóros kézmosásra, majd pedig kötelezővé tette az egyes betegek vizsgálata közötti klóros kézmosást is (ami könyékig, körömkefével végrehajtott, negyedórás procedúra volt). Intézkedései kezdetben rendkívül népszerűtlenek voltak.

Gyermekágyi lázzal kapcsolatos felfedezéseinek nyomtatott dokumentumait 2013-ban az UNESCO a világemlékezet részévé nyilvánította, nem hiába nevezik őt „az anyák megmentőjének".

Szerző: ZIMONYI NÓRA

FESTÉSZET, SZOBRÁSZAT

Munkácsy Mihály (1844-1900) négy testvérével együtt 1852-ben teljes árvaságra jutott. Mihály Békéscsabára került anyai nagybátyjához, aki az általa gyenge képességűnek tartott fiút az elemi iskola után asztalos inasnak adta. A műhelyben kegyetlenül dolgoztatták, éheztették, ő pedig sorsába belenyugodva gyalult hat hosszú évig. A segédlevél megszerzése után Aradra ment, itt születtek első rajzai. Megismerkedett Szamossy Elek vándor portréfestővel és beállt mellé segédnek.

1865-ben a bécsi akadémia előkészítő osztályát látogatta, majd állami ösztöndíjjal tanult Münchenben és Párizsban. Első nagysikerű képének témáját korábbi mestersége világából vette, így született 1868-ban az Ásító inas, s ekkorra alakult ki sajátos stílusa. Sokalakos, drámai hatású életképi kompozícióinak jellegzetes példája az 1869-ben készült *Siralomház*. Az egzotikus, magyar témájú festmény aranyérmet kapott a párizsi Szalon 1870-es kiállításán, és annyira meghódította a közönséget, hogy „Monsieur Münkakszit" egy ideig csak „Monsieur Siralomháznak" hívták. A francia arisztokrácia és vagyonos polgárság kedvenc festője lett.

1891-93-ban megfestette a monumentális *Honfoglalás*t, amellyel óriási botrányt okozott: idehaza azért, mert a honfoglaló magyar vezéreket korának jeles politikusairól mintázta meg, a szláv államok részéről pedig azért érték dühödt támadások, mert a képen Árpád előtt szlávok hajlanak meg. A Honfoglalás, Magyarország második legnagyobb festménye az Országház Munkácsy-termének falát díszíti.

Talán legismertebb monumentális alkotása a Krisztus-trilógia: a *Krisztus Pilátus előtt* (1881) a *Golgota* (1884), és az *Ecce homo* (1895). A trilógia képeinek tulajdonjogával összefüggő, több mint százéves kalandos jogi folyamat 2019-ben ért véget, és a három összetartozó festmény együtt, véglegesen Debrecen képzőművészeti attrakciójává vált.

Victor Vasarely (született Vásárhelyi Győző, 1906-1997) magyar–francia festő, szobrász az op-art jelentős képviselője. Az „optikai művészet" az a fajta nonfiguratív képzőművészeti irányzat, mely a geometrikus alapformák ötletes variálásán alapul.

Fő témái: a plasztikus hatást keltő négyzetek és rombuszok. A mozgás érzetét kontrasztos elemek elmozdításával érte el.

A Belle Isle periódust a tengerpart szikláinak, kavicsainak és kagylóinak élménye formálta, lágy, tört színekkel jellemzett, kissé romantikus világ volt ez. Gordes középkori város geometrikus szerkezetének látványélményét adta vissza *Kristály-korszakában*. 1951-ben kezdődő alkotói periódusát *Denfer-korszaknak* nevezte az egyik párizsi metróállomásról. Az elhasználódott falak vakolatán, festésén felfedezett vonalhálók inspirálták.

A Guggenheim-díj, Sao Paulo-i biennálé fődíj és a francia Becsületrend tiszti fokozata mind művészetének elismertségét jelezte.

Szerző: ZIMONYI NÓRA

KOMOLYZENE

Kodály Zoltán (1882-1967) világhírű zeneszerző, zenetudós és zeneoktató. A Kodály-módszer a világ három legnevesebb zeneoktatási módszerének egyike, melynek megalkotója ő volt.

Kodály 1905-ben kezdte meg népdalgyűjtő útját, majd Bartók Bélával együtt folytatták. Zenetudósként módszeresen gyűjtötte, feldolgozta és rendszerezte a magyar népdalokat. A magyar népzenére támaszkodva alakította ki egyéni magyar stílusát.

A Kodály módszer egyik alappillére a ritmizálás, melyet mozgással párosít. A Kodály-módszer használja a sétát, a járást, a futást és a tapsolást zenehallgatás vagy éneklés közben. Egyes feladatokhoz a tanárnak kell kitalálnia a megfelelő mozgást. Kodály utólag illesztette be a relatív szolmizálást az elképzelései közé. A relatív hangsort hét hang alkotja, amelyeket a dó-ré-mi-fá-szó-lá-ti szótagok neveznek meg és kézjelek jelölnek, melyet felfelé és lefelé mozgással bővített Kodály, hogy a gyerekek lássák, merre mozog a dallam.

Módszerét a világ számos országában alkalmazzák ma is. Több nemzetnek segített megőrizni zenei hagyományait, továbbadni és ápolni azokat. A különféle kutatási eredmények szerint a Kodály-módszer javítja a zenei intonációt, fejleszti a ritmusérzéket, emellett fejleszti az érzékelést, a motorikus képességeket és a gondolatok megformálását, ezzel támogatja más készségek, így az írás-olvasás és a matematikai készségek működését is.

Miklósa Erika (1970 -) Kossuth- és Liszt Ferenc-díjas magyar koloratúrszoprán opera énekesnő. Minden idők legfiatalabbjaként – 19 évesen – szerződtették a Magyar Állami Operaházhoz. Első külföldi fellépése 1992-ben, Brüsszelben volt. Még ebben az évben Mannheimben mutatkozott be A varázsfuvola Éj királynőjének szerepében, amellyel csakhamar meghódította a világ összes jelentős színpadát Londontól Párizsig, Münchentől New Yorkig, és ő lett a legkeresettebb művész ebben a szerepben, amelyet mára több mint ötszázszor énekelt.

A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola konzervatóriuma után, 1996-ban külföldön képezte magát: előbb a philadelphiai Academy of Vocal Arts, majd a milánói Scala ösztöndíjasaként.

Szopránszerepek sorát énekelte és énekli is: *A denevér* Adéljától a *Rigoletto* Gildáján keresztül a *Szöktetés a szerájból* Constanzajáig. 2004-től állandó fellépője a New York-i Metropolitannek. A fajsúlyos szerepek mellett előszeretettel szerepel vígoperákban is, például Adéle grófnőként Rossini *Ory grófjá*ban, melyet a Szegedi Nemzeti Színházban és a Malmöi Operában énekelt.

Az opera műfaja mellett szívesen kalandozik a musical, az operett világába is; számos exkluzív gálakoncert főszereplője.

Szívén viseli az egészséggel, a sporttal, a jótékonysággal és tehetséggondozással kapcsolatos ügyeket is, 2011-ben az önkéntesség magyarországi nagykövete volt, 2012-ben Nemzetközi Fair Play díjat kapott.

Szerző: ZIMONYI NÓRA

FILMVILÁG

Szabó István (1938-) első próbálkozásra bekerült a budapesti Színház- és Filmművészeti Főiskola filmrendező szakára. A lengyel és a francia új hullám hatására kibontakozott magyar új hullám egyik vezéregyénisége lett. A Balázs Béla Stúdiót 1958 decemberében alapították filmrendező társaival. 1985 óta egyetemi tanárként oktat a Filmművészeti Egyetemen. Az Európai Filmművészeti Akadémia alelnöke.

Több mint 60 nemzetközi díjat nyert.1982-ben Oscar-díjat kapott a *Mephisto* című filmért, és jelölték *Bizalom*, *Redl ezredes* és *Hanussen* című filmjeit is a legjobb idegennyelvű film kategóriában. Négy díjat vehetett át Cannes-ban, megkapta a David di Donatello-díjat a *Mephistó*ért, a Brit Filmakadémia legjobb külföldi filmnek járó díját a *Redl ezredes*ért, továbbá két filmjével, a *Bizalom*mal és az *Édes Emma*, *drága Böbe* című filmjével nyert díjat a Berlini Nemzetközi Filmfesztiválon. *A napfény íze* 1999-ben Európai Filmdíjat kapott.

A Mephisto Hendrik Höfgen feltörekvő színészről szól, akinek nincs más vágya, csak, hogy befusson. Barátai, felesége elmenekülnek a nácik elől, de ő megköti a maga kis kompromisszumait a hatalommal, hogy ne kelljen lemondania a sikerről.

Zsigmond Vilmos (1930-2016) a budapesti Színház- és Filmművészeti Főiskolán végzett operatőrként. Több főiskolai társával megörökítette az 1956-os forradalom eseményeit majd Kovács László operatőrrel – táskájukban csaknem tízezer méternyi filmfelvétellel – elhagyta Magyarországot. Ezek a felvételek bejárták a világsajtót, a két fiatalnak óriási szerepe volt abban, hogy a „Nyugat" tudomást szerzett a budapesti eseményekről.

Az Egyesült Államokban telepedett le. Ő alkalmazta először Amerikában a flashing technikát, amely a negatív előzetes megvilágítását jelenti, a kép így szemcsésebbé, a színek fakóbbá válnak, valamint jobban látszanak a sötétben játszódó, árnyékos felvételek. Egyszerre piszkos és festői szépségű vadnyugatot teremtett meg így *A bérmunkás* filmben.

A Steven Spielberg rendezte *Harmadik típusú találkozások* című sci-fiért nyerte el a legjobb operatőri munkáért járó Oscar-díjat.

Zsigmond Vilmos több műfajban kipróbálta magát: fényképezett zenés filmet (a The Band búcsúkoncertjét megörökítő Az utolsó valcert), vígjátékot (Az eastwicki boszorkányok, Maverick), az HBO számára egy Sztálinról szóló életrajzi filmet, amelyért 1992-ben Emmy-díjat kapott, többször dolgozott Woody Allennel (Melinda és Melinda, Kasszandra álma). 2007-ben negyedik alkalommal jelölték Oscar-díjra a Brian De Palma rendezte a Fekete Dália fényképezéséért.

Fényképezte többek között Jack Nicholsont, Mel Gibsont, Angelina Jolie-t, Scarlett Johanssont és Bruce Willist is. 2003-ban a filmtörténelem tíz legnagyobb hatású operatőre közé választották. A kritikusok a fények és árnyékok szerelmesének és festőjének nevezték őt.

Szerző: ZIMONYI NÓRA

SPORT

Puskás Ferenc (1927-2006) Budapesten született és Magyarországon építette fel karrierjét is. 1950 és 1954 között a magyar futballválogatott csapatkapitánya és a Budapesti Honvéd meghatározó egyénisége volt Az 1956-os forradalom bukását követően telepedett le Spanyolországban, ahol a Real Madrid futballistája lett. Edzőként az Antarktisz kivételével minden földrészen dolgozott. 1991-ben végleg Magyarországra költözött, és 1992-ben az MLSZ utánpótlás-, majd nemzetközi igazgatója, végül 1993-tól egy rövid időre a válogatott szövetségi kapitánya lett.

A FIFA mindenidők egyik legjobb focistájaként tartja számon. Olimpiai arany és világbajnoki ezüstérmet is szerzett. 85-szörös magyar, négyszeres spanyol válogatott. A Bajnokok Ligája gólkirálya címet kétszer is elnyerte és a XX. század

legjobb góllövőjeként is hivatkoznak rá. Az egész világon az egyetlen futballista, aki gólt lőtt világbajnoki, olimpiai, Európa-bajnoki, Bajnokok Ligája, valamint Világkupa döntős meccsen is. A magyar Aranycsapat tagja, mely 1953-ban 6:3-ra győzte le Angliát.

Páratlan játékát a rendkívüli robbanékonyság, a tökéletes labdakezelés, a kiismerhetetlen cselek, a szellemes megoldások, a szinte centiméterre pontos átadások, a nem mindennapi helyzetfelismerés és a briliáns rúgótechnika jellemezte.

Magyarország legnagyobb stadionja, valamint a felcsúti Pancho Aréna az ő nevét viseli. Futballakadémiát, általános iskolát, valamint Magyarország több településén és Ausztráliában utcát neveztek el róla. A 82656-os kisbolygó szintén az ő nevét viseli a világűrben.

Egerszegi Krisztina (1974 -) ötszörös olimpiai bajnok, többszörös Európa- és világbajnok magyar úszó. Egyike a modern olimpiák legsikeresebb magyar sportolóinak, a legfiatalabb magyar olimpiai bajnok 1988 óta. A Magyar Szent István-rend kitüntetettje.

1986-ban szerezte első felnőtt bajnoki érmét hazájában. 1988 júniusában a világranglistán 100 háton ötödik, 200-on harmadik helyen állt. A szöuli olimpiára a magyar csapat legfiatalabb versenyzőjeként – mindössze 14 évesen – utazott el. 100 méter háton, országos csúccsal szerzett olimpiai ezüstérmet, majd 200-on olimpiai és Európa-csúccsal lett bajnok. Ezzel a legfiatalabb egyéni úszó olimpiai bajnokká vált.

Az 1991-es athéni Eb-n háton két, 400 vegyesen egy aranyérmet nyert, 200 méter hátúszásban elért világcsúcsát több mint 16 évig nem tudta senki megdönteni.

A barceloniai olimpián 3 aranyérmet, az atlantain pedig egy aranyat és egy bronzérmet szerzett.

Egerszegi az egyetlen női úszó, aki öt egyéni olimpiai aranyérmet szerzett. Hétszer kapta meg Az év magyar sportolója díjat.

Megválasztották a 20. század legjobb női sportolójának, a 2017-es Vizes Világbajnokságon ő mutatta be először a sportág Fontana szimbólumát, amely hagyomány lesz az elkövetkező világbajnokságok versenyein.

Szerző: ZIMONYI NÓRA

HEGYMÁSZÓK, UTAZÓK, FELFEDEZŐK

Erőss Zsolt (1968-2013) első expedíciós hegymászására 1990-ben került sor az Elbruszon (5642 m). A következő években megmászta a Tien-san és a Pamír több csúcsát. Mivel teljesítette a volt Szovjetunió mind az öt 7000 m feletti csúcsát, megkapta a Hópárduc címet. 1996-ban tagja volt az első magyar Mount Everest-expedíciónak, ahol két sikertelen csúcstámadást hajtott végre. Első nyolcezresét a Nanga Parbat (8126 m) új útvonalon hódított meg. 2002-ben a Csomolungma második csúcstámadása sikeres lett, ezzel első magyarként elérte a csúcsot. Ettől az évtől csak hegymászásból élt.

2010. január 2-án balesetet szenvedett a Magas-Tátrában. Két társát biztosította, amikor egy hóerkély leszakadása miatt megcsúsztak. Saját határozott kérésére január 10-én a minél előbbi rehabilitáció érdekében, illetve hogy elkerülje a darabos törésből származó szövődményeket, jobb lábát térd alatt amputálták.

2010 márciusában protézissel újra járni kezdett, júniusban pedig a hegymászáshoz is visszatért. Szeptember végén 7100 m magasra jutott fel a Cso-Oju-expedíció keretében. 2011-ben műlábbal jutott fel a Lhoce csúcsára (8516 m).

2013. május 20-án Kiss Péterrel együtt elérte a Kancsendzönga csúcsát, azonban a feljutás közel 24 órát és sok energiát vett igénybe, és a két hegymászó nem tudott visszaereszkedni a 4. táborba. Végül május 22-én az expedíció vezetése – sikertelen keresést követően – eltűntnek nyilvánította őket.

Farkas Bertalan (1949 -) az első magyar űrhajós, űrkutató, vadászpilóta. A Repülőműszaki Főiskolát Szolnokon végezte el, majd a Szovjet Repülőműszaki Főiskola növendéke volt. A magyar légierő tisztjeként a pápai repülőtéren szolgált, ahol 1976-tól első osztályú vadászrepülő lett.

1978-ban önként jelentkezett űrhajósnak az Interkozmosz-programba. Űrhajós kiképzését 1978-ban kezdte meg, majd 1980. május 26-án a Szojuz–36 űrhajó fedélzetén Valerij Kubaszoval együtt elindult a világűrbe. Magyarország ezzel az űrutazással a nemzetek sorában hetedikként lépett ki a világűrbe. Az űrhajó május 28-án kapcsolódott össze a Szaljut-6 űrállomással.

Több magyar kutatóintézet dolgozta ki Farkas Bertalan világűr programját, melynek alapján orvosbiológiai, fémtechnológiai, fizikai, távérzékelési és erőforrás-kutatási kísérleteket és megfigyeléseket hajtott végre.

1986-ban a Budapesti Műszaki Egyetem Közlekedésmérnöki Karán szerzett oklevelet, és még ugyanattól az évtől a Magyar Tudományos Akadémia Interkozmosz Tanácsának kutatócsoportjában dolgozott vezetőségi tagként. 1992 és 1995 között, még aktív katonai élete alatt An–24 és An–26-os szállító gépeken, valamint Zlín Z–143 típuson repült. 1995-ben dandártábornokká nevezték ki, és a Magyar Honvédség repülőszemlélő-helyettese beosztásba helyezték. 1996–97-ben légügyi attasé volt Washingtonban.

Szerző: ZIMONYI NÓRA

VILÁGHÍRŰ MAGYAR MÁRKÁK

Stingl Vince alapította 1826-ban a **Herendi Porcelánmanufaktúra** ősét. Fischer Mór 1839-ben vette át az irányítást és felvirágoztatta a manufaktúrát.

Az 1842-es Első Magyar Iparműkiállításról írt jelentésében Kossuth Lajos „a honi műipar örvendetes fejleményének díszes jeleiként" üdvözli a Herendi porcelánok bemutatását.

A londoni világkiállításon Viktória királynő egy lepkés-virágos mintájú készletet rendelt, melyet Fischer Mór róla nevezett el, s melyet azóta is Viktória mintaként ismer a világ. Herend az új piacszerzés reményében készült a második világkiállításra, amelyre ezúttal 1855-ben Párizsban került sor és ott is első osztályú kitüntetésben részesült. A jó sajtóvisszhang kedvezően befolyásolta a gyár további munkáját. A Bécsben megrendezett világkiállításon Ferenc József császár jellemzően Herendi porcelánokat vásárolt ajándékozás céljából s szakmai sikerek is jellemezték Herend jelenlétét.

Fischer Mór 1874-ben a gyárat fiainak adta át, akik az exkluzivitást kevésbé tartották fontosnak, s ennek következményeként a gyár hamarosan csődöt volt kénytelen jelenteni. A gyárat az állam 1896-ban felkínálta megvételre Fischer

Mór unokájának, Farkasházi Fischer Jenő (1863-1926) képzett keramikusnak. Elsőként szervezhetett szakképzést a tanoncoknak.

Szentpéterváron, a nemzetközi kerámiakiállításon és a St. Louis-i Vásár és Világkiállítás alkalmával Herend ismét aranyérmet érdemelt ki. A Chicagói Világkiállításon az elért szakmai siker egyben az amerikai export nyitányát is jelentette.

1995-ben Herend elnyerte az ISO 9001 minőségügyi szabvány szerinti működést igazoló Tanúsítványt, elsőként az Európai Porcelánmanufaktúrák közül.

A Magyar Állam 2013-ban hivatalos ajándékként Royal Garden mintával díszített Herendi Porcelánt adott a megszületett angol trónörökösnek, Györgynek.

A Herendi Porcelánmanufaktúra Zrt. a világ legnagyobb porcelánmanufaktúrájaként, a hagyományok tisztelőjeként és kézműves porcelángyártóként, nyereséges vállalkozásként működik.

Rubik Ernő (1944 -) nevét az általa megalkotott játék tette szinte az egész világon ismertté. A **Rubik**-kocka a világ egyik legszélesebb körben elterjedt találmánya. Feltalálója eredetileg „Bűvös kockának" nevezte el, és térbeli logikai játékként írta le. A találmány 1977-ben kapott szabadalmi engedélyt, majd 1980-ban keresztelték át Rubik-kockára. Ekkorra csak Magyarországon egymillió darab kelt el belőle.

1982-ben rendezték az első kirakó világbajnokságot, a játék pedig azóta is töretlenül népszerű az egész világon.

A Rubik márka nevéhez nem csak a leghíresebb bűvös kocka tartozik, hanem a később megalkotott *kígyó*, a *bűvös négyzetek*, a *bűvös dominó*, a *sudokube* és a *Rubik-óra* is, valamint 2009-ben jelent meg a *Rubik's 360* néven kiadott Rubik-gömb játék is.

Szerző: ZIMONYI NÓRA

FELTÖREKVŐ MAGYAROK

A Prezi megalkotói

Somlai-Fischer Ádám magyar építész a diplomatervét szerette volna más módon bemutatni, mint a PowerPoint és a Keynote adta lehetőségek. A célja az volt, hogy az épület egésze mellett a részleteknek is kellő figyelem jusson és az ezek közötti kapcsolatokra is. Így készített egy olyan egyszerű alkalmazást, ami be tud zoomolni a rajzlap egyes részeire.

Ádám közös erővel varázsolt ebből terméket, **Halácsy Péterrel** – aki az IT tudását adta hozzá – és Árvai Péterrel – aki az üzleti részét vállalta el. Hosszú évek munkája után 2009-ben tették nyilvánosan elérhetővé a kész terméket, a Prezit.

A Prezi egy innovatív, web-alapú, prezentációs szoftver, mely az ötletek digitálisan való bemutatását segíti. Valójában egy virtuális vászon, melyre a prezentáció elemeit szabadon fel lehet vinni és rendezni. Mivel internetes szolgáltatás, ezért a számítógépre nem kell feltelepíteni, a regisztrációt követően azonnal használható a böngészőből.

Nem sokkal a cég alapítását követően a Prezi első befektetője lett a TED, a befektetést követően a cég megnyitotta első amerikai irodáját San Fransiscoban. A Prezit beválasztották a Microsoft központjában rendezett Startup konferenciára. A kaliforniai Institute for the Future is használja a programot.

2013-as szakértői becslések szerint a cég éves árbevétele 20 millió dollár lehet, piaci értéke pedig meghaladhatja a 100 millió dollárt. 2018-ban a felhasználók száma elérte a 100 milliót, a preziket pedig összesen 3,5 milliárdszor nézték meg.

Az On the spot készítői

Az On the Spot egy magyar dokumentumfilm-sorozat. Ez a sorozat volt a Spektrum első saját gyártású műsora. A műsort **Cseke Eszter** és **S. Takács András** készítették, akik egyben a narrátorok, riporterek, szerkesztők és vágók is. Túrájuk során bemutatják a világ érdekességeit. Találkoznak az adott ország fontosabb személyeivel is, például az ország elnökével vagy például a legelső, gázai epizódban még terroristákkal is beszélgettek.

Az eddigi legnagyobb nemzetközi sikert az On The Spot: Harcosok mini-évad gázai filmje hozta el, amely az 53. Monte-Carlói Televíziós Fesztiválon megnyerte a legjobb dokumentumfilmnek járó Arany Nimfát. A díjat harminc éve nem kapta meg magyar újságíró. A film megnyerte az Amerikai Dokumentumfilm Fesztivál legjobb külföldi rövidfilmnek járó díját és az 50. Chicagói Nemzetközi Filmfesztivál televíziós versenyének Arany Plakettjét is. A Financial Times zsigerinek és lenyűgözőnek nevezte az On The Spot munkáját.

S. Takács András 2016-ben az amerikai Forbes magazin sikerlistáján szerepelt, mint a 30 legkiemelkedőbb 30 alatti európai médiaszemélyiségek egyike. Cseke Eszterrel együtt a 10 nemzetközileg legismertebb magyar közé választották a szintén a Forbes magazin által publikált Bridge Budapest toplistán.

ZNANI WĘGRZY W ŚWIECIE KULTURY

Autor: NÓRA ZIMONYI
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

CZŁOWIEK RENESANSU

Mottem Andrása Pető, człowieka renesansu, było chińskie przysłowie:

„Daj człowiekowi rybę, a będzie najedzony przez jeden dzień. Daj człowiekowi wędkę, a będzie najedzony przez całe życie…"

Dr András Pető (Szombathely, 11 września 1893 – Budapeszt, 11 września 1967) studia medyczne ukończył w Wiedniu, gdzie funkcjonowały liczne szkoły nowej psychologii. Miasto było swoistym warsztatem intelektualnym. Współpracował tu między innymi z Moreno. Zróżnicowane wykształcenie i szeroka wiedza uczyniły go prawdziwym człowiekiem renesansu, wystarczy na dowód wymienić tylko kilka jego działalności.

Pracę rozpoczął od ortopedii na oddziale gruźlicy kości Instytutu Pulmonologicznego w Grimmenstein, następnie został mianowany lekarzem szpitala płucnego w Alland. Później pracował jako lekarz w wiedeńskim instytucie psychiatrycznym, aż w końcu został ordynatorem szpitala w Bad-Kreucen.

Podczas okupacji hitlerowskiej mieszkał w Paryżu. Tu również tworzył jako autor publikacji medycznych i dziennikarz. Jednocześnie publikował swoje dramaty, wiersze i nowele. Terapię urazów ośrodkowego układu nerwowego rozpoczął opracowywać w 1922 roku w szpitalu w Semmering.

Po powrocie do kraju w 1945 r. w pomieszczeniach piwnicznych w Budapeszcie otworzył gabinet terapii ruchowej – poprzednika Zakładu Pető. Początkowo swoich małych pacjentów wynajdował sam, opiekował się nimi sumiennie angażując własne środki finansowe.

Pető nie uważał niepełnosprawności za niedostatek biologiczny. Podstawową ideą jego unikatowej terapii było to, że układ nerwowy, mimo uszkodzenia, posiada rezerwy i możliwości do tworzenia nowych połączeń, które z kolei można mobilizować poprzez odpowiednią kontrolę procesu uczenia się i nauczania. Z tego powodu metoda otrzymała miano kierowanej, co z łaciny oznacza *prowadzenie*. Zajmował się jednocześnie ciałem i umysłem, emocjami i inteligencją, uczeniem się i nauczaniem, zdrowiem i uzdrawianiem; jednym

słowem – całym człowiekiem. Podstawowym celem Kierowanego Nauczania, stosującego podejście holistyczne, jest integracja osób niepełnosprawnych w miarę ich możliwości oraz uczynienie ich aktywnymi członkami społeczeństwa.

Jednym z najważniejszych celów Kierowanego Nauczania, niezależnie od wieku, jest rozwijanie umiejętności uczenia się. Wyniki osiągane w rezultacie kierowanego wychowywania przez wiele lat uznawane były za cud lub w ogóle nie dawano im wiary. Metoda stworzona przez profesora Pető oraz jego instytut dziś cieszą się światową sławą. Jego profesjonalizm w pracy z osobami z niepełnosprawnością ośrodkowego układu nerwowego zyskał wielkie uznanie na całym świecie.

Za życia Andrása Pető ceniło bardzo szerokie grono, ale wielu też uznawało go za szalonego, choć tych ostatnich było znacznie mniej. Cechowała go nadludzka cierpliwość, dzięki której wytrwale walczył o uzdrowienie i postęp w leczeniu poszczególnych pacjentów. Dzięki tej cierpliwości nigdy też nie zrezygnował z żadnego ze swoich pacjentów.

Autor: NÓRA ZIMONYI
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

LITERATURA

Magda Szabó (1917-2007) urodziła się Debreczynie, tu zdała też maturę, zdobyła dyplom nauczyciela łaciny oraz języka węgierskiego i obroniła doktorat. Pisarka, która rozpoczęła karierę jako poetka, do 1958 roku nic nie publikowała; jej dzieła powstałe w tym czasie wydano dużo później. W latach 60-tych zaczęła pisać powieści. Popularność w szerszych kręgach przyniosły jej *Fresk* i *Owieczka*.

Napisała wiele powieści inspirowanych własnym życiem. *Stara studnia*, *Staroświecka historia* i *Für Elise* opowiadają o dzieciństwie jej i jej rodziców, a także o Debreczynie z początku XX wieku. Wiele jej dzieł dotyczy losów i relacji kobiet, jak np. *Danaida* czy *Piłat*. *Obserwatorzy* to powieść o miłości do ojczyzny i sile przywiązania. *Ten piękny, słoneczny dzień* to jedna z jej powieści historycznych opowiadająca o powstaniu chrześcijańskiego państwa węgierskiego.

Jej dzieła to również ważne pozycje literatury dziecięcej i młodzieżowej: *Powiedzcie Zsófice, Tajemnica Abigél*. W pozycjach tych objawiło się jej powołanie pedagogiczne.

Szabó kontynuowała i odnawiała wielkie tradycje powieści psychologicznej. Centralnymi postaciami w jej dziełach są przeważnie kobiety-intelektualistki. Przedstawiała ona procesy zachodzące w głębi duszy, z których możemy się dowiedzieć o zmianach zachodzących w węgierskim społeczeństwie oraz o jego nadziejach, wewnętrznych kryzysach, tragediach i przegrupowaniu relacji międzyludzkich. Pisarka była członkiem Europejskiej Akademii Nauk, Akademii Literatur i Sztuki im. Széchenyiego oraz laureatką licznych krajowych i międzynarodowych nagród.

Jest jednym z najczęściej tłumaczonych węgierskich pisarzy, stąd jej powieści zostały opublikowane w wielu krajach i wielu językach. Powieść *Zamknięte drzwi* trafiła na listę bestsellerów magazynu „The New York Times".

Imre Kertész (1929-2016) urodził się w Budapeszcie w rodzinie żydowskiej. W 1944 roku został deportowany do Auschwitz. W 1945 roku powrócił na Węgry, gdzie zarabiał jako pracownik fizyczny, a następnie jako dziennikarz. Od 1953 roku działał jako niezależny pisarz i tłumacz. Przetłumaczył z języka niemieckiego na węgierski wiele dzieł znaczących autorów (Nietzshe, Hofmannstal, Wittgenstein).

Nad pierwszą powieścią *Los utracony* pracował trzynaście lat. Po wielu odmowach dzieło zostało w końcu opublikowane w 1975 roku, ale jego prawdziwe znaczenie ujawniło się dopiero dekadę później, po drugim wydaniu. Po jego głównym dziele powstała druga odsłona tetralogii *Fiasko;* trzecia część to *Kadysz za nienarodzone dziecko*, w którym pojawia się główna postać z poprzednich dwóch powieści odmawiająca kadysz, czyli modlitwę za dziecko, którego nie chce się wydać na taki świat, który pozwolił, aby wydarzyło się niedopuszczalne – Auschwitz. Ostatnim tomem tetralogii jest *Likwidacja*. Jego opowiadania, eseje i referaty zostały opublikowane w formie tomów.

Kertész był laureatem wielu nagród literackich zarówno węgierskich, jak i międzyanrodowych. W 2002 roku Szwedzka Akademia przyznała mu literacką Nagrodę Nobla „za pisarstwo, które wynosi doświadczenia jednostki ponad przeciwieństwa brutalnej historii".

Autor: NÓRA ZIMONYI
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

LEKARZE – WYNALAZCY

Albert Szent-Györgyi (1893-1986) dyplom lekarza uzyskał na wydziale medycyny Uniwersytetu Budapeszteńskiego, a drugi doktorat z chemii obronił na Uniwersytecie w Cambridge.

Po pierwszej wojnie światowej studiował w wielu miejscach, zdobywając wiedzę w dziedzinie biologii, fizjologii, farmacji, bakteriologii oraz chemii fizycznej. Był profesorem instytutu chemii medycznej Uniwersytetu w Segedynie, następnie wydziału medycyny Uniwersytetu Budapeszteńskiego. Z końcem 1947 roku osiadł w Bostonie. Do 1962 roku w Stanach Zjednoczonych był dyrektorem laboratorium biologii morskiej Instytutu Badań Naukowych nad Mięśniami.

W Segedynie wyodrębnił z owoców papryki i zidentyfikował witaminę C, dzięki czemu w 1937 roku otrzymał Nagrodę Nobla w dziedzinie medycyny.

Wraz ze swoim byłym uczniem, Brunonem Straubem F., wyodrębnili dwa białka, które są niezbędne do skurczu mięśni. Za to odkrycie był liczącym się kandydatem do następnej nagrody Nobla.

Albert Szent-Györgyi był nie tylko niezwykłym uczonym i lekarzem, był też tajnym kurierem zagranicznym, osobą prześladowaną politycznie oraz kandydatem na premiera. Kobiety go adorowały, a studenci uwielbiali. Przez 93 lata wręcz obsesyjnie prowadził badania ukierunkowane na odkrycie tajemnicy życia. Szukał lekarstwa na raka. W tym samym czasie pisał wiersze i komponował muzykę. Był prawdziwym sportowcem. Grał w tenisa i jeździł na motorze, konno, a w wieku 70 lat nauczył się windsurfingu. Jego inspirująca osobowość miała wpływ na wszystkich.

Ignác Fülöp Semmelweis (1818-1865), będąc posłusznym woli ojca, w 1837 roku zapisał się na wydział prawa Uniwersytetu Wiedeńskiego, ale jeszcze w tym samym roku przeniósł się na medycynę. Po uzyskaniu dyplomu lekarza medycyny zrobił specjalizację z położnictwa, a w 1845 roku z chirurgii.

Po uzyskaniu dyplomu nie przestawał się kształcić, uczęszczał na wykłady z zakresu chorób wewnętrznych, patologii i sekcji zwłok.

Po śmierci swojego nauczyciela Jakoba Kolletschki, przeglądając notatki z sekcji zwłok, doszedł do wniosku, że choroba, która spowodowała śmierć jego kolegi, nie różniła się niczym od gorączki połogowej. Rozpoznał, że nosicielami gorączki połogowej kobiet są lekarze, którzy bezpośrednio po sekcji zwłok, nie dezynfekując rąk przechodzą na oddział położniczy, gdzie badają kobiety ciężarne.

Po przetestowaniu kilku środków chemicznych, jako środek do dezynfekcji wybrał podchloryn wapnia. Zalecił lekarzom, studentom i personelowi kliniki stosowanie roztworu podchlorynu wapnia do mycia rąk przed wejściem na oddział położniczy, następnie również każdorazowo przed wykonaniem badań i zabiegów (mycie rąk do łokci, przy użyciu szczoteczki do paznokci było czynnością trwająca kwadrans). Jego procedury początkowo były wyjątkowo niepopularne.

Drukowane dokumenty dotyczące jego odkrycia związanego z gorączką połogową UNESCO w 2013 roku wpisało na listę Pamięci Świata. Nie przypadkowo zwykło się go nazywać „wybawcą matek".

Autor: NÓRA ZIMONYI
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

MALARSTWO I RZEŹBIARSTWO

Mihály Munkácsy (1844-1900) wraz z czwórką rodzeństwa został osierocony w 1852 roku i trafił do swojego wuja, do Békéscsaba. Ten, uważając chłopca za mało zdolnego, po ukończeniu przez niego szkoły podstawowej, wysłał go na nauki rzemiosła stolarskiego. W pracowni wykorzystywali go niemiłosiernie i głodzili. Jednak pogodzony z losem Mihály heblował cierpliwe przez wiele lat. Po uzyskaniu dyplomu pomocnika pojechał do Arad, gdzie powstały jego pierwsze rysunki. Poznał tam wędrownego portrecistę Eleka Szamossyego, i dołączył do niego jako jego asystent.

W 1865 roku ukończył kurs przygotowawczy na Wiedeńskiej Akademii Sztuk Pięknych. Po otrzymaniu stypendium państwowego nauki kontynuował w Monachium i Paryżu. Temat pierwszego obrazu, który odniósł wielki sukces, zaczerpnął ze świata swojej pierwszej profesji. W ten sposób powstał w 1868

roku *Ziewający parobek*. W tym czasie rozwinął się jego specyficzny styl. Charakterystycznym przykładem jego wielopostaciowych, dramatycznych scen z życia jest wykonany w 1869 roku obraz *Cela śmierci.* Jego egzotyczny obraz o tematyce węgierskiej otrzymał złoty medal na Salonie Paryskim w 1870 roku, a publiczność była tak zachwycona, że przez pewien czas „Monsieur Münkakszi" nazywany był „Monsieur Cela śmierci". Był ulubionym malarzem francuskiej arystokracji i bogatych mieszczan.

W latach 1891-93 namalował monumentalny obraz *Zajęcie ojczyzny (Honfoglalás)*, wywołując ogromny skandal: w kraju, ponieważ twarze węgierskich wodzów wzorował na współczesnych, wybitnych politykach, a w krajach słowiańskich, ponieważ przed Arpadami głowy chylili Słowianie. Zajęcie ojczyzny jest drugim co do wielkości węgierskim obrazem. Obecnie dzieło to zdobi ścianę sali Munkácsyego w Parlamencie.

Chyba najsłynniejszym jego monumentalnym dziełem jest trylogia opowiadająca o Chrystusie: *Chrystus przed Piłatem* (1881), *Golgota* (1884) oraz *Ecce homo* (1895). Ponad stuletnia przygoda związana z prawami własności do obrazów, będących elementami trylogii, dobiegła końca w 2019 roku i ostatecznie wszystkie trzy malowidła razem stały się atrakcją artystyczną Debreczyna.

Vasarely Victor (Győző Vásárhelyi, 1906-1997), węgiersko-francuski malarz i rzeźbiarz reprezentujący nurt *op-art*. „Sztuka optyczna" jest rodzajem nie-figuratywnego nurtu artystycznego opartego na pomysłowej wariacji podstawowych kształtów geometrycznych.

Główne tematy to kwadraty i romby z efektem plastycznym. Wrażenie ruchu artysta osiągał przez przesunięcie elementów kontrastowych.

W *Okresie Belle Isle* wpływ na niego miały doznania związane ze skałami, kamykami i muszlami nadbrzeża. Był to świat charakteryzujący się delikatnymi, przełamanymi, nieco romantycznymi kolorami. W *Okresie kryształu* dawał wyraz doznaniom związanym z geometryczną strukturą średniowiecznego miasta. Okres twórczy od 1951 roku, nazwany *Okresem Denfera,* nosi nazwę od jednej z paryskich stacji metra. Tu zainspirowały go pęknięcia znajdujące się na pomalowanych, zniszczonych i otynkowanych ścianach.

Uznaniem dla sztuki były liczne nagrody, jak Nagroda Guggenheima, Grand Prix Biennale w Sao Paulo oraz tytuł oficera francuskiej Legii Honorowej.

Autor: NÓRA ZIMONYI
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

MUZYKA POWAŻNA

Zoltán Kodály (1882-1967), światowej sławy kompozytor, muzykolog i nauczyciel muzyki. Metoda Kodálya, której twórcą był on sam, jest jedną z trzech najbardziej znanych metod nauczania muzyki na świecie.

Kodály rozpoczął gromadzenie pieśni ludowych w 1905 roku, a następnie kontynuował prace wspólnie z Belą Bartókiem. Jako muzykolog zbierał i porządkował węgierskie pieśni ludowe według systemu. Własny, węgierski styl opracował w oparciu o węgierską muzykę ludową.

Jednym z filarów metody Kodálya jest rytmizacja połączona z ruchem. Jego metoda wykorzystuje kroki, chodzenie, bieganie oraz klaskanie podczas słuchania muzyki lub śpiewania. Do niektórych zadań nauczyciel musi dopasować właściwy gest. Nieco później Kodály do swoich pomysłów włączył relatywną solmizację. Relatywna skala zawiera siedem dźwięków, które zostały nazwane *do-re-mi-fa-sol-la-si-do* i oznaczone gestami, które Kodály uzupełnił ruchem ręki w dół i w górę, aby dla dzieci było oczywiste, w którym kierunku podąża melodia.

Jego metoda stosowana jest w wielu krajach świata. Pomógł wielu narodom zachować, przekazać i pielęgnować ich muzyczne tradycje. Zgodnie z wynikami wielu przeprowadzonych badań metoda Kodálya poprawia intonację, rozwija poczucie rytmu, a także rozwija percepcję, umiejętności motoryczne oraz formułowanie wypowiedzi, wspomagając umiejętności takie jak: czytanie, pisanie i liczenie.

Erika Miklósa (1970), laureatka nagrody Kossutha i Ferenca Liszta, węgierska śpiewaczka operowa posiadająca koloraturowy sopran. Jest najmłodszą śpiewaczką, którą Węgierska Opera Narodowa zatrudniła w wieku 19 lat. Pierwszy jej zagraniczny występ miał miejsce w Brukseli w 1992 roku. Jeszcze tego samego roku zadebiutowała w Mannheim jako *Queen of the Night*. Tą rolą podbiła wszystkie najważniejsze sceny świata od Londynu po Paryż, od Monachium po Nowy Jork i stała się najbardziej poszukiwaną artystką w tej roli. Do tej pory zaśpiewała ją ponad pięćset razy.

Po ukończeniu Akademii Muzycznej im. Ferenca Liszta w 1996 roku Miklósa kształciła się za granicą, między innymi w filadelfijskiej, Academy of Vocal Arts oraz jako stypendystka w mediolańskiej „La Scali".

Śpiewała i nadal śpiewa wiele ról sopranowych: od Adeli w *Zemście Nietoperza*, przez Gildę w *Rigoletto*, po Konstancję w *Uprowadzeniu z seraju*. Od 2004 roku występuje w nowojorskiej „Metropolitan Opera". Oprócz poważnych ról chętnie podejmuje się też ról w operach komediowych, takich jak np. hrabina Adele w *Hrabim Ory* Rossiniego, którą śpiewa w Segedyńskim Teatrze Narodowym i Operze w Malmö.

Poza operą sympatyzuje również z musicalem i operetką. Jest głównym wykonawcą na licznych, ekskluzywnych koncertach galowych.

Erika jest także propagatorką zdrowia, sportu, organizacji charytatywnych i talentów. W 2011 roku była ambasadorką wolontariatu na Węgrzech, a w 2012 roku otrzymała nagrodę International Fair Play.

Autor: NÓRA ZIMONYI
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

ŚWIAT FILMU

István Szabó (1938-) na wydział reżyserii filmowej budapeszteńskiej Wyższej Szkoły Teatralnej i Sztuki Filmowej dostał się za pierwszym razem. Pod wpływem nowej fali w Polsce i Francji stał się jednym z liderów węgierskiej nowej fali. W grudniu 1958 roku wraz z kolegami, założył Studio im. Balázsa Béli. Od 1985 roku pracował jako nauczyciel akademicki w Akademii Filmowej. Obecnie pełni funkcję wiceprezesa Europejskiej Akademii Filmowej.

Jest zdobywcą ponad 60-ciu międzynarodowych nagród. W 1982 roku został laureatem nagrody Oskara za film *Mephisto*, a w kategorii filmów nieanglojęzycznych nominacje otrzymały jego filmy: *Zaufać*, *Pułkownik Redl* i *Hanussen*. W Cannes odebrał cztery nagrody: za *Mephisto* otrzymał nagrodę Davida di Donatello, za *Pułkownika Redl*a – nagrodę Brytyjskiej Akademii Filmowej w kategorii najlepszego filmu zagranicznego, a na Międzynarodowym Festiwalu Filmowym w Berlinie zostały nagrodzone jego filmy *Zaufać* oraz *Kochana*

Emmo, droga Böbe. Film *Kropla słońca* otrzymał Europejską Nagrodę Filmową w 1999 roku.

Mephisto opowiada historię początkującego aktora Hendrika Höfgena, który marzy wyłącznie o karierze. Jego przyjaciele i żona uciekają przed nazistami, a on zawiera swój mały kompromis z władzą, by nie musieć rezygnować z sukcesu.

Vilmos Zsigmond (1930-2016) ukończył budapeszteńską Wyższą Szkołę Teatralną i Filmową jako operator kamery. Z kilkoma przyjaciółmi sfilmował wydarzenia powstania w 1956 roku, a następnie, wraz z László Kovácsem, uciekł na Zachód, przewożąc w teczce niemal 10 000 metrów taśmy filmowej z nakręconymi scenami. Zdjęcia trafiły do prasy światowej, a dwóch młodych ludzi odegrało ogromną rolę w uświadomieniu „Zachodowi" tego, co wydarzyło się w Budapeszcie.

Osiadł na stałe w Stanach Zjednoczonych, gdzie jako pierwszy zastosował technikę flashowania polegającą na wstępnym oświetleniu negatywu, dzięki czemu uzyskuje się obraz bardziej ziarnisty, kolory stają się jaśniejsze, a nagrania wykonane w ciemności są bardziej widoczne. W *Najemniku* stworzył jednocześnie brudny i malowniczy obraz dzikiego zachodu.

Za zdjęcia do filmu *Bliskie spotkania trzeciego stopnia,* w reżyserii Stevena Spielberga, zdobył Oskara.

Vilmos Zsigmond sprawdził się w wielu dziedzinach: nagrywał filmy muzyczne (*Ostatni walc,* uwieczniający koncert pożegnalny grupy „The Band"), komedie (*Czarownice z Eastwick*, *Maverick*), dla HBO nakręcił film biograficzny o Stalinie, za który w 1992 roku otrzymał nagrodę Emmy. Wielokrotnie współpracował z Woodym Allennem (*Melinda i Melinda, Sen Kasandry*). W 2007 roku po raz czwarty nominowano go do Oskara za zdjęcia do *Czarnej Dalii,* w reżyserii Briana De Palmy.

Wykonywał zdjęcia z udziałem między innymi: Jacka Nicholsona, Mela Gibsona, Angeliny Jolie, Scarlett Johansson i Bruce'a Willisa. W 2003 roku został jednym z dziesięciu najbardziej wpływowych operatorów w historii filmu. Krytycy nazywali go „kochankiem i malarzem światła i cieni".

Autor: NÓRA ZIMONYI
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

SPORT

Ferenc Puskás (1927-2006) urodził się w Budapeszcie i swą karierę rozpoczął na Węgrzech. W latach 1950-1954 był kapitanem reprezentacji Węgier w piłce nożnej oraz ważną postacią budapeszteńskiej drużyny Honvéd. Po klęsce powstania w 1956 roku osiadł w Hiszpanii, gdzie został piłkarzem Realu Madryt. Za wyjątkiem Antarktydy pracował na wszystkich kontynentach świata. W 1991 roku ostatecznie powrócił na Węgry, gdzie w 1992 roku został międzynarodowym dyrektorem Węgierskiego Związku Piłkarskiego. Od 1993 roku na krótki czas objął posadę selekcjonera.

FIFA uważa go za jednego z najlepszych piłkarzy wszechczasów. Puskás zdobył złoto olimpijskie i srebrny medal mistrzostw świata. 85 razy grał w reprezentacji Węgier, czterokrotnie w reprezentacji Hiszpanii, a dwukrotnie zdobył tytuł Króla Ligi Mistrzów. Jest określany najlepszym strzelcem XX wieku. Jest jedynym piłkarzem na świecie, który strzelił bramki w Mistrzostwach Świata, Igrzyskach Olimpijskich, Mistrzostwach Europy, Lidze Mistrzów i Pucharze Świata. Był członkiem Węgierskiej Złotej Drużyny, która pokonała Anglię 6:3 w 1953 roku.

Jego niezrównaną grę cechowała ekstremalna wybuchowość, doskonałe prowadzenie piłki, nieprzewidywane akcje, sprytne rozwiązania, precyzyjne podania, niezwykłe rozpoznawanie pozycji i doskonała technika kopania.

Największy stadion Węgier oraz Pancho Aréna w Felcsút nazwana jest jego imieniem. Jego imię nosi również Akademia Piłki Nożnej, szkoła podstawowa, a także wiele ulic na Węgrzech i w Australii. W kosmosie natomiast jego imieniem została nazwana planetoida 82656.

Krisztina Egerszegi (1974-), węgierska pływaczka, pięciokrotna mistrzyni olimpijska, wielokrotna mistrzyni Europy i świata. Jest jednym z najbardziej utytułowanych węgierskich sportowców współczesnej olimpiady oraz najmłodszą mistrzynią olimpijską na Węgrzech po 1988 roku. Odznaczona została orderem Węgierskiego Zakonu Świętego Szczepana.

Swój pierwszy dorosły medal mistrzowski przywiozła do kraju w 1986 roku. W czerwcu 1988 roku zajmowała piąte miejsce w rankingu światowym na dystansie 100 metrów stylem grzbietowym i trzecie miejsce na dystansie 200 metrów stylem grzbietowym. Na olimpiadę w Seulu pojechała w wieku 14 lat jako najmłodsza zawodniczka reprezentacji Węgier. Zdobyła srebrny medal olimpijski poprawiając rekord kraju na dystansie 100 metrów stylem grzbietowym, następnie została mistrzynią Europy poprawiając rekord Europy na dystansie 200 metrów stylem grzbietowym. Tym samym najmłodsza pływaczka została mistrzem olimpijskim.

W Mistrzostwach Europy w Atenach, w 1991 roku zdobyła dwa złote medale w stylu grzbietowym, jeden złoty medal na dystansie 400 metrów stylem zmiennym, a jej rekord świata przez 16 lat był nie do pokonania.

Na olimpiadzie w Barcelonie zdobyła trzy złote medale, w Atlancie – jeden złoty i dwa brązowe medale.

Egerszegi jest jedyną pływaczką, która zdobyła pięć indywidualnych złotych medali olimpijskich. Siedem razy zdobyła tytuł najlepszego sportowca roku na Węgrzech.

Wybrano ją najlepszym sportowcem XX wieku. Jako pierwsza zaprezentowała symbol dyscypliny sportu Fontana na Mistrzostwach Świata w Pływaniu w 2017 roku, co później stało się tradycją Mistrzostw Świata.

Autor: NÓRA ZIMONYI
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

ALPINIŚCI, PODRÓŻNICY, ODKRYWCY

Zsolt Erőss (1968-2013) podczas pierwszej swojej wyprawy wspinaczkowej w 1990 roku zdobył Elbrus (5642 m). W następnych latach zdobywał liczne szczyty w Tienszanie i Pamirze. Zdobywając wszystkie radzieckie siedmiotysięczniki, uzyskał tytuł Śnieżnej Pantery. W 1996 roku był członkiem pierwszej, węgierskiej wyprawy na Mount Everest i uczestnikiem dwóch nieudanych ataków szczytowych. Jego pierwszym ośmiotysięcznikiem był Nanga Parbat (8126 m) w 1999 roku, na który wspiął się nową drogą. Jako pierwszy obywatel Węgier

zdobył Mount Everest z użyciem tlenu podczas drugiego ataku w 2002 roku. Od tej pory utrzymywał się wyłącznie ze wspinaczki.

2 stycznia 2010 roku uległ wypadkowi w Wysokich Tatrach, gdy ubezpieczając dwóch towarzyszy oberwał się na niego śnieżny nawis. Z powodu obaw przed powikłaniami otwartego i wieloodłamkowego złamania, na jego własną prośbę, 10 stycznia amputowano mu prawą nogę tuż pod kolanem.

W marcu 2010 roku znów zaczął chodzic z protezą, a w czerwcu wrócił do wspinaczki. Z końcem września dotarł do wysokości 7100 metrów w czasie ekspedycji na Czo Oju. Z powodu zagrożenia lawinowego nie przeprowadzono ataku szczytowego. Wiosną 2011 roku człowiek z protezą zdobył szczyt Lhotse (8516 m).

20 maja 2013 roku wraz z Péterem Kissem osiągnęli szczyt Kanczendzongi, jednak z powodu zbyt długiego czasu podejścia (około 24 godzin) i zbyt dużej utraty energii, himalaiści nie byli w stanie wrócić do IV obozu. 22 maja, po bezskutecznym poszukiwaniu, kierownictwo wyprawy ogłosiło ich zaginięcie.

Bertalan Farkas (1949-), pierwszy węgierski kosmonauta, odkrywca kosmosu i pilot myśliwca. Ukończył Wyższą Szkołę Lotniczą w Szolnoku, następnie naukę kontynuował w ZSRR, w Wojskowej Szkole Lotniczej. Po powrocie na Węgry, jako oficer węgierskich sił powietrznych służył na lotnisku w Pápa, gdzie w 1976 roku został pilotem myśliwca.

W 1978 roku zgłosił się do programu Interkosmos. Szkolenie rozpoczął w marcu 1978 roku, następnie 26 maja 1980 roku na pokładzie statku kosmicznego Sojuz-36 wraz z Walerijem Kubasowem, wyruszył w kosmos. Dzięki tym podróżom kosmicznym Węgry zajmują siódme miejsce wśród narodów, które swą obecność zaznaczyły w kosmosie. Statek połączył się ze stacją kosmiczną Salute-6 28 maja.

Program kosmiczny Bertalana Farkasa, na podstawie którego przeprowadził eksperymenty i obserwacje w zakresie biomedycyny, technologii metalowej, fizyki, teledetekcji i badań zasobów, opracowywało wiele węgierskich instytutów badawczych.

W 1986 roku ukończył Wydział Inżynierii Transportu Politechniki Budapeszteńskiej i tego samego roku rozpoczął pracę jako członek zarządu w grupie badawczej Rady Inter Kosmos Węgierskiej Akademii Nauk. W latach 1992-1995, będąc w czynnej służbie wojskowej, latał jako pilot samolotów transportowych

An-24, An-26 oraz Zlin Z-143. W 1995 roku został mianowany generałem brygady i awansowany na zastępcę dowódcy Węgierskich Sił Powietrznych. W latach 1996-1997 był attaché wojskowym przy ambasadzie Węgier w Waszyngtonie.

Autor: NÓRA ZIMONYI
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

ŚWIATOWEJ SŁAWY MARKI WĘGIERSKIE

Manufakturę porcelany w Herend założył Vince Stingl w 1826 roku. W 1839 roku zarządzanie przejął Mór Fischer, który w sposób zdecydowany ożywił działalność manufaktury.

Z raportu z pierwszej Węgierskiej Wystawy Sztuki Użytkowej w 1842 roku sporządzonej przez Lajos Kossutha dowiadujemy się, że „prezentacja porcelany Herend" została przyjęta z zadowoleniem, jako znak pożądanego rozwoju rodzimego rzemiosła.

Na londyńskiej światowej wystawie królowa Wiktoria zamówiła serwis z motywem przedstawiającym motyle i kwiaty, który następnie Mór Fischer nazwał jej imieniem. Od tego czasu serwis nosi nazwę „Victoria". W nadziei na zdobycie nowych rynków „Herend" szykował się w 1855 roku na kolejną Światową Wystawę, organizowaną tym razem w Paryżu. Tu również zakład został laureatem pierwszej nagrody. Sprzyjająca prasa również pozytywnie wpłynęła na dalsze losy fabryki. Na światowej wystawie w Wiedniu cesarz Franciszek Józef, tradycyjnie na prezenty, zakupił porcelanę z Herend, a obecność manufaktury zaowocowała wieloma sukcesami zawodowymi.

Mór Fischer w 1874 roku przekazał fabrykę synom, dla których jednak ekskluzywność nie była szczególnym priorytetem. Fabryka w krótkim czasie podupadła i zmuszona była ogłosić bankructwo. W 1896 roku państwo sprzedało fabrykę Jenő Farkasházi Fischerowi (1863-1923) wykwalifikowanemu ceramikowi, wnukowi Móra Fischera. Ten, w pierwszej kolejności, zorganizował szkolenie dla praktykantów.

W St. Petersburgu na międzynarodowej wystawie ceramicznej oraz na Targach i Światowej Wystawie w St. Louis, „Herend" ponownie zasłużył na złoty medal. Sukces odniesiony na wystawie w Chicago jednocześnie otworzył dla niego amerykański rynek.

W 1995 roku „Herend", jako pierwsza w Europie wytwórnia porcelany, otrzymał certyfikat zarządzania jakością ISO 9001.

W 2013 roku, z okazji narodzin angielskiego następcy tronu, Jerzego, rząd Węgier przesłał w prezencie porcelanę z Herend ozdobioną wzorem Royal Garden.

Herendi Porcelánmanufaktúra Zrt. jest największą wytwórnią porcelany na świecie. Jako producent porcelany wykonywanej ręcznie zakład szanuje tradycje, a jednocześnie jest dochodowym przedsiębiorstwem.

Ernő Rubik (1944-) wynalazca, którego imię w świecie rozsławiła zabawka, którą sam stworzył. Kostka Rubika jest jednym z najbardziej rozpowszechnionych wynalazków na świecie. Pierwotnie wynalazca nazwał ją „Magiczną kostką" i opisał jako przestrzenną grę logiczną. Wynalazek został opatentowany w 1977 roku, a w 1980 roku przemianowany na „kostkę Rubika" trafił na rynek. W tych latach na Węgrzech sprzedaż zabawki osiągnęła jeden milion egzemplarzy.

W 1982 roku zorganizowano pierwsze mistrzostwa w układaniu kostki, a sama kostka wciąż jest popularna na całym świecie.

Do marki Rubik, poza najsłynniejszą magiczną kostką, należą opracowane później: *wąż*, *magiczne czworokąty*, *magiczne domino*, *sudokube*, *zegar Rubika*, oraz wprowadzona w 2009 roku plastikowa kula *Rubik's 360*.

Autor: NÓRA ZIMONYI
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

WSCHODZĄCE GWIAZDY WĘGIER

Twórcy „Prezi"

Węgierski inżynier, Ádám Somlai-Fischer, zapragnął zaprezentować swoją pracę dyplomową w sposób inny, niż to umożliwiały programy PowerPoint i Keynote. Celem jego było zwrócenie uwagi nie tylko na budynek, lecz również

na jego szczegóły i relacje zachodzące między nimi. Stworzył więc aplikację, w której mógł przybliżać poszczególne elementy projektu.

Z pomocą kolegów wyczarował z tego produkt. **Péter Halácsy** użyczył wiedzy informatycznej, a **Péter Árvai** podjął się części biznesowej przedsięwzięcia. Po wielu latach pracy gotowy produkt „Prezi" został oddany do użytku w 2009 roku.

„Prezi" to innowacyjne, internetowe oprogramowanie do tworzenia i przedstawiania prezentacji, umożliwiające dzielenie się pomysłami poprzez wizualną narrację. W rzeczywistości to wirtualne płótno, na które w sposób dowolny można nanieść elementy prezentacji. Ponieważ jest to usługa internetowa, nie trzeba jej instalować na komputerze i można z niej korzystać natychmiast po rejestracji w przeglądarce.

Krótko po założeniu firmy pierwszym inwestorem „Prezi" został TED, a firma otworzyła swoje pierwsze biuro w USA, w San Francisco. „Prezi" zostało zaproszone do konferencji Startup organizowanej w siedzibie Microsoft'a. Programu tego używa również kalifornijski Institute for the Future.

Według szacunków ekspertów w 2013 roku roczny przychód firmy może wynosić dwadzieścia milionów dolarów, a jej wartość rynkowa może przekroczyć sto milionów dolarów. W 2018 roku ilość użytkowników osiągnęła 100 milionów, a prezentacje wykonane w „Prezi" oglądano łącznie 3,5 miliarda razy.

Twórcy *On the spot*

On the Spot to węgierski serial dokumentalny i pierwszy własny program Spektrum. Jego twórcami są Eszter Cseke i András S. Takács, którzy jednocześnie są narratorami, reporterami, reżyserami i redaktorami. Podczas swoich podróży prezentują atrakcyjne miejsca świata. Spotykają też kluczowe postaci w danym kraju, takie jak na przykład prezydent, a w pierwszym odcinku opowiadającym o Gazie byli to terroryści.

Największy międzynarodowy sukces odniósł do tej pory film *On The Spot: Bojownicy*, mini-sezon filmów o Gazie, który na 53. Festiwalu TV w Monte Carlo zdobył Złotą Nimfę dla najlepszego filmu dokumentalnego. Nagroda ta, po raz pierwszy od trzydziestu lat, została przyznana węgierskiemu dziennikarzowi. Film został też laureatem nagrody Amerykańskiego Festiwalu Filmów Dokumentalnych za najlepszy, krótkometrażowy film nieanglojęzyczny oraz zdobył Złotą Plakietkę konkursów telewizyjnych na 50. Międzynarodowym Festiwalu

Filmowym w Chicago. „Financial Times" pracę *On The Spot* nazwał instynktowną i fascynującą.

András S. Takács w 2016 roku figurował na liście amerykańskiego magazynu „Forbes" jako jedna z 30-tu najbardziej znaczących osobowości medialnych w Europie, która nie ukończyła 30-go roku życia. Wraz z Eszter Cseke znalazł się on w grupie dziesięciu najbardziej znanych na świecie Węgrów na publikowanej również przez Forbes liście Bridge Budapest.

FORRÁS / BIBLIOGRAFIA

http://herendigyor.hu/cegtortenet/

http://kertesz.uw.hu/

http://m.mult-kor.hu/asztalosinasbol-parizs-legunnepeltebb-festojeve-valt-munkacsy-mihaly-20190220

http://miklosaerika.hu/bemutatkozas/

http://semmelweis.hu/az-egyetemrol/semmelweis-ignac-elettortenete/

http://semmelweis.hu/pak/a-karrol/peto-andrasrol/

http://www.irodalmiradio.hu/femis/munkacsy/

http://www.karpatalja.ma/sorozatok/magyar-feltalalok/magyar-feltalalok-kodaly-zoltan-es-a-kodaly-modszer/

http://www.puskasferenc.hu/hu/cikk26.html

http://www.szent-gyorgyi-albert.hu/

https://cultura.hu/psziche/peto-andras-a-peto/

https://cultura.hu/szub-kultura/zsigmond-vilmos-a-vilagitas-mestere-a-feny-muvesze/

https://herend.com/manufaktura/tortenet

https://hu.wikipedia.org/wiki/Cseke_Eszter

https://hu.wikipedia.org/wiki/Egerszegi_Krisztina

https://hu.wikipedia.org/wiki/Er%C5%91ss_Zsolt

https://hu.wikipedia.org/wiki/Farkas_Bertalan_(%C5%B1rhaj%C3%B3s)

https://hu.wikipedia.org/wiki/Kod%C3%A1ly-m%C3%B3dszer

https://hu.wikipedia.org/wiki/Mikl%C3%B3sa_Erika

https://hu.wikipedia.org/wiki/Munk%C3%A1csy_Mih%C3%A1ly

https://hu.wikipedia.org/wiki/Pet%C5%91_Andr%C3%A1s

https://hu.wikipedia.org/wiki/Prezi

https://hu.wikipedia.org/wiki/Pusk%C3%A1s_Ferenc_(labdar%C3%BAg%C3%B3)

https://hu.wikipedia.org/wiki/Rubik_Ern%C5%91_(j%C3%A1t%C3%A9ktervez%C5%91)#Játékai

https://hu.wikipedia.org/wiki/S._Tak%C3%A1cs_Andr%C3%A1s

https://hu.wikipedia.org/wiki/Szab%C3%B3_Istv%C3%A1n_(filmrendez%C5%91)
https://hu.wikipedia.org/wiki/Szab%C3%B3_Magda#cite_note-4
https://hu.wikipedia.org/wiki/Victor_Vasarely
https://hu.wikipedia.org/wiki/Zsigmond_Vilmos
https://kaddishplay.wordpress.com/about/about-the-book/
https://port.hu/adatlap/szemely/szabo-istvan/person-1486
https://www.kfki.hu/~cheminfo/hun/mvm/arc/szentgy.html
https://www.maszol.ro/index.php/sport/13138-eross-zsolt-lalikam-annyira-legyengultem
https://www.nobelprize.org/prizes/lists/all-nobel-prizes-in-literature
https://www.nytimes.com/interactive/2015/12/02/books/review/best-books-of-2015.html
https://www.origo.hu/filmklub/20160103-meghalt-zsigmond-vilmos.html
https://www.origo.hu/itthon/20180218-oscar-szabo-istvan-brandauer-1982.html
https://www.origo.hu/tudomany/20180307-eross-zsolt-minden-idok-legsikeresebb-magyar-hegymaszoja-otven-eve-szuletett.html
https://www.parlando.hu/2015/2015-3/Kodaly-modszer-Kinaban.htm

MAGYAR TERMÉSZETI LEGEK

Szerző: VADÁSZ ZSUZSANNA

MAGYARORSZÁG HEGYI LEGJEI

Magyarország hegységei középhegységek. Legnyugatabbra az Alpokalja terül el. Legmagasabb magyarországi pontja a 882 m-es Írott-kő.

A Balaton északi partjával párhuzamosan körülbelül 200 km-en fut a Dunakanyarig a Dunántúli-középhegység. A Dunántúli-középhegység anyagának kialakulása a földtörténeti középidőre tehető. Ebben az időben tenger borította a területet, melynek mélyén több ezer méter vastag mészkő és dolomit rakódott le. Később a terület hegységgé emelkedett, majd összetöredezett. Az évmilliók során a magashegység a külső erők pusztításának hatására lealacsonyodott, ma legömbölyített formák, lapos hegyhátak jellemzik. A Dunántúli-középhegység több vidéket foglal magába. Nyugati részén a Bakony található, amely több hegységre osztható: legdélebbi tagja a Keszthelyi-hegység, a Balaton vonalát a Balaton-felvidék kíséri. A Bakony központi részétől keletre a Dunántúli-hegység következő tagja, a Vértes, melyet a Móri-árok választja el a Bakonytól. A Vértestől keletre, a Tatai-árok túloldalán a Dunazug-hegység húzódik, melynek szintén több tagja van: a Gerecse, a Budai-hegység, a Pilis és a Visegrádi-hegység. A Vértes déli lábánál emelkedik a Velencei-hegység, amelyik az összes többi hegységtől különbözik. Bazaltvulkánosság következtében kialakult érdekes, lapos tetejű, meredek oldalú hegyek, melyek az eredeti felszín magasságáról tanúskodnak. Ennek folytatása az Északi-középhegység. Észak-déli szélessége 30 és 40 km között váltakozik, területe megközelítőleg 7200 km^2. Legjava üledékes kőzetekből felépülő röghegység, legmagasabb pontja a 757 m-es Pilis.

Az Északi-középhegység Budapesttől északra a Börzsöny hegyeivel veszi kezdetét, és a Zempléni-hegység Szlovákiába átnyúló tájain végződik. Itt találhatók az ország legmagasabb csúcsai, köztük a Mátrában fekvő 1014 m-es Kékes. Több hegységet is magába foglal az Északi-középhegység. Legkeletibb része a Duna partján fekvő Börzsöny. Tőle keletre a Cserhát lankái terülnek el. Utána következik a Mátra, ahol hazánk legmagasabb pontja található. Keletebbre a Bükk hatalmas mészkőtömbje húzódik, melyet északon az Aggteleki-karszt, északkeleten a Cserehát követ. Legkeletibb hegységünk a Zempléni-hegység. Hegységei közül több is vulkanikus eredetű, de kőzetanyaguk nagyon változatos. A Mátra,

a Cserhát és a Börzsöny nagyrészt andezitből épült fel, a Zempléni-hegység elsősorban riolitból és riolittufából, míg a Mátrától északra, a Medves-vidéken bazaltformákkal találkozhatunk.

A Dunántúli-dombság területén belül található a Mecsek és a Villányi-hegység. Mindkettőt mészkő, valamint a Variszkuszi hegységrendszer maradványai. A Mecsek kiterjedése meghaladja az 500 km²-t, és mintegy 1000 forrásnak ad otthont. Legmagasabb csúcsa a 682 m-es Zengő, míg a Villányi-hegységé a 442 m-es Szársomlyó.

Szerző: VADÁSZ ZSUZSANNA

MAGYAROK TENGERE A BALATON

A Balaton Közép-Európa legnagyobb tava, területe 594 km². A tóban kb. 1800 millió köbméter víz van. A tó vízszintje folyamatosan változik, legutóbb 2003-ban volt vészesen alacsony. A Balatonnak sok elnevezése létezett a történelem során. A rómaiak „Lacus Pelso"-nak nevezték, ami magyarul sekély tavat jelent. A magyar elnevezés valószínűleg a szláv „blato" (=mocsár, láp, sár) szóból ered. A Balaton vize kb. két évente cserélődik, s bár az iszapos talaj miatt sokan nem hiszik, a víz minősége kiváló. A Balaton rendelkezik Európa egyik legtisztább víztükrével. A Balaton hossza 79 km, szélessége 1,3 km és 14 km között változik. Átlagos szélessége 7.7 km. A Balaton parthossza 195 kilométer, s érdekessége, hogy már a rómaiak is szabályozták a vizét. A Balaton mai formáját a 19. században nyerte el a tó partján futó vasúti töltések kialakítása során. Átlagos mélysége kb. 3 méter, legmélyebb pontja a Tihanyi kútnál 12,5 méter. A déli part jóval sekélyebb, itt kb. 200-300 métert is gyalogolhatunk a mélyvízig. Legsekélyebb pontokon 05-08m. Tengerszint feletti magassága 104m. A Balatont a Zala-folyó táplálja, a felesleges vizet pedig a Sió-csatornán keresztül engedik le a Dunába. A Balaton környékén 179 település található. Az összlakosság mindössze kb. 155.000 fő, de ez a szám a nyári hónapokban megduplázódik a nyaralók számával. A napos órák száma évente átlagosan 2000 körül mozog, ez annyi, mint a Francia Riviérán. A Balaton sekély vizének

köszönhetően hőmérséklete könnyedén eléri a 20-26 °C-ot. A tó vize és az iszapos talaj gyógyhatású, közvetlen környezetében számtalan gyógyforrás található, így már a 19. században kedvelt gyógyturisztikai célpont volt. A Balaton és környéke a Balaton-felvidéki Nemzeti Park része, amelyet 1997-ben alapítottak. A park része a Tihanyi-félsziget is, amely 1952-ben lett hazánk első tájvédelmi körzete. A Balaton létrejötte a pannon (miocén) korra nyúlik vissza, amikor Magyarország területének nagy részét a Pontusi-tenger, majd ennek maradványa, a Pannon-tó borította. A tavat a beömlő vizek hordaléka lassan feltöltötte, és ez az agyagos-homokos üledék lett később a Balaton teknőjének vízzáró rétege. A pliocén végén vulkáni tevékenység kezdődött, majd a felszínre ömlő láva kihűléséből keletkezett a tanúhegyek bazaltkőzete. Az egykori bazalttakaró nyomai ma is megtalálhatók a Balaton-felvidéken (Badacsony, Tihanyi-félsziget, Káli-medence, Fonyód, Balatonboglár…). A tűzhányók működését vulkáni utóműködés követte, a Tihanyi-félszigeten mintegy 100 gejzírkúpot épített a feltörő meleg víz, de ez vájta ki a tapolcai Tavasbarlang járatait is. A Hévízi-tó is vulkáni utóműködés eredményeként keletkezett, de például a balatonfüredi és a kékkúti savanyúvíz is ennek a jelenségnek köszönhető.

Szerző: VADÁSZ ZSUZSANNA

MAGYARORSZÁG TAVI LEGJEI – VELENCEI-TÓ, FERTŐ-TÓ, TISZA-TÓ

A Velencei-tó Fejér megyében található. Hosszúsága 10,8 km, szélessége 1,5 – 3,3 km, felszíni területe 24,9 km2, átlagos mélysége 1,5 m, legmélyebben 2,0 m. Körülvevő part hossza28,5 km, tengerszint feletti magassága 100m. A partvidék legnagyobb részét a nádasok foglalják el. Déli partja jóval sekélyebb, az Alföld felé néz, északi része valamivel mélyebb, és a Velencei-hegység lábánál ér véget. Kiterjedt üdülőövezet szegélyezi, sok strandot alakítottak ki a part mentén. Volt időszak, amikor annyira lecsökkent a víz szintje, hogy félő volt, a tó hamarosan eltűnik.

Fertő-tó Európa legnyugatibb sztyeppés tavaként vált ismerté, melynek területéből körülbelül háromnegyed tartozik Ausztriához, egynegyede pedig Magyarországhoz. Mérete állandóan változik, napjainkban körülbelül 330 km². A tó keleti partján 45 darab parányi, sós vízü tavat is találunk, amelyek évszaktól függően kiszáradnak, vagy akár 70 centiméter mélyek is lehetnek. A Fertő-tó és környéke erősen védett. Itt található a róla elnevezett Fertő-Hanság Nemzeti Park, mely igyekszik megőrizni a terület különlegesen értékes növény- és állatvilágát. A Kisalföld nyugati csücskén helyezkedik el, a Soproni-hegységtől északra. Nagyon sekély, már nem is tó, hanem fertő. Átlagos vízmélysége mindössze 1 méter, a legmélyebb helyen is csupán 1,6 méter mély. Vízszintje erősen ingadozó, függ a csapadék mennyiségétől. A XIX. században volt olyan időszak, mikor mai méretének másfélszeresére nőtt, de olyan is, amikor a nagy szárazság miatt teljesen kiszáradt. Nagy vízfelülete miatt erősen párolog, nagy a sótartalma. A terület süllyedése következtében alakult ki a jégkorszakban. Ma erősen pusztul, még fertő, de pár száz, vagy ezer év múlva mocsár lesz belőle. Magyarországi részén a partját már ma sem lehet látni a sűrű, nagy területet elfoglaló nádastól.

A Tisza-tó a Tisza folyón létrehozott mesterséges tó. Heves és Jász-Nagykun-Szolnok megye határán folyó Tiszát öleli, markáns kontúrját az árvízvédelmi töltések adják. Létrehozásának célja elsősorban a vízhasznosítás volt. Területe 127 négyzetkilométer, így Magyarország második legnagyobb, de egyben legfiatalabb tava, eredeti nevén a Kiskörei-víztározó, amely a Kiskörei vízlépcső által biztosított duzzasztás hatására jött létre. A Tisza-tó környéke népszerű üdülőhely. Vizében nyáron, több helyen is lehet fürödni. A partvidék tele van nádassal, ártéri erdővel, gazdag az állat- és növényvilága. Ha csónakot, vagy kenut bérlünk, bejárhatjuk vele az eldugott vízi ösvényeket a nádasban. A Tisza-tó belsejében egy 23 négyzetkilométeres sziget alakult ki, ahol a sekély vízmélységből kifolyólag sajátos vízi világ alakult ki.

Szerző: VADÁSZ ZSUZSANNA

BUDAPEST TERMÉSZETI LEGJEI

A Gellért-hegy a Duna jobb partján álló, 235 méterrel a tengerszint fölé magasodó hegy. A Dunára néző meredek sziklafala és a tetejéről nyíló panoráma páratlan látvány. Az UNESCO 1987-ben a Világörökség részévé nyilvánította. A 139 méterrel a Duna fölé magasodó dolomit sziklatömb a Dél-Budán húzódó lánc egyik tagja, melynek anyaga a felső triászban képződött ún. fődolomit, de hegyei később, a pleisztocén során emelkedtek ki, és töredeztek össze az itteni tektonikus törésvonal mentén.

Naplás-tó A Naplás-tó 1978-ban, a Szilas-patak visszaduzzasztásakor alakult ki, így megelőzvén a patak áradását. 1997 óta természetvédelmi terület, gazdag növény- és állatvilága miatt. Jelenleg olyan területeket is találunk a tó körül, ami nem látogatható, csupán tudományos céllal. Ilyen például a fűzláp.

Margit-sziget a Duna egyik szigete Magyarországon, Budapestnél. Margitszigetnéven Budapest egyik városrészét alkotja. Néhány szállodát, vendéglátó-ipari egységet, sportlétesítményt illetve a Margit-szigeti víztornyot leszámítva épület nincs rajta, mivel az egész sziget tulajdonképpen egy hatalmas park, középkori szakrális építészeti emlékekkel, szoborsétányokkal, kisebb tavakkal. Nevét a 14. században kapta Árpád-házi Margit hercegnőről, IV. Béla király lányáról, aki a királynak a tatárjárás alatt tett fogadalmához híven, a Domonkos-rend apácakolostorában élt itt a 13. században.

Merzse mocsár Budapest XVII. kerületében található a 27 hektáron terül el, az egyik legháborítatlanabb vizes élőhely; négy harasztfaj, százharmincegy kétszikű és ötvenegy egyszikű növényfaj, valamint tizenegy madárfaj, köztük a Magyarországon védett szürke gém és vörös vércse otthona; természetvédelmi terület.

Pál-völgyi-barlangot 1904-ben fedezték fel. A folyamatos kutatásnak köszönhetően több barlang összekötésével a barlangrendszer mára ismert járatainak hossza elérte a 31 kilométert, amivel ma Magyarország leghosszabb barlangja. A megnyílt barlangtúra során változatos cseppköveket, gömbszerű hévizes oldásformákat, csillogó kalcitkristályokat, és ősi kagylólenyomatokat csodálhatunk meg.

A Szemlő-hegyi-barlang hévizes eredetű. Falait dúsan borítják a melegvízből kivált képződmények: borsókövek karfiolra emlékeztető formák. A barlang egy szakaszát terápiás kezelésekre használják.

Vár-barlang, más néven labirintus, fokozottan védett, természetes barlangrendszer a budai vár alatt. Az egymástól elszigetelten helyeződő, ugyanakkor egyazon szinten húzódó félmillió éves barlang járatrendszereket a XIII. századtól kezdték a környező falvak lakói összekötni. Az ily módon átjárhatóvá tett barlang békeidőben boros- pinceként, háborúk idején pedig menedékként használták. Az 1930-as években a Labirintus idegenforgalmi látványosság, a II. Világháború idején óvóhely, ma ismét látogatható.

Szerző: VADÁSZ ZSUZSANNA

NEMZETI PARKI LEGEK MAGYARORSZÁGON

Hortobágyi Nemzeti Park – Magyarország első és legnagyobb kiterjedésű nemzeti parkja. Az eredeti park 82 ezer hektár védett területet foglal magába.

Kiskunsági Nemzeti Park – A táj, az ember és a természet sok százéves együttélésének emlékeit őrzi. A nemzeti park értékes területei a Duna-völgy szikes pusztái, tavai, a Duna-Tisza közi homokhátság homokbuckái, homokos pusztái, mocsarai, az Alsó-Tiszavidék holtágai és ártéri erdői, a Bácska homokbuckái és dunavölgyi löszpartjai.

Bükki Nemzeti Park – A Bükk hegység belső területeit 1977. január 1-én nyilvánították nemzeti parkká, mely a hegységnek központi, nagyrészt erdős területét foglalja magába. A Bükk hazánk átlagmagasságát tekintve legmagasabb hegységünk, mészkő ormai meghaladják a 800-900 m-es magasságot. Meredek ormai, a „Kövek vonulata", mély szurdokvölgyei, a Bükk-fennsík karsztos felszíne, hegyi rétjei, változatos élőhelyi feltételeket biztosítanak az itt megtelepedett növény- és állatvilág számára.

Aggteleki Nemzeti Park Magyarország nemzeti parkjai közül ez az első, amelyet hangsúlyozottan a földtani természeti értékek, a felszíni formák és

a felszín alatt húzódó barlangok megóvására hoztak létre 1985-ben. A nemzeti park Észak-Magyarország karsztvidékén, mintegy 20 000 hektár területen helyezkedik el. A térséget nagyrészt a földtörténeti középkor triász időszakában, mintegy 230 millió évvel ezelőtt képződött kőzetek építik fel. E viszonylag kis területen a jégkorszaktól mindmáig tartó, mérsékelt övi karsztfejlődés szinte valamennyi megjelenési formáját megfigyelhetjük.

Fertő–Hanság Nemzeti Park teljes területe 23 731 hektár. A Fertő vidéke éghajlati övezetek, növény- és állatföldrajzi határok találkozási helye. Ezek az Európában egyedülálló adottságok és a kis területen előforduló élőhelyek sokszínűsége határozzák meg e táj arculatát.

Duna–Dráva Nemzeti Park a két névadó folyó mentén, közel 50.000 hektár területen húzódik. A folyókat övező tájak képét a víz munkája alakította ki. Az ártéri területeken rendkívül változatos élőhelyek találhatóak, sok védett és ritka növény- és állatfajjal.

Duna–Ipoly Nemzeti Park az egyik legváltozatosabb nemzeti parkunk. Egyedülálló sokszínűségében négy tájegység, a Pilis–Visegrádi-hegység, a Börzsöny hegység, az Ipoly-völgy, valamint az Alföld Duna menti darabkája ötvöződik harmonikus egységgé.

Balaton-felvidéki Nemzeti Park – 1997-ben alakult a Balaton északi partján 1-15 km szélességű sávban húzódik, mintegy 57.000 hektár területen. Balaton-felvidék és Kis-Balaton összefüggő területére kiterjedő védett ökológiai rendszer.

Körös–Maros Nemzeti Park 1997. január 16-án jött létre a Dél-Tiszántúl természeti és táji értékeinek megőrzése érdekében. A Nemzeti Park Igazgatóság működési területe 800 000 hektár.

Szerző: VADÁSZ ZSUZSANNA

LEGSZEBB BARLANG MAGYARORSZÁGON AZ AGGTELEKI-KARSZTBAN

A térséget nagyrészt a földtörténeti középkor triász időszakában, mintegy 230 millió évvel ezelőtt képződött kőzetek építik fel, melyek tulajdonságai szabták meg a táj arculatát, s bennük alakultak ki a térség világhírű barlangjai és egyéb karsztjelenségei. Ilyen alakzatok, kőzet együttesek, valamint földtani alapszelvényként szolgáló feltárásaik Magyarországon csak itt fordulnak elő. Az Aggteleki karsztvidék mai formája elsősorban a mészkő alapkőzet lepusztulásával kapcsolatos folyamatok és a karsztjelenségek eredménye. E viszonylag kis területen a jégkorszaktól mindmáig tartó, mérsékelt övi karsztfejlődés szinte valamennyi megjelenési formáját megfigyelhetjük. Az Aggteleki-karszt, melynek fő tömegét középsőtriász, ún. wettersteini mészkő alkotja.

E területen jelenleg 250 barlangot tartunk nyilván, köztük az ország legismertebb és legrégebben kutatott barlangját, a közel 25 km hosszúságú Baradla-Domica barlangrendszert, amelynek 19,5 km-es szakasza esik Magyarország területére. E rendszer 22 km2-nyi terület vizeit vezeti víznyelőkön át a Jósva-völgy völgyfőjében fakadó forrásokhoz. Impozáns méretű, változatos formájú és színezetű cseppkövekkel gazdagon díszített Fő-ágán azonban ma már csak áradások alkalmával folyik végig a barlangi patak, az év többi részében a Baradla alatt kialakult Hosszú és Rövid Alsó-barlang vezeti a vizeket. Ez utóbbit eddig 1 km-es hosszúságban sikerült feltárni, 16 szifonnal tagolva. A barlang jelentős régészeti lelőhely is: cseréptöredékek és csontmaradványok ezrei, egykori cölöpépítmények és tűzhelyek maradványai, valamint különböző használati eszközök tucatjai tanúskodnak arról, hogy a bejárati szakaszok már a neolitikum emberének is tanyahelyül szolgáltak. 1987-ben tárták fel a Baradla-barlang fölött, attól csupán 400 m távolságban nyíló Baradla-tetői zsombolyt, melyet jelenleg -87 m mélységig ismerünk. A környék további jelentős patakos barlangjai csak az ötvenes évek sikeres feltáró kutatásainak eredményeként váltak ismertté. A Béke-barlangot (7183 m) a tudományos kutatás már „előre

jelezte": a víznyomjelzések kimutatták ugyanis, hogy a Jósva-forrástól csupán 400 m-re fakadó Komlós-forrás egy független nagy barlang vizét vezeti a felszínre. E kisebb vízgyűjtőjű barlang folyosói keskenyebbek, cseppkődíszes főágát helyenként teljes szélességében kitölti és hófehér mésztufagátakkal lépcsőzi a föld alatti patak. A területen található még több részben feltárt barlang, pl. a Szabadság-barlang (3073 m), a jósvafői Kis- és Nagy- Tohonya-források jellegzetesen emeletes barlangjai, a Vass Imre- és a Kossuth-barlang. A víznyomjelzések alapján ezekhez még jelentős ismeretlen szakaszok kapcsolódhatnak.

Szerző: VADÁSZ ZSUZSANNA

SÍKSÁGI, DOMBSÁGI LEGEK

Magyarország legnagyobb tája **az Alföld**, alacsonyan fekvő síkság. Kelet és dél felé az országhatáron túl is folytatódik. Északon az Északi-középhegység határolja, nyugaton pedig a Dunántúl tájai: a Dunántúli–középhegység, valamint a Sió, amely a Dunántúli-dombságtól választja el. Az Alföld hazánk legszárazabb és legszélsőségesebb vidéke. Itt a leghidegebb a tél és legmelegebb a nyár. Itt süt a legtöbbet a Nap, amely kedvező a mezőgazdaság számára, viszont gyakoriak az aszályok, amikor hetekig nem esik egyetlen csepp eső sem. A csapadék évi eloszlási is igen szélsőséges: tavasz végén, nyár elején sok a csapadék, az év többi részében jóval kevesebb. Gyakran öntözésre van szükség, hogy pótolják a vízmennyiséget.

A Kisalföld az Alfölddel ellentétben átlagos tengerszint feletti magassága nagyobb, s a kialakulása összetettebb. Északi része tökéletes síkság, melynek feltöltésében a Duna és mellékfolyói, valamint a szél vettek részt. Déli része nagyrészt letarolással keletkezett. A Kisalföld hazánk északnyugati részén fekszik, északról a Duna, nyugatról az Alpokalja, délről a Bakony, keletről a Vértes és a Gerecse határolja. Északon területe átnyúlik Szlovákiába is, a Csallóköz területére. Olyan síkság, ahol szinte semmiféle szintkülönbség nem tapasztalható.

Keletkezésekor az óidei, lesüllyedt, lekopott hegységre tengeri üledék rakódott, ami szintén lesüllyedt, majd a folyók hordaléka rakódott rá. A legmélyebb területeket a táj északi részén találhatjuk, míg délen lankás hordalékkúpokat.

A középső terület tökéletes síkság. A Kisalföld nyugati fekvése és a hegyek közelsége miatt csapadékosabb, mint az Alföld, a tél enyhébb, a nyár nem annyira meleg. Aszály is sokkal ritkábban fordul elő. Szinte állandóan fúj a nyugati, északnyugati szél, hazánk legszelesebb vidéke.

A Dunántúli-dombság és a Mecsek a Dunántúl déli felén található. Keleten a Duna határolja, északon a Balaton és a Sió, nyugaton és délen a Dráva. Nagy kiterjedésű, lankás dombvidék, csak a Mecsek és a Villányi-hegység néhány merészebb csúcsa töri meg a szelíd lejtőket. A Dunántúli-dombság területét is elöntötte egykor a tenger. Vastag üledékréteg rakódott le, főleg agyag, amely később kiemelkedett. A jégkorban néhol lösz rakódott az üledékes rétegekre. A terület törésvonalak mentén feldarabolódott, majd a folyók tovább mélyítették a völgyeket. Nyugaton a folyók által az Alpokból szállított kavics fedi a felszínt, keletebbre viszont egyre vastagabb a lösztakaró. A Dunántúli-dombság nyugati fele a legcsapadékosabb területek közé tartozik. Kelet felé a csapadékmennyiség kissé csökken. Az itteni patakok és folyók bővizűek, a legelők, rétek dús füvűek. A talaj minősége tájanként változó.

Szerző: VADÁSZ ZSUZSANNA

FOLYÓVIZEK LEGJEI

A Duna a második leghosszabb folyam Európában. Németországban, a Fekete-erdőben ered két kis patakocska összefolyásával, innen délkeleti irányban 2850 kilométert tesz meg a Fekete-tengerig. Magyarország egész területe e folyam vízgyűjtőjén terül el, itteni főágának hossza 417 km, ebből 142 km határfolyó Szlovákiával. Háromszáz mellékfolyója közül 30 hajózható. Legnagyobb mellékfolyója a Tisza. A Duna mélysége, szélessége és sebessége nagyon változó. A felső szakaszon gyors sodrás, a vízszint jelentős esése a jellemző, partjainál bontja a kőzeteket, mélyíti a medrét, a keletkezett hordalékot tovább szállítja. A középső szakaszon a folyó sebessége csökken. Az alsó szakasz nagyon lassú folyású és kis esésű. Itt a durvább hordalékát nagyrészt lerakja a folyó. A Duna-deltánál szinte állóvízzé alakul a Duna, minden hordalékát lerakja, ezáltal egyre nagyobb területet vesz el a tengertől. A síkságokon kiszélesedik a folyó, Belgrád alatt 1 km-es szélességet is megközelíti, de vannak völgyszakaszok,

ahol elkeskenyedik, pl. a Kazán-szorosban 151 méter széles csupán. A szélességgel ellentétesen alakul a vízmélység, pl. a Kazán-szorosban a 75 métert is meghaladja, de a budapesti szakaszon 3-10 méter között váltakozik. A folyó kialakulása a pliocén korban kezdődött el. A pliocén végén jutott el a Duna a Kisalföldig, ekkor a mai nyugat–kelet irány helyett észak–dél irányban folyt itt. Csak a pleisztocén korban alakult ki a kisalföldi szakasza. A folyó legfiatalabb része a Dobrudzsa nyugati oldalán található dél–észak irányú folyása, amely pusztán a pleisztocén kor végén jött létre. Napjainkban fontos nemzetközi hajóút. A Dunán szállított áruk össztömege 1987-ben elérte a 100 millió tonnát. A Dunát általában folyónak nevezzük, de az 1000 kilométernél hosszabb, bővizű természetes vízfolyást folyamnak hívják. A Duna is folyam.

A Tisza a Duna leghosszabb mellékfolyója. A Tisza hossza valamikor 1419 km volt, ma 966km. A Tisza magyarországi szakaszát három részre tagolják. A Felső-Tisza az országhatár és Tokaj, a Közép-Tisza Tokaj és Tiszaug, az Alsó-Tisza megnevezés pedig, a Tiszaug és a déli országhatár közötti szakaszra vonatkozik. Tisza a Bereg-Szatmári-síkságon lépi át az országhatárt, s medrét heves árvizeivel töltögeti, bár közben kanyarog is. Azt mondhatjuk, kanyarogva feltöltő jellegű. Középvízi mederszélessége 191-236 m között változik. Árvízi víztükre Szegednél mindössze 350 m széles, Tiszadorogmánál viszont eléri a 6,7 km-t. A Tisza 962 km-es hosszán számos mellékfolyó vizével gazdagodik.

Szerző: VADÁSZ ZSUZSANNA

ERDEI LEGEK

Magyarországon mintegy százhúszezer hektár százéves vagy annál idősebb erdő található. A legtöbb százéves vagy annál idősebb erdő főfafaja a tölgy. Négy tölgyfaj – a kocsánytalan, a kocsányos, a cser- és a molyhos tölgy – jellemzi ezeket. Összesen mintegy hetvenezer hektárt borít az országban idős tölgyállomány. A hegyvidékek magasabb régiói jobban átvészelték a történelem viharait, így az errefelé uralkodó bükkerdők jobban megmaradtak: harmincezer hektárnyi idősebb bükkössel rendelkezünk. Természetesen a legtöbb őshonos fafajunk is könnyen eléri a százéves kort, például a hárs. Az olyan erdők, ahol egyéb fafajok adnak százéves állományt – például a gyertyán, az erdei fenyő

vagy a különféle exóták – ezért szükségszerűen kisebb területet borítanak, és jellemzően emberi hatásra jönnek létre. Az idősebb erdők fele a nagyobb védett területekhez kapcsolódik. A Duna-Ipoly és a Bükki Nemzeti Park egyenként több mint tízezer hektár százévesnél idősebb erdővel rendelkezik. Négy-ötezer hektár található a Zemplénben, a Vértesben és a Mecsekben, két-háromezer hektárnyi idős erdő pompázik a Budai-hegységben, az Őrségben, a Mátrában és a Bakonyban. Sok kisebb, néhány száz vagy néhány tízhektáros darabka pedig szétszórtan, az ország más védett területein található.

A Duna-Dráva Nemzeti Park egyik legszebb része a Gemenci erdő, ami az ország egyik legnagyobb erdővel borított ártere: kb. 30 km hosszú. Egyes részei emberek számára szinte megközelíthetetlenek.

A Szalajka-völgy a Bükk egyik legszebb része. Az itt található Szalajka-patakban él a sebes pisztráng, és a patak forrásai közt található országunk egyik legszebb természeti látványossága, a Fátyol-vízesés. A völgyben vadaspark található és átmegy azon a Szilvásváradi Erdei Vasút.

A Vas-megyei Farkaserdő, Bejcgyertyános és Káld határában található. Igazi vadregényes hely háromszáz éves, kidőlt tanúfákkal, a Mária Terézia forrással, egy majdnem negyed évezredes Őserdővel.

Bükkszentkereszt az ország második legmagasabban fekvő települése és a Bükki Nemzeti Park kapuja, a körülötte lévő erdőket pedig méltán tartják számon az ország legszebbjei között.

Badacsonyi kirándulóerdőben a vulkáni eredetű Badacsony-hegy körüli pár kilométeres, sok gyönyörű kilátóval tarkított geológiai és botanikai tanösvény csodaszép látnivaló.

A Balaton-felvidéki Nemzeti Park része a Somló hegy csodás területe. Az alsó részek szőlőbirtokait ligeterdők váltják fel rengeteg védett növény- és állatfajjal és a Somló vár romjaival.

A Bakony legszebb kirándulóhelye, a közel négy kilométer hosszú, vadregényes, eldugott, vízmosásokkal tarkított sziklás völgy, melynek legszebb része a számtalan védett növény- és állatfaj számára menedéket jelentő Cuha-völgyi kirándulóerdő, illetve – az erdei tanteremmel is büszkélkedő – Tanösvény.

Szerző: VADÁSZ ZSUZSANNA

MAGYARORSZÁG A GYÓGYVIZEK HAZÁJA – GYÓGYFÜRDŐ LEGEK

A Föld szerkezetének kialakulása során úgy alakult, hogy a Kárpát-medence alatt a földkéreg viszonylag vékony – 23-27 km – lett, s emiatt a felszínhez közel van a magas hőmérsékletű földköpeny. A magas hőmérsékletű földköpeny fölött vizet tároló és azt leadni képes képződmények vannak, a vízadó rétegek. Magyarország hévízkészlete világviszonylatban is jelentős, európai viszonylatban egyedülálló. Az ásvány- és gyógyvizek nagy része oldott ásványi anyagokat is tartalmaz, így gyógyhatású, azaz fürdő- és ivókúrára alkalmas. Jelenleg több mint ezer, a 30 °C fölötti meleg vizet és jelentős részben gyógyvizet adó kutak száma. Magyarország gyógyvizei az ország szinte minden régiójában megtalálhatóak.

Már messziről látható az Európában is egyedülálló **egerszalóki** hőforrás és mésztufadomb. Az itt 410 m mélyről feltörő 65-68 °C-os kalcium-hidrogénkarbonátos hévíz alkotta sódomb legalább 130-140 négyzetméteres. A fenyőfák alatt meghúzódó forrás igazán csodálatos látványt nyújt.

Hévíz A több ezer éves tőzegfenekű gyógytavat egy 38 m mélyen fekvő forrásbarlang több, ásványi anyagokban gazdag, hideg és a meleg vizű forrásai táplálják. A feltörő víz hőmérséklete a forrásnál 38.5 C, a tó hőmérséklete 24-38 C között ingadozik. A tó, a világ legnagyobb tőzegfenekű melegvizű gyógytava.

Miskolctapolcán, melegforrások felett elhelyezkedő barlangban kialakított fürdőhely található. A 30 °C-os víz és a barlang klímája gyógyhatású, főként ízületi betegségek esetén, de sótartalma alacsonyabb, mint a gyógyvizeké, nem éri el az 1000 milligramm/litert sem, így korlátlan ideig lehet benne fürdeni.

A budapesti Széchenyi gyógyfürdő Európa egyik legnagyobb fürdőkomplexuma. Építését 1909-ben kezdték meg. A fürdő termálvízellátását jelenleg az 1938-ban átadott II. számú, „Szent István" kút, 74-75 Celsius-fokos vízzel, hidegvíz-ellátását 6 darab kisebb kúttal biztosítják. A fürdő műemlék.

A Széchenyi gyógyfürdő stílusát tekintve neoreneszánsz, részben neobarokk. Művészeti szempontból kiemelkedő alkotás a fürdő kupolacsarnoka.

Budapesten, a Gellért-hegy belsejében létesített forrásfoglalások biztosítják a **Gellért fürdő** vízellátását. Nátriumot is tartalmazó kalcium-magnézium-hidrogénkarbonátos és szulfátos-kloridos hévíz, melynek fluoridion-tartalma is jelentős. Már II. András magyar király a 13. században ispotályt és fürdőt alapított itt. A török időben az Acsik ilidzse nevű fürdő állt a mai Gellért fürdő helyén, melyről Evlija Cselebi úti feljegyzéseiben emlékezett meg. A Gellért gyógyfürdő a magyarországi szecesszió kiemelkedő alkotása. A nagycsarnok tíz díszablakát Róth Miksa készítette, az ablakokon Arany János Buda halál című eposzának jelenetei láthatók. A fürdő női és férfi termál osztályait Zsolnay kerámiák díszítik.

WSZYSTKO NAJ O WĘGIERSKIEJ PRZYRODZIE

Autor: ZSUZSANNA VADÁSZ
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

NAJPIĘKNIEJSZE REJONY GÓRSKIE WĘGIER

Węgierskie pasma górskie to średniogórza. Najbardziej wysuniętym na zachód jest region przedalpejski. Najwyżej położonym punktem Węgier jest Írott-kő o wysokości 882 metrów.

Wzdłuż północnego brzegu Balatonu na długości ok. 200 kilometrów aż do Zakola Dunaju leży Średniogórze Zadunajskie. Formowanie się struktury Średniogórza Zadunajskiego rozpoczęło się w mezozoiku. W tym czasie tereny pokrywały morza, a na ich dnie osiadało wiele tysięcy metrów skał wapiennych i dolomitowych. Później obszar stał się terenem górzystym, który z czasem zaczął pękać. Przez miliony lat wysokie góry pod wpływem czynników zewnętrznych obniżyły się. Dziś charakterystycznymi dla nich są formy zaokrąglone i spłaszczone szczyty. Średniogórze Zadunajskie obejmuje kilka regionów. Na zachodzie znajduje się Bakony, który dzieli się na kilka pogórzy: najbardziej wysunięte na południe to Pogórze Keszhely, tworzące wzdłuż linii Balatonu Wyżyny Balatońskie. Na wschód od centralnej części Bakony znajdują się góry Vértes, które od regionu Bakony oddziela rów Móri. Na wschód od Vértes, po drugiej stronie rowu Tatai, znajduje się Pogórze Dunazug, które również dzieli się na kilka części: Gerecse, Pogórze Budzińskie, Pilis oraz Pogórze Wyszehradzkie. U południowych stóp Vértes wznosi się, inne niż wszystkie, Pogórze Velencei. Uformowane przez wulkan bazaltowy intrygujące, strome stoki gór o płaskich szczytach świadczą o wysokości pierwotnej powierzchni. Dalej ciągnie się Średniogórze Północne. Jego szerokość z północy na południe waha się między 30 a 40 kilometrami, a powierzchnia wynosi 7200 kilometrów kwadratowych. W większości składa się ze skał osadowych, a najwyższym punktem jest góra Pilis o wysokości 757 metrów.

Średniogórze Północne początek swój bierze na północ od Budapesztu od gór Börzsöny, a kończy się górami Zemplin sięgającymi terenu Słowacji. Tu znajdują się najwyższe szczyty Węgier, między innymi, leżący na terenie

Matry, Kékes (1014 m). Średniogórze Północne obejmuje tereny kilku pogórzy. Część wysunięta najdalej na wschód, biegnąca brzegiem Dunaju, to Börzsöny. Na wschód od niego rozciągają się zbocza Cserhátu. Dalej znajduje się Mátra z najwyższymi szczytami kraju. Jeszcze dalej na wschód znajduje się potężny blok wapienny gór Bukowych, następnie kras Aggtelek na północy i Cserehát na północnym wschodzie. Wysuniętym najdalej na wschód pogórzem jest Pogórze Zemplin. Wiele wzgórz jest pochodzenia wulkanicznego, ale ich materiał skalny jest bardzo zróżnicowany. Mátra, Cserhát i Börzsöny składają się głównie z andezytu, a Pogórze Zemplin przede wszystkim z ryolitu i tufu ryolitowego. Na północ od Mátry, w regionie Medves, występują natomiast formy bazaltowe.

Na terenach Wysoczyzn Zadunajskich znajduje się pasmo gór niskich – Mecsek i Villány. Oba to pasma wapienne i są pozostałościami Gór Warskich. Mecsek rozpościera się na obszarze 500 kilometrów kwadratowych. Tu swój początek bierze ponad 1000 źródeł. Najwyższym szczytem jest Zengő o wysokości 682 metrów, a w paśmie Villány Szársomlyó o wysokości 442 metrów.

Autor: ZSUZSANNA VADÁSZ
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

BALATON – WĘGIERSKIE MORZE

Balaton jest największym jeziorem w Środkowej Europie. Jego powierzchnia wynosi 594 kilometry kwadratowe. Jezioro gromadzi około 1800 metrów sześciennych wody. Poziom wody stale się zmienia, ostatnio niebezpiecznie niski był w 2003 roku. Na przestrzeni historii nazwa Balatonu wielokrotnie się zmieniała. Rzymianie nazywali je *Lacus Pelso*, co oznacza płytkie jezioro. Węgierska nazwa prawdopodobnie pochodzi od słowiańskiego wyrażenia „błoto". Woda w Balatonie wymienia się mniej więcej co dwa lata i choć z powodu błotnistego dna wielu w to nie wierzy, to jakość jego wody jest wyśmienita. Balaton posiada jedną z najczystszych tafli wody w Europie. Jego długość wynosi 79 kilometrów, szerokość waha się między 1,3 a 14 kilometrów. Średnia szerokość to 7,7 kilometra. Długość linii brzegowej Balatonu wynosi 195 kilometrów, a ciekawostką jest to, że poziom wody regulowali już Rzymianie. Dzisiejszy kształt jezioro przyjęło w XIX wieku w wyniku budowy nasypów kolejowych wzdłuż jego brzegu. Średnia

głębokość wynosi około 3 metry, a najgłębszy punkt przy odwiercie w Tihany wynosi 12,5 metra. Brzeg południowy jest znacznie płytszy, tu można wejść w głąb jeziora około 200-300 metrów. W najpłytszych miejscach głębokość wynosi 0,5-0,8 metra. Wysokość nad poziomem morza to 104 metry. Balaton zasila rzeka Zala, a nadmiar wody zrzucany jest przez kanał Sió do Dunaju. Wokół Balatonu znajduje się 179 miejscowości. Całkowita ilość mieszkańców wynosi niespełna 155 000 osób, ale liczba ta podwaja się w miesiącach letnich z powodu przyjeżdżających tu urlopowiczów. Średnia liczba godzin słonecznych w ciągu roku wynosi około dwa tysiące, podobnie jak na Riwierze Francuskiej. Dzięki płytkiej wodzie jeziora jego temperatura bez trudu osiąga 20-26 °C. Jego wody i błotniste podłoże mają lecznicze właściwości, a w bezpośrednim sąsiedztwie znajdują się liczne źródła lecznicze. Dzięki tym walorom już w XIX wieku Balaton stał się popularnym celem turystyki zdrowotnej. Jezioro i jego okolica stanowi część Parku Narodowego Wzgórz Balatońskich założonego w 1997 roku. Na terenie parku leży półwysep Tihany, który w 1952 roku stał się pierwszym rezerwatem przyrody na Węgrzech. Powstanie Balatonu datuje się na czasy pannońskie (miocen), kiedy większą część terytorium Węgier pokrywało morze Pontius, a następnie jego pozostałości – jezioro Pannon. Jezioro powoli napełniały zalewające je wody, a gliniasto-piaszczysty osad stał się wodoszczelną warstwą basenu balatońskiego. Na końcu pliocenu nastąpiła aktywność wulkanów, a w wyniku ochłodzenia się wypływającej na powierzchnię lawy, powstały ostańce. Ślady dawnej pokrywy bazaltowej wciąż można odnaleźć na Wzgórzach Balatońskich (Badacsony, Półwysep Tihany, Kotlina Kali, Fonyód, Balatonboglár). Po wybuchach wulkanów nastąpił okres wygasającej ich aktywności, kiedy na Półwyspie Tihany uformowało się ponad sto gejzerów z gorącą wodą oraz podziemne jezioro w grocie w Tapolca. W wyniku aktywności wulkanicznej powstało również Jezioro Hévíz, ale efektem tych zjawisk są również kwaśne wody Balatonfüred i Kékkút.

Autor: ZSUZSANNA VADÁSZ
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

NAJPIĘKNIEJSZE JEZIORA WĘGIER – VELENCE, NEZYDERSKIE I CISA

Jezioro Velence znajduje się na terenie komitatu Fejér. Jego długość wynosi 10,8 kilometrów, szerokość 1,5-3,3 kilometrów, powierzchnia 24,9 kilometrów kwadratowych, średnia głębokość 1,5 metra, a w najgłębszym miejscu ma 2,0 metry. Długość linii brzegowej wynosi 28,5 kilometrów i leży na wysokości 100 metrów nad poziomem morza. Większą część obszaru przybrzeżnego porastają trzciny. Jego południowy brzeg skierowany w stronę Wielkiej Niziny Węgierskiej jest znacznie płytszy, a część północna nieco głębsza i zbiega się z podnóżem Pogórza Velence. Okala go rozległy obszar kurortu, a wzdłuż wybrzeża funkcjonuje wiele plaż. W pewnym okresie poziom wody był tak niski, że obawiano się całkowitego zaniku jeziora.

Jezioro Nezyderskie to najbardziej wysunięte na północ jezioro stepowe w Europie. Około trzy czwarte jego powierzchni leży na terenie Austrii, a jedna czwarta na terenie Węgier. Powierzchnia jego stale się zmienia i obecnie wynosi około 330 kilometrów kwadratowych. Na wschodnim brzegu znajduje się 45 maleńkich stawów z kwaśną wodą, które w zależności od pory roku wysychają lub osiągają 70 centymetrów głębokości. Jezioro Nezyderskie i jego okolica to obszar ściśle chroniony. Leży na terenie Parku Narodowego „Jezioro Nezyderskie-Hanság", który za cel obrał sobie zachowanie niezwykle cennej flory i fauny tego obszaru. Jezioro znajduje się na zachodnim krańcu Małej Niziny Węgierskiej, na północ od Pogórza Sopron. Jest tak bardzo płytkie, że nie jest już niemal jeziorem, lecz trzęsawiskami. Przeciętna głębokość wynosi 1 metr, a w najgłębszym miejscu zaledwie 1,6 metra. Poziom wody gwałtownie się zmienia i jest zależny od ilości opadów. W XIX w. raz jego powierzchnia w stosunku do stanu dzisiejszego powiększyła się półtora raza, ale zdarzyło się też, że z powodu suszy wyschło całkowicie. Ze względu na dużą powierzchnię, wody silnie parują i posiadają wysoką zawartość soli. Jezioro jest pochodzenia

polodowcowego – stanowi pozostałość lodowca dunajskiego i w dość szybkim tempie znika. Dziś jeszcze jest zbiornikiem wodnym, ale za kilkaset lub tysiąc lat pozostanie po nim tylko bagno. Widoczność brzegu po stronie węgierskiej już dziś jest ograniczona przez gęste trzciny.

Jezioro Cisa to sztuczne jezioro utworzone na rzece Cisa. Jego ostre kontury tworzą wały przeciwpowodziowe. Na granicy komitatów Heves i Jász-Nagykun-Szolnok, jezioro powstało w ramach wielkiego węgierskiego planu zapobiegania powodziom. Łączna powierzchnia jeziora wynosi 127 kilometrów kwadratowych, jest zatem drugim co do wielkości, ale też najmłodszym jeziorem Węgier. Jego pierwotna nazwa to zbiornik wodny w Kisköre, ponieważ powstał na skutek gromadzenia się wody przy zaporze wodnej w Kisköre. Okolice jeziora Cisa są popularnym miejscem wypoczynku. W jego wodach latem w wielu miejscach dozwolona jest kąpiel. Wybrzeże jest pełne trzcin i lasów zalewowych bogatych w faunę i florę. Wynajmując łódź lub kajak można zwiedzić ukryte w trzcinach szlaki wodne. Wewnątrz jeziora Cisa powstała wyspa o powierzchni 23 kilometrów kwadratowych, gdzie płytka woda dała początek nowemu ekosystemowi i stała się ostoją ptactwa.

Autor: ZSUZSANNA VADÁSZ
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

ŚRODOWISKO NATURALNE BUDAPESZTU

Wzgórze Gellerta to wznosząca się na prawym brzegu Dunaju góra o wysokości 235 metrów. Strome zbocza od strony Dunaju i przepiękna panorama z jego szczytu są widokiem z niczym nieporównywalnym. W 1987 roku zostały wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Dolomitowa skała wznosząca się na 139 metrów nad Dunajem jest częścią pasma ciągnącego się w Południowej Budzie. Głównym budulcem jest tak zwany główny dolomit powstały w górnym triasie, który wydźwignął się w plejstocenie, następnie popękał wzdłuż linii uskoku tektonicznego.

Jezioro Naplás powstało w 1978 roku w wyniku piętrzenia wody, zapobiegając wylaniu potoku. Z uwagi na bogaty świat fauny i flory od 1997 roku jezioro jest rezerwatem przyrody. Obecnie obszary wokół jeziora są zamknięte, dostępne tylko w celach naukowych, jak na przykład bagno porośnięte wierzbami.

Wyspa Małgorzaty jest jedną z budapeszteńskich wysp na Dunaju. Jedna z dzielnic Budapesztu nosi również jej nazwę. Poza kilkoma hotelami, lokalami gastronomicznymi, obiektami sportowymi i wieżą wodną, na Wyspie Małgorzaty nie ma innych budynków. Cała wyspa jest ogromnym parkiem ze średniowiecznymi zabytkami architektury sakralnej, alejkami i niewielkimi stawami. Nazwę otrzymała w XIV wieku od imienia księżniczki Małgorzaty z rodu Arpadów, córki króla Beli IV. Księżniczka, zgodnie z przyrzeczeniem króla złożonym w obliczu zagrożenia najazdem tatarskim, żyła tu w klasztorze Dominikanek w XIII stuleciu.

Moczary Mezse to obszar położony na 27 hektarach w XVII dzielnicy Budapesztu. To edno z najmniej zakłócanych mokradeł: jest domem dla czterech gatunków błotniaków, stu trzydziestu jeden gatunków roślin dwuliściennych i pięćdziesięciu jeden gatunków roślin jednoliściennych, ponadto dla jedenastu gatunków ptaków, w tym chronionych na Węgrzech czapli siwej i sokoła rudego.

Jaskinię Pál-völgyi odkryto w 1904 roku. Dzięki nieustannym badaniom oraz łączeniu kolejnych jaskiń, znane dziś korytarze systemu jaskiniowego osiągają 31 kilometrów długości, co czyni ją najdłuższą jaskinią na Węgrzech. Podczas zwiedzania jaskini można podziwiać stalaktyty, kanały, uskoki i komory powstałe na skutek działania wód termalnych, błyszczące kryształy kalcytu i odciski starożytnych muszli.

Jaskinia Szemlő-hegyi powstała na skutek działania wód termalnych. Ściany są grubo pokryte formacjami wydzielonymi z gorącej wody, są to kamienne groszki przypominające kształt kalafiora. Część jaskini wykorzystywana jest w celach terapeutycznych.

Jaskinia na Wzgórzu Zamkowym, znana pod nazwą labirynt, jest szczególnie chronionym naturalnym systemem jaskiń pod Zamkiem Budzińskim. Liczące pół miliona lat korytarze jaskiń odizolowane od siebie, a jednocześnie znajdujące się na tym samym poziomie, mieszkańcy okolicznych wiosek zaczęli łączyć ze sobą w XIII wieku. Udrożniona w ten sposób jaskinia w czasach pokoju była piwnicą wina, a w czasach wojny dawała schronienie. W latach 1930-tych była ciekawostką turystyczną, a w czasach II wojny światowej funkcjonował tu schron. Dziś znów jest atrakcją dla zwiedzających.

Autor: ZSUZSANNA VADÁSZ
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

NAJPIĘKNIEJSZE PARKI NARODOWE WĘGIER

Park Narodowy Hortobágy – pierwszy i największy park narodowy Węgier obejmujący 82 tysiące hektarów chronionych powierzchni.

Park Narodowy Kiskunság – strzeże krajobrazu i pamiątek wielusetletniej koegzystencji człowieka i natury. Szczególnie cenionymi terenami parku narodowego są słone obszary puszty i jeziora Doliny Dunajskiej; piaszczyste stepy i moczary rozciągające się między Dunajem a Cisą, rozlewiska i lasy zalewowe regionu Dolnej Cisy oraz wydmy w Bácska i lessowe brzegi Doliny Dunajskiej.

Park Narodowy Gór Bukowych – wewnętrzny obszar Gór Bukowych od 1 stycznia 1977 roku jest parkiem narodowym, obejmującym głównie powierzchnie zalesione. Biorąc pod uwagę średnią wysokość kraju, Góry Bukowe są najwyższym pasmem, gdzie wysokość wapiennych skał kształtuje się między 800 i 900 metrów. Strome zbocza, skalne grzbiety, głębokie doliny i powierzchnia krasowa płaskowyżu Bukowego zapewniają różnorodne warunki siedliskowe dla tutejszej flory i fauny.

Park Narodowy Krasu Węgierskiego to pierwszy z węgierskich parków narodowych, który w 1985 roku został założony w celu ochrony geologicznych walorów przyrodniczych, form powierzchniowych i jaskiń znajdujących się pod powierzchnią. Park narodowy rozpościera się na powierzchni 20 tysięcy hektarów krasowych terenów Północnych Węgier. Obszar ten tworzą głównie skały powstałe w pierwszym okresie mezozoiku – w triasie – około 230 milionów lat temu. Na tym stosunkowo niewielkim obszarze można zaobserwować niemal wszystkie formy rozwoju krasu, trwającego od epoki lodowcowej po współczesność.

Park Narodowy „Jezioro Nezyderskie-Hanság" obejmuje obszar 23 731 hektarów. Region nezyderski znajduje się u styku stref klimatycznych oraz granic geograficznych fauny i flory. Krajobraz determinują wyjątkowe w skali europejskiej uwarunkowania i różnorodność na małym obszarze siedlisk przyrodniczych.

Park Narodowy Dunaj-Drawa rozpościera się na terenie o powierzchni 50 tysięcy hektarów na terenach zalewowych nad Dunajem i Drawą. Krajobraz okalający rzeki został ukształtowany przez ich wody. Na obszarach zalewowych znajdują się niezwykle zróżnicowane siedliska wielu chronionych i rzadkich gatunków roślin i zwierząt.

Park Narodowy Dunaj-Ipola jest jednym z najbardziej niejednorodnych parków narodowych w kraju. Wyjątkowa różnorodność czterech krajobrazów: Pogórza Pilis-Visegrád, Pogórza Börzsöny, Doliny Ipola oraz części leżącej na Wielkiej Nizinie Węgierskiej wzdłuż Dunaju, razem tworzy harmonijną całość.

Park Narodowy Wzgórz Balatońskich, utworzony w 1997 roku na północnym brzegu Balatonu, rozpościera się pasmem o szerokości 1-15 kilometrów, na powierzchni 57 tysięcy hektarów. Jest to chroniony ekosystem, obejmujący Wzgórza Balatońskie i Mały Balaton.

Park Narodowy Keresz-Marusza powstał 16 stycznia 1997 roku w celu ochrony walorów przyrodniczych i krajobrazowych południowego Kraju Zacisańskiego. Pod zarządem dyrekcji Parku Narodowego znajduje się 800 tysięcy hektarów.

Autor: ZSUZSANNA VADÁSZ
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

NAJPIĘKNIEJSZA JASKINIA WĘGIER – JASKINIA KRASOWA AGGTELEK

Obszar ten w dużej mierze ukształtował się w mezozoiku, około 230 milionów lat temu. Tworzą go skały, których cechy kształtowały tutejszy krajobraz oraz znajdujące się w ich wnętrzach, znane na całym świecie, jaskinie i inne zjawiska krasowe. Takie formacje, zespoły skalne oraz wykopaliska będące podstawowym profilem geologicznym, występują wyłącznie na Węgrzech. Obecna forma regionu krasowego Aggtelek jest przede wszystkim wynikiem procesów związanych ze zniszczeniem wapiennego podłoża skalnego oraz zjawiskami

krasowymi. Na tym stosunkowo niewielkim obszarze można zaobserwować niemal wszystkie formy rozwoju krasu, trwającego od epoki lodowcowej po współczesność. Kras Aggtelek tworzy głównie tak zwany wapień z Wetterstein, pochodzący ze środkowego triasu.

Teren obejmuje 250 jaskiń, wśród nich, odkryty najdawniej, liczący blisko 25 kilometrów długości, system jaskiń Baradla-Domica, z którego po stronie węgierskiej znajduje się 19,5 kilometrów. Z wewnątrz, wody z obszaru o powierzchni 22 kilometrów kwadratowych, prowadzone są kanałami do źródeł w dolinie Jósva. Dziś głównym korytem, bogato zdobionym stalaktytami o imponujących rozmiarach, różnorodnych kształtach i kolorach, potok przepływa tylko w czasie powodzi, a przez resztę roku wody płyną przez Długą i Krótką Jaskinię Dolną utworzoną pod Baradlą. Tę ostatnią odkryto na długości 1 kilometra. Jaskinia Baradla okazała się też miejscem ciekawych odkryć archeologicznych: znaleziono tysiące fragmentów ceramiki i szczątków kostnych, pozostałości konstrukcji palowych i pieców oraz różnorodne przedmioty użytku codziennego świadczące o tym, że w części przylegającej do wejścia ludzie zaznaczyli swoją obecność już w neolicie. W 1987 roku nad jaskinią Baradla w odległości niespełna 400 metrów odkryto następną jaskinię. Do tej pory poznano ją do głębokości 87 metrów. Inne, znaczące jaskinie z płynącymi wewnątrz nich potokami, odkryto w wyniku badań prowadzonych w latach 1950-tych. Jaskinię Béke (7183 m) już wcześniej „zapowiadały" badania naukowe: sygnały ciśnienia wody wskazywały, że źródło Komlós, znajdujące się w odległości 400 metrów od źródła Jósva, prowadzi na powierzchnię wodę z niezależnej dużej jaskini. Korytarze tej jaskini są węższe, miejscami główne kanały zdobione stalaktytami na całej swej szerokości wypełnione są wodą, która tworzy śnieżnobiałe wapienne schody. W okolicy znajduje się jeszcze kilka częściowo odkrytych jaskiń, np. Jaskinia Wolności (3073 m), typowe jaskinie piętrowe Małych i Wielkich Źródeł Tohonya w Jósvafő oraz jaskinie Imre Vassa i Kossutha. W oparciu o sygnały ciśnienia wody stwierdza się, że do nich przylegają jeszcze znaczącej wielkości nieznane odcinki jaskiń.

Autor: ZSUZSANNA VADÁSZ
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

UROKI NIZIN I WYSOCZYZN

Największy obszar Węgier to **Wielka Nizina Węgierska**. Na wschodzie i południu ciągnie się poza granice kraju. Na północy graniczy ze Średniogórzem Północnym, a na zachodzie – z krainami Zadunajskimi: Średniogórzem Zadunajskim i rzeką Sió, która oddziela ją od Wysoczyzn Zadunajskich. Wielka Nizina Węgierska to najbardziej suchy i obfitujący w skrajności region. Tu najzimniejsze są zimy i najcieplejsze lata. Tu jest najwięcej słońca, co sprzyja rolnictwu, natomiast częste są też susze. Przez wiele tygodni może nie spaść ani jedna kropla deszczu. Roczny rozkład opadów jest również bardzo ekstremalny: na końcu wiosny i na początku lata jest dużo opadów, a w pozostałej części roku niewiele. To wymaga częstego podlewania roślin, aby zastąpić braki opadów.

Wysokość nad poziomem morza **Małej Niziny Węgierskiej** w porównaniu do Wielkiej Niziny Węgierskiej jest nieco wyższa, a jej ukształtowanie jest bardziej złożone. Część północna to idealna równina ukształtowana przez Dunaj, jego dopływy oraz wiatr. Południowa część powstała głównie w wyniku dewastacji. Mała Nizina Węgierska leży w północno-zachodniej części Węgier. Na północy graniczy z Dunajem, na zachodzie z Alpami, na południu z Bakony, a na wschodzie z Vértes i Gerecse. Północna jej część ciągnie się poza granice kraju do słowackiej Wyspy Żytniej. To nizina, na której trudno zaobserwować jakiekolwiek zróżnicowanie terenu.

Mała Nizina Więgierska powstała w wyniku opadania osadów morskich na zatopione i starte wierzchołki gór, na które następnie nałożyły się osady z rzek. Najgłębsze tereny znajdują się w północnej jej części, podczas gdy na południu odnaleźć można stożki napływowe. Środkowa część to idealna równina. Zachodnie położenie Małej Niziny Węgierskiej oraz bliskość gór powoduje, że jest tu więcej opadów niż na Wielkiej Nizinie Węgierskiej; zimy są łagodniejsze, a lato nie aż tak gorące. Susze również występują rzadziej. Niemal nieustannie wieje zachodni i północno-zachodni wiatr.

Wysoczyzny Zadunajskie i Mecsek leżą w południowej części Kraju Zadunajskiego. Na wschodzie graniczą z Dunajem, na północy z Balatonem i rzeką

Sió, na zachodzie i południu z Drawą. To rozległa kraina z łagodnymi zboczami. Rzeźbę jej przełamują wyłącznie odważne szczyty gór Mecsek i Villány. Tereny Wysoczyzn Zadunajskich niegdyś również zalewały morza. Naniesiona została tu gruba warstwa głównie gliny. W epoce lodowcowej na osady w niektórych miejscach nałożyły się lessy. Teren podzieliły uskoki, a rzeki dalej pogłębiały doliny. Na zachodzie powierzchnię pokrywają kamienie naniesione przez rzeki z Alp, na wschodzie natomiast grubsza jest warstwa lessu. Zachodnia część Wysoczyzn Zadunajskich należy do miejsc o najwyższym wskaźniku opadów. Przesuwając się na wschód, opady deszczu nieznacznie maleją. Lokalne potoki i rzeki obfitują w wodę, a pastwiska i łąki w bujną trawę. Jakość gleby jest zróżnicowana.

Autor: ZSUZSANNA VADÁSZ
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

NAJPIĘKNIEJSZE RZEKI

Dunaj to druga, co do długości, rzeka w Europie. Jej źródło znajduje się w Niemczech, w górach Szwarcwaldu, gdzie łączą się dwie rzeki. Płynąc na południowy wschód, rzeka pokonuje 2850 kilometrów, aby ujść do Morza Czarnego. Całe terytorium Węgier znajduje się w obszarze zalewowym Dunaju. Jego główny odcinek wynosi 417 kilometrów długości, w tym na odcinku długości 142 kilometrów jest rzeką graniczną, płynącą między Węgrami i Słowacją. Z trzystu jej dopływów trzydzieści jest żeglownych. Największym dopływem jest rzeka Cisa. Głębokość, szerokość i szybkość nurtu Dunaju jest bardzo różnorodna. W górnym odcinku nurt rzeki jest szybki, charakteryzuje się znacznym spadkiem poziomu wody, rozbija skały przybrzeżne, pogłębia koryto i transportuje powstały osad. W odcinku środkowym nurt wytraca swoją prędkość, a na ostatnim odcinku jest już bardzo wolny z niewielkim spadkiem. W tym miejscu gruboziarnisty osad jest w dużej mierze osadzany przez rzekę. W delcie Dunaju rzeka niemal przekształciła się w wodę stojącą, w tym miejscu bowiem opadają wszystkie osady, pozbawiając morze coraz większej powierzchni. Na równinach rzeka się poszerza, poniżej Belgradu osiąga szerokość 1 kilometra, ale na odcinkach w dolinach zwęża się, np. Cieśnina Kazańska ma tylko

151 metrów szerokości. Głębokość wody kształtuje się w sposób odwrotny do szerokości, na przykład w Cieśninie Kazańskiej przekracza 75 metrów, a na odcinku Budapeszteńskim waha się między 3-10 metrów. Formowanie się rzeki ma początek w epoce pliocenu. Z końcem pliocenu Dunaj sięgał już Małej Niziny Węgierskiej. Wtedy jednak zmierzał z północy na południe, a dziś przybrał kierunek z zachodu na wschód. Odcinek na Małej Nizinie Węgierskiej wykształcił się dopiero w plejstocenie. Najmłodszy odcinek rzeki to południowo-północny bieg po zachodniej stronie Dobrudży, który powstał dopiero pod koniec epoki plejstocenu. Dziś jest to ważna, międzynarodowa droga wodna. Masa całkowita transportowanych Dunajem towarów w 1987 roku wynosiła 100 milionów ton.

Cisa jest najdłuższym dopływem Dunaju. Kiedyś jej długość wynosiła 1419 kilometrów, dziś to zaledwie 966 kilometrów. Cisa na terenie Węgier dzieli się na trzy odcinki: Górna Cisa, między granicą państwa a Tokajem, Środkowa Cisa, od Tokaju do Tiszaug, i Dolna Cisa, od Tiszaug do południowej granicy państwa. Cisa granicę Węgier przekracza na równinie Szatmarsko-Berehowskiej, gdzie jej wezbrane nurty przemierzają kraj, meandrując. Średnia szerokość cieku wodnego wynosi od 191 do 236 metrów. Przy najwyższym poziomie wody w Szegedzie osiąga szerokość 350 metrów, a w Tiszadorogma – 6,7 kilometra. Cisa na długości 962 km zasilana jest przez liczne dopływy.

Autor: ZSUZSANNA VADÁSZ
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

NAJPIĘKNIEJSZE LASY

Węgry porasta około sto dwadzieścia tysięcy hektarów lasów, gdzie drzewostan często ma sto lub więcej lat. Głównym gatunkiem drzew w tych lasach jest dąb, a dokładniej cztery jego gatunki – bezszypułkowy, szypułkowy, burgundzki i omszony. Dęby stanowią około siedemdziesiąt tysięcy hektarów starych drzewostanów w kraju. Burze historii łatwiej było przetrwać wyższym regionom górskim, gdzie ocalały dominujące tu lasy bukowe. Kraj posiada trzydzieści tysięcy hektarów starej buczyny. Oczywiście większość rodzimych gatunków drzew też z łatwością osiąga wiek stu lat – są nimi na przykład lipy. Inne lasy, których poszczególne gatunki osiągają ponad sto lat, takie jak: grab, sosna lub

różne gatunki egzotyczne, są dziełem działalności człowieka i zajmują mniejsze obszary. Połowa starszych lasów leży na większych obszarach chronionych. Parki Narodowe Dunaj-Ipola i Lasów Bukowych dysponują obszarami leśnymi przekraczającymi dziesięć tysięcy hektarów. W Zemplén, Vértes i Mecsek znajduje się 4-5 tysięcy hektarów; 2-3 tysiące hektarów zdobi wzgórza Budzińskie, Őrség, Matrę i Bakony. Wiele mniejszych, liczących kilkadziesiąt hektarów lasów, jest rozproszonych po innych chronionych obszarach kraju.

Najpiękniejszą częścią Parku Narodowego Dunaj-Drawa to las Gemenc, będący jednym z największych zalesionych obszarów zalewowych w kraju, osiągający około trzydziestu kilometrów długości. Niektóre jego rejony są dla człowieka niedostępne.

Dolina Szalajka jest jednym z najpiękniejszych miejsc w Górach Bukowych. W potoku Szalajka żyją pstrągi, a wśród źródeł potoku znajduje się najpiękniejsza atrakcja przyrodnicza kraju, wodospad Fátyol. W dolinie znajduje się rezerwat dzikiej przyrody, a także prowadzi tędy droga Kolei Leśnej w Szilvásvárad.

Las Farkaserdő znajduje się w komitacie Vas, w granicach miejscowości Bejcgyertyános i Káld. To prawdziwie romantyczne miejsce z przewalonymi „drzewami-świadkami", źródłem Marii Teresy i niespełna czterystuletnim lasem pierwotnym.

Bükkszentkereszt to druga, najwyżej położona miejscowość na Węgrzech, i szczytowy punkt Parku Narodowego Gór Bukowych. Otaczające go lasy słusznie otrzymały miano jednych z najpiękniejszych w kraju.

Cudowną atrakcją jest las badacsonyski wraz z geologicznym i botanicznym szlakiem przyrodniczym pochodzenia wulkanicznego, otaczającym górę Badacsony.

Częścią Parku Narodowego Wzgórz Balatońskich jest fantastycznej urody okolica góry Somló. Winnice w niższych partiach zastępują gaje z wieloma chronionymi gatunkami roślin i zwierząt. Tu znajdują się również ruiny zamku Somló.

Najpiękniejszym miejscem wędrówek w Bakony jest niemal czterokilometrowa, romantyczna dolina ze skalistymi wąwozami, której część stanowi las w Dolinie Cuha, dający schronienie niezliczonym gatunkom roślin i zwierząt, będących pod ochroną. Funkcjonuje tu ponadto ścieżka edukacyjna z leśną salą wykładową.

Autor: ZSUZSANNA VADÁSZ
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

WĘGRY: OJCZYZNA WÓD LECZNICZYCH – NAJPIĘKNIEJSZE UZDROWISKA

Dzięki ukształtowaniu ziemi pod Kotliną Karpacką skorupa ziemska jest stosunkowo cienka i wynosi 23-27 kilometrów. Dzięki temu blisko powierzchni znajduje się górny płaszcz ziemski o wysokiej temperaturze. Ponad tym płaszczem znajdują się formacje magazynujące wodę, które są w stanie ją uwolnić – to warstwy wodonośne. Zaopatrzenie w wodę termalną na Węgrzech jest znaczące w skali światowej i wyjątkowe w skali europejskiej. Większość wód mineralnych i leczniczych zawiera rozpuszczone minerały i posiada właściwości lecznicze, to znaczy odpowiednie do kąpieli i kuracji pitnych. Obecnie istnieje ponad tysiąc źródeł, które dostarczają gorącą wodę o temperaturze przekraczającej 30 °C, a znaczna jej część zawiera wodę leczniczą. Niemal w każdym regionie Węgier występuje woda termalna.

Już z oddali widoczne jest, unikatowe w skali europejskiej, źródło termalne i wapienne – wzgórze **Egerszalók**. Wzgórza solne utworzyła woda termalna z zawartością wodorowęglanu wapnia o temperaturze 65-68 °C, wypływająca z głębokości 410 metrów. Źródło ukryte w cieniu sosen to naprawdę spektakularny widok.

Hévíz to lecznicze jezioro z torfowym dnem liczące wiele tysięcy lat, zasilane jest przez kilka bogatych w minerały, zimnych i ciepłych źródeł, znajdujących się w jaskini na głębokości 38 metrów. Temperatura wody przy źródle wynosi 38,5 °C, a temperatura jeziora 24–38 °C. Jezioro jest największym na świecie jeziorem leczniczym z wodą termalną i dnem torfowym.

Miskolctapolca jest słynne z gorących źródeł w jaskini. Wody o temperaturze 30 °C oraz klimat jaskini są lecznicze, w szczególności zalecane są w przypadku zapalenia stawów. Zawartość soli jest jednak niższa niż wód leczniczych, wynosi

bowiem mniej niż 1000 miligramów/litr, dzięki czemu można się w niej kąpać bez ograniczeń czasowych.

Budapeszteńskie Kąpielisko Lecznicze Széchenyiego jest jednym z najpiękniejszych kompleksów w Europie. Budowę rozpoczęto w 1909 roku. Zaopatrzenie w wodę termalną zapewnia obecnie, przekazana do użytku w 1938 roku studnia nr II Świętego Stefana, w której woda osiąga temperaturę 74 i 76 stopni C. Zimna woda pozyskiwana jest z 6-ciu mniejszych studni. Kąpielisko w całości ma charakter zabytkowy. Budynek zbudowano w stylu neorenesansowym, w niewielkiej tylko części neobarokowym. Z punktu widzenia artystycznego wybitnym dziełem jest kopuła nad halą główną.

Zaopatrzenie w wodę termalną **Kąpieliska Gellerta** pochodzi ze źródeł znajdujących się wewnątrz budapeszteńskiej góry Gellerta. Jest to woda termalna z zawartością wodorowęglanu magnezu i chlorku siarczanu ze znaczną ilością jonów fluorkowych. Już w XIII wieku król Andrzej II założył w tym miejscu lazaret i kąpielisko. W czasach tureckich kąpielisko znajdujące się na miejscu dzisiejszego Gellerta nosiło nazwę Acsik Ilidse, co zostało utrwalone w zapiskach podróżnika Ewlija Czelebiego. Kąpielisko Gellerta jest wybitnym dziełem węgierskiej secesji. Dziesięć okien wielkiej hali przedstawiających sceny z epopei Jánosa Aranya „Śmierć Budy" wykonał Miksa Róth. Damskie i męskie oddziały kąpieliska zdobi ceramika Zsolnay.

FORRÁS / BIBLIOGRAFIA

http://anp.nemzetipark.gov.hu/tortenet

http://budapest.hu/Documents/varosfejlesztesi_koncepcio_2011dec/09_Epitett_es_termeszeti_ertekek.pdf

http://budapestcity.org/09-furdok/index-hu.htm

http://cograf.hu/lexikon/foldrajz/balaton.html

http://fhnp.nemzetipark.gov.hu/vedett_osszefoglalo

http://labirintus.eu/barlang/

http://magyarnemzetiparkok.hu/bukki-nemzeti-park/

http://magyarnemzetiparkok.hu/ferto-hansag-nemzeti-park/

http://mek.oszk.hu/00500/00574/html/

http://www.barlang.hu/pages/tvtanf/Mo_barlangjai.htm

http://www.egerszalokinfo.hu/hoforras.html

http://www.erdekesvilag.hu/13-erdekesseg-a-dunarol/
http://www.gyogyvizek.hu/hirek/a-10-legszebb-magyar-furdo-kepekkel.html
https://ariadneegyesulet.hu/magyarorszag-barlangjai
https://csodalatosbalaton.hu/latnivalok/termeszeti-ertekek/hevizi-to-gyogyaszat-vederdo-kura-heviz
https://gyereatiszatora.blog.hu/2015/06/18/10_szuper_latnivalo_a_tisza-tavon_es_kornyeken
https://hegy.lap.hu/magyarorszag_hegysegei/25642601
https://hu.wikipedia.org/wiki/Barlangf%C3%BCrd%C5%91
https://hu.wikipedia.org/wiki/Budapest_v%C3%A9dett_term%C3%A9szeti_%C3%A9rt%C3%A9keinek_list%C3%A1ja
https://hu.wikipedia.org/wiki/Budapesti_Libeg%C5%91
https://hu.wikipedia.org/wiki/Duna
https://hu.wikipedia.org/wiki/Gell%C3%A9rt_gy%C3%B3gyf%C3%BCrd%C5%91
https://hu.wikipedia.org/wiki/Gell%C3%A9rt-hegy
https://hu.wikipedia.org/wiki/Kisalföld
https://hu.wikipedia.org/wiki/Kiskuns%C3%A1gi_Nemzeti_Park
https://hu.wikipedia.org/wiki/Magyarorsz%C3%A1g_gy%C3%B3gyvizei
https://hu.wikipedia.org/wiki/Margit-sziget
https://hu.wikipedia.org/wiki/Sz%C3%A9chenyi_gy%C3%B3gyf%C3%BCrd%C5%91
https://hu.wikipedia.org/wiki/Velencei-t%C3%B3
https://mindenamieger.blogspot.com/2015/04/az-orszagban-egyedulallo-termeszetes.html
https://miskolciszemelvenyek.blog.hu/2017/09/15/a_barlangfurdo_443
https://mtvsz.hu/dynamic/budapest_termeszeti_ertekei_2017_es_allapot.pdf
https://nlc.hu/utazas/20130615/a-10-legszebb-magyar-erdo/
https://orszaginfo.magyarorszag.hu/informaciok/tarsadalom/tajegyseg.html
https://port.hu/adatlap/film/tv/budapest-termeszeti-ertekei--budapest-termeszeti-ertekei/movie-121242?section=tv&title=budapest-termeszeti-ertekei-budapest-termeszeti-ertekei&id=movie-121242
https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/termeszettudomanyok/foldrajz/regionalis-foldrajz/magyarorszag-foldrajza/az-alfold
https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/termeszettudomanyok/foldrajz/regionalis-foldrajz/magyarorszag-foldrajza/a-kisalfold-es-a-nyugat-magyarorszagi-peremvidek
https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/termeszettudomanyok/termeszetismeret/ember-a-termeszetben-6-osztaly/magyarorszag/a-dunantuli-kozephegyseg
https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/termeszettudomanyok/termeszetismeret/ember-a-termeszetben-6-osztaly/magyarorszag/az-eszaki-kozephegyseg
https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/termeszettudomanyok/termeszetismeret/ember-a-termeszetben-6-osztaly/magyarorszag/az-alpokalja
https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/termeszettudomanyok/termeszetismeret/ember-a-termeszetben-6-osztaly/magyarorszag/a-dunantuli-dombsag-es-a-mecsek

https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/termeszettudomanyok/termeszetismeret/ember-a-termeszetben-6-osztaly/barangolasok-a-kornyezetunkben/ismert-magyarorszagi-tavak-kialakulasa

https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/termeszettudomanyok/termeszetismeret/ember-a-termeszetben-6-osztaly/magyarorszag/a-kisalfold

https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/termeszettudomanyok/termeszetismeret/ember-a-termeszetben-6-osztaly/magyarorszag/a-dunantuli-dombsag-es-a-mecsek

https://vjm.hu/neusiedlersee

https://welovebudapest.com/2018/04/21/a-fovaros-legnagyobb-kiterjedesu-allovize-irany-a-naplas-to/

https://welovebudapest.com/hely/margitsziget-2/

https://wwf.hu/archivum/2018ev/4/szazeves-erdok-magyarorszagon

https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/pannon-pannon-enciklopedia-1/magyarorszag-foldje-1D58/magyarorszag-tajai-2807/vulkani-es-egyeb-hegysegeink-karatson-davidmakadi-mariann-29FA/vulkani-hegysegeink-mai-arculata-29FD/

https://www.bfnp.hu/

https://www.bfnp.hu/hu/altalanos-informaciok

https://www.bfnp.hu/hu/hevizi-to-tt

https://www.budapest.com/budapest_kalauz/latnivalok/furdok/szechenyi_gyogyfurdo.hu.html

https://www.danubiushotels.com/hu/magazin/margitsziget-5-legendas-hely-5-szuper-elmeny

https://www.dunaipoly.hu/hu/helyek/bemutatohelyek/pal-volgyi-barlang

https://www.ferto-hansag.hu/hu/igazgatosag.html

https://www.futas.net/hungary/Budapest/Margitsziget/margitsziget.html

https://www.idegenvezetok-veszprem.org/idegenvezetes-a-balatonon/balatoni-erdekessegek.html

https://www.origo.hu/tudomany/20170203-magyarorszag-vilagviszonylatban-is-jelentos-termal-es-gyogyvizkeszlettel-rendelkezik-aminek-erdekes.html

https://www.origo.hu/utazas/20150514-a-duna-ahogy-a-legtobben-meg-sohasem-lathattak.html

https://www.orszagjaro.net/uticel/tisza-to/

https://www.szeretlekmagyarorszag.hu/ezek-a-legszebb-magyar-erdok/

https://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop412A/2011_0025_kor_2/ch15s02.html

https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-0019_furdokultura/ch06s02.html

https://www.tripadvisor.co.hu/Attractions-g274881-Activities-c40-t255-Hungary.html

https://www.turautak.com/cikkek/turautak/cuha-volgyi-tanosveny.html

https://www4.vizugy.hu/vizrendezes/folyo_togazdalkodas/folyok/tisza

www.geografia.hu

HÍRES MAGYAR RÉGIÓK ÉS VÁROSOK

Szerző: BAYER MÓNIKA

RÉGIÓK ÉS VÁROSOK

Magyarországon az Európai Unió követelményeinek megfelelően regionális területbeosztás működik. Ez a régiós felosztás elsősorban az Európai Unió statisztikai alapon (NUTS) nyugvó támogatási rendszere miatt jött létre. Magyarország regionális beosztásáról 1999. évi XCII. törvény értelmében, ami az 1996. évi XXI. törvény módosítása rendelkezik. Eszerint hét régiót hoztak létre. Egy-egy régió területén két-három megye található (19 megye). A régiók bemutatása mellett, az ország fővárosát és a Balaton környékét, jelentősebb városait illetve a borvidékeit, hagyományos ételeit, élelmiszereit mutatom be.

Az így kialakított rendszer szerint a magyarországi régiók a következő megyékből állnak:

Közép-Magyarország

Közép-Dunántúl

Nyugat-Dunántúl

Dél-Dunántúl

Észak-Magyarország

Észak-Alföld

Dél-Alföld

Közép-Magyarország: az 1800-as években Budapestet a sütemények, a cukrászdák fővárosának is nevezték. Több neves cukrász alkotta meg máig világhírű cukrászati termékét, mint a Dobos torta, a minyon (Gerbeaud), Zserbó szelet. A süteményeken túl innen indult világhírű útjára a konyakos meggy, a Zwack Unicum és a Törley pezsgő is. A Pest megyei Vecsésen, a savanyított káposztafeldolgozás központja alakult ki.

Nyugat-Dunántúl: a régiót egykor a nyugat gyümölcskertjének hívták. A térség gyümölcsösei (alma, körte, gesztenye) és termékeny talaja bőséges termést biztosít a mai napig. A fejlett állattenyésztés és tejfeldolgozás végett ízletes sajtok, tejtermékek, élelmiszerek származnak a térségből. A kedvelt karácsonyi sütemény, a pozsonyi kifli szintén a Nyugat-Dunántúlról származik.

Közép Dunántúl: a Bakony hegyvonulata, a Balaton közelsége kedvez a gyümölcsösöknek, a gabona-, kukoricatermesztésnek valamint a szőlőültetvényeknek.

Dél-Dunántúl: az ország legmelegebb vidéke, így kedvező a gabona- valamint a gyümölcs- és zöldségtermesztésnek. A burgonyás-hagymás ételek mellett inkább hal és sertéshúsból készült ételeket készítettek és hozzá sok-sok gyümölcsöt.

Dél-Alföld: a makói hagyma, a kalocsai és a szegedi paprika valamint a gyulai kolbász szülőhazája ez a térség. Az alföldi termékeny talajon zamatos zöldségeket termelnek, továbbá szőlőültetvényeiről, gyümölcsös kertjeiről is híres e vidék.

Észak-Alföld: a szikes talaja, homokos területe az állattenyésztés és a növénytermesztés egyaránt fejletté vált. A régió területéről származik a híres szabolcsi-nyírségi alma, a besztercei és a szatmári szilva. A régió területén élő pásztorok hagyománya a tájegységre jellemző ételek, mint a lebbencsleves, lebbencs tészta valamint a szív alakú mézeskalácsok, a vásári perec.

Észak-Magyarország: a régió nagy részérót hegy és dombvidék alkotja. A régió jellegzetes gyümölcsei: a barack, a dinnye, a szőlő. a Régió jellegzetes étele a pászka, a sárgatúró, a palóc vidéken a sztrapacska illetve a sokféle rétes.

Szerző: BAYER MÓNIKA

KÖZÉP-MAGYARORSZÁG

Régióközpont: Budapest

Megyék: Pest megye, Budapest

Települések száma: 188

Megyei jogú város: Budapest, Érd

Közép- Magyarország régió: az ország központi területén helyezkedik el, Pest megye és Budapest alkotja. Központja az ország fővárosa Budapest, amely azonban önálló területi egység, nem tartozik Pest megyéhez. Budapest élete szorosan összefügg a körülötte fekvő városokkal, településekkel. Pest megye az ország egyik legnagyobb lélekszámú megyéje, sokan az agglomeráció területéről

járnak dolgozni naponta, ugyanakkor előfordul, hogy a peremvárosokban vállalnak munkát budapesti lakosok.

Számtalan műemlék, természetvédelmi terület, kirándulóövezet található e területen, a megye sok lehetőséget kínál kirándulásra, pihenésre egyaránt. Domborzata változatos, hegység és dombság illetve síkság is megtalálható (pl. Holdvilág-árok, Rám-szakadék, Ördögmalom-vízesés). A természetvédelmi területek közül a Kiskunsági Nemzeti Park és a Duna-Ipoly Nemzeti Park jelentős hányada Pest megyéhez tartozik. Ez utóbbi Nemzeti Park területén található Magyarország földrajzi középpontja Pusztavacs határában. Az ország legnagyobb botanikus kertje szintén a megyében, Vácrátóton található. 27 hektáron hazánk leggazdagabb előnövény gyűjteménye minden évszakban csodálatos látványt nyújt az ide látogatóknak. A régió területén található Közép-Európa egyetlen Medveotthona mely 1998-ban nyitotta meg kapuit Veresegyházon. Több tucat medve, farkas és két rénszarvas is él a közel öt és fél hektár területen kialakított menhelyen.

Közép-Magyarország egyik legfontosabb turisztikai körzete a Dunakanyar. A Duna folyásiránya ezen a szakaszon megváltozik, a Börzsöny és a Visegrádi- hegység között nyugat-keletiről észak- déli irányt vesz, Magyarország egyik legszebb panorámájával lenyűgöző kilátást biztosítva a kilátó pontokról. A Dunakanyar (kultúrtáj) a világörökségi várományosi (jelölti) listáján is szerepel. 2006 óta a Dunakanyar védőszentje Szent Hedvig, lengyel királynő.

Pest megye nevezetességei közül Gödöllőn található Magyarország egyik legnagyobb barokk kastélya, a Garassalkovich- kastély, amely az 1870-es években I. Ferenc József és Erzsébet királyné kedvelt rezidenciája volt.

Turisztikai szempontból fontosabb városok, települések:

Pest megye:

Gödöllő:

Gödöllői Királyi Kastély

Gödöllői Arborétum

Visegrád:

Visegrádi vár

Visegrádi királyi palota

Salamon- torony

Szentendre:

Barokk főtér

Szentháromság- szobor

Templom- domb

Szentenderei Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Skanzen

Vác:

Váci püspöki székesegyház

Fehérek temploma

Váci diadalív

Fót:

Katolikus templom

Ráckeve:

Gótikus stílusú szerb templom

Savoyai- kastély

Zsámbék:

Középkori premontrei templom romja

Szerző: BAYER MÓNIKA

KÖZÉP-DUNÁNTÚL

Régióközpont: Székesfehérvár

Megyék: Fejér, Komárom-Esztergom és Veszprém megye

Települések száma: 401

Megyei jogú város: Székesfehérvár, Tatabánya, Veszprém, Dunaújváros

Közép-Dunántúl régió: a Dunántúl középső részén helyezkedik el. A régiót közigazgatásilag három megye: Fejér, Komárom-Esztergom és Veszprém alkotja, „királyi régió" néven is említik. Mindhárom megye kiemelt szerepet tölt be a magyar történelemben, évszázadokra visszanyúló hagyományokkal rendelkeznek. Székesfehérvár a régió központját a királyok városaként emlegetik, több mint ötszáz éven keresztül koronázó város és királyi székhely volt, jelenleg is püspöki székhely. Esztergom a mai napig a magyar katolikus egyház központja, valamint érseki székhely. Veszprém városát a királynék városának is nevezik és érseki székhely. A három megye közül Fejér megye a legfejlettebb, régióközpont, közlekedésföldrajzi és gazdasági szempontból is jelentős csomópont. A régió területén két Nemzeti Park, természeti látnivaló, arborétumom található: a Balaton-felvidéki Nemzeti Park, a Duna-Ipoly Nemzeti Park, a Pákozd és Sukoró közelében az ingókövek, a Folly Arborétum (Badacsonyörs), Alcsútdoboz Arborétum. A Balatontól északra a Veszprémi Állatkert gazdag állatvilágával várja a kikapcsolódni vágyókat. Idegenforgalom szempontjából a régió kiemelt jelentőségű. A Balaton, a Velencei-tó, a Dunántúli- középhegység egy része, igy a Bakony, a Gerecse és a Vértes hegység számos lehetőséget biztosít a kirándulni, pihenni vágyók számára.

A régió területéről származó hagyományos termékek a herendi porcelán, az ajkai kristály és a pápai sonka. Közel 30 éve sok turistát vonz az országos hírű fesztivál, a Művészetek Völgye, amely egy héten át zajlik hat településén, a nyár közepén (Kapolcs, Vigántpetend, Taliándörögd, Monostorapáti, Öcs és Pula).

Turisztikai szempontból fontosabb városok, települések, látnivalók:

Fejér megye

Székesfehérvár:

Nagyboldogasszony – bazilika (Romkert)

Püspöki palota és Püspöki könyvtár

Országalma

Szent- Anna kápolna

Heimer- ház/ Heimer-Font-Caraffa épülettömb-> Székesfehérvár belvárosának kiemelkedő értékű és védett műemléki barokk épületegyüttese

Bory- vár

Agárd:

Gárdonyi Géza Emlékház

Pákozd:

Pákozdi csata emlékműve

Martonvásár:

Brunszvik –kastély

Komárom- Esztergom Megye

Esztergom:

Esztergomi bazilika

Esztergomi vár

Mária Valéria híd

Komárom:

Komáromi erődrendszer-> világörökséglistára jelölt helyszín

Tata:

Eszterházi- kastély, Angolkert

Tatai vár

Öreg- tó

Tatabánya:

Turul- emlékmű

Veszprém Megye

Veszprém:

Várnegyed (Szent Mihály- székesegyház, Gizella- kápolna, Érseki palota, Tűztorony)

Óváros tér

Szent István völgyhíd

Szigliget:

Szigligeti várrom

Tapolca:

Tavasbarlang

Malomtó és vízimalom

Csesznek:

Cseszneki vár

Sümeg:

Sümegi vár

Felhasznált irodalom:

Szerző: BAYER MÓNIKA

NYUGAT-DUNÁNTÚL

Régióközpont: Győr

Megyék: Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megye

Települések száma: 655

Megyei jogú város: Győr, Sopron, Szombathely, Zalaegerszeg, Nagykanizsa

Nyugat-Dunántúl régió: az ország nyugati határa mentén, észak-déli irányban Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megyéket foglalja magába, valamint öt megyei jogú várossal büszkélkedhet. Érdekesség, hogy a régió négy országgal is határos: Szlovákia, Ausztria, Szlovénia és Horvátország. Ennek következtében nagymértékű nemzetközi átmenő forgalommal rendelkezik ezen kívül a régió területe kedvelt turisztikai célpont is egyben.

A régió északnyugati határa mentén fekszik Sopron, a hűség városa. 1921. december 14-ei népszavazás alkalmával a soproni és környező településeken élők szavaztak arról, hogy Magyarországhoz vagy Ausztriához akarnak tartozni. A szavazás tiszteletére ezt a napot a Magyar Kormány, a Hűség Napjává nyilvánította. A város közelében található a Fertő (gyakran Fertő tó), Közép-Európa harmadik legnagyobb állóvize. Nagyobb része Ausztriához, a többi pedig Magyarországhoz tartozik. A Fertő-táj és ennek részeként maga a tó is

a világörökség része. Idegenforgalom szempontjából is jelentős, a kerékpárosok körében egyre népszerűbb, hiszen kiváló bicikliutak, infrastruktúrák, szervizek valamint gondozott strandok fogadják a kirándulni vágyókat. A régió területe nemzeti parkok, természeti látnivalók, arborétumok tekintetében rendkívül gazdag, a Jeli Arborétum (Kám), az Örségi Nemzeti Park, az Írottkő Natúrpark, a Pannonhalmi Apátsági Arborétum, a Kámoni Arborétum, a Sárvári Arborétum, a Fertő–Hanság Nemzeti Park valamint a Szalafő-Pityeszer, Őrségi Népi Műemlékegyüttes is itt található. Kőszeg határában kedvelt kirándulóhely a Hétforrás nevű. A régió központjában, Győrben a Xantus János Állatkert nyújt élményekben gazdag kikapcsolódást az ide látogatóknak.

Turisztikai szempontból fontosabb városok, települések, látnivalók:

Vas megye:

Szombathely:

Szombathelyi székesegyház, Fő tér, Ferences templom, Szombathelyi zsinagóga

Kőszeg:

Jurisics- vár

Öregtemplom

Chernel- ház

Szentháromság szobor

Ják:

Jáki templom

Szent Jakab – kápolna

Sárvár:

Nádasdy- vár

Vép:

Erdődy-kastély és Arborétum

Győr-Moson-Sopron megye:

Győr:

Történelmi belváros (Püspökvár, Győri bazilika, Karmelita templom, Győri Nemzeti Színház, Városháza, Orsolyita templom és rendház)

Zsinagóga

Evangélikus öregtemplom

Kálvária- domb

Sopron:

Tűztorony

Fabricius- ház

Storno- ház

Szent Mihály- templom

Szent György-templom

Eszterházi- paloták

Soproni vár

Középkori zsinagóga

Fertőd:

Eszterházi- kastély és parkja

Nagycenk:

Széchenyi- kastély

Pannonhalma:

Pannonhalmi Bencés Főapátság (a világörökség része)

Mosonmagyaróvár:

Vár és erődrendszer (13. századtól)

Zala megye:

Hévíz:

Hévizi-tó

Szanatórium parkja

Keszthely:

Festetics- kastély és parkja

Helikon park

Szerző: BAYER MÓNIKA

DÉL-DUNÁNTÚL

Régióközpont: Pécs

Megyék: Baranya, Somogy és Tolna megye

Települések száma: 655

Megyei jogú város: Pécs, Kaposvár, Szekszárd

Dél-Dunántúl régió: az ország dél- nyugati részén helyezkedik el. A régiót közigazgatásilag három megye Baranya, Somogy és Tolna alkotja, melynek központja Pécs, egyben gazdasági, szolgáltatási, kulturális, és oktatási központ, egyetemi város. Az UNESCO által 2000-ben a világ kulturális öröksége részének nyilvánította Pécs belvárosában található ókeresztény sírkamrákat, ahová a város ókeresztény lakói temetkeztek a 4. században. A város, vallási értékek, a történelmi épületek valamint múzeumi kiállítások és kulturális élettekintetében egyaránt igen gazdag. 2010-ben az Európa Kulturális Fővárosa volt. A világhírű Zsolnay porcelán termékek, az egyedi máz és festéstechnikának, a kézzel készített gazdag színárnyalatnak köszönhetően egyszeri és megismételhetetlen alkotások. A régió legfejlettebb térségei: Pécs, Kaposvár, Szekszárd és a Balaton partján fekvő Siófok környéke, azonban a terület nagy része Magyarország aprófalvas térségei közé tartozik (pl.: Ormánység, Belső-Somogy). Tolna megyében Pakson, a Duna mentén tálálható Magyarország egyetlen atomerőműve, amely a hazai villamos-energiatermelés kb. felét adja.

A régió területén található Duna-Dráva Nemzeti Park 49 ezer hektárra kiterjedő területe természetvédelmi érték. Ennek a területének egy része a Gemenci erdő, mely oltalom alatt álló ártéri erdőterület valamint a Gemenci Vadrezervátum, őshonos gímszarvasokkal, vaddisznókkal, őzekkel.

Az idegenforgalom kiemelkedő szerepet játszik a régió gazdaságában, nemzetközileg is híres gyógy- és termálfürdők (pl. Harkány, Sikonda, Szigetvár),

történelmi és építészeti emlékek, várak (pl. Mohácsi Történelmi Emlékhely, Szigetvári vár, Siklósi vár, Szennai Néprajzi Múzeum) és a területén lévő öt borvidék (Balatonboglári, Szekszárdi, Villányi, Tolnai, Pécsi) neves pincészetei egyaránt kedvelt úticélok.

Turisztikai szempontból fontosabb városok, települések, látnivalók:

Baranya megye:

Pécs:

Széchenyi tér (Gázi Kászmin pasa dzsámija, a „Dzsámi" és a Zsolnay-kút)

Pécsi székesegyház, Pécsi ókeresztény sírkamrák, Pécsi püspöki palota

Victor Vasarely Múzeum, Zsolnay Múzeum, Csontváry Múzeum

Villány:

Borospincék

Szigetvár:

Szigetvári vár

Mohács:

1526-os történelmi emlékhely

Siklós:

Siklósi vár

Somogy megye:

Kaposvár:

Nagyboldogasszony- székesegyház

Desedai kilátó

Kaposmérő: Kassai-völgy ősmagyar jurták, lovasíjászat

Balatonboglár:

Xantus Janos Gömbkilátó

Tolna megye:

Szekszárd:

Régi megyeháza, Szentháromság- szobor

Ozora:

Ozorai Várkastély

Paks:

Paksi Atomerőmű Látogatóközpont

Dunapart, Dunakorzó, a Vadgesztenyesor (védett százéves fasor)

Simontornya:

Simontornyai vár

Szerző: BAYER MÓNIKA

ÉSZAK-MAGYARORSZÁG

Megyék: Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megye

Régióközpont: Miskolc

Települések száma: 610

Megyei jogú város: Miskolc, Eger, Salgótarján

Észak-Magyarország régió: az ország északkeleti részén helyezkedik el. Három megye található a területén: Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megye, központja Miskolc.

A régió gazdaságát régebben természeti adottságai és történelmi hagyományai miatt elsősorban a nehézipar és a bányászat határozta meg. A gazdasági szerkezetváltás után ezek az iparágak leépültek és az ipari termelés visszaesett. Újabban azonban az épülő autópályák mentén és a Közép-Magyarországhoz legközelebb fekvő nyugati térségekben már érezhető a gazdasági fejlődés. A régió természeti értékeit három nemzeti park őrzi: a Bükki Nemzeti Park, az Aggteleki Nemzeti Park és a Duna- Ipoly Nemzeti Park, amely a középmagyarországi régiónak is része. Magyarország történelmi borvidékei közül ebben a régióban található: az Egri borvidék, Mátrai borvidék, Bükki borvidék és a Tokaj- hegyaljai borvidék, a világ első zárt borvidéke 1737 óta. A magyarországi

Tokaji borvidéken előállított Tokaji Aszu valamint az Egri borvidék vörösbora az Egri bikavér egyaránt nemzeti hungarikum.

A régió területe kulturális és természeti adottságokban egyaránt gazdag, ami az idegenforgalom szempontjából is fontos szerepet tölt be. A régió területén több termál és gyógyfürdő várja, a piheni, kikapcsolódni vágyókat (Eger, Demjén, Mezőkövesd Zsóry-fürdő). Számtalan vár és várrom (pl. Eger, Füzér, Szerencs, Bodrogkőváralja), történelmi helyszín (Gönc, Vizsoly), gazdag népi kultúra is fellelhető (Matyó hímzés- Mezőkövesd, Tard). 1588-ban Károli Gáspár **gönci református lelkész itt alapította meg** az ország könyvnyomdáját, hogy az általa magyar nyelvre lefordított Bibliát kinyomtassák. A Vizsolyi Biblianyelvezetében hozzájárult a magyar kultúra és a nyelv fejlődéséhez, elterjedéséhez és egyben kulturális és hitéleti szerepe is jelentős a nemzet történelmében.

Az UNESCO világörökségi helyszínek közül Hollókő-Ófalu és táji körzete valamint az Aggteleki-karszt és a Szlovák-karszt barlangjai (Szlovákiával közös terület). Az ország legrégebbi, 1777 óta folyamatosan működő porcelángyára Hollóháza község nevéhez fűződik. A régió központjában található Miskolci Állatkert és Kultúrpark Magyarország legrégebbi múltra visszatekintő állatkertje.

Turisztikai szempontból fontosabb városok, települések, látnivalók:

Borsod-Abaúj- Zemplén megye:

Miskolc:

Deszkatemplom

Diósgyőri vár

Miskolctapolca

Lillafüred

Sárospatak:

Rákóczi vár

Aggtelek/Jósvafő:

Baradla-barlang

Tokaj (történelmi borvidék):

Pincesor

Vizsoly:

Református templom

Nógrád megye:

Salgótarján:

Somoskői vár

Hollókő:

Hollókői vár

Heves megye:

Eger:

Egri vár

Egri Bazilika

Minaret

Szépasszony-völgy

Parád/Gyöngyös:

Kékes, Kékestető: Magyarország legmagasabb pontja, 1015 m

Szilvásvárad:

Szilvásváradi Lipicai ménes

Szalajka-völgy, Fátyol-vízesés

Szerző: BAYER MÓNIKA

ÉSZAK-ALFÖLD

Megyék: Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye

Régióközpont: Debrecen

Települések száma: 389

Megyei jogú város: Debrecen, Szolnok, Nyíregyháza

Észak-Alföld régió: Magyarország keleti részén helyezkedik el, három megyét foglal magába: Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg. Területét illetően az ország második legnagyobb régiója. Az ország mezőgazdasági területének egy ötöde található a régió területén, több mint felén intenzív agrárgazdálkodás folyik.

Közlekedésföldrajzi szempontból mindhárom megyeszékhely csomóponti szerepet tölt be, logisztikai központ (közúti, vasúti valamint a regionális repülőterek a gazdaság élénkítésében kulcsszerepet játszanak- pl. Debrecen, Szolnok). A megye fő vonzereje Debrecen történelmi műemlékei, néprajzi emlékei valamint a nemzetközi hírű egyeteme valamint a turizmus szempontjából a világörökség részét képező Hortobágy és jelképe a kilenclyukú híd, a Tisza-tó valamint a gyógy- és termálfürdők (Hajdúszoboszló, Debrecen, Cserkeszőlő, Nyíregyháza-Sóstófürdő). Turisztikai szempontból szintén jelentős szerepet tölt be a rendszeresen megrendezésre kerülő Virágkarnevál (Debrecen), a Hortobágyi Lovasnapok. A Hortobágyi Nemzeti Park, a puszta Európa legnagyobb összefüggő füves területe, kulturális örökség része. A nemzeti park jelképe a hortobágyi kilenclyukú híd.

Az ország északkeleti részén fekvő Szabolcs-Szatmár Bereg megyében a szántóföldek, legelők valamint a gyümölcsösök (alma, szilva) a jellemzőek. Nyíregyháza, a megyeszékhely, többek között neves állatparkkal rendkívül különleges állatgyűjteménnyel rendelkezik. A 30 hektáros területen közel 5000 állat él a természeteshez közeli épített környezetben. Az ide látogatók, mintha egy világkörüli utazáson vennének részt, hiszen világrészek csoportosításban láthatóak állatok. 2015-ben Európa legjobb állatkertje címét nyerte el.

Jász-Nagykun-Szolnok megye Kelet-Magyarország középső részén található, a Tisza folyó két oldalán. A megye teljes területe síkság, a napsütéses órák száma magas, így a jó minőségű termőföldeken fejlett a mezőgazdasággal (búza-, rizs-, kukoricatermesztés) és az állattenyésztéssel (sertés-, juh-, szarvasmarhatenyésztés) rendelkezik.

Az észak-alföldi térség legkisebb városa **Máriapócs**, amely nemzeti kegyhely lelkigyakorlatok, zarándoklatok, búcsúk színhelye.

Turisztikai szempontból fontosabb városok, települések, látnivalók:

Hajdú-Bihar megye:

Debrecen:

Református Nagytemplom, Református Kollégium,

Hortobágy:

Hortobágyi puszta, Kilenclyukú híd

Jász-Nagykun-Szolnok megye:

Szolnok:

Belvárosi templom

Jászberény:

Ferences templom és kolostor

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye:

Nyíregyháza:

Szent Miklós-székesegyház, Nyíregyháza, Sóstó Gyógyfürdő6.

Nyírbátor:

Református templom és fa harangtorony

Szerző: BAYER MÓNIKA

DÉL-ALFÖLD

Megyék: Bács-Kiskun, Békés és Csongrád megye

Régióközpont: Szeged

Települések száma: 254

Megyei jogú város: Kecskemét, Békéscsaba, Szeged, Hódmezővásárhely

Dél-Alföld régió: az ország délkeleti részén helyezkedik el. Három megye: Bács-Kiskun, Békés és Csongrád megye alkotja. Magyarország legnagyobb kiterjedésű régiója, területének jelentős része síkság, a tengerszint feletti magassága nem haladja meg a 200 métert. Turisztikai vonzerejét a végtelen

alföldi táj, a puszta és a városok műemlékei jelentik. Ebből kifolyólag az alföldi földterület nagy részén mezőgazdasági gabonatermesztés, szőlőültetvényekkel találkozunk a területen. A régió természeti környezetének meghatározó folyói a Duna és a Tisza valamint a környező folyók (Maros, Körösök), a holtágak és védett területek. E területen található a Kiskunsági Nemzeti Park, a Körös-Maros Nemzeti Park valamint a Duna-Dráva nemzeti Park egyes területei. A Kiskunsági Nemzeti Park terület része, a Bugaca legismertebb magyar puszták egyike, máig az őshonos magyar háziállattartás egyik központi területe. Az ide látogatók megismerhetik a többek között az őshonos magyar állatokat, a mangalicát, a szürkemarhát, a rackanyájat, találkozhatnak fekete szőrű puli kutyákkal, részt vehetnek csikós bemutatón. Kastélyok, várak, egyházi jellegű műemlékek valamint népművészeti kincsekben mindhárom megye gazdag. Kalocsa egyike a négy magyarországi római katolikus érseki székhelynek, továbbá e város és környékének hungarikuma a kalocsai népművészet, a kalocsai hímzés valamint a Kalocsai fűszerpaprika-őrlemény. A régió hírnevét öregbíti többek között a gyulai és a csabai kolbász (Gyula, Békéscsaba), a Herz Classic és a Pick Téliszalámi (Szeged), a Szegedi fűszerpaprika- őrlemény (Szeged), a makói hagyma (Makó és környéke). Szintén a régió világhírű értékei között tartják számon, a csipkevarrás egyedülálló technikájával, cérnából készülő halasi csipkét, melyet 1902-óta készítenek Kiskunhalason. Ópusztaszeren, a Nemzeti Történeti Emlékparkban látható Feszty Árpád körpanorámás festménye a honfoglalásról, a Feszty-körkép (A magyarok bejövetele). A turisták, családok körében egyaránt kedvelt kirándulóhely a Szegedi Vadaspark, az Egyetemi Füvészkert valamint népszerű gasztronómiaiesemény a Bajai Halfőző Fesztivál, a Makói Nemzetközi Hagymafesztivál, illetve a Szegedi Tiszai Halfesztivál.

Turisztikai szempontból fontosabb városok, települések, látnivalók:

Bács-Kiskun megye:

Kecskemét:

Nagytemplom,

Cifra palota

Kalocsa:

Kalocsai székesegyház

Érseki palota és az Érseki Botanikus Kert

Paprika Múzeum

Békés megye:

Gyula:

Gyulai vár

Szarvas:

Arborétum

Csongrád megye:

Szeged:

Szegedi Dóm (Fogadalmi templom)

Pick Szalámi és Szegedi Paprika Múzeum

Makó: Hagymaház

Szerző: BAYER MÓNIKA

BUDAPEST

Budapest, Magyarország fővárosa, régióközpont (Közép-Magyarország). Mondhatni minden szempontból központi helynek számít, az ország politikai, kereskedelmi, közlekedési, kulturális, oktatási központja. 1873-ban egyesítették Budát, Pestet és Óbudát, ekkor jött létre Budapest. Az 1800-as évek végén épült Budapest több híres épülete, és ebben az időben nőtte ki magát világvárossá. Ezekben az években épült pl. az Országház, a Műcsarnok, a Fővám téri vásárcsarnok, a Zeneakadémia, a Nyugati pályaudvar, a Várkert Bazár vagy a János-hegy tetején álló Erzsébet-kilátó és többek között a Lánchíd pesti hídhőjével szemben álló patinás szecessziós épület, a Gresham palota (1907, ma a Four Seasons hotellánc egyik luxusszállodája üzemel az épületben).

Budapest, a Duna két partján fekszik, közigazgatásilag jelenleg 23 kerülete van. A folyó jobb oldalán a Budai-hegység helyezkedik el, a folyó bal partján a pesti síkság. A Duna budapesti szakaszán három sziget található, az

Óbudai-sziget (Hajógyári-sziget), a Margit-sziget és a legnagyobb területű Csepel-sziget. A két városrészt, 12 közúti és 2 vasúti híd köti össze egymással a Duna felett.

Természeti értékekben is gazdag város, több barlang, forrás- hőforrás gazdagítja. A gyógyfürdők vizének összetétele különböző, így a különböző betegségek valamint panaszok esetén más fürdő javasolt. Budapest történelmi gyógyfürdői közül műemléki fürdőnek számít a Gellért gyógyfürdő, a Széchenyi gyógyfürdő, a Szent Lukács gyógyfürdő, a Rác gyógyfürdő valamint törökfürdőként tartják számon a Rudas-és a Király és a Veli bej fürdő gyógyfürdőt. Budapest a gyógyfürdői között említhetjük még a Dandár gyógyfürdőt valamint a Dagályfürdőt, a Palatinus Strandfürdőt egyaránt. Budapestet 1937-ben a „fürdők fővárosa" címmel ismerte el a Nemzetközi Fürdőszövetség, és örökös székhelyének választották. Érdekesség, hogy a világ nagyvárosai közül itt van a legtöbb gyógyfürdő, amely 118 gyógyforrással, illetve kúttal rendelkezik.

Építészeti szempontból Andrássy út, a Duna-part látképe (többek között a Gellért-hegy, tetején a Szabadság szoborral) és a Budai várnegyed az UNESCO világörökségi helyszíneihez tartozik.

Az Országház Magyaraország legismertebb épülete és egyben az ország jelképe.

Számos kisebb és nagyobb tér közül a Hősök tere, a Szabadság tér a Kossuth Lajos tér, a Deák tér, a Vörösmarty tér a jelentősebbek. A főváros több mint 200 múzeummal, galériával, neves színházakkal (Budapesti Operettszínház, a Madách Színház, a Vígszínház, a Magyar Állami Operaház, a Nemzeti Színház, a Pesti Vigadó stb.), könyvtárakkal, sportcsarnokokkal rendelkezik. Budapest kulturális események, népszerű könnyűzenei rendezvények, fesztiválok, sportesemények színhelye.

Kedvelt idegenforgalmi célpont, világviszonylatban is a legszebb városok közé sorolják.

Szerző: BAYER MÓNIKA

BALATON ÉS A KÖRNYEZŐ VÁROSOK

Magyarország és egyben Közép-Európa legnagyobb sekélytó típusú állóvize. Elhelyezkedését tekintve a Dunántúlközepén fekszik, a Közép-dunántúli és a Dél-dunántúli régiók között. Budapest mellett az ország leglátogatottabb területe. Hosszúsága 77 km, szélessége 1,3 és 14 km között változik, átlagmélysége 3-3,5/4 m, partlának hossza 195 km. Vízgyűjtő területének nagysága több mint 5000 km2, a fő forrása a Zala folyó, amelynek vízhozama a Kis-Balatonon keresztül Keszthely környékén éri el a tavat. Az északi oldalán a tó gyorsabban mélyül, míg a délin sekélyebb, jó idő esetén gyorsan felmelegszik. A Balaton északi partja műemlékekben, múzeumokban, természeti értékekben egyaránt gazdag, Szigliget, Tihany a Káli-medence, Balatonfüred. A Balaton-felvidék legismertebb műemléke a kéttornyú barokk templom a Tihanyi-félsziget egyik magaslatán fekszik. A Tihanyi Bencés Apátságot I. András király alapította 1055-ben. Kedvelt úticélok a tó déli oldalán a Siófoki-kikötő, Szántódpuszta, a Balatonfenyvesi kisvasút a Gömbkilátó Balatonboglár közelében, valamint a Balaton szíve szobor Zamárdiban a sétányon. A szobor 2012-ben készült két nagyobb méretű vöröses bazalt kőből, szív alakúnyílásán átnézve a Tihanyi Bencés Apátságot is lehet látni. Az északi és a déli part között (Tihany-Szántód) egész évben komp közlekedik. A Balaton, a tó adta értékeket tekintve egész évben kedvelt úti cél a hazai és a külföldi vendégek körében egyaránt. Hosszabban tartó hideg idő esetén, télen, a legtöbb helyen befagy, 20-30 cm jégréteg is lehet ilyenkor a kijelölt helyeken bátran lehet korcsolyázni. Jó idő esetén akár kerékpárral is körbejárható a tó, 210 km hosszan kerékpárút áll a túrázók rendelkezésére. A tó környékén a 22 magyarországi borvidék közül hat található. Az északi részen a Badacsonyi, Balatonfüred-Csopaki, Balaton-felvidéki és a Somlói borvidék, a déli oldalon a Balatonboglári, Zalai borvidék. Hagyományosan minden évben a tóhoz kapcsolódóan több nemzetközi tömegsportrendezvényt rendeznek meg: Kékszalag Nemzetközi Vitorlásverseny, Balaton-átúszás, UltraBalaton futóverseny.

Balaton parti települések, kedvelt városok:

Északi part:

Balatonfüred

Szigliget (Szigligeti vár, a vár területén nyaranta lovagi játékok, íjász bemutatók láthatóak)

Révfülöp (a Balaton-átúszás induló pontja, a közeli Fülöp-hegyről csodás kilátás nyílik a tóra)

Badacsony (a Balaton-felvidék egyik legfontosabb jelképe, tanúhegy)

Csopak

Tapolca (Tapolcai-tavasbarlang- csónakázási lehetőség egy hangulatos kisváros alatt)

Balatonederics (Afrika Múzeum)

Déli part:

Siófok

Fonyód

Tihany

Szántód

Zamárdi

Keszthely (Festetics-kastély és a kastély parkja)

KADRY Z WĘGIERSKICH REGIONÓW I MIAST

Autor: MÓNIKA BAYER
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

REGIONY I MIASTA

Zgodnie z wymogami Unii Europejskiej na Węgrzech istnieje podział na jednostki terytorialne. Powstał on przede wszystkim dla potrzeb statystycznych Unii Europejskiej (NUTS) związanych z systemem wsparcia. O podziale Węgier na regiony stanowi ustawa XCII z 1999 roku, zmieniająca ustawę XXI z 1996 roku. Zgodnie z powyższymi utworzono siedem regionów. Poszczególne regiony obejmują dwa-trzy komitaty (łącznie 19 komitatów). Oprócz regionów zaprezentuję poniżej stolicę kraju, okolice Balatonu, ważniejsze miasta oraz regiony winiarskie, a także tradycyjne potrawy i artykuły spożywcze Węgier.

Zgodnie z powstałym systemem, komitaty na Węgrzech zgrupowano w poniższych regionach:

Środkowe Węgry
Środkowy Kraj Zadunajski
Zachodni Kraj Zadunajski
Południowy Kraj Zadunajski
Północne Węgry
Północna Wielka Nizina
Południowa Wielka Nizina
Budapeszt
Balaton

Regiony Węgier – smaki, gastronomia

Środkowe Węgry: W XIX wieku Budapeszt nosił miano stolicy słodkości i cukierni. W tym czasie wielu cukierników stworzyło tu swoje światowej sławy wypieki, jak na przykład tort Dobosa czy ciastko Zserbó (Gerbeaud). Oprócz ciastek stąd wyruszyły w świat wiśnia z koniakiem w czekoladzie, Zwack Unicum oraz szampan Törley. W Vecsés, leżącym w komitacie Peszteńskim, powstało centrum przetwórstwa kapusty.

Zachodni Kraj Zadunajski to region nazywany niegdyś „sadem zachodu". Okoliczne sady (jabłonie, grusze, kasztanowce) i żyzna ziemia do dziś zapewniają

obfite plony. Smaczne sery, produkty mleczne i inne produkty spożywcze są wynikiem zaawansowanej hodowli zwierząt oraz przetwórstwa mlecznego tego obszaru. Ulubione ciasto bożonarodzeniowe i rogale *pozsonyi* również pochodzą z Zachodniego Kraju Zadunajskiego.

Środkowy Kraj Zadunajski to tu pasmo pogórza Bakony i bliskość Balatonu sprzyjają uprawom owoców, zbóż, kukurydzy i winogron.

Południowy Kraj Zadunajski to najgorętszy region kraju, gdzie klimat sprzyja uprawie zbóż, owoców i warzyw. Oprócz dań ziemniaczano-cebulowych popularne są tu dania rybne i mięsne z wieprzowiny, z dodatkiem dużej ilości owoców.

Południowa Wielka Nizina jest ojczyzną cebuli z Makó, papryki z Kalocsy i Szegedu oraz kiełbasy z Gyula. Na żyznych glebach Wielkiej Niziny uprawia się soczyste warzywa, ale okolica słynie też z winorośli i sadów owocowych.

Północna Wielka Nizina – tutaj naturalnie słone gleby piaszczyste zapewniają warunki do hodowli zwierząt oraz uprawy roślin. Z tego regionu pochodzą słynne jabłka szabolcsi-nyírségi oraz śliwka besztercei i szatmári (węgierka). Charakterystycznymi dla regionu, tradycyjnymi potrawami, żyjących w tym regionie pasterzy, są zupa z soczewicy, zupa *lebbencs* z makaronem i kiełbasą, serca piernikowe oraz precle odpustowe.

Północne Węgry: większą część regionu tworzą góry i pogórza. Charakterystycznymi dla tego obszaru owocami są: brzoskwinie, arbuzy i winogrona. Potrawy regionalne to: pascha, strapaczka, czyli kluseczki lane z bryndzą i różnorakie strudle.

Autor: MÓNIKA BAYER
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

ŚRODKOWE WĘGRY

Centrum administracyjne regionu: Budapeszt
Komitaty: Peszteński, Budapeszt
Liczba miejscowości: 188
Miasta na prawach komitatu: Budapeszt, Érd

Region Środkowych Węgier znajduje się w centralnej części kraju i obejmuje komitat Peszteński oraz miasto Budapeszt. Jego centrum administracyjnym jest stolica kraju, Budapeszt, który jednocześnie jest miastem wydzielonym, nienależącym do komitatu Peszteńskiego. Życie Budapesztu jest ściśle związane z pobliskimi miastami i miejscowościami. Komitat Peszteński to najbardziej zaludniony komitat w kraju. Duża liczba ludzi zamieszkujących aglomerację dojeżdża codziennie do Budapesztu, do pracy. A jednocześnie wielu mieszkańców Budapesztu podejmuje pracę w miastach peryferyjnych.

Komitat oferuje niezliczoną ilość zabytków, rezerwatów przyrody, szlaków turystycznych, gwarantujących możliwości uprawiania turystyki pieszej oraz wypoczynku. Ukształtowanie terenu jest różnorodne: znaleźć tu można pogórza, niskie wzgórza i niziny (np. Rów Holdvilág, Wąwóz Rám, Wodospady Ördögmalom). Duża część rezerwatów, jakimi są Narodowy Park Kiskunság oraz Narodowy Park Dunaj-Ipola, znajduje się na terenie komitatu Peszteńskiego. Z kolei na terenie tego ostatniego Parku Narodowego, w miejscowości Pusztavacs, znajduje się geograficzne centrum Węgier. W komitacie zlokalizowany jest również największy ogród botaniczny w Vácrátót. Położona na 27 hektarach najbogatsza kolekcja roślin w kraju zapewnia odwiedzającym wspaniały widok o każdej porze roku. Na terenie regionu znajduje się jedyny w Europie Środkowej rezerwat niedźwiedzi, który swe podwoje otworzył w Veresegyház w 1998 roku. W tym miejscu na niemal pięciu i pół hektarach schronienie znalazły dziesiątki niedźwiedzi, wilków i dwa renifery.

Najważniejszym centrum turystycznym Środkowych Węgier jest Zakole Dunaju. W tym miejscu Dunaj zmienia swój bieg – między Börzsöny a wzgórzami wyszehradzkimi nie płynie z zachodu na wschód, lecz z północy na południe, gwarantując z miejsc widokowych najpiękniejszą panoramę na Węgrzech. Zakole Dunaju (krajobraz kulturowy) znajduje się na liście światowego dziedzictwa. Od 2006 roku patronką Zakola Dunaju jest Święta Jadwiga, królowa Polski.

Spośród zabytków komitatu Peszteńskiego warto wymienić najpiękniejszy pałac barokowy Węgier – pałac Garassalkovichów w Gödöllő, który w latach 70-tych XIX wieku był ulubioną rezydencją Franciszka Józefa I i królowej Elżbiety.

Miasta i gminy o szczególnym znaczeniu turystycznym:
Komitat Peszteński:
Gödöllő:

Pałac Królewski w Gödöllő
Arboretum w Gödöllő
Wyszehrad:
Zamek Wyszehradzki
Pałac Królewski w Wyszehradzie
Wieża Salomona
Szentendre:
Plac barokowy
Pomnik Świętej Trójcy
Wzgórze kościelne
Muzeum Etnograficzne, Skansen
Vác:
Katedra Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i Świętego Michała Archanioła
Kościół Dominikanów
Łuk Tryumfalny
Fót:
Kościół katolicki
Ráckeve:
Gotycki kościół serbski
Pałac Savoyai
Zsámbék:
Ruiny średniowiecznego kościoła ponorbertańskiego

Autor: MÓNIKA BAYER
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

ŚRODKOWY KRAJ ZADUNAJSKI

Centrum administracyjne regionu: Székesfehérvár

Komitaty: Fejér, Komárom-Esztergom i Veszprém

Liczba gmin: 401

Miasta na prawach komitatu: Székesfehérvár, Tatabánya, Veszprém, Dunaújváros

Region Środkowego Kraju Zadunajskiego tworzą trzy komitaty: Fejér, Komárom-Esztergom i Veszprém razem nazywane „regionem królewskim". Te trzy komitaty w historii Węgier odegrały ważne role, posiadają również wielowiekowe tradycje. Centrum regionu Székesfehérvár wspominany jest jako miasto królów, bowiem przez ponad pięćset lat było miejscem koronacji królów oraz ich siedzibą. Obecnie znajduje się tu biskupstwo. Ostrzyhom jest nadal centrum węgierskiego Kościoła Katolickiego i siedzibą arcybiskupa. Veszprém nazywane jest również miastem królowych i jest siedzibą arcybiskupa. Spośród tych trzech to komitat Fejér jest najbardziej rozwiniętym miejscem regionu, a także jest ważnym węzłem komunikacyjnym i gospodarczym. Na jego terenie znajduje się Park Narodowy, atrakcje przyrodnicze i arboretum: Park Narodowy Wzgórz Balatońskich, Park Narodowy Dunaj-Ipola, ruchome skały w pobliżu Pákozd i Sukoró, Arboretum Folly (Badacsonyörs), oraz Arboretum Alcsútdoboz. Na północ od Balatonu zwiedzający mogą podziwiać bogaty świat fauny ogrodu zoologicznego w Veszprém. Pod względem turystycznym region ma istotne znaczenie. Balaton, jezioro Velence oraz część pogórza Kraju Zadunajskiego, to jest Bakony, Gerecse i Vértes, są ulubionym miejscem turystów i wczasowiczów.

Tradycyjnymi produktami tego regionu są porcelana Herend, kryształy z Ajka i szynka z Pápa. Od ponad trzydziestu lat turystów wabi znany w całym kraju festiwal „Dolina Sztuki", który w środku lata, przez cały tydzień odbywa się na terenie sześciu gmin (Kapolcs, Vigántpetend, Taliándörögd, Monostorapáti, Öcs i Pula).

Miasta i gminy ważniejsze pod kątem turystycznym, atrakcje:

Komitat Fejér

Székesfehérvár:

Katedra Marii Panny (Ogród ruin)

Pałac biskupi i Biblioteka biskupia

Fontanna „jabłko królewskie"

Kaplica Świętej Anny

Hiemer-ház/ kamienica Heimer-Font-Caraffa to zabytkowy zespół budynków barokowych o szczególnej wartości, znajdujący się w centrum Székesfehérvár

Zamek Bory

Agárd:

Muzeum Géza Gárdonyiego

Pákozd:

Pomnik bitwy pod Pákozd

Martonvásár:

Pałac Brunszvik

Komitat Komárom-Esztergom

Ostrzyhom:

Bazylika ostrzyhomska

Zamek w Ostrzyhomiu

Most Marii Walerii

Komarno:

Twierdza Komarno – zabytek zgłoszony na Listę Światowego Dziedzictwa

Tata:

Pałac Eszterházi, Angielski Ogród

Zamek w Tata

Jezioro Örség

Tatabánya:

Pomnik Turula

Komitat Veszprém

Veszprém:

Dzielnica zamkowa (katedra Świętego Michała,Kaplica Gizeli, Pałac Arcybiskupi, Wieża pożarowa)

Plac Starego Miasta

Most Świętego Stefana

Szigliget:

Ruiny zamku

Tapolca:

Jezioro w grocie

Jezioro Malom i młyn wodny

Csesznek:

Zamek w Csesznek

Sümeg:

Zamek w Sümeg

Autor: MÓNIKA BAYER
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

ZACHODNI KRAJ ZADUNAJSKI

Centrum administracyjne regionu: Győr

Komitaty: Győr-Moson-Sopron, Vas i Zala

Liczba miejscowości: 655

Miasta na prawach komitatu: Győr, Sopron, Szombathely, Zalaegerszeg, Nagykanizsa

Region Zachodniego Kraju Zadunajskiego zajmuje tereny wzdłuż zachodniej granicy państwa. W kierunku z północy na południe obejmuje komitaty: Győr -Moson-Sopron, Vas i Zala oraz pięć miast wojewódzkich. Ciekawostką jest fakt, że region graniczy z czterema krajami: Słowacją, Austrią, Słowenią i Chorwacją. Dzięki temu region jest popularnym miejscem turystycznym, gdzie wzmożony jest również międzynarodowy ruch tranzytowy.

Przy północno-zachodniej granicy regionu leży Sopron – „miasto lojalności". 14 grudnia 1921 roku w Sopron i pobliskich gminach odbyło się referendum, podczas którego ludność mogła zadecydować, czy pozostać w granicach Węgier, czy przynależeć do Austrii. Aby uczcić dzień głosowania, Węgierski Rząd nadał mu miano Dnia Lojalności. W pobliżu miasta znajduje się jezioro Nezyderskie, trzeci, pod względem wielkości, zbiornik wodny w Europie Środkowej. Większa jego część leży po stronie austriackiej, pozostała po stronie węgierskiej. Okolica otaczająca jezioro Nezyderskie oraz samo jezioro są częścią światowego dziedzictwa. Jest to bardzo istotny element turystyki, który zyskuje coraz większą popularność wśród rowerzystów z uwagi na wyśmienite drogi rowerowe z rozbudowaną infrastrukturą i serwisami, a także zadbane plaże. Region jest bogaty w parki narodowe, atrakcje przyrodnicze i arboreta. Znajdują się tu Arboretum Jeli (Kám), Park Narodowy Őrség, Park Przyrody Írottkő, Arboretum Opactwa w Pannonhalma, Arboretum w Kámon, Arboretum w Sárvár, Park Narodowy „Jezioro Nezyderskie-Hanság", oraz Szalafő-Pityeszer, Zespół Zabytków Ludowych regionu Őrség. W miejscowości Kőszeg znajduje się ulubione miejsce wypraw Hétforrás. W centrum regionu w Győr turystom

i zwiedzającym przyjemnej rozrywki dostarcza Ogród Zoologiczny imienia Xantusa Jánosa.

Miasta i gminy istotne pod kątem turystycznym, atrakcje:

Komitat Vas:

Szombathely:

Katedra, Rynek Główny, Kościół Franciszkanów, Synagoga

Kőszeg:

Zamek Jurisics

Stary Kościół

Dom Chernel

Kolumna Świętej Trójcy

Ják:

Kościół w Ják

Kaplica Świętego Jakuba

Sárvár:

Zamek Nádasdy

Vép:

Pałac i Arboretum Erdődy

Komitat Győr-Moson-Sopron:

Győr:

Historyczne śródmieście (Zamek biskupi, Bazylika, Kościół Karmelitów, Teatr Narodowy w Győr, Ratusz, kościół i klasztor Urszulanek)

Synagoga

Kościół Ewangelicki

Góra Kalwaria

Sopron:

Wieża pożarowa

Dom Fabriciusa

Dom Strono

Kościół Świętego Michała

Kościół Świętego Jerzego

Pałac Eszterhazych

Zamek

Synagoga średniowieczna

Fertőd:
Pałac i park Eszterhazych
Nagycenk:
Pałac Széchenyiego
Pannonhalma:
Opactwo Benedyktyńskie (część światowego dziedzictwa)
Mosonmagyaróvár:
Zamek i twierdza (XIII w.)
Komitat Zala:
Hévíz:
Jezioro Héviz
Park sanatoryjny
Keszthely:
Pałac i park Festeticsów
Park Helikon

Autor: MÓNIKA BAYER
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

POŁUDNIOWY KRAJ ZADUNAJSKI

Centrum administracyjne regionu: Pécs

Komitaty: Baranya, Somogy i Tolna

Liczba miejscowości: 655

Miasta wojewódzkie: Pécs, Kaposvár, Szekszárd

Region Południowego Kraju Zadunajskiego znajduje się w południowo-zachodniej części kraju. Region ten obejmuje trzy komitaty: Baranya, Somogy i Tolna, a centrum administracyjne mieści się w Pécs będącym zarazem centrum gospodarczym, usługowym, kulturalnym, szkoleniowym, a także miastem uniwersyteckim. Znajdujące się w centrum miasta Pécs, starochrześcijańskie katakumby, gdzie w IV wieku chowano chrześcijańskich mieszkańców miasta,w 2002

roku UNESCO wpisało na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego. Miasto słynie z bogactwa w zabytki sakralne, budynki historyczne, wystawy muzealne oraz bogate życie kulturalne. W 2010 roku było „Stolicą Kultury Europejskiej". Znana na całym świecie porcelana Zsolnay jest wyjątkowa i niepowtarzalna dzięki unikalnej technice zdobienia glazurą i technik malarskich operujących ręcznie uzyskiwanymi odcieniami kolorów. Najbardziej rozwinięte gminy w regionie to: Pécs, Kaposvár, Szekszárd oraz, położna na brzegu Balatonu, okolica Siófok. Większa część regionu zalicza się natomiast do obszarów wiejskich Węgier (np.: Ormánység, Belső-Somogy). W komitacie Tolna, w pobliżu Dunaju w Paks, znajduje się jedyna węgierska elektrownia jądrowa, która wytwarza połowę energii elektrycznej kraju.

Park Narodowy Duna-Dráva, położony na terenie 49 tysięcy hektarów, to cenny rezerwat przyrody. Częścią tego obszaru jest Las Gemenc, który jest chronionym obszarem zalewowym i rezerwatem przyrody, dającym schronienie rodzimym jeleniom, dzikom i sarnom.

Turystyka odgrywa ważną rolę w gospodarce regionu dzięki znanym na całym świecie kąpieliskom termalnym i leczniczym (np. Harkány, Sikonda, Szigetvár), zabytkom historycznym i architektonicznym, zamkom (np. Miejsce Pamięci Historycznej w Mohács, zamek w Szigetvár, zamek w Siklós, Muzeum Etnograficzne w Szenna) oraz pięciu regionom winiarskim (Balatonboglár, Szekszárd, Villány, Tolna, Pécs).

Miasta i gminy istotne pod kątem turystycznym, atrakcje:
Komitat Baranya:
Pécs:
Plac Széchenyiego (Meczet Gazi Kasima paszy, Fontanna Zsolnay)
Katedra, Starochrześcijańskie katakumby, Pałac biskupi
Muzeum Victora Vasarelyego, Muzeum Zsolnay, Muzeum Csontváryego
Villány:
Winnice
Szigetvár:
Zamek w Szigetvár
Mohács:
Miejsce pamięci 1526 roku
Siklós:
Zamek w Siklós

Komitat Somogy:
Kaposvár:
Katedra Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny
Punkt widokowy Desedai
Kaposmérő: Staro-węgierskie jurty z doliny koszyckiej, łucznictwo
Balatonboglár:
Kula widokowa Xantus Janos
Komitat Tolna:
Szekszárd:
Stary Ratusz, Kolumna Świętej Trójcy
Ozora:
Pałac w Ozora
Paks:
Centrum Zwiedzania Elektrownia Jądrowa w Paks
Deptak naddunajski, Aleja kasztanowa (wielusetletnie drzewa pod ochroną)
Simontornya:
Zamek w Simontornya

Autor: MÓNIKA BAYER
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

PÓŁNOCNE WĘGRY

Komitaty: Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves i Nógrád

Centrum administracyjne regionu: Miszkolc

Liczba miejscowości: 610

Miasta na prawach komitatu: Miskolc, Eger, Salgótarján

Region Północnych Węgier znajduje się w północno-wschodniej części kraju. Obejmuje trzy komitaty: Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves i Nógrád, a centrum administracyjnym jest Miszkolc.

Ze względu na jego naturalne zasoby i historyczne tradycje, gospodarka regionu była w przeszłości zdominowana przez przemysł ciężki i górnictwo. Po restrukturyzacji gospodarczej branże powyższe upadły, a produkcja

przemysłowa zmalała. Obecnie w miejscowościach leżących wzdłuż budowanych autostrad oraz w zachodnich gminach zlokalizowanych najbliżej Środkowych Węgier, odczuwalne jest przyspieszenie gospodarcze. Naturalnych skarbów regionu strzegą trzy parki narodowe: Park Narodowy Gór Bukowych, Park Narodowy Krasu Węgierskiego i Park Narodowy Dunaj-Ipola, będący również częścią regionu Środkowych Węgier. Spośród historycznych regionów winiarskich Węgier to tu znajdują się: Eger, Matra, Góry Bukowe, od 1737 roku zamknięty region winiarski Tokaj. Produkowane w regionie Tokaju wino Tokaji Aszu, a także produkowane w regionie Egeru wino Egri bikavér to *hungarica* narodu.

Region słynie z zasobów naturalnych i wartości kulturowych, które odgrywają ważną rolę w turystyce. Na terenie regionu funkcjonuje wiele leczniczych basenów termalnych (m.in. Eger, Demjén, Mezőkövesd Zsóry-fürdő). Zwiedzających mogą zachwycić liczne zamki i ruiny (np. Eger, Füzér, Szerencs, Bodrogkőváralja), miejsca historyczne (Gönc, Vizsoly) oraz bogata kultura ludowa (hafty Matyó – Mezőkövesd, Tard). W 1588 roku Gáspár Károli, pastor z Gönc, założył tu drukarnię, aby wydać, przetłumaczoną na język węgierski, Biblię. Biblia swoim językiem przyczyniła się do rozwoju i rozpowszechniania języka i kultury węgierskiej, a jednocześnie odegrała istotną rolę w życiu kulturalnym i religijnym narodu.

Na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO znajduje się Hollókő-Ófalu i jego okolica, jaskinie krasowe w Aggtelek i na Słowacji (obszar wspólny ze Słowacją). W Hollóháza znajduje się najstarsza w kraju, funkcjonująca nieprzerwanie od 1777 roku fabryka porcelany. W centrum regionu mieści się najstarszy w kraju Ogród Zoologiczny i Kulturowy w Miszkolcu.

Miasta i gminy istotne pod kątem turystycznym, atrakcje:
Komitat Borsod-Abaúj- Zemplén:
Miszkolc:
Kościół drewniany
Zamek w Diósgyőr
Miskolctapolca
Lillafüred
Sárospatak:
Zamek Rákóczi
Aggtelek/Jósvafő:
Jaskinia Baradla
Tokaj (historyczny region winiarski):

Piwniczki winne
Vizsoly:
Kościół Reformowany
Komitat Nógrád:
Salgótarján:
Zamek w Somoskő
Hollókő:
Zamek w Hollókő
Komitat Heves:
Eger:
Zamek w Egerze
Bazylika w Egerze
Minaret
Dolina Pięknej Pani
Parád/Gyöngyös:
Kékes, Kékestető: najwyżej położony punkt Węgier, 1015 metrów
Szilvásvárad:
Stadnina lipicanów w Szilvásvárad
Dolina Szalajka, Wodospady Fátyol

Autor: MÓNIKA BAYER
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

PÓŁNOCNA WIELKA NIZINA

Komitaty: Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok i Szabolcs-Szatmár-Bereg

Centrum administracyjne regionu: Debreczyn
Liczba miejscowości: 389
Miasta na prawach komitatu: Debreczyn, Szolnok, Nyíregyháza

Region Północnej Niziny Węgierskiej zajmuje wschodnią część Węgier i obejmuje trzy komitaty: Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok i Szabolcs-Szatmár-Bereg. Jest to drugi co do wielkości region kraju. W tym regionie znajduje się jedna piąta użytków rolnych, a na ponad połowie obszaru prowadzona jest intensywna gospodarka rolna.

Z punktu widzenia komunikacji administracyjnej centra wszystkich trzech komitatów są ważnymi węzłami komunikacyjnymi (drogowym i kolejowym), a regionalne lotniska w Debreczynie i Szolnoku odgrywają kluczowe role w ożywianiu gospodarki regionu. Główną atrakcją komitatu są: zabytki historyczne i etnograficzne Debreczyna, znany na całym świecie Uniwersytet w Debreczynie, oraz stanowiący część światowego dziedzictwa, Hortobágy, wraz ze swoim symbolem – dziewięcioprzęsłowym mostem; Jezioro Cisa oraz kąpieliska lecznicze i termalne (Hajdúszoboszló, Debrecen, Cserkeszőlő, Nyíregyháza-Sóstófürdő). Z turystycznego punktu widzenia ważną rolę odgrywa również organizowany regularnie „Karnawał Kwiatów" (Debreczyn) oraz „Święto Koni" w Hortobágy. Park Narodowy Hortobágy jest największym terenem w Europie o spójnym obszarze i stanowi część dziedzictwa kulturowego. Symbolem tego parku narodowego jest dziewięcioprzęsłowy most.

Dla komitatu Szabolcs-Szatmár-Bereg charakterystyczne są pola uprawne, pastwiska i sady owocowe (jabłonie, śliwy). Nyíregyháza, centrum administracyjne komitatu, może poszczycić się, między innymi wielkim ogrodem zoologicznym z wyjątkowymi rasami zwierząt. Na powierzchni trzydziestu hektarów żyje około pięciu tysięcy zwierząt w otoczeniu przypominającym ich naturalne środowisko. Zwiedzający biorą udział jakby w podróży dookoła świata, ponieważ zwierzęta zgrupowane są według kontynentów. W 2015 roku otrzymał miano najlepszego europejskiego ogrodu zoologicznego.

Komitat Jász-Nagykun-Szolnok położony jest w środkowej części Wschodnich Węgier, po obu stronach rzeki Cisy. Obszar całego komitatu stanowią równiny, gdzie liczba godzin słonecznych jest wysoka, w związku z czym rolnictwo koncentruje się na żyznych glebach (uprawa zbóż, ryżu, kukurydzy), a także hodowli zwierząt (świnie, owce, bydło rogate).

Najmniejszym miastem Północnej Wielkiej Niziny jest **Máriapócs**, miejsce docelowe narodowych pielgrzymek i odpustów.

Miasta i gminy istotne pod kątem turystycznym, atrakcje:
Komitat Hajdú-Bihar:
Debreczyn:
Wielki Kościół Reformowany, Kolegium Kalwińskie
Hortobágy:
Puszta, Dziewięcioprzęsłowy most

Komitat Jász-Nagykun-Szolnok:
Szolnok:
Kościół Śródmiejski
Jászberény:
Kościół i klasztor Franciszkanów
Komitat Szabolcs-Szatmár-Bereg:
Nyíregyháza:
Katedra Świętego Mikołaja, Nyíregyháza, Kąpielisko Sóstó Gyógyfürdő
Nyírbátor:
Kościół reformowany i drewniana dzwonnica

Autor: MÓNIKA BAYER
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

POŁUDNIOWA WIELKA NIZINA

Komitaty: Bács-Kiskun, Békés i Csongrád

Centrum administracyjne regionu: Szeged

Liczba miejscowości: 254

Miasta na prawach komitatu: Kecskemét, Békéscsaba, Szeged, Hódmezővásárhely

Region Południowej Niziny Węgierskiej znajduje się w południowo-wschodniej części kraju. Tworzą go trzy komitaty: Bács-Kiskun, Békés i Csongrád. Jest to największy region Węgier. Znaczną część jego terytorium tworzy równina, której wysokość nad poziomem morza nie przekracza dwieście metrów. Atrakcją turystyczną jest bezkresny krajobraz niziny, puszta i zabytki znajdujących się tu miast. Na większości obszaru komitatu rozpościerają się łany zbóż oraz winnice. Głównymi rzekami nadającymi charakter środowiska naturalnego są Dunaj i Cisa oraz okoliczne rzeki (Maros, Körösök), rozlewiska i rezerwaty. To tu znajdują się Park Narodowy Małej Kumani, Park Narodowy Keresz-Marusza oraz Park Narodowy Dunaj-Drawa. Bugaca, część Parku Narodowego Małej Kumani, to jedna z puszt węgierskich, gdzie do dziś hodowane są rodzime rasy zwierząt gospodarczych. Turyści zobaczyć mogą takie rodzime gatunki zwierząt, jak mangalice, szare bydło, owce śruborogie, a także mogą spotkać

psy puli o czarnej sierści, czy wziąć udział w pokazach ujeżdżania koni. Pałace, zamki, zabytki o charakterze religijnym i skarby sztuki ludowej odnaleźć można we wszystkich trzech komitatach. Kalocsa to jeden z czterech arcybiskupstw kościoła rzymsko-katolickiego na Węgrzech, a w jego okolicy *hungaricum* stanowią sztuka ludowa, hafty z Kalocsy oraz mielona papryka. Sławę region ten zawdzięcza ponadto kiełbasom z Gyula i Békéscsaba, salami Classic i Pick z Szegedu, papryce mielonej z Szegedu oraz cebuli z Makó. Światową renomę przynosi regionowi również unikatowa technika koronkarstwa. Koronki z nici wykonywane są w Kiskunhalas od 1902 roku. W Ópusztaszer, w Narodowym Parku Historycznym, podziwiać można Panoramę Fesztyego, przedstawiającą wszystkie ważne epizody z pochodu Madziarów ku swojej nowej ojczyźnie. Ulubionym miejscem wycieczek jest również Park Zwierząt w Szegedzie i Uniwersytecki Ogród Botaniczny, a popularne wydarzenia gastronomiczne to: Festiwal Gotowania Zupy Rybnej w Baja, Międzynarodowy Festiwal Cebuli w Makó oraz Festiwal Rybny w Szegedzie.

Miasta i gminy istotne pod kątem turystycznym, atrakcje:
Komitat Bács-Kiskun:
Kecskemét:
Kościół
Pałac Cifra
Kalocsa:
Katedra w Kalocsa
Pałac Arcybiskupi i Ogród Botaniczny
Muzeum papryki
Komitat Békés:
Gyula:
Zamek w Gyula
Szarvas:
Arboretum
Komitat Csongrád:
Szeged:
Katedra w Szeged
Muzeum Pick Salami i Papryki
Makó: Dom Cebuli

Autor: MÓNIKA BAYER
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

BUDAPESZT

Budapeszt jest stolicą Węgier i centrum administracyjnym regionu Środkowych Węgier. Można powiedzieć, że pod każdym względem – politycznym, gospodarczym, komunikacyjnym, kulturalnym i edukacyjnym – jest miejscem centralnym kraju. Budę, Peszt i Óbudę połączono w 1873 roku tworząc w ten sposób Budapeszt. Z końcem XIX wieku wzniesiono wiele słynnych budynków, a Budapeszt stał się miastem światowym. W tym okresie wybudowano: Parlament, Galerię sztuki, Halę targową na placu Fővám, Akademię Muzyczną, Dworzec Kolejowy Zachodni, Bazar Várkert, punkt widokowy Erzsébet na szczycie wzgórza Jana, oraz między innymi, znajdujący się naprzeciw peszteńskiego zjazdu z mostu Łańcuchowego, szykowny, secesyjny pałac Gresham (wybudowany w 1907 roku, dziś jeden z luksusowych hoteli sieci Four Seasons).

Budapeszt, położony na dwóch brzegach Dunaju, obecnie posiada 23 dzielnice. Na prawym brzegu rzeki znajdują się wzgórza budańskie, a na lewym brzegu rozpościera się równina peszteńska. Na budapeszteńskim odcinku Dunaju znajdują się trzy wyspy: wyspa Óbuda (Hajógyári), wyspa Małgorzaty i największa wyspa Csepel. Obie części miasta przez Dunaj łączy dwanaście dróg i dwa mosty kolejowe.

Miasto posiada również bogate walory przyrodnicze, które ubogacają jaskinie i źródła termalne. Skład wód leczniczych jest różnorodny, dlatego w przypadku różnych schorzeń zalecane są odpowiednie kąpieliska. Spośród wielu kąpielisk funkcjonujących w Budapeszcie niektóre są zabytkowe. Są nimi: Kąpielisko Gellerta, Kąpielisko Széchenyiego, Kąpielisko Świętego Łukasza, Kąpielisko Rác, a także Łaźnie Tureckie Rudas, Király oraz Veli bej. Wspomnieć należy również kąpieliska Dandár, Dagályfürdő oraz mieszczące się na wyspie Małgorzaty, kąpielisko Palatinus. Budapeszt w 1937 roku został uznany przez Międzynarodowe Stowarzyszenie SPA za „miasto kąpielisk" i wybrano go na wieczną jego siedzibę. Ciekawostką jest, że spośród wielu wielkich miast świata to właśnie tu jest najwięcej kąpielisk. Stało się tak za przyczyną 118 źródeł i odwiertów wody leczniczej Budapesztu.

Pod względem architektonicznym na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO wpisane zostały ulica Andrássy, panorama brzegu Dunaju (między innymi wzgórze Gellerta z Pomnikiem Wolności na szczycie) oraz dzielnica zamkowa w Budzie.

Najsłynniejszym budynkiem na Węgrzech i symbolem kraju jest Parlament.

Spośród niezliczonych mniejszych i większych placów najistotniejsze to: Plac Bohaterów, Plac Wolności, Plac Kossutha, Plac Deáka oraz Plac Vörösmarty. W stolicy działa ponad dwieście muzeów, galerii, renomowanych teatrów (Operetka Budapeszteńska, Teatr Madách, Teatr Komedii, Węgierska Opera Państwowa, Teatr Narodowy, Sala Koncertowa Vigadó itp.), bibliotek i hal sportowych. Budapeszt jest miejscem organizacji licznych wydarzeń kulturalnych, popularnych imprez muzyki pop, festiwali i wydarzeń sportowych.

Stolica Węgier jest również popularnym celem turystycznym i uważana jest za jedno z najpiękniejszych miast świata.

Autor: MÓNIKA BAYER
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

BALATON I OKOLICZNE MIASTA

Balaton to największe na Węgrzech i w Europie Środkowej jezioro typu płytkiego. Leży ono w samym środku Kraju Zadunajskiego, między Środkowym Krajem Zadunajskim a Południowym Krajem Zadunajskim. Jest najchętniej odwiedzanym miejscem w kraju po Budapeszcie. Jego długość wynosi 77 kilometrów szerokość od 1,3 do 14 kilometrów, średnia głębokość waha się od 3 do 3,5/4 metrów, a długość linii brzegowej to 195 kilometrów. Powierzchnia zbiornika wodnego wynosi 592 kilometry kwadratowe, głównym dopływem jest rzeka Zala, która zasila jezioro wpadając najpierw do Małego Balatonu w okolicy miasta Keszthely. Na zachodnim brzegu jezioro szybciej się pogłębia, z kolei brzeg południowy jest płytki, dzięki czemu woda szybko się nagrzewa. Północny brzeg Balatonu szczyci się bogactwem zabytków, muzeów i atrakcji przyrodniczych w miejscowościach Szigliget, Tihany w basenie Káli i Balatonfüred. Najpopularniejszym zabytkiem Wzgórz Balatońskich jest barokowy kościół z dwoma wieżami, położony na jednym z wzgórz półwyspu Tihany. Opactwo w Tihany założył król Andrzej I w 1055 roku. Popularne miejsca po południowej

stronie jeziora to: port w Siófok, Szántódpuszta, kolej Balatonfenyves w pobliżu miejsca widokowego Gömbkilátó w Balatonboglár, oraz pomnik „Serce Balatonu" przy promenadzie w Zamárdi. Pomnik ten powstał w 2012 roku z dwóch dużych skał bazaltowych. Spoglądając przez otwór w kształcie serca, widać benedyktyńskie opactwo w Tihany. Między północnym a południowym brzegiem (Tihany-Szántód) przez cały rok kursuje prom. Przez wzgląd na walory jeziora Balaton jest ono popularnym miejscem wypoczynku zarówno krajowych, jak i zagranicznych turystów. Zimą, kiedy przez dłuższy czas utrzymują się niskie temperatury, niemal całe jezioro zamarza. Grubość lodu osiąga 20-30 centymetrów i w wyznaczonych miejscach możliwa jest jazda na łyżwach. Przy sprzyjającej pogodzie można na rowerze objechać jezioro dookoła. Do dyspozycji rowerzystów oddano bowiem 210 kilometrów dróg rowerowych. W okolicy znajduje się sześć spośród dwudziestu dwóch węgierskich regionów winiarskich. W części północnej to Badacsony, Balatonfüred-Csopak, Wzgórza Balatońskie i Somló, w części południowej to: Balatonboglár i Zala. Tradycyjnie co roku, nad jeziorem organizowane są duże, międzynarodowe imprezy sportowe: Niebieska Wstęga Regaty Międzynarodowe, Przepłynięcie Balatonu oraz Bieg UltraBalaton.

Miejscowości nadbalatońskie, popularne miasta:

Brzeg zachodni:

Balatonfüred

Szigliget (zamek, na terenie którego każdego lata organizowane są turnieje rycerskie oraz pokazy łucznictwa)

Révfülöp (punkt wyjścia przeprawy przez Balaton; z pobliskiego wzgórza Fülöp rozpościera się przepiękny widok na jezioro)

Badacsony (jeden z najważniejszych symboli Wyżyny Balatońskiej, Ostańce)

Csopak

Tapolca (jezioro w grocie – wyprawa łodziami pod urokliwym miasteczkiem)

Balatonederics (Muzeum Afryki)

Brzeg południowy:

Siófok

Fonyód

Tihany

Szántód

Zamárdi

Keszthely (pałac Festeticsów i park pałacowy)

FORRÁS / BIBLIOGRAFIA

Gergely Anikó: Magyar kóstoló, Vince kiadó 2012.
Tóth Pál- Czeglédi Zsolt: Magyarország gyöngyszemei, Debrecen, 2004.
Tölgyszéki Papp Gyuláné: Földrajz 8. Nemzeti Tankönyvkiadó 2009.
Zima Szabolcs: Szép Magyarország, Graph –Art Kft, Alföldi Nyomda Zrt. Debrecen, 2010
http://www.mindmegette.hu/magyarkonyha/ (letöltés: 2019. június 29.)
http://balcsi.net/balaton/ (letöltés: 2019. július 4.)
http://budapest.hu/Lapok/Fovaros/fovaros.aspx (letöltés: 2019. július 3.)
http://m.budapestgyogyfurdoi.hu/ (letöltés: 2019. július 3.)
http://vizterapia.bioenergetikus.hu/#budapfurdo (letöltés: 2019. július 3.)
http://www.hungarikum.hu/hu (letöltés:2019. június 27.
http://www.terport.hu/regiok/magyarorszag-regioi (letöltés: 2019. június 20.)
http://www.terport.hu/regiok/magyarorszag-regioi/del-alfoldi-regio(letöltés: 2019. június 22.)
http://www.terport.hu/regiok/magyarorszag-regioi/del-dunantuli-regio (letöltés:2019. június 27.)
http://www.terport.hu/regiok/magyarorszag-regioi/eszak-alfoldi-regio
(letöltés: 2019. június 20.)
http://www.terport.hu/regiok/magyarorszag-regioi/eszak-magyarorszagi-regio
(letöltés: 2019. június 25.)
http://www.terport.hu/regiok/magyarorszag-regioi/kozep-dunantuli-regio
(letöltés: 2019. június 20.)
http://www.terport.hu/regiok/magyarorszag-regioi/kozep-magyarorszagi-regio
(letöltés: 2019. június 20.)
http://www.terport.hu/regiok/magyarorszag-regioi/nyugat-dunantuli-regio
(letöltés:2019. június 20.)
https://borterkep.eu/borvidekek/(letöltés: 2019. június 29.)
https://welovebudapest.com/ (letöltés: 2019. július 3.)
https://welovebudapest.com/toplistak/buda-es-pest-kozott-a-varos-hidjai/
https://www.boraszportal.hu/magyarorszag-borvidekei (letöltés: 2019. június 29.)
https://www.budapest.com/index.hu.html (letöltés: 2019. július 3.)
https://www.ksh.hu/teruleti_atlasz_megyek (letöltés: 2019. június 29.)
https://www.sostozoo.hu/?home (letöltés: 2019. július 2.)
https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2011_0025_kor_2/ch12.html (letöltés: 2019. július 4.)

MAGYAR MŰEMLÉKEK, VÁRAK, PALOTÁK

Szerző: HÉVIZINÉ MOLNÁR CSILLA

TÖRTÉNETI EMLÉKEK – VÁRAK

A jelenlegi Magyarország területén 78 vár van. Néhány fontosabb:

Visegrádi -fellegvár

A Dunakanyarban található várrendszer. IV. Béla építtette. Erődítésfalakból, két toronyból és egy lakópalotából állt. Károly Róbert király bővítette Luxemburgi Zsigmond tovább korszerűsítette. A törökök óriási pusztítást mértek a rá. Koronaőrző hely volt 1529-ig.

Egri vár

Szent István király székesegyháza köré építették a várat a 13. században. A török 1552-ben megostromolta, de sikerült visszaverni a várvédőknek az ellenfelet. A csata ma is Magyarország egyik legnagyobb győzelme. 1596-ban Eger Vára elesett és 91 évig tartó hódoltság alatt a törökök kibővítették és megerősítették, majd 1687-ben az osztrák-magyar seregek visszafoglalták.

Esztergomi vár

A Bazilika mellett található egy dombon. Magyarország középkori történelmének kiemelkedő fontosságú helyszíne. 2008-ban az európai örökség helyszíne lett.

Kőszegi Jurisics vár

13. században épült. A gótikus stílusú belső várat később kibővítették. Uradalmi várkastélyként szolgált. 1532-ben I. Szulejmán seregei 25 napon keresztül ostromolták, 19 ostromot vert vissza a vár névadó kapitánya Jurisics.

Sümegi vár

A Balaton az északi partjának védelmét szolgálta a középkorban. Szabálytalan sokszög alaprajzú, belsőtornyos vár, külső, belső és fellegvárból áll. 1664-ben a török sikertelenül ostromolta, azonban annyira megrongálódott, hogy javítása azóta is tart. A vár alatti az ún. Tarisznyavár soha nem volt önálló erődítmény, ez a városkaput védő torony romja. Az ország egyik legszebb, viszonylag épen megmaradt középkori erődje.

Gyulai vár

Gyula belvárosában található, közvetlenül a csónakázótó mellett. Európa egyetlen ilyen épen maradt síkvidéki téglavára, amely a 14–15. században épült gótikus stílusban, mára csak a belső derékvár maradt meg a kaputoronnyal. Fő feladata a síkvidék védelme volt, de a török hódítás után hamar végvár lett, a rohamos magyar területvesztésnek köszönhetően.

Sárospataki Rákóczi-vár

A Bodrog parton lévő eredetileg bencés apátság épületeit 1556-ban alakították át erődítménnyé. 1603-ban kibővítették. 18-19. században barokk kastéllyá építtették át, vizes árkait feltöltötték. Részei a négyzetes alapú, ötszintes Vörös-torony, ehhez várkastély, a híres Sub-Rosa erkély, oszlopos-árkádos lépcső és a loggia. 1616-ban a Rákócziak fejedelmi központja.

Bory vár

A 20. századi lovagvár Bory Jenő építész és szobrászművész alkotása, melyet 36 éven keresztül épített feleségének örök szerelmük jelképeként Székesfehérváron, az Öreghegy városrészben. A „várban" nagyon sok építészeti stílus fellelhető, a barokktól a gótikáig. A vár építészeti érdekessége, hogy alapanyaga beton. Szerepel a Guinness Rekordok Könyvében, mint a világ legnagyobb épülete, melyet egyetlen ember alkotott.

Szerző: HÉVIZINÉ MOLNÁR CSILLA

RÉGÉSZETI EMLÉKEK

A fejlődő kereskedelem miatt rómaiak Pannonia provincia (a mai Magyarország) területét a Kr.u. 1. században hódították meg, több lépcsőben. Kr.e.14-ig a Balatontól nyugatra lévő területeket foglalták el a római seregek, itt húzodott a Borostyánút, majd fokozatosan a Duna vonaláig haladtak.

Aquincum

Legismerebb, legjobban fennmaradt, Óbuda területén található. Az egykori római települést és katonai tábort 89 körül alapították, virágkora a 2-3. századra esett, de egészen a 4. századik létezett.

Baláca

A Balaton-felvidéken, Balácapusztán található az egész Dunántúl legnagyobb római kori villagazdasága és romkertje. Lakóházak, gazdasági épületek, emellett temetkezőhely is található. A Villa Romana Baláca egyik érdekessége a fallal körülvett, lépcsős lábazatú mauzóleum, és antik mozaikpadlók.

Brigetio – Szőny

A mai Szőny (Komárom) területén a római időkben katonai tábor és polgárváros volt. Fontos fürdőváros volt, 800 négyzetméteres fürdőkomplexumot, csatornázott, padlófűtéses házak romjait sikerült feltárni.

Gorsium – Tác

Székesfehérvártól kb 15 km-re található. A város már az 1. században létezett, több támadást is túlélt, hanyatlása a 4. században kezdődött meg, de az eredetileg 400 hektáros területén még évszázadokig laktak. A mai romterület, azaz a Gorsium Régészeti Park, nagyjából 200 hektáros, a romok között palota, ókeresztény bazilika, közfürdő, hivatalos épületek, lakóházak és laktanya maradványai láthatóak.

Savaria – Szombathely

Savaria Szombathely római kori neve. Ez a város volt a Borostyánút egyik állomása, a 2. századtól Felső-Pannonia vallási központja, később tartományi székhely. A római emlékek egy része a Járdányi Paulovics István Romkertben látható, egy egykori palota, és annak mozaikpadlója, római kori fürdőház és a Mercurius-szentély alapfalai is. Sétálhatunk a Borostyánút megmaradt szakaszán, és itt látható az Isis-szentély és az Iseum Savariense, (a romok alapján újjáépített rekonstrukció), melyen láthatjuk hogyan néztek ki az antik kor templomai.

Scarbantia Sopron

A mai városközpont alatt húzódott az egykori római település. Az akkori városfal maradványaira építették az 1300-as években Sopron középső városfalát. Felfedezhető a római kori temető, romkert és a múzeum a város útjának részletével, lakóépület, bronzműves műhely, illetve torony maradványaival. A híres Borostyánút egy kis szakasza, és egy egykori magtár alaprajza a Fő téren látható.

Via Sucianaria

A Via Sucianaria egy ókori kereskedelmi útvonal volt, mely Észak-Európából a Földközi-tengerig vezetett. A mai Magyarország nyugati szélén haladt el,

Scarbantia és Sabaria érintésével. Szombathelyen az út egyik kereszteződése a Fő tér alatt található.

Sopianae – Pécs ókeresztény temetője

A világörökség része.

Szerző: HÉVIZINÉ MOLNÁR CSILLA

NÉPRAJZI EMLÉKEK – TÁJHÁZAK, SKANZENEK, SZABADTÉRI MÚZEUMOK

Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum

Magyarország legnagyobb szabadtéri gyűjteménye. Természetvédelmi terület. Hazánk települési, építkezési és gazdasági formáit 10 néprajzi tájegységben kb. 400 építmény segítségével mutatja be nagyrészt eredeti épületekkel és tárgyakkal a 18. század végétől a 20. század közepéig. Területén feltártak egy római villát, konzervált falai szintén láthatóak.

Göcseji Falumúzeum – Zalaegerszeg

A Zala holtága mellett terül el az ország első szabadtéri gyűjteménye. 40 építmény és több száz tárgy látható itt. Egy elképzelt falu, de bemutatja a hajdani egyutcás településtípust, rozsszalmás zsúptetőket, boronafalú házakat. Itt található a Finnugor Néprajzi Park, amely páratlan gyűjteménye nyelvrokon népeink építőkultúrájának és életmódjának. A porták tökéletes másai az eredetiknek.

Sóstói Múzeumfalu– Nyíregyháza

Öt néprajzi tájegység látható: Szatmár, Rétköz, Nyírség, Nyíri Mezőség és Bereg. A sóstói erdő szélén közel 100 népi épület alkotja. „Múzeumi faluként" mutatja be a terület a népi építészetét és lakáskultúráját. A faluközpontban közösségi épületek: kézműves műhelyek, iskola, tűzoltószertár, harangtorony, templom, szárazmalom közülük pár alkalomszerűen, a szatócsbolt és a kocsma

rendeltetésszerűen működik. A paplak és a magtár rendezvények, fogadások helyszíne.

Szennai Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény

Kaposvárnál a Zselici Tájvédelmi Körzet része. Egy élő falu közepén Belső-Somogy és Zselic sokszínű kultúráját, örökségét mutatja be. Az épületeket eredeti helyükön szétszedték és itt újra felépítették. A félkörívben elhelyezkedő lakóházak az egyutcás település szerkezetét mutatják be. Présház, harangláb és a csengettyűs kereszt is látható. A református templom máig aktív.

Vasi Múzeumfalu – Szombathely

A megye két nagy településszerkezeti típusából az utcás, soros elrendezésű és a szeres település kettősségéből alakult ki alapszerkezete.

Őrségi Népi Műemlékegyüttes – Szalafő-(Pityerszer)

A Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága Szalafő-Pityerszeren 3 portát vásárolt 10 épülettel, A helyszínen helyreállított és az eredeti funkciónak megfelelően berendezett szabadtéri néprajzi múzeumot hozott létre.

Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Ópusztaszer

19 épületegyüttes és 3 szabadtéri kiállítás látható, a Dél-Alföld mezővárosi és tanyai portái, népi építészetének jellegzetességeivel.

Hollókői Falumúzeum – Hollókő

A Világörökség része, az Ófalu népi építészeti együttese idézi fel a palóc település képét.

Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Nagyvázsony

„Schumacher-ház" a jellegzetes közép-dunántúli „füstöskonyhás" házépítést tükrözi.

Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Tihany

A Balaton környékének egyetlen megmaradt halászcéh háza. Vakolatlan, kétosztatú, nádfedésű, füstös konyhás.

Szerző: HÉVIZINÉ MOLNÁR CSILLA

VALLÁSI EMLÉKEK

Esztergom – Nagyboldogasszony és Szent Adalbert Főszékesegyház

Ez az ország egyetlen épen maradt reneszánsz épülete, a világ legnagyobb vászonra festett oltárképe is itt található. Az épület a Duna-kanyar fölé emelkedő dombok ékessége. Helyén állt a Szent Adalbert Székesegyház, mely 1010 körül épült. Ettől északra, volt a Szent István protomártír templom, Géza fejedelem építtette, az első templom volt itt. A hagyomány azt tartja, hogy a mellette fekvő, kápolnává átalakított szobában született Vajk, a későbbi Szent István király.

Egri Bazilika

Szent István király 1004-ben alapította az egri egyházmegyét, és rendelte el a székesegyház építését a mai vár területén. Többször lerombolták az először román, majd gót stílusú templomot. Az egri vár 1552-es ostroma után, Szent Mihály plébánia templomba költözött, mely 1580-tól hivatalosan is betöltötte a székesegyház funkcióját. Eszterházy püspök tervezte, de végül Pyrker érsek kérte fel Hild Józsefet a katedrális felépítésére. Az épület főszobrásza Marco Casagrande olasz szobrász volt, így az itáliai művészi nagyság tükröződik az épületen.

A jáki templom

A hazai középkori monostorok közül az egyedüli, amelyik épségben fennmaradt. Az egykori jáki bencés apátság zömök bazilikája a magyarországi román stílus legkiemelkedőbb képviselője. Budapesti utánzatát a Vajdahunyad vár udvarán találjuk.

Szilvásváradi református körtemplom

A dombon magasodó hófehér református templom kör alakjával, nagyságával és klasszicista stílusával egyedülálló műemlék Magyarországon. Gróf Keglevich Miklós emeltette az 1840-es évek elején.Eredetileg katolikus templomnak szánta, de a református egyháznak adományozta az épületet. 1865-ben harangtornyot is kapott.

Bélapátfalvai ciszterci kolostor

Magyarország egyedüli épségben megmaradt román stílusú ciszterci apátsági temploma Eger közelében 1232-ben épült, torony nélkül, nyeregtetővel, már csak a romjai tekinthetők meg, a templom azonban még áll. Hazánk egyetlen épségben maradt román stílusú ciszterci temploma, mely még az 1200-as években épült.

Margitszigeti domonkos kolostor

A Margitszigeten található domonkos kolostor valaha a Nyulak szigeti Boldogasszony-zárda nevet viselte és a sziget legfontosabb és legszebb épülete volt. Napjainkban már csak az alapja áll valamint Szent Margit sírja található itt.

Jászberényi ferences kolostor

Jászberény központjában található a ferences templom és kolostor. Még áll a kolostor is, napjainkban is apácák lakják. A templomot és a kolostort egybe építették, így felülnézetből olyan mintha egy négyzetet látnánk, melynek közepén egy apró park lett kialakítva. A templom belseje barokk és rokokó stílusú.

Szerző: HÉVIZINÉ MOLNÁR CSILLA

ÉPÍTÉSZETI EMLÉKEK – KASTÉLYOK, PALOTÁK, KÖZÉPÜLETEK

Festetics-kastély, Keszthely

A 18. század közepétől csak az1880-as években nyerte el végleges formáját. Ez az ország negyedik legnagyobb, (101 helyiség) legigényesebben helyreállított és berendezett kastélya. Ma múzeum, parkja védett természeti érték. Itt található legidősebb növény egy mocsári tölgy, ami több, mint 400 éves. A kastélyhoz tartozó Helikon könyvtár kb. 80 ezer kötetes gyűjteménye Európa legnagyobb épen maradt főúri könyvtára.

Széchenyi-kastely, Nagycenk

Széchenyi István egykori lakhelye. 1944-ben bomba csapódott a közeli parkba, következtében az épület több ablaka és a tetőcserepek számos helyen összetörtek. 1945-benn a helyiek feldúlták a kastélyt és mindent felégettek.

Esterházy-kastély, Fertőd

Magyarország legnagyobb méretű barokk stílusú építészeti alkotása. 1720-66 közt építették Esterházy Miklós elképzelései és tervei alapján. „Magyar Versailles"-ként emlegetik. A maga korában egyedülálló építészeti jelenség. Egy ideig itt élt és alkotott a család udvari muzsikusaként Joseph Haydn.

Esterházy-kastély, Csákvár

A csákvári Esterházy-kastély Fellner Jakab tervei szerint épült, klasszicista stílusban. A körülbelül 365 helyiséges kastélyban volt könyvtár, képtár, színházterem, kápolna vadászterem. Az épület 1954 óta TBC-kórház, majd a Fejér Megyei Szt. György Kórház Csákvári Intézeteként működik.

Grassalkovich-kastély, Gödöllő

A kastély megléte Grassalkovich Antalnak és Mária Teráziának köszönhető. Építése 1740-ben kezdődött, 1867-ben a magyar állam megvásárolta és királyi pihenő rezidenciává alakította. Sissi és Ferenc József gyakran pihentek itt az őszi, tavaszi hónapokban, miután koronázási ajándékként azt megkapták. Jelenleg kastélymúzeumként működik.

Andrássy-kastély, Tiszadob

A népi építészet fennmaradt emléke, hasonlít egy francia lovagkastélyra. Úgy tartják, hogy az épületet Erzsébet (Sisi) magyar királyné tiszteletére emelték. Andrássy Gyula építette a kastélyt, 1880-85 közt. A Tisza közel fekszik hozzá, és a viszonylagos sík terület fölé magasodik, hiszen egy kisebb dombra épült. A romantikus-neogót stílusban épült kastélyt Magyarország egyik legszebb kastélyának tartják.

Schossberger-kastély, Tura

A gyönyörű Schossberger-kastély még romjaiban is impozáns látványt nyújt. Az egykor gyönyörű épület most fotózásoknak és filmforgatásoknak nyújt romantikus hátteret (2008-as Holdhercegnő című filmet is). A kastély Pest megyében Tura város nevezetessége, egy 99 tornyú mesebeli várhoz hasonlítják. 10 évig épült, tervezője Ybl Miklós volt.

Almásy-kastély

Gyula egyik legszebb építménye. 1801-ben bécsi nemesek rezidenciáihoz hasonlóan alakították át. A több átalakításon is átesett, lovardával és kertrésszel bővült. A kastély utolsó lakói az Almásyak voltak.

Szerző: HÉVIZINÉ MOLNÁR CSILLA

A FŐVÁROS, BUDAPEST EMLÉKEI

Parlament

Budapest leglátványosabb műemléke, a Duna-partján áll. Magasabb, mint egy 30 emeletes ház és 2,5x hosszabb, mint egy futballpálya. Alatta pincerendszer található. A korhoz képest a legmodernebb világítás és hűtő-fűtő rendszerrel látták el. Steindl Imre tervező az építménnyel híres akart leni. Feltétel volt, hogy csak magyar eredetű anyagokkal lehetett dolgozni. Kivéve a 8 svéd márvány monolit, melyek a főlépcsősor mellett vannak. A méretekkel az ezer éves állam nagyságára is utalt. Az átadásra 17 évet kellett várni, Steindl öt héttel korábban elhunyt. Az első ülést 1896-ban tartották meg az épület kupolatermében, az utolsó simításokat csak 1904-ben végezték el.

Szent István-bazilika

Egyházi és idegenforgalmi nevezetesség. Építését 1851. augusztus 14-én kezdték el, Hild József tervei szerint. Halála után Ybl Miklósra bízták, majd Ybl halála miatt az épületbelső és a képzőművészeti díszítő munkálatok már Kauser József irányításával készültek el 1905-re.

Citadella

1849-ban levert szabadságharc miatt építette meg a Habsburg uralkodó 1854-ben, hogy újabb erőssége legyen az osztrák hadseregnek Budán, a váron kívül. Ezután csillagvizsgálóként funkcionált majd a második világháború után újra védelmi szerepet kapott.

A Budai várnegyed (1987 óta a Világörökség része)

A Mátyás-templom

XIII. századi római katolikus templom. eredeti neve budavári Nagyboldogasszony-templom, de a felújítást támogató Mátyás király tiszteletére átnevezték. Gótikus templom barokk elemekkel, Zsolnay kerámiák díszítik. A gyönyörű beltér magyar művészek munkája.

A Halászbástya

1902-ben készült el, a Budai Várnegyedben a Mátyás-templom mögött található, és pesti városrész panorámája látható róla. Neogótikus és újromantikus stílusban épült, lépcsők és tornyok tartoznak hozzá, és a XVII. században itt álló várfal helyét jelzi. Neve a várfal e szakaszát védelmező halászok előtt tiszteleg. A bástya hét tornya a hét honfoglaló vezért jelképezi.

A Nagy Vásárcsarnok

A Nagy Vásárcsarnok Budapest legnagyobb és legrégebbi beltéri piactere.

Magyar Állami Operaház

Az Andrássy úton 1884-ben épült neoreneszánsz stílusban, homlokzatát híres magyar zeneszerzők szobrai díszítik. Belül freskók és szobrok díszítik a falakat, a padlót csempe fedi. A háromemeletes lópatkó formájú nézőtér állítólag a világ harmadik legjobb akusztikájú előadóterme.

Szépművészeti Múzeum

A tervezés fő szempontja inkább reprezentatív terek kialakítása, mint műtárgyak bemutatása volt. 1900. augusztus 1-jén kezdődött meg építése.

Vajdahunyad vára

1896-ban a honfoglalás emlékére készült Alpár Ignác tervei alapján, az erdélyi hunyadi vár mintájára a Városligetben. 21 részes Történelmi Épületcsoport, Fából építették, majd 1904-1908 közt tartós anyagokból újraépítették.

Szerző: HÉVIZINÉ MOLNÁR CSILLA

A FŐVÁROS, BUDAPEST EMLÉKEI – BUDAPEST DUNA-HÍDJAI

Budapestet a Duna szeli ketté.

Széchenyi lánchíd

Az első állandó híd Pest és Buda között, és a magyarországi Duna-szakaszon is. Széchenyi István megrendelésére 1839-49ig építették. Az angol William Tierney Clark tervezte, költségeit egy görög nemes, Georgios Sinas finanszírozta,

a kivitelezés irányítója a skót származású Clark Ádám volt. Utóbbiról nevezték el az Alagút és a Lánchíd közötti teret. A hídfők oroszlánjait Marschalkó János lőcsei szobrászművész készítette. A II. világháború végén a németek felrobbantották. Újjáépítve 1949-ben nyitották meg. 1986–1988-ban ismét felújították. 1996-ban a szocialista címereket az eredeti Kossuth-címerekre alakították vissza.

Margit híd

A Szent István körutat és a Margit körutat köti össze a Margit-sziget érintésével. A főváros második állandó hídja. 1872-76 között épült a francia Ernest Gouün tervei alapján. 1944ben súlyos károkat szenvedett egy véletlen aknarobbanás során, majd 1945-ben felrobbantották. 1948-ban újjáépítették és 1970-ig alakítgatták. Egyes elemei életveszélyessé váltak, ezért 2009-2011 –ig teljesen felújították.

Szabadság híd (Ferencz József híd, Fővám téri híd)

Budapest harmadik hídja, a Fővám tér és a Szent Gellért tér közt, 1894-96-ig Feketeházy János tervei alapján, Gállik István, Beke József, Nagy Virgil építészek segítségével, a többi hídon beszedett vám összegéből épült. 1945-ben a németek felrobbantották, de 1 év múlva felépítették. 2007-08 közt teljes felújítás után, visszanyerte egykori kinézetét.

Erzsébet híd

Az V. – I. kerület közt 1903-ban nyitották meg. Erzsébet királynőről nevezték el. Átadásakor világrekorder, hetven éven át Duna rekorder. Építése során az eredeti függőhíd újszerű megoldása mérnöki csoda volt. 1945-ben a németek felrobbantották. Helyére kábelhíd épült. Csak 1961 és 1964 között építették újra.

Petőfi híd (1937 és 1945 közt Horthy Miklós híd)

A pesti oldalon a Boráros tér, budain az ELTE TÁTK, a BME határolják. 4 év után 1937-ben adták át, Álgyai Hubert Pál tervei alapján épült. A II. világháború után, 1950-es évek elején újjáépítették.

Árpád híd (1958-ig Sztálin híd)

A budai Szentlélek térrel határos, a leghosszabb, legforgalmasabb híd. Árpád fejedelemről kapta nevét. 1939-ben János Kossalka tervei alapján kezdték el, de a II. világháború után, 1950-ben lett kész.

Rákóczi híd (1995–2011 Lágymányosi híd)

Budapest második legújabb Duna-hídja. Az összekötő vasúti híd mellett található. A pesti oldalon az ELTE és a BME, Budán pedig az Infopark határolják. 1995ben Sigrai Tibor tervei alapján épült. A dizájn heves vitákat váltott ki.

Megyeri híd

Legújabb Duna-híd. Az M0-s északi Duna-hídja, Újpestet köti össze Budakalásszal a Szentendrei-szigeten keresztül.

Szerző: HÉVIZINÉ MOLNÁR CSILLA

EMLÉKMŰVEK, SZOBROK

Szabadság-szobor

A Gellérthegy tetején áll, Budapest egyik jelképe a pálmaágat tartó hölgy szobra. 1945-ben elrendelték elkészítését, 1947-ben avatták fel. A politikai vezetés a II. világháborúban meghalt szovjet katonák emlékére állíttatta a talapzattal együtt 54 méter magas szobrot. A fővárosi vezetés eredetileg a Vár mögötti Horváth-kertbe szánta, ám a szovjeteknek nem tetszett a hely, mivel ott nem kapott volna elég figyelmet. Így került a Gellért-hegy tetejére. A'60-as és '90-es években is felújították. Az utóbbi tatarozás alkalmával eltávolították a cirill betűs feliratokat és szovjet ideológiához fűződő domborműveket. Az addig Felszabadítás-szoborként nevezett alkotást mindenki Szabadság-szobornak kezdte el emlegetni. Kisfaludi Strobl Zsigmond szobrászművész készítette, aki a szobor modelljének egy ismeretlen, vidékről Pestre érkezett lányt választott, akivel sétája során véletlenül találkozott össze.

Turul-emlékmű

A krónika szerint Árpád vezér seregei Bánhida (mai Tatabánya) területén győzték le Szvatopluk szláv fejedelem hadait 907-ben. Az 1896-os Milenniumi ünnepségeken bízták meg Donáth Gyula szobrászt a Turul-emlékmű elkészítésével. 1907-ben avatták fel. Bánhida, majd Tatabánya jelképévé vált.1919-ben a kommunisták rongálták meg 1926ban Klebersberg Kunó megbízta Keviczky

Hugó szobrászművészt, hogy javítsa ki. A 90-es évek elejére ismét felújításra szorult, amit 1992-ben fejeztek be, ekkor másodszor is felavatták.

A szobor törtkőből rakott csonka gúla talapzaton áll, nagyméretű, kiterjesztett szárnyú, nyitott csőrű bronz madár, szárnyának fesztávolsága 15 méter. Európa egyik legnagyobb madárszobra. Karmai közt kardot tart, fején stilizált, aranyozott, magyar szent korona. Talapzatán feliratos tábla.

Erzsébet-kilátó

A János-hegy tetején, Budapest legmagasabb pontján, tengerszint felett 527 méter magasan áll. Csodás kilátás nyílik Budapestre és a környező településekre. A kilátótorony 23,5 méter magas, teraszos elrendezésű, neoromán stílusú. Összesen hat, felfelé haladva egyre kisebb átmérőjű szintje van. Az alsó két szintje zárt, a következő három szinten egy-egy körterasz található, legfelső szintje felülről teljesen nyitott. Az épület tetejére kb. 100 csigalépcső vezet. A lépcsőházban kisebb pihenő-kilátófülkéket alakítottak ki. A XIX. században a kilátó helyén fából épült messzelátó állt. A kő kilátót Kluzinger Pál tervezte, de Schulek Frigyes bírálta, és a kilátó felső szintjeit újratervezte. Az építkezés 1908-ban kezdődött meg. Édesvízi mészkőből és homokkőből épült. 1910 őszén nyitották meg. 1931-ben alakították ki a kilátóhoz vezető és azt körülvevő teraszt. 2001-05 közt felújították. A kilátó előtti teret díszburkolattal látták el. A kilátót új díszkivilágítással látták el.

Szerző: HÉVIZINÉ MOLNÁR CSILLA

VILÁGÖRÖKSÉG MAGYARORSZÁGON, ÉPÍTETT HUNGARIKUMOK

Magyarország világörökségi helyszínei

A Duna-part látképe és a Budai Várnegyed *(Budapest, 1987, Hungarikum is)*

Az Andrássy út és történelmi környezete *(Budapest, 2002)*

Az Aggteleki-karszt és a Szlovák-karszt barlangjai *(Magyarország/Szlovákia, 1995)*

Fertő-táj *(Magyarország/Ausztria, 2001, Hungarikum is)*

Hollókő-Ófalu és táji környezete *(Hollókő 1987, Hungarikum is)*

Hortobágyi Nemzeti Park *(Hortobágy, 1999)*

Pannonhalmi Bencés Főapátság és természeti környezete *(Pannonhalma, 1996, Hungarikum is)*

Pécsi ókeresztény sírkamrák *(Pécs, 2000)*

Tokaj-hegyaljai történelmi borvidék *(Zempléni-hegység, 2002)*

Épített Hungarikumok

A magyarság csúcsteljesítményét jelölő gyűjtőfogalom, amely olyan megkülönböztetésre, kiemelésre méltó értéket jelez, amely a magyarságra jellemző tulajdonság, egyediség, különlegesség és minőség.

Torocko épített öröksége

Torockó a Kárpát-medence legépebben és leghitelesebben fennmaradt népi építészeti együttese. A faluban a házak egyedi, csak itt jellemző stílusban épültek. Itt található az 1668-ban épült eredeti állapotában megmaradt paraszttház.

Zsolnay Kulturális Negyed

Porcelánmanufaktúra 5 hektáros területe. Közép-Európa egyik legnagyobb gyárépület-együttese.

Pécs (sopianae) ókeresztény temetője

Késő római kori Európában élt keresztény közösségek kőből épített temetkezési helye és szertartások színhelye volt. A földalatti kriptákba, sírkamrákba az elhunytakat téglasírokba, szarkofágokba helyezték, efölé emlékkápolnát emeltek. Mindez népvándorlás kori állapotban maradt meg.

Fertő / neusiedlersee kultúrtáj

Természeti értéke, népi építészete, és 18-19. századi kastélyai (kiemelkedő a fertődi Esterházy és a nagycenki Széchenyi Kastély) is jelentősek.

Budapest – a Duna-partok, a Budai Várnegyed és az Andrássy út, Hősök tere

Az ország legnagyobb vára a Budapest központjában lévő Budai Vár. Körülötte a középkori romokkal igazi várnegyeddé lett. A vár főbb látványosságai: a Nemzeti Galéria, a Labirintus, a Mátyás-templom és a Sziklakórház. Az Andrássy út bérpalotás belvárosi főútként indul, fokozatosan szélesedik villákkal szegélyezett fasorrá, és a Hősök terébe torkollik. Alatta fut a földalatti vasút.

Az ezeréves pannonhalmi bencés főapátság és természeti környezete

Könyvtára több mint 300 ezer kötettel ma a világ legnagyobb bencés gyűjteménye.

A magyar tanya

Az Alföld egyedülállóan tipikus vidékies településformája. Kialakulásában a mezőgazdaság játszotta az alapvető szerepet.

A hévízi-tó és a tradicionális hévízi gyógyászat

A források vízhozama napi 35 millió liter, így a teljes vízkészlete háromnaponta kicserélődik. Ez a tó különleges tőzegmedrű forrástó. Az első tutajokra épített fürdőházat 1772-ben Festetics György, a keszthelyi Georgikon alapítója építtette.

Szerző: HÉVIZINÉ MOLNÁR CSILLA

GYÓGYFÜRDŐK

Széchenyi Gyógyfürdő

Budapest és Európa legnagyobb fürdőkomplexuma. Zsigmondy Vilmos, bányamérnök artézi kút fúrását akarta a Városligetben. Pest város közgyűlése 1868-ban elfogadta. A kút fúrásának helye a mai Hősök terén, Árpád fejedelem lovas szobra előtt volt. A fürdő 1909-13 ig Czigler Győző tervei alapján készült, júniusban Széchenyi gyógyfürdő néven nyílt. Népszerűsége miatt szükséges a fejlesztés. 1927. elkészül népfürdő szárnyainak bővítése, és a pesti oldal első uszodája. A II. világháborúban károkat szenvedett, de a részleges üzemeltetés biztosított volt. 1963-ban a strandfürdő öltözőit téliesítették. 1998-2006 felújítás alatt minden medence megújult.

Szt. Gellért Gyógyfürdő

Már a XV. században feljegyzések a gyógyfürdő területén feltörő „csodahatású" forrásokról. A törökök is kedvelték. A szecessziós stílusban épült Gellért Gyógyfürdő és Szálló 1918-ban nyitotta meg kapuit, majd 1927-ben a hullám strandfürdővel és 1934-ben a pezsgőfürdővel bővült. Napjainkban korszerűsítéseket végeznek az uszodában.

Rudas Gyógyfürdő

A mai Rudas fürdő helyén IV. Béla király idejében johannita lovagok építettek ispotályt fürdővel együtt. A Rudas fürdőt 1566-72 Szokoli Musztafa budai pasa építtette, mely ilidzsa (termálfürdő), központi részén a medencével, mely a mai Rudas fürdő épületének magja, ma is használják. 2004-ben átépítik, előkerültek a beépített török kerámia vízvezetékek, a török vakolat, padka, facölöpök is, az udvari részen barokk malom falaira bukkantak. A régi udvarrész beépítésével üvegtetős folyosón végighaladva láthatóak a korábban elfalazott kör alakú ablakok és a saroknál a falban a török kori vízvezeték darabja is.

Hévíz Tófürdő

1795. két épületrészből álló fürdőépületet építtett a tó fölé Gróf I. Festetics György. 1905-től Reichl Vencel Hévízt nemzetközi fürdővárossá akarja, ezért kupolás épület, fedett híd épült, és elkészült a két tornyú, jellegzetes főbejárat. Ezévben épült a Hévíz Szanatórium és Gyógyszálloda. 1911. a város megkapja a „gyógyfürdő jellegű település" címet. 1926 után megépül a jellegzetes tóparti Fürdőépület, 1932-ben üvegtetőt kap a főépület, ami ezzel teljesen fedetté válik. 1948-ban államosítotják. A 70-es években a Tófürdő épületek újjáépítése szükségessé vált. A korábbi kupolás épületeket vörösfenyő borítású, tornyos épületek váltották fel. A teljes felújítás 1985-re fejeződött be, de egy tűzvész következtében 1986-ban teljesen megsemmisült. Az új épületek végül 1989-ben készültek el.

Részei napjainkban: a Tófürdő Főbejárata a kerub szobrokkal, központi épület, 4 fedett medence térrel, (a főbejárattól és a Festetics Fürdőháztól függőfolyosón keresztül közelíthető meg, mert a tó fölé, cölöpökre épült), Festetics Fürdőház, Iszap medence, nyári öltöző (fa épület), Medve napozó.

WĘGIERSKIE ZABYTKI, ZAMKI I PAŁACE

Autor: CSILLA HÉVIZINÉ MOLNÁR
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

ZABYTKI HISTORYCZNE – ZAMKI

Obecnie na terenie Węgier znajduje się 78 zamków. Kilka ważniejszych to:

Zamek Wyszehradzki

Zespół zamkowy zlokalizowany jest w Zakolu Dunaju; zbudowany przez Belę IV. Niegdyś składał się z murów obronnych, dwóch wież i pałacu mieszkalnego. Karol Robert rozbudował zamek, a Zygmunt Luksemburski unowocześnił go. Niestety, jakiś czas później Turcy dokonali tu ogromnych zniszczeń. Do 1529 roku zamek był miejscem koronowania królów.

Zamek w Egerze

Zamek ten został wybudowany w XIII wieku wokół katedry Świętego Stefana. W 1552 roku najechali go Turcy, ale obrońcom zamku udało się odeprzeć atak. Bitwa do dziś jest jednym z największych zwycięstw Węgier. Obrona zamku ostatecznie poddała się w 1596 roku, a Turcy podczas 91-letniego panowania rozbudowali go i umocnili. W 1687 roku oddziały austriacko-węgierskie odbiły zamek.

Zamek w Ostrzyhomiu

Zabytek ten znajduje się w na wzgórzu niedaleko bazyliki. Jest to miejsce o szczególnym znaczeniu dla średniowiecznej historii Węgier. W 2008 roku zamek został zgłoszony na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Zamek Jurisics w Kőszeg

Zbudowany w XIII wieku w stylu gotyckim, zamek wewnętrzny, został rozbudowany w późniejszym czasie. Zgodnie z jego funkcją był zamkiem dworskim. W 1532 roku oddziały Sulejmana I oblegały go przez 25 dni. Kapitan, od którego imienia zamek nosi nazwę, odparł łącznie 19 oblężeń.

Zamek w Sümeg

W średniowieczu pełnił on funkcję obronną zachodniego brzegu Balatonu. Zamek zbudowany na planie nieregularnego wielokąta z wewnętrznymi wieżami,

składał się z zamku zewnętrznego, wewnętrznego i górnego. W 1664 roku bezskutecznie oblegany przez Turków, został tak poważnie uszkodzony, że jego odbudowa trwa do dziś. Znajdujący się pod zamkiem tak zwany Tarisznyavár (Zamek chlebakowy), nigdy nie był samodzielną twierdzą, są to ruiny wieży obronnej bram miasta. Zamek w Sümeg jest jedną z najpiękniejszych, względnie nieuszkodzonych, fortec średniowiecznych w kraju.

Zamek w Gyula

Budowla znajduje się w centrum miasta Gyula, w bezpośrednim sąsiedztwie jeziora. Jest to jedyny w Europie, zachowany w tak dobrym stanie, zamek nizinny, zbudowany w stylu gotyckim z cegły, na przełomie XIV i XV wieku. Do dziś zachowała się forteca zbudowana wokół zamku wewnętrznego wraz z wieżą wjazdową. Główną funkcją zamku była obrona terenu nizinnego, ale po podboju przez Turcję, i w wyniku szybkiej utraty terytoriów, stał się on jedną z twierdz na obrzeżach okupowanych terenów.

Zamek Rakoczych w Sárospatak

Pierwotnie zamek zbudowany jako opactwo benedyktyńskie nad brzegiem Bodrogu, które w 1556 roku zostało przekształcone w fortecę. W 1603 roku fortecę rozbudowano, a na przełomie XVIII i XIX wieku przebudowano na pałac barokowy otoczony fosą. Składa się z kwadratowej, pięciopiętrowej Czerwonej Wieży, części pałacowej, słynnego balkonu Sub-Rosa, kolumnowych schodów i loggii. W 1616 roku był siedzibą Rakoczego.

Zamek Bory

XX-wieczny zamek rycerski jest dziełem architekta i rzeźbiarza Jenő Boryego. Budowla powstawała przez 36 lat w jednej z dzielnic miasta Székesfehérvár – Öreghegy. Dzieło swoje architekt budował dla żony, i miało być dowodem ich wiecznej miłości. Odnaleźć tu można wiele stylów architektonicznych, od baroku po gotyk. Ciekawostką architektoniczną jest podstawowy materiał budulca, jakim jest beton. Zamek figuruje w księdze rekordów Guinessa jako największy budynek wzniesiony przez jednego człowieka.

Autor: CSILLA HÉVIZINÉ MOLNÁR
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Z powodu stale rozwijającego się handlu prowincję Pannonia (dzisiejsze Węgry) w kilku etapach na przestrzeni I wieku naszej ery podbili Rzymianie. Wojska rzymskie do 14 roku przed naszą erą zajmowały tereny na zachód od Balatonu, gdzie przebiegał szlak bursztynowy. Stopniowo przesuwali się, aż dotarli do linii Dunaju.

Aquincum

Jest to najpopularniejszy i największy zabytek, znajdujący się na terenie dzielnicy Óbuda. Ta dawna, rzymska osada i obóz wojskowy zostały założone około 89 roku. Ich rozkwit przypadał na II-III wiek. Osada przetrwała do IV wieku.

Baláca

Na Wzgórzach Balatońskich, w Balácapuszta, znajduje się największa w kraju Zadunajskim posiadłość i ruiny ogrodów z czasów rzymskich. Można tu odnaleźć domy mieszkalne, zabudowania gospodarcze oraz miejsca pochówku. Jedną z ciekawostek „Villa Romana Baláca" jest otoczone murem mauzoleum ze schodami, oraz antyczne posadzki mozaikowe.

Brigetio – Szőny

Na terenie dzisiejszego Szőny (Komárom), w czasach rzymskich, znajdował się obóz wojskowy i miasto. Była to ważna miejscowość kąpieliskowa, w której udało się odnaleźć ruiny zespołu kąpielisk o powierzchni 800 metrów kwadratowych oraz kilka skanalizowanych domów z ogrzewaniem podłogowym.

Gorsium – Tác

Miasto znajduje się około 15 kilometrów od Székesfehérvár. Istniało ono już w I wieku i przetrwało wiele najazdów. W IV wieku zaczęło chylić się ku upadkowi, ale obszar o powierzchni 400 hektarów zamieszkały był jeszcze przez następne stulecia. Ruiny miasta Park Archeologiczny Gorsium, rozciągają się, na powierzchni 200 hektarów. Wśród pozostałości odnaleźć można pałac,

bazylikę starochrześcijańską, łaźnie, budynki urzędowe, budynki mieszkalne oraz pozostałości koszar wojskowych.

Savaria – Szombathely

Savaria to nazwa osiedla, znajdującego się w czasach rzymskich w miejscu miasta Szombathely. Przez miejscowość przebiegała jedna z nitek szlaku bursztynowego. Od II wieku była ona centrum religijnym Górnej Panonii, i stała się stolicą świeżo powołanej prowincji. Część pozostałości rzymskich znajduje się w ruinach ogrodu Istvána Járdányi Paulovicsa. Są to: ówczesny pałac z zachowanymi posadzkami mozaikowymi, łaźnia rzymska oraz fundamenty świątyni Merkuriusza. Można też udać się na spacer szlakiem bursztynowym, podziwiając świątynię Isis i Iseum Savariense (zrekonstruowane na podstawie ruin), wyobrażając sobie, jak mogły wyglądać antyczne świątynie.

Scarbantia Sopron

Niegdysiejsza rzymska miejscowość położona była pod dzisiejszym centrum miasta. Środkowe mury miasta Sopron w 1300 roku zbudowano na pozostałościach starych murów. Znajduje się tu cmentarz rzymski, ruiny ogrodu i muzeum strzegące szczegółów dotyczących drogi miejskiej; budynek mieszkalny, warsztat brązownika i pozostałości wieży. Na Rynku Głównym znajduje się krótki odcinek Szlaku Bursztynowego oraz plany spichlerza z tamtych czasów.

Via Sucianaria

Via Sucianaria to starożytny szlak handlowy, prowadzący z Północnej Europy nad Morze Śródziemne. Przebiegał zachodnią granicą dzisiejszych Węgier przez Scarbantię i Sabarię. Jedno ze skrzyżowań szlaku znajduje się w Szombathely, pod Rynkiem Głównym.

Sopianae – starochrześcijański cmentarz w Pécs – zabytek wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Autor: Csilla Héviziné Molnár
Tłumacz: Joanna Buczulska

ZABYTKI ETNOGRAFICZNE – DOMY KULTURY WIEJSKIEJ, SKANSENY, MUZEA PLENEROWE

Plenerowe Muzeum Etnograficzne w Szentendre

Największe zbiory plenerowe na Węgrzech i rezerwat przyrody. Muzeum prezentuje formy osadnicze, architektoniczne i gospodarcze 10-ciu regionów etnograficznych w postaci około 400-tu w większości oryginalnych budowli i przedmiotów, pochodzących z okresu od końca XVIII wieku do połowy XX wieku. Na jego terenie odkryto ponadto ruiny willi z czasów rzymskich, której odrestaurowane mury cieszą oko zwiedzających do dziś.

Muzeum Etnograficzne Göcsej – Zalaegerszeg

Pierwsze plenerowe zbiory w kraju, znajdujące się w pobliżu martwej odnogi rzeki Zala. Zgromadzono tu czterdzieści budynków oraz kilkaset przedmiotów. Jest to wyimaginowana wioska, ale przedstawia dawny typ osadnictwa ulicowego: słomiane strzechy i drewniane domy. Znajduje się tu Ugrofiński Park Etnograficzny, który prezentuje budownictwo oraz styl życia naszych krewniaków językowych. Domy we wszystkim przypominają ich oryginały.

Muzeum Wsi w Sóstó – Nyíregyháza

Prezentowanych jest tu sześć regionów etnograficznych: Szatmár, Rétköz, Nyírség, Nyiri, Mezoseg i Bereg. Sóstó muzeum tworzy sto wiejskich chat na skraju lasu. W formie skansenu przedstawione jest budownictwo regionalne i wnętrza budynków. W centralnym miejscu wsi znajdują się budynki wspólnotowe: warsztaty rzemieślnicze, szkoła, straż pożarna, dzwonnica, kościół i młyn. Niektóre z nich, jak sklep z drobiazgami i karczma, funkcjonują zgodnie z ich przeznaczeniem. Plebania i spichlerz są miejscem organizacji imprez i przyjęć.

Plenerowe Zbiory Etnograficzne w Szenna

Stanowią one część rezerwatu Zselici, położonego w pobliżu Kaposvár. W środku żywej wioski prezentowana jest różnorodność kultury i dziedzictwa Środkowego Somogy i Zselic. Budynki zostały rozebrane w miejscu, gdzie pierwotnie stały i następnie tu przeniesione. Budynki mieszkalne zbudowane w półkolu prezentują strukturę osady typu ulicowego. Odnaleźć tu można winiarnię, dzwonnicę oraz krzyż. Kościół reformowany funkcjonuje do dziś zgodnie ze swym przeznaczeniem.

Muzeum Wsi Vas – Szombathely

Podstawowa struktura muzeum powstała z dwóch dużych osad charakterystycznych dla komitatu: z typu ulicowego czy szeregowego oraz dzielonego.

Zespół Pamiątek Ludowych Őrség – Szalafő-Pityerszer

Zarząd Muzeów Komitatu Vas w Szalafő-Pityerszeres zakupił trzy posiadłości z dziesięcioma budynkami. Po odremontowaniu zabudowań stworzono skansen i przywrócono im pierwotne funkcje.

Plenerowe Muzeum Etnograficzne – Ópusztaszer

Całość liczy 19 zespołów budynków oraz trzy wystawy plenerowe, prezentujące posiadłości Południowej Wielkiej Niziny wraz z cechami charakterystycznymi dla budownictwa regionalnego.

Muzeum Wsi Hollókő – Hollókői

To część Światowego Dziedzictwa UNESCO, przywołująca obraz starej osady połowieckiej.

Plenerowe Muzeum Etnograficzne – Nagyvázsony

Dom Shumachera to przykład typowego dla Środkowego Kraju Zadunajskiego budownictwa, wykorzystującego paleniska bez wyciągów kominowych, czyli tak zwane kuchnie zadymione.

Plenerowe Muzeum Etnograficzne – Tihany

Jedyny, pozostały w okolicy nadbalatońskiej, dom cechu rybaków. Nieotynkowany, dwudzielny dom ze słomianą strzechą i zadymioną kuchnią.

Autor: CSILLA HÉVIZINÉ MOLNÁR
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

ZABYTKI ARCHITEKTURY SAKRALNEJ

Ostrzyhom – Katedra Najświętszej Marii Panny i Świętego Wojciecha

Jest to jedyna, zachowana, renesansowa budowla w kraju z największym na świecie obrazem ołtarzowym namalowanym na płótnie. Budynek jest ozdobą wzgórz wznoszących się ponad Zakole Dunaju. Na jego miejscu stała wcześniej Katedra Świętego Alberta, zbudowana około 1010 r. Na północ od niego stał pierwszy kościół pod wezwaniem Świętego Szczepana Męczennika, zbudowany przez księcia Gejzę. Zgodnie z tradycją, w pokoju znajdującym się tuż obok i przekształconym później w kaplicę, urodził się sam Vajk, czyli przyszły król Węgier Święty Stefan.

Bazylika w Egerze

Diecezję egerską założył król Święty Stefan w 1004 roku, i zlecił jej budowę w miejscu zajmowanym dziś przez zamek. Pierwotnie kościół w stylu romańskim, później gotyckim był wielokrotnie burzony. Po oblężeniu zamku siedzibę diecezji egerskiej w 1552 roku przeniesiono do kościoła Świętego Michała, który od 1580 roku oficjalnie pełni funkcję katedry. Wykonanie projektu zlecił biskup Eszterházy, ale katedrę zbudował József Hild na zlecenie arcybiskupa Pyrkera. Głównym rzeźbiarzem budowli był włoski rzeźbiarz Marco Casagrande, dlatego budynek odzwierciedla wspaniałość sztuki włoskiej.

Kościół w Ják

Jest to jedyny taki średniowieczny monastyr na Węgrzech, który przetrwał nieuszkodzony do naszych czasów. Niewysoka bazylika byłego opactwa benedyktynów w Ják jest najwybitniejszym reprezentantem stylu romańskiego na Węgrzech. Jego replikę odnaleźć można na zamku Vajdahunyad w Budapeszcie.

Reformowany kościół w Szilvásvárad

Wznoszący się na wzgórzu, reformowany kościół, o okrągłym kształcie, wyjątkowych rozmiarach i stylu klasycystycznym jest niezwykłym zabytkiem kraju. Zbudowany został przez hrabiego Miklósa Keglevicha na początku 1840 roku Pierwotnie miał być kościołem katolickim, ale ostatecznie hrabia podarował go kościołowi reformowanemu. Dzwonnica kościoła pochodzi z 1865 roku.

Klasztor cystersów w Bélapátfalva

Jedyny kościół opactwa cystersów, zbudowany w stylu romańskim, który przetrwał na Węgrzech nieuszkodzony, powstał w pobliżu Egeru w 1232 roku. Dziś jest bez wieży z dwuspadowym dachem, pozostały tylko ruiny opactwa. Jest to jedyny w kraju kościół cystersów, zbudowany w stylu romańskim w XIII wieku, który przetrwał do naszych czasów.

Klasztor Dominikanów na Wyspie Małgorzaty

Klasztor Dominikanów, znajdujący się na Wyspie Małgorzaty nosił kiedyś nazwę klasztoru Błogosławionej Dziewicy na Wyspie Królików. Był najważniejszym i najpiękniejszym budynkiem na wyspie. Do dziś zachowały się tylko jego ruiny oraz grobowiec Świętej Małgorzaty.

Klasztor Franciszkanów w Jászberény

Kościół i klasztor Franciszkanów znajduje się w centrum miasta Jászberény. Klasztor funkcjonuje do dziś – obecnie zamieszkują go siostry zakonne. Kościół i klasztor został zbudowany jako jedna całość, dlatego z lotu ptaka wygląda jak czworokąt z małym parkiem wewnętrznym. Wnętrze kościoła wykonano w stylu barokowym i rokoko.

Autor: CSILLA HÉVIZINÉ MOLNÁR
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

ZABYTKI ARCHITEKTURY – PAŁACE I BUDYNKI UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ

Pałac Festeticsów, Keszthely

Budowany od połowy XVIII wieku, ostateczną swą formę przybrał w latach 80-tych XIX wieku. Jest to czwarty co do wielkości (101 pomieszczeń), najpiękniej odrestaurowany i wyposażony pałac. Dziś funkcjonuje on jako muzeum, a teren jego parku jest rezerwatem przyrody. Najstarszą rośliną jest tu ponad 400-letni dąb bagienny. W pałacowej bibliotece „Helikon" zgromadzono 80 tysięcy tomów. Jest to największa biblioteka arystokratyczna, jaka przetrwała w Europie.

Pałac Széchenyich, Nagycenk

Była to dawna rezydencja Istvána Széchenyiego. W 1944 roku w pobliskim parku spadła bomba, w następstwie czego zniszczone zostały okna oraz część dachówek. W 1945 roku mieszkańcy splądrowali pałac i wszystko spalili.

Pałac Esterházych, Fertőd

Jest to największe, barokowe dzieło architektoniczne na Węgrzech. Zbudowany w latach 1720-66, na podstawie wyobrażenia i projektów Miklósa Esterházy, nazywany jest „węgierskim Wersalem". Jest wyjątkowym zjawiskiem architektonicznym swoich czasów. Przez pewien okres mieszkał tu i tworzył Joseph Haydn, zatrudniony jako nadworny kompozytor.

Pałac Esterházych, Csákvár

Neoklasycystyczny pałac Esterházych w Csákvár został zbudowany na podstawie projektu Jakaba Fellnera. W około 365 pomieszczeniach pałacu mieściła się biblioteka, galeria obrazów, sala teatralna, kaplica i sala myśliwska. Od 1954 roku budynek funkcjonował jako szpital gruźliczy, następnie jako Instytut Szpitala Wojewódzkiego imienia Świętego Jerzego w Csákvár.

Pałac Grassalkovichów, Gödöllő

Pałac swoje istnienie zawdzięcza Antalowi Grassalkovichowi i Marii Teresie. Jego budowę rozpoczęto w 1740 roku, a w 1867 roku odkupił go rząd węgierski i przekształcił w rezydencję królewską. Sissi i Franciszek Józef otrzymali go w prezencie ślubnym. Chętnie i często odpoczywali tu w miesiącach jesiennych i wiosennych. Obecnie pałac funkcjonuje jako muzeum.

Pałac Andrássych, Tiszadob

Budowla jest pamiątką architektury ludowej, przypominającą francuski zamek rycerski. Mówi się, że pałac został zbudowany na cześć węgierskiej królowej Elżbiety (Sissi) przez hrabiego Gyula Andrássy, w latach 1880-85. Zamek usytuowany jest w pobliżu Cisy i wznosi się na niewielkim wzgórzu ponad stosunkowo płaskim terenem. Pałac zbudowany w romantycznym, neogotyckim stylu uważany jest za jeden z najpiękniejszych pałaców na Węgrzech.

Pałac Schossbergerów, Tura

Przepiękny pałac Schossbergerów, nawet leżąc w gruzach, jest imponującym widokiem. Pozostałości po pięknej budowli dziś są romantycznym zapleczem dla fotografów oraz wytwórni filmowych (w 2008 roku kręcono tu film *Księżycowa Księżniczka*). Pałac usytuowany jest na terenie komitatu Peszteńskiego, w mieście Tura. Jest on porównywany do bajkowego zamku z 99-ma wieżami. Budowano go przez dziesięć lat na podstawie projektu Miklósa Ybla.

Pałac Almásych

Jest to jeden z najpiękniejszych budynków miasta Gyula. Został przebudowany w 1801 roku, podobnie jak rezydencje wiedeńskiej szlachty. Przeszedł kilka przeróbek, dobudowano między innymi stadninę i część ogrodową. Ostatnimi mieszkańcami pałacu była rodzina Almásy.

Autor: CSILLA HÉVIZINÉ MOLNÁR
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

STOLICA, ZABYTKI BUDAPESZTU

Parlament

To najokazalszy zabytek Budapesztu, wznoszący się nad brzegiem Dunaju. Jest wyższy od 30-piętrowego budynku i 2,5 razy dłuższy niż boisko piłkarskie. Budynek jest podpiwniczony. W swoim czasie był wyposażony w najnowocześniejsze systemy oświetlenia, chłodzenia i ogrzewania. Imre Steindl dzięki tej budowli, chciał przejść do historii. Postawiono mu zasadniczy warunek, aby budynek powstał przy użyciu wyłącznie węgierskich surowców. I tak, za wyjątkiem ośmiu szwedzkich monolitów marmurowych, znajdujących się przy schodach głównych, warunek został spełniony. Rozmiary budynku mają sugerować wielkość tysiącletniego państwa. Na odbiór czekano 17 lat. Steindl zmarł pięć tygodni przed wielkim dniem. Pierwsze posiedzenie odbyło się tu w 1896 roku, w hali kopułowej, a ostatnie prace zakończono w 1904 roku.

Bazylika Świętego Stefana

Bazylika jest atrakcją zarówno turystyczną, jak i sakralną. Jej budowę rozpoczęto 14-go sierpnia 1851 roku. według projektu Józsefa Hilda. Po jego śmierci prace powierzono Miklósowi Yblowi, a z kolei po jego śmierci prace dekoratorskie wewnątrz budynku ukończono pod kierownictwem Józsefa Kauseraa w 1905 roku.

Cytadela

Zbudowana w 1854 roku przez Habsburgów, po klęsce powstania w 1849 roku. Jej celem było wzmocnienie armii austriackiej w Budzie, poza zamkiem królewskim. Po zawarciu ugody funkcjonowała jako obserwatorium astrologiczne, a po drugiej wojnie światowej przywrócono jej pierwotne funkcje militarne.

Kościół Macieja

XIII-wieczny kościół rzymsko-katolicki, pierwotnie nosił nazwę kościół Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny. Przemianowany został na cześć króla Macieja, który wsparł odnowę kościoła. Gotycki kościół z elementami barokowymi, zdobiony jest ceramiką Zsolnay. Przepiękne wnętrze to dzieło węgierskich artystów.

Baszty Rybackie

Zbudowane w 1902 roku w Dzielnicy Zamkowej, tuż za kościołem Macieja. Z baszt rozpościera się piękna panorama na Peszt. Zbudowane w stylu neogotyckim i neoromantycznym, ze schodami i wieżami, baszty stoją w miejscu XVII-wiecznych murów zamkowych. Nazwę swą otrzymały na cześć rybaków broniących tego odcinka murów. Siedem baszt natomiast symbolizuje siedmiu wodzów węgierskich.

Wielka Hala Targowa

Wielka Hala Targowa jest największą i najstarszą zadaszoną halą targową w Budapeszcie.

Węgierska Opera Narodowa

Zbudowany w 1884 roku, w stylu neorenesansowym gmach opery znajduje się przy ulicy Andrássy. Fasadę zdobią rzeźby, przedstawiające słynnych węgierskich kompozytorów, a wnętrza ozdabiają freski i rzeźby. Trzypiętrowa widownia w kształcie podkowy jest trzecią, najlepszą widownią świata pod względem akustycznym.

Muzeum Sztuk Pięknych

Głównym aspektem projektu było raczej stworzenie reprezentatywnych przestrzeni niż prezentacja dzieł sztuki. Budowę rozpoczęto 1 sierpnia 1900 roku.

Zamek Vajdahunyad

Zbudowany w parku miejskim, w 1896 roku, z okazji tysiąclecia państwa węgierskiego, na podstawie projektu Ignáca Alpára, i na wzór siedmiogrodzkiego zamku Hunyadiego. Zespół Historycznych Budynków składający się z 21 części został zbudowany z drewna. W latach 1904-1908 został następnie odbudowany z materiałów trwałych.

Autor: CSILLA HÉVIZINÉ MOLNÁR
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

STOLICA, ZABYTKI BUDAPESZTU – MOSTY NA DUNAJU

Dunaj dzieli Budapeszt na dwie części.

Most łańcuchowy Széchenyiego

Jest to pierwszy, stały most między Pesztem i Budą, oraz pierwszy na odcinku Dunaju leżącym na terytorium Węgier. Został wykonany na zamówienie Istvána Széchenyiego, w latach 1839-49. Projekty wykonał Anglik, William Tierney Clark, a budowę sfinansował grecki szlachcic Georgios Sinas, a nadzór prowadził Szkot, Adam Clark. Plac między tunelem a mostem łańcuchowym nazwano imieniem Adama Clarka. Lwy strzegące mostu są dziełem rzeźbiarza z Lewoczy, Jánosa Marschalkó. Podczas II wojny światowej most został wysadzony przez Niemców. Odbudowano go w 1949 roku. Ponowny jego remont miał miejsce w latach 1986-1988. W 1996 roku w miejsce herbu socjalistycznego przywrócono oryginalne herby Kossutha.

Most Małgorzaty

Most ten łączy bulwar Świętego Stefana i bulwar Małgorzaty z wyspą Małgorzaty. Jest drugim, stałym połączeniem, leżących po przeciwnych stronach rzeki, części stolicy. Zbudowany został w latach 1872-76 na podstawie projektu francuskiego architekta, Ernesta Gouüna. W 1944 roku został poważnie uszkodzony w wyniku przypadkowego wybuchu miny, a następnie, w 1945 roku został wysadzony. Odbudowano go w 1948 roku, następnie do 1970 roku przebudowywany. Z czasem niektóre jego elementy zaczęły zagrażać bezpieczeństwu, dlatego w latach 2009-2011 most przeszedł generalny remont.

Most Wolności (most Franciszka Józefa, most na Rynku Głównym)

Trzeci most w Budapeszcie łączy plac Fővám i plac Gellérta. Został on zbudowany w latach 1894-96, na podstawie projektu Jánosa Feketeházyego, przy współpracy architektów: Istvána Gállika, Józsefa Beke i Virgila Nagya. Budowę sfinansowano z ceł pobieranych na pozostałych mostach. W 1945 roku most

został wysadzony przez Niemców, a po upływie jednego roku odbudowany. Po remoncie w latach 2007-08 odzyskał swą pierwotną świetność.

Most Elżbiety

Most łączący V-tą dzielnicę Pesztu z I-szą dzielnicą w Budzie został oddany do użytku w 1903 roku. Nazwano go imieniem węgierskiej królowej Elżbiety. Był niemałą techniczną sensacją, pobijając rekord świata, przez siedemdziesiąt lat zajmował pierwsze miejsce w swej kategorii na Dunaju. Był jedynym mostem łańcuchowym na świecie o przęśle łączącym brzegi rzeki odległe aż o 290 metrów. W 1945 roku został wysadzony przez Niemców, a na jego miejscu stanął most kablowy. Odbudowany został dopiero w latach 1961-1964.

Most Petőfiego (w latach 1937-1945 most Miklósa Horthyego)

Most ten łączy plac Boráros po stronie peszteńskiej oraz, znajdujący się po stronie Budy, Budapeszteński Uniwersytet Techniczno-Ekonomiczny. Zbudowany na podstawie projektu Huberta Pála Álgyaiego, po czterech latach został oddany do użytku w 1937 roku. Odbudowany po II wojnie światowej w 1950 roku, przyjął nową nazwę Mostu Petőfiego.

Most Arpada (do 1958 roku most Stalina)

Jest najdłuższym i najbardziej ruchliwym mostem graniczącym z Placem Ducha Świętego w Budzie. Nazwę otrzymał na cześć księcia Arpada. Budowę rozpoczęto w 1939 roku na podstawie projektu Jánosa Kossalki, ale ukończono go dopiero po II wojnie światowej w 1950 roku.

Most Rakoczego (w latach 1995-2011 most Lágymányosiego)

Jest to drugi, najmłodszy most na Dunaju. Znajduje się w pobliżu mostu kolejowego. Graniczy z Uniwersytetem ELTE po stronie peszteńskiej, i z Infoparkiem od strony Budy. Został zbudowany w 1995 roku na podstawie projektu Tibora Sigrai. Jego kontrowersyjny kształt wywołał ożywioną dyskusję.

Most Megyeri

To najmłodszy most na Dunaju. W północnej części rzeki, na autostradzie M0, łączy Újpest z Budakalász poprzez wyspę Szentendre.

Autor: CSILLA HÉVIZINÉ MOLNÁR
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

ZABYTKI, POMNIKI

Pomnik Wolności

Postać kobiety, trzymającej gałązkę palmową stoi na szczycie góry Gellerta, i jest jednym z symboli Budapesztu. Wykonanie pomnika zlecono w 1945 roku, a odsłonięty został w 1947 roku. Przywódcy polityczni postawili go dla uczczenia radzieckich żołnierzy poległych podczas II wojny światowej. Wraz z postumentem pomnik liczy 54 metry wysokości. Pierwotnie miał on stanąć w ogrodach Horvátha za zamkiem, ale Sowietom nie spodobała się lokalizacja, ponieważ nie było to miejsce wystarczająco wyeksponowane. I tak pomnik trafił na górę Gellerta. Remontowano go w latach 60-tych i 90-tych. Przy okazji drugich prac remontowych usunięto napisy sporządzone cyrylicą oraz płaskorzeźby nawiązujące do ideologii radzieckiej. Pomnik Wyzwolenia otrzymał miano Pomnika Wolności. Jest on dziełem rzeźbiarza, Zsigmonda Kisfaludi Strobla, który na modelkę wybrał nieznaną, przypadkowo spotkaną podczas spaceru, dziewczynę z prowincji.

Pomnik Turula

Zgodnie z zapisami kronikarza, oddziały księcia Arpada pokonały wojska słowiańskiego księcia Świętopełka w Bánhida (dziś Tatabánya) w 907 roku. Z okazji obchodów milenijnych w 1896 roku wykonanie pomnika świętego ptaka Turula powierzono rzeźbiarzowi Gyuli Donáthowi. Odsłonięty w 1907 roku i stał się symbolem Bánhida, potem Tatabánya. W 1919 roku pomnik został zniszczony przez komunistów. W 1926 roku Kunó Klebersberg powierzył odrestaurowanie pomnika rzeźbiarzowi, Hugó Keviczkyemu. Na początku lat 90-tych Turul wymagał ponownego remontu, który został ukończony w 1992 roku.

Pomnik stoi na ściętej podstawie piramidy wykonanej z gruzu. Przedstawia dużego ptaka z brązu, z rozpostartymi skrzydłami i otwartym dziobem. Rozpiętość skrzydeł wynosi piętnaście metrów. Jest to jeden z największych pomników w Europie przedstawiających ptaka. W szponach Turul trzyma

miecz, a na głowie ma stylizowaną, pozłacaną, świętą koronę Węgier. Na postumencie umieszczono tabliczkę z napisem.

Punkt widokowy Elżbiety

Miejsce to znajduje się na szczycie góry Jana, w najwyższym punkcie Budapesztu, na wysokości 527 metrów nad poziomem morza. Rozpościera się stąd przepiękny widok na Budapeszt i okoliczne miejscowości. Wieża widokowa ma 23,5 metrów wysokości. Jej tarasy wykonano w stylu neoromańskim. Wieża posiada w sumie sześć poziomów; każdy następny ma coraz mniejszą średnicę. Dolne dwa poziomy są zabudowane, kolejne trzy poziomy mają okrągły taras, a górny poziom jest w pełni odkryty. Na szczyt wieży prowadzi około sto stopni. W klatce schodowej znajdują się niewielkie miejsca na odpoczynek, skąd również rozpościera się piękny widok. W XIX wieku na miejscu wieży widokowej stała drewniana wieża. Kamienną wieżę widokową zaprojektował Pál Kluzinger, lecz Frigyes Schulek po tym, jak go skrytykował, zaprojektował na nowo jej ostatni poziom. Budowę rozpoczęto w 1908 roku. Do budowy użyto słodkowodnego wapienia i piaskowca. Wieżę otwarto w 1910 roku. Taras prowadzący do wieży oraz okalający wieżę przebudowano w 1931 roku. Wieża widokowa przeszła renowację w latach 2001-05. Plac znajdujący się przed wieżą został pokryty ozdobną kostką brukową, a wieża została wyposażona w nowe oświetlenie.

Autor: CSILLA HÉVIZINÉ MOLNÁR
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

ŚWIATOWE DZIEDZICTWO NA WĘGRZECH – HUNGARICA W ARCHITEKTURZE

Miejsca na Liście Światowego Dziedzictwa na Węgrzech:

Panorama brzegu Dunaju i Dzielnica Zamkowa w Budzie *(Budapeszt, 1987, dodatkowo Hungaricum)*

Ulica Andrássyego i jej historyczne otoczenie *(Budapeszt, 2002)*

Jaskinie krasowe w Aggtelek i na Słowacji *(Węgry/Słowacja, 1995)*

Krajobraz jeziora Nezyderskiego *(Węgry/Austria, 2001, dodatkowo Hungaricum)*

Hollókő-Ófalu oraz otaczający ją krajobraz *(Hollókő 1987, dodatkowo Hungaricum)*

Park Narodowy Hortobágy *(Hortobágy, 1999)*

Opactwo benedyktyńskie Pannonhalma oraz jego środowisko naturalne *(Pannonhalma, 1996, dodatkowo Hungaricum)*

Katakumby starochrześcijańskie w Pécs *(Pécs, 2000)*

Historyczny region winiarski Tokaj *(Zempléni-hegység, 2002)*

Hungaricum w architekturze:

Szerokie pojęcie obejmujące szczytowe osiągnięcia narodu węgierskiego, będące nośnikiem wartej wyróżnienia wartości, którą można określić jako węgierską cechę charakterystyczną, odrębność, wyjątkowość i jakość.

Dziedzictwo architektoniczne Torocko

Torocko to najlepiej zachowany i w najwyższym stopniu autentyczny przykład budownictwa regionalnego w Basenie Karpat. Domy są oryginalne, zbudowane w charakterystycznym stylu. Odnaleźć tu można chatę zbudowaną w 1668 roku, która zachowała swój pierwotny stan.

Kulturalna Dzielnica Zsolnay

Tereny manufaktury porcelany na 5-hektarowym obszarze. Jeden z największych zakładów w Europie Środkowej.

Cmentarz starochrześcijański w Pécs (*sopianae*)

Świątynia oraz miejsce pochówku członków społeczności chrześcijańskiej zamieszkującej w późnych czasach rzymskich Europę. W podziemnych kryptach i grobowcach umieszczano zmarłych w ceglanych grobach i sarkofagach, a nad nimi wznoszono pamiątkową kaplicę. Wszystko zachowało się w stanie z czasów wędrówki ludów.

Nezyderski Park Kulturowy

Znaczące są walory przyrodnicze, architektura ludowa oraz XVIII-XIX – wieczne pałace (w szczególności pałac Esterházych z Fertőd i Széchenyich w Nagycenk).

Budapeszt – wybrzeża Dunaju, Dzielnica Zamkowa w Budzie, ulica Andrássy oraz Plac Bohaterów.

Największym zamkiem w kraju jest, znajdujący się w centrum Budapesztu, Zamek Budziński. Wraz z otaczającymi go ruinami średniowiecznymi stał się prawdziwą dzielnicą zamkową. Główne atrakcje zamku to: Galeria Narodowa, Labirynt, Kościół Macieja i Szpital Skalny. Początek ulicy Andrássy to główna droga śródmiejska, z dwóch stron ograniczona wielkimi kamienicami. Dalej droga ta stopniowo się poszerza, a po jej obu stronach stoją dostojne wille w sąsiedztwie alei drzew. Na końcu ulica dobiega do placu Bohaterów. Pod nią przebiega linia kolejki podziemnej.

Tysiącletnie opactwo benedyktyńskie w Pannonhalma i jego środowisko naturalne.

Biblioteka posiada ponad trzysta tysiące woluminów i jest to największy zbiór benedyktyński na świecie.

Węgierska farma

Wyjątkowy, typowy dla Wielkiej Niziny, typ osadnictwa wiejskiego. Główną rolę w jego ukształtowaniu odgrywała gospodarka rolna.

Jezioro Hévíz i tradycyjne lecznictwo

Wydajność źródeł osiąga 35 milionów litrów dziennie, zatem zasoby wody wymieniają się całkowicie co trzy dni. Jest to wyjątkowe jezioro o podłożu torfowym. Pierwsze zabudowane kąpieliska powstały w 1772 roku, na zlecenie założyciela

Autor: CSILLA HÉVIZINÉ MOLNÁR
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

KĄPIELISKA LECZNICZE

Kąpielisko Lecznicze Széchenyiego

Budapeszt to największy zespół kąpielisk w Europie. Historią sięga początków XX wieku, kiedy inżynier górnictwa, Vilmos Zsigmondy, złożył wniosek

o zgodę na wywiercenie studni artezyjskiej w parku miejskim. Walne Zgromadzenie miasta Peszt wydało zgodę w 1868 roku. Miejsce odwiertu znajdowało się na terenie dzisiejszego Placu Bohaterów, przed pomnikiem konnym księcia Arpada. Kąpielisko budowane było w latach 1909-13 na podstawie projektu Győző Czigler. Otwarto je w czerwcu pod nazwą kąpieliska Széchenyiego. Jego popularność wymagała stałej rozbudowy. W 1927 roku dobudowano skrzydła kąpieliska miejskiego oraz od strony peszteńskiej pierwszy basen. Podczas II wojny światowej miejsce to odniosło poważne szkody, ale udało się zapewnić jego częściowe funkcjonowanie. W 1963 roku przebieralnie kąpieliska zostały zadaszone i funkcjonowały przez cały rok. Podczas remontu, w latach 1998-2006 odnowione zostały wszystkie baseny.

Kąpielisko Świętego Gellerta

Pierwsze wzmianki o źródłach „z cudownymi właściwościami", bijących na terenie kąpieliska, pochodzą już z XV wieku. Zbudowane w stylu secesyjnym Kąpielisko Lecznicze i Hotel Gellert swoje podwoje otwarły w 1918 roku, następnie w 1927 roku dobudowany został basen z falą, i w 1934 roku jacuzzi. Baseny są stale unowocześniane.

Kąpielisko Rudas

Na miejscu dzisiejszego kąpieliska Rudas, w czasach króla Beli IV joannici zbudowali lazaret z łaźnią. Kąpielisko zbudował w latach 1566-72 pasza budziński, Sokollu Mustafa. Część ta znajduje się dziś w centralnym miejscu kąpieliska i pozostaje w użytku. Podczas przebudowy w 2004 roku światło dzienne ujrzały wbudowane, ceramiczne wodociągi tureckie, tureckie tynki, ławeczki, drewniane półki, a na podwórzu ściany barokowego młyna. Idąc oszklonym korytarzem, w miejscu starego dziedzińca, można podziwiać wcześniej zabudowane, okrągłe otwory okienne oraz pozostałości wodociągów z czasów tureckich.

Jezioro termalne Hévíz

Wznoszący się nad jeziorem, budynek kąpieliska składający się z dwóch części zbudował w 1795 roku hrabia György Festetics I. W związku ze staraniami Vencel Reichl czynionymi od 1905 roku, aby Hévíz stało się uzdrowiskiem, dobudowano budynek kryty kopułą, zadaszony most oraz dwie charakterystyczne wieże głównego wejścia. W tym samym roku powstało Sanatorium i Hotel Uzdrowiskowy Hévíz. Miasto uzyskało miano uzdrowiska w 1911 roku. Po 1926 roku powstał

charakterystyczny budynek kąpieliska, stojący na brzegu jeziora, który w 1932 roku zyskał przeszklony dach, stając się całkowicie zadaszonym. W 1948 roku został znacjonalizowany. W latach 70-tych konieczna stała się przebudowa kąpieliska. Dawne budynki kopułowe zostały zastąpione wieżami z modrzewiowym pokryciem. Rewitalizację ukończono w 1985 roku, ale w wyniku pożaru w 1986 roku kompleks całkowicie spłonął. Nowy budynek stanął w 1989 roku.

Do dziś w skład kąpieliska wchodzą: Wejście Główne z posągami cherubinów, budynek centralny, cztery zadaszone baseny (przejście od wejścia głównego i Łaźni Festetics przez most podwieszany, ponieważ zbudowano je na palach ponad jeziorem), Łaźnia Festetics, kąpiele błotne, szatnie letnie (budynek drewniany), taras do opalania Medve.

FORRÁS / BIBLIOGRAFIA

http://bencessopron.hu/hu/a-bences-templom-tortenete (letöltve 2019.07.09.)

http://m.rudasfurdo.hu/tortenet (letöltés 2019.007.09.)

http://m.szechenyifurdo.hu/tortenet (letöltés 2019.007.09.)

http://rcnews.hu/10-legszebb-var-magyarorszagon/ (letöltés 2019.07.08.)

http://turisztika.megnezem.hu/index.php?pageid=13277 (letöltve 2019.07.03.)

http://www.bazilika.biz/a-templom-tortenete/a-templom-tortenete (letöltve 2019.07.09.)

http://www.erdekesvilag.hu/a-10-legszebb-kastely-magyarorszagon/ (letöltve 2019.07.03.)

http://www.futas.net/hungary/Budapest/hidak/budapest-hidjai.php (letöltve 2019.07.03.)

http://www.gellertfurdo.hu/tortenet (letöltés 2019.007.09.)

http://www.holloko.hu/hu/info/latnivalok-szolgaltatasok/muzeumok/falumuzeum.html (letöltve 2019.07.09.)

http://www.karpat-medence.hu/c.php?c=tatabanya-turul-szobor (letöltés 2019.07.09.)

http://www.top7hungary.com/legszebb-magyar-varak/ (letöltés 2019.07.08.)

https://blog.szallas.hu/top10-magyar-var-ahol-eletre-kel-a-tortenelem/ (letöltés 2019.07.08.)

https://cultura.hu/kultura/a-szepmuveszeti-muzeum-epitese/ (letöltve 2019.07.09.)

https://funzine.hu/2017/01/08/goodapest/tudtad-hogy-a-szabadsag-szobor-az-urben-is-jart/ (letöltés 2019.07.09.)

https://funzine.hu/hu/arpad-kori-templomok/ (letöltve 2019.07.09.)

https://hu.wikipedia.org/wiki/Magyarország_világörökségi_helyszínei (letöltve 2019.07.03.)

https://kinizsivar.hu/nagyvazsonyi-neprajzi-muzeum/ (letöltve 2019.07.09.)

https://nlc.hu/szabadido/20151227/var-magyar-utazas/ (letöltés 2019.07.08.)

https://utazom.com/cikk/a-15-legszebb-magyarorszagi-kastely-0 (letöltve 2019.07.03.)

https://utonesutfelen.blog.hu/2017/10/30/magyarorszag_13_legszebb_es_legnagyobb_temploma (letöltve 2019.07.09.)

https://visiteger.com/hasznos/tortenelem/az-egri-var-tortenete (letöltés 2019.07.08.)

https://vojazs.blog.hu/2014/11/26/romai_emlekek_magyarorszagon (letöltés 2019.07.03.)

https://welovebudapest.com/toplistak/buda-es-pest-kozott-a-varos-hidjai/ (letöltve 2019.07.03.)

https://www.budapest.com/budapest_kalauz/latnivalok/budapest_hidjai.hu.html (letöltve 2019.07.03.)

https://www.cartourmagazin.hu/kastelyok-magyarorszagon-ismerd-meg-a-15-legszebbet.html (letöltve 2019.07.03.)

https://www.cartourmagazin.hu/terkepen-a-20-legszebb-magyarorszagi-var-egy-kis-kepes-tortenelem.html (letöltés 2019.07.08.)

https://www.gyermekvasut.hu/latvanyossagok/erzsebet-kilato/ (letöltve 2019.07.09.)

https://www.heviz.hu/hu/fedezze-fel/latnivalok/tofurdo-epuletek-es-villak (letöltés 2019.007.09.)

https://www.magyarorszagom.hu/a-parlament-titkai-.html (letöltve 2019.07.03.)

https://www.magyarorszagom.hu/legszebb-epuletek.html (letöltve 2019.07.03.)

https://www.magyarorszagom.hu/margit-hid-tortenete.html (letöltve 2019.07.03.)

https://www.origo.hu/utazas/20180104-kulonleges-hazai-templomok-masodik-resz.html (letöltve 2019.07.09.)

https://www.szeretlekmagyarorszag.hu/6-lenyugozo-hazai-emlekhely-a-romaiak-idejebol/ (letöltés 2019.07.03.)

https://www.szeretlekmagyarorszag.hu/ahol-a-mult-rejtozik-magyarorszag-legszebb-skanzenjei/ (letöltve 2019.07.03.)

https://www.szeretlekmagyarorszag.hu/igy-nezett-ki-a-no-akirol-a-szabadsag-szobrot-mintaztak/ (letöltés 2019.07.09.)

https://www.termeszetjaro.hu/hu/point/skanzen/orsegi-nepi-muemlekegyuettes-pityerszer-szalafo-/24321849/ (letöltve 2019.07.09.)

https://www.utazzitthon.hu/latnivalotipus/tajhaz (letöltve 2019.07.03.)

MAGYAR HAGYOMÁNYOK ÉS FOLKLOR

Szerző: BAZSÓ-MUCSINA DÓRA

HAGYOMÁNY ÉS FOLKLÓR

A magyar nép szellemi kultúrájának részeit képezik népszokásaink, hagyományaink, valamint a népművészet is, melynek ágai magukba foglalják a népmeséket, népdalokat, a magyar néptáncot, a látványos magyar népviseletet és a népi díszítőművészetet is.

Magyarországot ma hét nagyobb régióra osztható, azonban történelmünkből adódóan meg kell különböztetni néprajzi régiókat is, melyek határvonalai eltérhetnek a mai régiók határvonalaitól. Ezek egy-egy népviselethez, népcsoporthoz, néptánchoz vagy foglalkozáshoz köthetőek.

Régen a mesék, mondák, dalok kizárólag szájhagyomány útján terjedtek. Jellegzetesen magyar mesealak a griffmadár, a hétfejű sárkány és a táltosparipa. Egyedülállóak az igazságos Mátyás királyról szóló történetek. 1980-ban Magyar népmesék címmel Jankovics Marcell rajzfilmsorozatot indított el, melyben felejthetetlen népmesei történeteket dolgoztak fel ötletesen, megtartva a mesék eredeti humorát, tanulságait. Ez a sorozat 2012-ig futott és a máig közkedvelt a gyerekek és felnőttek körében is.

Népzenekutatás megkezdése Vikár Béla nevéhez fűződik, aki elsőként rögzítette népdalainkat fonográffal és a módszertani alapokat is lefektette. Őt követte Bartók Béla, Kodály Zoltán és Lajtha László, kiszélesítve a gyűjtéseket a Kárpát-medencében élő népekre. Mindhárman arra törekedtek, hogy a gyűjtött népzenét a kortárs kultúrába is beépítsék, az oktatás és a közművelődés számára is elérhetővé tegyék.

Magyarország legkorábbi néptáncai a középkorban kialakult körtáncok voltak. A magyar néptánc szabályozott egyéni és páros formái a 17.és 19. század között keletkeztek. A tánctípusok közül a botoló, a legényes és a karikázó a régebbi, míg a csárdás és a verbunkos az újabb táncstílust képviseli.

A díszítőművészetben egyes tájak különösen gazdag formavilágot alakítottak ki, mint a „tipikusan magyar" népművészetként ismert kalocsai hímzés és mintafestészet vagy a korondi edényfestés.

Sajátosan magyar jelenség az eredeti néphagyományokat a mai életmódhoz igazító táncházmozgalom, amelynek leghíresebb képviselői a Muzsikás együttes

és a világhírű Sebestyén Márta. Mindennapjainkat színesítik a különböző népi hagyományra épülő fesztiválok, programok, amik nagy sikert akartak. Ilyenek a táncháztalálkozók, bornapok, kolbász-és hurkatöltő fesztiválok, szüreti rendezvények, paprikafesztiválok, dödöllefesztivál és halászléfőző versenyek.

Szerző: BAZSÓ-MUCSINA DÓRA

MAGYAR NÉPTÁNC TÍPUSAI ÉS SAJÁTOSSÁGAI

A magyar néptánc a magyar népművészet egyik ága, ének- vagy hangszerkísérettel előadott ritmikus mozdulatsor. Eredeti kultikus szerepén kívül lehet játékos, jelképes vagy szórakoztató jellegű. Európa és ezen belül Magyarország legkorábbi néptáncai a középkorban kialakult körtáncok voltak. A magyar néptánc a 17. és 19. század között keletkeztek.

A magyar néptáncok keletkezési idejük szerint lehetnek régi stílusú táncok (3oo-5oo évesek). Ide tartoznak a karikázó, ugrós, eszközös, legényes táncok. Az új stílusú táncok (XVIII:sz vége – XX.sz.) a verbunk és a csárdás. Különböző lépések és mozdulatok alapján a következő tánctípusokról beszélhetünk: karikázó, ugrós, eszközös táncok, legényes táncok, vonulós, forgós páros táncok, verbunk, csárdás. A magyar néptáncok csoportosítása táji hovatartozásuk, táncdialektus alapján: dunai dialektus (rábaközi, sárközi táncok), tiszai dialektus (palóc és matyó vidék, szatmári, kalocsai táncok), erdélyi (gyimesi, moldvai, kalotaszegi, mezőségi táncok).

Régi stílusú ugrós és eszközös táncokat táncolhatták szólóban, párban, csoportban. Az ugrós leggyakrabban táncolt lépése a háromugrós és a cifra. Az eszközös táncok a magyar tánc nagy múltú, változatos csoportja. A botot, seprűt, üveget, gyertyát, kendőt, vagy más eszközt sokféleképpen kezelve járták e táncokat az egész országban. A karikázók szintén a régi stílushoz tartoznak, énekszóra járt női és leány körtánc. Főként a dunai dialektusban jellemző. Legényes táncok is ebbe a csoportba tartoznak. Férfiak táncolták, tánckezdő szerepe volt. Lépési bonyolultak: hegyezők, bokázók, ugrások, csapások, dobogások alkották.

Új stílusú páros táncunk a csárdás, tempója alapján lehet lassú vagy gyors (friss csárdás). Tájegységek szerint beszélhetünk dunai, tiszai dialektusról, erdélyi csárdásról. Dunai dialektusnál lassú és friss csárdás figurái különbözőek, lassú csárdásra a kétlépéses csárdás és a párban forgás jellemző. A tiszai dialektusnál a lassú és friss csárdás motívumai megegyeznek, egyedi jellemzője az átvető figura. Erdélyi csárdásokra is a motívumkészlet azonossága jellemző, leggyakoribb mozgásforma a forgás. A csárdásban mindenütt jellemző, hogy időnként a férfiak párjukat otthagyva verbunk figurákat táncolnak szólóban vagy csoportosan. A verbunk szólóban és csoportosan járt új stílusú férfitáncunk. Nevét a 18. század közepétől ismert táncos toborzás német kifejezése után kapta. Tánckezdés szerepét is betöltötte. Motívumkincse hasonlít a csárdáshoz, kiemelkedő szerepe van a hegyezőnek, hátravágásnak. Helyet kapnak benne a lengető, négyes csillag, vágó, kopogó és kisharang motívumok is.

Szerző: BAZSÓ-MUCSINA DÓRA

MAGYAR NÉPVISELET JELLEGZETESSÉGEI

A népviselet falusi és mezővárosi parasztemberek, pásztorok, esetleg kézművesek öltözete volt. Az emberi öltözet a legrégibb időtől kezdve nem csupán védte a beleöltözőt, hanem díszítette is és kifejezte társadalmi helyzetét. A 16. sz. óta ismertek közigazgatási rendelkezések, melyek előírták: mit szabad viselnie a jobbágynak, a városi kézművesnek, nemesembernek.

A népviseletek vidékenként eltérnek, de mindenütt jellegzetesek a hímzéssel gazdagon díszített, színes ünneplő öltözetek és az egyszerűbb mindennapokban használt ruházatok. Néhány kiemelt viselet:

palóc és matyó viselet

alföldi népviselet

rábaközi és sárközi népviselet

Az észak-magyarországi terület néprajza igen gazdag, kiemelkedő közülük palóc és matyó vidék. Itt számos viseleti csoport alakult ki, legismertebbek a bujáki, hollokői palóc és mezőkövesdi matyó.

A bujáki viselet a legszembetűnőbb, jellegzetessége a kurta szoknya, ami valamivel térd fölé ér. Ezekből egykor 10-15 darabot is felvettek. A szoknyák szélét színes szalaggal díszítették. Ingükre fehér, lyukas-hímzéses, erősen keményített vállkendőt borítottak. Nyakukat többsoros gyöngyfüzér fedte. A hollókői népviselet a mai napig élőnek tekinthető, de már csak a vasárnapi szentmisére, jeles ünnepek alkalmából veszik fel. A viselet a családi állapotot jelző főkötő, ingváll és sok-sok alsószoknyából áll. Munkához kettőt, ünnepekre akár 20-at is felvettek. Ezek fölé a felsőszoknyára fekete hímzett kötény került, vállukra díszített kendő. Matyó vidék női viseleteire jellemző, hogy a szoknya hosszú és az alja harang alakban kifelé bővül. Felül blúzféléket hordtak, amelyeket derékban karcsúsítottak. A matyó viseletre jellemző a drága anyagok és túldíszítettség.

Az alföldi mezővárosokban a nők hosszú szoknyát hordtak, hozzá kötényt, fejükön pártát viseltek. A vidék jellegzetessége a hortobágyi pásztorviselet. A pásztorok élete, életmódja sajátságosan alakult, hiszen távol éltek a falvaktól, városoktól. Általános viselet volt körükben a vászoning és gatya, bocskor, szűr, különböző bőrruhák és a suba. Ahhoz, hogy a vászonruha vízhatlan legyen és védjen az élősködőktől hájjal kenték be. Ezt sosem mosták, helyette sokszor kékre festették, így alakult ki a jellegzetes kék pásztorviselet.

Dunántúl népviseletei közül kiemelkedő a rábaközi és a sárközi viselet. A rábaközi férfi viselet színesebb, a női polgárosultabb az átlagosnál. A férfiak fejrevalója télen prémsapka, nyáron pörge kalap nagy tollal, bokrétával. A női viseletet a derékvonalnál magasabbra helyezett ruhaderék jellemzi, valamint ünnepi felső batiszt ingváll, melynek ujja bő. A sárközi viseletben a fehér szín dominál. Feltűnő és jellegzetes volt a hatalmas, drága anyagból készült vállkendők viselete. Ezek 150-160 cm hosszú volt, amely fölé még 2-3 fél méter széles négyszögletes vagy háromszögletes kendő került.

Szerző: BAZSÓ-MUCSINA DÓRA

ÜNNEPEK A MAGYAR NÉPHAGYOMÁNYBAN

Az egyházi évnek két ünnepköre ismeretes. A húsvéti és a karácsonyi ünnepkör. A húsvéti ünnepkör a régibb, a farsang utolsó vasárnapja előtti vasárnappal kezdődik és a pünkösd utáni szombattal ér véget. Húsvét megünneplése már a 3. század óta ismeretes, számos népszokás kapcsolódik hozzá.

Húsvéti locsolás húsvéthétfőn szokás. Ezen a napon a bandákba verődött legények a lányokat a kúthoz hurcolták, ahol egész vödör vízzel öntötték le őket, megelőzve nehogy kelésesek legyenek. Ma is élő hagyomány ez, Hollókőn a mai napig tartják ezt a szokást. Dunántúlról ismeretes népszokás a vesszőzés. Fejér megyében a fűzfavesszőből négyszögűre font korbácsot sibának nevezik. Ennek is egészségvarázsló célja volt.

A locsolásért vagy vesszőzésért a lányok hímes tojást adtak a legényeknek. Leggyakrabban hagymalevéllel festették és viaszolással, vagy karcolással díszítették.

A karácsonyi ünnepkör adventtel kezdődik, mely Szent András napját (november 30.) követő vasárnaptól karácsonyig tartó négyhetes időszak. Az ünnepkörhöz tartozik Luca napja (december 13-a). A hagyományban Luca boszorkányszerű rontó nőalak, aki az állatoknak és embereknek árt ezen a napon. Luca-napi szokások a termékenységvarázslás, női munkatilalom, védekezés a boszorkány rontása ellen. Jóslónap is volt, azt tartották, ha karácsonyra kizöldül a Luca napján csíráztatott búza, akkor jövőre bőséges termés lesz. Ezen a napon kezdték el a Lucaszék készítését is, ami karácsonyra készült el, aki erre felállt az éjféli misén, az meglátta ki a boszorkány a faluban. Utána haza kellett futnia a székkel a boszorkány elől, és el kellett égetnie.

Karácsony előestéjén a pásztorok vesszőkkel jártak, amelyekből a gazdasszony a kötényével húzott ki néhány szálat azért, hogy az állatai a következő évben egészségesek legyenek. A vesszőért a pásztornak bort, cipót, esetleg pénzt is adtak. A gazdasszony a vesszővel megveregette a jószágokat, hogy egészségesek legyenek.

A Betlehemezés Jézus születésének történetét bemutató, ma is élő, egyházi eredetű népi játék. December 24-én játszották. Szereplői általában pásztoroknak öltözve, házilag készített jászollal vagy betlehemi kistemplommal járnak házról házra. Szent énekekkel, tréfás párbeszédekkel elevenítik fel Jézus születésének eseményeit.

A regölés István napjától, december 26-tól újévig tartották. A regölés lényegében természetvarázsló énekmondás, köszöntés. Párokat összeboronáló, adománygyűjtő szokás volt. Különféle énekeket adtak elő és jókívánságokat mondtak a ház lakóinak.

December 27-én tartották a borszentelést. Szent János napján szokás volt a bor megáldása. Ezen a napon minden család bort vitt a templomba, amelyet a pap megáldott. A szentelt bornak mágikus erőt tulajdonítottak. Beteg embert, állatot gyógyítottak vele, öntöttek belőle a boroshordókba, hogy ne romoljon el a bor.

Szerző: BAZSÓ-MUCSINA DÓRA

A DUNÁNTÚL NAGY TÁJEGYSÉGEI

A Kisalföldet a Duna, a Rába és a Rábca kisebb tájegységekre osztja. A Duna és a Kis-Duna által határolt rész Csallóköz, ez a térség ma Szlovákiához tartozik, központja Dunaszerdahely. Aranykertnek is nevezték, Csallóköz egyik nevezetes tevékenysége volt az aranymosás. A dunaszerdahelyi Csallóközi Múzeum néprajzi gyűjteményében láthatók a dunai aranymosók szerszámai is. Népviseletében szerepet kapott a kékfestéssel készült öltözet is. Az ősi kékfestő műhelyek azonban napjainkra sajnos megszűntek. Az itt élők ősfoglalkozása elsősorban a halászat volt.

A Rába és a Rábca közötti tájegység a Rábaköz. Népművészete messze földön híres, népviseleteik és táncaik egyedülállóak, az országszerte ismert szanyi verbunk mellett a gyertyás legénytánca és csárdása (szárazföldi dus) is híres. A Rábaköz ismert hímzései szorosan összefüggenek a népviselettel, hiszen

ezek teszik őket olyan díszessé, gyönyörűvé. Kedvelték a kazettás szerkezetet, az életfa motívumot, a virágokat, a növényi indákat és a madarakat. A népi mesterségek közül különösen említésre érdemes a fafaragás, a dísztárgyak készítéséhez alapul szolgáló szalmafonás, a fazekasság, a gyékény- és vesszőfonás. A népi táplálkozás hagyományos ételeit is megtanulhatjuk még, például a legjellegzetesebb süteményt: a rábaközi perecet. A hagyomány szerint közel kétszáz éve sütik.

Dél-Dunántúl kiemelkedő képviselője Sárköz. Népművészete, élő hagyománya egyedülálló értéket képvisel, kialakulása a 19. századra nyúlik vissza. Az itt élő református lakosság a Duna szabályozása és így ármentesítése után jobb körülmények közé került, és megindult a meggazdagodásuk is. A viseletek, a ház díszítése, az ünnepek is színesebbé, változatosabbá váltak. Ekkor jelentek meg a jellegzetes szőttesek, hímzések, gyöngygallérok, a nemes anyagból készült ruházatok és azok kiegészítői a gabóca csipke, a tornyosbársony is. Ugyanebben az időszakban változott a nyelvezetük és új népdalok, táncok keletkeztek, terjedtek el. Így kialakult egy sajátos, csak az itt élőkre jellemző sárközi kulturális megjelenés. A sárközi népművészet és hagyományok a magyar szellemi kulturális örökség részei.

Göcsej dimbes-dombos táj, néprajzi értékekben gazdag vidék. Lakosság fő foglalkozása az állattartás és a földművelés volt, azon belül a szőlőtermesztés. A göcseji asszonyok 19. századi népviseletének jellemző darabjai a széles fakeretre hajtogatott, fehér vászon főkötő *(pacsa),* a hosszú alsóruha, a kékfestett ráncos szoknya. A göcseji népi kultúra tárgyi emlékeit a zalaegerszegi Göcseji Falumúzeum mutatja be. Településtípusa az Őrségben is elterjedt szeres településszerkezet. Ez a településforma átmenet a csoportos és a szórványtelepülés között. A házsorok és a művelés alatt álló kertek a dombok, magaslatok tetején húzódnak. Egy-egy ilyen lakott magaslatot neveznek szernek.

Szerző: BAZSÓ-MUCSINA DÓRA

ÉSZAK-MAGYARORSZÁG NÉPRAJZI EMLÉKEI

A néprajz és a történelem egybefonódása tapasztalható, ha a mai Szlovákia és Észak-Magyarország tájait járjuk. Ez a történelmi országrész a Felvidék. Az Alföldtől északra elterülő Felföld a Felvidék néprajzi elnevezése. Két kiemelkedő vidéke a palóc és matyó vidék.

A palócok alatt a Mátra, a Bükk-vidék központi részétől északra fekvő medence jellegű területek, illetve a Nógrádi-medence és az Ipoly-völgye magyar parasztsága értendő a 19–20. században. Eredetükről több feltevés is létezik, az egyik a hazánkba nyolcszáz éve kun néphez sorolják őket, a palóc név a lengyel polovec szóból ered. A „*Palócföld*" (Felföld) lakóit leginkább a folklór közös sajátosságai, a 20. század első felében is fennmaradt nagycsaládrendszer és az azt tükröző településszerkezet, a római katolikus vallás, valamint a kétféle „a" hangot használó nyelvjárás köti össze. Nagy csapás a palócok számára a trianoni békeszerződés, ami szinte kettévágta Palócföldet.

Palócföldön a néprajzi gyűjtések igen gazdag folklórt hoztak felszínre. Kiemelkedően gazdag a hiedelemvilág, a lakodalomhoz és a jeles napokhoz kapcsolódó szokásanyag. Jellegzetes palóc szokás volt a kiszehajtás: virágvasárnap a lányok egy menyecskeruhába öltöztetett szalmabábut vittek végig a falun, majd a határba érve levetkőztették, és a folyóba dobták vagy elégették. Ezzel szimbolikusan megszabadították a falut a téltől, minden bajtól, betegségtől. Sajátos ősi elnevezésük a „had", amely az egy községben lakó mindazon palócok elnevezése, akik egy vezetéknevet viselnek, ha különálló családot képeznek is. Családi életük sok helyütt ma is a régi patriarchális renden alapul. A palóc legény, ha megnősül, haza viszi az új menyecskét a szülei házába. E szokásból kifolyólag nem egy palóc apa három-négy feleséges fiával és azok gyermekeivel lakott egy fedél alatt.

Palócföld éke, s egyben Közép-Európa legépebben megmaradt, egységes palóc építészeti stílust tükröző faluja Hollókő, melynek legnagyobb értéke az

ófalu nagy részét kitevő, 58 védett épületet magába foglaló falurezervátum, mely őrzi a XVII. századi népi építészet remekműveit.

Matyóknak három község Mezőkövesd, Szentistván és Tard lakosságát nevezzük. Ezek a népes községek egy tájszólás, viselet, szokás és jellemvonás tekintetében közös csoportba sorolhatók. Nevüket Mátyás királytól vették. Földművelők és állattartók voltak, de határuk többségét nagybirtokok foglalták el, így fél évre elszegődve summásként keressék kenyerüket az ország különböző részeiben. A múlt század második felétől rendkívül színes, gazdag hímzést és népviseletet fejlesztettek ki. Ez annyira drága volt, hogy a lányoknak és legényeknek évekig kellett gyűjtögetniük a pénzt, hogy hozzá juthassanak ahhoz a ruhához, amiben házasodtak.

Szerző: BAZSÓ-MUCSINA DÓRA

A NAGYALFÖLD

A Kárpát-medence középső részén a Duna és a Tisza folyása mentén fekvő, homokvidékekkel, löszhátságokkal és vízjárásokkal tagolt síkság az Alföld. Népművészete igen gazdag, ebben nagy szerepe volt az itt található városok fejlődésének, mint Debrecen, Kecskemét, Szeged, Hódmezővásárhely.

Ezen a vidéken a fazekasságot „tálas mesterségnek" is nevezik. A tányérok, tálak kedvelt alapszíne a fehér kék „Írókás" díszítéssel. Mezőtúr korsósainál a legélénkebb a fazekasság. Több évszázados múltra tekint vissza a mázatlan fekete cserép készítése.

Az Alföldön magas szintre fejlődött (szarutárgyak díszítésében, bőrfonásban, viseletben). A cifraszűr volt a magyar parasztember díszruhája. Díszítménye: rózsa, tulipán, szegfű, gyöngyvirág. A pásztorember elmaradhatatlan felszerelési tárgya a víztároló kulacs volt. Fából készítették, díszül csikóbőrrel is bevonták.

A szőrhímzés sajátos hímzési mód ezen a környéken (vastag vászonra varrják, durva szőrös gyapjúfonalat használnak hozzá.) A kalocsai hímzés mintáit fehér vagy halványszínű anyagra rajzolják elő az „íróasszonyok". Elemei: margaréta, búzavirág, pipacs, liliom, tulipán, rózsa és gyöngyvirág.

Fali pingálás Európában szinte egyedülálló műfaj. A kalocsai pingáló asszonyok előrajzolás nélkül festik a fehér falat a hímzésekkel azonos mintával.

Az Alföldön található Hortobágy, Európa legnagyobb füves pusztája, ez a tájegység a világörökség része. Ezen a területen a nyájakban legelő különböző jellegű jószágról a pásztorok gondoskodtak, akik között már aszerint is különbséget tettek, hogy milyen jószágot tereltek. A legtöbb vidéken a marhapásztor *gulyás*okat tartották a legtöbbre, Hortobágy híres őshonos állata a szürkemarha. A sorban a *csikós,* a lovak őrzője következett, aki a gulyáshoz hasonló szinten állt, vidékenként öltözete különböztette meg azoktól, hortobágyi csikós jellegzetes kék vászonruhát viselt, legfontosabb szerszáma a karikás ostor. Rangban csak utánuk következett a *juhász.* A legszegényebb és legkevesebbre tartott réteget képviselték a disznók őrzői, a *kondás*ok, és ez bérükben is megmutatkozott.

A hortobágyi híres betyárok ennek a legendássá vált pásztoréletnek voltak egyrészt a legelesettebb, munkanélküli csavargó szegénylegényei, másrészt emberi magatartás tekintetében a hősei. A leghíresebb közülük Angyal Bandi volt, tisztességes neve Ónody András (1760-1806), nemesi család sarja. A néphit szerint kedvtelésből lett betyárrá. Szervezett csapatával látogatta Hortobágyot és környékét. Híres tette volt a karcagi és mezőtúri állatvásár szétkergetése és megdézsmálása. A hagyomány szép termetéről, bátorságáról és természetfeletti tulajdonságairól szól. Noha közönséges úri betyár volt, alakját hamar övezi legenda.

Szerző: BAZSÓ-MUCSINA DÓRA

KELET-MAGYARORSZÁG ÉRTÉKEI

A Tisza és a Bodrog által határolt tájegység a Bodrogköz. Hagyományait a nagycsaládra épülő szervezet alakította ki. Híresek a bodrogközi hímzések, gazdag a térség mese- és mondavilága. Az itt készült szőttesek nagy többsége meghatározott alkalomra készített kendő. Bodrogközben az életnek szinte minden nevezetes ünnepi fordulópontjára szőttek sajátos kendőváltozatokat. Készültek komakendők, vőfélykendők, a lakodalomban kalácsot osztogató lányoknak való „kotrikendők", esküvőn és temetésen a papnak, kántornak adott emlékkendők.

A Tisza túlpartján található Rétköz, jellegzetes népviseletükre, táncművészetükre méltán büszkék. Az itt található falvakra jellemző volt a lakodalmi osztótánc, a vőfély párosító tánca a lakodalom egyes szertartásos mozzanatai előtt. A vőfély rövid csárdás után rigmus kíséretével adja át a táncosnőt kiszemelt párjának, a nyoszolyólányokat a kisvőfélyeknek, a menyasszonyt a vőlegénynek.

Az ország keleti határain terül el Bereg és Szatmár. Ezen terület bővelkedik emlékművekben. A t**ákos**i református templom „a mezitlábas Notre Dame", 1766-ban épült. Azóta csaknem változatlan formában láthatjuk. A csarodai református templom a Csaroda patak által kialakított kis szigeten áll, a 13. század végén épült. A templom falát 1642-ben hímzésre emlékeztető, virágos-leveles kék-vörös mintákkal pingálták tele.

A szatmári térség népviselete egyszerű volt. A fiatal lányok ruházata világos és virágos volt, az idősebbek sötét színt hordtak, de három-négy szoknyánál többet nem vettek fel, az ingváll és a pendely szintén vászonból készült, s igencsak elterjedt volt a kékfestő anyagok használata mind a férfi, mind a női viseletben. A férfiak surcnak (köténynek) megvarrva, a nők szoknyának, pruszlinak elkészítve viselték.

Az itt található falvakban a jellegzetes szatmári csárdást táncolták. Jellemzője, hogy a lassú és friss csárdás motívumkészlete nem válik el egymástól. A lassú tétel jellegzetes összefogódzási módjai a váll-derék fogás, az egy- és két kézfogás, de az oldalfogás, illetve a pár elengedése is előfordulhat. A lassú elsősorban kétlépéses csárdás motívumból, forgásból, félfordulósból, bokázókból, hátravágókból és csapásokból áll. A friss jellemző motívumai között megtalálható a cifra, a kisharang, a félfordulós, a kicsapás, hátravágás, hegyező-kopogó, páros forgó, valamint igen sok csapásolás. Fontos formai eleme a szatmári frissnek a külön táncolás, a táncos partner elengedése gyakori figurázással párosul.

Ezen a területen született Móricz Zsigmond írónk, aki műveiben realista ábrázolásmódjával, ködösítés és a dolgok megszépítése nélkül ábrázolta a paraszti világot a maga valóságában.

Szerző: BAZSÓ-MUCSINA DÓRA

FELVIDÉK ÉS KÁRPÁTALJA

Magyarország határvonalai az 1920-as trianoni békeszerződést követően jelentősen megváltoztak. A határon túli magyarok kifejezést az országtól elcsatolt területeken elő magyar lakosságra használjuk. Felvidék és Kárpátalja az északi országrészünk elcsatolt tájegységei.

A Felvidék kapcsán a palóc és matyó kultúráról már beszéltünk, ezen a területen élő szlovák embereket tótoknak nevezték. A Felvidékről, a mai Szlovákia területéről származik II. Rákóczi Ferenc, Kossuth Lajos, Görgey Artúr és Mikszáth Kálmán írónk, akinek írásain keresztül megismerkedhetünk a palóc és tót paraszti élettel. Általában falusi idillekről írt, parasztábrázolására csendes líraiság és a szelíd humor volt jellemző, realisztikus ábrázolóstól eltért.

Felvidéki területén Zoboralja falvaiban a magyarok néprajzi szigetet képeznek, az itt lakókat szlovák népesség veszi körül. A zoboraljai magyarok a palócok legnyugatibb szórványnépe. A Zobor-vidéki női viselet egyik legjellegzetesebb darabja a hosszú, lábszárközépig érő, női mellévarrott ujjú ing. Az ing ujja csuklóig ért. Zoboralja peremvidéknek számított, gazdaságilag elszigetelődött. Kitörési lehetőségnek az úgynevezett summás járás kínálkozott, amikor is uradalmakba jártak el dolgozni, és a dologtalan téli hónapok alatt volt idő a szövésre, fonásra, hímzésre és az egyéb asszonyi munkákra. Népzene gyűjtés paradicsomának is nevezték, ezen a területen kezdte meg munkásságát Kodály Zoltán.

Kárpátalja a mai Ukrajna területén található. A honfoglaló magyarok ezen a területen, a Vereczkei-hágón át érkeztek a Kárpát-medencébe. Népművészetének sokszínűsége az itt élő nemzetiségek sokféleségét tükrözi. Élnek itt a magyarok mellett ruszinok (keleti szláv népcsoport), szlovákok, németek, románok. Az itt élők háza általában fából készült, az itt élő magyarok, szlovákok, ruszinok falvait és házait egymástól meg lehetett különböztetni. A magyarok egyutcás elrendezésű falvakban éltek, a ruszinok házaikat szórtan, egymástól távol építették. A szlovákok házaikat jellegzetesen kékre festették, arról lehetett utcájukat felismerni.

A magyarok körében a szövés és fazekasság terjedt el. A ruszinok a kosárfonás, hímzés, fazekasság kiemelkedő mesterei voltak. Kiválóan értettek a házépítéshez, ruhák és konyhai eszközök készítéséhez is.

Szerző: BAZSÓ-MUCSINA DÓRA

ERDÉLY NAGY TÁJEGYSÉGEI ÉS NÉPRAJZI ÉRTÉKEI

Erdély a honfoglalás óta Magyarország része volt, a 16. sz. közepétől önálló fejedelemség volt. 1541 és 1691 között, amikor hazánk egyik részét a Habsburgok, a másik részét a törökök szállták meg, a magyar nyelv és kultúra őrzője volt. A trianoni békeszerződést követően egész területét Romániához csatolták. A Kárpát-medencének ez a része nagyobb, mint a mai Magyarország egész területe. Erdély felmérhetetlen történelmi, néprajzi, építészeti kincstárából egy-egy értéket tudunk bemutatni.

Kalotaszeg vidékét a csúcsos tornyú templomok, a fazsindelyes faházak, a gyönyörű népviselet, a várak, az erdőtemplomok, a csak erre a vidékre jellemző kalotaszegi zene, tánc és kimeríthetetlen hagyományok határozzák meg. A földművelő és állattenyésztő kalotaszegiek már a 19. század folyamán idénymunkára jártak az Alföldre. Így számos népviseleti elem került Erdélybe, mint pl. a bőgatya vagy a cifraszűr. A kalotaszegi viselet egyik leghíresebb darabja a gyöngyöspárta. Ezt a kézbe való rojtos keszkenővel együtt kapta a konfirmációra készülő lány. A pártát flitterrel, sima-porcelán és faragott gyöngyökkel díszítették.

A Mezőség a Szamos, Maros, Küküllő folyók vidékén terül el. Ez a sík, lankás terület gazdag kősó- és gipszlelőhelyeiről ismert. Nevezetes faluja Szék, lakosai mai napig megőrizték magyarságukat a vidékre beköltözött románok között. A mezőségi tánc és zene nagy hatással volt a gyűjtők és kutatók tevékenységére. A széki zenével Kodály Zoltán is foglalkozott, a tájegység néprajzi értékeit Kallós Zoltán gyűjtötte össze.

Székelyföldön a hosszú évek óta román fennhatóság alatt élő székelyek máig megtartották magyarságukat. Ezer éven át védték a kelet felől betörő népek ellen Magyarországot. Amikor a nemesség egész Európában jobbágysorba erőltette parasztságát, a székelyek meg tudták őrizni függetlenségüket. A székelyek területi önkormányzatokat, székeket alakítottak ki (Kézdiszék, Sepsiszék, Orbaiszék, Marosszék, Csíkszék). A székelyek tárgyi és szellemi kultúráját jól jellemzi a székely kapu, a székely harisnya, a székely „furfang". A székely népviselet egyszerűbb, kevés rajta a díszítés. Sokáig a női és férfi ruhaféléket nem különböztették meg látványosan egymástól. Az lányok fehérre, az asszonyok feketére festett, sűrűráncba szedett vászonszoknyát, hámos rokolyát hordtak. Elé háziszőttes katrincát vagy surcot kötöttek. Archaikus viseleti elem volt egész fejet betakaró kendő. Felül fodros inget és lajbit hordtak.

A Kárpátokon túl, szintén Románia területén található Moldva. Az itt élő csángó nép magyar eredetű népcsoport, azonban soha nem tartozott Magyarországhoz. A korai csángó öltözetek háziszőttes gyapjúból, kenderből, selyemből és pamutból készültek. Színes fonalakból varrták ki a ruhadarabokat.

TRADYCJE I FOLKLOR WĘGIER

Autor: DÓRA BAZSÓ-MUCSINA
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

TRADYCJA I FOLKLOR

Częścią kultury intelektualnej narodu węgierskiego są nasze ludowe zwyczaje, tradycje i sztuka, obejmująca podania ludowe, pieśni ludowe, węgierski taniec ludowy, widowiskowy węgierski strój ludowy oraz ludową sztukę dekoracyjną.

Dziś Węgry można podzielić na siedem głównych regionów, lecz ze względów historycznych musimy również wyodrębnić regiony etnograficzne, których granice mogą odbiegać od granic dzisiejszych regionów. Granice te mogą być związane z występowaniem określonego stroju ludowego, grupy etnicznej, tańca ludowego lub zawodu.

W przeszłości, bajki, opowiadania i pieśni rozpowszechniane były wyłącznie za pomocą przekazu ustnego. Charakterystyczne, węgierskie postacie bajkowe to: gryf, siedmiogłowy smok i magiczny skrzydlaty koń. Wyjątkowe są również historie o sprawiedliwym królu Macieju. W 1980 roku Marcell Jankovics rozpoczął serię kreskówek zatytułowanych „Węgierskie baśnie ludowe". Przeniesiono w nich na ekran niezapomniane podania ludowe, zachowując ich oryginalny humor i morał. Seria ta ukazywała się do 2012 roku, ale do dziś jest lubiana zarówno przez dzieci, jak i dorosłych.

Początek badań nad muzyką ludową związany jest z nazwiskiem Béli Vikára, który jako pierwszy nagrał nasze pieśni ludowe fonografem. Za nim podążyli Béla Bartók, Zoltán Kodály i László Lajtha, rozszerzając zbiory o muzykę ludów Basenu Karpackiego. Wszyscy trzej starali się tak zintegrować zebraną muzykę ludową ze współczesną kulturą, by stała się również ogólnodostępna dla celów kształcenia i edukacji.

Najwcześniejszymi tańcami ludowymi na Węgrzech były wykształcone w średniowieczu tańce korowodowe. Uregulowane formy węgierskiego tańca ludowego, w pojedynkę i w parach, powstały między XVII a XIX wiekiem. Starszymi rodzajami tańca są *botoló* (taniec z kijami), *legényes* (taniec męski młodzieńców) i *karikázó* (taniec w kole). Natomiast *czardasz* i *verbunkos* (taniec werbunkowy) reprezentują nowszy styl.

Niektóre rejony stworzyły szczególnie bogate formy sztuki zdobniczej, znane jako „typowo węgierska" sztuka ludowa, takie jak: haft, malowanie wzorów regionu Kalocsa lub malowanie naczyń z Korond.

Szczególnym węgierskim zjawiskiem jest ruch tak zwanych domów tanecznych, który dostosowuje oryginalne tradycje ludowe do współczesnego stylu życia, a którego najbardziej znanymi przedstawicielami są zespół „Muzsikás együttes" oraz światowej sławy Márta Sebestyén. Nasze codzienne życie wzbogacają odnoszące wielki sukces festiwale, a także programy oparte na różnych tradycjach ludowych. Należą do nich spotkania w domach tanecznych, dni wina, festiwale kiełbasy i napełniania kiszki, imprezy związane z winobraniem, festiwale papryki, festiwale przyrządzania Dödölle (smażone kluski ziemniaczane), i konkursy gotowania zupy rybnej.

Autor: DÓRA BAZSÓ-MUCSINA
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

RODZAJE I CECHY WĘGIERSKIEGO TAŃCA LUDOWEGO

Węgierski taniec ludowy stanowi gałąź węgierskiej sztuki ludowej, w której przy akompaniamencie wokalnym lub instrumentalnym wykonywany jest szereg rytmicznych ruchów. Poza pierwotną rolą kultową, jaką taniec odgrywał, może mieć on charakter figlarny, symboliczny lub rozrywkowy. W średniowieczu najwcześniejsze tańce ludowe w Europie i na Węgrzech były tańcami korowodowymi. Węgierski taniec ludowy narodził się między XVII a XIX wiekiem.

Spośród węgierskich tańców ludowych, ze względu na okres ich powstania, wyróżnia się tańce starego typu (300–500-letnie). Należą do nich: *karikázó* (tańce w kole), *ugrós* (tańce z podskokami), tańce z przedmiotami, i *legényes* (tańce męskie). Tańce w nowym stylu (koniec XVIII do XX wieku) to *verbunk* (taniec werbunkowy) i czardasz. Na podstawie różnych kroków i ruchów możemy mówić o następujących rodzajach tańca: tańce w kole, tańce z podskokami, tańce z przedmiotami, tańce męskie, marsze, tańce rotacyjne – wirowe w parach, tańce werbunkowe oraz czardasz. Węgierskie tańce ludowe zostały

pogrupowane według ich **przynależności regionalnej i dialektologii tanecznej**: region dunajski (tańce Rábaköz i Sárköz), region cisowiański (tańce regionu Palóc i Matyó, Szatmár, Kalocsa), region siedmiogrodzki (tańce okolic Gyimesi, Moldava, Kalotaszeg).

Tańce w starym stylu z podskokami i przedmiotami można było wykonywać pojedynczo, w parach i w grupach. Najczęściej tańczonym krokiem tańca z podskokami jest trójskok i przyklękanie na jedno kolano z uniesioną ręką. Tańce z przedmiotami to zróżnicowana grupa tańców węgierskich. Miotła, butelka, świeca, chustka lub inny przedmiot służyły do wykonywania tych tańców na wiele różnych sposobów. W całym kraju tańce w kole należą również do tańców starego typu, wykonywanych przez kobiety i dziewczęta. Są one charakterystyczne dla regionu naddunajskiego. Do tej grupy należą również tańce męskie. Kroki tych tańców są skomplikowane: składają się na nie stukanie, uderzanie kostką o kostkę, podskoki, klepnięcia i klaskanie.

Naszym tańcem nowego typu, tańczonym w parach jest czardasz, który w zależności od swojego tempa może być powolny lub szybki (*friss csárdás*), czyli nowy czardasz. Zgodnie z regionami możemy mówić o czardaszu dunajskim, cisańskim i siedmiogrodzkim. W rejonie Dunaju figury powolnego i nowego czardasza różnią się między sobą. Dla powolnego czardasza charakterystyczny jest podwójny krok i obroty w parach. W rejonie cisańskim motywy powolnych i nowych czardaszów są takie same, zaś jedyną cechą charakterystyczną jest figura obejmowania. Czardasze siedmiogrodzkie również charakteryzują się tożsamością motywów, a najczęstszą formą ruchu jest rotacja. Dla wszystkich regionów znamienne jest, że mężczyźni tańczący czardasza, co jakiś czas porzucają swoje partnerki, by zatańczyć w pojedynkę lub w grupie, stosując figury tańca *verbunk* (taniec werbunkowy). Taniec werbunkowy jest męskim tańcem nowego typu, wykonywanym w pojedynkę i grupowo. Jego nazwa, zapożyczona z języka niemieckiego, pochodzi z połowy XVIII wieku od zgrupowania znanych tancerzy. Taniec werbunkowy pełnił również rolę tańca rozpoczynającego. Główny jego motyw przypomina czardasza. Ważną rolę odgrywają tu obciąganie stopy i krok przestawny do tyłu. Taniec ten posiada również motywy kołysania się czwórkami – ruchu imitującego cięcie, stukania obcasami i przyklękania na jedno kolano z uniesioną ręką.

Autor: DÓRA BAZSÓ-MUCSINA
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

CHARAKTERYSTYKA WĘGIERSKIEGO STROJU LUDOWEGO

Strój ludowy był strojem wieśniaków, pasterzy i prawdopodobnie rzemieślników. Od najdawniejszych czasów strój człowieka nie tylko go chronił, ale także zdobił i wyrażał jego pozycję społeczną. Już od XVI wieku znane są przepisy administracyjne, które określają, jaki strój może nosić chłop pańszczyźniany, jaki rzemieślnik, a jaki szlachcic.

Stroje ludowe różnią się między sobą w zależności od regionu, ale wszędzie charakterystyczne są bogato haftowane, odświętne stroje, i skromniejsze ubiory noszone na co dzień.

Niektóre wyróżniające się stroje:

- stroje Palóców i Matyó
- strój ludowy Wielkiej Niziny Węgierskiej
- stroje ludowe rejonów Rábaköz i Sárköz

Etnografia rejonów Północnych Węgier jest bardzo bogata, a wśród nich wyróżnia się region Palóców i Matyó. Powstało tu wiele odmian ubiorów, z których najbardziej znane to: ubiory Palóców z Buják, z Hollókö i ubiory Matyó z Mezőkövesd.

Najbardziej rzucają się w oczy stroje z Buják, charakteryzujące się krótką spódniczką, która sięga przed kolano. Jednorazowo zakładano ich nawet od dziesięciu do piętnastu sztuk. Brzegi spódnic zdobiono kolorową wstążką. Na mocno wykrochmalone koszule, ozdobione bogatym haftem angielskim, narzucano chusty. Na szyję zakładano kilka sznurów pereł. Strój ludowy z Hollókő przetrwał do dziś, ale jest zakładany tylko na niedzielną mszę lub z okazji bardziej znaczących świąt. Strój składa się z nakrycia głowy – czepca, wskazującego na stan cywilny noszącej go kobiety, koszuli i bardzo wielu halek. Do pracy zakładano dwie halki, ale od święta nawet dwadzieścia sztuk. Na przykrywającą

halki spódnicę nakładano czarny, haftowany fartuch, a na ramiona zarzucano ozdobną chustę. Charakterystyczną cechą strojów kobiecych regionu Matyó jest długa spódnica, której spód wywija się na zewnątrz, na kształt dzwonu. Do spódnic noszono bluzki zwężające się w talii. Charakterystyczne dla ubiorów z Matyó jest użycie drogich materiałów i przesadne zdobnictwo.

W miasteczkach targowych Wielkiej Niziny kobiety nosiły długie spódnice, a do nich fartuchy; na głowach zakładano zaś wianki z kwiatów w formie korony. Charakterystyczny dla tego obszaru jest strój pasterza z Hortobágy. Tryb życia pasterzy był szczególny, ponieważ mieszkali daleko od wiosek i miasteczek. Na ogół nosili płócienne koszule i luźne spodnie, sandały, różnoraką skórzaną odzież i kożuchy. Płótno natłuszczali, żeby było wodoodporne i aby chronić je przed pasożytami. Nigdy go nie prali, za to w zamian często farbowali je na niebiesko. W ten sposób powstał charakterystyczny, niebieski strój pasterza. Wśród tradycyjnych strojów Kraju Zadunajskiego wyróżniają się stroje z Rábaköz i Sárköz. Strój męski z Rábaköz jest bardziej kolorowy, a a kobiecy znacznie skromniejszy. Zimowym, męskim nakryciem głowy jest futrzana czapka, latem zaś kapelusz z dużymi piórami i bukietem kwiatów. Odzież damska charakteryzuje się podniesionym stanem i świąteczną koszulą batikową z obszernymi rękawami. Biel jest dominującym kolorem w strojach regionu Sárköz. Niezwykłe i charakterystyczne było noszenie na ramionach olbrzymich chust wykonanych z drogiego materiału. Miały one 150-160 centymetrów długości, a na nie zakładano jeszcze dwie lub trzy pół metrowej szerokości czworokątne lub trójkątne chusty.

Autor: DÓRA BAZSÓ-MUCSINA
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

ŚWIĘTA W WĘGIERSKIEJ TRADYCJI LUDOWEJ

Dwa razy w roku obchodzone są święta kościelne. Są to Święta Wielkanocne i Boże Narodzenie. Obchody świąt Wielkiej Nocy są starsze i rozpoczynają się w niedzielę przed ostatnią niedzielą karnawału, a kończą w sobotę po Zesłaniu

Ducha Świętego. Obchody Wielkanocy są znane już od III wieku i wiąże się z nimi wiele obrzędów ludowych.

Tradycją jest Śmigus – Dyngus w Poniedziałek Wielkanocny. Tego dnia młodzieńcy zebrani w grupy zaciągali dziewczęta pod studnię, gdzie były one oblewane całym wiadrem wody, by nie były pryszczate. Do dziś jest to żywa tradycja, nadal kultywowana w Hollókő. Obok oblewania również chłosta była stosowana dla zdrowia. Jest ona znaną tradycją w Kraju Zadunajskim. W powiecie Fejér bicz wykonany z witek wierzbowych nazywa się „sibą".

Za oblewanie czy biczowanie dziewczęta dawały chłopcom pisanki. Najczęściej pisanki barwiono szczypiorem i ozdabiano woskiem lub wydrapywanymi wzorami.

Święta Bożego Narodzenia zaczynają się od Adwentu, czterotygodniowego okresu, który trwa od niedzieli, następującej po Dniu Świętego Andrzeja (30-go listopada), do dnia Bożego Narodzenia. Obchody obejmują Dzień Lucy, czyli Łucji (13-go grudnia). Zgodnie z tradycją Łucja jest postacią złej kobiety, podobnej do czarownicy, która w tym dniu szkodzi zwierzętom i ludziom. Zwyczaje związane z Dniem Łucji obejmują: zaklinanie płodności, zakaz pracy kobiet i obronę przed złem wyrządzanym przez wiedźmę. Istniała również przepowiednia związana z tym dniem. Uważano, że jeśli świąteczna pszenica, kiełkująca w dniu Łucji, zmieni kolor na zielony, plony w następnym roku będą obfite. Tego dnia rozpoczynano również przygotowywanie krzesła Łucji, które kończono na Boże Narodzenie. Ten, kto wstał z niego w trakcie Pasterki, tego wypatrzyła we wsi wiedźma, i musiał on z krzesłem wiedźmy pędem uciekać przed nią do domu, by je spalić.

W Wigilię pasterze chodzili z pękami witek, z których gospodyni wyciągała kilka sztuk fartuchem, aby w następnym roku jej zwierzęta nie chorowały. Za witkę pasterz otrzymał wino, chleb i ewentualnie pieniądze. Gospodyni witką klepała zwierzęta, aby były zdrowe. Jasełka to zwyczaj ludowy pochodzenia kościelnego, kultywowany do dziś, a polegający na przedstawieniu historii narodzin Jezusa. Przedstawienie odgrywano 24-go grudnia. Biorący w nim udział, zazwyczaj w przebraniu pasterzy, chodzą od domu do domu z wykonanym ręcznie żłóbkiem lub Szopką Betlejemską. Kolędami i humorystycznymi dialogami przypominają o wydarzeniu narodzin Jezusa.

Od Dnia Świętego Szczepana, 26-go grudnia, do Nowego Roku odbywało się kolędowanie. Jego istotą jest śpiewanie i pozdrawianie. Był to zwyczaj zbierania

datków, podczas którego wykonywano różne pieśni i składano życzenia mieszkańcom domu.

27-go grudnia odbywało się poświęcenie wina. W Dzień Świętego Jana zwyczajowo błogosławiono wino. Tego dnia każda rodzina niosła do świątyni wino, które kapłan błogosławił. Poświęconemu winu przypisywano magiczną moc. Leczono nim chorego człowieka, zwierzę, a także wlewano je do beczek z winem, aby wino się nie psuło.

Autor: DÓRA BAZSÓ-MUCSINA
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

DUŻE REGIONY ZADUNAJSKIE

Dunaj, Rába i Rábca dzielą Małą Nizinę na mniejsze obszary. Obszar graniczący z Dunajem i Małym Dunajem to Csallóköz, który dziś należy do Słowacji. Jego centrum to Dunajská Streda. Nazywano go również Złotym Ogrodem. Jednym ze słynnych zajęć w Csallóköz było wypłukiwanie złota. W zbiorach etnograficznych Muzeum Csallóköz w Dunajskiej Stredie można obejrzeć także narzędzia ludzi parających się wypłukiwaniem złota z Dunaju. Swoją rolę w gronie strojów ludowych odegrał również ubiór wykonany techniką farbowania na niebiesko. Niestety stare farbiarnie dziś już nie istnieją. Głównym zajęciem ówczesnych mieszkańców było rybołówstwo.

Obszar pomiędzy Rábą a Rábcą to Rábaköz. Sztuka ludowa tego rejonu jest słynna nawet w najdalszych zakątkach ziemi. Stroje ludowe i tańce są wyjątkowe. Oprócz powszechnie znanego w całym kraju tańca werbunkowego *Szanyi*, słynny jest także taniec młodzieńców ze świecami i czardasz (szárazföldi dus). Znane hafty regionu Rábaköz są ściśle powiązane ze strojem ludowym, czyniąc go niezwykle ozdobnym i pięknym. Twórcy lubili konstrukcje kasetonowe, motyw drzewa życia, motywy kwiatów, roślin i ptaków. Z rzemiosła ludowego szczególnie godne uwagi są rzeźby w drewnie, wyplatanie ze słomy, garncarstwo, maty i wyroby z wikliny. Możemy się także nauczyć tradycyjnych potraw ludowych, takich jak najbardziej charakterystyczny wypiek: precle z Rábaköz. Tradycyjnie precle wypieka się od prawie dwustu lat.

Sárköz jest wybitnym przedstawicielem południowej części Kraju Zadunajskiego. Jego sztuka ludowa i żywa tradycja, której rozwój sięga XIX wieku stanowią wyjątkową wartość. Po uregulowaniu Dunaju, a tym samym zapobieżeniu powodziom, żyjąca na tym terenie ludność reformatorska znalazła się w lepszej sytuacji i zaczęła się bogacić. Jej stroje, dekoracje domów i święta również stały się bardziej kolorowe i zróżnicowane. W tym właśnie czasie pojawiły się charakterystyczne tkaniny, hafty, kołnierze z koralików, ubiory wykonane ze szlachetnych tkanin i dodatki do nich, takich jak koronka chabrowa i aksamit. W tym samym okresie zmienił się również ich język, powstały nowe piosenki ludowe i tańce. W ten sposób wytworzyła się swoista kultura, charakterystyczna tylko dla mieszkańców Sárköz. Sztuka ludowa i tradycje Sárköz są częścią węgierskiego, niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Göcsej to region o pagórkowatym krajobrazie, bogaty w wartości etnograficzne. Głównym zajęciem populacji była hodowla zwierząt i praca na roli, w tym uprawa winorośli. Charakterystyczne części damskiego stroju ludowego mieszkanek Göcsej z XIX wieku to czepiec z białego płótna, naciągniętego na szeroką, okrągłą drewnianą ramę (pacsa), długa halka i suto marszczona spódnica farbowana na niebiesko. Muzeum Wsi regionu Göcsej w Zalaegerszeg prezentuje materialne relikty kultury ludowej Göcsej. Typ tutejszego osadnictwa to złożona struktura, występująca również w rejonie Őrség. Forma ta jest przejściem między budownictwem zwartym a rozsianym. Rzędy domów i uprawianych ogrodów znajdują się na szczytach wzgórz i wzniesień. Takie pojedyncze, zamieszkałe wzgórze zwane jest „szer"-em.

Autor: DÓRA BAZSÓ-MUCSINA
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

RELIKTY ETNOGRAFICZNE PÓŁNOCNYCH WĘGIER

Gdy odwiedzamy ziemie dzisiejszej Słowacji i północnych Węgier widzimy, jak etnografia i historia są ze sobą powiązane. Ta historyczna część kraju to Felvidék – wyżyny. Rozpościerający się na północ od Wielkiej Niziny Węgierskiej Felföld

– płaskowyż, to etnograficzna nazwa Felvidéku. Dwa wyjątkowe obszary to region Palóc i region Matyó.

Pojęcie „Palóc" oznacza chłopstwo węgierskie, zamieszkujące w XIX i w XX wieku góry Mátra, nieckowate tereny leżące na północ od centralnej części regionu Bükk oraz tereny basenu Nógrád i doliny Ipoly. Istnieje wiele hipotez dotyczących pochodzenia Palóców. Według jednej z nich zaliczani są oni do ludu Kunów, zamieszkujących w naszym kraju od ośmiuset lat. Nazwa „Palóc" natomiast pochodzi od polskiego słowa *polovec*. Mieszkańców ziemi Palóców *Palócföld* (Felföld) – łączą głównie wspólne właściwości folkloru, czyli system wielkich rodzin wielopokoleniowych, który przetrwał do pierwszej połowy XX wieku. Odzwierciedlają go: struktura osadnictwa, religia rzymsko-katolicka czy też dialekt, w którym występują dwie głoski „a". Traktat pokojowy z Trianon, który prawie o połowę zmniejszył ziemię Palóców, był dla nich wielkim ciosem.

Zbiory etnograficzne z Palócföld pokazują, jak bardzo urozmaicony jest folklor tego rejonu. Szczególnie bogaty jest świat wierzeń oraz zwyczajów, związanych z weselami i ważnymi wydarzeniami. Typowym zwyczajem Palóców było topienie Marzanny. W Niedzielę Palmową dziewczęta obnosiły po wiosce słomianą kukłę, ubraną w suknię ślubną, a następnie, po dotarciu na brzeg, rozbierały ją i wrzucały do rzeki lub paliły. W ten symboliczny sposób uwalniały wioskę od zimy, wszelkich kłopotów i chorób. Swoistym, starodawnym nazwiskiem było nazwisko „Had". Nosili je wszyscy Palócowie mieszkający w tej samej wiosce, nawet jeśli stanowili odrębną rodzinę. W wielu miejscach ich życie rodzinne wciąż opiera się na starym porządku patriarchalnym. Kiedy młodzieniec Palóc się żeni, przyprowadza swoją nowo poślubioną żonę do domu swoich rodziców. Zgodnie z tym zwyczajem niejeden ojciec Paloc mieszkał pod jednym dachem ze swoimi trzema lub czterema żonatymi synami i ich dziećmi.

Osada Hollókő – klin ziemi Palóców – to najlepiej zachowana wioska w Europie Środkowej, odzwierciedlająca zunifikowaną architekturę Palóców, której największym skarbem jest 58 budynków, będących pod ochroną i tworzących skansen, z zachowanymi arcydziełami architektury ludowej XVII stulecia.

Matyókami nazywamy mieszkańców trzech gmin: Mezőkövesd, Szentistván i Tard. Te licznie zamieszkałe wioski można zaliczyć do jednej grupy ze względu na gwarę, strój, zwyczaje i charakter. Przyjęli oni swoją nazwę od imienia króla Macieja. Byli rolnikami i hodowcami zwierząt, ale większość ich granic zajmowały duże majątki, więc na pół roku wyruszali za chlebem w inne rejony kraju.

Od drugiej połowy ubiegłego wieku wytwarzano tu niezwykle kolorowe, bogate hafty i ubiory ludowe. Były one tak drogie, że dziewczęta i chłopcy musieli latami zbierać pieniądze na stroje ślubne.

Autor: DÓRA BAZSÓ-MUCSINA
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

WIELKA NIZINA

Alföld – Wielka Nizina Węgierska to równina poprzecinana obszarami piaszczystymi, lessowymi i ciekami wodnymi, leżąca w środkowej części Kotliny Karpackiej wzdłuż biegu rzek Dunaju i Cisy. Sztuka ludowa tego rejonu jest szczególnie bogata, na co niewątpliwie wielki wpływ miał rozwój leżących tu miast, takich jak: Debreczyn, Kecskemét, Szeged i Hódmezővásárhely.

W tym regionie ceramikę nazywano również „rzemiosłem misowym". Najczęściej preferowanym kolorem talerzy i misek jest białe tło oraz niebieska dekoracja „rysikowa". Obok dzbanów wyrabianych w Mezőtúr, najistotniejsze jest garncarstwo. Wyrabianie nieszkliwionych, czarnych naczyń ma wielowiekową tradycję. Poziom rozwoju Alföld (pod względem zdobnictwa przedmiotów z rogu, zaplatania skór, strojów) jest wysoki. Strojem odświętnym węgierskiego chłopa była ozdobna sukmana. Zdobiły ją róże, tulipany, goździki, konwalie. Niezbędnym wyposażeniem pasterza był bukłak na wodę. Wykonywano go z drewna, a dla ozdoby pokrywano skórą źrebięcą.

„Haft wełnisty" jest specyficznym rodzajem haftu, stosowanym w tej okolicy (na grube płótno naszywa się grubą przędzę wełnianą). Wzory haftu Kalocsa są wstępnie szkicowane na białym lub jasnym materiale przez kobiety zajmujące się nanoszeniem wzorów, zwane „kobietami pisarzami". Elementami haftu są: stokrotki, chabry, maki, lilie, tulipany, róże i konwalie. Malarstwo ścienne to również wyjątkowa sztuka w Europie. Kobiety z Kalocsa, bez wstępnego szkicowania, malują na białej ścianie te same wzory, które występują w hafcie .

Hortobágy to największy obszar trawiasty w Europie, położony na Wielkiej Nizinie, znajduje się na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO. Na tych terenach pasterze stosowali różne rodzaje wypasu żywego inwentarza, w zależności od jego rodzaju. Hodowcy bydła byli najliczniejszą grupą na większości

obszarów, a słynną, rodzimą zwierzyną hodowlaną, występującą już w zamierzchłych czasach Hortobágy jest szare bydło. Pod względem rangi na pierwszym miejscu był *csikós* czyli pasterz koni, po nim następował stróż koni, którego pozycja niewiele odbiegała od pozycji pasterza koni, choć różnił się od niego strojem. Pasterz koni z Hortobágy nosił charakterystyczny, niebieski, płócienny strój a jego najważniejszym narzędziem był bat. Najniższy rangą był pasterz. Najbiedniejsi i najgorzej opłacani byli pilnujący świń, świniopasy, co znajdowało odzwierciedlenie w ich zarobkach.

Słynni banici z Hortobágy, których życie stało się legendą, byli z jednej strony najbiedniejszymi bezrobotnymi włóczęgami, z drugiej zaś strony bohaterami, jeśli chodzi o ich czyny. Najbardziej znanym z nich był Bandi Angyal, członek szlacheckiej rodziny. Jego prawdziwe imię to András Ónody (1760-1806). Według wierzeń ludowych Bandi został banitą dla przyjemności. Miał zwyczaj odwiedzać Hortobágy i okolicę wraz ze swoją zorganizowaną bandą. Słynął z rozpędzania i rabowania targów zwierząt w Karcag i Mezőtúr, znany był ze swej wspaniałej figury, odwagi i nadprzyrodzonych zdolności. Chociaż był zwykłym „rozbójnikiem dżentelmenem", jego postać szybko przeszła do legendy.

Autor: DÓRA BAZSÓ-MUCSINA
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

WALORY WSCHODNICH WĘGIER

Bodrogköz to obszar, którego granice wyznaczały rzeki Cisa i Bodrog. Jego tradycje zostały ukształtowane przez organizację opartą na dużej rodzinie. Słynne są hafty z Bodrogköz, a świat regionalnych baśni i opowieści jest niezwykle bogaty. Zdecydowana większość tekstyliów tu powstających to chusty robione na określoną okazję. W Bodrogköz istniały tkane odmiany chust właściwe dla różnych okazji, będących punktem zwrotnym w życiu. Tworzono chusty braterstwa, chusty drużby, chusty dla dziewcząt, które rozdawały ciasta na przyjęciu weselnym („kotrikendők"), a także chusty pamiątkowe dla księdza i kantora uczestniczących w weselu i w pogrzebie.

Położone po drugiej stronie rzeki Cisy Rétköz szczyci się swoim charakterystycznym strojem ludowym i sztuką taneczną. Tutejsze wioski charakteryzowały się podzielonym tańcem weselnym, czyli tańcem drużby przed poszczególnymi rytualnymi etapami uroczystości weselnych. Po krótkim czardaszu drużba rymując, przekazuje tancerkę wybranemu przez nią partnerowi: druhny – młodszym drużbom, a pannę młodą – panu młodemu.

Na wschodnich obrzeżach kraju znajdują się Bereg i Szatmár. Obszar ten jest bogaty w zabytki. Kościół reformatorski w Tákos, zwany „bosy Notre Dame", został zbudowany w 1766 roku. Od tego czasu możemy go oglądać w niemal niezmienionej formie. Kościół protestancki, znajdujący się na małej wyspie utworzonej przez strumień Csaroda, został zbudowany pod koniec XIII wieku. W 1642 roku na ścianach kościoła namalowano niebiesko-czerwone, kwiatowe wzory i liście, przypominające hafty.

Strój ludowy regionu Szatmár był prosty. Ubrania młodych dziewcząt były jasne, w kwiatowe wzory; starsze kobiety nosiły ciemne stroje. Nie zakładano więcej niż trzy lub cztery spódnice. Serdak i zgrzebna koszula były wykonane z płótna. Często stosowano farbowane na niebiesko materiały, zarówno w przypadku odzieży męskiej, jak i damskiej. Mężczyźni szyli z nich *surc* (fartuch), a kobiety nosiły wykonane z nich spódnice i serdaczki.

W tutejszych wioskach tańczono czardasza typowego dla rejonu Szatmár. Jego charakterystyczną cechą jest to, że zestaw motywów powolnego i nowego czardasza nie różni się od siebie. Typowe sposoby chwytania partnera w powolnej odmianie tańca to trzymanie za ramiona i w talii, a także trzymanie za jedną lub dwie ręce. Może wystąpić również trzymanie boczne lub puszczenie partnera. Powolna odmiana składa się głównie z motywu podwójnego kroku czardasza, rotacji, półobrotu, stukania kostką o kostkę, poklepywania po plecach i klepnięć. Charakterystycznymi motywami, występującymi w nowej odmianie czardasza są: przyklęk na jedno kolano ze wzniesioną ku górze ręką (cifra), ruch nogą, pół obrót, odskok, stukanie o podłogę obciągniętą stopą, obroty w parze i bardzo wiele poklepywania. Ważnym, formalnym elementem nowej odmiany czardasza z Szatmár jest tańczenie osobno. Puszczanie partnera w tańcu łączy się często z wykonywaniem figur.

W rejonie Szatmár urodził się nasz pisarz, Zsigmond Móricz, który w swoich pracach realistycznie i bez zawoalowania czy upiększania przedstawiał rzeczywistość wiejskiego życia.

Autor: DÓRA BAZSÓ-MUCSINA
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

GÓRNE WĘGRY I ZAKARPACIE

Granice Węgier zmieniły się znacznie po traktacie z Trianon w 1920 roku Termin „Węgrzy" poza granicami stosuje się w odniesieniu do ludności węgierskiej, zamieszkującej terytoria odłączone od kraju. Felvidék i Zakarpacie to odłączone obszary północnej części naszego kraju.

Jeśli chodzi o Felvidék, mówiliśmy już o kulturze Palóc i Matyó, natomiast mieszkańców Słowacji, żyjących na tym terenie, nazywano Tótami, czyli Słowakami. Z Felvidék, z terytorium dzisiejszej Słowacji, pochodzą: II Ferenc Rákóczi, Lajos Kossuth, Artúr Görgey oraz Kálmán Mikszáth, dzięki któremu, poprzez jego utwory możemy poznać wiejskie życie Palóców i Tótów. Mikszáth opisywał głównie wiejską sielankę, a jego obrazowanie chłopstwa charakteryzowało się spokojnym liryzmem i łagodnym humorem, który odbiegał od realistycznego obrazu.

Na terenach Felvidék, we wsiach Zoboralji, Węgrzy tworzą wyspę etnograficzną, otoczoną przez ludność słowacką. Węgrzy z Zoboralja to najdalej wysunięci na zachód Palócowie. Jednym z najbardziej charakterystycznych elementów odzieży damskiej w regionie Zobor jest długa, sięgająca do pół łydki koszula damska z doszywanymi rękawami. Rękaw koszuli sięgał nadgarstków. Zoboralja była regionem peryferyjnym, odizolowanym gospodarczo. Możliwość wyrwania się stwarzał tak zwany „letni spacer", gdy szło się do pracy w majątku, natomiast podczas bezczynnych, zimowych miesięcy był czas na tkanie, przędzenie, haftowanie i inne kobiece zajęcia. Region ten nazywano również rajem dla zbioru muzyki ludowej. To na tym właśnie terenie rozpoczął swoją pracę Zoltán Kodály

Zakarpacie leży na terenach dzisiejszej Ukrainy. To właśnie przez te tereny, przez Przełęcz Werecką, węgierscy zdobywcy przybyli w rejon Kotliny Karpackiej. Różnorodność sztuki ludowej odzwierciedla różnorodność jej narodowości. Obok Węgrów na tym terenie żyją Rusini (lud wschodniosłowiański), Słowacy, Niemcy i Rumuni. Domy zamieszkujących te tereny były budowane przeważnie z drewna. Wioski i domy Węgrów, Słowaków i Rusinów można było łatwo od siebie odróżnić. Organizacja wiosek węgierskich była jednoulicowa ze zwartą zabudową. Rusini natomiast stosowali budownictwo rozproszone; stawiali swoje domy daleko od siebie. Słowacy zazwyczaj malowali swoje domostwa na niebiesko, przez co można było szybko rozpoznać ulice ich wiosek. Wśród Węgrów szeroko rozpowszechnione było tkactwo i garncarstwo. Rusini byli wybitnymi mistrzami wyplatania koszy, haftu i ceramiki. Byli również bardzo kompetentni w dziedzinie budowy domów oraz wytwarzania ubrań i przyborów kuchennych.

Autor: DÓRA BAZSÓ-MUCSINA
Tłumacz: EWA WIĘCKOWSKA-KUBIAK

GŁÓWNE REGIONY I WARTOŚCI ETNOGRAFICZNE SIEDMIOGRODU

Siedmiogród był częścią państwa węgierskiego od czasu jego podboju przez Węgrów. Od połowy XVI wieku był już niezależnym księstwem. W latach 1541–1691, gdy jedną część naszego kraju zajmowali Habsburgowie, a drugą Turcy, Siedmiogród stał na straży języka i kultury węgierskiej. Po traktacie pokojowym z Trianon region ten w całości został przyłączony do Rumunii. Ta odebrana część Kotliny Karpackiej jest większa niż całe terytorium dzisiejszych Węgier. Z niezliczonych skarbów historycznych, etnograficznych i architektonicznych Siedmiogrodu możemy przedstawić kilka.

Charakter obszaru Kalotaszeg określają: wysokie kościoły, drewniane domy gontowe, piękne stroje ludowe, zamki, kościoły leśne, muzyka Kalotaszeg, znamienna wyłącznie dla tego regionu, oraz taniec i niezliczone tradycje. Rolnicy i hodowcy zwierząt z Kalotaszeg już w XIX wieku regularnie najmowali się do pracy sezonowej na Wielkiej Nizinie. W ten sposób wiele tradycyjnych

elementów strojów, takich jak na przykład szerokie spodnie czy ozdobna opończa, przeniknęło do Siedmiogrodu. Jednym z najbardziej znanych elementów stroju Kalotaszeg jest perłowy wianek. Wręczano go wraz z chustką dziewczynie szykującej się do konfirmacji. Wianek zdobiły cekiny, gładka porcelana i rzeźbione koraliki z pereł.

Mezőség to obszar, przez który przepływają rzeki Szamos, Mures, Küküllő. Ten płaski teren znany jest z bogatych złóż soli kamiennej i gipsu. Leży tu wieś Szék, która słynie z tego, że jej mieszkańcy, mimo życia wśród zasiedlających prowincję Rumunów, do dnia dzisiejszego zachowali swoją węgierskość. Taniec i muzyka na terenie Mezőség miały ogromny wpływ na działalność zbieraczy i badaczy. Tutejszą muzyką zajmował się Zoltán Kodály, a dobra etnograficzne regionu gromadził Zoltán Kallós.

Seklerzy, których kraj od wielu lat znajduje się pod rządami Rumunii, do dnia dzisiejszego zachowali swoją tożsamość węgierską. Przez tysiąc lat bronili Węgry przed najeźdźcami ze wschodu. Kiedy w całej Europie szlachta zmusiła chłopów do poddaństwa, Seklerzy byli w stanie utrzymać swoją niezależność. Seklerzy utworzyli samorządy terytorialne i rady okręgowe (Kézdiszék, Sepsiszék, Orbaiszék, Marosszék, Csíkszék). Kulturę materialną i intelektualną Seklerów dobrze charakteryzuje brama seklerska, seklerskie wyroby pończosznicze i „seklerska przebiegłość". Seklerski strój ludowy jest prosty i skromnie ozdobiony. Przez długi czas ubrania damskie i męskie nie były spektakularnie zróżnicowane. Młode dziewczęta nosiły suto drapowane, płócienne spódnice, barwione na biało, starsze kobiety zaś – spódnice barwione na czarno. Z przodu panie wiązały domowy lub odświętny fartuch. Na górę zakładały marszczoną koszulę i serdak. Archaicznym elementem ubioru była chusta przykrywająca całą głowę.

Za Karpatami, również na terytorium Rumunii, leży część Mołdawii (krainy historycznej). Mieszkający tutaj lud *Csángó* był pochodzenia ugryjskiego, ale nigdy nie zamieszkiwał w granicach Węgier. Wczesne ubrania *Csángó* były wykonane z przędzonej w domu wełny, konopi, jedwabiu i bawełny. Elementy stroju były szyte z kolorowych włókien.

FORRÁS / BIBLIOGRAFIA

Balatoni K., Gunszt A., Hortobágyi I. (2015) Így tedd rá! – Ünnepek a néphagyományban. Örökös Stúdió Bt., Budapest.

Bánhegyi F. (2016) Hon és népismeret. Budapest: Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet

Flórián Márta (2001) Magyar Parasztviseletek. Planétás Kiadó, Budapest.

Varga Marianna (1982) Néprajz mindenkinek – Magyar népviseletek régen és ma. Az Anyanyelvi Konferencia Védnöksége és Hazafias Népfront- Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest.

https://www.hagyomanyokhaza.hu/fdk/

https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/n-734DB/nyirseg-nyir-nyirvidek-735FC/

http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/4-116.html

https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/a-a-71E01/alfold-magyar-alfold-nagyalfold-71E8E/

http://mek.oszk.hu/02700/02789/html/9.html

http://mek.oszk.hu/02700/02789/html/8.html

https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/r-738B0/rabakoz-738B1/

https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/g-72839/gocsej-728B6/

https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_ZALA_GZ_Sk_2003_Szegek_Vilaga/?pg=124&layout=s

http://mek.niif.hu/02100/02152/html/06/20.html

https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/n-734DB/nepviselet-7359E/

http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/4-22.html

TYSIĄC LAT WSPÓLNEJ HISTORII I PRZYJAŹNI

EZER ÉV KÖZÖS TÖRTÉNELEM ÉS BARÁTSÁG

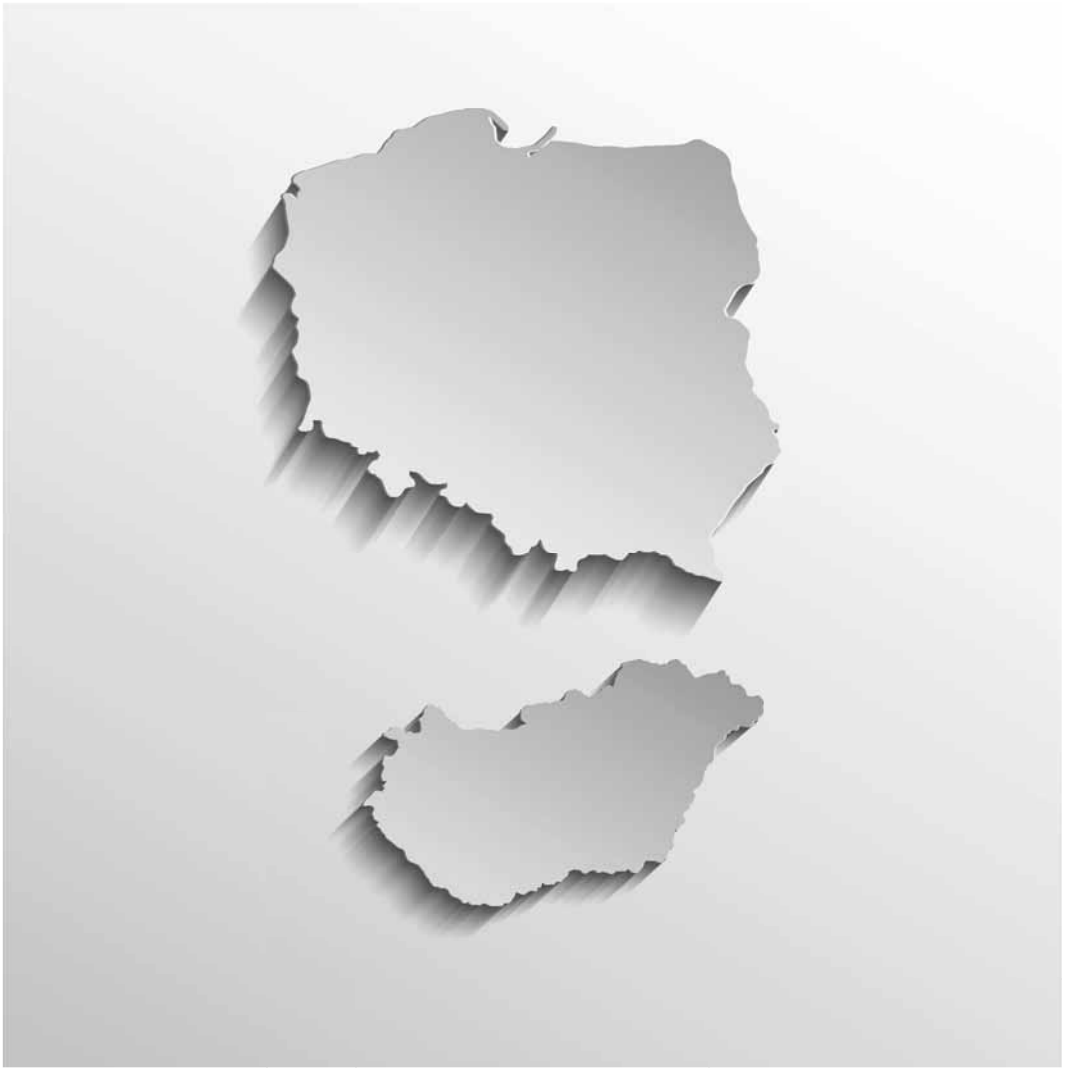

Autor: MARIA KRÓL

WSPÓLNY KOD KULTUROWY

Pod względem geopolitycznym Polska i Węgry zawsze znajdowały się na kresach Europy Zachodniej.

Poprzez przyjęcie korony z rąk papieża Sylwestra przez Świętego Stefana w 1000-nym roku Węgrzy – podobnie jak Polacy – wybrali chrześcijaństwo. Był to wybór nie tylko politycznej natury. Oczywiście władca Węgier rozumiał, że ówczesne mocarstwa nie będą tolerować pogańskiego państwa w Europie. Jednocześnie Stefan od dzieciństwa był wychowywany w duchu religijnym przez matkę Saroltę, gorliwą chrześcijankę oraz wychowawców – Świętego Wolfganga i Świętego Wojciecha.

Od XI do XVI stulecia Węgry były przedmurzem chrześcijańskiej Europy (*antemurale christianitatis*), broniąc jej przed podbojami Tatarów i Turków. Wojny z Turkami (klęski pod Nikopolis, Warną i Mohaczem w 1526 roku) doprowadziły do upadku królestwa węgierskiego. Po upadku Węgier rolę muru obronnego przed islamem pełniła Rzeczpospolita. Polski król, Jan III Sobieski, w 1683 roku rozgromił pod Wiedniem maszerujących na Europę Turków, i w trzy lata po wiktorii wiedeńskiej wyparł ich z Budy i Esztergomu.

W obu narodach symbolem władzy i kraju była korona – poczynając od króla Świętego Stefana i króla Bolesława Chrobrego. Rozwinęły się tu szlacheckie demokracje i tradycja wolności szlacheckiej. Zarówno szlachta polska jak i węgierska stanowiła większą, niż w pozostałych krajach Europy,część społeczeństwa i posiadała podobne rozwarstwienie. Dworek szlachecki był symbolem mikroojczyzny, a wolność była wartością centralną.

Oba kraje broniły siebie i Europę, walcząc z imperialną Rosją carską, a potem z Rosją sowiecką i komunizmem. Wystarczy wymienić: powstanie listopadowe w Polsce w 1830/1831 roku, wojnę o niepodległość w 1849 roku po rewolucji węgierskiej, rewolucję komunistyczną na Węgrzech w 1919 roku, wojnę polsko -bolszewicką w Polsce w 1920/1921 roku, a także później różnorodne zrywy, poczynając od lat 60-tych XX wieku (m.in. w 1956 roku).

W toku swojej historii oba narody przeżywały smutek niewoli, samotności, utraconych marzeń o wielkości z czasów Królestwa Węgierskiego i Rzeczpospolitej Obojga Narodów.

Wspomniana wyżej, ponad 150-letnia niewola turecka, następnie panowanie Habsburgów, antyhabsburskie powstania, I wojna światowa zakończona w 1920 roku zawarciem krzywdzącego dla Węgrów, traktatu z Trianon, który dramatycznie okroił potężne Królestwo oraz terror komunistyczny XX wieku można porównać z podobnymi dziejami Polski. Trwający 123 lata okres zaborów i panowania Prusów, Austrii i Rosji nad siedmioma pokoleniami Polaków, powstania listopadowe (w roku 1830/1831) i styczniowe (w roku 1863), okupacja niemiecka w czasie II wojny światowej, krzywdzące postanowienia z Jałty, niosące utratę Kresów Wschodnich, a także komunizm. Nawet pomimo różnic, bo I wojna światowa zakończyła się dla nas odmiennie, a podczas II wojny światowej staliśmy po przeciwnych stronach, mieliśmy jednak podobny los.

Historia naszych państw obfituje również w zrywy niepodległościowe. Jest ona, zwłaszcza przez literaturę i poezję, przedstawiana jako ciąg narodowych tragedii osamotnionych narodów, przy jednoczesnej obojętności „wielkiego świata". Nie sposób tu zapomnieć Polski, pozostawionej bez pomocy przez sojuszników, w chwili agresji Niemiec i Rosji Sowieckiej w 1939 roku, a także tragedii powstania warszawskiego w 1944 roku. Nie da się zapomnieć roku 1956 i walczących z Sowietami Węgrów, zapewnianych o rychłej pomocy ze strony ONZ, która nigdy nie nadeszła.

Liczne rzesze Polaków i Węgrów, uczestniczących w powstaniach narodowych i rewolucjach, zmuszone były uciekać z ojczyzny i żyć na emigracji w tęsknocie i beznadziei. W literaturze i poezji obu narodów obecny był etos tułacza (po węgiersku *bujdosó*). Co ciekawe, w krajach, które tego zjawiska nie doświadczyły, nie ma w języku odpowiednika słowa „tułacz" (np. w niemieckim czy francuskim).

Historia obu wspólnot zrodziła wieszczów narodowych, za którego w Polsce jest uznawany Adam Mickiewicz, a na Węgrzech – Sándor Petőfi, oraz bohaterów narodowych, jak Tadeusz Kościuszko czy Lajos Kossuth. Kult Kościuszki, jako bohatera walki o wolność, był również powszechny na Węgrzech (np. w mieszkaniu Petőfiego wisiał obraz Kościuszki). Sándor Márai, węgierski prozaik, poeta i publicysta, w obliczu wydarzeń z 1956 roku, nazwał Węgry Chrystusem

Narodów, podobnie jak Adam Mickiewicz w *Dziadach* – Polskę. Symbolika Chrystusa miała nieść nadzieję na zmartwychwstanie i odrodzenie obu krajów.

Gyula Kornis pisał w XX wieku: „Od panowania Turcji aż do czasów dzisiejszych smutek był dominującym nastrojem w narodzie". Jego zdaniem był on wyczuwalny w największych dziełach literackich: Bálinta Balassiego, Józsefa Katony i Mihálya Vörösmartyego. Endre Ady pisał, że nad jego krajem unosi się wciąż „węgierski smęt". Jan Paweł II, podczas pierwszej pielgrzymki na Węgry, przywołał słowa poety, Józsefa Eötvösa, z 1836 roku: „niebo daje każdemu krajowi jakiś skarb", i że – paradoksalnie – skarbem Węgrów jest „święty smutek". Czy Polacy, wskutek dziejowych doświadczeń, nie nabyli podobnego skarbu?

Fenomen polsko-węgierskiego braterstwa trafnie ujął Aleksander Brückner (*Dwa bratanki*, 1923):

„Spomiędzy sąsiadów zbratał się naród polski tylko z jednym. Nie z bliskim powinowatym, ani z Czechem, ani z Rusem, nie z Litwinem..., ani z Niemcem..., lecz z najbardziej sobie obcym co do rasy i mowy, z Węgrzynem".

Nie ma między nami pokrewieństwa opartego na pochodzeniu czy języku. Jest to jedyna taka tradycja w Europie – wyjątkowy przypadek wielowiekowej przyjaźni.

Szerző: KRÓL MARIA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

A KULTÚRA KÖZÖS JEGYEI

Magyarország és Lengyelország földrajzi helyzetüknél fogva mindig Nyugat-Európa határán feküdtek. Szent István király felvette országának a kereszténységet és 1000-ben Szilveszter pápától kapott koronát. Lengyelország szintén ebben az időben vált keresztény állammá. Ezzel megszilárdult európai helyzetük. Ez a választás nem csak politikai volt, de a királyok hitbeli meggyőződése és elhivatottsága is. Mindkét nemzetnél a korona az ország és hatalom szimbóluma, kezdve Szent Istvántól és Vitéz Boleszlávtól. A két ország életében ugyanúgy fejlett volt a nemesség hagyománya és demokratikus függetlensége, a nemesi udvarok az ország kicsinyített másai voltak.

A 11-16. század alatt a tatár és török támadások során Magyarország a keresztény Európa védőbástyája volt. A várnai majd a mohácsi csata veresége után a Magyar Királyság területeinek jelentős részét elveszítette. A muzulmán előrenyomulást ezután Lengyelországnak kellett feltartóztatnia. III. Sobieski János lengyel király 1683-ban Bécs alatt megverte az Európát támadó oszmán seregeket. Három évre rá felszabadították Budát és Esztergomot is.

Mindkét ország harcolt Európáért és saját védelmében a cári Orosz Birodalommal, később a szovjet, kommunista Oroszországgal. Példaként áll előttünk az 1830-31-es novemberi felkelés Lengyelországban, az 1848-as magyar szabadságharc, 1919-ben a Tanácsköztársaság megbuktatása, az 1920-21-es lengyel-bolsevik háború, vagy 1956 eseményei.

A magyar és lengyel történelmet egyaránt áthatja a függetlenség elvesztése, a nemzet elhagyatottsága és a régi nagy királyságok elveszített álmai felett érzett szomorúság.

Magyarországon a 150 éves török uralom, majd a Habsburg elnyomás volt hasonló Lengyelország 123 éves felosztásához. A lengyel 1830-31-es és 1863-as felkelések a magyar 1848-49-es szabadságharccal párhuzamosak. Bár az első világháború vége mást jelentett országainknak és a második világháború során más-más oldalon harcoltunk, sorsunk mégis hasonlóan alakult.

A 20. században is hasonló függetlenségi harcok zajlottak a két országban és mindkettőnk irodalmában megjelent az európai magány és a nagyvilág országaitól való elhagyatottság és közöny érzete. Így maradtak magukra a lengyelek 1939-ben a világháború kezdetén, vagy 1944-ben a varsói felkelés során, akár csak a magyarok 1956-ban a szovjetekkel harcolva. Soha nem jött külső, nyugati segítség.

Mindkét nemzet megélte a felkelések, forradalmak leverései után az üldöztetéseket, amelyek tömegeket küldtek száműzetésbe. Ezért ismeretes fogalom a lengyel és magyar történelemben is a *bujdosó* (lengyelül: *tułacz*) fogalma és életérzése. A közéletben ugyanúgy fontos szerepet játszottak az irodalom forradalmi alakjai, mint a szabadságot megéneklő bárdok, Lengyelországban Adam Mickiewicz, Magyarországon Petőfi Sándor. Hasonló kultusza volt Tadeusz Kościuszkonak és Kossuth Lajosnak, mint a szabadság két harcosának. Márai Sándor író Magyarországot a népek Krisztusának nevezte, hasonlóan Mickiewiczhez,

aki a lengyel nemzetet is ezzel a jelzővel illette *Dziady* című művében. Krisztus szimbóluma a nemzet feltámadásának reményét hordozta magában.

Kornis Gyula a 20. században írt a magyar szomorúságról, mint a nemzetet jellemző életérzésről. A melankólia az irodalom nagyjainál mindenhol megtalálható, úgy mint Balassi Bálintnál, Katona Józsefnél, Vörösmarty Mihálynál, Ady Endrénél. II. János Pál pápa első Magyarországi látogatása során szintén hivatkozott Eötvös Józsefre, aki a magyar melankóliát, mint a magyarok Istentől kapott sajátosságát írta le. Ebben az életérzésben a mindenkori lengyel nemzet is osztozott, jól megértve a magyarokat. Aleksander Brückner megfogalmazta *Dwa bratanki* művében: „*Szomszédai között a lengyel nemzet csak eggyel barátkozott. Nem közeli rokonaival, nem a csehekkel, se az orosszal, se a litvánnal, se a némettel, de a legidegenebb nyelvű magyarral*."

Bár nincs se rokoni, se nyelvi kapcsolat a lengyel és magyar nemzet között, a barátság és testvérség hagyománya mégis példanélküli Európában.

Szerző: LAKATOS GYÖRGY

KÖZÖS LENGYEL-MAGYAR HATÁR

Magyarország és Lengyelország egykori közös határainak története közel 1000 évet ölel fel. Európa mai térképén már nem vagyunk szomszédok és a történelem során számos alkalommal vagy változtak a határok, vagy teljesen eltűntek az ország felosztások viharaiban, de az egymás mellett élés tudata folytonosan él a két nép kultúrájában.

A természetes határvonalat mindig a Kárpátok északi vonulatai, többek között a Tátra, a Beszkidek csúcsai jelölték ki. A legmagasabb hegyek északi lejtői jelentették a lengyel oldalt, a déli lejtők a magyart. Az itt élő népcsoportok évszázadokon át jó szomszédok voltak, felettük csupán az európai nagyhatalmak harcai helyezték át több ízben is a közigazgatási határokat.

Az első közös határ a két állam egyidejű megalapításával jött létre. I. Mieszko (960-992) volt Lengyelország első történelmi uralkodója, aki 966-ban felvette

a kereszténységet, melyet államvallássá tett, ezzel megszilárdítva a lengyelek európai helyzetét. Fia, Vitéz Boleszláv (992-1025) lett Lengyelország első megkoronázott királya, akinek uralkodása alatt kialakultak az első lengyel királyság határai. A magyar államalapítást I. Szent István 1001-beni megkoronázásától számítjuk, aki szintén államvallássá tette a kereszténységet és ezzel az intézkedéssel elismertette országának határait az európai királyságok körében. Az első határvonal tehát a két fiatal királyság között jött létre nyugat-keleti irányban. Ennek legnagyobb jelentősége az volt közös történelmünk során, hogy a lengyel és magyar királyok területi terjeszkedései és környező hatalmakkal folytatott harcai minden irányban zajlottak, ennek az egy határnak kivételével, vagyis a lengyel-magyar határ mindkét ország részére biztonságos, baráti és sérthetetlen volt évszázadokon át.

Ez a határvonal a 11-18. század között az európai térképeken is ábrázolva volt, egészen Lengyelország hármas felosztásáig. Oroszország, Poroszország és Ausztria 1772-ben, 1793-ban, majd 1795-ben megállapodásban felosztotta egymás között a lengyel területeket, így Lengyelország gyakorlatilag megszűnt korábbi határaival létezni. Ez az állapot több-kevesebb változással 1919-ig állt fönt, amikor az első világháború végén Lengyelország ismét megjelent Európa térképén. Ekkorra viszont Magyarország veszítette el északi területeit, amikor 1918-ban megalakult Csehszlovákia, majd az 1920. június 4-i trianoni döntés értelmében végleg elcsatolták a korábbi lengyel-magyar határ menti magyar területeket.

A közös lengyel-magyar határ még egyszer rövid időre megjelent 1939 márciusában, amikor a magyar hadsereg a ma Ukrajnában lévő Kárpátalját visszafoglalva egészen Lengyelország határáig jutott. A határ 1945-ig, a második világháború végéig állt fönt. Ezen a határon ismét érvényesült a lengyel-magyar barátság két tekintetben is. Először is a magyar kormány nem engedte 1939-ben a német offenzívát ezen a határszakaszon, kiállva ezzel Lengyelország szuverenitása mellett, másodszor pedig Magyarország itt nyitotta meg határát 1939 szeptemberében a lengyel menekültek százezres tömegei előtt.

A lengyel-magyar határvidék nevezetes helyei közé tartozik Nedec és Csorsztin vára, az árvai vár, a duklai-hágó, az uzsoki-hágó és a vereckei-hágó. A határok menti fontos folyók a Dunajec és a Poprád. A történelmi határvidék

fontosabb települései: Jablonka, Nowy Targ, Zakopane, Ószandec és Újszandec, Nedec, Ólubló, Bártfa, Uzsok.

Autor: GYÖRGY LAKATOS
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

WSPÓLNA POLSKO-WĘGIERSKA GRANICA

Historia wspólnej, byłej granicy polsko-węgierskiej liczy blisko 1000 lat. Na aktualnej mapie Europy już nie jesteśmy sąsiadami, a na przestrzeni dziejów granice wielokrotnie zmieniały swe położenie lub całkowicie znikały w wyniku podziałów. Świadomość istnienia blisko siebie, na przekór wszystkiemu, trwa nieprzerwanie w kulturze obojga narodów.

Naturalną granicę zawsze wyznaczały zachodnie pasma Karpat, między innymi szczyty Tatr i Beskidów. Północne zbocza najwyższych szczytów leżały po stronie polskiej, południowe natomiast – po stronie węgierskiej. Zamieszkująca tu ludność miała ze sobą zawsze dobre relacje sąsiedzkie, a granice administracyjne, bez ich udziału, wielokrotnie zmieniały wielkie mocarstwa europejskie.

Pierwsza, wspólna granica powstała wraz z ustanowieniem obu państw. Mieszko I (960-992) był pierwszym historycznym władcą Polski, który w 966 roku przyjął chrzest, ustanawiając chrześcijaństwo religią narodową, a tym samym umacniając pozycję Polski w Europie. Jego syn, Bolesław Chrobry (992-1025), był pierwszym, koronowanym królem Polski, a w czasie jego panowania nakreślono pierwsze granice królestwa polskiego. Powstanie państwa węgierskiego liczymy od 1001-go roku, to jest od koronowania Stefana I Świętego, który chrześcijaństwo ustanowił religią narodową, a tym samym królestwa europejskie zaakceptowały granice jego państwa. Pierwsza granica między dwoma młodymi królestwami przebiegała w linii od zachodu na wschód. Najistotniejszym znaczeniem tego faktu w naszej wspólnej historii, było to, że ekspansja królów polskich i węgierskich, oraz walki z pobliskimi potęgami, odbywały się w różnych kierunkach, za wyjątkiem tej jednej granicy. Przez stulecia granica polsko-węgierska była bezpieczna, przyjazna i nienaruszalna.

Ta linia graniczna widnieje na mapie Europy w okresie między XI a XVIII stuleciem, aż do czasu rozbiorów Polski. Rosja, Prusy i Austria w roku 1771, 1793 i 1795 podzieliły między sobą ziemie polskie, a Polska i jej granice przestały istnieć. Ten stan, z mniejszymi zmianami trwał do 1919 roku, kiedy pod koniec pierwszej wojny światowej Polska powróciła na mapę Europy. W tym samym czasie Węgry utraciły swoje ziemie zachodnie, kiedy w 1918 roku powstała Czechosłowacja. Na mocy traktatu z Trianon, z 4-tego czerwca 1920 roku ostatecznie odebrano Węgrom terytoria leżące przy granicy polsko-węgierskiej.

Wspólna, polsko-węgierska granica pojawiła się jeszcze na krótki czas w marcu 1939 roku, kiedy węgierska armia odzyskując Zakarpacie, leżące dziś na terenie Ukrainy, dotarła aż do granicy polsko-węgierskiej. Granica ta przetrwała do końca drugiej wojny światowej – do 1945 roku. Na tej wspólnej granicy przyjaźń polsko-węgierska ponownie zamanifestowała się w dwóch kwestiach. W pierwszej kolejności węgierski rząd w 1939 roku nie wyraził zgody na niemiecką ofensywę na tym odcinku granicy, opowiadając się po stronie suwerenności Polski. Następnie we wrześniu 1939 roku, w tym właśnie miejscu otwarto granicę przed setkami tysięcy uchodźców z Polski.

Do znanych miejsc pogranicza polsko-węgierskiego należą: zamki w Niedzicy i Czorsztynie, Zamek Orawski, przełęcz Dukla, przełęcz Użocka oraz przełęcz Werecka. Ważnymi rzekami pogranicza są Dunajec i Poprad. Ważniejsze miasta historycznych terenów przygranicznych to: Jabłonka, Nowy Targ, Zakopane, Stary i Nowy Sącz, Niedzica, Stara Lubowla, Bardejów i Użok.

Szerző: LAKATOS GYÖRGY

A KÖZÖS TÖRTÉNELEM KEZDETEI – NŐK A KÉT NEMZET KÖZÖTT

A lengyel és magyar állam megalapítása egy korszakban zajlott, az ezredfordulón kezdték meg uralkodásukat az első királyok: I. Szent István (1001-1038.) magyar és Vitéz Boleszláv (992-1025.) lengyel király. Az ő uralkodásuk egyben az Árpád-ház és a Piast-dinasztia regnálásának kezdete. A két ország története a kezdetektől fogva egybefonódott a két uralkodóház szoros családi

kötelékeinek, vegyes házasságainak köszönhetően. A hagyományt a később trónra lépő királyi házak és dinasztiák is követték évszázadokon át. Az uralkodói családokban fontos szerepet játszottak a nők, illetve lány gyermekek, akiket gyakran adtak a másik ország hercegeihez, vagy királyához feleségül.

Az egyik ilyen kiemelkedő jelentőségű Árpád-házi királylány Szent Kinga, aki IV. Béla magyar király lánya, valamint Szent Margit és Boldog Jolán nővére volt. Kingát 1239-ben tizenöt évesen férjhez adták V. Boleszláv lengyel nagyfejedelemhez. Házasságuk felvirágoztatta a lengyel-magyar kapcsolatokat, a tatárjárás nehéz időszakában fontos volt a két ország kölcsönös segítségnyújtása. Kinga nevéhez fűződik Lengyelországban a híres wieliczkai sóbányák megnyitása, továbbá templomok, kórházak, valamint Ószandec városában klarissza nővérek kolostorának építése. Itt hunyt el 1292-ben. II. János Pál pápa 1999. június 16-án szentté avatta. A lengyel és magyar katolikus egyház egyaránt saját és a másik nemzet szentjének tiszteli.

Nagyhatású lengyel királyi hercegnő volt Łokietek Erzsébet. 1305-ben született a lengyel király, I. Ulászló (1306-1333) gyermekeként. Lengyelországban nevelkedett, majd 1320-ban férjhez ment Anjou-házi Károly Róberthez, így ő lett a magyar királyné. Vele együtt sok lengyel családtagja is megjelent a magyar királyi udvarban és tovább fűződött a két ország közötti kapcsolat. Erzsébetnek köszönhetően lett például esztergomi érsek a lengyel Boleszló. A királyné aktívan hozzájárult az első lengyel-cseh-magyar visegrádi királytalálkozó létrejöttéhez, aholis a lengyel részről III. Kázmér király, Erzsébet testvére vett részt. III. Kázmér volt a lengyel történelem egyik legkiemelkedőbb királya, akinek nevéhez a leghíresebb legendák fűződnek. Az ő királyága alatt tehát a két ország királyai mint sógorok és közeli családtagok kölcsönösen segítették egymást. Károly Róbert magyar király halála után fia, I. Nagy Lajos lett az utódja. Anyja, Erzsébet nagy szerepet játszott abban, hogy III. Kázmér után Lajos lett a lengyel király és létrejött a nevezetes lengyel-magyar perszonálunió. Erzsébet 1380-ban hunyt el, az óbudai klarisszák kápolnájában temették el.

Nagy Lajos perszonáluniója halálával megszűnt, a lengyel trónt lánya, I. (Szent) Hedvig örökölte. Királynővé koronázták és ő lett az uralkodója Lengyelországnak, ami a korban rendkívülinek számított. Férje a litván nagyfejedelem, Jagelló Ulászló lett. A litvánok kersztény hitre térítése ebben az időben zajlott, amiben férje mellett Hedvig szerves részt vett. Kórházakat alapított, teológiai fakultást

nyittatott a krakkói egyetemen. Tevékenysége nagy hatással volt egyaránt a magyar, lengyel és litván nemzet életére. II. János Pál pápa 1997-ben szentté avatta. Lengyelország valamint a Dunakanyar védőszentje.

Autor: GYÖRGY LAKATOS
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

POCZĄTKI WSPÓLNEJ HISTORII – KOBIETY ŁĄCZĄCE DWA NARODY

Utworzenie państwa polskiego i węgierskiego miało miejsce w tym samym okresie. Panowanie pierwszych królów przypada na przełom tysiącleci: węgierski król Stefan I Święty panował w latach 1001-1038, a polski król Bolesław Chrobry – w latach 992-1025. Okres sprawowania rządów obu królów dał początek dynastiom Arpadów na Węgrzech i Piastów w Polsce. Historia obu krajów przeplata się od samego początku ich powstania z uwagi na bliskie więzi rodzinne oraz mieszane małżeństwa dwóch panujących rodów. Tradycję tę kontynuowały późniejsze dwory królewskie i dynastie przez następne stulecia. W rodzinach królewskich ważną rolę odgrywały kobiety – córki oddawane za mąż książętom lub królom z drugiego państwa.

Jednym z małżeństw o istotnym znaczeniu był ślub Świętej Kingi z dynastii Arpadów. Była to córka króla Węgier Beli IV oraz siostra Świętej Małgorzaty i Błogosławionej Jolanty. Kingę wydano za mąż w wieku piętnastu lat, za Księcia Bolesława V Wstydliwego, w 1239 roku. Ich małżeństwo przyniosło ożywienie polsko-węgierskich kontaktów, które w tamtym czasie były szczególne ważne z uwagi na najazdy tatarskie. Z imieniem Kingi wiąże się otwarcie słynnej kopalni soli w Wieliczce, licznych kościołów i szpitali, oraz budowa klasztoru Klarysek w Starym Sączu. Tu zmarła w 1292 roku. Papież Jan Paweł II kanonizował ją 16-go czerwca 1999 roku. Polski i węgierski kościół katolicki czci ją jako świętą.

Bardzo wpływową, polską księżniczką była Elżbieta Łokietkówna. Urodziła się w 1305 roku, jako córka polskiego króla, Władysława I Łokietka (1306-1333). Wychowała się w Polsce, następnie w 1320 roku została żoną Karola Roberta z dynastii Andegawenów, tym samym i królową Węgier. Wraz z nią na dworze

węgierskim pojawiło się wielu jej polskich krewnych, a relacje między dwoma krajami rozwijały się wzorowo. To dzięki Elżbiecie arcybiskupem ostrzyhomskim został Polak-Bolesław. Królowa aktywnie przyczyniła się do pierwszego spotkania królów Polski, Czech i Węgier. Polskę reprezentował wtedy Kazimierz III Wielki, brał Elżbiety. Król Kazimierz III Wielki był jednym z najwybitniejszych władców Polski, z którym wiążą się najbardziej znane legendy. Za jego panowania królowie dwóch krajów będąc szwagrami, wspierali się wzajemnie. Po śmieci węgierskiego króla Karola Roberta na tron wstąpił jego syn, Ludwik I Węgierski. Jego matka, Elżbieta (Łokietkówna) odegrała ważną rolę, aby po śmierci Kazimierza III Wielkiego ten wstąpił na tron Polski, i by powstała polsko-węgierska unia personalna. Elżbieta zmarła w 1380 roku i została pochowana w kaplicy klarysek, w Óbuda.

Unia personalna trwała do śmieci Ludwika I Węgierskiego, po czym na tron wstąpiła Jadwiga I (Święta). Została ona koronowana na królową Polski, stając się jej władcą, co na tamte czasy było niezwykłym wydarzeniem. Mężem Jadwigi został wielki książę litewski, Władysław Jagiełło. Na ten okres właśnie przypada nawracanie na wiarę katolicką narodu litewskiego, a Jadwiga, u boku swego męża odegrała ważną rolę w tym procesie. Założyła wiele szpitali; na Akademii Krakowskiej Królowa utworzyła fakultet teologiczny. Jej działalność miała ważne znaczenie zarówno dla narodu węgierskiego i polskiego, jak też litewskiego. Papież Jan Paweł II kanonizował Królową Jadwigę w 1997 roku. Jest ona patronem Polski i Zakola Dunaju.

Szerző: LAKATOS GYÖRGY

A KÖZÖS TÖRTÉNELEM KEZDETEI – FÉRFIAK A KÉT NEMZET KÖZÖTT

A lengyel és magyar királyság sokszoros rokoni szálon fűződött egymáshoz évszázadokon át, hercegnőket, királylányokat adtak feleségül trónörökösökhöz, királyfiakhoz. Voltak olyan személyek is a közös történelemben, akik mindkét

országban fontos szerepet töltöttek be egyszerre. A középkor ilyen kiemelkedő alakja volt I. Nagy Lajos magyar és lengyel király. Visegrádon született 1326-ban Károly Róbert magyar király fiaként, anyja a lengyel Łokietek Erzsébet, I.Ulászló lengyel király lánya volt. Lajost apja halála után 1342-ben 16 évesen magyar királlyá koronázták Székesfehérváron. Már fiatalon lovagi neveltetésben részesült, uralkodása alatt virágzott a magyarországi lovagkor. Több hadjáratot is vezetett, részt vett nápolyi örökösödési harcokban Itáliában, illetve a balkánon törökellenes harcokban. Békeidőben ápolta a lovagi kultúrát, kiépítette Diósgyőr várát, ami egyike Magyarország legnagyobb lovagvárainak. A magyar törvényhozásban évszázadokra meghatározóak voltak az 1351-es törvényei, melyek közül a legfontosabb volt a nemesi földek örökítésére vonatkozó törvény, amely kimondta, hogy ha egy nemesi család kihal, birtoka visszaszáll a királyra. Magyar királyként már 28 éve kormányzott, amikor 1370-ben nagybátyja, III. Kázmér lengyel király halála után ő rá szállt a lengyel trón örökösödési joga. Személyével létrejött a két ország közötti perszonálunió, egyszerre volt két országnak királya. A lengyel nemesség egy része nehezen fogadta el személyét, illetve azt hogy Nagy Kázmér király után nem mindenben folytatta politikáját. Lajos ennek ellenére a két ország közös érdekeit képviselte, fellendült a kereskedelem, országainak hangsúlyos szerepe volt a kor Európájában. Amikor Lajos 1382-ben elhunyt országait lányaira bízta, a magyar trónt Máriára, a lengyel trónt pedig Hedvigre.

A középkor végével a kora újkorban is folytatódott a közös lengyel-magyar történelem. A 16. század legnagyobb uralkodója Báthory István volt, aki a korszak legerősebb erdélyi nemesi családjában született 1533-ban. Magyarország 1541-ben a törökök térhódításával három részre szakadt: a nyugati részek és Felvidék Habsburg kézen maradt, a középső rész török uralom alá került, míg Erdély megőrizte autonómiáját. Báthoryt jelentős családi birtokainak és katonai pozíciójának köszönhetően 1571-ben erdélyi fejedelemmé választották. Kormányzása alatt Erdély első aranykorát élte, fellendült kereskedelme, kultúrális élete, helyzete megszilárdult az ország felosztása után, bár a törököknek súlyos évi adót kellett fizetnie. Lengyelországban ezalatt a Jagelló-ház kihalásával örökösödési kérdés jött létre. A lengyel nemesség Báthory Istvánt hívta meg a trónra, aki lengyel feleséget vett, Jagelló Annát és 1576-ban Lengyelország királyává koronázták. Báthory nemcsak Erdélyt virágoztatta fel, Lengyelországban is sikereket ért el, visszafoglalt az oroszoktól jelentős lengyel-litván területeket és sikeres külpolitikát folytatott. A lengyel nemzet egyik legnagyobb

királyának tartja Báthoryt, aki magyarságát és erdélyi vajda címét is megőrizte mindvégig, 1586-ban bekövetkezett haláláig. Báthory István személye erősen összekapcsolja a két nép történetét és hitelesíti az örökös lengyel-magyar barátságot. Lengyelország szerte sok magyar vonatkozású emlék fűződik nevéhez, továbbá érdekesség, hogy a legtöbb lengyel településnek van róla elnevezett főbb utcája, tere.

Autor: GYÖRGY LAKATOS
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

POCZĄTKI WSPÓLNEJ HISTORII – MĘŻCZYŹNI ŁĄCZĄCY DWA NARODY

Królestwo polskie i węgierskie przez stulecia zawiązywały koneksje rodzinne. Księżniczki, córki królewskie, oddawane były za mąż królewiczom – następcom tronu. We wspólnej historii znane są osoby, które odegrały role ważne jednocześnie dla obu narodów. Taką wybitną postacią średniowiecza był Ludwik Węgierski, król Węgier i Polski. Urodził się w 1326 roku jako syn węgierskiego króla Karola Roberta i Elżbiety Łokietkówny, córki polskiego króla, Władysława I Łokietka. W wieku 16 lat, w 1342 roku, w Székesfehérvár Ludwik został koronowany na króla Węgier. Od najmłodszych lat wychowywany był w duchu rycerskim, dlatego podczas jego panowania rozkwitało rycerstwo węgierskie. Król brał udział w kilku wyprawach wojennych, w walkach o sukcesję w Italii, oraz walkach antytureckich na Bałkanach. W czasach pokoju dbał o kulturę rycerską, a także zbudował zamek w Diósgyőr, który jest jednym z największych zamków rycerskich na Węgrzech. Przez stulecia ważną rolę w prawodawstwie odgrywały jego dekrety z 1351 roku. Najważniejszym był dekret dotyczący dziedziczenia dóbr szlacheckich, stanowiący o tym, że w przypadku wygaśnięcia rodziny szlacheckiej, jej dobra wracają do króla. Na Węgrzech rządził już 28-my rok, kiedy po śmierci wuja, Kazimierza III Wielkiego, króla Polski, przypadło właśnie jemu prawo do tronu polskiego. Za jego przyczyną powstała unia personalna i Król Ludwik Węgierski został królem dwóch narodów. Część polskiej szlachty nie

akceptowała nowego króla, a także faktu, że nie kontynuował w całości polityki obranej przez Kazimierza Wielkiego. Mimo to Ludwik Węgierski reprezentował wspólne interesy obu narodów. Ożywił sie wówczas handel, a nasze kraje odgrywały znaczącą rolę w ówczesnej Europie. Po śmierci Ludwika Węgierskiego w 1382 roku, tron węgierski przypadł jego córce Marii, a tron polski, drugiej córce, Jadwidze.

Wspólna historia polsko-węgierska miała swoją kontynuację przez średniowiecze, aż do początków nowożytności. Największym władcą XVI wieku był Stefan Batory, urodzony, w tamtych czasach w najsilniejszej rodzinie szlacheckiej Transylwanii. W 1533 roku Węgry, w następstwie ekspansji tureckiej rozpadły się na trzy części: zachodnie terytoria i prowincja górna przeszły pod panowanie Habsburgów, w części środkowej panowali Turcy, a Siedmiogród zachował swoją autonomię. Dzięki pokaźnym majątkom rodzinnym oraz pozycji wojskowej Batory został wybrany księciem Siedmiogrodu w 1571 roku. Podczas jego panowania Siedmiogród przeżywał swój pierwszy złoty wiek, handel przeżywał rozkwit, kwitło życie kulturalne, a pozycja księstwa ustabilizowała się pomimo potężnych podatków, wypłacanych Turkom każdego roku. W tym czasie, w Polsce, wraz z wygaśnięciem dynastii Jagiellonów, pojawiła się kwestia sukcesji. Polska szlachta zaoferowała tron Stefanowi Batoremu, który za żonę pojął Annę Jagiellonkę, a następnie w 1576 roku został koronowany na króla Polski. Za przyczyną Batorego rozkwitł nie tylko Siedmiogród, Polska też osiągała sukcesy: od Rosji odzyskano znaczące tereny polsko-litewskie, a polityka zagraniczna prowadzona była skutecznie. Polska uważa Batorego za jednego z naszych największych władców, który do końca swego życia (zmarł w 1586 roku) zachował miano wojewody siedmiogrodzkiego. Osoba Stefana Batorego mocno łączy historię obu narodów oraz uwierzytelnia wieczną przyjaźń polsko-węgierską. Na terenie całej Polski znajduje się wiele zabytków związanych z Węgrami i osobą króla. Ciekawostką jest to, że w większości polskich miejscowości odnaleźć można ulice i place nazwane jego imieniem.

Szerző: LAKATOS GYÖRGY

AZ 1848-49-ES SZABADSÁGHARC LENGYEL ALAKJAI

A 19. század elején a napóleoni háborúk és a forradalmi hullámok átrendezték Európa hatalmi viszonyait. A lengyelek és magyarok egyaránt keresték országaik függetlenségének lehetőségeit, azonos nézetek uralkodtak a két országban. 1830-ban Lengyelországban felkelés tört ki az oroszok által uralt területeken, a függetlenségi kísérlet egy év alatt elbukott, de a magyar ellenzék és értelmiségi vezetők, többek között Deák Ferenc, Eötvös József, Kossuth Lajos támogatták a lengyelek ügyét és magyar önkéntesek is harcoltak a lengyel felkelőkkel együtt. A felkelés leverése után a lengyelek a következő kísérletre vártak.

Az 1848-as márciusi forradalmat a lengyel értelmiség is üdvözölte és az ősszel kitört szabadságharc hírére megindult Magyarországra a Lengyel Légió. A gyorsan toborzott magyar honvédség több egységéhez jól képzett lengyel tiszteket neveztek ki vezetői posztokra. A leghíresebb és legtöbb sikert elérő lengyel parancsnok Bem József volt, aki az erdélyi hadjárat során tett szert legendás hírnevére, több győztes csatában. Mindkét nép tudatában a legnagyobb nemzeti hősök sorában szerepel. A szabadságharc leverése után Törökországba emigrált.

Dembinszky Henrik lengyel gróf a napóleoni háborúban, majd az 1830-as novemberi felkelésben is jelentős katonai sikereket ért el és magas kitüntetéseket szerzett. 1849-ben a magyar szabadságharc mellé állt, Kossuth Lajos kinevezte altábornaggyá. A Tisza mentén több sikeres ütközetet vezetett. A főparancsnoki tisztségében Görgey Artúr követte. A világosi fegyverletétel után Dembinszky is Törökországba menekült, ahonnan Franciaországba emigrált, Párizsban halt meg. Unokaöccse Dembinszky Teodor, aki katonai szolgálatát Erdélyben töltötte szintén tiszti rangban állt a magyar hadsereg szolgálatába mint az V. hadtest honvédőrnagya. A szabadságharc végén Angliába, majd Amerikába emigrált.

Wysocki József az 1830-as novemberi felkelés veterán tüzérhadnagya 1848-ban érkezett Magyarországra. Miskolcon egyesítette híres légióját, ami közel háromezer gyalogost és négyzáz ulánust, vagyis könnyűlovast számlált.

Kezdetben őrnagyi rangban harcolt, majd Arad ostroma után alezredessé nevezték ki. A március 5-i szolnoki ütközetben elért sikereiért ezredessé lépett elő és kitüntették a Magyar Katonai Érdemrend III. osztályával. A tavaszi hadjárat ütközeteiben vezérőrnagyi rangot kapott. A végsőkig kitartóan harcolt, részt vett a temesvári csatában. A vereség után emigrációba kényszerült csapataival, szintén Törökországba ment, onnan pedig Franciaországba. Wysocki csapatairól gazdag forrást készített Kovács István a *Lengyel légió lexikona, 1848-1849* című munkájában.

A magyar szabadságharc egyik legkevésbé ismert lengyel hőse volt Mieczysław Korybut Woroniecki. A nemesi származású ifjú az osztrák haderegben szolgálva tanult hadviselést és a pesti forradalom után az első katonai megmozdulásoknál átállt a magyar honvédseregbe. 1848 szeptemberében délen a szerbekkel folytatott harcokban hősies helytállásával tűnt ki. A perlaszi csata győzelme neki tulajdonítható. Woronieckit 1848 októberében őrnaggyá nevezték ki és Guyon Richárd honvédtábornok szolgálatába állt. 1849-ben Bem József kinevezte őt a lengyel lovasosztály parancsnokává. A szabadságharc végén a Szeged környéki harcokban katonai érdemjellel tüntették ki, de ugyanitt osztrák fogságba is esett. A szabadságharc leverése után az osztrák hadbíróság elítélte és 1849. október 20-án kivégezték. Fiatal, 24 éves lengyel vértanú volt aki, a magyar szabadságért áldozta életét. Budapesten emléktábla őrzi emlékét.

Autor: GYÖRGY LAKATOS
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

POLSKIE POSTACI W POWSTANIU WĘGIERSKIM 1848-1849 ROKU

Na początku XIX wieku wojny napoleońskie i fala powstań zmieniły relacje władzy w Europie. Polacy i Węgrzy szukali sposobu na własną niepodległość. W obu krajach panowały podobne nastroje. W Polsce, w 1830 roku wybuchło powstanie na terenach zaboru rosyjskiego, ale zryw wolnościowy zakończył się niepowodzeniem przed upływem jednego roku. Węgierska opozycja z Ferencem Deákiem i Lajosem Kossuthem na czele wspierały sprawę polską, a węgierscy

ochotnicy walczyli ramię w ramię z polskimi powstańcami. Po stłumieniu powstania Polacy czekali na kolejną próbę.

Powstanie marcowe 1848 roku polska inteligencja przyjęła z entuzjazmem, a jesienią na Węgry wyruszyły Legiony Polskie. Na czele rekrutowanej w pośpiechu armii węgierskiej, stawiano dobrze wyszkolonych polskich oficerów. Najbardziej znanym i odnoszącym największe sukcesy, polskim dowódcą był Józef Bem, który swoją legendarną sławę zdobył w wielu zwycięskich bitwach podczas kampanii w Siedmiogrodzie. W świadomości obu narodów Józef Bem zajmuje ważne miejsce w poczcie narodowych bohaterów. Po stłumieniu powstania generał udał się na emigrację do Turcji.

Polski hrabia, Henryk Dembiński, osiągnął znaczące sukcesy wojskowe i zdobył wysokie wyróżnienia, będąc uczestnikiem napoleońskiej wyprawy na Rosję, powstania listopadowego w 1830 roku oraz powstania węgierskiego. W powstaniu węgierskim w 1849 roku, Lajos Kossuth mianował hrabiego Dembińskiego generałem. Pod jego dowództwem odniesiono wiele sukcesów wzdłuż rzeki Cisy. Dowództwo armii węgierskiej przejął po nim Artur Görgey. Po kapitulacji w Világos, Dembiński wyjechał do Turcji, skąd udał się na emigrację do Francji, gdzie zmarł w Paryżu. Jego bratanek, Teodor Dembiński, pełniący służbę wojskową w Siedmiogrodzie, służył w armii węgierskiej jako major V korpusu. Pod koniec powstania wyjechał do Anglii, a następnie wyemigrował do Ameryki.

Józef Wysocki, weteran, porucznik artylerii w powstaniu listopadowym i przyjechał na Węgry w 1848 roku. W Miszkolcu stworzył swoje słynne legiony, składające się z trzech tysięcy piechurów i czterystu ułanów. Początkowo walczył w randze majora, a po oblężeniu Aradu awansował na podpułkownika. 5 marca za sukcesy odniesione w starciu pod Szolnokiem został mianowany pułkownikiem oraz odznaczony Orderem Zasługi Wojskowej III klasy. W starciach kampanii wiosennej otrzymał rangę generała dywizji. Walczył wytrwale do końca. Brał udział w walce pod Temeszwarem, gdzie po klęsce zmuszony był udać się wraz ze swoimi oddziałami na emigrację do Turcji, a następnie do Francji. O legionach Wysockiego obszernie napisał István Kovács, w pracy „Leksykon legionu polskiego, 1848–1849".

Najmniej znanym, polskim bohaterem powstania węgierskiego jest Mieczysław Korybut Woroniecki. Młodzieniec szlacheckiego pochodzenia uczył się sztuki wojennej, służąc w armii austriackiej. Po rewolucji peszteńskiej i po pierwszych

ruchach wojskowych przystąpił do armii węgierskiej. We wrześniu 1848 roku zasłynął z bohaterskiej walki toczonej z Serbami na południu. Jego dziełem było zwycięstwo w bitwie pod Perlez. W 1848 roku Woronieckiego mianowano majorem; służył u boku generała Richárda Guyona. W 1849 roku Józef Bem mianował go dowódcą polskiej kawalerii. Pod koniec powstania po walkach w okolicach Szegedu, został odznaczony orderem zasługi wojskowej, ale to również tu trafił do niewoli austriackiej. Po stłumieniu powstania austriacki sąd wojenny skazał go na śmierć i 20-tego października 1849 roku został stracony. Był młodym, niespełna 24-letnim, polskim męczennikiem, który swoje życie oddał za wolność narodu węgierskiego. W Budapeszcie jego pamięci strzeże tablica pamiątkowa.

Autor: MARIA KRÓL

WĘGIERSCY BOHATEROWIE POLSKICH POWSTAŃ NARODOWYCH

Karol Kraitisir ukończył studia medyczne w Peszcie. W styczniu 1831 roku przedostał się z Węgier do powstania, został przyjęty chętnie, bo brakowało lekarzy. Odznaczono go Krzyżem Virtuti Militari. Po upadku powstania, wraz z tysiącami polskich powstańców, udał się na emigrację do Francji. Był głównym autorem odezwy Komitetu Narodowego Polski do Węgrów, którą przetłumaczył na język węgierski. W czasie kilkuletniego pobytu w USA niósł bezinteresowną, ofiarną pomoc polskim emigrantom.

Biorąc udział w powstaniu styczniowym, Węgrzy dali wyraz solidarności z Polakami w walce o niepodległość. Jedną z takich postaci był Ottó Esterházy, rotmistrz kawalerii w powstaniu węgierskim w 1848 roku. Na wieść o wybuchu powstania w Polsce,w 1863 roku,dołączył doń i został dowódcą dużego oddziału powstańczego. Zginął w bitwie pod Mełchowem w 1863 roku, ale dzięki jego odważnej postawie i umiejętnemu dowodzeniu bitwa zakończyła się sukcesem powstańców. Został pochowany w pobliskim Lelowie.

W Warszawie węgierskich uczestników powstania styczniowego upamiętnia dwujęzyczne epitafium na Powązkach, odsłonięte w 1993 roku przez Györgya Szabada, przewodniczącego parlamentu węgierskiego, a na cmentarzu wojskowym, w kwaterze powstańców 1863 roku, spoczywają także prochy poległych Węgrów.

Hrabia Edvárd Nyáry walczył w powstaniu węgierskim w latach 1848-1849 pod sztandarami generała Józefa Bema. Uczestniczył w wojnie krymskiej, gdzie za waleczność otrzymał odznaczenia i stopień majora. Wiosną 1863 roku major Edvárd Nyáry znalazł się na ziemiach polskich. W swojej działalności powstańczej odznaczał się niepospolitymi zdolnościami i nadzwyczajną odwagą. W czasie zwycięskiej bitwy pod Panasówką został ciężko ranny w brzuch. Zmarł 4 września 1863 roku, w Zwierzyńcu, i został pochowany w oddzielnej mogile na cmentarzu powstańczym w Zwierzyńcu. W ostatnich słowach, w stanie pełnej świadomości, przeszedł z kalwinizmu na wiarę rzymsko-katolicką, tłumacząc, iż w obronie tej wiary stracił życie. Konał ze słowami na ustach: „Eljen! Niech żyje Polska!" Miał zaledwie 34 lata.

TU SPOCZYWA MAJOR NYÁRY
BOHATER SPOD PANASÓWKI
JEDEN Z CZTERYSTU
OCHOTNIKÓW WĘGIERSKICH
POWSTANIA STYCZNIOWEGO. (napis na pomniku w Zwierzyńcu)

Pomoc, jakiej udzielili Węgrzy Powstaniu Styczniowemu, to nie tylko udział ochotników w oddziałach powstańczych, to również próby organizowania węgierskiego legionu. Głównym animatorem tych prób był legendarny dowódca (właściwie główny animator węgierskiej insurekcji) z 1848 roku – Lajos Kossuth. Miał on nadzieję zwerbować nawet kilka tysięcy ludzi. Do sformowania legionu ostatecznie nie doszło.

Po powstaniach narodowych gościnny dom na Węgrzech znalazła polska emigracja.

Szerző: KRÓL MARIA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

LENGYEL FELKELÉSEK MAGYAR HŐSEI

Krajtsir Károly orvosi tanulmányait Pesten végezte. 1831 januárjában állt a lengyel felkelők mellé, ahol szívesen látták, mert hiányzott az orvos. Lengyel becsületkereszttel tüntették ki. A felkelés elbukása után több ezer lengyel bajtársával együtt Franciaországba emigrált. A Lengyel Nemzeti Bizottság magyaroknak szóló kiáltványát ő fordította magyarra. Később néhány évtizedes egyesült államokbeli tartózkodása alatt szintén áldozatos, érdek nélküli segítséget nyújtott a lengyel emigránsoknak.

A januári felkelésben való részvéttel a magyarok szolidaritásukat fejezték ki a lengyelek függetlenségi harcáért. Egyik ilyen kiemelkedő alak volt, Esterházy Ottó az 1848-49-es szabadságharc egykori lovassági kapitánya. A lengyelországi felkelés hírére 1863-ban csatlakozott a harcokhoz. Egy nagyobb katonai egység parancsnoka lett. Ugyanebben az évben szeptember 30-án elesett a Mełchów község melletti ütközetben, de a hősies helytállásának és tehetséges parancsnoklatának köszönhetően a csata a felkelők győzelmével zárult. A közeli Lelów községben temették el.

Varsóban a Powązki katonai temetőben kétnyelvű sírfelirat őrzi emlékét a januári felkelés magyar résztvevőinek, melyet 1993-ban Szabad György, az országgyűlés elnöke avatott fel. Az 1863-as lengyel és magyar hősök hamvai együtt nyugszanak itt.

Gróf Nyáry Edvárd az 1848-49-es szabadságharcban Bem József zászlója alatt harcolt. Később részt vett a Krími háborúban, ahol hősiességével tiszti rangot szerzett. 1863 tavaszán Lengyelországba ment, ahol a felkelés mellé állt. Nyáry őrnagyi rangban kamatoztatta rendkívüli hadi tehetségét és kiemelkedő bátorságát. A Panasówka település melletti csatát megnyerte, de a harc hevében súlyos hasi sérülést szenvedett. 1863 szeptember 4-én hunyt el Zwierzyniec városában, itt temették el a lengyel szabadságharcosok temetőjében, külön sírban. Utolsó óráiban tudatának teljes birtokában áttért a kálvinizmusról a római

katolikus hitre, kijelentve, hogy e hit védelmében hal meg, erre áldozza életét. Utolsó szavaival felkiáltott: „Éljen! Éljen Lengyelország!" Csupán 34 éves volt.

Sírfeliratán ez áll:

ITT NYUGSZIK NYÁRY ŐRNAGY,

A PANASÓWKAI HŐS.

AZ 1863 – AS LENGYEL SZABADSÁGHARC

NÉGYSZÁZ MAGYAR ÖNKÉNTESÉNEK EGYIKE

A magyarok nem csupán önkéntesek küldésével segítették a lengyeleket a januári felkelés során, de kísérletet tettek egy önálló magyar légió megalakítására is. Ebben a próbában legfőbb irányító személy Kossuth Lajos volt. Reménnyel volt egy pár ezer fős sereg toborzására, de a légió megalakítása végül meghiúsult.

A harcok leverése után a januári felkelés számos lengyel résztvevője Magyarországon talált menedéket, otthont az emigráció során.

Autor: MARIA KRÓL

KRAKÓW – NAJBARDZIEJ WĘGIERSKIE Z POLSKICH MIAST

Karpaty i Tatry przez kilka wieków stanowiły granicę między Polską a Węgrami. Kwitł tu handel, oddziaływały na siebie wzajemnie kultury obu narodów, podróżowali dyplomaci, kupcy, artyści, uchodźcy czy emisariusze. Dawna stolica Polski, Kraków, była połączona z Budą intensywnymi kontaktami. Stąd wiele tu śladów węgierskiej obecności.

W Krakowie gościli lub mieszkali między innymi: w XI wieku Béla I (ożenił się tu z siostrą księcia, Kazimierza Odnowiciela, Ryksą), jego syn, Władysław (król węgierski oraz święty); w XIII wieku – Kinga (Kunegunda, córka Beli IV, żona Bolesława Wstydliwego); w XIV wieku – Ludwik I Wielki (król Polski i Węgier), Jadwiga (córka Ludwika I, królowa Polski); w XVI wieku – Barbara Zapolya (córka wojewody siedmiogrodzkiego, Stefana, żona króla Zygmunta I Starego), Stefan

Batory (książę siedmiogrodzki, król Polski), Bálint Balassi (poeta Odrodzenia); w XIX wieku – Franciszek Liszt (kompozytor). Ferenc Molnár, węgierski dramaturg, przybył do Krakowa jako korespondent wojenny, kilka lat po napisaniu sławnej powieści *Chłopcy z Placu Broni*. Miało to miejsce zimą 1914-1915, roku tuż przed atakiem carskich wojsk na twierdzę Kraków.

Po bitwie pod Mohaczem w 1526 roku i po upadku Budy w 1541 roku, podczas niewoli tureckiej, Kraków na wiele lat pełnił rolę kulturalnej i duchowej stolicy Węgier. Tu ukazały się pierwsze druki i książki węgierskie, tu kształciły się liczne zastępy węgierskich studentów. Bywały lata, że ich liczba na krakowskiej uczelni sięgała 20%. Mówiono o nich, podobnie jak o węgierskim winie, dojrzewającym w krakowskich piwnicach: „Hungariae natum, Cracoviae educatum". W 1464 roku Akademia Krakowska przeznaczyła kamienicę przy ulicy Brackiej dla młodzieży węgierskiej, pobierającej nauki w Krakowie.

Na dawnym budynku Bursy Węgierskiej widnieje tablica z tekstem polskim i węgierskim: „Budynek ten stał się domem dla węgierskich żaków studiujących w Krakowie w XV i XVI wieku, którzy na polskiej ziemi, ku chwale węgierskiej kultury dla dobra ojczyzny powiększali swe wiadomości na sławnym Uniwersytecie Jagiellońskim".

W Krakowie oficyna drukarska Hieronima Wietora wydawała pierwsze książki w języku węgierskim (wcześniej niż na Węgrzech). Były to: wydana w 1527 roku gramatyka łacińska z interpretacjami w języku niemieckim, polskim i węgierskim oraz wydana w 1533 roku pierwsza, węgierska książka: *Listy świętego Pawła*. W 1538 roku Hieronim Wietor wydał pierwszy, węgierski elementarz i podręcznik ortografii Mátyása Dévai Bíró *Orthographia Ungarica*. W drukarni Wietora praktykował Benedek Abádi, późniejszy pionier rodzimego drukarstwa węgierskiego. Abádi wprowadził zmiękczanie głosek za pomocą, umieszczanej nad literą, ukośnej kreski (palatalizacja madziarskich samogłosek á, é, ó, ú), a także, wzorując się na polskich rozwiązaniach, przeniósł na grunt języka węgierskiego stosowanie podwójnych liter dla oznaczenia dodatkowego brzmienia głosek (na przykład *cs* dla artykułowania *cz*). W latach 1527-1585 w różnych drukarniach Krakowa wydano aż trzydzieści dwie pozycje w języku węgierskim.

Bardzo „węgierski" w Krakowie jest Pałac Pod Baranami. Anna z Sarkandych, wdowa po Kasprze Bekieszu i późniejsza żona Franciszka Wesseliniego (Ferenca Wesselényiego), szambelana króla Stefana Batorego, w piwnicach

pałacu „Pod Baranami" (który to pałac otrzymał jej pierwszy mąż od Batorego) urządziła gospodę. Podawano tam słynne, węgierskie wina. Najbardziej znanym i najchętniej spożywanym węgrzynem był ten, pochodzący z okolic Tokaju. Jedna z jego najszlachetniejszych odmian, nie bez powodu, nosi polską nazwę: tokaj szamorodni, czyli po prostu „samorodny". Częstym gościem w gospodzie był najwybitniejszy poeta węgierskiego renesansu, Bálint Balassi, który przez pewien czas także mieszkał w tym pałacu. Przypomina o tym wmurowana od strony ulicy Świętej Anny tablica:

„Tu, w roku 1590, mieszkał Bálint Balassi (1554–1594), największy poeta węgierskiego renesansu". Atmosfera renesansowego Krakowa i poezja Jana Kochanowskiego miały znaczący wpływ na osobowość poety.

Kraków z Galicją przez wiele lat wchodził w skład monarchii austro-węgierskiej i był bliski sercom Węgrów, goszcząc w utworach najwybitniejszych pisarzy przełomu XIX i XX stulecia: Móra Jókaia, Kálmána Mikszátha i Gyuli Krúdyego.

Krakowski hejnał, grany z Wieży Mariackiej, przybył do Krakowa znad Dunaju, w drugiej połowie XIV stulecia, za panowania Ludwika Węgierskiego lub jego córki Jadwigi. Za jego rodowodem przemawia także i sama nazwa – po węgiersku *hajnal* znaczy 'jutrzenka', 'zorza', 'świt'. Pierwotnie była to pobudka, sygnał do otwarcia i zamknięcia bram miejskich; znak alarmu w czasie pożaru lub najazdu nieprzyjaciela.

Obywatelem obu narodów i studentem Krakowskiej Akademii był Marcin Bylica, lekarz i nadworny astronom króla Macieja Korwina. Początkowo wykładał astronomię w Bolonii, a potem w Rzymie uprawiał astrologię. Kiedy w 1465 roku Maciej Korwin założył uniwersytet (Academia Istropolitana w Pożoniu – dziś Bratysława), Marcin Bylica oddał się na usługi węgierskiego króla. Maciej Korwin był rozmiłowany w astrologii, toteż wszystkie swoje podróże oraz wyprawy wojenne rozpoczynał według wskazań polskiego astronoma. Po upadku akademii w Pożoniu powstała nowa uczelnia w Budzie w 1475 roku, a Bylica należał do jej najwybitniejszych profesorów. Polski uczony napisał wiele prac astronomicznych na dworze Macieja Korwina oraz uczestniczył w opracowywaniu mapy kraju. W Budzie Bylica założył pierwsze na Węgrzech i jedno z pierwszych w Europie, obserwatorium astronomiczne.

Położone na peryferiach Krakowa Łagiewniki związane są z osobą Świętej Faustyny Kowalskiej, szerzącej kult Bożego Miłosierdzia. W bazylice Sanktuarium

Bożego Miłosierdzia prymas Węgier, ksiądz kardynał Péter Erdő, arcybiskup Ostrzyhomia-Budapesztu wraz z arcybiskupem Istvánem Seregélyem, metropolitą Eger i przewodniczącym Konferencji Episkopatu Węgier, dokonali poświęcenia Kaplicy Węgierskiej pod wezwaniem (*Communio Sanctorum*, Świętych Obcowania). Wystrój artystyczny kaplicy jest dziełem księdza László Puskása z grecko-katolickiej diecezji Mukács. Kapłan-artysta zaprojektował mozaikę z podobiznami świętych i błogosławionych z Europy Środkowej. Centralną postacią jest Chrystus. Po jego prawej stronie korowód postaci otwiera Maryja, a po lewej – święta królewska rodzina węgierska: Święty Stefan, jego żona błogosławiona Gizela oraz syn Emeryk.

Szerző: KRÓL MARIA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

KRAKKÓ – LENGYELORSZÁG LEGMAGYARABB VÁROSA

A Kárpátok vonulatai, a Tátra hegyei évszázadokon át közös határai voltak Lengyelországnak és Magyarországnak. Virágzott a kereskedelem, művészek, diplomaták, követek utaztak a két ország között, a két nemzet kicserélte tudását, kultúráját, szokásait. A régi lengyel főváros, Krakkó és Buda között élénk kapcsolatok alakultak, ezért is maradt fenn a mai napig sok magyar emlék Krakkóban.

Itt vendégeskedett többek között a 11. században I. Béla magyar király, amikor feleségül vette I. Kázmér lengyel fejedelem nővérét, később fia, I. Szent László király, majd a 13. században Szent Kinga, IV. Béla magyar király lánya, aki Szemérmes Boleszláv lengyel fejedelemhez ment feleségül. A 14. században I. Nagy Lajos, aki egyszerre volt magyar és lengyel király, majd lánya Hedvig, aki mint nő lett lengyel király. Később a 16. században Szapolyai Borbála, aki az erdélyi Szapolyai családból ment férjhez I. Zsigmond lengyel királyhoz. Leghíresebb magyar ebben a században Báthory István erdélyi fejedelem volt, akit a lengyelek királyukká választottak és a mai napig a legnagyobbak közt tartják számon. Megfordult Krakkóban a reneszánsz korszak költője Balassi Bálint, a 19. században pedig Liszt Ferenc zeneszerző. Molnár

Ferenc író miután befejezte a Pál utcai fiúk könyvét, Krakkóban dolgozott, mint haditudósító 1914-15 telén a cári erők városra mért támadása előtt.

Az 1526-os mohácsi csatával, majd Buda 1541-es török megszállása után Krakkó vált hosszú időre a magyarok kulturális fővárosává. Az első magyar nyelven nyomtatott könyv itt készült, nagy számban tanultak magyarok a Krakkói Egyetemen, egyes korszakokban ők tették ki a hallgatók 1/5-ét. Latin mondással beszéltek róluk: *„Hungariae natum, Cracoviae educatum"*, vagyis Magyarországon születtek, Krakkóban nevelkedtek. A Bracka utcában kollégiumot jelöltek ki számukra, a campus falán pedig kétnyelvű tábla állít emléket a 15-16. századi magyar diákságnak.

1527-ben Krakkóban adták ki az első magyar nyelven nyomtatott könyvet, Hieronim Wietor nyomdájában. Ez a könyv a latin nyelvtan magyarázata volt németül, lengyelül és magyarul. 1533-ban került nyomtatásra az első teljesen magyar nyelvű könyv, *Szent Pál levelei*. Dévai Bíró Mátyás *Orthographia Ungarica című munkáját a magyar helyesírásról 1538-ban nyomtatták*. Hieronim Wietor krakkói nyomdájában dolgozott a magyar nyomtatásokon Abádi Benedek, akinek köszönhetően a magyarban használt magánhangzók felső ékezetei is megjelentek táblás nyomtatásban. Krakkó nyomdáiban 1527 és 1585 között összesen 32 különféle magyar nyelvű kiadványt nyomtattak ki.

Magyarokról híres hely Krakkóban a Pałac pod Baranami, vagyis a bárányokról nevezett palota. Báthory István főkamarása volt Wesselényi Ferenc, akinek a felesége, Sárkándy Anna vendéglőt vezetett a palota pincéjében. Itt mérték a híres tokaji bort, annak legkedveltebb fajtáját a szamorodnit (samorodny), ami lengyel eredetű szó ebből az időből. Ide járt a reneszánsz költő Balassi Bálint, aki egy ideig lakott is a palotában. Ennek emlékét őrzi az épület oldalán a Szent Anna utca felől található tábla. Balassi munkásságát nagyban befolyásolta Krakkó reneszánsz élete, illetve Jan Kochanowski költészete. A monarchia korabeli Galícia fővárosa is volt Krakkó, ahol a 19-20. századi nagy magyar írók is vendégeskedtek, úgymint Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Krúdy Gyula.

A krakkói Mária-templom tornyából játszott mindennapos trombita induló, a Krakowski hejnał a város nevezetességei közé tartozik. A 14. században vezethette be I. Nagy Lajos lengyel-magyar király, vagy lánya Hedvig. A lengyel *hejnał* (trombita induló) szó a magyar *hajnal* szóból, mint reggel játszott indulót, ébresztőt jelent.

A Krakkói Akadémián tanult Marcin Bylica, magyarosan Ilkusi Márton, aki Mátyás király udvari csillagásza és a pozsonyi egyetem professzora volt. Mátyás minden esemény, hadjárat és utazás előtt kikérte csillagászának előrejelzését. A jeles lengyel tudós csillagászati obszervatóriumot alakított ki a király udvarában és több tudományos művet írt.

Krakkó egyik külvárosi kerülete Łagiewniki, ami Faustyna Kowalska szerzetes nővérről és az általa szerzett Isteni Irgalmasság kultuszáról híres. Az itt álló Bazilikában található altemplom a Magyarok kápolnája, a Communio Sanctorum, amit Erdő Péter esztergomi érsek,bíboros és Seregély István egri érsek szenteltek fel. A kápolna falát mozaikok díszítik, amelyek közép-európai származású szenteket ábrázolnak. A központban Krisztus található, jobb oldalán Mária, bal oldalán a szent királyi család: Szent István, Boldog Gizella és Szent Imre herceg.

Krakkó testvérvárosi viszonyban áll Budapesttel és Péccsel.

Autor: MARIA KRÓL

POECI, PISARZE I MUZYCY – O SOBIE NAWZAJEM

W historii obu narodów, naznaczonej okresami niewoli, powstaniami narodowymi i walką „o wolność naszą i waszą", poezja, literatura oraz muzyka służyły budowaniu ducha patriotyzmu i wyrażaniu wzajemnego wsparcia. Gyula Krúdy (1878-1933) – węgierski pisarz i publicysta, w 1926 roku napisał:

„Nie ma chyba na świecie dwóch narodów, których tradycje i opowieści poświęcałyby tyle uwagi wolności, cudownej gwieździe, zawsze widocznej nad Karpatami dla tych, którzy mieszkają na północ lub na południe od owych wysokich gór".

W wielowiekowych, wzajemnych relacjach polsko-węgierskich czas powstania listopadowego (1830/1831) był okresem wielkiego zbliżenia i początkiem nowoczesnej polsko-węgierskiej przyjaźni. Przykład walczącej, w powstaniu listopadowym, Polski uskrzydlał węgierską opozycję i rozbudzał uczucia patriotyczne w całym węgierskim społeczeństwie, które wyrażało moralne poparcie

dla powstańców. Lajos Kossuth, przyszły przywódca narodu, w swoim programowym przemówieniu powiedział: „Sprawa polska jest sprawą całej Europy i śmiało też mogę powiedzieć, że kto Polaków nie popiera, kto nie błogosławi ich sprawiedliwego oręża, ten nie kocha i własnej ojczyzny."

W 1848 roku, podczas rewolucji węgierskiej, generał Józef Bem, dowódca armii siedmiogrodzkiej, mianował poetę, Sándora Petőfiego (1823 -1849), ideowego przywódcę młodzieży budapeszteńskiej, swoim adiutantem. Sam poeta był urzeczony postacią generała Bema. Uważał go za jednego z największych węgierskich wodzów. Poglądy te znalazły swój wyraz w jego artykułach poświęconych Ojczulkowi Bemowi, i w wierszach: *Cztery dni huczały działa* i *Armia Siedmiogrodzka*. W tym ostatnim utworze pojawił się najczęściej cytowany epitet, określający polskiego dowódcę – „Ostrołęki gwiazda krwawa".

Armia Siedmiogrodzka, Sándor Petőfi
(Tłumaczenie z języka węgierskiego – poeta i tłumacz, Tadeusz Fangrat)
My nie zwyciężym?
Bem naszym wodzem,
Rycerz wolności i sława!
Ogniem mściciela
płonie przed nami
Ostrołęki gwiazda krwawa.

Pomniki Sándora Petőfiego znajdują się w Warszawie i Tarnowie.

Zainteresowanie Polaków kulturą węgierską wzrosło szczególnie w romantyzmie. W 1848 roku, w paryskiej „Trybunie Ludów", międzynarodowym dzienniku politycznym, głoszącym idee Wiosny Ludów, na temat Węgier ukazało się wiele publikacji największego, polskiego poety, Adama Mickiewicza (1798-1855). Z okazji 220-tej rocznicy urodzin poety i w setną rocznicę wywalczenia przez Polaków niepodległości, w grudniu 2018 roku, park w III dzielnicy Budapesztu (zwanej Obudą), otrzymał imię Adama Mickiewicza.

W 1836 roku, po upadku powstania listopadowego (1830/1831) w Polsce, węgierski poeta, Mihály Vörösmarty (1800-1855), w swoich utworach (*Wezwanie* i *Tułacz*) zawarł aluzję do Polski – jej losu w grobie niewoli i Polaków-tułaczy.

A grób, gdzie naród leży,
Otoczy ludów krąg.
I łzy się z oczu poleją

Na miliony rąk. (*Wezwanie*, tłum. Tadeusz Nowak)
W odludziu błądzisz wciąż bez domu.... (*Tułacz*, tłum. Aleksander Rymkiewicz)

Kiedy w czasie Wiosny Ludów (1848-1849) wygasły walki we Lwowie i Krakowie, uczestnicy bitew przekraczali Karpaty, aby wspomóc węgierskie powstanie. Gyula Sárosy (1816-1861), pierwszy tłumacz poezji Adama Mickiewicza na język węgierski, w słynnym poemacie *Złota surma* pisał:

Zza Karpat też przychylne nam wiatry powiały:
Biegną do nas Polaków przyjazne oddziały.
[...]
Bój nasz o wspólną wolność wówczas jarzmo złamie,
Gdy jedno dzielne ramię wesprze drugie ramię.

Zygmunt Miłkowski (1824-1915), porucznik Legionu Polskiego, późniejszy emigracyjny polityk i pisarz, publikujący powieści pod pseudonimem Teodor Tomasz Jeż, swoje wspomnienia z węgierskiej batalii (1848-1849) uwiecznił w pamiętnikach zatytułowanych *Od kolebki przez życie*.

W XIX wieku o walkach niepodległościowych narodu węgierskiego pisał między innymi w *Lalce* Bolesław Prus (1847-1912), polski pisarz, prozaik, nowelista i publicysta.

W literaturze węgierskiej pozostał wybitny ślad z okresu pobytu Polaków na Węgrzech, po 1939 roku, w postaci powieści Lajosa Zilahy (1891-1974), jednego z najwybitniejszych, współczesnych pisarzy węgierskich, pt. *Csöndes élet* (*Ciche życie*), której bohaterem jest polski uchodźca, Stanisław, przygarnięty przez gościnną rodzinę węgierską na prowincji.

W 1956 roku, polski poeta i dramaturg, Zbigniew Herbert (1924-1998), wykazał się niezwykłą odwagą, gdy piórem oddał hołd bohaterskim Węgrom wobec całego, obojętnego na ich tragedię, „wielkiego świata".

Węgrom (Zbigniew Herbert)

Stoimy na granicy

wyciągamy ręce

i wielki sznur z powietrza

wiążemy bracia dla was

20 października 2016 roku, na placu Szechenyiego w XV dzielnicy Budapesztu, w 60-tą rocznicę Rewolucji Węgierskiej, odsłonięto popiersie Zbigniewa Herberta.

Utwory poświęcone węgierskiej rewolucji z 1956 roku pisali również: Wiktor Woroszylski, Stanisław Czycz, Stanisław Grochowiak, Wisława Szymborska, Jan Zych, Józef Ratajczak, Konrad Sutarski, Wojciech Żukrowski, Ryszard Bugajski, Mieczysław Jastrun, Julian Przyboś, Tadeusz Śliwiak, Tadeusz Kubiak i wielu, wielu innych.

Franciszek Liszt (1811-1886), węgierski kompozytor i pianista, był również aktywnym propagatorem kultury polskiej, zaprzyjaźnionym między innymi z Fryderykiem Chopinem, Adamem Mickiewiczem i Juliuszem Słowackim. Był autorem *Legendy o świętym Stanisławie*, utworu oratoryjnego o tematyce polskiej, opartego na historii polskiego biskupa męczennika z XI wieku. Nie zdołał go jednak ukończyć, mimo, że z niewielkimi przerwami, pracował nad nim aż do śmierci. W utworze tym na szczególną uwagę zasługują fragmenty oparte na melodiach dwóch najważniejszych, polskich pieśni narodowych: hymnu narodowego *Jeszcze Polska nie zginęła* i pieśni *Boże, coś Polskę,* oraz wieńczący dzieło chór *Salve Polonia*.

Wśród współczesnych pisarzy należy wymienić Istvána Kovácsa (ur. 1945), wykładającego i piszącego o Polsce, Polakach i historii stosunków polsko-węgierskich. Tłumaczył on na język węgierski dzieła takich pisarzy jak: Marian Brandys, Melchior Wańkowicz, Ryszard Kapuściński, Jarosław Iwaszkiewicz, Edward Stachura, Stanisław Komornicki oraz wielu innych, polskich poetów. Kovács posiada Honorowe Obywatelstwo Zwierzyńca, Jarosławia, Gorlic i Lubaczowa. Jako pierwszy Węgier został Honorowym Obywatelem Krakowa. Był odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1999) oraz Krzyżem Kawalerskim Orderu Zasługi RP (2009). W 2018 roku został również odznaczony Krzyżem Komandorskim z gwiazdą Orderu Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej.

Warto wspomnieć Grzegorza Górnego (ur. 1969), reportera, publicystę i reżysera zafascynowanego Węgrami; autora książki *Węgry.1000 lat samotności*, Kraków 2018, i współautora, z Pawłem Cebulą, książki *Węgierski łącznik*, Warszawa 2008. Grzegorz Górny został odznaczony Rycerskim Krzyżem Zasługi Republiki Węgierskiej.

Szerző: KRÓL MARIA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

KÖLTŐK, ÍRÓK, ZENÉSZEK – A KÉT NEMZETRŐL, KÖLCSÖNÖSEN EGYMÁSRÓL

Mindkét nemzet történelmében fontos szerepet játszott évszázadokon át a hazafias érzület és harc a szabadságért, gyakran egymás szabadságáért, kölcsönösen. A szolgaság és szabadság korszakainak váltakozásai, a felkelések és forradalmak témái megjelentek a magyar és lengyel költészetben, irodalomban, zenében egyaránt, kölcsönösen egymásról. Krúdy Gyula (1878-1933) magyar író úgy tartotta, hogy nincs még két olyan nemzet a világon, akiknek hagyományai, elbeszélései annyi figyelmet szenteltek volna a szabadságnak, mint a Kárpátok két oldalán élő szomszédos két népé, a lengyelé és magyaré.

Az évszázados lengyel-magyar barátság az 1830-as lengyelországi novemberi felkelés során is megnyilvánult. A lengyel példát látva a magyarországi ellenzék megerősítést nyert és éltette a felkelést. Kossuth Lajos 1831. június 23-i Zemplén megyei közgyűlésen elhangzott beszédében így üdvözölte a szabadságharcot: „Lengyelország ügye egész Európa ügye". A politikus felszólalásában buzdított a lengyel felkelés támogatására, mellyel a magyarok saját hazájukat segíthetik meg.

Az 1848-49-es szabadságharc lengyel hőse, Bem József az erdélyi hadsereg vezére Petőfi Sándort (1823-1849) tette segédtisztjévé. A költőt magával ragadta a tábornok személye és a legkiválóbb szabadságharcosnak tartotta. Ez a csodálat műveiben is megjelent, többek között a *Négy nap dörgött az ágyú…* és *Az erdélyi hadsereg* című verseiben. Ez utóbbiban díszes jelzővel illeti Bemet: *„Osztrolenka véres csillaga".*

Petőfi Sándor: Az erdélyi hadsereg (részlet)

„Mi ne győznénk? hisz Bem a vezérünk, *A szabadság régi bajnoka! Bosszuálló fénnyel jár előttünk Osztrolenka véres csillaga."*

Petőfi emlékszobrai Tarnów és Varsó városában állnak.

A lengyelek érdeklődése a magyar kultúra iránt megnövekedett a romantika korában. Adam Mickiewicz (1798-1855) lengyel költő Párizsban kiadott műveiben éltette az 1848-as budapesti forradalmi történéseket, a magyar szabadság eszményét. A 2018. év egyszerre volt a költő születésének 220. évfordulója és Lengyelország függetlenné válásának 100. évfordulója. Ezen alkalomból parkot neveztek el Adam Mickiewiczről Budapesten, Óbudán.

1848-ban, a népek tavaszának idején, amikor Krakkó és Lviv városában elült a forradalmi hangulat, a lengyel egységek átlépték a Kárpátokat, hogy a magyar szabadságharc mellé álljanak. Gyula Sárosy (1816-1861) Adam Mickiewicz magyar fordítója saját művében, az *Arany trombitá*ban üdvözölte a csatlakozó lengyel katonákat. Zygmunt Miłkowski (1824-1915) a Lengyel Légió hadnagya, író és emigráns lengyel politikus. Írásaiban *Teodor Tomasz Jeż* álnéven adta ki a szabadságharc ütközeteinek hű krónikáját. Bolesław Prus (1847-1912) prózaíró a híres *Lalka* című művében szintén írt a magyarok 19. századi függetlenségi törekvéseiről és a szabadságharcról.

Zilahy Lajos (1891-1974) író *Csöndes élet* című regényében Stanisław nevű lengyel hősén keresztül mutatta be az 1939-től Magyarországra menekülő lengyelek sorsát, akik a helyi lakosság vendégszeretetét élvezték.

Zbigniew Herbert (1924-1998) költő 1956-ban nagy bátorsággal állt ki a magyar forradalom mellett, szemben a nagyvilág közönyével. *A magyaroknak* című versében így ír:

„Kezünket kinyújtva állunk a határon

s a levegőből roppant zsinórt fonunk nektek testvérek."

Zbigniew Herbert mellszobrát az '56-os forradalom 60. évfordulóján adták át a budapesti XV. kerületben.

További lengyel szerzők, akik írtak Október 23-áról: Wiktor Woroszylski, Stanisław Czycz, Stanisław Grochowiak, Wisława Szymborska, Jana Zych, Józef Ratajczak, Konrad Sutarski, Wojciech Żukrowski, Ryszard Bugajski, Mieczysław Jastrun, Julian Przyboś, Tadeusz Śliwiak, Tadeusz Kubiak.

Liszt Ferenc (1811-1886) zeneszerző és zongorista a lengyel kultúra ismerője és hódolója volt, személyes barátság fűzte Fryderyk Chopinhez, Adam Mickiewiczhez és Juliusz Słowackihoz. Lengyelország történetének kezdete ihlette Lisztet a *Szent Szaniszló* című oratóriumának megírására, ami a XI.

századi vértanú püspöknek állít emléket. Halála miatt nem fejezte be művét, amelyben két közismert lengyel dallamot is felhasznált: a *lengyel himnusz* és a *Salve Polonia* dallamát.

Modern kori szerzők között említésre méltó Kovács István (szül.: 1945) aki Lengyelországról, lengyelekről és a magyar-lengyel kapcsolatokról ír, továbbá lengyel műveket fordít magyarra többek között Marian Brandys, Melchior Wańkowicz, Ryszard Kapuściński, Jarosław Iwaszkiewicz, Edward Stachura, Stanisław Komornicki szerzőktől. 1999-ben kitüntették a *Lengyelország Újjászületése érdemrend*del, 2009-ben pedig a *Lengyel Köztársaság érdemrend*jével. 2018-ban kitüntették a Lengyel Köztársaság Érdemrendjének lovagkeresztjével.

Kortárs lengyel író Grzegorz Górny (szül.: 1969) riporter, publicista, a *Magyarország. Ezer éves magány* című könyv és a *Magyar kapcsolat (Węgierski łącznik)* című könyvek szerzője. A Magyar Köztársaság Lovagkeresztjével tüntették ki.

Autor: MARIA KRÓL

WĘGRZY WOBEC WOJNY POLSKO-BOLSZEWICKIEJ

W sierpniu 1920 roku, w toku wojny polsko-bolszewickiej (1919/1921) rozegrała się Bitwa Warszawska (zwana „Cudem nad Wisłą"), która, jak uważał hrabia d'Abernon, wówczas aktywny brytyjski polityk, zdecydowała o losach świata, a na pewno Europy. Polacy, powstrzymując pochód bolszewików na zachód, obronili cywilizację łacińską oraz chrześcijaństwo w Europie.

Podczas wojny polsko-bolszewickiej Niemcy, Austria i Czechosłowacja zakazały produkcji, wywozu i tranzytu sprzętu wojskowego dla Polski. Czechosłowacka blokada stała się najbardziej dotkliwym problemem na początku lipca 1920 roku, w decydującej fazie wojny z Sowietami. Zupełnie inną postawę przyjął rząd węgierski. Władze w Budapeszcie zdawały sobie bowiem sprawę, że klęska polskich wojsk oznaczałaby, że następnym państwem zaatakowanym przez bolszewicką Rosję, będą Węgry.

Mimo całej tragedii narzuconego traktatu w Trianon (4 czerwca) już 8 lipca rząd węgierski nakazał przygotować do transportu prawie cały zapas amunicji, jakim kraj dysponował. Wydano polecenie fabryce amunicji Manfreda Weissa na wyspie Csepel w Budapeszcie, by wszystkie zapasy zarezerwować dla Polski, a przez kolejne dwa tygodnie produkować wyłącznie na jej potrzeby. Ministerstwo Kolei Żelaznych nakazało traktować wszystkie pociągi jadące do Polski jako transporty najwyższego znaczenia i uprzywilejowania. 22 lipca premier, Pál Teleki na posiedzeniu Zgromadzenia Narodowego zapewnił, że w walce z Sowietami Węgrzy udzielą Polsce wszelkiej możliwej pomocy i będą wiernymi druhami bratniego narodu polskiego.

Gdy na początku sierpnia polskie zapasy amunicji były już praktycznie na wyczerpaniu, Węgrzy wysłali do Polski osiemdziesiąt wagonów amunicji okrężną drogą przez Rumunię (w tym decydującym momencie kontrofensywy sowieckiej Czechosłowacja znowu odmówiła przepuszczenia tej ważnej dostawy). Transport dotarł do Skierniewic 12 sierpnia, i natychmiast rozpoczęto rozładunek. Już 13 sierpnia rozpoczęła się Bitwa Warszawska, zakończona 15 sierpnia wspaniałym zwycięstwem nad bolszewikami. I to był rzeczywisty „Cud nad Wisłą" – cud dotarcia, niemal w ostatniej chwili, wielkiej ilości zaopatrzenia wojskowego. Pomoc, jaką otrzymała od Węgier polska strona, okazała się bezcenna.

Wielki przyjaciel Polski i znawca stosunków polsko-węgierskich, Adorján Divéky, w swoim artykule z 1938 roku, napisał: >W tym zwycięstwie mamy własny udział [...] My wówczas wykonaliśmy swoją misję dziejową w obronie cywilizacji zachodniej przed barbarzyńską inwazją ze Wschodu. Z tego powodu Europa i Polska powinna być wdzięczna narodowi węgierskiemu. [...] Mamy dążyć do tego, żeby: 1) Każdy Węgier wiedział, iż narodowi polskiemu zawdzięczamy to, że bolszewizm nie zalał całej Europy w 1920 roku 2) Z drugiej zaś strony mamy dążyć do tego, by każdy Polak wiedział, że dzięki pomocy węgierskiej stał się możliwy „Cud nad Wisłą".<

Węgrzy chcieli również zaoferować Polsce pomoc w postaci 20-30 tysięcy kawalerzystów, ale Czechosłowacja nie zgodziła się na przemarsz regularnych oddziałów węgierskich przez swoje terytorium. W 1920 roku na polach bitew wojny polsko-bolszewickiej walczyło jednak kilkuset węgierskich ochotników.

Jednym z bohaterskich ochotników był Artúr Buol, z pochodzenia Szwajcar, ale związany z Węgrami przez służbę w węgierskiej dywizji kawalerii. Zmarł z powodu odniesionych ran po bitwie pod Krasnogródką. Został odznaczony za męstwo Orderem Virtuti Militari.

Węgierskim bohaterem tego okresu jest także hrabia Antal Somssich, który ochotniczo wstąpił do formującego się Wojska Polskiego. 14 kwietnia 1919 roku Somssich złożył prośbę o przyjęcie do Wojska Polskiego. Napisał w niej „Powody, które mnie skłaniają: wielka sympatia do Polski i do Polaków. W państwie polskim mam dużo znajomych i przyjaciół. Moim najgorętszym pragnieniem jest pracować z całych sił dla dobra Polski". Za zasługi w wojnie przeciwko bolszewikom, w tym między innymi za szkolenie polskich ułanów, dosłużył się stopnia podpułkownika, a w 1922 roku otrzymał wysokie odznaczenie od generała, Władysława Sikorskiego.

Jednym z żołnierzy wojny polsko-bolszewickiej był Mihály Steiner *vel* Michał Steiner, dowódca oddziału zwiadowczego. Wcześniej w sierpniu 1914 roku, w wieku 17 lat, wstąpił do tzw. Kompanii Węgierskiej w Legionach. Uczestniczył we wszystkich ważniejszych kampaniach Legionów na ziemiach polskich; był dwukrotnie ranny. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości pozostał w swej drugiej ojczyźnie i walczył o kształt jej granic, już jako oficer Wojska Polskiego. Tłumaczył na język węgierski pisma marszałka Józefa Piłsudskiego. Wydał także w ojczystym języku, własną pracę, *Wielki Marszałek Polski Józef Piłsudski*. W szeregach Wojska Polskiego dosłużył się stopnia majora. Otrzymał wiele bojowych odznaczeń, w tym Krzyż Virtuti Militari.

Należy podkreślić, że Polska jako jedyne ze zwycięskich po I wojnie światowej państw nigdy nie ratyfikowała traktatu z Trianon. Był to protest przeciwko niesprawiedliwemu rozbiorowi Węgier i jednocześnie podziękowanie władzom i narodowi węgierskiemu za pomoc okazaną w wojnie polsko-bolszewickiej.

W marcu 2011 roku, prezydenci Polski i Węgier odsłonili tablicę upamiętniającą węgierską pomoc wojskową w wojnie z bolszewikami w latach 1919-1921 (na Krakowskim Przedmieściu w Warszawie). W 2013 roku pamiątkowa tablica została odsłonięta także w Skierniewicach, przed budynkiem dworca kolejowego.

Szerző: KRÓL MARIA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

MAGYAROK A LENGYEL-BOLSEVIK HÁBORÚBAN

1920. augusztusában zajlott a lengyel-bolsevik háború (1919-1921.) leghíresebb ütközete, a Varsói csata. Ekkor történt a *visztulai csoda*, amelyről d'Abernon brit diplomata azt nyilatkozta, hogy megváltoztatja a világ, de legalább Európa sorsát. Azzal, hogy a lengyelek megállították a bolsevik áradatot nyugat felé, megóvták a keresztény, európai civilizációt.

Németország, Ausztria és Csehszlovákia betiltotta a lengyelek segítését, hadianyagok gyártását vagy szállítását Lengyelország számára. 1920. júliusában a csehszlovák blokád nagy károkat okozott a háború döntő szakaszában. A magyar kormány más hozzáállást mutatott, tudva, hogy a lengyelek esetleges veresége után az oroszok Magyarországra támadnak majd.

Bár június 4-én Magyarországot lesújtotta a trianoni tragédia, a kormány már július 8-án utasítást adott ki az ország muníciótartalékának Lengyelországba történő szállítására. A csepeli Weiss Manfréd lőszergyár utasítást kapott tartalékai átadására és hogy a következő két hétben csak erre a célra gyártson. A Közlekedésügyi Minisztérium rendeletére a Lengyelország felé induló, szállítmányozó vonatok elsőbbséget élveztek. Teleki Pál miniszterelnök július 22-én az Országgyűlésen kijelentette, hogy Magyarország minden lehetséges módon segíteni fogja Lengyelországot a szovjetekkel folytatott küzdelemben, mint a lengyel nemzet hűséges barátja.

Amikor augusztus elejére a lengyelek fogytán voltak a lőszernek, a magyar szállítmány kerülőúton, Románián keresztül érkezett (mivel Csehszlovákia megtagadta a szállítmányok tranzitját). A nyolcvan vagonnyi lőszer augusztus 12-én Skierniewicébe futott be, ahol szétosztásra került. Augusztus 13-án kezdődött a Varsói csata, amely 15-én csodás módon, győztes kimenettel végződött a bolsevikok felett. Az utolsó pillanatban érkezett szállítmány is része volt az úgynevezett *visztulai csodának*. A magyarok támogatása felbecsülhetetlen volt Lengyelország számára.

Divéky Adorján a lengyel-magyar kapcsolatok nagy ismerője és ápolója 1938-ban írt a visztulai csoda jelentőségéről, ahol Európa megmenekülését a két ország összefogásának tulajdonítja. Hangsúlyozza, hogy minden magyarnak tudnia kell arról, hogy a lengyeleknek köszönhetjük a bolsevizmus megállítását, és minden lengyelnek tudnia kell, hogy a magyar segítségnek köszönhető a *visztulai csoda*.

Magyarország felajánlotta 20-30 ezer fős lovasság küldését Lengyelországba, de Csehszlovákia nem engedte területein átvonulni a magyar reguláris erőket. Ennek ellenére több száz magyar önkéntes vett részt a háborúban a lengyelek oldalán.

Az önkéntesek közül az egyik hős Buol Artúr volt, aki svájci származású volt, de a magyar hadsereg lovasságában szolgált. A Krasnogródka melletti csatában elesett, lengyel becsület kereszttel tüntették ki. Másik kiemelkedő alak gróf Somssich Antal volt, aki 1919-ben belépett az akkor formálódó lengyel hadseregbe. A jelentkezésénél arról írt, hogy személyes szimpátia és szeretet fűzi Lengyelországhoz, sok lengyel barátja van és ezért minden erejét az ország szolgálatába állítja. Alezredesi rangba emelték az ulános lovasság kiképzésében végzett munkájáért és 1922-ben Władysław Sikorski tábornok kitüntette. Steiner Mihály neve is híressé vált a lengyel-bolsevik háborúban. Fiatalon, 17 évesen került a Lengyelországban harcoló magyar légió soraiba, 1914 után harcolt a lengyel függetlenségért is, többször megsérült és lengyel becsület kereszttel tüntették ki. Őrnagyi rangig emelkedett a lengyel hadseregben, Józef Piłsudski írásait is magyarra fordította.

Említésre méltó tény, hogy az első világháború győztesei közül Lengyelország az egyetlen, aki nem ismerte el a trianoni döntést, ezzel kiállva Magyarország mellett, továbbá meghálálva az 1920-ban a lengyel-bolsevik háború során nyújtott hatalmas magyar segítséget. 2011-ben Varsóban, 2013-ban Skierniewicében adtak át emlékművet a magyar testvéri segítség tiszteletére.

Autor: MARIA KRÓL

KONCEPCJA SOJUSZU W EUROPIE ŚRODKOWEJ W XX-LECIU MIĘDZYWOJENNYM

Profesor Marian Zdziechowski (1861-1938), wybitny filozof, znany badacz kultur słowiańskich, rektor Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie i profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, był zagorzałym krytykiem konferencji wersalskiej (i jej – według niego – krótkowzrocznych ustaleń). O traktacie wersalskim pisał: „dzielono się tam krajami i prowincjami mniej więcej tak, jak podchmieleni włamywacze dzielą się łupami". Podobnie uważał marszałek Francji, Ferdynand Foch, kiedy już w 1919 roku mówił o układzie wersalskim: „To nie traktat pokojowy, to zawieszenie broni na dwadzieścia lat".

Zdziechowski dobrze rozumiał Węgrów, którzy na mocy powojennego traktatu w Trianon stracili 2/3 terytorium Korony Świętego Stefana, a 1/3 ich obywateli znalazła się poza wytyczonymi granicami kraju. Doświadczone największą katastrofą dziejową, i upokorzone przez Europę Węgry (traktat w Trianon narzucono im 4 czerwca 1920 roku), jako jedyne z państw świata gotowe były stanąć u boku Polski. W wojnie polsko-bolszewickiej Węgry bez wahania udzieliły pomocy Polsce poprzez dostawy amunicji i sprzętu wojskowego. Powyższe fakty sprawiły, że Marian Zdziechowski stał się odtąd najbardziej słyszanym w Polsce głosem sumienia, piętnującym hańbę dyktatu trianońskiego.

Zdziechowski był pierwszym przewodniczącym, utworzonego w 1924 roku w Wilnie, Towarzystwa Polsko-Węgierskiego, które głosiło potrzebę zbliżenia się z Węgrami, i przypominało o zasługach Węgier dla polskiej niepodległości.

Filozof dostrzegał zagrożenie narodowego socjalizmu z Zachodu i komunizmu ze Wschodu. Widział konieczność zawarcia sojuszu polsko-węgierskiego przeciw tym dwóm totalitaryzmom. Uważał, że oba narody potrafiły uporać się z zagrożeniem komunistycznym: Węgrzy – tłumiąc rewolucję bolszewicką Beli Kuna, a Polacy – zatrzymując Armię Czerwoną podczas wojny polsko-bolszewickiej – wracały do swego posłannictwa dziejowego jako przedmurze chrześcijaństwa. Zdziechowski uważał, że nasze narody łączy „absolutna zbieżność

interesów", położenie geopolityczne między Zachodem i Wschodem, wspólny etos rycerski, tradycja szlachecka i monarchistyczna, kultura katolicka, ponadtysiącletnia historia sąsiedztwa, prawie pozbawiona wojen i zatargów, a obfitująca w przykłady współpracy i zrozumienia.

Zdziechowski utrzymywał liczne kontakty z ówczesnymi przewodnikami duchowymi Węgier: Miklosem Horthym, Gyulą Andrassym Młodszym, Albertem (Gyulą) Apponyim, będąc do końca życia zafascynowany fenomenem historycznym, kulturowym i politycznym narodu węgierskiego.

Profesor Marian Zdziechowski uważał, że konieczna jest odbudowa cywilizacji europejskiej na fundamencie chrześcijaństwa. Jako filozof, bez zaplecza politycznego, przekonywał do swojej idei poprzez artykuły do gazet, odczyty oraz książki, między innymi: wydawanie książek, m.in.: *Tragedia Węgier, a polityka polska*, 1920 rok; *Węgry i dookoła Węgier*, 1933 rok; *Węgry i Polska na przełomie historii*, 1937 rok. W tej ostatniej, wydanej niedługo przed śmiercią profesora, przewidywał rychłe uderzenie na Europę dwóch totalitaryzmów: niemieckiego i sowieckiego. Alarmował Europę, wołając o sojusz austriacko-węgiersko-polski, choć wiedział, że nie ma on szans na realizację. Zmarł na rok przed wybuchem II wojny światowej.

Był członkiem Węgierskiej Akademii Nauk i doktorem honoris causa Uniwersytetu w Seged. W listopadzie 1936 roku został odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski. Wcześniej odznaczony był polskim Złotym Krzyżem Zasługi, austro-węgierskim Krzyżem Komandorskim Orderu Świętego Stefana i węgierskim Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Zasługi.

Szerző: KRÓL MARIA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

A KÖZÉP –EURÓPAI SZÖVETSÉG GONDOLATA A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Marian Zdziechowski (1861-1938), kiváló lengyel filozófus, a szláv kultúrák kutatója, a Báthory István Egyetem rektora Vilniusban, a krakkói Jagelló Egyetem professzora volt. A versailles-i béketárgyalásokat élesen kritizálta, méltánytalannak és megalázónak tartotta. A francia Ferdinand Foch hasonlóan nyilatkozta: „*Ez nem béke, csak fegyverszünet húsz évre*".

Zdziechowski jól megértette a magyarokat, akik Szent István koronájának területéből kétharmadot veszítettek és a magyar lakosság jelentős része is az új határokon kívül rekedt. Bár Magyarország 1920. június 4-én szenvedte el a trianoni döntést Nyugat-Európa által megszégyenítve, de ugyanezen a nyáron a magyar volt a világ egyetlen nemzete, aki megsegítette Lengyelországot a bolsevikokkal vívott háborújában. Onnantól, hogy Magyarország önfeláldozóan, habozás nélkül fegyver- és lőszerszállítmányokat küldött a megszoruló Lengyelországnak, Marian Zdziechowski a leghangosabban hallható ellenzőjévé vált a trianoni szerződésnek.

Ő volt első elnöke az 1924-ben megalakult Vilniusi Lengyel-Magyar Társaságnak, ami sürgette a közeledést Magyarországhoz és emlékeztetett a magyarok 1920-as szolgálatára a lengyel függetlenség megóvása érdekében.

A filozófus figyelmeztetett a nemzetiszocializmus nyugati és a kommunizmus keleti fenyegetésére. A két növekedő totalitárius rendszer között egy erős lengyel-magyar szövetség létrehozását hangsúlyozta. Magyarországon megbuktatták Kun Béla kommunista Tanácsköztársaságát, Lengyelország pedig visszaverte a Vörös Hadsereg támadását, ezzel mindkét ország újból betöltötte régi történelmi szerepét: a keresztény Európa védőbástyái voltak. Zdziechowski megfogalmazta, hogy a két országot mindenkor összeköti a nemzeti érdekek mindenkori abszolút párhuzama, a közös geopolitikai helyzet Kelet és Nyugat

között, a közös lovagi, nemesi és királyi múlt, a katolikus kultúra és az 1000 éves szomszédság hagyományai, melyeknek köszönhetően jól megértjük egymást és gyümölcsöző az összefogásunk. Zdziechowski kapcsolatot tartott olyan neves magyar vezetőkkel mint Horthy Miklós, Andrássy Gyula, vagy Apponyi Albert.

Marian Zdziechowski mint tudós és filozófus szükségét látta az európai keresztény civilizáció újjáépítésének. Elméleteit újságokban, folyóiratokban, publikációkban tette közzé, kiadott könyvei között vannak *A magyar tragédia és lengyel politika* (1920), a *Keresztül-kasul Magyarországon* (1933), valamint a *Magyarország és Lengyelország a történelem fordulópontján* (1937). Ez utóbbiban előre látta a két totalitárius rendszer, a németek és szovjetek hatalomra jutását. Munkáiban riadót fújt Európa felett, sürgette egy osztrák-magyar-lengyel szövetség alakítását, de látta a helyzet reménytelenségét is. Egy évvel a második világháború kitörése előtt meghalt.

Marian Zdziechowski tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának és tiszteletbeli tagja a Szegedi Egyetemnek. Országa 1936 novemberében kitüntette a Lengyelország Újjászületése érdemrenddel és megkapta az Arany Érdemkeresztet. Külföldön is elismerték munkáját, ennek bizonyítékául megkapta a magyar Szent István-rend keresztjét.

Autor: MARIA KRÓL

WĘGRZY WOBEC POLSKI PODCZAS II WOJNY ŚWIATOWEJ

Podczas II wojny światowej Węgry były sojusznikiem III Rzeszy, której wojska zaatakowały Polskę podczas kampanii wrześniowej (razem ze Związkiem Radzieckim i Słowacją). Węgrzy przystąpili do tego sojuszu, mając nadzieję rewizji granic ustalonych traktatem z Trianon. Już w kwietniu 1939 roku szef węgierskiej dyplomacji, István Csáky, w liście do posła Villaniego pisał, że w razie ewentualnej wojny przeciw Polsce, Węgry nie mogą w niej wziąć udziału. „Nie jesteśmy skłonni brać udziału ani pośrednio, ani bezpośrednio w zbrojnej akcji przeciw Polsce. Przez «pośrednio» rozumiem tu, że odrzucimy każde żądanie, które prowadziłoby do umożliwienia transportu wojsk niemieckich pieszo,

pojazdami mechanicznymi czy koleją przez węgierskie terytorium dla napaści przeciw Polsce. Jeżeli Niemcy zagrożą użyciem siły, oświadczę kategorycznie, że na oręż odpowiemy orężem." Csáky, biorąc pod uwagę powszechną na Węgrzech sympatię do Polaków, stwierdził, że: „Jeślibyśmy zaś pozwolili Niemcom – czy to bez żadnego sprzeciwu, czy po ewentualnym proteście – na to, aby z naszego terytorium walczyli przeciw Polsce, wybuchłaby tu rewolucja i nastąpiłby taki wstrząs moralny, że stracilibyśmy wiarę w siebie".

Premier Węgier, Pál Teleki, stanowczo odmówił Adolfowi Hitlerowi możliwości dokonania inwazji na Polskę z terytorium Węgier. W depeszy premiera Telekiego do Adolfa Hitlera, z 24 lipca 1939 roku, czytamy, że Węgry „nie mogą przedsięwziąć żadnej akcji militarnej przeciw Polsce ze względów moralnych". Premier Węgier, w porozumieniu z regentem Miklósem Horthym, nakazał zaminowanie tuneli na trasie linii kolejowej i ich wysadzenie w powietrze w przypadku próby sforsowania siłą przez Niemców. Tuż przed atakiem w 1939 roku na zapytanie strony niemieckiej o możliwość dokonania inwazji na Polskę z terytorium Węgier, premier Pál Teleki odparł: „Ze strony Węgier jest sprawą honoru narodowego nie brać udziału w jakiejkolwiek akcji zbrojnej przeciw Polsce". W 2001 roku prezydent Polski, Aleksander Kwaśniewski, odznaczył pośmiertnie Premiera Telekiego Orderem Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej. W Warszawie jest ulica jego imienia.

Po inwazji niemieckiej na Węgrzech znalazło schronienie ponad 100 tysięcy polskich uchodźców, otwarto również szkoły dla polskich dzieci. Z Węgier do Francji ewakuowano, do maja 1940 roku, około 35 tysięcy żołnierzy Wojska Polskiego, oficjalnie internowanych we wrześniu 1939 roku, co miało istotne znaczenie w utworzeniu Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie.

Na Węgrzech polscy uchodźcy przechodzili na utrzymanie rządu węgierskiego. Dla Węgrów było to znacznym obciążeniem finansowym. Żołnierzy kierowano do obozów internowania, a ludność cywilną przekazywano do ośrodków miejskich, dworów czy prywatnych gospodarstw. Szacuje się, iż takich miejsc internowania żołnierzy polskich i ludności cywilnej na Węgrzech było 140. Ranni Polacy byli leczeni w szpitalu w Györ. Węgrzy wykazywali się wspaniałą postawą: organizowali liczne zbiórki pieniędzy, odzieży i potrzebnych środków. Było to szczególnie ważne dla polskiej ludności cywilnej, która trafiała do domów Węgrów najczęściej bez żadnego dobytku, nie mając jak zapłacić za gościnę. Pomocą dla Polaków zasłużyło się wielu Węgrów, wśród nich József Antall senior

(1896-1974), współpracujący z polskim dziennikarzem Henrykiem Sławikiem, i Zoltán Baló (1883-1966).

W czasie powstania warszawskiego (1 sierpnia-2 października 1944 roku) węgierskie jednostki stacjonujące w Warszawie, jako część sił sprzymierzonych z Niemcami, otrzymały rozkaz zakazujący im walki po stronie polskiej, gdyż zachodziło takie prawdopodobieństwo. Ci Węgrzy, którzy wzięli udział w powstaniu po stronie niemieckiej, często oferowali Polakom broń i żywność. Niemcy dość szybko wycofali węgierskie dywizje z frontu nad Wisłą. Mimo to zanotowano kilka przypadków walki Węgrów po polskiej stronie podczas powstania.

Wśród Węgrów byli i tacy, którzy podczas II wojny światowej zginęli w szeregach polskiego wojska, a wśród nich:

Aladár Emánuel Korompay, żołnierz Legionów Polskich, po I wojnie światowej zamieszkał w Polsce. Był lektorem ojczystego języka, zredagował pierwszy słownik polsko-węgierski. W 1939 roku został powołany jako oficer rezerwy Wojska Polskiego, i po napaści sowieckiej (17 września) trafił do rosyjskiej niewoli. Podzielił tragiczny los 25 tysięcy zamordowanych przez sowietów w obozie w Charkowie, w 1940 roku.

Pierwszym pilotem, który poniósł śmierć w II wojnie światowej, był kapitan Mieczysław Adolf Medwecki, potomek, osiadłej w XIX wieku w Muszynie, węgierskiej familii de Medvecze. Bohaterski lotnik zginął 1 września 1939 roku o godzinie 5.15, podczas walki powietrznej toczonej w okolicach Balic, na zachód od Krakowa. Spoczywa niedaleko miejsca, gdzie został zestrzelony, na wiejskim cmentarzu w Morawicy.

Szerző: KRÓL MARIA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ÉS A VARSÓI FELKELÉS

A második világháború alatt Magyarország a Harmadik Birodalom szövetségese volt, ettől remélte a trianoni döntés során elvesztett határok revízióját. Németország 1939. szeptemberében megtámadta Lengyelországot.

Csáky István Magyarország külügyminisztere már 1939. áprilisában kijelentette, hogy országa se közvetett, se közvetlen módon nem fog részt venni a Lengyelország elleni akcióban. Ha a németek közvetlen támadásra utasítják a magyarokat, akkor a parancsot megtagadják, közvetett módon pedig ha Németország csapatainak magyarországi transzportját kéri Lengyelország irányába, azt is el fogják utasítani. Csáky ehhez hozzátette, hogy ha a németek erre erőszakkal felelnek, akkor a magyarok is fegyverrel fognak válaszolni nekik. A külügyminiszter ezen kijelentését az évszázados lengyel-magyar barátságra hivatkozva tette, aminek köszönhetően Lengyelország semmilyen fenyegetése nem engedhető meg morálisan a magyarok számára.

Teleki Pál miniszterelnök 1939-ben még a szeptemberi invázió előtt kijelentette, hogy Magyarország részéről becsületbeli ügy a Lengyelország elleni fegyveres akció elutasítása. Később, július 24-én a magyar miniszterelnök Adolf Hitlernek írt táviratában határozottan elutasította Lengyelország megtámadását Magyarország területéről. Teleki ebben az üzenetben szintén morális okokra hivatkozott. Horthy Miklós kormányzó jóváhagyásával terv is született a magyarországi vasúti vonalak bizonyos pontjainak aláaknázásáról és felrobbantásáról, abban az esetben, ha a németek mégis Magyarországon akarnak tranzitot irányítani Lengyelország felé. Teleki Pált halála után mintegy 60 évvel, 2001-ben Aleksander Kwaśniewski lengyel államfő a Lengyel Köztársaság Érdemrendjével tüntette ki. Varsóban utcát neveztek el róla.

Lengyelország német megszállását követően több mint százezer lengyel menekült talált otthonra Magyarországon. Iskolák nyíltak a lengyel gyerekeknek, a lengyel hadsereg tagjaiból pedig 35 ezret sikerült tovább evakuálni Franciaországba, aminek jelentős szerepe volt a nyugati ellenállás szervezésében.

A lengyel menekülteket a magyar kormány támogatásával látták el, ami anyagi áldozatot követelt. A lengyel hadsereg tagjainak internáló táborokat hoztak létre, a civileket pedig a helyi magyar lakosság fogadta be, illetve uradalmak, középületek nyitották meg kapuikat. Egyes becslések 140 ezerre teszik a menekültek létszámát. A győri kórházban fogadták a lengyel sebesülteket. A magyar lakosság több helyen gyűjtést szervezett, amivel pénzt, ruházatot, szükséges ellátást biztosíthattak a gyakran teljesen üres kézzel érkezett lengyelek számára. A lengyeleket segítő magyarok közül kiemelkedik idősebb Antall József, aki Henryk Sławik lengyel újságíróval dolgozott a menekültek ügyén, valamint Baló Zoltán vezérőrnagy.

A varsói felkelés (1944. augusztus 1- október 2.) idején magyar katonai egységek is állomásoztak Varsóban a német megszálló erők szövetségeseként. Még a felkelés kirobbanása előtt parancsban megtiltották nekik, hogy konfliktus esetén a lengyelek oldalára álljanak. Később a magyar katonák mégis gyakran segítették a felkelőket fegyverrel és élelemmel. A németek később kivonták a magyar csapatokat a Visztula menti frontról, mégis volt példa a lengyelekkel együtt harcoló magyar katonákra.

A második világháborúban a lengyel hadsereg kötelékében elhunyt magyarok:

Korompay Emánuel Aladár, a Lengyel Légió katonája, magyar lektorként Varsóban dolgozott és szerkesztette az első magyar-lengyel szótárat. Tartalékos tisztként hívták be 1939-ben a lengyel haderegbe. Szovjet fogágba esett, a harkovi fogolytáborba került, 1940-ben 25 ezer társával együtt kivégezték.

Mieczysław Adolf Medwecki lengyel repülős tiszt volt, ő esett el a második világháborúban elsőként mint pilóta. A kapitány a 19. században Muszyna városában letelepedett magyar családból származott. A hős repülős 1939. szeptember 1-én a Krakkótól nyugatra lévő Balice környékén vívott légi csatában halt meg. Morawica temetőjében nyugszik.

Autor: MARIA KRÓL

HENRYK SŁAWIK – BOHATER TRZECH NARODÓW

Henryk Sławik (1894-1944) – polski dziennikarz, powstaniec śląski, działacz Polskiej Partii Socjalistycznej. W czasie II wojny światowej był jednym z organizatorów pomocy polskim uchodźcom (w tym Żydom), którzy znaleźli się na Węgrzech. Po 17 września 1939 roku, jako jeden z ponad 100 tysięcy polskich uchodźców, przekroczył węgierską granicę. W obozie pod Miskolcem, gdzie został czasowo zakwaterowany, spotkał doktora Józsefa Antalla, węgierskiego prawnika i polityka, pracownika resortu spraw wewnętrznych. Antall otrzymał właśnie zadanie zorganizowania rządowej struktury do opieki nad niespodziewanymi przybyszami z Polski i dlatego objeżdżał kolejne obozy, by poznać potrzeby przyszłych

podopiecznych. Antall zaproponował Sławikowi, Polakowi doskonale mówiącemu po niemiecku (co było niezbędne do komunikacji Polaków z Węgrami!), by udał się z nim do Budapesztu i podjął próbę stworzenia organizacji, reprezentującej interesy uchodźców wobec władz węgierskich.

Sławik otoczył wzorową opieką dziesiątki tysięcy polskich uchodźców na Węgrzech. Organizował pomoc dla internowanych wojskowych i dla uchodźców cywilnych, pomagał w wyjazdach na Zachód. We współpracy z doktorem Józsefem Antallem wystawiał uchodźcom dokumenty, które wielu z nich – zwłaszcza uciekającym z Polski Żydom – uratowały życie.

Henryk Sławik pomagał także ratować żydowskie dzieci, dla których wraz z doktorem Józsefem Antallem oraz Zdzisławem Antoniewiczem, księdzem prałatem doktorem Miklósem Beresztóczym, biskupem Vácu – księdzem doktorem Árpádem Hanauerem, a przede wszystkim prymasem kardynałem Jusztiniánem Serédim pomógł utworzyć sierociniec w Vácu pod Budapesztem, oficjalnie – Dom Sierot Polskich Oficerów. Dzięki zapobiegliwości i znakomitemu planowi ewakuacji, przygotowanemu przez opiekunów, nikt z mieszkańców sierocińca nie zginął – ani też nie trafił w ręce Niemców, choć 19 marca 1944 roku Węgry znalazły się pod hitlerowską okupacją.

Cipora Lewawi z d. Cyla Ehrenkranz, jedna z uratowanych wówczas starszych dziewczynek powiedziała w 2004 roku: „Ja wierzę, że on był boskim posłańcem. To Niemcy sprawili, że zostałam sama na tym świecie. Jeśli więc dziś żyję i mieszkam w Izraelu i mam tak dużą, własną rodzinę, dzieci, wnuków i prawnuków, w sumie ponad 30 osób, to dlatego, że Sławik mnie uratował".

Szacuje się, że Henryk Sławik uratował życie prawie 30 tysiącom polskich uchodźców, wśród których było około 5 tysięcy Żydów. Bohater trzech narodów!

Węgierski rząd zorganizował również edukację dla polskich dzieci w miejscowości Zamárdi oraz Balatonboglár, gdzie przez trzy i pół roku działało polskie gimnazjum i liceum. Polskimi uchodźcami w tej nadbalatońskiej miejscowości opiekował się miejscowy proboszcz, ksiądz Béla Varga.

Henryk Sławik nie opuścił Węgier również po ich zajęciu przez Niemców, w marcu 1944 roku, choć otrzymał szwajcarskie wizy dla siebie, żony i córki, i był namawiany do wyjazdu. Został aresztowany w lipcu 1944 roku, po wkroczeniu Niemców na Węgry. Podczas urządzonej przez gestapowców konfrontacji Sławika,

z również aresztowanym, Antallem, całą „winę" wziął na siebie. Bity i katowany zaprzeczył, by Antall między innymi pomagał Polakom w organizacji przerzutów żołnierzy do armii generała Sikorskiego, a także by razem z nim ratował Żydów. W śledztwie całą odpowiedzialność wziął na siebie, nie przyznając się do znajomości z Antallem. Został zamordowany, przez powieszenie, 23 sierpnia 1944 roku, w niemieckim obozie koncentracyjnym Mauthausen-Gusen. Żona Henryka Sławika, Jadwiga, przeżyła obóz Ravensbrück i po wojnie odnalazła swoją córkę Krystynę, którą przechowała rodzina Antallów.

Za ratowanie Żydów z narażeniem własnego życia Sławik został pośmiertnie uhonorowany tytułem Sprawiedliwego wśród Narodów Świata przez izraelski Instytut Jad Vaszem w 1990 roku. W 2010 roku Henryk Sławik został pośmiertnie odznaczony Orderem Orła Białego przez prezydenta Lecha Kaczyńskiego.

18 września 2015 roku imieniem Henryka Sławika nazwano część wybrzeża Dunaju w Budapeszcie.

26 listopada 2015 roku, Rada Miasta Katowice, uchwałą nr XVIII/331/15 nadała placowi przed „Spodkiem" w Katowicach nazwę „Plac Sławika i Antalla". W obrębie placu znajduje się pomnik Sławika i Antalla, a Międzynarodowe Centrum Kongresowe uzyskało adres: Plac Sławika i Antalla 1.

8 listopada 2016 roku, w warszawskiej Dolinie Szwajcarskiej odsłonięto Pomnik Henryka Sławika i Józsefa Antalla seniora.

26 czerwca 2017 roku uroczyście odsłonięto bliźniaczą ławeczkę Sławika i Antalla w Budapeszcie.

Szerző: KRÓL MARIA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

HENRYK SŁAWIK – HÁROM NEMZET HŐSE

Henryk Sławik (1894-1944) – lengyel újságíró, szilézia felkelő, a Lengyel Szocialista Párt aktivistája. A második világháború alatt egyike volt a magyarországi lengyel, köztük zsidó menekültek segélyét megszervezőknek. 1939. szepember

17. után több mint 100 ezer lengyel lépte át a magyar határt, akik között volt Sławik is. A Miskolc környéki menekülttáborba került, ahol megismerkedett idősebb Antall Józseffel, aki jogászként és politikusként a menekültüggyel foglalkozott. Antall a kormánytól azt a megbízást kapta, hogy a váratlanul Magyarországra érkező lengyel tömegek ellátását és segélyét megszervezze. Ezért sorra járta a táborokat, ahol személyesen megismerhette a menekültek szükségleteit. Így találkozott a két férfi, akiknek a közös beszélt nyelve a német volt s miután kölcsönösen jól megértették egymás nézeteit, Antall meghívta Sławikot Budapestre, hogy ott egy lengyel segélyszervezetet állítson fel.

Sławik munkája példaértékű volt a menekültek ellátásában. Segítette a lengyel hadsereg katonáinak, valamint civileknek is a Nyugatra jutását. Antall Józseffel együtt számos dokumentumot, személyi iratot állított ki lengyel és zsidó menekültek számára, aminek köszönhetően sok életet megmentettek.

Kettejük nevéhez fűződik egy speciális menedékhely létrehozása Vácon, amit a Lengyel Tisztek Árváinak Otthona névre kereszteltek. Ebben közreműködött még Serédi Jusztinián herceg prímás, dr. Hanauer Árpád váci püspök, dr. Beresztócy Miklós plébános, valamint Zdzisław Antoniewicz. Az Otthonban, amit hivatalosan a lengyel tisztek árváinak címeztek, valójában lengyelországi zsidó gyermekeket fogadtak. A sikeres szervezésnek köszönhetően az 1944-es magyarországi német megszállás alatt sem esett bántódása az Otthon lakóinak.

Egy idős zsidóasszony, aki a háborút, mint kislány a váci Otthonban vészelte át, a 2000-es években úgy nyilatkozott, hogy bár családját elveszítette a megszállás alatt, de azt, hogy békében megöregedett és gyermekei, unokái, dédunokái veszik körül, összesen mintegy harmincfős család, egyedül Sławiknak köszönheti.

Becslések szerint Sławik mintegy 30 ezer lengyel állampolgár életét mentette meg magyarországi munkájával, ezekből mintegy 5 ezret számláltak a zsidó vallásúak. Innen ered a cím, mellyel a háború végén nevezték: három nemzet hőse.

A váci intézmény mellett megemlítendő még a zamárdi és balatonboglári lengyel általános iskola és gimnázium, ahol Varga Béla plébános vezetésével számos lengyel menekült gyereket oktattak és neveltek.

Henryk Sławik az 1944. március 19-i német megszállás után sem hagyta el Magyarországot és küldetését, bár felajánlottak neki svájci vízumot feleségével

és kislányával együtt. Júliusban letartóztatták és a Gestapo vallatása során hősi helyt állt: bár egész magyarországi munkáját Antall Józseffel szoros együttműködésben és barátságban végezte, mégsem vallott Antall ellen, letagadta hogy ismeri és minden közös művüket egyedül magára vállalta. A Gestapo elítélte és 1944. augusztus 24-én a Mauthausen-Gusen koncentrációs táborban felakasztották. Felesége, Jadwiga túlélte a ravensbrücki internálótábort és a háború után megtalálta az Antall család által nevelt lányukat, Krisztinát.

1990-ben az izraeli Jad Vasem intézet a *Világ igaza* címét adta Sławiknak, 2010-ben pedig Lech Kaczyński, Lengyelország elnöke a *Fehér Sas-renddel* tüntette ki. 2015. szeptember 18-án Budapesten a dunai rakpart egy szakaszát Henryk Sławikról nevezték el. 2015. november 26-án Katowicében átadták a *Sławik és Antall teret*. 2016-ban Varsóban, 2017-ben pedig Budapesten adtak át emlékszobrot, melyek a lengyel és magyar barát alakjait együtt ábrázolják. *Grzegorz* Łubczyk *A lengyel Wallenberg című művével állít emléket* Henryk *Sławik munkásságának*.

Szerző: LAKATOS GYÖRGY

1956 ESEMÉNYEI LENGYELORSZÁGBAN ÉS MAGYARORSZÁGON

A második világháború után mindkét ország a kelet-európai szocialista blokk részévé vált. A helyi kommunista kormányok a Szovjetunió politikáját érvényesítették, sértve a nemzeti érdekeket, növekvő elégedetlenséget váltva ki az 1950-es évekre. Az 1956. évi forradalmi események Lengyelországból, Poznań városából indultak ki. Június hónapban a helyi gyárak dolgozói sztrájkot készítettek elő, mivel nem jutottak megegyezésre az állami vezetőkkel a bérek emeléséről és az életkörülmények javításáról. Június 28-án tömegfelvonulás kezdődött Poznań utcáin, ahol a békés tüntetők eleinte bérekre vonatkozó követelései fokozatosan antikommunista és rendszerellenes felkiáltásokká váltak. A százezres tömeg már nem csak a munkások, de az egész nemzet érdekeit képviselte. A kommunista

vezetés erre erőszakkal felelt, letartóztatásokba és tömegoszlatásba kezdett, utcai harc alakult ki a kivezényelt katonai alakulatok és a tüntetők között. A konfliktus két napig tartott az utcán, de a hatalom megtorlásaként még hónapokig folytak a tömeges letartóztatások. A júniusi poznani események felgyorsították a változások folyamatát a kommunista blokkban, aminek hatására október 23-án kitört a forradalom Budapesten. A lengyel-magyar közösség jele, hogy a Műszaki Egyetemről induló tüntető diákok menetének első nagy állomáshelye volt a Bem szobor. Az első kiálltványok, felszólalások itt hangoztak el, a tömegben feltűntek a lengyelekkel szolidaritást vállaló feliratok és a lengyel nemzeti zászló is. A budapesti események a Rádió épületének elfoglalásával, Sztálin szobrának ledöntésével folytatódtak, majd a békés tüntetések fokozatosan harcokká váltak a hatalmat szolgáló ÁVH-val később a szovjet csapatokkal szemben. A vidéki városokban is. tüntetések zajlottak október végén, sok helyen a hatalom sortűzzel válaszolt, így a fegyveres megmozdulások kiterjedtek az egész ország területére. A harcokban a budapesti lakosság felfegyverkezve, barikádokat építve hősiesen helyt állt, a magyar hadsereg egyes egységei is a civilekhez csatlakoztak. A barikádokon sok fiatal tizenéves is harcolt, akiket pesti srácoknak neveztek. Közülük az egyik leghíresebb felkelő a 15 éves Mansfeld Péter volt. A forradalom 12 napig tartó sikere után november 4-én megindult a szovjet hadsereg Budapest elleni inváziója. Mivel Magyarország nem kapott támogatást a nyugati hatalmaktól, a Szovjetúnió fegyveresen megszállta az egész országot és új kormányt nevezett ki. A szabadság és függetlenség álma szertefoszlott, megtorlások és terror következett.

Nemzetközi viszonylatban a legnagyobb segítséget Lengyelország nyújtotta Magyarországnak, már a forradalom első napjaitól az egészen ősz végéig tartó időszakban. Varsóban október 24-én tömegek gyülekeztek kifejezni szolidaritásukat a magyar forradalom mellett. A tömeg transzparensekkel vonult a Magyar Nagykövetség épületéhez, továbbá a lengyel egyetemisták magyar zászlókkal díszőrséget álltak a Magyar Intézet előtt. Szimpátia megmozdulásokat tartottak több nagyvárosban, többek közt Wrocławban, Gdańskban, Olsztynban. A szolidáris felvonulásokon túl Lengyelország hatalmas anyagi segítséget nyújtott: a magyar lakosság számára repülőn, vasúton, teherautókon érkeztek élelmiszer és gyógyszer szállítmányok, a harcok utáni újjáépítéshez pedig építőanyagot kapott Magyarország. Lengyel önkéntes adományokból 31 millió zlotyi segély gyűlt össze. A Lengyel Vörös Kereszt véradásokat szervezett

és vérszállítmányokat küldött, több mint 10 000 véradótól közel 800 liter vért kapott Magyarország. Zamość városában 2017 óta márványtábla állít emléket a helyi lakosok 1956-os önkéntes véradásának.

Autor: GYÖRGY LAKATOS
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

WYDARZENIA 1956 ROKU W POLSCE I NA WĘGRZECH

Po drugiej wojnie światowej oba kraje stały się częścią wschodniego bloku państw socjalistycznych. Rządy komunistyczne, naruszając interesy narodów, realizowały politykę Związku Radzieckiego, wywołując w latach 60-tych rosnące niezadowolenie. Wydarzenia rewolucyjne 1956 roku miały swój początek w Polsce, w Poznaniu. W czerwcu, pracownicy lokalnych fabryk, w wyniku braku porozumienia z przywódcami państwowymi w sprawie podwyżek płac i poprawy warunków życia, ogłosili strajki. 28 czerwca ulicami Poznania przeszła demonstracja, początkowo żądając podwyżek płac, stopniowo przeradzając się w protest antykomunistyczny i antysystemowy. Stutysięczny tłum już nie reprezentował tylko pracowników, lecz interesy całego narodu. Komunistyczne kierownictwo odpowiedziało na to przemocą; rozpoczęły się aresztowania i tłumienie zamieszek. Na ulicach zaczęły się walki uliczne między jednostkami wojsk i demonstrantami. Konflikt ten trwał dwa dni, ale w ramach odwetu władze kontynuowały aresztowania jeszcze przez kilka miesięcy. Wydarzenia poznańskie przyspieszyły bieg wydarzeń w bloku komunistycznym, na skutek czego 23 października wybuchła w Budapeszcie rewolucja. Znakiem jedności polsko-węgierskiej był marsz demonstrujących studentów spod Uniwersytetu Technicznego pod pomnik Bema. To tu wygłoszono pierwsze odezwy i przemowy. W tłumie pojawiły się hasła głoszące solidarność z Polakami oraz polskie flagi. Demonstracja tu się jednak nie zakończyła. Tłum zajął budynek Radia i obalił pomnik Stalina. Początkowo pokojowe manifestacje przerodziły się stopniowo w walki z policją polityczną (ÁVH), reprezentującą władzę, a później z wojskami radzieckimi. W miastach na prowincji , również z końcem października, odbyły się demonstracje. W wielu miejscach władza otworzyła ogień do tłumu

i powstanie zbrojne ogarnęło cały kraj. Uzbrojona ludność Budapesztu bohatersko stanęła do walki, stawiając barykady. Niektóre jednostki armii węgierskiej dołączyły do cywilów. Na barykadach walczyła nastoletnia młodzież nazywana chłopakami z Pesztu. Jednym z najbardziej znanych powstańców był 15-letni Péter Mansfeld. Po dwunastu dniach sukcesu rewolucji, 4 listopada, rozpoczęła się inwazja wojsk radzieckich na Budapeszt. Węgry nie otrzymały wsparcia od zachodnich mocarstw, a Związek Radziecki zbrojnie zajął cały kraj i powołał nowy rząd. Marzenia o wolnym i niepodległym kraju rozpierzchły się. Nastał czas represji i terroru.

W skali międzynarodowej to Polska udzieliła Węgrom największe wsparcie – od pierwszych dni rewolucji, aż do końca jesieni. W Warszawie, 24 października, zebrały się tłumy, aby dać wyraz solidarności z węgierską rewolucją. Tłum z transparentami przemaszerował pod budynek Ambasady Węgier, a polscy studenci, z flagami węgierskimi, ustawili warty honorowe przed Instytutem Węgierskim. Solidarność demonstrowano w wielu polskich miastach, między innymi we Wrocławiu, Gdańsku i Olsztynie. Poza marszami solidarności Polska zapewniła ogromną pomoc finansową: dla ludności węgierskiej samolotami i koleją dostarczono żywność i leki, a do odbudowy miast zniszczonych po walkach – materiały budowlane. Z dobrowolnych składek Polaków zebrano pomoc w kwocie 31 milionów złotych. Polski Czerwony Krzyż zorganizował oddawanie krwi, którą następnie dostarczono na Węgry. Do punktów zgłosiło się ponad 10 000 honorowych krwiodawców, którzy oddali blisko 800 litrów krwi. W Zamościu, w 2017 roku, odsłonięto tablicę upamiętniającą krwiodawców – ochotników z 1956 roku.

Szerző: LAKATOS GYÖRGY

A KÉT NEMZET ANTIKOMMUNISTA KÜZDELMEI ÉS A KATOLIKUS EGYHÁZ HŐSEI: MINDSZENTY ÉS WYSZYŃSKI

Lengyelország és Magyarország egyszerre, egymás mellett született, mindkettő ezer éve vált európai állammá. A 966-os I.Mieszko általi lengyel keresztség, valamint Szent István 1001-es megkoronázása képezi történelmünk kezdetét. A kereszténység mindkét ország alappillére volt ezer év alatt, a történelmi katolikus egyház tevékenysége minden században meghatározta a két nemzet történetének alakulását. Szintén közös jegy az országok felajánlása Máriának, Isten anyjának, amivel az ő személyét az ország örökös királynőjének tették meg. Szent István király 1038-ban ajánlotta Máriának országát, II. János Kázmér lengyel király pedig 1656-ban tette meg Máriát Lengyelország királynőjének. Ebben a szellemben jutott el a két ország a XX.századig, amikor a második világháború után ugyanaz a történelmi helyzet állt elő mindkettőjüknél: a Szovjetunió által felszabadított keleti blokk országaiban kommunista kormányok rendezkedtek be, amelyeknek fő politikai céljai közé tartozott az egyházak megsemmisítése és ellehetetlenítése. A világháború után Lengyelországban és Magyarországon is új, elhivatott vezetője lett a katolikus egyháznak: Stefan Wyszyński és Mindszenty József. Mindkét bíborosnak szembe kellett néznie az állam nyílt egyházüldözésével, ám kettejük mindvégig kitartó szívós ellenállása és karizmatikus személyisége nemcsak a két nép hitét, de nemzeti öntudatát is megőrizte a kommunizmus legsötétebb időszakában.

Mindszenty József 1892-ben született, 23 évesen szentelték pappá. A második világháború alatt, 1944-ben lett Veszprém püspöke. A németeket szolgáló szélsőjobboldali nyilas uralom intézkedéseit nyíltan támadta, ezért letartóztatták és 1944 őszétől 1945 áprilisáig, a szovjet csapatok bevonulásáig fogva tartották. 1945 őszén esztergomi érsekké nevezték ki, 1946. február 21-én a pápa bíborossá tette meg. XII. Piusz pápa ekkor már előre megmondta neki,

hogy nagy áldozatvállalás és mártírság várja a közelgő időszakban. A pápának igaza lett, mert Mindszenty hamar a kommunista hatalom célkeresztjébe került, 1948-ban letartóztatták és vallatások, kínzások hosszú sora kezdődött, amivel előkészítették koncepciós perét. Az ítéletét 1949. februárjában hozták meg, amely életfogytiglani szabadság vesztés volt. 1955-ig börtönben volt, majd egészségügyi okokból háziőrizetbe vették. 1956 október 30-án a forradalom kiszabadította, rádióbeszédeket tartott, szólt az egész országhoz, üdvözölte a szabadságharcot és a demokrációt. A szovjet invázió napján, november 4-én a budapesti amerikai nagykövetségre menekült, ahol közel 15 évig élt, menedékjogot kapva az USA-tól. 1971-ben a kommunista rezsim lazulásával hagyta csak el menedékhelyét, a világ több országába elutazott és járta az emigrációban élő magyar közösségeket. 1975. május 6-án Bécsben halt meg.

Stefan Wyszyński 1901-ben született, szintén 23 évesen lett pap. 1946-tól lett lublini püspök, majd 1948-ban érsekprímás és 1953-ban bíboros. 1953-1956 között a kommunista államhatalom fogva tartotta. Nevéhez fűződik az 1956. augusztus 26-i częstochowai eskü megfogalmazása, amely II. János Kázmér király 300 évvel azelőtti fogadalmának megújítása volt, amelyben Lengyelországot ismét a Szűzanyának ajánlották. Az 1966-os lengyel Milleniumon, az ország keresztségének 1000. évfordulóján Wyszyńskinek sikerült egybefognia a lengyel nemzetet és a következő évtized munkájával a keleti blokkban egyedülállóan nagy szabadságot vívott ki a lengyel egyház számára. 1981. május 8-án hunyt el. Még megérte II. János Pál lengyel pápa kinevezését, akivel együtt megjelentek a változások szelei.

Autor: GYÖRGY LAKATOS
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

ANTYKOMUNISTYCZNE ZMAGANIA OBU NARODÓW I BOHATEROWIE KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO: MINDSZENTY I WYSZYŃSKI

Polska i Węgry narodziły się w tym samym czasie i w pobliżu siebie. Tysiąc lat temu stały się państwami europejskimi. Początek nowej historii obu narodów dało przyjęcie chrześcijaństwa przez Mieszka I w 966 roku oraz koronowanie Świętego Stefana w 1001 roku. Chrześcijaństwo przez tysiąc lat było podstawowym filarem obu krajów. Działalność historycznego Kościoła katolickiego, w każdym stuleciu, miała decydujący wpływ na losy obu narodów. Inną, wspólną cechą było ofiarowanie kraju Maryi, Matce Bożej, czyniąc ją tym samym królową kraju po wieki. Święty Stefan swój kraj ofiarował Maryi w 1038 roku, a Król Polski, Jan II Kazimierz Waza, Maryję ogłosił Królową Polski w 1656 roku. W tym duchu oba państwa wkroczyły w XX-te stulecie, a po drugiej wojnie światowej Polska i Węgry znalazły się w tym samym położeniu historycznym. W krajach bloku wschodniego, wyzwolonych przez Związek Radziecki, nastały czasy rządów komunistycznych, których jednym z głównych celów politycznych było unicestwienie kościoła. Po drugiej wojnie światowej zarówno w Polsce, jak i na Węgrzech na czele Kościoła katolickiego stanęły wybitne postaci: Stefan Wyszyński i József Mindszenty. Obaj kardynałowie musieli zmierzyć się z prześladowaniem Kościoła, a ich wytrwałość i charyzmatyczna osobowość, w najmroczniejszych chwilach komunizmu, umacniała nie tylko ich wiarę, ale również tożsamość narodową.

József Mindszenty urodził się w 1892 roku, święcenia kapłańskie przyjął w wieku 23 lat. Podczas drugiej wojny światowej, w 1944 roku został biskupem Veszprém. Otwarcie atakował działania skrajnie prawicowych strzałokrzyżowców,

reprezentujących interesy niemieckie, dlatego od jesieni 1944 roku do wkroczenia wojsk radzieckich w kwietniu 1945 roku, pozostawał w areszcie. Jesienią 1945 roku został arcybiskupem Ostrzyhomia, w 21 lutego 1946 roku Ojciec Święty mianował go kardynałem. Papież Pius XII już wtedy zapowiedział, że w nadchodzącym czasie czeka go wiele poświeceń i męczeństwo. Niestety miał rację. Mindszenty szybko stał się celem władz komunistycznych. W 1948 roku został aresztowany, po czym rozpoczęła się długa seria przesłuchań i tortur, będących przygotowaniem do jego pozorowanej rozprawy sądowej. Wyrok został wydany w 1949 roku – kardynała skazano na dożywocie. W więzieniu pozostawał do 1955 roku, następnie z przyczyn zdrowotnych, karę zamieniono na areszt domowy. 30 października 1956 roku rewolucja przywróciła mu wolność. Wygłaszał wówczas mowy w radio, przemawiał do całego narodu i z zadowoleniem przyjmował wieści o walkach o wolność i demokrację. W dniu radzieckiej inwazji 4 listopada znalazł schronienie w budapeszteńskiej ambasadzie amerykańskiej, gdzie otrzymał azyl polityczny i gdzie żył przez niemal 15 lat. Swój azyl opuścił dopiero w 1971 roku, kiedy reżim komunistyczny nieco zelżał. Kardynał Midszenty odwiedził wiele państw, będąc gościem węgierskich społeczności, żyjących na emigracji. Zmarł w Wiedniu, 6 maja 1975 roku.

Stefan Wyszyński urodził się w 1901 roku, a święcenia kapłańskie przyjął również w wieku 23 lat. Od 1946 roku był biskupem lubelskim; w 1948 roku został arcybiskupem, a w 1953 roku – kardynałem. W latach 1953-1956 był przetrzymywany przez władze komunistyczne. Z jego imieniem wiążą się Jasnogórskie Śluby Narodu Polskiego, które miały miejsce 26 sierpnia 1956 roku. Miały być one odnowieniem królewskich ślubów Jana Kazimierza w ich 300 rocznicę. Polska została ponownie zawierzona Matce Boskiej. W 1966 roku, w czasie obchodów tysiąclecia chrześcijańskiego państwa polskiego, Wyszyńskiemu udało się zjednoczyć naród, a pracą następnych dziesięcioleci – wywalczyć wyjątkową, w bloku wschodnim wolność polskiego Kościoła katolickiego. Kardynał zmarł 8 maja 1981 roku. Dożył wyboru polskiego papieża Jana Pawła II, wraz z którym nadeszła zapowiedź zmian.

Autor: MARIA KRÓL

WACŁAW FELCZAK – DUCHOWY OJCIEC FIDESZU I PATRON POLSKO-WĘGIERSKIEJ WSPÓŁPRACY

Wacław Felczak (1916-1993) – polski historyk, profesor, znawca tematyki środkowo-europejskiej, szczególnie węgierskiej i południowo-słowiańskiej.

Wychowywany był w kulcie patriotycznej tradycji powstańczej (przodkowie jego matki za udział w powstaniu listopadowym i powstaniu styczniowym zostali zesłani na Syberię).

Po maturze, uzyskanej w 1934 roku w Toruniu, rozpoczął studia historyczne na Uniwersytecie Poznańskim. Za namową jednego z profesorów, podjął naukę języka węgierskiego i zainteresował się historią stosunków polsko-węgierskich, czemu był wierny do końca życia. Utworzył studenckie Koło Przyjaciół Węgier. W sierpniu 1936 roku, po raz pierwszy pojechał na Węgry, by wziąć udział w letnich kursach kultury i języka węgierskiego.

Po ukończeniu studiów, dzięki pomocy dyrektora Instytutu Węgierskiego w Warszawie, Adorjána Divékyego, oraz doskonałej znajomości języka, jako dobrze zapowiadający się naukowiec, uzyskał stypendium Rządu węgierskiego, i w październiku 1938 roku wyjechał na dalsze studia do Budapesztu. Zamieszkał w elitarnym Eötvös Collegium. Pod kierunkiem profesora Imre Lukinicha zbierał materiały archiwalne, dotyczące stosunków polsko-węgierskich w okresie Wiosny Ludów i powstania styczniowego.

W okresie drugiej wojny światowej odznaczył się wielką odwagą: i będąc kurierem tatrzańskim, wielokrotnie, nielegalnie przekraczał granicę polsko -węgierską, ryzykując życie. Po drugiej wojnie światowej był emisariuszem Rządu Rzeczypospolitej na uchodźctwie w Londynie, organizując ucieczki wielu osób z Polski.

W okresie komunizmu był represjonowany: przesiedział w więzieniu 8 lat. Władze PRL nieustannie utrudniały mu karierę naukową. Stopień profesora uzyskał dopiero po upadku komunizmu – tuż przed śmiercią – w 1993 roku.

Od drugiej połowy lat siedemdziesiątych Felczak systematycznie wyjeżdżał na Węgry. W grudniu 1979 roku, w mieszkaniu węgierskiego seminarzysty Wacława Felczaka – Istvána Kovácsa – po raz pierwszy odbyło się kilkunastoosobowe „seminarium", na którym Wacław Felczak przekazywał węgierskim przyjaciołom swoją wizję historii. Czerpiąc z polskich doświadczeń, również dzięki silnemu wpływowi Felczaka, zaczął kształtować się narodowo-demokratyczny nurt opozycji węgierskiej.

Jesienią 1987 roku Wacław Felczak, jako profesor wizytujący, został zaproszony z wykładami do Eötvös Collegium w Budapeszcie. Podczas spotkania na temat polskich doświadczeń walk o wolność, w jednym z klubów studenckich, młody prawnik, Viktor Orbán, poprosił go o radę w sprawie kierunków działania na Węgrzech. Usłyszał: „Załóżcie partię polityczną. Prawdopodobnie zamkną was za to, ale wszystko wskazuje na to, że nie będziecie musieli długo siedzieć". W marcu 1988 roku, Viktor Orbán wraz z kolegami powołał jedną z najważniejszych węgierskich partii opozycyjnych Związek Młodych Demokratów Fidesz, a Wacław Felczak stał się jego honorowym członkiem.

Był orędownikiem pojednania, zbliżenia i współpracy w Europie Środkowej. Marzył, aby doszło do zgody Węgrów ze Słowakami i Rumunami, a Polaków – z Ukraińcami i Litwinami.

Na pogrzebie hołd zmarłemu oddawali nie tylko Polacy, ale także węgierscy dyplomaci, z ambasadorem Ákosem Engelmayerem na czele: odczytano listy pożegnalne, między innymi od prezydenta Republiki Węgierskiej, Árpáda Göncza, węgierskiego ministra spraw zagranicznych, Gézy Jeszenszkyego i przewodniczącego Światowego Związku Węgrów, Sándora Csoóri.

Jego *Historię Węgier*, wydaną w 1966 roku (powtórnie w 1983 roku), profesor Endre Kovács ocenił jako najlepszą syntezę dziejów Węgier, napisaną przez zagranicznego historyka – napisaną „sercem węgierskim, a duszą słowiańską".

Jego imieniem nazwano dwie bliźniacze instytucje państwowe: Fundusz im. Wacława Felczaka w Budapeszcie (utworzony w 2017 roku) oraz Instytut Przyjaźni Polsko-Węgierskiej im. Wacława Felczaka w Warszawie (utworzony w 2018 roku).

Szerző: KRÓL MARIA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

WACŁAW FELCZAK – A LENGYEL-MAGYAR KAPCSOLATOK PÁRTFOGÓJA

Wacław Felczak (1916-1993) – lengyel történész, egyetemi tanár, a közép-európai, különösen a magyar és a délszláv témák szakértője. Hazafias családban nevelkedett, anyai felmenői között voltak az 1830-as novemberi és az 1863-as januári felkelésben résztvevők is.

Toruń városában érettségizett 1934-ben, tanulmányait a poznani egyetemen folytatta történelem szakon. Egyik egyetemi tanára ajánlására kezdett el magyarul tanulni, aminek hatására egyre jobban elmélyedt a lengyel-magyar kapcsolatok történetében. Ez az érdeklődése meghatározta egész életének munkásságát. Az egyetemen megalapította a diákok Magyar Barát Körét. Első ízben 1936 augusztusában utazott Magyarországra, ahol nyári egyetemen hallgatott előadásokat a magyar nyelvről és kultúráról.

Lengyelországi tanulmányai befejezése után jó nyelvtudásának köszönhetően magyar ösztöndíjat nyert és 1938 októberében Budapestre utazott továbbtanulni. Ebben támogatta a varsói Magyar Intézet vezetője, Divéky Adorján is. Budapesten a neves Eötvös Kollégiumban lakott. Tanulmányai mellett Lukinich Imre professzor irányításával gyűjtőmunkába kezdett az 1848-49-es magyar szabadságharc és az 1863-as lengyelországi januári felkelés lengyel-magyar kapcsolatainak témakörében.

A második világháború alatt a tátrai titkos futárszolgálat tagjaként többször is illegálisan átlépte a lengyel-magyar határt, életét kockáztatva ezzel. A világháború után Londonban szolgált a lengyel kormány küldöttjeként, ahol segített megszervezni sok lengyel emigrációját.

A kommunizmus idején a rendszer üldözte, 8 évet töltött börtönben és későbbi tudományos karrierjét is akadályozták. Az egyetemi tanári címet csak 1993-ban, a kommunizmus bukása után nyerte el, kevéssel a halála előtt.

Az 1970-es évektől rendszeresen járt Magyarországra, ahol szűk körű szemináriumokat tartott. Az itt előadott történelem szemlélete sok fiatal magyar diákra nagy hatással volt, itt ismerkedett meg többek között Kovács Istvánnal is. Felczak a lengyel példát bemutatva, meghatározó szerepet játszott a nemzeti-demokratikus ellenzék formálásában Magyarországon.

1987 őszén az Eötvös Kollégiumban a lengyel szabadságmozgalmakról tartott előadásán a fiatal Orbán Viktor is részt vett. Felczak ajánlotta, hogy alapítsanak pártot, akkor is, ha ellenállásba ütköznek, mert közel vannak a változások. 1988 márciusában Orbán Viktor és társai meg is alapították a Fiatal Demokraták Szövetségét, a Fideszt, aminek tiszteletbeli tagjává választották a lengyel professzort.

Wacław Felczak a közeledés, kiegyezés és összefogás szószólója volt Közép-Európában. Álma volt, hogy Magyarország megállapodásra jut Szlovákiával és Romániával, Lengyelország pedig közeledik Ukrajnához és Litvániához.

Temetésén a lengyel mellett a magyar állam képviselete is jelen volt, többek között Engelmayer Ákos varsói magyar nagykövet. Felolvasásra került Göncz Árpád magyar államfő, Jeszenszky Géza külügyminiszter és Csoóri Sándor költő búcsúlevele.

Felczak 1966-ban kiadott *Magyarország története* című könyvét, Kovács Endre történész a legjobb magyar történelmet feldolgozó külföldi munkának titulált, „magyar szívvel és szláv lélekkel" megírva. Magyarországon 2017-ben jött létre a *Wacław Felczak Alapítvány, Lengyelországban 2018-ban kezdte működését az I*nstytut Przyjaźni Polsko-Węgierskiej im. Wacława Felczaka.

Szerző: LAKATOS GYÖRGY

BARÁTSÁG A XX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉTŐL NAPJAINKIG – AUTÓSTOP ÉS ZARÁNDOKLATOK, KERESKEDELEM ÉS TURIZMUS

A lengyel-magyar történelem közös alakítása nemcsak a királyi házak vegyesházasságainak, a hadvezéreknek és közös hadi cselekményeknek köszönhető, de a társadalom minden rétege kivette belőle szerepét, a két nép barátsága igazi, hétköznapi találkozásokon alapul. A találkozások mozgatórugója eleinte a kereskedelem volt, később pedig az életszínvonal javulásával a kölcsönös turizmus.

A XX. század második felében a keleti szocialista blokkban helyet foglaló két ország hasonló gazdasági problémákkal küszködött. Az 1949-ben megalapult Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST) megszabta és alaposan lehatárolta országaink külkereskedelmi mozgásterét. A belföldi piacokat pedig az 1950-es évektől egyre inább a hiánygazdaság jellemezte, a boltokban a hétköznapi élet szükséges árucikkeiből kevesebb volt a keresletnél. A kisembereknek nem volt lehetőségük a gazdaság menetébe beleszólni, úgy kellett ügyeskedniük ahogy tudtak: a hazai piac hiányát egyéni külföldre utazással és spekulációval töltötték ki. A határátlépéseket, vízumkiadásokat a keleti blokkban korlátozták, de Lengyelország és Magyarország között a kor viszonyaihoz képest könnyen lehetett mozogni. Ennek köszönhetően jelentek meg azok a bevásárló turisták, akik a 60-as években főleg vonaton, autóbuszon, később a 70-es, 80-as években személyautóval ingáztak a két ország között. Azokat a háztartási és műszaki cikkeket árusították, amelyek a másik országban hiányt képeztek, hazafele menet pedig az otthoni hiánycikkeket vásárolták fel. A magyarországi vásártereket ekkoriban kezdték el KGST-piac, vagy lengyel piac néven emlegetni a köznyelvben, ami a rendszer és a piacok megszűnésével is sok magyar településen tovább él mint kifejezés. Az árucsere során a lengyelek bejárták és megismerték egész Magyarországot. A magyar piacozók főként Lengyelország

déli vidékein fordultak meg Krakkó, Nowy Targ, Nowy Sącz városaiban és környékükön. A piacosok egyben az első turisták is voltak, akik keresletük egy részét helyben elköltötték, felfedezve a regionális konyhát és helyi látnivalókat. A turizmust állami szinten is támogatták utazási irodák, de a 70-es évektől a legendás autóstoppos nemzedék volt az, akik igazi, élő bizonyítékát adták a lengyel-magyar barátságnak. Egész generáció utazott egymás hazájába ebben az időben autóstoppal, megismerve a másik nemzetet és kultúráját. Ebből az időszakból, a fiatalok csereberéjéből sok lengyel családnál máig megmaradt a magyar rock zenei előadók lemezeinek egész gyűjteménye, úgy mint az LGT, Omega, vagy Piramis együtteseké. A magyar fiatalokra akik részt tudtak venni lengyelországi zarándoklatokon, -például Częstochowában- nagy hatást tett a lengyelek nemzeti összetartásának ereje, mert a kommunista hatalom itt tágabb mozgásteret hagyott az egyháznak. A szervezett zarándokutak ma is a Magyarországról Lengyelországba irányuló turizmus jó részét teszik ki. Manapság a magyarok legnépszerűbb turisztikai célpontjai főleg a déli részeken Krakkó és környéke, Zakopane és a Tátra, Szent Kinga nyomán Ószandec városa, valamint a Pienini-hegység és a Dunajec folyó környéke. A lengyel turizmus Magyarországon elsősorban Budapestet, a borvidékeket és a fürdővárosokat célozza. A lengyel turisták kiemelkedően kedvelt városa Eger, Szeged, Balatonfüred és Hajdúszoboszló is.

Autor: GYÖRGY LAKATOS
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

PRZYJAŹŃ OD DRUGIEJ POŁOWY XX WIEKU DO DZIŚ: AUTOSTOPOWICZE I PIELGRZYMI, HANDEL I TURYSTYKA

Wspólną, polsko-węgierską historię kształtowały nie tylko mieszane małżeństwa rodów królewskich oraz wspólne przedsięwzięcia wojskowe dowódców armii. Wspólną historię tworzyli też zwykli ludzie. Przyjaźń dwóch narodów

oparta była na prawdziwych, codziennych relacjach. Początkowo napędzana była przez kontakty handlowe, następnie, wraz ze wzrostem stopy życiowej, przez turystykę.

W drugiej połowie XX wieku oba kraje, będące częścią socjalistycznego bloku wschodniego, borykały się z podobnymi problemami gospodarczymi. Utworzona w 1949 roku Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG) określiła i dokładnie wyznaczyła obszary handlu zagranicznego. Rynki wewnętrzne od 1950 roku cechowała raczej gospodarka niedoboru – podaż artykułów codziennego użytku w sklepach była mniejsza od popytu na nie. Zwykli ludzie nie mogli ingerować w bieg procesów gospodarczych, więc musieli kombinować w miarę swoich możliwości: braki rodzimego rynku uzupełniali, wyjeżdżając za granicę, oraz spekulując. Przekraczanie granic oraz wydawanie wiz w bloku wschodnim było znacząco ograniczone, ale między Polską i Węgrami można było poruszać się dość łatwo. Dzięki temu pojawiła się turystyka handlowa. Na przestrzeni kilku dekad handlujący w obu krajach turyści, korzystali z różnych środków transportu: w latach 60-tych były nimi pociągi; w latach 70-tych i 80-tych – autobusy; a nieco później – własne samochody osobowe. Sprzedawano artykuły gospodarstwa domowego, których brakowało w odwiedzanym kraju, a w drodze powrotnej kupowano towary, których brakowało w ojczyźnie. Targowiska na Węgrzech w tym czasie zaczęto nazywać potocznie targowiskami RWPG lub polskimi. Pomimo zmiany ustroju i zaniku samych targowisk zachowały one swoją nazwę do dziś. Przy okazji wymiany towarowej Polacy zwiedzili i poznali całe Węgry. Węgrzy, uprawiający handel, obracali się głównie w południowej części Polski: w Krakowie, Nowym Targu, Nowym Sączu i bliskiej okolicy. Handlarze byli jednocześnie pierwszymi turystami, którzy część zarobionych pieniędzy wydawali na miejscu, odkrywając na przykład kuchnię regionalną oraz lokalne atrakcje. Turystykę wspierało też państwo za pośrednictwem biur podróży. Prawdziwym dowodem przyjaźni polsko-węgierskiej, od lat 70-tych, było zjawisko „autostopu". W tym okresie całe pokolenia podróżowały autostopem, poznając wzajemnie kulturę swoich narodów. Z tych lat, w wyniku wymiany drobiazgów przez młodzież, w polskich domach do dzisiaj znaleźć można zbiory płyt węgierskich zespołów rockowych, jak na przykład LGT, Omega czy Piramis. Ogromny wpływ na węgierską młodzież, która mogła wziąć udział w pielgrzymkach do Polski (na przykład do Częstochowy), wywarła siła polskiej jedności narodowej, ponieważ władze komunistyczne tu pozostawiły Kościołowi katolickiemu większe pole

do działania. Zorganizowane pielgrzymki do dziś stanowią istotną część turystyki węgierskiej do Polski. Obecnie najpopularniejszym celem podróży Węgrów są, położone w Polsce Południowej, Kraków i okolice, Zakopane i Tatry, Stary Sącz (śladami Świętej Kingi) oraz Pieniny z Dunajcem i jego okolicą. Ruch turystyczny z Polski na Węgry skierowany jest głównie na Budapeszt, regiony winiarskie oraz uzdrowiska z wodami termalnymi. Chętnie odwiedzanymi przez Polaków miastami są: Eger, Szeged, Balatonfüred i Hajdúszoboszló.

Szerző: LAKATOS GYÖRGY

HUNGARIKUM LENGYELORSZÁGBAN

Magyarország Európában és a nagyvilágban kicsiny országnak számít, de a magyarság nagyságát mindenkor azok a sajátosságok, hagyományok, vívmányok, szellemi értékek adták, amelyek egyedülállóak és világhírűek. Az évszázados hagyományokon alapuló nemzeti értékek hivatalos megnevezésére 2012. áprilisában a magyar Országgyűlés törvényben is alkotott saját megnevezést: Hungarikum. A szó jelentése a magyar különlegesség, vagy egyedülállóan magyar, a latin *Hungaria* (Magyarország) és az *unikum* (egyedülálló ritkaság) szavak összevonásával keletkezett. A 2012. évi XXX. törvény így fogalmaz: *„gyűjtőfogalom, amely egységes osztályozási, besorolási és nyilvántartási rendszerben olyan megkülönböztetésre, kiemelésre méltó értéket jelöl, amely a magyarságra jellemző tulajdonságával, egyediségével, különlegességével és minőségével a magyarság csúcsteljesítménye"*. Hungarikumok közé tartozik csak pár példát említve a magyar szürkemarha, a szegedi fűszerpaprika örlemény, a Tokaji történelmi borvidék kultúrája, Neumann János informatikai életműve, vagy a Kodály-módszer. A hungarikumok hivatalos listáján mintegy 70 tétel található, ezen túl számos olyan érték létezik még, amelyek a köztudatban mint hungarikum váltak fogalommá, közülük az egyik a szellemi hungarikumként emlegetett Pető-módszer. Névadó atyja Pető András orvos, polihisztor volt, aki az 1950-es, 60-as években létrehozta a konduktív pedagógiát, a központi idegrendszeri sérültek fejlesztésére, nevelésére alkalmazott egységes szemléletű módszert.

Budapesten a Pető Intézetben képezik a módszer szakembereit, a konduktorokat. A Pető-módszer filozófiája, szemlélete a világ számos országába eljutott és sikert aratott a konduktorok révén, öregbítve a magyarok jó hírnevét. A Pető Intézet nemzetközi kapcsolatai az elmúlt 60 év alatt az egész világra kiterjedtek, Európától elkezdve a Közel-Keleten, Hong Kongon, Japánon át az USA-ig sok intézet jött létre, melyet a magyar módszer inspirált.

1984-ben a Pető Intézetben megtartott nemzetközi neurorehabilitációs kongresszuson lengyel delegáció is részt vett, akik hazatérve a varsói gyermek klinikán tettek kísérletet egy konduktív pedagógiai szemléletű részleg megnyitására. Varsóban több intézmény is csatlakozott a kezdeményezéshez. Lengyelországban ma a Pető-módszert elsősorban a Lépésről lépésre egyesület képviseli Zamość városában. Zofia Kułakowska lengyel származású brüsszeli neurológus –aki ismerte a Pető-módszert- ajánlotta az 1990-ben alakuló egyesület figyelmébe a konduktív pedagógiát. Kezdetekben a zamosci intézet, Brüsszelben a 'La Familie' iskolájában és az angliai Percy Hedley alapítványnál ismerkedett a szemlélettel, de a tényleges közös munkára a Pető Intézettel még várni kellett, mígnem 2017. július 12-én közös megállapodás született a két intézmény között. Ennek köszönhetően a lengyel-magyar kapcsolat virágzásnak indult, diákok csere üdültetése, dolgozók tanulmányi látogatása zajlik. Az évente többszöri személyes találkozó, illetve közös pályázatok révén mindkét intézményben növekedett a másik ország kultúrájának, történelmének ismerete, élővé és kézzelfoghatóvá vált a lengyel-magyar barátság, mind a nevelt fiatalok, mind a felnőtt dolgozók körében. A közös munka eredménye ez a kiadvány is, amelyet az olvasó kezében tart.

A lengyelek a hungarikumokon keresztül jobban megérthetik a magyar gondolkodást, hogy mire is büszkék a magyarok és mit tartanak sajátnak és legértékesebbnek. A magyarok pedig Lengyelországban, a zamosci Lépésről lépésre egyesület intézetében járva csodálkozhatnak rá, hogy egy unikális magyar gondolat milyen csodákra képes.

Autor: GYÖRGY LAKATOS
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

„HUNGARICUM" W POLSCE

Węgry, w skali europejskiej i światowej, uchodzą za małe państwo, ale wielkość „węgierskości" tworzyły zawsze wyjątkowe i znane na całym świecie osobowości, tradycje, osiągnięcia oraz wartości niematerialne. Parlament węgierski w 2012 roku wartościom narodowym, opartym na wielowiekowych tradycjach, na mocy ustawy nadał nazwę: „Hungaricum". Znaczeniem słowa jest coś wyjątkowego, unikatowego i węgierskiego zarazem. Wyrażenie powstało w wyniku połączenia dwóch łacińskich wyrazów: Hungaria (Węgry) i unicum (wyjątkowa rzadkość). Ustawa nr XXX z 2012 roku określa je tak: *„pojęcie zbiorowe, które w jednolitym systemie oceny, klasyfikacji i rejestracji oznacza taką wyróżniającą się wartość, która dzięki swoim charakterystycznym węgierskim cechom, wyjątkowości, szczególnym cechom i jakości, jest szczytowym osiągnięciem Węgrów"*. „Hungaricum" jest między innymi: bydło węgierskie szare, papryka mielona z Szegedu, kultura historycznego regionu Tokaju, dzieło życia w zakresie informatyki Jánosa Neumanna, a także metoda edukacji muzycznej Kodálya. Na oficjalnej liście „hungaricum" znajduje się około 70 pozycji. Ponadto istnieje wiele wartości powszechnie uznawanych za nie, jak chociażby metoda Pető, określana jako jedna z niematerialnych wartości. András Pető, lekarz i człowiek renesansu, jest twórcą powstałego w latach 1950-1960 Kierowanego Nauczania, stosowanego w rehabilitowaniu pacjentów z upośledzeniami ruchowymi o podłożu związanym z uszkodzeniami centralnego układu nerwowego. Konduktorów, czyli specjalistów terapeutów, kształcą w Budapeszcie w Instytucie Pető. Filozofia i podejście metody Pető, za pośrednictwem konduktorów-terapeutów, rozpowszechniły się i odniosły sukces w wielu krajach całego świata. Kontakty Instytutu Pető w minionych 60-ciu latach rozprzestrzeniły się na cały świat, od Europy po Bliski Wschód, Hong-Kong, Japonię i USA. Powstało też wiele instytutów inspirowanych tą węgierską metodą.

W 1984 roku w międzynarodowym kongresie neurorehabilitacji w Instytucie Pető udział wzięła również polska delegacja, która po powrocie do domu podjęła próbę utworzenia w warszawskiej klinice dziecięcej oddziału

stosującego Kierowane Nauczanie. W Warszawie do tej inicjatywy przyłączyło się wiele instytucji. W Polsce metodę Pető reprezentuje przede wszystkim Stowarzyszenie „Krok za krokiem" w Zamościu, założone w 1990 roku. Kierowane Nauczanie poleciła zamojskiemu Stowarzyszeniu znająca metodę, Zofia Kułakowska – neurolog polskiego pochodzenia, działająca w Brukseli. Początkowo zamojskie Stowarzyszenie z metodą zapoznawało się w szkole 'La Familie' w Brukseli oraz dzięki angielskiej fundacji Percy Hedley z Newcastle. Jednak na faktyczną współpracę z Instytutem Pető trzeba było jeszcze poczekać. Umowę o współpracy instytucje zawarły 12 lipca 2017 roku. W rezultacie relacje polsko-węgierskie zaczęły rozkwitać, odbywa się wymiana wakacyjna uczniów oraz wyjazdy studyjne pracowników. Dzięki wielokrotnym wizytom w ciągu roku i wspólnym projektom, obie instytucje mogą pogłębiać wzajemnie wiedzę o kulturze i historii drugiego narodu, a przyjaźń polsko-węgierska ożywiła się i stała się namacalna zarówno dla młodzieży, jak i pracowników. Owocem wspólnej pracy jest niniejsze wydawnictwo, które oddajemy w ręce czytelników.

Dzięki „hungaricum" Polacy mogą lepiej rozumieć węgierskie myślenie; pojąć, z czego Węgrzy są dumni, i co uważają za własne i najcenniejsze. Węgrzy natomiast, podczas każdej wizyty w zamojskim Stowarzyszeniu „Krok za krokiem", mogą podziwiać cuda, jakie dzieją się za przyczyną myśli węgierskiej.

Szerző: LAKATOS GYÖRGY

POLONIA – LENGYEL NEMZETISÉG MAGYARORSZÁGON

A mai Magyarországon becslések szerint 10-12 ezer fős lengyel kolónia él, akik lengyel nemzetiségűnek, vagy közvetlen felmenőktől lengyel származásúnak tartják magukat. Az évezredes közös történelem során több hullámban települtek le lengyelek Magyarországon, három fő okból: politikai, gazdasági, vagy személyes okokból.

Politikai emigráció a lengyel történelem során többször is nagy számban zajlott. A 18. század végén Lengyelország felosztásakor, az 1830-as novemberi, vagy az 1863-as januári felkelések leverésekor, lengyelek ezrei kényszerültek

önkéntes száműzetésbe külföldre, leggyakrabban a közeli és baráti Magyarországot választva. 1939-ben a német és orosz megszállás elől százezres menekült tömeg érkezett Lengyelországból az akkor frissen visszaállított történelmi lengyel-magyar határon keresztül, amelyet a magyar kormány megnyitott a lengyelek előtt. A lengyel hadsereg tagjai és civilek menekülttáborokban vészelték át a második világháborút több magyar településen. Ebből az időszakból is voltak jelentős számban olyanok, akik a háború után Magyarországon maradtak és letelepültek.

Gazdasági okokból főként a 19. század végén, a 20. század elején vándoroltak be jelentős számban lengyelek Galícia területéről. Munkát keresve, jobb megélhetésért leginkább Budapesten és környékén települtek le, a legjelentősebb kolóniák Kőbánya városrészben és környékén alakultak ki. A legtöbb bevándorló az ottani kőfejtőben, téglagyárban és egyéb üzemekben helyezkedett el, számuk a századforduló környékén ezres nagyságrendűre nőtt.

Személyes, családi okokból is gyarapodik a lengyel népesség a vegyes házasságok révén. A 20. század második felében, a kommunizmus évtizedeiben egész generációnyi fiatal lengyel-magyar pár kötött házasságot, az akkori viszonyoknak köszönhetően. A keleti szocialista blokkban ugyanis Lengyelország és Magyarország között élénk volt a kereskedelem és a turizmus, így sok fiatal lengyel maradt hazánkban és alapított családot. Lengyel-magyar házasságokkal napjainkig gyakran lehet találkozni mindkét országban.

Ezen felsorolt okoknál fogva létrejött a lengyel nemzeti kisebbség Magyarországon, amelyet törvényileg is meghatároznak és elismernek. Budapest 15 kerületében és 26 egyéb magyarországi településen vannak lengyel önkormányzatok, ezen túl létezik az Országos Lengyel Önkormányzat, amelyek együttesen a Magyarországon letelepült lengyelek érdekeit képviselik. A több mint 100 éve legmeghatározóbb kolóniát a Kőbánya városrésznek, Budapest 10. kerületének és környékének lengyel nemzetiségű lakossága adja. Itt a 19-20. század fordulóján lengyel katolikus egyházközség alakult, 1908-tól állandó lengyel lelkipásztori szolgálat indult, majd 1925-ben megkezdődött a lengyel templom építése, amelyet Lengyelország érsek prímása, August Hlond 1930-ban szentelt fel. A budapesti lengyel plébánia egyben nemzetiségi kulturális központ is, ahol sok közösségi programot szerveznek.

Számos intézmény és szervezet szolgálja a magyarországi lengyelek érdekeit, úgymint az immár 80 éves budapesti Lengyel Intézet, 2004-óta a Lengyel

Nemzetiségi Nyelvoktató Iskola, valamint több kulturális és történelmi egyesület. Érdekesség még, hogy Magyarországon több település nevében szerepel a lengyel kifejezés: Újlengyel, Lengyeltóti, Lengyel, Nagylengyel.

Autor: GYÖRGY LAKATOS
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

POLONIA – POLSKA MNIEJSZOŚĆ NARODOWA NA WĘGRZECH

Według szacunków na terenie dzisiejszych Węgier żyje około 10-12 tysięcy Polaków posiadających narodowość polską, lub poprzez bezpośrednich wstępnych posiadających polskie pochodzenie. Polacy, na przestrzeni wspólnej, tysiącletniej historii, osiedlali się na Węgrzech falami, z trzech głównych powodów: politycznego, gospodarczego lub osobistego.

Emigracja polityczna o dużej skali miała miejsce wielokrotnie w polskiej historii. Z końcem XVIII wieku, w wyniku rozbiorów Polski oraz klęski powstań, listopadowego (w 1830/1831 roku) i styczniowego (w 1863 roku) tysiące Polaków zmuszonych było udać się na dobrowolne wygnanie za granicę. Wybierano najczęściej pobliskie i przyjaźnie usposobione Węgry. Niemal sto tysięcy polskich uchodźców,uciekających przed okupacją niemiecką i rosyjską, przekroczyło granicę polsko-węgierską, świeżo przywróconą i otwartą dla Polaków przez rząd węgierski w 1939 roku. Członkowie Armii Polskiej oraz ludność cywilna mogła przetrwać drugą wojnę światową w obozach dla uchodźców, założonych w różnych węgierskich miejscowościach. Po wojnie, z tych grup, pozostała i osiedliła się na terenie Węgier, pokaźna liczba osób.

Pod koniec XIX i na początku XX wieku z terenów Galicji, znacząca ilość ludzi przywędrowała na Węgry z przyczyn gospodarczych. W poszukiwaniu pracy i lepszych warunków życia osiedlali się głównie w okolicach Budapesztu, a najliczniejsza kolonia powstała w dzielnicy Kőbánya i jej okolicach. Znaczna część imigrantów znalazła zatrudnienie w kamieniołomach, cegielniach lub innych zakładach pracy. Na przełomie wieków liczba imigrantów liczona była w tysiącach.

Ilość ludności polskiej wzrastała również z przyczyn osobistych – na drodze zawierania mieszanych małżeństw. W dobie komunizmu, w drugiej połowie XX wieku, ówczesne okoliczności sprzyjały zawieraniu związków małżeńskich, czego efektem było całe pokolenie młodych par polsko-węgierskich. We wschodnim bloku socjalistycznym kontakty handlowe i turystyczne między Polską a Węgrami były bardzo silne, w związku z czym wiele młodych Polek i Polaków pozostało na Węgrzech, zakładając rodziny. Do dziś w obu krajach pozostaje wiele małżeństw polsko-węgierskich.

Z powodów opisanych powyżej powstała na Węgrzech prawnie zdefiniowana i uznana narodowa mniejszość polska. W XV dzielnicy Budapesztu oraz w 26 innych węgierskich miejscowościach istnieją polskie samorządy. Na Węgrzech funkcjonuje też Ogólnokrajowy Samorząd Polski, reprezentujący interesy Polaków, mieszkających na terenie Węgier. Od ponad 100 lat, ludność narodowości polskiej, zamieszkująca XV dzielnicę Budapesztu – Kőbánya oraz jej okolice tworzy tu najliczniejszą kolonię. W tym też miejscu, na przełomie XIX i XX wieku, powstała polska parafia rzymsko-katolicka, a w 1925 roku rozpoczęto budowę polskiego kościoła, konsekrowanego przez Prymasa Polski Augusta Hlonda w 1930 roku. Budapeszteńska, polska parafia stanowi jednocześnie centrum kultury mniejszości narodowej, gdzie organizowane są programy wspólnotowe.

Interesy węgierskiej Polonii reprezentują liczne instytucje i organizacje, takie jak, obchodzący swoje 80-lecie, Instytut Kultury Polskiej, działająca od 2004 roku, Szkoła Polska, oraz wiele kulturalnych i historycznych stowarzyszeń. Ciekawostką jest, że wiele miejscowości na Węgrzech w swojej nazwie posiada wyrażenie „polski": Újlengyel [Nowy Polski], Lengyeltóti [Polsko-Słowacki], Lengyel [Polski], Nagylengyel [Wielki Polski].

Autor: MARIA KRÓL

EKSPRES WARSZAWA-BUDAPESZT-WARSZAWA. POLSKA I WĘGRY PO 1989 ROKU

Na przestrzeni lat w historii obu narodów zdarzało się, że pewne wydarzenia następowały w jednym kraju zapoczątkowane wcześniejszymi wydarzeniami kraju „bratanków", lub wręcz odbywały się synchronicznie. Najwyraźniej było to widoczne w latach 1989/1990, gdy w obu krajach doszło do transformacji ustrojowej o podobnym charakterze – „negocjowanej rewolucji" – przy polskim Okrągłym Stole i węgierskim tzw. Trójkątnym Stole. Najpierw w Polsce powstał pierwszy, po II wojnie światowej, rząd z niekomunistycznym premierem, Tadeuszem Mazowieckim. Rok później, na Węgrzech władzę objął József Antall, wywodzący się z obozu antykomunistycznego.

15 lutego 1991 roku, w Wyszehradzie, przedstawiciele Polski, Czechosłowacji i Węgier podpisali porozumienie o stworzeniu Trójkąta Wyszehradzkiego (obecnie Grupa V4), celem którego była integracja ze strukturami zachodnio-europejskimi.

W 1993 roku, cztery lata po upadku komunizmu w Polsce, w kolejnych wyborach parlamentarnych sympatia wyborców, jak wahadło, dokonała radykalnego zwrotu z prawa na lewo, i do władzy powróciły elity starego systemu pod nową nazwą socjaldemokratów. Rok później ten sam scenariusz powtórzył się na Węgrzech, gdzie rządy objęła Węgierska Partia Socjalistyczna, następczyni swej komunistycznej poprzedniczki.

W 1997 roku w Polsce lewica poniosła klęskę, rok później to samo stało się na Węgrzech, i powstał pierwszy rząd Wiktora Orbána.

W 1999 roku trzy państwa z Grupy V4 zostały przyjęte do NATO.

W 2001 roku znów w Polsce postkomuniści wrócili do władzy, a po roku na Węgrzech wydarzyło się dokładnie to samo. Komentatorzy polityczni całkowicie uwierzyli w regularność zjawiska zwanego „Ekspresem z Warszawy".

W 2004 roku państwa Grupy V4 zostały przyjęte do Unii Europejskiej.

W 2005 roku w Polsce zwyciężyły ugrupowania postsolidarnościowe (Prawo i Sprawiedliwość oraz Platforma Obywatelska) i wszyscy byli bardzo zaskoczeni, gdy w 2006 roku socjaliści na Węgrzech utrzymali się przy władzy drugą kadencję, aby ostatecznie ponieść klęskę w 2010 roku. To był ostateczny upadek komunizmu w obu krajach.

W 2010 roku na Węgrzech, po 8 latach w opozycji i po zdecydowanym zwycięstwie zaczął rządzić Fidesz z Wiktorem Orbánem. Podobnie partia Jarosława Kaczyńskiego (PiS) znajdowała się przez dwie kadencje w opozycji. W 2011 roku Jarosław Kaczyński, będąc z PiS-em w opozycji, powiedział: „*Przyjdzie taki dzień, kiedy będziemy mieli w Warszawie Budapeszt*".

W 2014 roku Wiktor Orbán wygrał kolejne wybory. Tym razem „Ekspres z Budapesztu" dojechał po roku znów do Warszawy i zwycięstwo zarówno w wyborach prezydenckich, jak i parlamentarnych odniosło Prawo i Sprawiedliwość z opcją samodzielnego rządzenia, podobnie jak Fidesz.

Od 2015 roku rządy Fideszu i PiS-u zaczęły intensywniej zacieśniać relacje między Budapesztem a Warszawą.

W 2018 roku wybory parlamentarne do Zgromadzenia Narodowego na Węgrzech wygrała koalicja „Fidesz – KDNP". Wiktor Orbán rozpoczął kolejną, trzecią kadencję swych rządów.

W 2019 roku wybory do Parlamentu Europejskiego zdecydowanie wygrał w Polsce PiS (45,38% wyborców), a na Węgrzech Fidesz-KDNP (52,1 %wyborców). W 2019 roku w Polsce po raz kolejny wybory parlamentarne wygrał PiS.

Premier Węgier uważa, że istnieje w Europie alternatywa dla liberalnej demokracji, a nazywa się ona chrześcijańską demokracją. Wzywa do zastąpienia elity liberalnej rządzącej w Europie elitą chrześcijańsko-demokratyczną. Po kryzysie emigracyjnym, niemożność poradzenia sobie z dwoma wielkimi lękami mieszkańców Europy: zalewem emigrantów oraz islamem, radykalnie zmienia scenę polityczną w poszczególnych krajach. Ponadto brexit poważnie poddał w wątpliwość wartość członkostwa w Unii Europejskiej.

Aktualnie Węgry i Polskę zbliżają do siebie podobne poglądy polityczne, między innymi brak zgody na federalny model Unii Europejskiej, ochrona chrześcijańskiej tradycji czy projekt Trójmorza – sojuszu państw Europy Środkowej.

W tej sytuacji władze obu krajów, widząc potrzebę zacieśnienia współpracy kulturalnej, edukacyjnej, naukowej oraz wymiany młodzieży, powołały do życia dwie bliźniacze instytucje, które mają wspierać realizację tych zadań. W 2017 roku powstał na Węgrzech Fundusz im. Wacława Felczaka, a w 2018 roku w Polsce – Instytut Przyjaźni Polsko-Węgierskiej im. Wacława Felczaka.

I tak oto, polski profesor, Wacław Felczak, „duchowy ojciec-założyciel" Fideszu (jak mówi o nim Orbán), stał się patronem szerszego projektu geopolitycznego z Węgrami i Polską w roli głównej.

Szerző: KRÓL MARIA
Fordítás: LAKATOS GYÖRGY

VARSÓ-BUDAPEST EXPRESSZ LENGYELORSZÁG ÉS MAGYARORSZÁG 1989 UTÁN

A két ország történelmében gyakran fordult elő, hogy bizonyos események, amelyek az egyiknél változásokat hoztak, a másiknál is elindították a változások folyamatát, vagyis szoros kölcsönhatásban éltünk az évszázadok alatt. Az 1989-1990-es évek változásai is ezt a képet mutatták, amikor a két ország rendszerváltása nagyon hasonlóan zajlott az ellenzéki kerekasztalok körül. A felbomló szocialista blokk első nem kommunista miniszterelnöke a lengyel Tadeusz Mazowiecki volt, őt követte egy évvel később Antall József magyar miniszterelnök.

1991. február 15-én Lengyelország, Magyarország és Csehszlovákia megalakította a Visegrádi csoportot, ami Csehország és Szlovákia szétválásával a Visegrádi Négyekre bővült (V4). A csoport megalakulásának célja Kelet-Közép-Európa integrációja volt.

Lengyelországban az 1993. évi választásokon, négy évvel a kommunizmus bukása után a szavazók többsége radikális változtatással ismét baloldali kormányt választott, amelyet a régi rendszer elitje vezetett szociáldemokrata név

alatt. Egy évre rá ugyanez a forgatókönyv ismétlődött meg Magyarországon, amikor a Magyar Szocialista Párt vette át a kormányzást.

1997-ben a lengyel baloldal elvesztette a kormányhatalmat, egy évvel később Magyarországon is ez történt, megalakult az első Orbán-kormány.

1999-ben a Visegrádi Négyek csoportjának három tagja együtt kapott felvételt a NATO-ba.

A 2001-es lengyelországi választásokon a posztkommunisták kerültek ismét hatalomra, a rákövetkező évben a magyarországi választásokon is így történt. Politikai megfigyelők ezt a jelenséget, ami az oda-vissza kölcsönhatást mutatja, „*Varsói expressz*" néven emlegetik.

2004-ben a V4 csoport tagországai egyszerre léptek be az Európai Unióba.

Amikor 2005-ben Lengyelországban a Szolidaritás utódai a Prawo i Sprawiedliwość (PiS) és Polgári Platform győztek a választásokon, mindenki automatikusan várta a magyar választások hasonló eredményét. Meglepetésre szolgált a 2006-os magyar választás, amikor a szocialisták megtartották hatalmukat a következő, a 2010-es választásokig. Abban az évben 8 évi ellenzéki helyzet után a Fidesz Orbán Viktorral az élén alakított kormányt. A két ország között párhuzamosan futó politikai változásokat jól jellemzi Jarosław Kaczyński a PiS elnökének kijelentése: „*Eljön a nap amikor Varsóban Budapest lesz.*"

Amikor 2014-ben Orbán Viktor másodjára is győzött a választásokon és a lengyel PiS is megszerezte a többségi szavazatokat, elemzők azt mondták, hogy a „*Budapest expressz*" ment ezúttal Varsóba.

2015-től a Fidesz magyar kormánypárt és a PiS lengyel kormánypárt szoros együttműködést folytat.

2018-ban az országgyűlési választásokat a Fidesz-KDNP koalíciója nyerte meg. Orbán Viktor harmadjára kezdte meg kormányzását.

2019-ben az európai parlamenti választásokat Lengyelországban a PiS nyerte meg (45,38% szavazattal), Magyarországon pedig a Fidesz-KDNP (52,1 % szavazattal). A 2019-es parlamenti választásokat Lengyelországban ismét a PiS nyerte meg.

Orbán Viktor szerint létezik a mai Európát irányító liberális demokrácia alternatívája: a keresztény demokrácia. Az emigrációs kérdések és a brexit változást

hozó korszaka megingatta az európai értékrendet és krízishez vezet, amire válasz lehet a közép-európai integráció. Az összefonódást segítendő jött létre Lengyelországban 2017-ben, majd Magyarországon 2018-ban Wacław Felczak nevével fémjelzett intézmény. A hajdani professzor, aki a Fidesz megalakulását is megihlette, így vált egy szélesebb geopolitikai projekt jelképévé.

Szerző: LAKATOS GYÖRGY

MÁRCIUS 23-A A LENGYEL-MAGYAR BARÁTSÁG ÜNNEPNAPJA

Egy évezred története során a lengyel és magyar állam összefonódása és a hétköznapi emberek közfelfogása is azt mutatja, hogy élő közösségben vagyunk, amely közösségnek múltja, jelene és jövője van. Az ezredfordulóra megérett a lengyel-magyar barátság ünnepnapjának gondolata. A kalendáriumi megjelenésének első lépcsőfoka volt a 2006. március 24-i győri államfői találkozó. Lech Kaczyński és Sólyom László ekkor nyilatkozatot írtak alá, amelyben előterjesztették közös igényüket az ünnepnap megalapítására. Győrben a találkozón felavatták az első lengyel-magyar barátságnak emléket állító szobrot, amely két egymásba fonódó tölgyet ábrázol. Az emlékmű felirata Stanisław Worcell lengyel író idézete:

„Magyarország és Lengyelország két örök életű tölgy, amelyek külön törzset növesztettek, de gyökereik a föld alatt messze futnak, összekapcsolódtak és láthatatlanul egybefonódtak."

A következő lépés volt, amikor 2007. március 12-én a magyar Országgyűlés egyhangúlag elfogadta azt a határozatot, amely március 23-át ünnepnapnak, a magyar-lengyel barátság napjának nyilvánítja. Ehhez hasonlóan a lengyel Szejm négy napra rá, március 16-án egyöntetűen megszavazta a határozatot. Az ünnepet felváltva rendezi meg az egyik ország egy városa, a páratlan években Lengyelországban, a páros években Magyarországon.

2019-ig a következő városok voltak az ünnep házigazdái: Przemyśl 2017., Debrecen 2018., Krosno 2009., Budapest III. Kerület (Óbuda-Békásmegyer) 2010., Poznań 2011., Ópusztaszer 2012., Tarnów 2013., Eger 2014., Katowice 2015., Budapest 2016., Piotrków Trybunalski 2017., Veszprém 2018., Kielce 2019.

Az ünnepnap állandó motívuma, hogy a két országot képviselő vezetők, többnyire az államfők formális találkozójának ad otthont. A magyar államfők, akik részt vettek az ünnepen 2007-2019 között sorban Sólyom László, Schmitt Pál és Áder János voltak. A lengyel államfők Lech Kaczyński, Bronislaw Komorowski és Andrzej Duda voltak. A protokolláris találkozókon túl, az államfők a fogadó városban és környékén meglátogatják a lengyel-magyar történelem közös vonatkozású emlékhelyeit, koszorúzással tisztelegnek háborús hősök, felkelő szabadságharcosok, írók, költők, zeneszerzők emlékének, akik munkájukkal vagy életüket áldozva gazdagították a lengyel-magyar barátságot. A barátság napján a házigazdák színes programokkal mutatják be a két ország kulturális életét, kiállításokat, filmbemutatókat, színházi előadásokat, népzenei- és táncbemutatókat, barátságos sportmeccseket rendeznek. Minden évben, minden helyszínen valamilyen kézzelfogható, örök lenyomata is marad a két ország találkozójának. Erre jó példa a 2015-ben Katowicében átadott emlékmű, amely Henryk Sławik és idősebb Antall József barátságának és közös történelmi tetteinek állít emléket. Az ő közös munkásságuk kiemelkedő példa a két nép mindenkori szoros kötelékének. Az itt elhangzott államfői beszédek egy-egy idézete:

Mi, lengyelek és magyarok jobbá tudjuk tenni egymást. Jobbá tesz minket a két nép barátsága, egymás iránti mély rokonszenve, mindaz, ami közöttünk évszázadok óta erős köteléket jelent" (Áder János, Magyarország államfője, 2015.)

„Van okunk a hálára, van okunk egymásnak köszönetet mondani, van mire büszkének lennünk a kölcsönös kapcsolatokban. Ez felelősséget jelent a jelen és a jövő számára" (Bronislaw Komorowski, Lengyelország államfője, 2015.)

Autor: GYÖRGY LAKATOS
Tłumacz: JOANNA BUCZULSKA

23 MARCA – DNIEM PRZYJAŹNI POLSKO-WĘGIERSKIEJ

Na przestrzeni tysiącletniej historii bliskie relacje polsko-węgierskie oraz wyznawane przez zwykłych ludzi wspólne wartości dowodzą, że jesteśmy żywą wspólnotą posiadającą przeszłość, teraźniejszość i przyszłość. Po upływie tysiąca lat dojrzała myśl o ustanowieniu dnia przyjaźni polsko-węgierskiej. Pierwszym krokiem do pojawienia się go w kalendarzu było spotkanie prezydentów, które odbyło się 24 marca 2006 roku. W tym dniu Lech Kaczyński i László Sólyom podpisali oświadczenie, w którym wyrazili wspólną wolę ustanowienia wspólnego święta. W Győr, w ramach spotkania, odsłonięto pierwszy pomnik poświęcony przyjaźni polsko-węgierskiej – dwa splatające się ze sobą dęby. Pod pomnikiem widnieją strofy Stanisława Worcella:

„Węgry i Polska dwa wiekuiste dęby, każdy z nich wystrzelił pniem osobnym i odrębnym, ich korzenie, szeroko rozłożone pod powierzchnią ziemi splątały się i zrastały niewidocznie."

Następnym krokiem było jednogłośne przyjęcie przez węgierski Parlament (12 marca 2007 roku) uchwały, zgodnie z którą dzień 23 marca ustanowiono dniem przyjaźni węgiersko-polskiej. Sejm polski, 16 marca 2007 roku, jednogłośnie przyjął podobną uchwałę. Uroczystości organizowane są naprzemiennie, w latach nieparzystych w miastach polskich, a w parzystych w miastach węgierskich.

Gospodarzami uroczystości do 2019 roku były poniższe miasta: Przemyśl 2017, Debreczyn 2018, Krosno 2009, Budapeszt III Dzielnica (Óbuda-Békásmegyer) 2010, Poznań 2011, Ópusztaszer 2012, Tarnów 2013, Eger 2014, Katowice 2015, Budapeszt 2016, Piotrków Trybunalski 2017, Veszprém 2018, Kielce 2019.

Stałym motywem tych uroczystości jest spotkanie przywódców reprezentujących oba kraje, w głównej mierze prezydentów. W latach 2007-2019 w uroczystościach brali udział kolejno następujący węgierscy prezydenci: László Sólyom, Pál Schmitt i János Áder. Ze strony polskiej byli to: Lech Kaczyński, Bronisław

Komorowski i Andrzej Duda. Oprócz spotkań protokolarnych, prezydenci miast, będących gospodarzami wydarzeń razem odwiedzają miejsca związane ze wspólną historią, składają wieńce dla uczczenia bohaterów wojennych, powstańców, pisarzy, poetów i kompozytorów, którzy swoją pracą i życiem ubogacali przyjaźń polsko-węgierską. W dzień przyjaźni gospodarze obu krajów prezentują życie kulturalne poprzez bogaty program artystyczny, wystawy, projekcje filmów, przedstawienia teatralne, występy zespołów regionalnych oraz organizując rozgrywki sportowe. Każdego roku, w miejscu uroczystych wydarzeń, pozostawiany jest namacalny, trwały ślad spotkania dwóch, zaprzyjaźnionych ze sobą krajów. Przykładem tego było odsłonięcie w 2015 roku w Katowicach, pomnika Henryka Sławika i Józsefa Antalla seniora, upamiętniającego ich przyjaźń i wspólne działania. Ich wspólne dzieło jest najlepszym przykładem bliskiej i trwałej więzi obu narodów. Oto cytaty z przemówień, wygłoszonych przez głowy państw:

„My, Polacy i Węgrzy, jesteśmy w stanie czynić siebie nawzajem lepszymi. Czyni nas lepszymi przyjaźń dwóch narodów, głębokie zrozumienie oraz wszystko to, co przez stulecia tworzyło mocną więź" . (János Áder, prezydent Węgier, 2015).

„Mamy powody do okazania wdzięczności, mamy powody by sobie wzajemnie podziękować, mamy powody do dumy z wzajemnych relacji. Oznacza to również odpowiedzialność za teraźniejszość i przyszłość ". (Bronisław Komorowski, prezydent Polski, 2015).

BIBLIOGRAFIA/FORRÁS:

P. Cebula, G. Górny, ***Węgierski łącznik,*** Wydawnictwo Fronda, Warszawa 2008

W. Felczak, ***Europa Centralis,*** Wydawnictwo Avalon, Kraków 2013

G. Górny, ***Węgry. Tysiąc lat samotności***, Wydawnictwo AA, Kraków 2018

Dwa wiekuiste dęby. Dzieje przyjaźni polsko-węgierskiej, red. R. A. Stańczyk, Wydawnictwo M, Kraków 2018

P. Raina, ***Kościół w PRL. Dokumenty. 1960 – 1974***, tom 2, Wydawnictwo W drodze, Poznań 1995

K. Siwiec, M. Czuma, ***Węgierska Małopolska,*** Wydawnictwo Pracownia na Pastwiskach, Cieszyn 2011

F. Stasik, ***Działalność Karola Kraitisira w czasie powstania listopadowego i na emigracji (1831-1842),*** „Przegląd historyczny" 1969, nr 60/1, s. 114-129

J. Tazbir, ***Atlas historyczny szkoła średnia do 1815 roku***, Wydawnictwo Demart, Warszawa 2004

prof. C. G.Kissa, wykład z cyklu „Polacy i Węgrzy. Historia-polityka-kultura" pt. *Węgrzy i Polacy – wspólny kod*, Zamek Królewski w Warszawie, 10 grudnia 2015

A. Dębska, *„Obywatele kraju znającego wagę i cenę wolności" piszą wiersze o węgierskim październiku*, „Napis. Pismo poświęcone literaturze okolicznościowej i użytkowej" 2001, tom 7, s. 539-543, bazhum.muzhp.pl

G. Górny, *Prorok z Wilna – film dokumentalny o Marianie Zdziechowskim* Polska 2007, http://pl.gloria.tv/?media=527846

„Życie na krawędzi" Film o przyjaźni Henryka Sławika i Józefa Antalla-seniora, cz.2, Lubaczów 2015, https://www.youtube.com/watch?v=kRQ_5wNpdXg

http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Historia_i_Polityka/Historia_i_Polityka-r2015-t-n13_(20)/Historia_i_Polityka-r2015-t-n13_(20)-s201-205/Historia_i_Polityka-r2015-t-n13_(20)-s201-205.pdf, dostęp: 06.07.2019r.

https://budapeszt.msz.gov.pl/hu/ketoldalu_gyuttmukodes/minden_mas/tortenelem/lengyelorszag_tortenete/, dostęp: 07.07.2019r.

https://budapeszt.msz.gov.pl/pl/informacje_konsularne/sprawy_polonijne/, dostęp: 06.07.2019r.

https://kurier.plus/Waclaw-Felczak, dostęp: 27.05.2019r.

http://www.hungarikum.hu/hu/content/mik-azok-hungarikumok-0, dostęp: 08.07.2019r.

https://magyarnemzet.hu/archivum/kulfold-archivum/a-lengyel-magyar-baratsag-peldakent-all-mas-nemzetek-elott-3994821/, dostęp: 09.07.2019r.

http://www.magyazyn.pl/2349-2/, dostęp: 27.05.2019r.

https://www.niedziela.pl/artykul/47861/nd/Bohater-dwoch-narodow, dostęp: 27.05.2019r.

https://niezalezna.pl/77701-wegrzy-wpowstaniu-styczniowym, dostęp: 27.05.2019r.

https://sprawiedliwi.org.pl/pl/historie-pomocy/wiecej-o-henryku-slawiku, dostęp: 28.05.2019r.

http://www.parafiabudapeszt.pl/historiakosciola.html, dostęp: 06.07.2019r.

http://polinst.hu/intezet/kuldetes, dostęp: 08.07.2019r.

http://www.socialnetwork.hu/cikkek/sikKGSTpiac.pdf 08.07.2019r.

https://www.spdn.pl/Historia,a,9.html, dostęp: 09.07.2019r.

http://ujkor.hu/content/magyar-lengyel-kolcsonhatasok-az-1956-os-forradalom-idejen, dostęp:09.07.2019r.

http://ujkor.hu/content/lengyel-katolicizmus-es-partallam-wyszynski-biboros-az-ezredev-primasa, dostęp: 09.07.2019r.

https://web.archive.org/web/20100223184355/http://www.vigilia.hu/1999/2/9902sze.html#J19#J19, dostęp: 07.07.2019r.

https://www.rovart.com/hu/1956-hattere_1097, dostęp: 09.07.2019r.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Henryk__Sławik, dostęp: 28.05.2019r.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Sándor_Petőfi, dostęp: 27.05.2019r.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Wac%C5%82aw_Felczak, dostęp: 27.05.2019r.

KRÓTKO O NAS ...

RÓLUNK RÖVIDEN ...

STOWARZYSZENIE POMOCY DZIECIOM NIEPEŁNOSPRAWNYM „KROK ZA KROKIEM" W ZAMOŚCIU

Stowarzyszenie Pomocy Dzieciom Niepełnosprawnym „Krok za krokiem" w Zamościu jest organizacją pożytku publicznego, prowadzącą nieodpłatne wsparcie dla osób z niepełnosprawnością i ich rodzin. Stowarzyszenie działa już prawie 30 lat.

W swoich placówkach w Zamościu, Biłgoraju i Białobrzegach Stowarzyszenie udostępnia osobom z niepełnosprawnością: edukację przedszkolną i szkolną, wczesne wsparcie rozwoju dziecka, rehabilitację leczniczą, terapię zajęciową, środowiskowe wsparcie oraz opiekę wytchnieniową dla rodzin opiekujących się osobami z niepełnosprawnością. Zapewnia również codzienny, dostosowany do osób z niepełnosprawnością dowóz do swoich placówek oraz wspiera rodziny usługami asystenta osoby z niepełnosprawnością.

Każdego roku Stowarzyszenie organizuje letni wypoczynek dla osób z niepełnosprawnością na terenie swojego Parku Terapeutyczno-Rekreacyjnego w Bondyrzu.

Stowarzyszenie jest wydawcą około 30-tu publikacji z zakresu problematyki niepełnosprawności; jest także organizatorem licznych, ogólnopolskich i międzynarodowych szkoleń oraz konferencji.

Prowadzi rzecznictwo interesów osób z niepełnosprawnością oraz działania antydyskryminacyjne.

Stowarzyszenie pozyskiwało swoją wiedzę, pracując z osobami z niepełnosprawnością i korzystając z doświadczeń znanych i cenionych instytucji, m.in. z Belgii (*La Famille* w Brukseli) i Wielkiej Brytanii (*Percy Hedley Foundation* w Newcastle). Program usprawniania dzieci z mózgowym porażeniem Stowarzyszenie zbudowało na filozofii Kierowanego Nauczania autorstwa węgierskiego lekarza i nauczyciela, Andrása Pető. Od 2017 roku, na mocy porozumienia, zamojskie

stowarzyszenie intensywnie współpracuje z Instytutem Pető w Budapeszcie w zakresie rozpowszechniania Kierowanego Nauczania.

Stowarzyszenie udziela wsparcia wielu placówkom dla dzieci z niepełnosprawnością w Polsce i na Ukrainie.

lek. med. Maria Król
Przewodnicząca Stowarzyszenia Pomocy Dzieciom Niepełnosprawnym
„Krok za krokiem" w Zamościu

LÉPÉSRŐL LÉPÉSRE EGYESÜLET

A Lépésről lépésre Egyesület Zamość városában egy közhasznú szervezet, amely ingyenes támogatást nyújt a fogyatékkal élők és családjaik számára. Közel 30 éve aktív.

Az egyesület több intézménye Zamość, Biłgoraj és Białobrzegi városában egyszerre látja el a fogyatékossággal élők minden korosztályát: csecsemők korai fejlesztését, gyermekek óvodai és iskolai oktatását nyújtja, továbbá terápiás rehabilitációt, foglalkozás terápiát folytat és gondoskodik a fogyatékossággal élő gyermekek szüleinek a kikapcsolódásáról és tehermentesítéséről is. Ezen túl biztosítja az ellátottak mindennapi szállítását a lakóhely és az intézményei között. Az érintett családokat személyi asszisztens ellátással segíti.

Az egyesület minden évben nyári táborokat szervez fogyatékossággal élő neveltjeinek Bondyrz településén található rekreációs-terápiás parkjában.

Az egyesület közel 30 kiadványt jelentett meg fogyatékossággal kapcsolatos kérdések területén, továbbá számos lengyelországi és nemzetközi konferenciát és továbbképzést szervezett.

Fontosnak tartja a fogyatékossággal élők érdekvédelmét és széleskörű diszkrimináció ellenes tevékenységet folytat.

Az egyesület tudását elismert intézményektől szerezte, többek között Belgiumban (La Famille, Brüsszel) és Nagy-Britanniában (Percy Hedley Foundation, New Castle). A cerebrálparetikus gyermekek fejlesztési programját az egyesület a konduktív pedagógia filozófiájára építette, amelyet Pető András magyar orvos alkotott meg. A 2017-ben aláírt együttműködési megállapodásnak

köszönhetően a budapesti Pető Intézet és a Lépésről lépésre Egyesület között intenzív munka folyik a konduktív pedagógia területén.

A Lépésről lépésre Egyesület szakmai segítséget nyújt több fogyatékossággal élőket ellátó és fejlesztő intézmény számára Lengyelországban és Ukrajnában egyaránt.

dr. Maria Król
A Lépésről lépésre Egyesület Elnöke
Fordítás: Lakatos György

PETŐ ANDRÁS KAR SEMMELWEIS EGYETEM

A Pető-módszer **Dr. Pető András** nevéhez, és Magyarországhoz fűződik. Egyedülálló módszerének (konduktív pedagógia) alapgondolata az volt, hogy idegrendszerünk a károsodások ellenére is rendelkezik tartalékokkal, új kapcsolatok kiépülésének lehetőségével, s ezek a tanulási-tanítási folyamat megfelelő vezérlésével mozgósíthatók.

A Pető András Kar és Gyakorló Intézményei közösségének küldetése a mozgásukban – elsősorban központi idegrendszeri sérülés miatt – nehézséggel és kihívással szembesülő, bármely életkorú emberek életminőségének javítása a konduktív pedagógia által.

A Szakszolgálat Korai Fejlesztésén a mozgásfejlődésükben elmaradott babák, kisgyermekek fejlődését segítik a konduktorok a játékos fejlesztő foglalkozások során.

A Gyakorló Óvodánkon a 3-7 éves korú gyermekek fejlesztése, óvodai nevelése folyik, nagyon sok, érdekes ismeretet, tapasztalatot szerezhetnek az óvodások a fejlesztésük során. Az óvoda csoportjai két típusba sorolhatóak: a központi idegrendszeri sérült, sajátos nevelési igényű gyermekek konduktív nevelését, valamint az integrációs csoportban ép mozgású és enyhe fokban sérült gyermekek együttnevelését biztosítjuk.

A Konduktív Iskola szervesen illeszkedik a magyar közoktatás rendszerébe: követelményrendszere megegyezik az országosan elfogadott Általános Iskolai Tantervvel: a Nemzeti Alaptantervvel. A komplex mozgásfejlesztő program mindennap megvalósul, a nap további részében pedig a tanultak alkalmazása történik. Mellette a tanköteles korú mozgássérült, 1–8. osztályos ép intellektusú, illetve tanulásban akadályozott 1–8. osztályos gyermekek iskolarendszerű oktatását látja el.

A zökkenőmentes társadalmi integráció megvalósulásának érdekében ún. kollégiumi életvitel programot szervezünk. Tanulóink életszerű tevékenységeket végeznek, a társadalmi szokások kialakítása mellett az önkiszolgálási teendők elsajátítása alapvető fontosságú. A kollégiumi időszakban egyaránt biztosítunk művészeti és tehetséggondozó foglalkozásokat, szakköröket, sport- és szabadidős tevékenységeket tanulóinknak.

Dr. Tenk Miklósné Dr. Zsebe Andrea
Dékán
Pető András Kar
SEMMELWEIS EGYETEM

WYDZIAŁ IMIENIA ANDRÁS'A PETŐ NA UNIWERSYTECIE SEMMELWEIS W BUDAPESZCIE

Metoda Pető pochodzi z Węgier. Stworzył ją dr András Pető.

Podstawą tej unikalnej metody jest fakt naukowy mówiący, że nasz układ nerwowy, pomimo uszkodzenia, posiada rezerwy i możliwości tworzenia nowych połączeń, które można pobudzić poprzez odpowiednią kontrolę procesu uczenia się. Metoda została nazwana „Konduktív Pedagógia", czyli Kierowane Nauczanie.

Wydział András'a Pető (będący częścią Uniwersytetu Semmelweis w Budapeszcie) i jego placówki mają misję poprawy jakości życia osób w każdym wieku z trudnościami i wyzwaniami w obszarze funkcji ruchowej – głównie z powodu uszkodzenia centralnego układu nerwowego poprzez – Kierowane Nauczanie.

W oddziale Wczesnego Wspomagania Rozwoju konduktorzy pomagają w rozwoju słabo rozwiniętych niemowląt i małych dzieci podczas zabawowych sesji rozwojowych.

W oddziale przedszkolnym kształci się dzieci w wieku 3-7 lat, wspierając jednocześnie ich rozwój. W procesie ich rozwoju, dzieci zdobywają tam ciekawą wiedzę oraz cenne doświadczenia.

Istnieją dwa rodzaje grup przedszkolnych: grupa dzieci z uszkodzeniem centralnego układu nerwowego i specjalnymi potrzebami, pracująca w systemie Kierowanego Nauczania oraz grupa integracyjna dla dzieci z normalnym rozwojem wraz z dziećmi z lekkim stopniem niepełnosprawności.

Szkoła podstawowa jest integralną częścią węgierskiego systemu edukacji publicznej. Prowadzi ona edukację według ogólnie przyjętego programu nauczania szkół podstawowych, zgodnie z narodowym programem nauczania. Kompleksowy program rozwoju funkcji ruchowej jest wdrażany codziennie, a uczniowie przez resztę dnia stosują to, czego się nauczyli w szkole podczas sesji ruchowych. W klasach od I do VIII uczą się dzieci z niepełnosprawnością ruchową i normalnym poziomem intelektualnego rozwoju oraz dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim.

W celu integracji społecznej organizowany jest program nauki samodzielności w internacie. Uczniowie angażują się w czynności życia codziennego, wyrabianie nawyków społecznych oraz doskonalenie samoobsługi. Poza czasem nauki szkolnej zapewniane są zajęcia plastyczne, sportowe i rekreacyjne, podczas których uczniowie rozwijają swoje talenty.

Dr. Tenk Miklósné Dr. Zsebe Andrea
Dziekan Wydziału im. András Pető
na Uniwersytecie Semmelweis w Budapeszcie
Tłumacz: György Lakatos

STOWARZYSZENIE POMOCY DZIECIOM NIEPEŁNOSPRAWNYM
„KROK ZA KROKIEM" w ZAMOŚCIU
Organizacja Pożytku Publicznego (KRS 0000057364)
22-400 Zamość, ul. Peowiaków 6a
NIP: 922-10-70-044, REGON: 006057432
tel. fax: (84) 627-14-38
BNP Paribas Bank Polska S.A. O/Zamość
IBAN: PL59203000451110000000869230
SWIFT/BIC: PPABPLPKXXX
www.spdn.pl • biuro@spdn.pl
https://www.facebook.com/krokzakrokiemwzamosciu/

Semmelweis Egyetem Pető András Kar

Cím: 1125 Budapest, Kútvölgyi út 8.

E-mail: pak_dekan@semmelweis-univ.hu

Telefon: (1) 244-1500

http://semmelweis.hu

https://www.facebook.com/PetoIntezet/

Wydawca / Kiadó
Stowarzyszenie Pomocy Dzieciom Niepełnosprawnym
„Krok za krokiem" w Zamościu
www.spdn.pl

Opracowanie redakcyjne, korekta / Szerkesztette, javította
Maria Król, Kinga Paul, Monika Buryś, György Lakatos, LINGWAY s.c.

Opracowanie graficzne / Grafika
STUDIO R-ka

Projekt okładki / Borítóterv
Marika Buczek

© Copyright by
Stowarzyszenie Pomocy Dzieciom Niepełnosprawnym
„Krok za krokiem" w Zamościu

Zamość 2020 r.
Wydanie I

ISBN 978-83-61933-76-2

Druk i łamanie / Nyomtatás és tördelés
STUDIO R-ka
www.studio.info.pl

Nakład / Példányszám
440 egz.

Fenomen polsko-węgierskiego braterstwa jest niezaprzeczalnym faktem i wyjątkowym przypadkiem wielowiekowej przyjaźni.

Nauczyciele i wychowawcy polskiej i węgierskiej młodzieży uczącej się w szkołach Stowarzyszenia Pomocy Dzieciom Niepełnosprawnym „Krok za krokiem" w Zamościu i Instytutu Pető w Budapeszcie zawarli w niniejszej publikacji najciekawsze i najważniejsze ich zdaniem informacje o własnych krajach i narodach.
Wydawca i autorzy mają głęboką nadzieję, że publikacja będzie inspiracją dla czytelników do pogłębienia i poszerzenia wzajemnej wiedzy o obu narodach.

A lengyel-magyar testvériség jelensége vitathatatlan tény és egyedülálló példa az évszázadokon át tartó barátságra. A lengyel és magyar fiatalságot nevelő tanárok sora írta ezt a kiadványt, amely tartalmazza a szerintük legérdekesebb és legfontosabb tudnivalókat hazájukról. A lengyel részeket a zamosci Lépésről lépésre egyesület tanárai, a magyar részeket pedig a budapesti Pető András Általános Iskola tanárai írták. A kiadó és a szerzők remélik, hogy ezen kiadvány inspirációul szolgál minden olvasónak, a két nemzetről szerzett tudásának elmélyítéséhez és kibővítéséhez.

INSTYTUT WSPÓŁPRACY POLSKO-WĘGIERSKIEJ IM. WACŁAWA FELCZAKA

PROJEKT „POZNAJEMY SIĘ WZAJEMNIE" DOFINANSOWANY ZE ŚRODKÓW INSTYTUTU WSPÓŁPRACY POLSKO-WĘGIERSKIEJ IM. WACŁAWA FELCZAKA

krok za krokiem